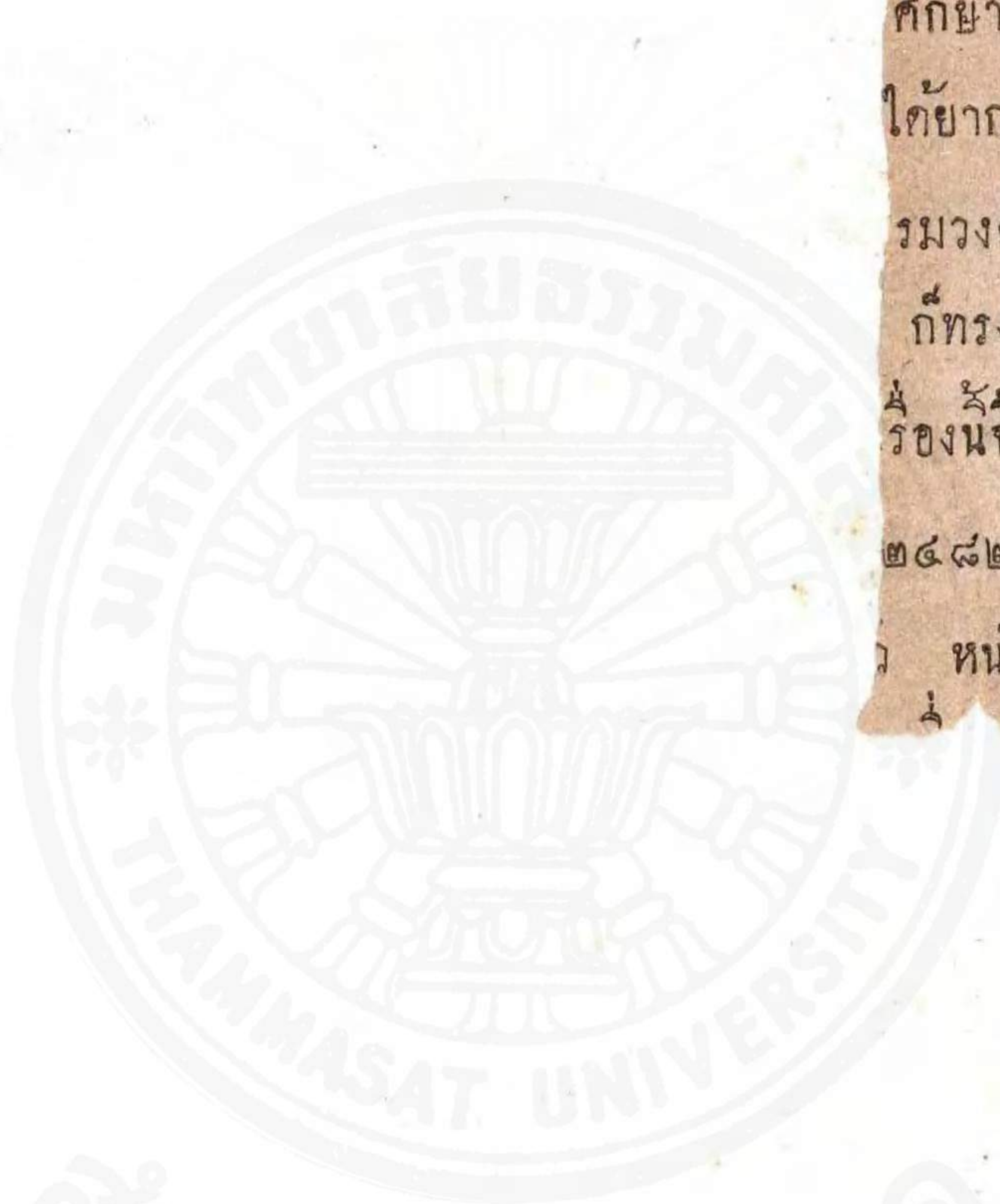

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
พระยาศรีสุนทรโวหาร
อภินันท์
ชำระ
รัชกาลที่ ๒

นาย
และนางปล
แห่งชาติว่า
ศาวการกร
บรมวงศ์เร

แ
มา

สำนักหอสมุด

ศึกษาพระ

ไต่ยากด้วย

รวมวงศ์เชื้อ

กัทรงพระ

รอนจงไต่

๒๔๘๒ นั้น

หนังสือ

พัน

ม

๕

สำนักหอสมุด

ก

และนางปลื้ม ทินกร ณ อยุธยา ได้ยื่นฟ้องเพื่อขอพิทักษ์
สิทธิในอสังหาริมทรัพย์ของนางผู้ฟ้องแล้ว ขอผลแห่งการพิทักษ์
สิทธิในอสังหาริมทรัพย์ อำนาจอธิบดีผู้พิทักษ์อสังหาริมทรัพย์
ของนางผู้ฟ้องแล้วตามควรแก่คดีในชั้นนี้ ในชั้นนี้
ทุกประการขอเชิญ.

พ. อ. น. อ. อ. อ.

อธิบดีกรมที่ดิน

ประวัติ

หม่อมแก้ว ทินกร ณ อยุธยา

หม่อมแก้ว ทินกร ณ อยุธยา (แก้ว มหาศวิน)
บุตรนายหนูและนางลม มหาศวิน เกิด ณ วันพุธ เดือน ๓
ขลุ (พ.ศ. ๒๔๐๘) มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน
๔ คน คือ

๑. นางนุ่น มหาศวิน (มารดาพระอัครวิเศษ)
๒. หม่อมแก้ว ทินกร ณ อยุธยา
๓. ทลวงวิสูตรอัครแพทย์ (โต มหาศวิน)
๔. นางจัน มหาศวิน

หม่อมแก้ว ทินกร ณ อยุธยา เป็นหม่อมชาย

หม่อมเจ้าเจ๊ก ทินกร (โอรสกรมหลวงภูวเนตรนรินทร
ฤทธิ ในรัชกาลที่ ๒ พระนามเดิม พระองค์เจ้าชาย
ทินกร ซึ่งเป็นต้นตระกูล ทินกร) มีทายาทเป็นชาย

๔ คน และหญิง ๓ คน คือ

๑. หม่อมราชวงศ์ กั้น ทินกร (ถึงอนิจกรรม)
๒. หม่อมราชวงศ์ แกม (ถึงอนิจกรรม)

๓. หม่อมราชวงศ์หญิง ผกา ทินกร (ถึงอนิจกรรม)

๔. หม่อมราชวงศ์หญิง ก้อย ทินกร

๕. นายพันตำรวจเอก หม่อมราชวงศ์ เกี้ยว ทินกร

๖. หม่อมราชวงศ์หญิง กะหลัด ทินกร

(ถึงอนิจกรรม)

๗. หม่อมราชวงศ์ กำหนัก ทินกร (ถึงอนิจกรรม)

ท่านเป็นผู้มีกริยาจาสุภาพ เรียบร้อย อ่อนโยน

และมีน้ำใจประเสริฐยิ่ง สมลักษณะเป็นแม่บ้านผู้ครอง

เรือนโดยแท้ เป็นบรรพการทศตรุหลานรัก และเคารพ

อย่างสูงสุดมิรู้ลืม บรรดาท่านที่คุ้นเคยรู้จักมักคุ้นกับ

ท่าน มักคารวะท่านตุงเครอญาติอันสนิท ไฉยปรกติ

ท่านเป็นคนเยือกเย็นอดทน เป็นที่รักของคนทั่วไป

ภายหลัง ที่หม่อมเจ้าเจ๊กไตสินชีพตักษัยลงแล้ว

หม่อมแก้ว ทินกร ณ อยุธยา ได้ดำเนินชีวิตอยู่อย่างสงบ

ปรารถนาคงงามความดีอยู่เสมอ มีการบำเพ็ญกุศลงาม

22/04/2563

ปรกตวิสัย เนื่องจากเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อ มานะ อดทน อยู่

เป็นนิจ จึงรับภาระเป็นผู้ประกอบอาหารช่วยเหลือกิจการ

ทางบ้านด้วยตนเอง และถึงแม้ในตอนหลัง

สุขภาพไม่สู้สมบูรณ์ ช่วยเหลือการงานทางบ้านด้วยตนเองไม่ได้แล้ว ก็ยงนกลงบุตรหลาน บางโอกาสอุทิศทรัพย์ระกอบอาหารที่เห็นว่าชอบให้รับประทาน ท่านไม่เคยมีปากเสียงทำความเคืองคร้อนให้แก่ใคร มีแต่รับภาระช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ จึงปรากฏว่าเช่นทรกเคารพชของทุกคนทรูจกท่าน

หม่อมแก้ว ทินกร ณ อยุธยา บัวยเป็นโรคเกี้ยวกับปอด ไคถงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ท่ามกลางความเศร้าสลดของบุตรธิดาและญาติมิตร ณ วังใหญ่ ตำบลสวนเจ้าเชตุ อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร คำนวณอายุได้ ๖๕ ปี มรณกรรมของท่านเป็นที่สลดอาลัยแก่บรรดาบุตรหลานและญาติมิตรทั่วกัน

สำนักหอสมุด

๕
คำนำครั้งแรก

เมื่อรัชชวาทโทศก พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชาธิราชเจ้า มีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าตรวจชำระ หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้สิ่งพิมพ์ให้เจริญความรู้แก่ประชาชนทั้งหลาย และหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ นั้น กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ฯ ได้ทรงนิพนธ์เรื่องตอนรัชกาลที่ ๑ ไว้ในท้ายพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม ตอน ๑ นอกจากนั้นยังมีหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง ๔ รัชกาล ซึ่งพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกศาธิบดี ฯ เรียบเรียงขึ้นไว้แต่ขั้มะเส็งเอกศก พ.ศ. ๒๔๑๒ โปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพเจ้าตรวจชำระให้สมควรแก่การพิมพ์ตามพระราชประสงค์ ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ชำระหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ และแก้ไขพิมพ์ส่วนรัชกาลที่ ๑ ซึ่งพิมพ์ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

22/04/2563

TUDC

พ.ศ. ๒๔๔๔ เล่ม ๑ เมื่อครั้งตรวจชำระพระราช-
 พงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ต่อมาหนังสือเดิม มีแต่ฉบับเจ้า
 พระยาทิพากรวงศ์ ๑ ฉบับเดียว เห็นความที่เรียบเรียง
 ไว้ยังบกพร่องนัก จะเป็นด้วยท่านเรียบเรียงและหาจก
 หมายเหตุครั้งรัชกาลที่ ๒ ไม่ใคร่จะได้ ครั้นจะตรวจ
 ชำระและพิมพ์เพียงเนื้อความเท่าที่ปรากฏในฉบับเจ้าพระ-
 ยาทิพากรวงศ์ ๑ เห็นว่าจะไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านถึง
 พระราชประสงค์ ข้าพเจ้าจึงใคร่จะรอมมา เพื่อจะค้นหาหนังสือ
 จกหมายเหตุครั้งรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเข้าใจว่ายังจะหาได้
 ทั้งในหนังสือไทยและหนังสือต่างประเทศ แต่ประจวบติด
 ราชการอันเสียด้วย การตรวจชำระหนังสือพระราชพง-
 ศาวดารจึงต้องเลิกร่างค้างมาหลายปี แต่ก็มีได้เสียเวลา
 เปล่าไปจากประโยชน์ที่ควร ด้วยในเวลาระหว่างนั้น
 เวลาข้าพเจ้ามีโอกาสดำเนินหาจกหมายเหตุเก่าทั้งที่ในกรุง
 เทพ ๑ และตามหัวเมือง ได้พบหนังสือซึ่งเนื่องด้วยเรื่อง
 พระราชพงศาวดารในรัชกาลที่ ๒ หลายเรื่อง แต่ก็ยังมี
 ได้ลงมือเรียบเรียง งานนี้ขาดคก พ.ศ. ๒๔๕๗

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
 สมเด็จพระมหาสมณะ มีรับสั่งเตือน โดยทรงปรารภว่า
 หนังสือพระราชพงศาวดารเป็น หนังสือ สำคัญสำหรับบ้าน
 เมือง และเป็นหนังสือที่แต่งยาก ด้วยผู้แต่งต้องเป็นผู้
 โอกาสโดยเฉพาจะทำได้ ทรงดำริเห็นว่า ถึงแม้จะทำ
 ไม่ได้ก็พอใจทีเดียว ก็ควรข้าพเจ้าจะทำให้สำเร็จเสียสัก
 ชั้น ๑ คงจะเป็นประโยชน์มีมากก็น้อย ข้าพเจ้าเห็นชอบตาม
 ที่สมเด็จพระมหาสมณะทรงปรารภ จึงตกลงใจว่าจะลงมือ
 ชำระหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ต่อเล่มรัชกาล
 ที่ ๑ ซึ่งได้ทำมาแล้ว ในเวลาปรารภนี้ พอประจวบกับ
 ทกกรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ได้รับพระราชเสาวนีย์ใน
 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี
 พันปีหลวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลขาธิการเรื่อง
 หนังสือถวาย สำหรับที่จะโปรดให้พิมพ์เป็นของแจกใน
 การพระราชกุศล ทรงพระราชอุทิศเป็นที่นิมิต นุปัตถาน
 พระราชทานในงานศพหม่อมราชวงศ์หญิงบัว มาลากุล
 ณ กรุงเทพมหานคร ฯ ในพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นปราบปรบักษ์

ซึ่งพระองค์ได้ทรงอุปการะเลี้ยงมาแต่ยังเยาว์ และได้รับ
 ราชกิจสอนของพระเดชพระคุณตลอดมาจนสิ้นชีพ เมื่อข
 ลศก จุลศักราช ๑๒๗๖ พ.ศ. ๒๔๕๗ ข้าพเจ้ามาระลึก
 ชนว่า สกกุลมาลากุลนเป็นสาขาในพระบรมราชจักรวงศ์
 อันสืบตรงลงมาแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒
 ประการ ๑ และได้เห็นทั้งในขานแผนก และตัวคั่นหนังสือ
 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ที่เจ้าพระยาทิพากร
 วงศ์ ฯ เรียบเรียงนั้นปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 เจ้าฟ้ากรมพระยาบำราศนพิตำ ซึ่งเป็นพระอัยกาของ
 หม่อมราชวงศ์หญิงแก้ว ได้ทรงเป็นธุระช่วยเหลือและตรวจ
 แก่คั่นฉบับเดิมด้วยอีกประการ ๑ จึงคิดเห็นว่าถ้าพิมพ์
 หนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ให้ทันเป็นของ
 พระราชทานแจกในงานศพ หม่อมราชวงศ์หญิงแก้ว จะ
 เป็นการสมควรนักหนา ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล ฯ
 สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระองค์ทรงพระราชดำริเห็น
 ชอบด้วย โดยเฉพาะเมื่อทรงระลึกได้ว่า หนังสือพระ
 ราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์เรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีรับสั่งให้ตรวจชำระลง
 พิมพ์การขังก้างอยู่ ถ้าโปรดให้พิมพ์ ก็เหมือนกันก็ได้
 ทรงบำเพ็ญการอันเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวง ให้สำเร็จด้วยอีกส่วน ๑ จึงทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ คำรับสั่งให้ข้าพเจ้ารับตรวจชำระพระ
 ราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ทูลเกล้าฯ ถวาย ข้าพเจ้า
 จึงได้ลงมือชำระและเรียบเรียง พระราชพงศาวดารกรุง—
 รัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ ฉบับพิมพ์เล่มนี้ แต่เมื่อปี
 ขาลฉศก พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นต้นมา

ข้าพเจ้าขอโอกาสชี้แจงแก่ท่านทั้งหลาย บรรดาได้
 อ่านหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล
 ที่ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าได้ตรวจชำระและพิมพ์เมื่อปีฉศก นั้น
 ให้ทราบสักหน่อยหนึ่ง ว่าเมื่อครั้งข้าพเจ้าตรวจชำระ
 หนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ นั้น ความตั้งใจ
 ของข้าพเจ้าเป็นแต่จะตรวจชำระเรื่อง และจัดระเบียบการ
 เรียบเรียงให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้นประการ ๑ กับเลือกเรื่อง
 ในจดหมายเหตุครั้งรัชกาลที่ ๑ ซึ่งมาพบเมื่อภายหลัง

เจ้าพระยาศรีพิสารทนต์ ฯ แต่งพระราชพงศาวดาร เติมลง
 ให้ความบริบูรณ์กว่าฉบับเดิมอีกประการ ๑ หนังสือพระ
 ราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงและ
 พิมพ์เมื่อขลุ่ยตรึกถันนั้น ที่จริงไม่แปลกกษยฉบับที่เจ้าพระยา
 ศรีพิสารทนต์ ฯ ได้ทำไว้นัก ระหว่างเวลาแต่นั้นมาจนเมื่อ
 มาจัดทำพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ คราวนี้ ข้าพเจ้า
 ได้แต่งหนังสือเรื่องอื่น ๆ อันเนื่องด้วยพงศาวดาร มี
 อธิบายพระราชพงศาวดารกรุงเก่าเป็นต้น สังกศตผู้อ่านพอ
 ใจที่จะทราบทั้งตัวเรื่องและข้อวินิจฉัยในพงศาวดาร หรือ
 ถ้าจะว่าอีกอย่าง ๑ ทุกวันนี้มีผู้เอาใจใส่ศึกษาพงศาวดาร
 ในทางวินิจฉัยใคร่ครวญคิดเหตุผลในเรื่องพงศาวดารมาก
 ขึ้น ไม่อ่านไปเปล่า ๆ ดังแต่ก่อน อันนั้นนับว่าเป็นสาเหตุ
 เกิดขึ้นในการศึกษาของบ้านเมือง เมื่อมีความรู้สึกอยู่
 อย่างนี้ ข้าพเจ้าจึงแต่งหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาล
 ที่ ๒ ในทางที่จะให้ผู้อ่านได้วินิจฉัย และเข้าใจเหตุผล
 ในเรื่องพงศาวดาร เพราะฉะนั้นลักษณะที่เรียบเรียงจึงผิด
 กับหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าได้
 ทำมาแล้ว ทั้งสำนวนและวิธีเรียบเรียง จะเรียกว่าแต่ง

ใหม่ที่เกิดขึ้นได้ แต่ถึงกระนั้นเนื้อเรื่องก็ยังคงอาศัย
 พระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เป็นหลัก
 ความ เพราะท่านได้รวบรวมไว้แล้ว เป็นแต่แห่งใดเห็น
 คลาดเคลื่อนโดยมีหลักฐานซ้ำเพาจึงแก้ไข ก็มิได้เพิ่ม
 เต็มเรื่องที่มาพบใหม่เข้าหลายแห่ง ให้ความเรียบร้อยเท่า
 ที่สามารถจะทำได้

การแต่งหนังสือพงศาวดารโดยวิธีทางวินิจฉัย มี
 ความลำบากเป็นข้อสำคัญอยู่อย่าง ๑ คือ เรื่องตอนใดที่
 ผู้แต่งมีความสงสัยว่า ความจริงแท้จะเป็นอย่างไร โดย
 เหตุหนังสือเก่าที่ได้อ่านกล่าวความไม่ตรงกันบ้าง บางที
 เรื่องที่เรียบเรียงไว้แต่ก่อน พิจารณาเหตุไม่สมเหตุสมผล
 ในทางวินิจฉัยบ้าง ความเหลื่อมในการตรวจชำระจำกัดของ
 ลงเห็นสงสัยว่า เรื่องที่จริงน่าจะเป็นอย่างไร การคัด
 สำนึกเช่นข้อความลำบาก ด้วยผู้แต่งเช่นซ้ำเพาเกิดไม่ทัน
 จะรื้อเรื่องหรือเหตุการณนั้น ๆ ว่าความจริงแท้เป็นอย่างไร
 22/04/2563 TUDC
 ไร จากองค์เขาโดยพิจารณาเหตุหมายเหตุที่พบบ้าง บางที
 ที่องค์เขาแต่โดยอัตโนมัติบ้าง ในตอนที่องค์เขาเหลื่อม
 ถ้าผู้แต่งไม่ระวังตัวก็อาจจะกลายไปเป็นผู้ลวงโลก และ

กลับทำให้เรื่องหนึ่งสื่อนั้นเสียไปได้ด้วย การแต่งหนังสือ
 พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ มีข้อความที่ตรงต่อกัน
 และต้องเกาหลายแห่ง ข้าพเจ้าบอกไว้ในตัวเรื่องข้าง ทำ
 คำอธิบายหมายเลขไว้ข้าง ข้าพเจ้าได้ตั้งใจระวังบอกหลัก
 ฐานที่พบหรือคิดเห็นอย่างนั้น ๆ ด้วยเหตุใด ให้ปรากฏ
 แก่ผู้อ่าน ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ หนังสือพระราชพงศาวดาร
 เล่มนี้ บางแห่งจึงมีคำอธิบายหมายเลขยาว อาจจะทำ
 ให้ผู้อ่านเบื่อหน่ายในการที่ต้องพลิกหาคำอธิบาย ถ้าความ
 ราคางูเกิดขึ้นแก่ท่านผู้ใด ขอจงให้ภัยโทษแก่ข้าพเจ้า
 และจงเข้าใจความวิตถอนเป็นเหตุให้ต้องทำอย่างนั้นด้วย
 โฉพเจ้าเชื่อว่าต่อไปภายหน้า คงจะมีผู้ศึกษาโบราณคดีที่จะ
 วิชาเป็นอิสระ ตรวจสอบเรื่อง พระราชพงศาวดารและแต่งเติม
 แก้ไขให้ดียิ่งขึ้นไปโดยลำดับ แต่หวังใจว่าผู้ที่ตรวจสอบ
 สอบแก้ไขจะระวัง ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบของผู้แต่ง
 หนังสือพงศาวดาร ดังกล่าวมาแล้ว

22/04/2563

TUDC

การเรียบเรียงพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ที่

พิมพ์เล่ม

ในบรรดาข้อสงสัยและความคิดเห็นของ

ข้าพเจ้าประการใด ข้าพเจ้าได้กราบทูลหาหรือพระเจ้าบรม

วงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ สภานายกหอพระสมุด
 วชิรญาณ เหมือนอย่างทพระองค์ท่านกับข้าพเจ้าได้เคย
 ช่วยกันทำหนังสือเรื่องอื่น ๆ มาในหน้าทกรรมการหอพระ
 สมถวชิรญาณแต่ก่อน และหนังสือพระราชพงศาวดาร
 เรื่องนี้ ท่านได้ทรงรับเป็นพระธุระตรวจไขแก้ในเวลาพิมพ์
 ควบอีกชั้นหนึ่ง แต่ทรงตรวจได้ไม่ยก กรมพระสมมตฯ
 ก็สนพระชนม์เสีย ทำให้ข้าพเจ้าว่าเหว่พันที่จะหาถ้อยคำ
 มารำพันให้เท่าถึงความรู้สึกเสียใจได้ ผู้ที่ช่วยข้าพเจ้า
 ในการแต่งหนังสือเรื่องนี้ นอกจากกรมพระสมมตอมร-
 พันธุ์ ยังมีผู้ออก คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้า
 พากกรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงรับชำระและช่วย
 ทรงสอบสวนข้อสงสัยหลายครั้งพระองค์ ๑ พระราชวรวงศ์
 เธอ กรมหมื่นแก้วพจน์สุปรีชา เป็นผู้ตรวจไขแก้ และช่วย
 หาหนังสือส่วนภาษาไทยให้สอบอีกพระองค์ ๑ ดอกเตอร์
 แฟรงก์เฟอ์เตอร์ บรรณารักษ์หอพระสมุดวชิรญาณ ได้
 ช่วยหาหนังสือภาษาอังกฤษ สำหรับที่จะสอบสวนคน ๑
 หลวงไพโรสณทสาธาภิรมย์ (เทียบ สุพินทุ) กรมข่าไม้
 ได้ช่วยหาพงศาวดารพม่า ขุนบวรบรรณกิจ (เทียบม)

พนักงานหอพระสมุด ฯ เป็นผู้ช่วยค้นหนังสือในหอพระ
 สมุด ฯ อีกคน ๑ ส่วนการเขียนนั้น หลวงพิพิธสุนทร
 (จิตร จิตตะยโคธร) เปரியัญ ในกระทรวงมหาดไทย
 เคยเป็นขุนพิณอักษร กับนายชิตพนักงานหอพระสมุด ฯ
 ได้ช่วยข้าพเจ้าทั้งในการเขียนและคิดพิมพ์ซึ่งเป็นการหนัก
 แกร่งแก่เขาทั้ง ๒ ไม่ใช่เล็กน้อย สมควรจะได้แสดงอุปการกิจที่
 ข้าพเจ้าได้ช่วยในการแต่งหนังสือเรื่องนี้ให้ปรากฏ

ในที่สุดข้าพเจ้าขอแสดงแก่ท่านผู้อ่านอีกครั้ง ๑ ว่า
 หนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ที่พิมพ์เล่มนี้ แม้
 ข้าพเจ้าได้ตั้งใจทำโดยเต็มสติปัญญา ก็มีได้ตระหงใจว่า
 ข้อความที่ไต่แต่ง หรือความคิดที่ไต่ลงไว้จะพ้นจากความ
 วิปลาสคลาดเคลื่อนไปที่เดียว ท่านทั้งหลายจงอ่านด้วย
 วิจารณ์ปัญญา จึงจะสมควรแก่วิสัยของผู้ศึกษาโบราณ
 กค

อนึ่งพระราชกุศลบุญราศีสั่งสมเด็จพระบรมรา-
 ชินนารถ พระบรมราชาชนนี ทรงบำเพ็ญในการพิมพ์
 หนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ เป็นครั้งแรก เพื่อ
 พระราชทานความรู้แก่ประชาชนโดยกระแสพระราชดำริ

ทั้งแสงคงมาแล้ว เป็นพระราชกุศลอันก่อปรด้วยสาระ
ประโยชน์วิเศษทั้งในคคโลกและคคกรรม กรรมกรหข
พระสมุควชิรญาณเชื่อว่า บรรดาผู้ทได้อ่านหนังสือนี้ จะ
ถวายอนุโมทนาสาธุการทั่วกัน

ดำรงราชานุภาพ

หอพระสมุควชิรญาณ

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕

สารบาญ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล

ที่ ๑ สวรรคต

หน้า ๑

สมเด็จพระมหาอุปราชทรงสำเร็จราชการ

” ๑

จัดการพระบรมศพ

” ๒

ตำนานพระโกศทองใหญ่

” ๒

อัญเชิญสมเด็จพระมหาอุปราชเสวยราชย์

” ๔

ถือนำกระทำสัตย์ถวายสมเด็จพระมหาอุปราช

” ๔

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้า

อยู่หัวรัชกาลที่ ๒ เมื่อก่อนเสด็จ

ผ่านพิภพ

” ๕

พระราชสมภพ

” ๕

ทรงศึกษาอักษรสมัย

” ๖

ตามเสด็จการสงคราม

” ๖

โสกันต์

” ๖

คำปรึกษาความชอบ ครั้งประติษฐาน

พระราชวงศ์

” ๗

เขียนเจ้าฟ้ากรมหลวง	หน้า ๗
รัชราชการสงคราม	” ๘
ทรงผนวช	” ๙
มีพระอัครชายา และเจ้าฟ้าพระโอรส	” ๑๐
ทรงปฏิบัติกิจการ	” ๑๑
รับอุปราชากัมพูชา	” ๑๒
เหตุการณ์บ้านเมืองในขณะที่เมื่อ เปลี่ยนรัชกาล	” ๑๓
เหตุการณ์ทางเมืองพม่า	” ๑๔
เหตุการณ์ทางเมืองญวน	” ๑๕
เหตุการณ์ภายใน	” ๑๕
เกิดเหตุเรื่องเจ้าฟ้ากรมขุน กระษัตราธิราช	” ๑๖
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก	” ๑๘
ตำนานการตั้งตำราบรมราชาภิเษก	” ๑๙
เรื่องบรมราชาภิเษกพระเจ้ากรุงธนบุรี	” ๒๐
วินิจฉัยเหตุที่สร้างกรุงรัตนโกสินทร์	” ๒๒

พระราชมนเทียรแรกสร้างในกรุง

รัตนโกสินทร์

หน้า ๒๔

พระราชพิธีปราบดาภิเษกรัชกาลที่ ๑

,, ๒๔

ทำพระตำราบรมราชาภิเษก

,, ๒๕

ทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๑

,, ๒๕

การเปลี่ยนแปลงเมื่อพิธีบรมราชาภิเษก

รัชกาลที่ ๒

,, ๒๖

จดหมายเหตุเรื่องบรมราชาภิเษก

ในรัชกาลที่ ๒

,, ๒๖

ผู้อำนวยการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

รัชกาลที่ ๒

,, ๒๘

จารึกพระสุพรรณบัฏ

,, ๒๘

เรื่องพระราชมนเทียรที่ทำพิธีบรมราชาภิเษก

,, ๓๐

แต่งบริเวณพระราชพิธี

,, ๓๑

๒2/04/2563

TUDC

ทศรวงมรธาภิเษก

,, ๓๑

นำสรวงบรมราชาภิเษก

,, ๓๑

จดททำพิธีบรมราชาภิเษก

,, ๓๑

พระแท่นมณฑล	หน้า ๓๒
พระที่นั่งอัฐทิศ	„ ๓๓
พระที่นั่งภัทรบิฐ	„ ๓๔
จิตที่ทำพิธีเฉลิมพระราชมนเทียร	„ ๓๔
โรงพิธีโหรพราหมณ์	„ ๓๕
ตั้งศาลาอาศวนและห้ามฆ่าสัตว์	
ห้ามขายสุรา	„ ๓๕
เริ่มงาน	„ ๓๕
สวดมนต์	„ ๓๖
เลี้ยงพระ	„ ๓๗
ทรงมรธาภิเษก	„ ๓๘
พระราชาคณะถวายน้ำ	„ ๓๘
ประทักพระที่นั่งอัฐทิศ	„ ๔๐
ประทักพระที่นั่งภัทรบิฐ	„ ๔๐
22/04/2563 ลล TUDC พราหมณ์ถวายสิรราชสมบัติ	„ ๔๐
มีพระราชโองการ	„ ๔๑
พระสงฆ์ถวายพระพร	„ ๔๒

เสด็จออกบรรพชาสมณเพศ	หน้า ๔๒
เฉลิมพระราชมณเฑียร	„ ๔๓
✓ เสด็จไปถวายบังคมพระบรมศพ	„ ๔๔
เสียบพระนคร	„ ๔๕
กระบวนแห่เสด็จเสียบพระนคร	„ ๔๖
พระราชพิธีอุปราชากัมพูชา	„ ๕๐
จารึกพระสุพรรณบัฏ	„ ๕๑
ทำพิธีในพระราชวังบวร ฯ	„ ๕๑
จัดทําพิธีอุปราชากัมพูชา	„ ๕๑
พระแท่นมณฑล	„ ๕๒
โรงพิธีโหรงพราหมณ์	„ ๕๔
พระขันธ์ทรงเสด็จมาประทับแรมในวังหลวง	„ ๕๔
แห่เสด็จพระขันธ์ทรงไปยังพิธี	„ ๕๔
✓ กระบวนแห่	„ ๕๕
พระขันธ์ทรงเสด็จไปเสียบพระ	„ ๕๗
อุปราชากัมพูชา	„ ๕๗
พระราชประวัติกรมพระราชวังบวร ฯ	

รัชกาลที่ ๒

หน้า ๕๕

การอันเนื่องต่อพระราชพิธี

บรมราชาภิเษก

” ๕๗

ตั้งพระราชอาคัน

” ๖๐

สมเด็จพระราชาคณะในรัชกาลที่ ๒

” ๖๑

ตั้งเสนาบดี

” ๖๓

เสนาบดีในรัชกาลที่ ๒

” ๖๕

ชำระล้างความ

” ๖๗

ปล่อยนักโทษ

” ๖๗

สักเลก

” ๖๗

พระราชกำหนดสักเลกรัชกาลที่ ๒

” ๖๗

เรื่องเดินสวนเดินนา

” ๗๖

วิธีเดินสวน

” ๗๗

วิธีเดินนา

” ๗๘

22/04/2563

๗ THDC

พระราชกำหนดห้ามฝน

” ๘๐

เรื่องศึกพม่า ตีเมืองถลาง

” ๘๔

อธิบายเรื่องศึกพม่าเมื่อในรัชกาลที่ ๑

” ๘๕

พม่าขอเป็นไมตรีเมื่อในรัชกาลที่ ๑

หน้า ๘๗

พม่าเตรียมทัพจะยกมาเมื่อปลาย

รัชกาลที่ ๑

๘๘

เหตุชักชวนให้เกิดชนแค้นพม่า

๘๙

ถึงรัชกาลที่ ๒ พม่ายกมาตีเมืองกลาง

เมืองชุมพร

๙๐

จักกของทัพกรุงฯ ไปรบพม่า

๙๑

พม่าล้อมเมืองกลาง

๙๒

แต่งกองทัพไทยไปช่วยเมืองกลาง

๙๓

พระยาทายนารอบพม่าที่เกาะชนัก

๙๔

พม่าตีเมืองกลางได้ก่อนกองทัพไทยไปถึง

๙๕

กองทัพไทยชนะพม่าที่เมืองกลาง

๙๖

กองทัพไทยชนะพม่าที่เมืองชุมพร

๙๗

รวมครัวเมืองกลางตั้งเมืองพงงา

๙๘

22/04/2563

TUDC

กองทัพกลับ

๙๙

อุปฮาดเมืองนครพนมกับพรรคพวก

อพยพเข้ามา ณ กรุงฯ

๑๐๐

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองญวน /

เมืองเขมร /

หน้า ๘๘

ทูตไทยไปเมืองญวนครั้งแรกในรัชกาลที่ ๒

,, ๘๘

อธิบายเรื่องราวเขมรเมืองเขมร

,, ๘๘

ครั้งขอมหย่อนอำนาจ

,, ๘๘

เกิดประเทศจำปา (จาม)

,, ๘๘

ประเทศญวนเดิม

,, ๘๘

ญวนได้ประเทศจำปา

,, ๑๐๐

ภูมิประเทศเมืองญวน

,, ๑๐๐

เขตทญวนตั้งเมืองเวเป็นราชธานี

,, ๑๐๑

เขตทญวนตั้งเมืองเวเป็นราชธานี

,, ๑๐๑

อำนาจไทยกับญวนที่มีในเมืองเขมร

,, ๑๐๒

เขมรกับไทยเมื่อชนกรุงเก่าตอนปลาย

,, ๑๐๒

เขมรกับไทยครั้งกรุงธนบุรี

,, ๑๐๓

เขมรแตกเป็นสองพวก

,, ๑๐๔

เขมรพวกฝั่งไทยได้เป็นใหญ่

,, ๑๐๔

เขมรพวกฝั่งญวนเป็นกษัตริย์เจ้ากรุงกัมพูชา

,, ๑๐๕

เรื่องพระยายมราช (แบน)	หน้า ๑๐๖
เขมรพวกพ้องญวนไต่เป็นใหญ่	” ๑๐๖
๔ พาทชะหะ (มู) สำเร็จราชการกรุงกัมพูชา	” ๑๐๖
พระเจ้ากรุงธนบุรี ให้กองทัพพาลูกเธอไป	
อภิเษกเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา	” ๑๐๗
กองทัพต้องกลับด้วยเกิดจลาจลทาง	
กรุงธนบุรี	” ๑๐๘
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ปรายคา	
ภิเษก	” ๑๐๘
ราชวงศ์ญวนเสียเมืองไซ่ง่อนแก่	
พวกญวนกบฏ	” ๑๐๘
ของเสียดเข้ามาพำนักในกรุงฯ	” ๑๐๘
พวกเขมรพ้องไทยไต่เป็นใหญ่	” ๑๐๘
พระยายมราช (แบน) พาราชาวงศ์เขมรที่ยัง	
๒๒/๐๔/๒๕๖๓ ๒ TUDC เหลืออยู่เข้ามากรุงฯ	” ๑๐๘
พวกแขกจามกับเขมรแย่งกันเป็นใหญ่ในกรุง	
กัมพูชา	” ๑๑๐

พวกราชแพะเขมร

หน้า ๑๑๐

ทรงตั้งพระยายมราช (แบน) เป็นเจ้าพระยา

อภัยภูเบศร์ ไปรักษากรุงกัมพูชา

” ๑๑๐

เรื่องของเซียงสีอ

” ๑๑๑

ของเซียงสีอเข้ามาพึ่งพระบรมมัยยุกรุง ฯ

เมื่อในรัชกาลที่ ๑

” ๑๑๑

ไทยช่วยของเซียงสีอครั้งแรก

” ๑๑๑

พวกของเซียงสีอที่เมืองญวนคบคิดกับสังฆราช

ฝรั่งเศส

” ๑๑๒

ของเซียงสีอหนีจากกรุงเทพ ฯ

” ๑๑๒

กรมพระราชวังบวร ฯ จะให้ตามจับของเซียงสีอ

” ๑๑๓

ทรงพระราชดำริจะช่วยของเซียงสีอ

” ๑๑๓

วินิจฉัยพระราชดำริ

” ๑๑๔

ของเซียงสีอไปอยู่เกาะกูด

” ๑๑๕

พระรามาธิบดีกำลังช่วยของเซียงสีอ

” ๑๑๕

ของเซียงสีอทำสัญญาอยู่กับฝรั่งเศส

” ๑๑๖

เมืองฝรั่งเศสเกิดจลาจล ช่วยของเซียงสีอไม่ได้

” ๑๑๗

ของเซียงสือได้นายทหารฝรั่งมาช่วยของเซียงสือ

ตีโคมณฑลคองใน

หน้า ๑๑๗

ของเซียงสือตั้งตัวเป็นเจ้าอนมกก ขอมเป็น

ประเทศราชชนกรุงสยาม

” ๑๑๗

เจ้าอนมกกเกิดอภิกษเจ้าพระยาอภัยภักดิ์

” ๑๑๘

เรื่องเจ้าอนมกกกับพวกเขมรซึ่งเคียดแค้น

” ๑๑๘

อภิกษเจ้าพระองค์เอง เป็นสมเด็จพระ

นารายณ์ราชาครองกรุงกัมพูชา

” ๑๑๙

ให้เจ้าพระยาอภัยภักดิ์ ครองเมืองปัตของ

” ๑๑๙

ยกเมืองปัตของเสียมราฐมาชนกรุง

” ๑๑๙

สมเด็จพระนารายณ์ราชาพิราลัย

” ๑๒๐

ฟ้าทลหะ (ปรก) สำเร็จราชการกรุงกัมพูชา

” ๑๒๐

ของเซียงสือเจ้าอนมกกได้เมืองญวนตลอด

อาณาเขต

” ๑๒๐

เจ้าอนมกกตั้งตัวเป็นพระเจ้ายาญไตนามบาลอง

” ๑๒๑

ความประพฤติของพระเจ้ายาญไตองค์กรุงเทพ

เมื่อในรัชกาลที่ ๑

” ๑๒๑

อภิเชกนักรของคังนทร เป็นสมเด็จพรอทัย

ราชา ครองกรุงกัมพูชา

หน้า ๑๒๒

สมเด็จพรอทัยราชามีความโทมน์ส

ที่กรุงเทพ ฯ

” ๑๒๓

เหตุที่สมเด็จพรอทัยราชามีความโทมน์ส

” ๑๒๓

สมเด็จพรอทัยไม่เข้ามาถวายบังคมเมื่อ

เปลี่ยนรัชกาล

” ๑๒๔

วินิจฉัยเหตุที่สมเด็จพรอทัยเอาใจออกหาก

จากไทย

” ๑๒๔

ทรงตั้งนักรของคังนทรเป็นอุปโยราช

นักรของคังนทรเป็นอุปโยราช กรุงกัมพูชา

” ๑๒๕

เรื่องทูตญวนเข้ามาครั้งที่ ๑

” ๑๓๐

แหรยพระราชสาสน์ญวน

” ๑๓๑

รับทูตญวน

” ๑๓๑

เรื่องญวนขอเมืองไผทมาศ

” ๑๓๒

ตำนานเมืองไผทมาศ

” ๑๓๓

เหตุที่พระราชทานเมืองไผทมาศแก่ญวน

” ๑๓๓

เรื่องกรมพระราชวังบวรฯ ทรงผนวช	หน้า ๑๓๔
เรื่องให้เจ้านายกำกับราชการ	,, ๑๓๔
วินิจฉัยเหตุที่โปรดเจ้านายกำกับราชการ	,, ๑๓๔
ลักษณะกรมพระราชวังบวรฯ ทรงปฏิบัติ ราชการเมื่อในรัชกาลที่ ๓	,, ๑๓๗
เจ้าพากรมหลวงพิทักษ์มนตรี	,, ๑๓๗
เจ้าพากรมขุนอิศราณรงค์	,, ๑๓๘
กรมหมื่นศักดิ์พลเสพ	,, ๑๓๘
กรมหมื่นเชษฐาภัยอินทร	,, ๑๓๘
กรมหมื่นเทพพลภัก	,, ๑๓๘
กรมหมื่นรักษ์รณเรศ	,, ๑๓๘
กรมหมื่นพิพิธภักดี	,, ๑๓๘
เรื่องทูตไปเมืองจีนครั้งที่ ๑	,, ๑๓๙
อธิบายเรือทูตไทยไปเมืองจีนแต่โบราณ	,, ๑๔๐
เรื่องตั้งกรมสมเด็จพะพนบีหลวง	,, ๑๔๑
จารึกพระสุพรรณบัฏ	,, ๑๔๑
ทำพิธีพระศากุนีเสก	,, ๑๔๒

สงครามมรธาภิเษก	หน้า ๑๔๒
ถวายพระสุพรรณบัฏ	” ๑๔๒
ว่าด้วยราชินิกุลข้างข้าง	” ๑๔๒
เกิดเหตุเรื่องเมืองเขมรตอนที่ ๑	” ๑๔๔
มีศกษิกษรเกณฑ์กองทัพเขมรมาช่วย	
เตรียมรบพม่า	” ๑๔๔
สมเด็จพระเอกทมิไม่ทำตามศกษิกษร	” ๑๔๔
พวกอุปโยราชเกณฑ์ทัพตามศกษิกษร	” ๑๔๕
สมเด็จพระเอกทมิฆ่าขุนนางเขมรที่เกณฑ์ทัพ	” ๑๔๕
สมเด็จพระเอกทมิขอกำลังญวนช่วยขงกันไทย	” ๑๔๕
สมเด็จพระเอกทมิมีศกษิกษรมาแก้ตัว	
ทางกรุงเทพฯ	” ๑๔๖
ญวนไห้กองทัพขนมมาช่วยขงกันสมเด็จพระ	
เอกทมิ	” ๑๔๖
สมเด็จพระเอกทมิแต่งทัพเขมรรักษาด่าน	
ทางต่อแดนไทย	” ๑๔๖
ทัพญวนถอยกลับไ้ช้งอน	” ๑๔๗

ข้าหลวงไทยลงไปไม่ทันพญาน	หน้า ๑๔๘
งานพระบรมศพ	” ๑๔๙
สร้างพระเมรุ	” ๑๔๙
งานสมโภชพระบรมธาตุ	” ๑๕๑
แห่พระบรมศพสู่พระเมรุ	” ๑๕๑
เรื่องใช้เกรินเชิญพระบรมศพคราวแรก	” ๑๕๒
สมโภชพระบรมศพ	” ๑๕๔
ถวายพระเพลิงพระบรมศพ	” ๑๕๔
ลอบพระอังคาร	” ๑๕๔
งานพระบรมอัฐิ	” ๑๕๔
เรื่องจัดการปกครองหัวเมืองบักญี่ใต้	” ๑๕๖
เลื่อนเจ้าพระยานคร (พัฒน์) เป็นจางวาง	” ๑๕๖
ทรงตั้งพระบริรักษ์ภูเขตร์ (น้อย)	
เป็นพระยานคร	” ๑๕๖
22/04๕563 TUDC ทรงตั้งหลวงฤทธิชัยเวรมหาเล็ก (จิ่ง)	
เป็นเจ้าเมืองสงขลา	” ๑๕๗
เรื่องเมืองนคร ฯ ครองกรุงธนบุรี	” ๑๕๘

เรื่องเมืองไทรบุรี เมืองปัตตานี ในครั้ง

กรุงธนบุรี หน้า ๑๖๐

เรื่องเมืองนครศรีธรรมราชกาลที่ ๑ ,, ๑๖๑

เรื่องหัวเมืองฝ่ายตะวันตกศรีธรรมราชกาลที่ ๑ ,, ๑๖๒

พม่าตีหัวเมืองปัตตานีโดยฝ่ายตะวันตกศรี
ธรรมราชกาลที่ ๑ ,, ๑๖๓

เมืองไทรบุรี เมืองตรังگان มายอมชนไทย ,, ๑๖๔

กองทัพไทยตีเมืองปัตตานี ,, ๑๖๔

วินิจฉัยเรื่องเมืองนคร ฯ สงขลา ทศความ
คลาคลั่นในหนังสือพงศาวดาร ,, ๑๖๕

เรื่องเมืองปัตตานีเป็นกบฏในศรีธรรมราชกาลที่ ๑ ,, ๑๖๖

เรื่องชนหน้าทเมืองนคร ฯ กับสงขลา
ในการกำกบเมืองแขก ,, ๑๖๗

เรื่องแยกเมืองปัตตานีเป็น ๗ เมือง ,, ๑๖๘

เรื่องปราบดาโต๊ะปัตตานีเมืองปัตตานีใน
ศรีธรรมราชกาลที่ ๑ ,, ๑๗๐

เกิดเหตุเรื่องเมืองเขมรตอนที่ ๒ ,, ๑๗๐

มหาอุปโยราชหนีสมเด็จพระอุทัยมาตั้งอยู่ เมืองโพธิสัตว์	หน้า ๑๗๑
ไปรคให้เจ้าพระยามราชยกกองทัพไทย ไประงับวิวาท	” ๑๗๑
สมเด็จพระอุทัยขับไล่ข้าหลวงผู้ถือหนังสือ ของพระยามราช	” ๑๗๓
เจ้าพระยามราชพามหาอุปโยราช ยกกองทัพเข้าในแดนกรุงกัมพูชา	” ๑๗๓
สมเด็จพระอุทัยหนีลงไปอยู่เมืองพนมเปญ	” ๑๗๔
มหาอุปราชกับนักประองค์ดวงหนี่มาหา กองทัพไทย	” ๑๗๔
เจ้าพระยามราชถงเมืองบันทายเพชร	” ๑๗๕
สมเด็จพระอุทัยหนีไปเมืองไซ่ง่อน	” ๑๗๕
ญวนและสมเด็จพระอุทัยไม่ตอบหนังสือ เจ้าพระยามราช	” ๑๗๕
ทูตไทยออกไปค้ำขันศพคักไทยเขา กรุงเจียตนาม	” ๑๗๖

เรื่องพระพุทธรูปยวรัตน์	หน้า ๑๗๗
สมโภชรับพระพุทธรูปยวรัตน์ที่เมืองสระบุรี	
และกรูงเก่า	๑๗๗
แห่พระพุทธรูปยวรัตน์เข้าพระนคร	๑๗๗
สมโภชพระพุทธรูปยวรัตน์	๑๗๘
ตำนานพระพุทธรูปยวรัตน์	๑๗๘
รูปสี่เหลี่ยมพระพุทธรูปยวรัตน์	๑๗๘
แรกพบพระพุทธรูปยวรัตน์	๑๘๐
เจ้าชโยดมการเมืองจำปาศักดิ์ไต่พระพุทธรูปยวรัตน์	๑๘๑
ท้าวพระยาเมืองจำปาศักดิ์ขอถวายพระพุทธรูปยวรัตน์	๑๘๒
ทรงขอร้องพระพุทธรูปยวรัตน์	๑๘๒
แต่งหอสุราลัยพิมานที่ไว้พระพุทธรูปยวรัตน์	๑๘๕
เกิดเหตุเรื่องเมืองเขมรตอนที่ ๓	๑๘๕
ฉนวนแกลังถ่วงเวลาจะให้กองทัพไทยตีค้ำ	
ชัยเมืองบันทายเพชร	๑๘๕

เจ้าพระยาอภัยราชาให้เฝ้าเมืองอินทายุเพชร
เมืองพนมเปญ เมืองกระพงหลวง แล้ว

กวาดครัวเขมรกลับมา หน้า ๑๘๖

นักพระองค์เขมรทั้ง ๓ เข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ ,, ๑๘๖

สั่งให้ทศไทยทูลเรื่องเมืองเขมรแก่พระเจ้า
เวียงตานามยาลอง ,, ๑๘๗

พระเจ้าเวียงตานามมีพระราชสาส์นตอบกลับ
เข้าทูลสมเด็จพระอภัย ,, ๑๘๘

พระเจ้าเวียงตานามยาลอง ขอให้ทศไทย
ออกไปพร้อมกษัตริย์ พาสวมเด็จพระอภัย
กลับมาเมือง ,, ๑๘๙

เหตุที่ไทยยอมทำตามพระเจ้าเวียงตานาม ,, ๑๙๐

พระยามหาอำมาตย์เป็นทูตไปเมืองญวน ,, ๑๙๐

องค์กษัตริย์สำเร็จราชการมณฑลคงในรัช
ทศไทยที่เมืองไซ่ง่อน ,, ๑๙๐

พระเจ้ายาลองรับทศไทยที่เมืองเว ,, ๑๙๐

สมเด็จพระอภัยตั้งเมืองพนมเปญเป็นราชธานี ,, ๑๙๒

เทศกเขมรนิยมฉนวน	หน้า ๑๕๓
ผลกเขมรนิยมฉนวน	” ๑๕๕
พระราชพิธีลงสร้าง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ	
เจ้าพามังกุฎ	” ๑๕๖
เทศกทำพิธีลงสร้าง	” ๑๕๖
ทสร้าง	” ๑๕๗
สวคมนตรี	” ๒๐๐
ลงสร้าง	” ๒๐๒
สมโภช	” ๒๐๔
พระราชทานพระสุพรรณบัฏ	” ๕๐๔
ใต้พระยาเศวตฉัตรราชวงศ์เมือง	
โพธิสัตว์	” ๒๐๕
เรื่องทศสองใต้	” ๒๐๕
รับและสมโภชพระยาเศวต ฉัตร	” ๒๐๖
เรื่องตั้งกรมเจ้านาย ในรัชกาลที่ ๒	” ๒๐๗
ตั้งกรมคราวระกาเขมรศึก	” ๒๐๗
ตั้งกรมคราวอื่น	” ๒๐๘

เรื่องปีคาน้ำบางแก้ว	หน้า ๒๐๕
อธิบายด้วยทางล้านนาเจ้าพระยาทกรุงแก้ว	๒๑๐
เหตุกบฏแม่น้ำบางแก้ว	๒๑๐
ไฟใหญ่ไหม้ในพระนคร	๒๑๑
เรื่องสร้างพระมณฑปพระพุทธบาท	๒๑๑
เรื่องพม่าขอเป็นไมตรี	๒๑๖
ข่าวเรื่องพระเจ้าอังวะปกครองจัดการพุทธจักร	๒๑๒
พระเจ้าปกครองสร้างพระเจดีย์ใหญ่	๒๑๔
ราชมูรถูกเกณฑ์เกณฑ์กร่อน	๒๑๕
พม่าเกิดสงครามกับกระแฉะ จดสร้าง	
พระเจดีย์	๑๒๕
พระเจ้าอังวะแต่งไทยเป็นทูตให้ถุคกุฎอักษร	
มาเจรจาความเมือง	๒๑๖
เนื่องความในศุภอักษรพม่า	๒๑๖
เหตุที่ไทยไม่เชื่อถุคพม่ามาแต่ก่อน	๒๑๔
ศุภอักษรไทยตอบพม่า	๒๑๕

หนังสือพระยาภาณุอุษนบุรีมณฑลเจ้าเมือง

เมะตะระ

หน้า ๒๑๘

หนังสือพม่ามาแขวนไว้ที่คานสิงขร

๒๒๕

หนังสือพระยาพลสงครามแขวนคอกพม่า

๒๒๖

หนังสือพม่าแขวนที่ปลายคานเมืองกาญจนบุรี

๒๒๗

ที่
ก่อสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์

๒๓๐

การทกระไวแตรชกาลที่ ๑

๒๓๐

สร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์

๒๓๐

ย้ายคร่อมอุฎฐารักษามืองนครเขื่อนขันธ์

๒๓๑

ข้อมสร้างเมืองทนครเขื่อนขันธ์

๒๓๑

ทำที่เข่งกันทางน้ำ

๒๓๑

สร้างวัดทรงธรรม

๒๓๒

เรื่องตั้งเมืองประเทศราชมณฑลพายัพ

๒๓๒

ตั้งเมืองนครลำพูน
22/04/2563 PDC

๒๓๓

เรื่องเมืองเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูน

เมื่อเสวยกรุงเก่า

๒๓๓

เรื่องเจ้า ๗ คน	หน้า ๒๓๓
เรื่องเมืองท่ง ๓ เมืองกรุงธนบุรี	๒๓๔
เรื่องเมืองท่ง ๓ เมืองกรุงรัตนโกสินทร์ ๑	๒๓๕
เรื่องสมณทูตไปลังกา	๒๓๖
เรื่องพระเถรลังกาเข้ามา เมื่อใน รัชกาลที่ ๑	๒๓๖
พระลังกาเข้ามา เมื่อในรัชกาลที่ ๒	๒๓๗
เหตุให้สมณทูตไปลังกา	๒๓๘
ชื่อสมณทูต	๒๓๘
สิ่งของพระราชอุทิศ	๒๓๘
สิ่งสมณทูตออกจากกรุงเทพ ฯ	๒๔๐
สมณทูตเรือเสยท้าวชุมพร	๒๔๐
สิ่งสมณทูตต่อไปถึงเมืองนคร ฯ	๒๔๑
สมณทูตออกจากเมืองนคร ฯ	๒๔๒
สมณทูตถึงลังกาทวีป	๒๔๒
การต้อนรับสมณทูตที่ลังกาทวีป	๒๔๓
สมณทูตกลับกรุงเทพ ฯ	๒๔๔

227/04/2563

TUDC

๒๕๖๓

ที่ปลุกพระศรีมหาโพธิ์ ที่สมณทูตได้มาจาก ลังกาทวีป	หน้า ๒๔๕
เรื่องเขมรตีเมืองปัตบอง	” ๒๔๗
สมเด็จพระอภัยทำกลอุบายให้กองทัพมาตี เมืองปัตบอง	” ๒๔๗
พระยารามกำแหง กับพระยาอภัยภูเบศร์ จัดการรบของกันเมือง	” ๒๔๘
กองทัพเขมรเกิดรบกับพวกเมืองปัตบอง	” ๒๔๘
พวกเขมรสู้ไม่ได้ ถอยกองทัพไป	” ๒๔๘
กรุงเก่า ให้ข้าหลวงลงไปสืบเอาความจริง	” ๒๔๘
เจ้าพากรมขุนอินทรานุรักษ์ยกกองทัพไปรักษา เมืองปัตบอง	” ๒๕๐
มกุฎกษัตริย์บอกความให้ญวนทราบ	” ๒๕๐
ญวนมีกษัตริย์เข้ากบเขมร	” ๒๕๐
๒๕๐๖ ญวนอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่ง พระบรม	” ๒๕๔
เหตุที่มอญยกเข้ามาเป็นข้าศึกกันมาแต่ก่อน	” ๒๕๔

(๑๗)

เขตทมอญจะยกขบวนเข้ามา เมื่อใน
รัชกาลที่ ๒

หน้า ๒๕๕

ครว้มอญอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมม

” ๒๕๖

กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จไปรับครว้มอญ

ที่เมืองนนทบุรี

” ๒๕๖

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเสด็จไปรับครว้มอญ

ที่เมืองกาญจนบุรี

” ๒๕๗

ทภูมิลำเนาตั้งครว้มอญ

” ๒๕๗

เรื่องจัดการปกครองเมืองนคร

ศรีธรรมราช

” ๒๕๘

กรมหมื่นศักดิ์พลเสด็จไปปลงศพ

เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พิณ)

” ๒๕๘

ที่ระเขียบการปกครองเมืองนคร ฯ

” ๒๕๘

วินิจฉัยทำเนียบหัวเมือง

” ๒๖๐

หัวเมืองเอก

” ๒๖๑

หัวเมืองโท

” ๒๖๒

หัวเมืองตรี

” ๒๖๓

2201/2563

TUDC

หัวเมืองจัตวา	หน้า ๒๖๓
ทำเนียบกรมการหัวเมือง	„ ๒๖๔
เรื่องจตุรตำแหน่งเป็นฝ่ายขวาฝ่ายซ้าย	„ ๒๖๔
ศักดินากรมการเมืองนคร ฯ	„ ๒๖๕
ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมือง	„ ๒๖๖
เรื่องตราตำแหน่งเครื่องยศและทเกียบ ผลประโยชน์	„ ๒๖๘
จัดหมวดกรมในกรมการ	„ ๒๖๙
การปกครองท้องที่	„ ๒๗๐
เรื่องตั้งเมืองกลันตันเป็นประเทศราช	„ ๒๗๒
พระยากลันตันวิวาทกับพระยาตรังกานู	„ ๒๗๒
เมืองกลันตันขอขนกรุงเทพ ฯ พระยาสงขลา ไม่ยอม	„ ๒๗๒
พระยาลำปาง ฯ รัชระพระยาถนันทน์	„ ๒๗๒
เรื่องพม่าแหกคุก	„ ๒๗๔
สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (มี)	„ ๒๗๕

ใต้พระยาเสวตไอยราช้างเผือกเมือง

เชียงใหม่

หน้า ๒๗๖

เรื่องพระราชกณะต่องอชกรณ

๑๑ ๒๗๗

เรื่องแต่งหนังสือโอวาทานุสาสน์

๑๑ ๒๗๘

เกิดเหตุเรื่องบัตรสนเทห์

๑๑ ๒๗๘

พระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ

เจ้าพมวงกู

๑๑ ๒๘๐

ใต้พระยาเสวตคชลักษณ์ข้างเผือก

เมืองน่าน

๑๑ ๒๘๓

เรื่องบศเจ้านครเมืองน่าน

๑๑ ๒๘๓

เรื่องพระเกียรติยศที่เขนพระเจ้าช้างเผือก

๑๑ ๒๘๔

เรื่องสร้างโรงช้างเผือก

๑๑ ๒๘๕

เรื่องไชยธงช้าง

๑๑ ๒๘๖

เรื่องพิธีสาขบูชา

๑๑ ๒๘๖

พระสงฆ์ภิกษุหนคพิธีสาขบูชา

๑๑ ๒๘๗

พระราชปวารณจะใคร่ทรงบำเพ็ญพระราช

กุศลให้พิเศษ

๑๑ ๒๘๗

สมเด็จพระสังฆราชถวายพระพรให้ทำพิธี

วิชาขบชา

หน้า ๒๘๗

คำสั่งให้ทำพิธีวิชาขบชา เช่นนักชตฤกษ์

ใหญ่ ๓ วัน

,, ๒๘๘

ลักษณะการพิธีหลวง

,, ๒๘๘

ลักษณะการพิธีราษฎร์

,, ๒๙๐

ลักษณะการพิธีสงฆ์

,, ๒๙๐

โทษผู้ไม่เคารพต่อการพิธี

,, ๒๙๑

ลักษณะการพิธีวิชาขบชา ที่ปรากฏต่อมาใน

จดหมายเหตุ

,, ๒๙๑

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต

,, ๒๙๒

กรมพระราชวังบวร ฯ ประชวร

,, ๒๙๒

เสด็จขึ้นไปพยาบาลกรมพระราชวังบวร ฯ

,, ๒๙๓

วันสวรรคต

,, ๒๙๔

เหตุการณ์ประเศพิ

,, ๒๙๔

วินิจฉัยข้อพระที่นั่งพุทธโศภนาลัย

,, ๒๙๕

เรื่องคนโกนผมครึ่งกรมพระราชวังบวร ฯ

สวรรคต

,, ๒๙๖

ลักษณะโกนผมครั้งกรมพระราชวังบวร ฯ รัชกาลที่ ๑ สวรรคต	หน้า ๒๙๖
ลักษณะโกนผมครั้งกรมพระราชวังบวร ฯ รัชกาลที่ ๒ สวรรคต	” ๒๙๖
สถานที่ขังกรมพระราชวังบวร ฯ ใต้ ทรงสร้าง	” ๒๙๗
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฏ ฯ	
ทรงผนวชสามเณร	” ๒๙๘
พิธีทรงผนวช	” ๒๙๘
ถวายเทศน์มหาชาติ	” ๓๐๐
กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงทำกระจาก ใหญ่บูชากษัตริ์เทศน์	” ๓๐๐
อธิบายเรื่องกระจากใหญ่ที่มณฑล งานพระเมรุกรมพระราชวังบวร ฯ	” ๓๐๓
งานพระบรมธาตุ	” ๓๐๓
แห่พระศัพทกระบวนน้อย	” ๓๐๓

แห่งพระศัพทกระบวนใหญ่	หน้า ๓๐๔
ทศบาลาณสถาน	๓๐๔
อธิบายทางแห่งพระศัพทกรมพระราชวังบวร ๗	๓๐๔
เรื่องขยายเขตพระบรมมหาราชวัง ๗	๓๐๕
พระราชวังเมื่อแรกสร้าง	๓๐๕
เหตุที่ของขยายเขตพระราชวัง	๓๐๖
เขตพระราชวังที่ขยาย ครุราชกาลที่ ๒	๓๐๗
วินิจฉัยเรื่องขอมรอบพระราชวัง	๓๐๗
เรื่องสร้างสวนขวา	๓๐๘
สวนขวาซึ่งสร้างไว้เมื่อในรัชกาลที่ ๑	๓๐๘
ทรงสร้างสวนขวาเพิ่มเติม ในรัชกาลที่ ๒	๓๑๐
เรื่องสร้างสวนขวาที่เกี่ยวด้วยราชการ	
แผ่นดิน	๓๑๐
อธิบายข้อเฉลิมพระเกียรติยศ	๓๑๑
อธิบายข้ออารงสมเด็จพระเจ้า	๓๑๓
อธิบายแบบอย่างสมเด็จพระเจ้า ครุราชกาลที่ ๑	
และที่ ๒	๓๑๕

(๔๓)

สิ่งต่าง ๆ ที่สร้างในสวนขวา เมื่อรัชกาล

ที่ ๒	หน้า ๓๒๕
การแก่งสวนขวา	๓๒๕
การผลของสวนขวา	๓๓๓
เล่นนันทกฤกษ์ในสวนขวา	๓๓๗
เรื่องบำรุงแบบและบทละคร	๓๔๐
อธิบายเรื่องละครนอกกับละครใน	๓๔๐
บูรณะบทละครไทยที่สูญหายไปครึ่งเดียว กรุงเก่า	๓๔๑
บทละครบูรณะครั้งรัชกาลที่ ๑	๓๔๒
บทละครบูรณะครั้งรัชกาลที่ ๒	๓๔๓
วิธีทรงพระราชนิพนธ์บทละครในรัชกาลที่ ๒	๓๔๓
✓ โปตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี	๓๔๕
อธิบายเรื่องทางไมตรีกับฝรั่งเศส กรุงเก่า	๓๔๕
ทศไมตรีกับเมืองเสียมราฐ	๓๔๖

การสมาคมกับต่างประเทศครั้งกรุงธนบุรี	หน้า ๓๔๖
การค้าขายกับต่างประเทศ เมื่อในรัชกาล	
ที่ ๑	,, ๓๔๖
การค้าขายกับต่างประเทศ ในรัชกาลที่ ๒	,, ๓๔๖
โปรตุเกสเจ้าเมืองหมาเก่าให้ทูตเข้ามา	,, ๓๔๗
เหตุที่สมาคมกับโปรตุเกส	,, ๓๔๗
ทูตโปรตุเกสเข้าเฝ้า	,, ๓๔๘
อนุญาตให้โปรตุเกสไปมาค้าขาย	,, ๓๔๘
เริ่มมีไมตรีกับโปรตุเกส	,, ๓๕๑
อธิบายเรื่องการที่ต่างประเทศถวายของ	,, ๓๕๒
ตั้งสมเด็จพระสังฆราช	
(สุก ญาณสังวร)	,, ๓๕๓
เหตุที่ทรงตั้งสมเด็จพระญาณสังวร เป็น	
สมเด็จพระสังฆราช	,, ๓๕๔
ประวัติสมเด็จพระญาณสังวร	,, ๓๕๔
เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์	,, ๓๕๖

ย้ายสาเกียดโง้งตั้งที่แขวงเมือง
สาทรวัน หน้า ๓๕๖

ย้ายสาเกียดโง้งที่แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์
,, ๓๕๗

กองทัพเจ้าราชบุตร (โย) เวียงจันทร์
ย้ายย้ายสาเกียดโง้งที่
,, ๓๕๗

ทรงตั้งเจ้าราชบุตร (โย) ครอง
เมืองนครจำปาศักดิ์
,, ๓๕๘

เรื่องความเห็นแตกต่างกันในการตั้ง
เจ้าราชบุตร (โย)
,, ๓๕๘

วันรณชยเหตุที่ทรงตั้งเจ้าราชบุตร (โย)
ครองเมืองนครจำปาศักดิ์
,, ๓๕๙

เรื่องโปรตุเกสขอทำสัญญา
,, ๓๖๓

โปรตุเกสขอตั้งกงสุล เยเนอราล และขอ
ทำหนังสือสัญญา
,, ๓๖๓

พระราชทานให้ตั้งสถานกงสุลโปรตุเกส
,, ๓๖๔

ทรงตั้งกงสุลโปรตุเกสเป็นขุนนางไทย
,, ๓๖๔

(๕๖)

ทำหนังสืออนุญาตการค้าขายให้โปรตุเกส แทนสัญญา	หน้า ๓๖๕
อธิบายวิธีทำหนังสือสัญญาอย่างโบราณ	,, ๓๖๕
เกิดไข้หวัดกโรค	,, ๓๖๘
เหตุที่เกิดหวัดกโรค	,, ๓๖๘
ทางเดินของหวัดกโรค	,, ๓๖๘
ความแตกต้นหวัดกโรค	,, ๓๖๙
ทำพิธีอาพาธพินาศ	,, ๓๖๙
ปล่อยคนประจำของ	,, ๓๗๐
ปล่อยนักโทษ	,, ๓๗๑
เผาศพหวัดกโรค	,, ๓๗๑
ฉลองวัดอรุณราชวราราม	,, ๓๗๒
เรื่องวัดอรุณตรงกรุงธนบุรี	,, ๓๗๒
บูรณะวัดอรุณ ฯ วัดโมลีโลก ใน รัชกาลที่ ๑	,, ๓๗๒
บูรณะวัดอรุณ ฯ เมื่อในรัชกาลที่ ๒	,, ๓๗๓

ราชทูตญวนเข้ามาบอกข่าวพระเจ้ายาโลง

สิ้นพระชนม์ หน้าที่ ๓๗๔

เรื่องพระเจ้าเวียตนามยาโลงสิ้นพระชนม์ ,, ๓๗๔

ประวัติพระเจ้าเวียตนามยาโลง ,, ๔๗๔

หม่อมราชบุตรไคราชสมบัติไชยหือ
นามแผ่นดินว่า มินมาง ,, ๓๗๕

ทูตญวนเข้ามาเมื่อยังมีหวาดกโรค ,, ๓๗๖

ทูตไทยไปคำนับพระศพพระเจ้ายาโลง ,, ๓๗๖

พระเจ้าเวียตนามมินมาง มีพระรรชสาส์นตอบ ,, ๓๗๘

หมายประกาศพระเจ้ามินมาง ,, ๓๗๙

ข่าวหวาดกโรคในเมืองญวน ,, ๓๘๔

เรื่องสังคายนาสวคมนตรี ,, ๓๘๕

ลักษณะสังคายนาสวคมนตรี ,, ๓๘๕

โปรดให้ข้างในซ้อมสวคมนตรี ,, ๓๘๖

ตั้งโรงงาน ,, ๓๘๗

เรื่องข่าวศึกพม่า ,, ๓๘๘

พระเจ้าอังวะปกครองสิ้นพระชนม์ ,, ๓๘๘

อธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดินพม่า

ในราชวงศ์อลองพญา

หน้า ๓๘๕

พระเจ้าจกกายแมงตไตเมืองมณีปุระ

,, ๓๘๖

พระเจ้าจกกายแมงคิที่จะมาตเมืองไทย

,, ๓๘๖

เตรียมทัพพม่าที่เมืองเมาระตะมะ เมือง

ตะนาวศรี

,, ๓๘๖

จกกองทัพไทยออกไปตั้งขัณฑ์ทัพ

,, ๓๘๗

กรมหมื่นคักคิพลเสพทงทเมืองเพชรบุรี

,, ๓๘๗

กรมหมื่นเจษฎาบดินทรทงทเมืองกาญจนบุรี

,, ๓๘๗

พระยากลาโหมราชเสนาทงทเมืองถลาง

,, ๔๐๐

พระยาศรีลำแตงทงทเมืองสงขลา

,, ๔๐๐

พระยาพิไชยสงครามทงทเมืองพัทลุง

,, ๔๐๐

ทงทเรือทเมืองสตูล

,, ๔๐๐

เตรียมกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช

,, ๔๐๑

22/04/2563

TUDC

อธิบายเรื่องย้ายเมืองกาญจนบุรี

,, ๔๐๒

ถึงฤดูฝนพม่าไม่ยกมา

,, ๔๐๓

กรมหมื่นศักดิ์พลเดช กรมหมื่นเกษมญาติินทร์ เสด็จกลับกรุง ฯ	หน้า ๔๐๓
เจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ พระยามหา- โยธารักษาการ	” ๔๐๔
ดำเนินาถายพระหัตถ์เจ้าพากรมหลวงพิทักษ์- มนตรีตักเตือนกองทัพกรมหมื่นศักดิ์พลเดช	” ๔๐๕
อธิบายเหตุที่สร้างวัดราชโอรส	” ๔๐๕
เหตุที่พม่าไม่ยกมารบไทย	” ๔๐๖
เรื่องราวทูตไปเมืองจีนครั้งที่ ๒	” ๔๐๘
พระเจ้าเกียบเชิงสนพระชนม์	” ๔๐๘
อธิบายวิธีใช้ศักราชอย่างจีน	” ๔๐๘
เรื่องพระเจ้าเกียบเชิงมอขบเวนราชสมบัติ	” ๔๐๘
ราชทูตไทยไปค้ำนัษพระศัพ และทรงบันทึกต่อ พระเจ้ากรุงจีนเตากวาง	” ๔๑๑
อธิบายเรื่องทางไมตรีกับจีน	” ๔๑๔
เรื่องตีเมืองไทรบุรี	” ๔๑๖

เรื่องเมืองไทรบุรีตามตำนานโบราณ	หน้า ๔๑๗
เรื่องไทยชาวเมืองไทรบุรีเขารัต ถือ	
ศาสนาอิสลาม	” ๔๑๘
เรื่องไทยตัดเมืองมะละกา ครองกรุงเก่า	” ๔๑๙
เมืองไทรบุรีเป็นอิสระ ครองเสียดกรุงเก่า	” ๔๑๙
เมืองไทรบุรีครองกรุงธนบุรี	” ๔๒๐
อังกฤษเข้าเกาะหมากจากพระยาไทร ฯ	” ๔๒๑
พระยาไทรกลับมาอ่อนน้อมต่อไทย เมื่อ รัชกาลที่ ๑	” ๔๒๒
พระยาไทรรบกับอังกฤษ	” ๔๒๓
พระยาไทรต้องยอมให้อังกฤษเข้าเกาะหมาก และทพงตรงเกาะหมาก	” ๔๒๓
เรื่องบุตรพระยาไทรแย่งกันเป็นเจ้าเมือง	” ๔๒๓
ทรงตั้งคนคู่ปะแวงรันเป็นพระยาไทรบุรี	” ๔๒๔
พระยาไทยปะแวงรันมีความชอบได้เป็น เจ้าพระยา	” ๔๒๔

เจ้าพระยาไทรเกิดอริกับพระยาอภัยนุราช	
รายามคา	หน้า ๔๒๕
ย้ายพระยาอภัยนุราชมาว่าราชการเมืองสตูล	๑ ๔๒๖
แขกเมืองไทรแตกเป็น ๒ พวก	๑ ๔๒๖
เจ้าพระยาไทรลอบไปเข้ากับพม่า	๑ ๔๒๘
มีใจทักฟ้องเจ้าพระยาไทร	๑ ๔๒๘
มีตราให้หาเจ้าพระยาไทรมาแก้คดี	๑ ๔๒๘
เจ้าพระยาไทรแข็งเมือง	๑ ๔๒๘
พระยานครยกกองทัพไปที่เมืองไทรบุรี	๑ ๔๓๐
พระยานครตีได้เมืองไทรบุรี	๑ ๔๓๐
ตั้งไทยเป็นผู้ว่าราชการเมืองไทรบุรี	๑ ๔๓๑
เรื่องอังกฤษขอเป็นไมตรี	๑ ๔๓๒
เรลลีเคนต์เมืองสิงคโปร์บอกมาว่าทูตอังกฤษ จะเข้ามา	๑ ๔๓๓
โปรดให้พระยาสุริยวงศ์มนตรีรับทูต	๑ ๔๓๓
เหตุทูตอังกฤษแต่งทูตมา	๑ ๔๓๔

ความประสงค์ของอังกฤษที่แต่งตั้งทูตเข้ามา	หน้า ๔๓๖
คำสั่งของรัฐบาลอินเดียที่ส่งทูต	” ๔๓๘
ครอเพ็ดทูตอังกฤษออกจากเมืองกาลกัตตา	” ๔๔๐
เรือและจำนวนคนทมาภัยทูต	” ๔๔๑
ครอเพ็ดถึงเกาะหมาก ประจวบเวลาไทยตี ไทรเมืองไทรบุรี	” ๔๔๑
ลักษณะการที่ไทยค้าขายกับต่างประเทศ	” ๔๔๓
ผลประโยชน์ที่รัฐบาลไทยได้จากการค้า ขาย ๕ ประเภท	” ๔๔๓
อธิบายค่าเบ็กร่อง	” ๔๔๔
อธิบายภาษีสินค้าเข้า	” ๔๔๔
อธิบายภาษีสินค้าออก	” ๔๔๔
อธิบายกำไรพระคลังสินค้า	” ๔๔๕
ตำนานการตั้งพระคลังสินค้า	” ๔๔๕
สินค้าพระคลังทรงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช	” ๔๔๖
สินค้าพระคลังทรงรัชกาลที่ ๒	” ๔๔๖
อธิบายการช้อของหลวง	” ๔๔๗

เรื่องข้อหาสิทธิราชสำหรับพระนคร	หน้า ๔๔๗
การสมาคมกับชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขาย	,, ๔๔๘
เรือไทยไปค้าขายต่างประเทศที่กรุงเก่า	,, ๔๕๑
เรือไทยไปค้าขายต่างประเทศที่กรุงรัตนโกสินทร์	,, ๔๕๒
จำนวนเรือค้าขายกับต่างประเทศ	
เมือรัชกาลที่ ๒	,, ๔๕๒
วิชาขายของหลวง	,, ๔๕๓
ท้องตราว่าด้วยการค้าขายของหลวง	,, ๔๕๔
เรื่องครอเปิดทูตอังกฤษเข้ามาขอทำสัญญา	,, ๔๕๕
ครอเปิดทูตอังกฤษเข้ามาลงกรุงเทพ	,, ๔๕๕
อักษรสาส์นผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ	,, ๔๕๕
เครื่องราชบรรณาการของอังกฤษ	,, ๔๖๕
เสด็จออกรับทูตอังกฤษ	,, ๔๖๕
ความลำบากในการปรึกษาทูตอังกฤษ	,, ๔๖๖

ข้อปรักษากันในระหว่างไทยกับอังกฤษ	หน้า ๔๗๐
ว่ากันด้วยการค้าขาย	„ ๔๗๐
ว่ากันด้วยเรื่องเมืองไทรบุรี	„ ๔๗๒
การปรักษากับทูตอังกฤษไม่ตกลงกัน	„ ๔๗๓
ว่ากันด้วยเรื่องหนังสือตอบ	„ ๔๗๓
เกิดเหตุเรื่องนายเรือของทูตชายของ หน้ภำษี	„ ๔๗๔
เกิดเหตุเรื่องครอเพ็คเที่ยวหยั่งนำทำแผนที่ และพุดหมื่นไทย	„ ๔๗๕
พระราชทานของตอบแทน	„ ๔๗๕
หนังสือไทยตอบอังกฤษ	„ ๔๗๕
หนังสือกล่าวโทษครอเพ็ค	„ ๔๗๖
ครอเพ็คไปเมืองญวน	„ ๔๗๖
ครอเพ็คมาเป็นเรสเดนต์เมืองสิงคโปร์	„ ๔๗๗
ครอเพ็คกลับตักกับไทย	„ ๔๗๗
เรื่องเบ็ดเตล็ดที่ปรากฏในหนังสือ ครอเพ็ค	„ ๔๗๗

เรื่องเล่าเจ้านายในกรุงเทพ ฯ	หน้า ๔๗๘
เรื่องไซอิ๋วหวาดกโรค	,, ๔๗๘
เรื่องทศกัณฐ์เข้ามาในกรุงเทพ ฯ	,, ๔๗๙
เรื่องครอเพ็ดเผ่ากรมหมื่นเกษญาบดีมนตรี	,, ๔๗๙
เหตุที่ครอเพ็ดไม่ได้เข้าเผ่าทูลลา	,, ๔๘๐
เรื่องเจ้าลาวไปหาครอเพ็ด	,, ๔๘๐
เรื่องถอนขนข้อมปากกลด	,, ๔๘๑
ประโยชน์ของกฤษไต้ในการแต่งทศเข้ามา	,, ๔๘๒
เจ้าพากรมหลวงพิทักษ์มนตรี	
สนพระชนม์	,, ๔๘๓
พระประวัติเจ้าพากรมหลวงพิทักษ์มนตรี	,, ๔๘๓
เรื่องสร้างวัดสุทัศน์	,, ๔๘๔
สร้างพระวิหารวัดสุทัศน์	,, ๔๘๕
* ทรงสลักบานประตูพระวิหารด้วยพระหัตถ์	,, ๔๘๕
เรื่องสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (ค่อน)	,, ๔๒๖
เรื่องตั้งพระราชาคณะที่พระอมรโมลี	
พระศรีวิสุทธิวงศ์	,, ๔๘๖

เรื่องสร้างเมืองสมุทรปราการ	หน้า ๔๘๗
เขตที่ตั้งบ้านเมืองสมุทรปราการ	,, ๔๘๗
บ่อฝังตะวันออก	,, ๔๘๘
บ่อฝังตะวันตก	,, ๔๘๘
บ่อกลางน้ำ	,, ๔๘๘
ฝังหลักเมืองเมืองสมุทรปราการ	,, ๔๘๘
เรื่องขุดปากลัด	,, ๔๘๙
สร้างบ่อเพิ่มเติมที่ปากลัด	,, ๔๘๙
สร้างวัดไพชยนต์พลเสพย์ วัดโปรดกุญ	,, ๔๘๙
เรื่องพม่าชวนญวนตีเมืองไทย	,, ๔๙๐
ครอเพ็ดสั่งสำเนาราชสาสนพม่ามถญวน ให้แก่ไทย	,, ๔๙๐
สำเนาราชสาสนพม่ามถญวน	,, ๔๙๑
เขตทอังกษให้ราชสาสนพม่าแก่ไทย	,, ๔๙๗
เรื่องพม่าคิดเป็นไมตรีกับญวน	,, ๔๙๘
พม่าแก่เขตไปเมืองญวน	,, ๔๙๙
ญวนปรึกษากันในเรื่องพม่าชวนรบไทย	,, ๕๐๐
ญวนไม่รบกับพม่า	,, ๕๐๐

ญวนบอกให้ไทยทราบว่า พม่ามาชวนรบไทย	หน้า ๕๐๑
วินิจฉัยเหตุที่ญวนไม่เข้ากับพม่า	” ๕๐๒
เรื่องอังกฤษรบกับพม่าครั้งที่ ๑	” ๕๐๔
เหตุที่อังกฤษเกิดรบกับพม่า	” ๕๐๔
อังกฤษรบกับพม่าที่เมืองยะไข่ เมืองจัตกอง	” ๕๐๖
ครอเพ็ดบอกข่าวเข้ามาว่าอังกฤษเกิดรบ กับพม่า	” ๕๐๖
สืบได้ว่าข่าวทางชายแดนว่าพม่าเกิดรบกับ อังกฤษ	” ๕๐๗
เตรียมกองทัพไทยไปรักษาชายแดน	” ๕๐๗
เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดีสนพระชนม์	” ๕๐๘
งานพระสมัญญาเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี	” ๕๑๐
พวกเจ้าพระยาอภัยภูธรกับพวกเจ้าพระยา มหาเสนา เกิดศึกกัน	” ๕๑๐
ชำระคดีเจ้าพระยามหาเสนา กับเจ้าพระยา อภัยภูธร	” ๕๑๒
เรื่องพระยาช้างเผือกกลม	” ๕๑๒

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฏ ๑ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ	หน้า ๕๑๓
เหตุที่ไม่ให้ทรงผนวชอย่างใหญ่เต็มอัตรา	„ ๕๑๓
เหตุการณ์เบ็ดเตล็ดในรัชกาลที่ ๒	„ ๕๑๕
นำเค็มถึงบางพด	„ ๕๑๕
เจ้าฟ้าปกุลทองสนพระชนม์	„ ๕๑๕
เห็นดาวหาง	„ ๕๑๖
พระภิกษุแห่อย่างใหญ่	„ ๕๑๖
ไต่ช้างกระพระบรมนาเคนทร์	„ ๕๑๗
กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์สนพระชนม์	„ ๕๑๗
เกิดความเรื่องพระอินทรอภัย	„ ๕๑๘
ไต่ช้างพลายกระ พระบรมหัตถ์คินทร์	„ ๕๑๘
แต่งหนังสือมหาชาติคำหลวงทขาค	„ ๕๑๘
ไต่ช้างพลายเนียม พระบรมนาเคนทร์	„ ๕๒๑
นายนกเฝ้าตัว	„ ๕๒๒
คำจารึกทรายนายเรืองเฝ้าตัว	„ ๕๒๒
คำจารึกทรายนายนกเฝ้าตัว	„ ๕๒๔
เกิดพายุใหญ่ฟ้าผ่าทกรุงแก้ว	„ ๕๒๕

ฟ้าผ่าเสาชิงช้า	หน้า ๕๒๖
มูลเหตุใช้เรือสำเภา	„ ๕๒๖
มูลเหตุใช้เรือญวน	„ ๕๒๖
คราวนำท่อมใหญ่ในรัชกาลที่ ๒	„ ๕๒๗
ดาวพระอังคารเข้าวงพระจันทร์	„ ๕๒๗
ฟ้าผ่ายอดพระที่นั่งกุสุมิตมหาปราสาท	„ ๕๒๘
โศกนักพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	„ ๕๒๘
ข้าวแพง	„ ๕๒๘
ดาวพฤหัสบดีเข้าดวงพระจันทร์	„ ๕๒๘
คิดอย่างถ้อยสามลายหน้าทองและเบญจรงค์	„ ๕๒๘
✓ ผลประโยชน์แผ่นดิน	„ ๕๒๘
ภักษ์อากาศต่าง ๆ	„ ๕๒๘
จำนวนเงินผลประโยชน์แผ่นดินใน	
รัชกาลที่ ๒	„ ๕๓๐
พระราชานุกิจ	„ ๕๓๒
ทรงพระประชวร	„ ๕๓๔
สวรรคต	„ ๕๓๕

เรื่องสืบค้นตัวงษ์

หน้า ๕๓๕

ถวายราชสมบัติแก่พระเจ้าลูกยาเธอ

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

” ๕๓๕

พระราชโอรสพระราชธิดา ในพระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

” ๕๓๖

พระองค์เจ้าลูกเธอ ในกรมพระราชวัง

บวรมหาเสนานุรักษ์

” ๕๖๓

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๒

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ สวรรคต

ปีมะเส็ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
เอกศก เสกขุสวรรคตที่พระที่นั่งสุยเช็ดทอง ช่งทก
ช.ศ. วนนเรียกว่าพระที่นั่งไพศาลทักษิณ เมื่อณวัน
๑๑๗๑ พุทศัษตที่ ๗ เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒
พ.ศ. ตรงกับวันทางจันทรคติ เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ
๒๓๕๒ ปีมะเส็งเอกศก จุลศักราช ๑๑๗๑ (คริสต
ศักราช ๑๘๐๕) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (คือ พระ
บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ได้
สำเร็จราชการแผ่นดิน โดยสมเด็จพระบรม

22/04/2563

TUDC

พระนามนี้ ถวายต่อเมื่อในรัชกาลที่ ๓ จะปรากฏคำอธิบายต่อไป
ข้างหน้า ในตอนพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ชนกนาถ ได้ทรงประดิษฐานไว้ในที่พระมหาอุปราชาผู้รัชม
รัชทายาท

ครั้นรุ่งขึ้นวันศุกร์แรม ๑๔ ค่ำ เวลาเช้า สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ก็ขสมเด็จพระ
พระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ ซึ่งได้ดำรง
พระยศเป็นพระขนิษฐาธิราชเจ้าแต่ในรัชกาลที่ ๑ พร้อมด้วย
พระราชวงศ์นางวงศ์ เสด็จเข้าไปทรงสการทรงเครื่องพระ
บรมศพเสร็จแล้ว เชิญพระบรมศพลงสู่พระลองเงิน ดำรง
แห่ออกประตูสนามราชกิจ เชิญขบวนพระยานมาศประกอบ
พระโกศทอง ตั้งกระบวนแห่เชิญไปประดิษฐานไว้ ณ

• เรื่องพระโกศทององค์นี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับ
เดิมเรียกว่า พระโกศทองจำหลักลายกุดั่นประดับพลอยเนาวรัตน์ พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ใน
หนังสือพระราชวิจารณ์หน้า ๓๕๘ ดังนี้ "ในพงศาวดารพยายามที่จะกล่าวถึง
เรื่องพระโกศอย่างหลง ๆ ว่า (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้โปรด) ให้รื้อทองหุ้มพระโกศ ๆ อะไรก็ไม่รู้ มาเติมทองขึ้นอีก ทำ
เป็นพระโกศทองคำกุดั่นแปลเหล็กมยอดทรงมงกุฏขึ้นไว้องค์ ๑ สำหรับ
พระองค์นี้ ความที่ถูกต้องนั้นคือ รื้อสิ่งให้รื้อทองที่หุ้มพระโกศกุดั่น
ทรงพระศพพระพันางทั้ง ๒ พระองค์นั้น มารวมกันทำพระโกศทองใหญ่
ไม่ใช่มาทำโกศกุดั่น ผู้เขียนพงศาวดารหมายว่ากุดั่น แปลว่าลวดลาย ลวด
ลายอย่างเช่นพระโกศทองใหญ่นั้น ควรจะเรียกว่ากุดั่น แต่ภาษาในราชการ

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทค่านมขตะวันตก ภายใต้พระมหา
 เศวตฉัตร ตั้งเครื่องสูงและเครื่องราชูปโภคเฉลิมพระ
 เกียรติยศตามโบราณราชประเพณี พระสงฆ์สวดพระอภิ
 ธรรมทั้งกลางวันกลางคืนและมีนางร้องไห้ ประโคมกลอง
 ชนะตามเวลา เหมือนอย่างพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน
 ครองกรุงเก่าทุกประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระ
 ราชวังบวรสถานมงคล เสด็จเข้ามาประทับแรมอยู่ ณ พระ

เขาเรียกพระโกศสมเด็จพระพันางนั้นว่า กุดันน้อยกุดันใหญ่ พระโกศ
 แปรเหลี่ยมยอดตรงมงกุฏ เขาเรียกว่าพระโกศทองใหญ่ พระโกศทองใหญ่
 นี้ทำแล้วเสร็จในปีมะโรง (สัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๕๑) นั้น ทั้งพระลองเงิน
 ด้วย รั้ว ตั้งให้เชิญเข้ามาตั้งถวายทอดพระเนตรในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ
 ซึ่งเสด็จประทับอยู่ คุณสื่อพระสนมเอก ทูลห้ามปรามว่าทรงอะไรเช่นน
 นำกลัวเป็นลาภ เห็นพระโกศเข้าก็ร้องไห้ล่วงหน้าเสียก่อน รับสั่งว่ากูไม่ถือ
 ไม่เอามาตั้งดูทำไมกูจะได้เห็น ตั้งถวายทอดพระเนตรอยู่เป็นหลายวัน ครั้น
 ทูลหม่อมใหญ่ (คือสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ)
 สนพระชนม์ถึง ทรงพระโทมนัสมาก จึงรับสั่งว่าให้เอาพระโกศทองใหญ่
 ไปประกอบถวายทอดพระเนตร ออกไว้เสียแต่พระลองเงิน ด้วยเหตุที่
 พระราชทานครั้งนั้นเป็นตัวอย่างต่อมา เจ้านายใหญ่ๆ ที่สำคัญจึงได้
 พระราชทานตั้งแต่กรมหลวงศรีสุนทรเทพเป็นต้นติดต่อกันมา เรื่องราวที่
 ลูกต้องนั้น ดังนี้"

ที่หนึ่งจักรพรรดิพินาน เวลาเช้าเย็นเสด็จไปถวายบังคม
พระบรมศพ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ส่นองพระเศษพระ
คุณทุกวันมา

ครั้นจักการพระบรมศพแล้ว พระราชวงศานุวงศ์
เสนามาตย์ราชเสวก ประชุมพร้อมด้วยพระสังฆราชาคณะ
มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน ให้อาลักษณ์เขียนคำ
กราบบังคมทูลอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราช
วังบวรสถานมงคล เสด็จขึ้นผ่านพิภพ อ่านคำกราบทูล
แล้วพระสังฆเจริญชัยปริตรถวายพระพรชัยมงคล แต้น
พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ จึงกระทำสัตย์ถวาย
คอไต่ผ้าละออของอูลิพระบาทต่อมาโดยลำดับ ทั้งในกรุงและ
หัวเมืองบักษไต่ฝ้ายเหนือทั่วกัน

๑ ที่เรียกว่าพระที่นั่งจักรพรรดิพินานตรงนี้ เข้าใจว่าที่พระที่นั่งอม
รินทรวินิจฉัย ในเวลานั้นพระมหามนเฑียรหมุ่มนั้นยังเรียกรวมกันว่าพระที่นั่ง
จักรพรรดิพินานทั้งหมด

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๒ เมื่อก่อนเสด็จผ่านพิภพ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติ
เมื่อ ณ วันพุธที่ ๒๖ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๑๐ ตรง
กับวันทางจันทรคติ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ ปุศุณนพศก จุล
ศักราช ๑๑๒๕ (ค.ศ. ๑๗๖๗) ในสมัยเมื่อพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จดำรงตำแหน่งยศ
เป็นที่หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี และมีนิวาสสถานอยู่ณ
บ้านอัมพวา ในเวลานั้นกรุงเก่าพึงเสียแก่พม่าซ้ำศึกใหม่ ๆ
กำลังไทยพยายามจะเป็นอิสระ แต่ยังไม่แยกกันเป็นหลาย
พวกหลายเหล่าอยู่ ครั้นรัชชวงศ์มฤตยึก พ.ศ. ๒๓๑๑
พระเจ้ากรุงธนบุรีรบพม่ารบชนะพม่าซ้ำศึกซึ่งตั้งรักษากรุง
เก่าแล้ว ลงมาตั้งเมืองธนบุรีเป็นทมน พระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงเสด็จเข้ามารับราชการใน
พระเจากรุงธนบุรี ยายนิวาสสถานเข้ามาตั้งอยู่ที่วัด
ระฆังโฆสิตาราม ครั้นนั้นยังเรียกว่าวัดบางว่าใหญ่ คือที่
โรงทหารเรือทุกวันนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน

นภาลย์ พระชันษาได้ ๒ พรรษา ก็โดยเสด็จเข้ามาอยู่
 กรุงธนบุรีด้วย ครั้นทรงพระเจริญชนพระชันษาสมควรแก่
 การศึกษา สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงนำไปฝากให้
 ทรงศึกษาอักษรสมัยในสำนักพระวันรัตน์ (ทองอยู่) วัด
 บางว่าใหญ่

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงทำ
 คักสงครามในครั้งกรุงธนบุรีนั้น ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระ
 พุทธเลิศหล้านภาลัยเจริญพระชันษาได้ ๘ พรรษา ก็ได้
 โดยเสด็จ ทิดพระองค์ สมเด็จพระบรมชนกนาถไปในการ
 สงครามทุกครั้ง ตั้งแต่ขึ้นไปรบพม่าที่เมืองเชียงใหม่
 แล้วกลับลงมารบพม่าที่ขานนางแก้วเขาชะงุ้มเมืองราชบุรี
 แล้วกลับขึ้นไปรักษาเมืองเชียงใหม่อีก จนลงมารบขอแคว้น
 กทเมืองพิษณุโลก ก่อนนั้นมาได้โดยเสด็จคราวไปปราบ
 ปราบเมืองนางรอง, เมืองนครจำปาศักดิ์, และไปตีกรุง
 ศรีสัตนาคนหุตครั้งได้พระมหาอมรินทร์นปฎิมากรแก้วมรกต

๒๒๐๔/๒๕๖๓ TUDC
 เสด็จกลับมาถงกรุงธนบุรี พอพระชันษาพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ ๑๓ พรรษา สมเด็จพระบรม
 ชนกนาถ จึงจัดการพิธีโสกันต์ ต่อมาอีกปี ๑ ก็โดย

เสด็จสมเด็จ พระบรมชนกนาถคราวยกกองทัพ ออกไปกรุง
 กัมพูชา ในระหว่างนั้นข้างกรุงธนบุรีเกิดจลาจลขึ้นด้วยพระ
 เจ้ากรุงธนบุรีมีสัญญาวิปลาส บรรดาข้าราชการจึงพร้อม
 กัน อัญเชิญ สมเด็จ พระพุทธยอดฟ้า จฟ้าโลกชน ผ่านพิภพ
 เมื่อยขาดจตุวาศก พ.ศ. ๒๓๒๕ เวลานั้นพระชนมพรรษา
 พระบาทสมเด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ ๑๖ พรรษา
 ปราบกฏในคำลูกขุน ปรีกษาความชอบผู้ที่ได้ สันของพระเดช
 พระคุณพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้า จฟ้าโลกมาแต่ก่อน
 ว่าในบรรดาพระราชวงศ์มีพระบาทสมเด็จ พระพุทธเลิศหล้า
 นภาลัยพระองค์ เดียวที่ได้ โดยเสด็จติดพระองค์ มาในการ
 คักสงครามทุกครั้งทุกคราว จึงโปรดให้สถาปนาพระ
 เกียรติยศเป็นสมเด็จ พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ทรง
 พระนามว่าเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ครั้น ณ บรมเสด็จ
 สิ้นตศก พ.ศ. ๒๓๒๘ โปรดให้เสด็จไปประทับ ณ พระราช
 วังเดิม ของพระเจ้ายุทธยาธิบดี ที่ปากคลองบางกอกใหญ่

นามที่เรียกว่าพระบรมราชวังเดิมนี้ พระบาทสมเด็จ พระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายว่า คนมักสำคัญผิด
 โดยเข้าใจไปว่า เพราะพระบาทสมเด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จ
 ประทับอยู่ก่อนเสวยราชย์ จึงเรียกว่าพระราชวังเดิม ที่จริงนั้นหมาย
 ความว่าเป็นพระราชวังมาแต่ครั้งกรุงธนบุรี

22/04/2565

เมื่อในรัชกาลที่ ๑ นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกได้เสด็จโดยกระบวนทัพหลวงไปทำสงคราม
 กับพม่าซ้ำอีก ๔ ครั้ง คือไปต่อสู้ทัพหลวงพระเจ้าปะดุงที่
 ตำบลลาดหญ้าแขวงเมืองกาญจนบุรี เมื่อขมมะเส็งสปีตศึก
 พ.ศ. ๒๓๒๘ ครั้ง ๑ ไปต่อสู้กองทัพมหาอุปราชาท้ากิน
 แดงแขวงเมืองกาญจนบุรี เมื่อขมมะเมยอจู้ศึก พ.ศ. ๒๓๒๙
 ครั้ง ๑ ไปตีเมืองทวายเมื่อขมชวคจัตวาศึก พ.ศ. ๒๓๓๕

อนึ่งที่พระราชวังเดิมนี้ เมื่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว พระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชทานให้เป็นที่ประทับสมเด็จพระ
 เจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงธิเบศร์บดินทร์ก่อน เมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวง
 ธิเบศร์บดินทร์สิ้นพระชนม์แล้ว จึงโปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
 หล้านภาลัยเสด็จไปประทับอยู่ตลอดรัชกาลที่ ๑ มาในรัชกาลที่ ๒ โปรด
 ให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี เสด็จไปอยู่ตลอดพระชนมายุแล้ว พระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประทับต่อมาจนทรงผนวช จึง
 เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระบรมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดรัชกาลที่ ๓
 ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้กรมหลวงวงษาธิราชสนิทเสด็จไปอยู่ตลอดรัชกาล
 ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อกรมหลวงวงษาฯ สิ้นพระชนม์แล้ว โปรดให้
 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ไปประทับอยู่จน
 สิ้นพระชนม์ ต่อขึ้นมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
 ราชดำริจะหาเจ้านาย ซึ่งมีพระเกียรติยศสูงไปอยู่ ไม่มีพระองค์ใดเต็ม
 พระทัยรับ จึงพระราชทานให้เป็นโรงเรียนนายเรือ แต่มีกระแสรีบสั่ง
 กำชับไว้มิให้รื้อห้องพระโรงและพระที่นั่งหลังขวางของเดิม จึงยังปรากฏ
 อยู่จนทุกวันนี้

ครั้ง ๑ เสด็จยกกองทัพหลวงด้วยพระราชประสงค์จะไป
 ต.เมืององวะ เมืองขลุเบญจคก พ.ศ. ๒๓๓๖ ครั้ง ๑
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โดยเสด็จทั้ง ๔
 ครั้ง เมื่อคราวไปตีเมืองทวาย ได้เป็นตำแหน่งยกกระบัตร
 ทพท่วย

เมืองขลุเบญจคก พ.ศ. ๒๓๓๑ พระชันษาครบ
 กำหนดที่จะทรงผนวชเป็นพระภิกษุ สมเด็จพระบรมชนก
 นาถจึงโปรดให้ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สม
 เสด็จพระสังฆราชา (สี) วัดระฆังเป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณ
 สังวรเถร วัดราชสิทธาราม (ซึ่งภายหลังได้เป็นสมเด็จพระ
 พระสังฆราชา) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ทรงผนวชแล้ว
 วันแรกเสด็จประทับอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีการ
 ฉลองเสร็จแล้วจึงเสด็จไปประทับอยู่ ณ วัดสมอราย คือวัด
 ราชธานีวาสในบัดนี้) ทรงศึกษาสมณกิจในสำนักพระบัญชา
 วิสารเถร (นาค) ตลอดพรรษา ๑ แล้วจึงลาผนวช

๑ ในคราวเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงผนวช
 นั้น ทรงผนวชพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริน
 ทรธรรมเรศร์ และสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ซึ่ง
 เป็นพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี

เมื่อในรัชกาลที่ ๑ นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้สมเด็จเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ายุวระดิศาสมเด็จเจ้าฟ้านางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุทธาธิราช เป็นพระอัครชายา มีพระราชโอรส ๓ พระองค์ ๓ ใหญ่ซึ่งปรากฏพระนามภายหลังว่า เจ้าฟ้าราชกุมาร สนมพระชนมเสียแต่ยังทรงพระเยาว์ รองลงมา คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์น้อย คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตลอดเวลาในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้สมเด็จเจ้าหลานภาลัยยรรย

พระองค์ ๑ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุทธาธิราช พระองค์ ๑ มีพระชันษาแก่กว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทั้ง ๒ พระองค์ เสนาบดีปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า ถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระชนมพรรษาอ่อนกว่าสมเด็จเจ้าหลานเธอทั้ง ๒ พระองค์ก็เป็นสมเด็จเจ้าลูกเธอ มีพระเกียรติยศสูงกว่า ควรให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงผนวชก่อน คำปรึกษานั้นไม่เป็นที่พอพระหฤทัยของสมเด็จเจ้าฟ้านางเธอ กรมพระยาเทพสุขาวดี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงทราบเมื่อรับบรรดพชาโดยลำดับตามคำปรึกษาเสนาบดีแล้ว มีพระราชประสงค์จะระงับความขุ่นเคืองของสมเด็จเจ้าฟ้านางเธอ จึงโปรดให้รับอุปสมบทตามลำดับพระชนมพรรษา เรืองนมแจ้งอยู่ในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้พิมพ์ไว้ในหนังสือชุมนุมพระบรมราชาธิบาย

ราชการใกล้ ชิดติดพระองค์ อยู่ในราชสำนักดูแลการงาน
 ต่างพระเนตรพระกรรณตามพระราชประสงค์เสมอมา ถึง
 บุกนเขยจุศก พ.ศ. ๒๓๔๖ เวลานั้นพระชนมพรรษา
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ ๓๗ พรรษา เป็น
 เวลาที่ขานเมฆงรายคายสนเสียนศัตรุภายนอกแล้ว เมื่อ
 กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทประจวบคราวจะสวรรคต
 มีพระอาการประชวรด้วยทุกขเวทนาใกล้ พาให้เคียดคา
 พระราชหฤทัยอยู่ช้านาน เป็นเหตุให้เจ้านายและข้าราชการ
 ฝ่ายพระราชวังบวร ฯ เกิดความคิดผิดไปว่ากรมพระ
 ราชวังบวร ฯ มีความซัดแค้นในสมเด็จพระเชษฐาธิราช
 ด้วยเหตุอื่น เมื่อกรมพระราชวังบวร ฯ ประชวรพระอาการ
 หนักลง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระ
 ราชประสงค์ จะเสด็จขึ้นไปเยี่ยมประชวรและรักษาพยาบาล
 ข้าราชการผู้เป็นเจ้านายที่ฝ่ายพระราชวังหลวงจะไปตั้งกอง
 ล้อมวงรักษาพระองค์เวลาเสด็จตามประเพณี พวกวังหน้าก็
 พากันมาห้ามปรามขัดขืน มิให้พวกวังหลวงเข้าไปในพระ
 ราชวังบวร ฯ เกือบจะเกิดเหตุขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เลิศหล้านภาลัยได้ทรงทราบเหตุอนันน จึงเสด็จขึ้นไปยัง

22/04/2563

*UDC

พระราชวังบวร ฯ พร้อมด้วยเจ้าพระยารัตนาพิพิธ และเจ้า
พระยายมราช พาช้าราชการขึ้นไปตั้งกองล้อมวง พวก
ฝ่ายพระราชวังบวร ฯ ก็ยำเกรง มีอางที่จะเข้ามาขัดขวาง
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จขึ้นไปประ
ทับแรมรักษาพยาบาลสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราช
วังบวร ฯ อยู่ ๖ วันจนสวรรคต เมื่อสวรรคตแล้ว ได้ความ
ตระหนักว่า พวกฝ่ายพระราชวังบวร ฯ มีพระองค์ล่าถวน
พระองค์อื่นที่ต ซึ่ง^๕ เป็นลูกเรือในกรมพระราชวังบวร ฯ
เป็นต้น ก็กับพวกข้าราชการหลายคนคิดการกำเริบกระต้าง
กระเดื่องในครั้งนั้น จึงได้จับตัวชำระลงพระราชอาญาตาม
โทษานุโทษ ต่อมาอีก ๓ ปี กรมพระราชวังหลังก็ทรงพระ
ประชวรทิวงคต หมกพระราชวงศ์ที่เข็นชันใหญ่

ถึงบขาลอจู้คก พ.ศ. ๒๓๔๕ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีอุปราชากิ
เยก สถาปนาพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
หล้านภาลัย ซึ่ง^๕ เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเรือ เจ้าฟ้ากรมหลวง
อัครสุนทรอยู่ในเวลานั้น ชน^๕ เป็นกรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล ที่พระมหาอุปราชผู้รับรัชทายาท แต่ให้ตั้งเสด็จ

ประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม มีให้ขึ้นไปประทับ ณ พระราช
 วังบวร ฯ ด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวร
 มหาสุรสิงหนาท ไต่กราบทูลไว้แต่เมื่อประสูติว่า
 ขอให้ลูกเธอได้อยู่อาศัยในพระราชวังบวร ฯ ต่อไป ทั้งทรง
 พระราชดำริเห็นว่า พระองค์ทรงพระชรามากอยู่แล้ว
 ไม่ช้านานเท่าใดพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็
 จะได้เสวยราชสมบัติ การย้ายวังควรไว้ายเมื่อเสด็จเข้า
 มาประทับในพระบรมมหาราชวังที่เคี้ยว พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เป็นกรมพระราชวังบวรสถาน
 มงคลพระชนมายุได้ ๔๐ พรรษา ดำรงพระเกียรติยศเป็น
 พระมหาอุปราชอยู่ ๓ ปี พระชันษา ๔๓ ได้เสวยราช
 สมบัติ

เหตุการณ์บ้านเมืองในขณะเมื่อเปลี่ยนรัชกาล

22/04/2563

TUDC

ขณะเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้
 เสด็จผ่านพิภพนั้น เป็นเวลากำลังความลำบากจะเกิดขึ้น

แก่กรุงสยามด้วยเหตุหลายประการ ซึ่งเข้าใจว่าคงจะ
ทราบกันอยู่ในเวลานั้น คือ

ประการที่ ๑ พม่ากำลังตระเตรียมกองทัพที่จะยก
เข้ามาตีกองเมือง ๑ ด้วยเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระชรา และทราบว่ามิทรงพระประ
ชวรอยู่แล้ว ประการที่ ๒ ฝ่ายข้างเมืองญวน องค์เซียงสี
ตั้งตัวเป็นพระเจ้าเวียตนาม กำลังคิดจะขยายอำนาจญวน
เข้ามาทางเมืองเขมร แต่รั้งรออยู่ด้วยเกรงพระบารมีใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งได้ทรงทะนุ
บำรุงและมีพระเดชพระคุณแก่ตนมาเป็นอันมาก จึงยังไม่
ก่อการร้ายแก่เมืองไทย แต่เหตุร้ายซึ่งสำคัญยิ่งกว่า
อย่างอื่นนั้น เป็นประการที่ ๓ คือ ทกการในกรุงเทพฯ ใน
ปลายรัชกาลที่ ๑ เปลี่ยนแปลงจากแต่ก่อนมาหลายอย่าง
เป็นต้นว่าพระราชวงศานุวงศ์ ชนผู้ใหญ่ที่เคยทำการทัพ
ศึกมาแต่ก่อน เช่นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
และกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขเป็นต้น ก็สวรรคตสิ้น
พระชนม์ เสนาบดีก็เป็นผู้ใหญ่ เช่นเจ้าพระยารัตนาพิพิธ
เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) ก็อัสัญกรรม เจ้า

นายทังวังหลวงวังหน้า พระชันษาเจริญชนในรัชกาลที่ ๑
 มีมากชนด้วยกัน ตลอดจนข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์เป็น
 รุ่นใหม่ก็มาก ชวนจะเกิดความไม่ปรองดอง และเป็นพวก
 เป็นเหล่ากัน ชอนจะพึงแลเห็นได้ในเรื่องพระองค์ลาควน
 พระองค์อินทขิต ซึ่งเป็นลูกเรือของกรมพระราชวังบวร ฯ
 การที่จะเกิดแตกกันชนภายใน คงรู้ออกไปจนถึงเมืองญวน
 ของเซียงสือซึ่งเป็นพระเจ้าเวียตนามบาลองจึงมีพระราชสาส์น
 เข้ามาทูลตักเตือนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ขอให้ทรงสถาปนาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 ชนเป็นกรมพระราชวังบวร ฯ ให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายว่า
 จะเป็นผู้บรมชทายาท ทั้งปรากฏอยู่ในเรื่องพระราชพงศาว
 การรัชกาลที่ ๑ นั้น ว่าโดยย่อ ในขณะที่เมื่อพระบาท
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ผ่านพิภพ ความรู้สึกคง
 จะมีอยู่ในกรุงเทพ ฯ ว่า กำลังจะมีศึกพม่ายกมาอีก ฝ่าย
 ญวนก็ไม่น่าไว้วางใจ อาจจะเป็นข้าศึกชนข้างฝ่ายใดอีกทาง ๑
 ข้างภายใต้นี้ก็ไม่ปรกติ เมื่อการเป็นเช่นนั้น จึงเห็นจำเป็นที่จะ
 ต้องจัดการให้สิ้นเสี้ยนศัตรูภายในเสียก่อน จึงจะมีกำลัง
 ต่อสู้ข้าศึกซึ่งจะมาแต่ภายนอกได้ ด้วยเหตุนี้ พอเสด็จ

ผ่านพิภพได้ ๓ วันก็เกิดความเรื่องเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรา
 นุชิต หรือที่ปรากฏพระนามเรียกกันโดยมากกว่า เจ้าฟ้าเหม็น
 ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้ากรุงธนบุรี

เกิดเหตุเรื่องเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรา
 นุชิต

เหตุเรื่องนี้ตามความที่ปรากฏในจดหมายเหตุแต่ก่อน
 ว่า เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๒ ค่ำ พระยาอน
 ชิตราชา (น้อย) จางวางพระตำรวจ (ที่ใดเป็นเจ้าพระยา
 อภัยภูธรที่สมุหนายกเมื่อภายหลัง) ใดหนึ่งสอดทงที่ใดตน
 แฉง ในลานชลาพระที่นั่งคสิมมหาปราสาทกล่าวกันว่ากา
 คายมาทงไว้ ในหนังสือฉบับหนึ่งว่า เจ้าฟ้ากรมขุน
 กระษัตรา นุชิต, คุณหนูคำ, และจอมมารดาล่าดี ใน
 สมเด็จพระอนุชาธิราชพระบรมชนกนุชิต ทั้ง ๓ น ซึ่งเป็น
 โอรสและธิดาของพระเจ้ากรุงธนบุรี คบคิดกบขาราชาการ
 อีกหลายคนจะก่อการกบฏ จึงโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอ
 พระองค์ใหญ่ (คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ทรงพิจารณา ได้ความเป็นสത്യสมดังหนังสือของ ผู้ต้อง
หาชั่งตวงข้าราชการอีกหลายคน คือเจ้าพระยาพลเทพ

(ขุนนาค บ้านแม่ลา) คน ๑ พระยาเพชรปาศ (กล่อม)

คน ๑ พระยาพระราม (ทอง) คน ๑ พระอินทรเทศ

(กระต่าย) คน ๑ จมื่นสท้านมณฑลไชย (อ่อน) คน ๑

นายขุนเนนหลานเจ้าพระยาพลเทพคน ๑ สมิงรอดสงคราม

คน ๑ สมิงศิริบุญ (โคก) บุตรเจ้าพระยามหาโยธาคน

๑ สมิงพิศเบิก (ม่วง) คน ๑ สมิงปอนทละคน ๑ รวม

ข้าราชการที่รวมคิดการกบฏ ๑๐ คน กบฏในกรมเจ้าฟ้า

กรมขุนกระษัตราธิราชอีก ๓๐ คน ข้าราชการเป็นสത്യทงสัน

แล้วจึงโปรดให้ถอดเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิราช

๑. เหตุเรื่องเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิราชนี้ ตามเนื้อความที่ปรากฏ
ในหนังสือโคลงขอพระเกียรติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์แต่ยังเสด็จดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร ทำ
นองว่าพระอินทรเทศ (กระต่าย) เป็นต้นเหตุตัวการ ชูงเจ้าฟ้ากรมขุน
กระษัตราธิราช และเป็นสอสาขเทวชกชวณผู้อื่น ดังนี้ พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นอธิบดีชำระคดีเรื่องตนเอง จึงควรเข้าใจว่า
ความจริงจะเป็นเช่นที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ผู้อื่นเช่นเจ้าพระยาพลเทพ
(ขุนนาค บ้านแม่ลา) เป็นต้น จะเป็นก็แต่สมรู้เป็นใจ มิใช่ตัวต้นเหตุ

22/04/2563 TUDC

และเขาไปประหารชีวิตเสียดกับพวกที่ร่วมคิดด้วยกัน เมื่อ
ณ วันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ตามราชประเพณีที่ติดกัน ในประเทศนั้นแต่โบราณมา
เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จผ่านพิภพแล้วยังไม่ถือว่า
เป็นพระราชามหากษัตริย์บริบูรณ์ จนกว่าจะได้ทำพระราช
พิธีบรมราชาภิเษก ในระหว่างเวลาก่อนทำพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษกนั้น ยั้ครหมายในราชการยังงานพระยศอย่าง
เดิมและยังไม่ใช้พระราชโองการ อีกประการ ๑ การพระ
ราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร คือ ที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
ขึ้นพระองค์ใหม่ เสด็จขึ้นอยู่พระราชมณเฑียรในพระราช
วัง ย่อมทำเนืองในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เวลา
ก่อนพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสด็จประทับอยู่เพียงที่
ประทับซึ่งจักถวายชั่วคราว ด้วยเหตุเหล่านี้เมื่อสมเด็จพระ
เจ้าแผ่นดินเสด็จผ่านพิภพแล้ว จึงหาพระฤกษ์ทำการพระ
ราชพิธีบรมราชาภิเษก และเฉลิมพระราชมณเฑียรก่อน

การอื่น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถาน
 มงคล เสด็จผ่านพิภพได้ ๗ วัน ก็ถึงกำหนดฤกษ์เริ่ม
 งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ลักษณะการพระราชพิธี
 บรมราชาภิเษกที่ทำในรัชกาลที่ ๒ นั้น ทำตามตำราพระ
 ราชพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งตั้งเป็นแบบแผนไว้เมื่อในรัชกาล
 ที่ ๑

เรื่องตำนานการตั้งตำราอื่นนี้ มีปรากฏในหนังสือพระ
 ราชพงศาวดาร และจดหมายเหตุแยกย่อยกันอยู่หลายแห่ง
 และคำผู้หลักผู้ใหญ่เล่าสืบกันมา ที่ยังไม่ได้จดไว้ก็มี สม
 ควรจะรวมเรื่องตำนานมากล่าวไว้ในต้นก่อน คือ มีคำ
 ผู้ใหญ่กล่าวสืบกันมาว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ได้ทำพิธี
 บรมราชาภิเษก กล้วยในสมัยเมื่อครั้งกรุงธนบุรีมีการทัพ
 คึกไม่ว่าง และนับว่าเพราะเหตุนี้ หนังสือรับสังครังกรุงธน
 บุรีจึงไม่ได้ใช้พระราชโองการ ความที่กล่าวชอบ เมื่อ
 มาตรวจพบหนังสือครั้งกรุงธนบุรีในชั้นหลัง เช่นหนังสือ
 เรื่องตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชเป็นต้น เห็นใช้พระราช
 โองการเต็มตามแบบอย่างครั้งกรุงเก่า เพราะฉะนั้น ใน
 ข้อที่ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ได้ทำพิธีบรมราชาภิเษกนั้น น่า

22/04/2563 TUBC

เชื่อว่าที่จริงเห็นจะไคทำ แต่ในเวลาทำนั้น กำลังย้าย
เมืองระส่ำระสาย ตำราราชาภิเษกกรุงเก่าก็สูญเสีย
เมื่อกรุงเสียแก่พม่า ถ้าจะมีตำราอะไรที่เหลืออยู่ ชงหา
ไคในกรุงกรุงธนบุรีนั้น ก็มียุ่ดยิบเดียวแต่ไคลงจมน
ไวยวรรณาดแต่งไว้ว่าควยกฎหมายเหตุ เรื่องบรมราชา
ภิเษกสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ลักษณะการพระราชพิธี
บรมราชาภิเษก ททาศริงสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ว่ามี
สวคมนตรีเลียงพระ ๓ วัน ในวันที่คารบ ๓ เวลาเช้าสรง
มรธาภิเษก ทรงเครื่องแล้วเสด็จประทับพระที่นั่งอัฐทิศแต่

๑. ความที่อ้างถึงไคลงจมนไวยวรรณาดเรื่องนี้ มีอยู่ในเรื่องบัญชี
ราชาภิเษก ซึ่งพิมพ์ไว้ในท้ายหนังสือกลลัตรี ฉบับพิมพ์โรงพิมพ์หลวง
เมื่อปีมะแมตรีศก จุลศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๑๘๑๔ ถ้าพิเคราะห์โดยเหตุ
การณ์เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศจะได้ราชสมบัติ ถึงเป็นพระมหาอุปราช
อยู่ก็จริง แต่เจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศวร์ไม่ยอมถวายราชสมบัติ ต้องรบพุ่ง
กันถึงเป็นศึกกลางเมือง เมื่อพระมหาอุปราชมีชัยชนะได้ราชสมบัตินั้นว่า
ไม่ได้ครองราชูประโศกมาครบ ด้วยเจ้าฟ้าทั้งสองรวบรวมพาหนีไป เรือ
ไปลุ่ม 4/ของจมนำหายเสียมา๓๐๐อีกประการ ๑ ในเวลานั้นกำลังผู้คนสำส่อน
ระส่ำระสาย สมเด็จพระเจ้าบรมโกศไม่วางพระทัย จึงทำการพิธีบรม
ราชาภิเษกที่วังจันทร์เกษม ซึ่งเป็นพระราชวังบวรฯ และยังประทับอยู่ที่
วังจันทร์ต่อมาอีกนาน จึงเสด็จมาเฉลิมพระราชมณเฑียรอยู่พระราช
วังหลวง

ทิศเดียว พระมหाराชครพราหมณ์กราบบังคมทูลถวาย
 สรรราชสมบัติแล้วสวดเวทถวายไชยมงคล เป็นเสร็จการ
 เพียงเท่านั้น ไม่ได้ตั้งพระที่นั่งอภิสุทธิ และไม่ได้ถวาย
 เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ พิธีทำเต็มตำรา มาทำครึ่ง
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมราชา รัชราชสมบัติต่อรัชกาลสมเด็จพระ
 พระบรมโกศแต่ไม่ได้มีตำราจกไว้ หรือจกไว้แต่หายสูญ
 เสียไปเสียเมื่อเสียกรุงเก่า ลักษณะการพิธีบรมราชาภิเษก
 พระเจ้ากรุงธนบุรี เห็นจะทำอย่างสังเขป อนุโลมตามแบบ
 อย่างครึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ และบางที่จะบกพร่อง
 ไปกว่านั้น ความเข้าใจจึงเกิดมีขึ้น ว่าลักษณะการพระ
 ราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ใดทำครึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรี ทำ
 ไม่ถูกต้องตามตำรา ครั้นมาเกิดเหตุวิปริตชนในปลาย
 แผ่นดิน จึงเลยโทษกันว่าเพราะไม่ได้ทำพระราชพิธีบรม
 ราชาภิเษกให้ถูกต้องตามตำรา จึงเลยมีคำกล่าวลือมาว่า
 พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ได้ราชาภิเษก

22/04/2563

TJDC

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จผ่าน
 พิภพ ณ ขาลจันทวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ พ.ศ. ๒๓๒๕
 นั้น ถ้าสังเกตว่าพม่าจะยกเข้ามาตีพระนครในไม่ช้า ด้วย

เหตุในเมืองไทยเกิดเหตุกลางถนนประการ ๑ และขอชวน
 กตตกกำลังหัวเมืองฝ่ายเหนือไคแล้ว อย่างเมื่อครั้งพระ
 หงสาวดีบุเรงนองประการ ๑ พอพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จผ่านพิภพ ในเดือนนั้นเองก็มีรับสั่ง
 ให้ย้ายพระนครมาตั้งข้างฝ่ายตะวันออก ด้วยทรงพระ
 ราชดำริว่า เมืองธนบุรีตั้งเป็นราชธานีอยู่แต่ก่อนไม่มั่น
 คงในการที่จะต่อสู้ข้าศึก

เหตุที่ย้ายพระนครมาตั้งข้างฝั่งตะวันออกตามกล่าวไว้
 ในหนังสือพระราชพงศาวดาร อันแต่งเมื่อในรัชกาลที่ ๓
 ว่าเพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระ
 ราชดำริเห็นว่า “พระราชคฤหาสน์สถานใกล้อุปัชฌาย์วัดแจ้ง
 วัดท้ายตลาดตั้งอยู่ทั้ง ๒ ข้าง” จึงโปรดให้สร้างพระนคร
 และพระราชวังใหม่ ย้ายมาตั้งข้างฝั่งตะวันออกนั้น ความ
 ที่กล่าวไม่สมเหตุสมผล และมีหลักฐานที่จะลงเนื้อเห็นได้
 เป็นแน่แท้ว่าเหตุที่ย้ายพระนครมาสร้างข้างฝั่งตะวันออก เหตุ
 ที่จริงเป็นด้วยเตรียมจะต่อสู้ข้าศึกดังกล่าวมาแล้ว เพราะ
 เมืองธนบุรีเมื่อสร้างเป็นข้อมปราการ ในแผ่นดินสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราช ความมุ่งหมายจะให้เช่นแต่เมืองค่าน

รักษาทางน้ำ เหมือนเมืองนครเขื่อนขันธ์ที่สร้างขึ้นในชั้น
 หลัง แผนที่เมืองธนบุรีครึ่งเป็นราชธานีเหมือนอย่างเมือง
 พิษณุโลก คือตั้งข้อมกำแพงสองฟาก เอลำแม่น้ำไว้กลาง
 เมือง เมืองที่เอลำน้ำไว้กลาง ถ้าลำน้ำนั้นแคบ ก็เป็น
 ประโยชน์ในการที่จะใช้เรือลำเลียงเข้าได้ถึงในเมือง และ
 เวลาเกิดสงคราม ก็อาจจะทำเครื่องกีดกันเข้าศึกได้ใน
 ทางน้ำ และทำสะพานให้พลทหารข้ามถ่ายเทช่วยกันรักษา
 หน้าที่ได้ง่าย แต่ถ้ำลำน้ำกว้างออกจนกลายเป็นแม่น้ำ
 ประโยชน์ที่จะได้ในการข้อมกันเมืองก็หมดไป กลายเป็น
 เมืองอกแตก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้
 เคยทรงรักษาเมืองพิษณุโลกสู้ศึกอแซ่วนัก คงจะได้ทรง
 พระราชดำริเห็นการเสียเปรียบขาศึกคงกล่าวมานี้ จึงให้
 ย้ายพระนครมาตั้งข้างฝั่งตะวันออกแต่ฝั่งเดียวเอลำแม่น้ำ
 เป็นขอหนารักษาพระนคร และขอททรงคาคว่าจะมีศึกพม่า
 ครั้นนั้น การก็เป็นจริงดังพระราชดำริ ไม่ช้านานเท่าใด
 พระเจ้าอังวะประคอง ก็ยกกองทัพใหญ่เข้ามาตีเมืองไทยทุก
 ทิศทุกทาง หากตีกองทัพหลวงพระเจ้าอังวะแตกพ่ายไป
 เสียแต่ทลาคัญาแขวงเมืองกาญจนบุรี แล้วตีกองทัพพม่า

ที่ยกลงมาทางเหนือแตกไปแต่เมืองพิษณุโลก พม่าจึงมิ
ได้ยกเข้ามาถึงชานพระนคร

พิเคราะห์ดูตามวันกำหนดที่ปรากฏในหนังสือพระราช
พงศาวดารว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
เสด็จผ่านพิภพในเดือน ๕ ขาลจตุรศก ตั้งหลักเมือง
กรุงรัตนโกสินทร์เมื่อเดือน ๖ และเสด็จเข้ามาประทับที่
พระราชวังใหม่ เมื่อเดือน ๘ บรรพชาสมเด็จพระที่นั่ง เห็นได้ว่า
การที่สร้างพระนครใหม่ครั้งนั้นเป็นการเร่ง แมื่ก้าแพงพระ
ราชวังก็ใช้แต่ขี้กเสาระเนียด พระราชมนเทียรที่เสด็จมา
ประทับแต่แรกคงจะทำขึ้นประทับชั่วคราว เห็นจะสร้างราว
ครึ่งหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานทุกวันนั้น ความปรากฏใน
หนังสือพระราชพงศาวดารว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จมาเฉลิมพระราชมนเทียร ในพระราช
วังที่สร้างขึ้นใหม่ ใ้ค้ทำพระราชพิธีปราบดาภิเษกแต่โดย
สังเขป กล่าวรายการไว้ว่า พระสงฆ์สวดมนต์ที่พระราช
มนเทียรใหม่ ๓ วัน ครั้นวันที่ ๔ เสด็จโดยกระบวน
พยุหยาตราทางชลมารคข้ามจากพระราชวังเดิมมายังพระ
ราชวังใหม่ สรงมูรธาภิเษกแล้วเสด็จประทับพระที่นั่งภัทร

ปีจุฬามณี พระมหाराชาครพราหมณ์กรายบังคมทูลถวายสิริราช
 สมบัติ และเครื่องราชประโภคตามโบราณราชประเพณี
 การพระราชพิธีปราบดาภิเษกที่ท่าโดยสังเขปครั้งนั้น มี
 เหตุควรเข้าใจไว้ว่าแม้ในครั้งนั้นเองก็คงถือว่ายังทำไม่ถก
 ทัองตามตำราบรมราชาภิเษก ซึ่งควรจะทำ ด้วยมี
 จกหมายเหตุอยู่เป็นสำคัญ ว่าต่อมาเมื่อเดือนยยเถาะเบญจ-
 ศก จุลศักราช ๑๑๔๕ พ.ศ. ๒๓๒๖ ในเวลากำลังสร้าง
 บ่อน้ำแก่งพระนคร และสร้างพระที่นั่งอมรินทราภิเษก
 มหาปราสาทในพระราชวัง ทรงหมู่พระที่นั่งดุสิตมหา
 ปราสาททุกวันนี้ โปรดให้ข้าราชการผู้รู้แบบแผนราช
 ประเพณีกรุงเก่า มีเจ้าพระยาเพชรพิไชยเป็นประธาน
 ประชุมกันปรึกษาหารือกับพระราชาคณะผู้ใหญ่ มีสมเด็จพระ
 พระสังฆราชเป็นต้น ให้ช่วยกันค้นคัมภีร์และแบบแผนเก่า
 ทำตำราบรมราชาภิเษกขึ้นไว้สำหรับพระนคร และได้โปรด
 ให้สร้างเครื่องราชประโภคต่าง ๆ สำหรับการบรมราชา
 ภิเษกขึ้นในครั้งนั้น การสร้างพระนครทำอยู่ ๓ ปี ครั้นสร้าง
 พระนครและพระมหาปราสาทสำเร็จแล้ว จึงทำพระราชพิธี
 บรมราชาภิเษกเต็มตำราโบราณราชประเพณีอีกครั้ง ๑ เมื่อ

ข่มเสด็จสยัตตศกกุลศักราช ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ ในคราว
 เกี่ยวกัษงานสมโภชพระนคร ลักษณะการพระราชพิธี
 ขบรมราชาภิเษกซึ่งทำเมื่อข่มเสด็จสยัตตศกน ทเป็นแบบอย่าง
 ทำในรัชกาลหลัง ๆ สืบมา

แก่พระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ทำในรัชกาลที่ ๒ มี
 การเปลี่ยนแปลงข้อสำคัญอย่าง ๑ ที่ย้ายสถานมาทำพิธีที่
 พระราชมนเทียรหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ด้วยพระที่นั่ง
 ศุภิตมหาปราสาทซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แทนพระที่
 นังอมรินทรภิเษกมหาปราสาท ที่ไฟใหม่นั้นเป็นที่ประดิษ
 ฐานพระบรมศพอยู่

ลักษณะการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ทำในรัชกาล
 ที่ ๒ มีรายการในร่างหมายรับสั่ง ซึ่งเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช

๑. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เมื่อทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกคราวที่
 กล่าวมาแล้ว เสด็จไปเฉลิมพระราชมณเทียรประทับอยู่ในหมู่พระที่นั่ง
 อมรินทรภิเษก แล้วจึงรื้อพระมหามนเทียรที่ใต้ทำขึ้นชั่วคราว สร้างพระ
 มหามนเทียรใหม่หมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานทุกวันนี้

22/04/2563

TU DC

๒. ในรัชกาลหลัง ๆ ต่อมา พระมหาปราสาทก็เป็นที่ตั้งพระบรม
 ศพอย่างเดียวกัน จึงเป็นประเพณีที่มาทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกใน
 พระมหามนเทียรหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ สืบมา
 ทุกรัชกาล

(บุญรอด ทนสกุล บุญยรัตพันธุ์) แต่ง ได้พิมพ์ไว้ใน
หนังสือชีวญาณ ลงวัน ๖๑๕ ค่ำ ปีระกา สัปตศก พ.ศ.
๒๔๓๘ ฉบับ ๑ และมีโคลงขอพระเกียรติเป็นพระราช
นิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้แต่
ยังเป็นกรมหมื่นเฉษฎาภินทรธกฉบับ ๑ ข้าพเจ้าได้เอา
หนังสือ ๒ ฉบับนั้นสอบกันดู เห็นความซ้อสำคัญคลาด
เคลื่อนกันอยู่บ้าง ข้าพเจ้าเข้าใจว่าหมายรับสั่งเป็นหนังสือ
แต่งก่อนงาน อาจจะถูกแก้ไข แต่ส่วนพระราชนิพนธ์นั้น
ทรงเมตตาการพระราชพิธีแล้ว พรรณาลักษณะการถว้น
ถควรฟังยิ่งกว่าร่างหมายรับสั่ง แห่งใดที่ความผิดกัน
ข้าพเจ้าจึงถือว่าพระราชนิพนธ์เป็นถูกต้อง แต่พระราช
นิพนธ์เป็นหนังสือแต่งโดยมีข้อบกพร่องเป็นโคลง จำ
ต้องพิจารณาออกนอกความออกจากโคลง ตามซึ่งเห็นว่า
หมายควมอย่างไรในโคลงนั้น การพิจารณาอาจจะผิด
ไต่อย่าง แต่ข้าพเจ้าได้พิจารณาหลายทบทหลายทวน และ
ได้ปรึกษากับท่านผู้นั้นซึ่งข้าพเจ้านับถือว่าเป็นผู้รอบรู้ชั้นหนึ่ง
จึงเข้าใจว่าแม้จะผิดก็ไม่ผิดมากนัก ถ้าผู้อ่านสงสัยแห่งใด
ก็จงสอบดูในหนังสือพระราชนิพนธ์ โคลงขอพระเกียรติกัน

ด้วยเขียนหนังสือพิมพ์แล้วหาฉบับใดไม่ยาก ข้าพเจ้าได้สอบ
สวนหนังสือทั้งสองฉบับที่กล่าวมาแล้ว ได้ความในเรื่อง
งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๒ ดังต่อไปนี้

โปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง
พิทักษ์มนตรีเป็นผู้อำนวยการพระราชพิธี เริ่มด้วยการ
พระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ ชำราชาการผู้ใหญ่
ประชุมพร้อมกันที่พระชโยสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามราว
เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ ครั้นได้ฤกษ์โหรลั่นฆ้อง ชาว
ประโคม ๆ สังข์แตรและพิณพาทย์ อาลักษณ์จารึกพระ
สุพรรณบัฏพระบรมราชานามภิเษยว่า

“พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามธิบดี ศรี
สินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร์ ธิรณินทราชาธิราช
รัตนากาศภาษกรวงษ์ องค์ปฐมาธิบดีศรีทริภวเนตรวรรณนายก
คิลกรัตนราชชาติอาสาชวศรัยสมุทัยคโรมนต์ หริสกลจักร
วาฬวิเยนทร์ สุริเยนทราชาธิบดินทร์ หริหรินทราชาธิบดิน
ศรีสุวิบูลย์คุณอกนิษฐฤทธิราเมศวรมหันท บรมธรรมิกราชา

๑ วันจารึกพระสุพรรณบัฏ ไม่ปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุ
วันที่ลงนี้ ข้าพเจ้าคาดคะเน

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

มหันต์ บรมธรรมิกราชาธิราชเคโไฮไฮย พรหมเทพาติ
เทพนฤยคินทร ภูมินทรปรมาธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธิ
รัตนมกุฎประเทศคคตา มหาพุทธอังกูรบรมบพิตร”^๑

เมื่อจารึกพระสุพรรณบัฏแล้ว พระมหाराชาครู
พราหมณ์เจิม แล้วรดแผ่นพระสุพรรณบัฏด้วยไหมเบญจ
พรรณ วางไว้ในหีบทอง มีดั่งเขียรบับชั้นนอกผูกประตัย
ตราประจำครั่ง ตั้งบนพานแว่นฟ้าทองสองชั้นคลุมขั๊ก
ทองขวาง ตั้งไว้ในพระอุโบสถ พราหมณ์เบิกแว่นเวียน
เทียนสมโภชแล้ว จึงเชิญพานพระสุพรรณบัฏขึ้นพระ
ราชยานกนิษพระกลด ค่ำรวจแห่เข้าไปตั้งในพระแท่น
มณฑล

๑ พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ เหมือนกับพระนาม
ที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑
ไม่ได้แก้ไข พระนามที่ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกก็ดี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ดี ฟังมาดวาทเมื่อใน
รัชกาลที่ ๓ เรื่องพระนามสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามาจน
22/04/2563 ๑ ข้างพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗
กรุงรัตนโกสินทร์ ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้โดยพิสดารในหนังสือพระราชพง
ศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเล่ม ๑ ซึ่งพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗
ในตอนอธิบายเรื่องในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หน้า ๑๘๕ จะเอา
มาลงที่นอกขวานัก

ก่อนที่จะกล่าวถึงการจัดตั้งพระราชมณเฑียรสำหรับทำ
 พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และเฉลิมพระราชมณเฑียร
 ครองรัชกาลที่ ๒ จำจะต้องอธิบายเรื่องชื่อพระที่นั่งก่อน
 ที่เรียกว่าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แต่ก่อนหมายความว่า
 พระที่นั่งทรงหมั่นนั้น ที่มาเรียกพระมหामณเฑียรสามหลัง
 แผลงซึ่งอยู่ข้างใต้ ว่าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เรียกพระ
 ที่นั่งหลังขวางซ้ายหรือขวาอยู่กลาง ว่าพระที่นั่งไพศาล
 ทักษิณ เรียกพระที่นั่งนั้นเป็นท้องพระโรงอยู่ข้างเหนือ
 ว่าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยอยู่ทุกวันนี้ พระขรรค์ไชย
 เหมษในรัชกาลที่ ๓ แต่ก่อนมาแต่เรียกแยกเป็นหลัง ๆ
 พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เรียกว่าท้องพระโรง หรือพระ
 ที่นั่งขยยกมาลา พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เรียกว่าหลัง
 ซ้ายเอื้องห้อง ในโคลงพระราชนิพนธ์เรียกพระที่นั่งหน้าพระ
 โรงใน พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เรียกว่าพระวิมานข้าง
 พระมหामณเฑียรข้าง ในโคลงพระราชนิพนธ์เรียกว่า
 พระที่นั่งทักษิณไพศาล เห็นจะหมายความว่า พระมหา
 มณเฑียรองค์ ใต้ เรียกว่าพระที่นั่งทักษิณในโคลงถึง
 ๓ แห่ง แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่า ไม่ได้หมายความว่าหลัง

22/04/2563 TUDC

ขวางสืบเชื้อห้องนนเช่นแน่ ชอพระทนต์ที่จะเรียกต่อไป
 ในเรื่องน เพื่อจะให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย จะเรียกตามชื่อ
 อย่างที่เรียก และรู้จักกันในปัจจุบันนี้
 การจัดทำพระราชพิธี ตั้งราชวตฉัตรเบญจรงค์
 รอบบริเวณพระทนต์ทั้งหมด ททของพระลานด้านตะวันออก
 ระหว่างพระทนต์จักรพรรดิพิฆาน กับพระทนต์ไพศาล
 ทักษณ ปลุกมณฑปพระกระยาสาธน์ห้าขาวแต่ด้วย
 เกรืองทอง ขนเพดานมณฑปเบี่ยงทิศหน้าเบญจสุทธคงคา
 มีทักษณผกขวเงินที่เพดานสำหรับไขน้ำให้ไหลลงยังที่ตรง
 มุรธาภิเษก ทักษณขวนนหอยพวงดอกจำปาทอง ทพนภายใน
 พระมณฑปกิ่งเกียงเหลียมหุ้มผ้าขาว ขนเกียงตั้งลาดทอง

ที่เรียกว่าน้ำเบญจสุทธคงคานี้ ยนุ้ลมตามตำราพราหมณ์
 ซึ่งใช้น้ำบิญจมหานทีในชมพูทวีป ได้พบสำเนาท้องตราว่า สให้ตักน้ำ
 ๕ แห่ง คือ แม่น้ำบางปะกง ตักที่บึงพระอาจารย์แขวงเมืองนครนายกแห่ง
 • แม่น้ำสัก ตักที่ตำบลท่าราบ แขวงเมืองสระบุรีแห่ง • แม่น้ำเจ้าพระยา
 ตักที่บางแก้ว แขวงเมืองอ่างทองแห่ง • แม่น้ำราชบุรีตักที่ตำบลดาวดึงส์
 แขวงเมืองสมุทรสงครามแห่ง • แม่น้ำเพชรบุรีตักที่ตำบลท่าไชยแห่ง •
 รวมเป็น ๕ แห่งด้วยกัน แต่ในสมรฐาภิเษก ยังใช้น้ำอื่นนอกจากน้ำ
 เบญจสุทธคงคาที่วามาแล้ว คือ น้ำสระเกษ สระแก้ว สระ (คง) กา
 สระขมณา ที่เรียกว่าน้ำ ๔ สระอยู่ในแขวงเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งเคยใช้เป็น
 น้ำสมรฐาภิเษกมาแต่ครั้งกรุงเก่าด้วย

ในภาคทองตังตังไม้มะเคือเป็นทเสด็จประทับสรงมูธาภิเษก
 ทรงทวางพระบาทลาดใบไม้ช่มนามปผ้าขาวทขัย รอบพระ
 มณฑปตั้งราชวัก, ฉัตรทอง, ฉัตรนาก, ฉัตรเงิน,
 ทัง ๔ ค้าน ขนพระที่นั่งไพศาลทักษิณเจดเป็นททำพระราช
 พิธบรมราชาภิเษก ตั้งพระแท่นแว่นพามีเพดานระบายตาก
 เป็นพระแท่นมณฑล ในพระแท่นมณฑลนั้น ตั้งพระพุท
 ธิมาชัย^๑ พระสุพรรณบัฏ ทวงพระชันษา พระอนุชาโลม
 ทำแท่ง^๒ พระมหามงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร
 พัดวาลวิชนี ฉลของพระบาท พระนพ พระสังวาลพราหมณ
 พระสังวาลสร้อยอ่อน พระภูษารัตกัมพล พระชฎาเพชร
 พระธำมรงค์ พระมาลาเบี่ยง ฉลของพระองค์เกราะ ฉลของ

๑ พระพุทธรูปมาชัย ที่ตั้งพระแท่นมณฑลครั้งนั้น เข้าใจว่า
 ๓ องค์ คือ พระชัยพิธองค์ ๑ พระชัยหลังข้างองค์ ๑ พระชัยประจำ
 รัชกาลที่ ๑ องค์ ๑

๒ ที่เรียกว่าพระอนุชาโลมทำแท่งนี้ ได้พบในหนังสือหลายแห่ง
 คือ แท่งครั้งประทับพระราชลัญจกรมหาอนุชาโลม หมายความว่าพระราช
 22/04/2563 ๕ FUDC
 โองการ เป็นธรรมเนียมมาแต่ครั้งกรุงเก่า จะเห็นได้ในเรื่องตั้งเจ้า
 พระยานคร ที่พิมพ์ไว้ในหนังสือเทศาภิบาล แต่บางรัชกาลใช้พระราช
 ลัญจกรพระครุฑพ่าห์แทนมหาอนุชาโลม ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ มา ตั้งหีบพระ
 ราชลัญจกรในพระแท่นมณฑล จึงเลิกใช้พระมหาอนุชาโลมทำแท่ง

พระองค์นวม เครื่องพระพิชัยสงคราม เครื่องพระมนต์
 พิเศษ เครื่องพระมูรธาภิเษก พระมหาสังข์ทักษิณาวัฏ
 พระมหาสังข์ทอง พระมหาสังข์เงิน พระเต้าเบญจครรรถ
 พระเต้าปทุมนิมิตทอง พระเต้าปทุมนิมิตนาก พระเต้าปทุม
 นิมิตเงิน พระเต้าปทุมนิมิตสัมฤทธิ์ พระแสงกายกาย
 ค่าย พระแสงกายใจเพชร พระแสงทวน พระแสงง้าว
 และพระแสงอัญญาวุธ คือ พระแสงกายเขลย พระแสง
 จักร พระแสงตรีศูล พระแสงธนู พระแสงกายเขน
 พระแสงหอกชัย พระแสงบนกายชุดข้ามแม่น้ำสโคง
 พระแสงของ้าวเจ้าพระยาแสนพลพ่าย นอกจากนี่ยังมี
 พระแสงบนกายศิลาเคยทรง พระแสงขอตีข้างล้ม พระแสง
 ขอคร่าพระชนกต้น พระเควตฉัตร พระเสมาธิปัต
 พระฉัตรชัย พระเก้าวพ่าย ฉงชัยกระบิฐ ฉงชัยครุฑ
 พ่าห์ พระกลด พานพระชั้นหมาก พระเต้าพระสุธารส
 พระสุพรรณศรีบัวแฉก หน้าพระแท่นตั้งเครื่องนมัสการ
 ท่อพระแท่นมณฑลตั้งเทียนชัย ท่อไปตั้งพระแท่นอัฐทิศ
 ทำด้วยไม้อุตุมพรวลาตหญาคามผ้าคลุมและกันด้วยพระบวร
 เศวตฉัตร ๗ ชั้น มีตั้งน้อยทำด้วยไม้ไม้สีสุกตั้งตรงที่

22/04/2563

TUDC

ประทับทั้ง ๘ ทิศ เป็นทตงกลตและเทวรูปประจำทิศทั้ง ๘
 ฝ่ายข้างตะวันตกตั้งพระที่นั่งภัทรบิฐทำด้วยไม้อุตมพร กั้น
 ด้วยพระขรรค์เศวตฉัตร ๗ ชั้นลาดผ้า พราหมณ์ไปรยแบ่ง
 สาลิและวางแผ่นทองคำ เขียนรูปราชสีห์ด้วยชากหรคุณ
 แล้ววางหญาคาและปล้ำคลุมข้างบนอีกชั้น ๑
 บนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน จัดเป็นที่ทำพระราช
 พิธีเฉลิมพระราชมนเทียร พระที่นั่งองค์ฝ่ายตะวันตกตั้ง
 พระแท่นทองมีเพดานบนพระแท่น นนตงพระบรมสารีริกธาตุ
 และพระพุทธรูปทองคำห้ามสมุทร หน้าพระแท่นตั้งเครื่อง
 นมัสการ และบาตรน้ำ ๕ บาตร ทRAY ๕ ต่อมาจัดอาสนะ
 ที่พระสงฆ์ ๓๕ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน
 สวดพระพทธมนต์ และทอดราชอาณาจักรที่ประทับทรงศีล
 ส่วนพระที่นั่งหลังตะวันตกในห้องที่พระบรรทมนั้น จัดที่
 พระสงฆ์ สมณะ ๕ รูป สวดภาณวาร บนแท่นพระบรรทม
 และทอดราชอาณาจักรที่ประทับทรงสัคขพระปริตร ที่ทำพระ
 22/ รัชกาลที่ ๒ พิธีทุกแห่งมีสัจยอติญจน์ลามวงถึงกัน ตลอดจนพระที่นั่ง

• พระสวดภาณวาร ๕ รูปนี้ ในร่างหมายรับสั่งว่า สมเด็จพระ
 พนรัตน์นั่งปรก พระสงฆ์วัดพลับ ๔ รูปสวดมหาชัย แต่ในพระราชนิพนธ์
 ว่าสวดภาณวาร เห็นได้เป็นแน่ว่าถูกต้องตามพระราชนิพนธ์

สมรินทรวิจิตร ซึ่งเป็นที่เสด็จประทับอยู่ในเวลาก่อนเฉลิม
 พระราชมนเฑียร และเจ็ดเป็นแทททองพระโรงสำหรับ
 เสด็จออก ไม่ทำการพิธีอย่างไรในนั้น ข้างหน้าพระที่นั่ง
 ศุภิศาภิรมย์ ตั้งพนมขัตติยพลสำหรับโหรยชาเทวดา และ
 ปลูกโรงพิธีพราหมณ์ เชิญเทวรูป คือพระปรเมศวร ๑
 พระพิฆเณศ ๑ พระพรหมธาดา ๑ พระพรหมสถิตาสิทธิ ๑
 พระพิฆเนศวร ๑ พระอมาภควดี ๑ พระลักษมี ๑
 มาสถิตในโรงพิธี มีเครื่องพลักรรม พวกพราหมณ์กิน
 ขวชทำพิธีตามลัทธิไสยศาสตร์

ภายนอกพระบรมมหาราชวัง ให้ตั้งศาลาอาศน์
 เลียงสมณะพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎร์และได้
 สัตว์ซึ่งคนจะฆ่ามาปล่อยกับประกาศห้ามมิให้ขายสุราเมรัย
 ตลอดเวลางานพระราชพิธี ๓ วัน

ถึง ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๖ ค่ำ ยมะเส็ง
 เอกศก เป็นวันเริ่มงานพระราชพิธี ข้าราชการแต่งตัวนุ่ง
 ผ้าสมปักลายคาคเสอครุย พระราชวงศานุวงศ์ เสนามาตย์
 และเจ้าพนักงาน เข้ามาพร้อมกันอยู่ตามตำแหน่ง เข้าไป
 ข้างในแต่เจ้านาย และข้าราชการผู้ใหญ่กับเจ้าพนักงาน

๒๓ ๒๓ ๒๒ ๒๒ ๒๒ ๒๒ ๒๒ ๒๒ ๒๒ ๒๒
 ผู้หมื่นหน้าท นอกนน้อยอยู่ข้างหน้า ครั้นเวลาบ่าย นิมนต์พระ
 สงฆ์เถรานุเถรทั้งฝ่ายคามวาสี อรัญวาสี มีสมเด็จพระ
 สังฆราชาเป็นประธาน เข้าไปยังที่สวนมนต์ที่พระที่นั่งจักร
 พรรคพิमानหลังตะวันตก ๓๘ รูป พระสงฆ์ฝ่ายสมณะ ๕ รูป
 สวนที่ห้องพระบรรทม เวลาพระเข้าชาวประโคน ๓
 สังข์แตรและพิณพาทย์มโหรีชนพร้อมกัน ขณะนั้นสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงพระภาษา
 เขียนทองพนขาว ทรงสายรัดพระองค์เพชร ผลิตของพระองค์
 กรองทอง เสด็จจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ขึ้นสู่พระที่
 นั่งไพศาลทักษิณ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการ สมเด็จพระ
 พระสังฆราชาจุดเทียนชัย แล้วเสด็จขยับพระที่นั่งจักร
 พรรคพิमान ทรงจุดธูปเทียนนมัสการที่พระที่นั่งหลัง
 ตะวันตก สมเด็จพระสังฆราชาถวายศีลแล้ว เสด็จไป
 ประทับทรงสัปพระจตุภาคปริตรในห้องที่พระบรรทม พระ
 สงฆ์หมู่ใหญ่สวดพระปริตรเจ็ดตำนาน แต่พระสงฆ์ฝ่าย

22/04/2563

TUBC

• ทิวาพระสงฆ์รวม ๔๓ รูปเท่าพระชั้นษา มีปรากฏในจดหมาย
 เจ้าพระยาศรีธรรมราชหนึ่งเดียว ไม่มีที่สอบ ด้วยหนังสืออื่นไม่บอก
 จำนวนพระ แต่หมายรับสั่งอุปราชภิเษกบอกจำนวนพระสงฆ์ ๕๐ รูป
 มากกว่าวังหลวง จึงสงสัยอยู่

สมณะที่สวดในหอนที่พระบรรทม สวดจตุภาณวารแบ่งเป็น
๓ ตอน สวดตอนละวัน ครั้นสวดพระปริตรจบ เสด็จมา
ประทับที่พระที่นั่งหลังตะวันตก สมเด็จพระสังฆราชถวาย
อภิเษกแล้ว พระสังฆมณฑลถวายพระพรลากลับวัด ชาว
ประโคม ๆ ขนพร้อมกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับ
คณียที่ประทับ เสด็จพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อเจ้าพนักงาน
งานฝ่ายหน้ากลับออกมาหมดแล้ว เสด็จผู้หญิงซึ่งเป็น
พนักงาน ฝ่ายใน เฝ้ารักษาที่ พระมณฑล ซึ่งอยู่ฝ่ายใน ทุก
แห่ง ครั้นเวลาเช้าในวันรุ่งขึ้น เจ้าพนักงานเตรียมสำรับ
เลี้ยงพระ และของไทยธรรม นิมนต์พระสังฆมณฑลเสด็จ
มนต์ทั้ง ๔๓ รูปไปพร้อมกันที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานหลัง
ตะวันตก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องขาวอย่างเมื่อ
เวลาเย็น เสด็จทรงจุดธูปบูชาพระรัตนตรัย สมเด็จพระ
สังฆราชถวายศีล พระสังฆมณฑลถวายพระพรเสร็จแล้ว ทรง
อุทิศสังฆทานและทรงหลังนำทักษิโณทก (พระสังฆ
อนุโมทนา) แล้ว ทรงประเคนภัตตาหารสมเด็จพระสังฆ
ราช ข้าราชการประเคนและปฏิบัติพระสังฆมณฑลอื่นต่อมา

ครั้นพระสงฆ์ทำภิกขาแล้ว ถวายอดิเรก^๑ ถวายพระพร
ลาแล้ว จึงเสด็จกลับคืนยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ณ
วันศุกร์^๕ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือนเสาว^๕ ขึ้น ๘ ค่ำ สวคมนตรีเสวย
พระเหมือนกัณฑ์วันแรก^๒

ครั้น เดือนอาทิตย์ขึ้น ๕ ค่ำ เป็นวันพระฤกษ์บรม
ราชาภิเษก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องขาวอย่าง
วันก่อน เสด็จยังที่ประชุมสงฆ์ทรงศีลแล้ว (เสด็จ
ประทับคอยฤกษ์ที่ท้องพระโรงหน้า) ครั้นได้ฤกษ์หลวง
โลกที่ปล้นหม้อช้อย ชาวประโคนฯ^๕ ขึ้นพร้อมกัน เจ้าพนักงาน
งานภาษามาลาเชิญเครื่องถอกถวายทรงแล้ว พราหมณ์
เชิญพระพุทธรูปปฏิมาชัย พระมหाराชครูไปรยข้าวตอก
นำเสด็จตามทางลาภพระบาท สู่ที่พระมณฑปพระกระยา

๑ ประเพณีถวายอดิเรก ครั้นรัชกาลที่ ๒ ถ้ากำหนดตามความ
ในโคลงพระราชนิพนธ์ ถวายอดิเรกมาแต่แรก แต่ตามแบบแผนชั้นหลัง
มา ต่อเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว เสด็จจากพระที่นั่งภัทรบิฐขึ้นไปยังที่ชุม
นมสงฆ์ สมเด็จพระมหาสังฆปริณายกจึงถวายอดิเรกเป็นหนแรก วิธีอัน
นี้จะพึงมีขึ้นมาเมื่องานบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๔ ก็เป็นได้

๒ พิธีสงฆ์ที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ โคลงขอพระเกียรติ ตั้ง
กล่าวมานี้ ผิดกับงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมีจดหมาย
เหตุโดยพิสดาร และรัชกาลที่ ๕ ซึ่งยังมีผู้ผู้เห็นอยู่หลายอย่าง

สนาน เสกัจฉนประทักเหนอตั้งไม้มะเดื่อ ผันพระพิภตร
 สุกศุขรพา เจ้าพนักงานไขทอสหัสธาราถวายมรรคาภิเษก
 สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ ถวายน้ำมนต์ใน
 พระตำเบญจครรภ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน
 พระธรรมราชา วัดศาลาปูนกรุงเก่า พระญาณสังวร
 (สุก) วัดพลับ ถวายน้ำมนต์ในพระตำปทุมนิมิต พราหมณ์
 ถวายน้ำสังข์ น้ำกรต และใบมะตูม ประสิทธิ์ด้วย
 มนต์ไสยเวท ครนสรทมรรคาภิเษกแล้ว ทรงเครื่องตน

๑ ในโคลงว่าประทับตั้งไม้ชัยพฤกษ์ แต่ตำราบรมราชาภิเษกและ
 ตามการที่เป็นจริงในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกชั้นหลังมา ตั้งที่ประทับใช้
 ไม้มะเดื่อ ข้าพเจ้าจึงแก้เป็นไม้มะเดื่อ

๒ ทว่าทรงเครื่องตนตรงนี้ ว่าตามโคลงพระราชนิพนธ์ แต่เครื่อง
 ตนที่ทรงนั้นจะอย่างไร สงสัยอยู่ในร่างหมายรับสั่ง ที่เจ้าพระยาศรัทธรรมา
 ธิราชแต่ง กล่าวตรงนี้ว่า ทรงพระภูษา (เขียนทอง) พนแดง ฉลองพระ
 องค์กรองทอง ว่าทรงเครื่องตนต่อเมื่อเสด็จออกท้องพระโรง และเครื่อง
 ตนนั้นพรรณนามเหมือนกับที่กล่าวไว้ในตำราเจ้าพระยาเพชรพิไชย ว่าสม
 เด็จพระเจ้าอู่ทุมพรทรงเมื่อราชาภิเษกครั้งกรุงเก่า มีรายชื่อ ๑๑ สิ่ง คือ
 สนับเพลิงชิงงอน ๒ ชิ้น • พระภูษาไว้ระวะหัยจับใจโยคี ๑ รัตพระ
 องค์หนามขุ่น • ฉลองพระองค์พระกรน้อย • ฉลองพระองค์สี่ย่นนอก •
 รัตพระองค์แครง • พระแสงกัณห์นพูนิล • พระธำมรงค์พลอยต่างกันลำ
 รับ • พระชฎาพระเชยวแหวนแดง • ฉลองพระบาท • พระแสงดาบใจ
 เพชร •

เสด็จขึ้นพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ประทับพระที่นั่งอัฐทิศ
 พราหมณ์ประจำทิศทั้ง ๘ ถวายชัย และถวายน้ำสังข์ทิศ
 ทิศ ตั้งแต่ทิศบูรพาเป็นต้น เวียนประทักษิณไปจนครบทั้ง ๘
 ทิศแล้ว เสด็จไปประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ พระมหाराชครู
 พราหมณ์ กราบบังคมทูล ฯ ถวาย สิริราชสมบัติและถวาย
 พระสังวาลพราหมณ์ ซึ่งสมมติว่าเป็นของพระอัครวาทรง
 แล้วถวายพระสุพรรณบัฏ และเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์
 มหาศเล็กแทนก้านลทั้ง ๘ ถวายพระแสงขรรค์อาวุธ ทรง
 รับด้วยพระหัตถ์แต่พระมหามงกุฏ ๑ พระแสงขรรค์ ๑

เครื่องต้นที่พรรณานี้ ผิดกับที่เคยเห็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใน
 ชั้นหลัง จึงสงสัยว่า เครื่องต้นที่ทรงเมื่อบรมราชาภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๒
 จะอย่างไรไม่แน่

๑ พิเคราะห์ความตามโคลงพระราชนิพนธ์ มีข้อควรสังเกต
 อย่าง ๑ ที่ไม่ได้กล่าวว่พระราชครูพราหมณ์ถวายพระมหามงกุฏ หรือทรง
 พระมหามงกุฏ ในตำราเจ้าพระยาเพชรพิไชย อ้างถึงแบบแผนเครื่องกรุงเก่า
 ก็อย่างเดียวกัน และยังประหลาดที่มีคำเล่าสืบกันมา ว่าพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงพระมหามงกุฏเลยจนตลอดรัชกาล แต่ใน
 ชั้นหลัง ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มา ถือว่าพระมหามงกุฏเป็นสิ่งสำคัญใน
 เบญจราชกกุธภัณฑ์ พระมหाराชครูพราหมณ์ถวาย ทรงเมื่อเสด็จ
 ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ และทรงเมื่อเสด็จออกรับราชสมบัติที่ท้องพระ
 โรง เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ จะอย่างไรสงสัยอยู่ แต่เห็นในร่างหมาย
 เจ้าพระยาศรีธรรมมาธिरาช มีพระมหามงกุฏอยู่ในสิ่งซึ่งมหाराชครูพราหมณ์
 ถวายท่วย ข้าพเจ้าจึงลงไว้

23/04/2563

TUDC

พระแสงดาบ ๑ พัทธาลวชัน ๑ ธารพระกร ๑ พระ
 เศวตฉัตร ๑ ฉลองพระบาท พระมหाराชครพราหมณ์
 วางถวาย ส่วนพระแสงอัญญาวุธโปรดให้เจ้าพนักงานรับ
 เมื่อถวายเครื่องราชูประโภคแล้ว พระมหाराชคร
 พราหมณ์จึงอ่านเวทถวายพระพร ครั้นจบจึงมีพระราช
 โองการแก่พระมหाराชครว่า พรณพฤกษชลธิและสิ่ง
 ของในแผ่นดินทั่วทั้งพระราชอาณาจักรนั้น ถ้าไม่มีเจ้าของ
 หวงแหนแล้ว ตามแต่สมณพราหมณาจารย์ อาณา
 ประชาราษฎรจะปรารภนาเถิก พระมหाराชครรับพระราช
 โองการเป็นฤกษ์ แต่นั้นบทรหมายจึงใช้พระราชโองการ
 ท่อมมา แล้วทรงไปรยคอกพิกุลทองพิกุลเงินสิ่งสะพาน
 พระราชทานแก่พราหมณ์ มีพระมหाराชครเป็นประธาน
 ทรงพระเต้าทองหลังน้ำทักษิโณทก พราหมณ์ถวายบังคม
 แล้วเข้าสังข์ เจ้าพนักงานประโคมชนพรหมกัน จึงเสด็จ
 จากพระที่นั่งภัทรบิฐ ขึ้นสู่พระมหามนเทียร ซึ่งพระสงฆ์
 ใต้ทำภักกิจแล้ว และคอยถวายพระพรอยู่นั้นทรงนมัสการ
 พระรัตนตรัยแล้ว ทรงประเคนไตรจีวรและเครื่องบริขารแก่

พระสงฆ์ พระสงฆ์ถวายพระพรถวายขอติเรก ถวายพระพร
ลากลับไป

ครั้นพระสงฆ์กลับแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงพระแสงเวียงค ทรงฉลของพระบาท เสด็จออกท้องพระ
โรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประทับพระแท่นภายใต้
พระมหาเศวตฉัตร พระราชวงศานวงศ์ ข้าทูลละออง
ธุลีพระบาททั้งฝ่ายทหารและ พลเรือนพร้อม กันอยู่ในที่เฝ้า
กราบถวายบังคมแล้ว เจ้าพระยามหาเสนา (ปั้น) ที่สมุห
พระกลาโหม กราบบังคมทูลถวายพระมหาพิไชยราชรถ
เรือพระที่นั่งเรือกระบวนทั้งปวง และเครื่องสรรพศัสตราวุธ
พลทหารและหัวเมืองเอก โท ศรี จัตุวา ซึ่งอยู่ในบังคับ
กลาโหม เวลานั้นตำแหน่งสมุหนายกว่าง พระยามหา
อำมาตย์กราบบังคมทูลแทนที่สมุหนายก ถวายพระยา
ช้างต้น พระยาม้าต้น พลเรือน และหัวเมืองเอก โท
ศรี จัตุวา ซึ่งอยู่ในบังคับมหาดไทย พระยาโกษาธิบดี
(กุน) กราบบังคมทูลถวายราชพัทยากร และราชสมบัติ
ทั้ง ๑๒ ท้องพระคลัง (และหัวเมืองซึ่งอยู่ในบังคับกรมท่า)

พระยายมราช (บุญมา) กราบบังคมทูลถวายกรุงเทพมหานคร
นคร อมรรัตนโกสินทร มหินทราโยททยา อันเป็นราชธานี
เจ้าพระยาธรรมา ๗ (สค) กราบบังคมทูลถวายพระมหา
ปราสาทราชมนเทียรสถานและเศวตฉัตรเครื่องสูง เครื่อง
ประคองพระเกียรติยศทั้งปวง ตำแหน่งเจ้าพระยาพลเทพ
ว่าง พระยาประชาชีพ กราบบังคมทูลถวายธัญญาหาร
แดนสถานลานนาเขตทั้งปวง จึงมีพระราชโองการดำรัส
สั่งให้มุขมนตรีผู้เป็นเจ้าหน้าท จงรักษาสรรพสิ่ง ทั้งปวงนั้น
ไว้ตามพนักงาน เพื่อจะไต่ข้องกันพระราชอาณาเขต
ทะนุบำรุง พระบวรพุทธศาสนาให้สถาพรสืบไป อัครมหา
เสนาบดีรับพระราชโองการ ข้าราชการถวายบังคม
พร้อมกันอีกครั้ง ๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นพระที่นั่งไพศาล
ทักษิณประทับเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐ ข้าราชการฝ่ายใน
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน ทำวอร์จันทรกราบ
บังคมทูล ๗ ถวายสืบลองพระกำนัลและมีพระราชปฏิสันถาร
แล้ว พอไต่เวลาพระฤกษ์เฉลิมพระราชมนเทียรชาว

ประโคม ๆ ขึ้นพร้อมกัน จึงเสด็จขึ้นสู่พระที่นั่งจักรพรรดิ
 พیمانม้านางในตระกูลสูงอุ้มวิฬาร์ ๑ เชิญพานทองรอง
 ข้าวเปลือก ๑ ถั่ว ๑ งา ๑ ผลพักเขียว ๑ หินขค ๑
 ตามเสด็จ และมีนางชำระพระบาทเมื่อจะเสด็จขึ้นพระราช
 มนเทียร เสด็จสู่ห้องพระบรรทม ทรงนมัสการพระศรี
 รัตนตรัย ตั้งอธิษฐานตามพระราชอัธยาศัย แล้วผลัด
 เกรืองทรงเสด็จขึ้นพระแท่นบรรทม พระราชวงศ์ฝ่ายใน
 ถวายคอกหมากทองคำ ทำวรวรจันทร์ถวายลูกกัญแจ ทรง
 รัยวางข้างที่พระบรรทมแล้ว เอนพระองค์ลงบรรทมโดย
 ทักษิณปรค์เป็นฤกษ์ พระราชวงศ์ฝ่ายในซึ่งเจริญพระ
 ชันษาถวายพระพรก่อนแล้ว พระราชวงศ์ฝ่ายในทั้งปวง
 จึงถวายพระพรพร้อมกัน

เมื่อเฉลิมพระราชมนเทียรเป็นฤกษ์ (และเสวย
 พระกระยาหาร) แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินโดยทางฝ่าย
 ใน ทรงไปรยเงินพระราชทานผู้ที่มาคอยเฝ้าถวายพระพร
 ตลอดทาง จนถึงพระที่นั่งกุสิตมหาปราสาทเสด็จไปถวาย
 ยังคมพระบรมศพ ทรงอธิษฐานขอพระราชทานพระพร

แล้วเสด็จกลับคืนยังพระราชมนเทียร เวลาบ่ายเจ้าพนักงาน
งานตั้งบายศรีเวียนเทียนสมโภชพระราชมนเทียร ต่อมา
พระราชวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งฝ่าย
หน้าฝ่ายใน ถวายดอกไม้ธูปเทียนทั่วกัน

เมื่อเสร็จพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว เสด็จเสด็จเสวยพระนคร
โดยกระบวนพยุหยาตราตามโบราณราชประเพณี ทาง
เกณกระบวนแห่เสด็จเสวยพระนครครั้งนั้น ออกประตู
วิเศษไชยศรี ประทับนิมิตพระบรมมหาราชวังไปเสวยข้อม
เผือกที่สักร แล้วตรงไปจนถึงสะพานข้ามคลองตลาด
แล้วจึงเสด็จกลับชนทางริมกำแพงพระนคร มาทางท้าย
สนมเขาถนนหน้าวงศาทาพระ เสด็จกลับเข้าพระบรมมหา

๑ เรื่องลักษณะการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วงศ์ ได้จัดประทานมาดังนี้

การพิธีนั้น มีรัตนมาเป็นที่ตั้ง ขันราชาอาสน์เป็นเบ้องปลาวิธี
ที่เราทำอยู่นี้ต่างกัน สรงมุรธาภิเษกกับขันอัฐิคนั้น เป็นรัตนมาอย่างเดียวกัน
ขันภัทรบิฐกับออกพระโรงนั้น เป็นเถลิงราชาอาสน์อย่างเดียวกัน

๒๒/๐๔/๒๕๖๒ เราจะได้ตำรา มา ๒ แบบ แบบ ๑ ขันบุษบกพระกายสนานเป็นการ
ใหญ่ แล้วออกพระโรงจริง ๆ อีกแบบ ๑ รั้งนำบนอัฐิแล้วขันภัทร
บิฐ เป็นการทำพอเป็นสังเขป ตัดสินไม่ลงว่าจะเอาแบบไหน จึงเลยเอา
เสียทั้งหมด

ราชวังทางประตูวิเศษไชยศรี ไม่ได้หยุดพักที่วัดพระเชตุ
 พนอย่างเมื่อรัชกาลที่ ๔ และต่อมา ตลอดถนนที่จะเดินกระ
 ขวนเห็นน เจ้าพนักงานจัดตั้งราชวังจักรเบญจรงค์ ๗
 ชั้นและร้านน้ำเย็นระยะ ปรายถนนโรยทรายเกลี่ยให้
 ราบรื่น และให้รื้อร้านโรงอเนกกิจวางอยู่ริมทางให้เป็นที
 เรียบร้อย ครั้นถึงวันกำหนด พวกทหารอาสา ๖ เหล่า
 ซ้ายขวาตั้งกองจุกช่องรายทางที่จะเสด็จ ตั้งบนคานกวาง
 ทกแพรถนน เจ้าพนักงานจัดตั้งกระบวนแห่เสด็จพร้อมกัน
 รวกระบวนแห่เสด็จเลียบพระนครครั้งนั้น กระบวนหน้า
 ปลายรวฝรังแม่นขน แต่งควเสอขลิบทองหอยแฉง ลากขน
 ภารางเกวียน ๒ กระบอก แล้วถึงกระบวนนายม้าทัน ไล่
 เสอเสอสนนัยเพลา โปกผ้าแฉงขลิบทอง ขัดกาย ชีมา
 ถออง ๘ ม้า แล้วถึงพลอาสาล้วนแต่งเครื่องเสนาภูก
 กองละ ๕๐ คน ทวนายไล่เสอโปกผ้า มีประจำคัล้องคอ
 และสะพายกายเป็นนกงอง ๆ คอ อาสาเกณฑ์หัดถอยน

22/04/2563

TUDC

• วันเสด็จเลียบพระนครทางสถลมารค จะเป็นวันใด ไม่พบ
 จดหมายเหตุ แต่คงอยู่ในระหว่างเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ จนแรม ๒ ค่ำ
 เพราะแรม ๓ ค่ำ ก็เริ่มพิธีอุปราชาภิเษก

คายนศิลป์ลายดอกทอง ๑ ถอนทอง ๑ ถอนทอง ๑
อาสนัญปั้นทองาวทอง ๑ พลาสาธาณคายนสีทองมอกทอง ๑
พลาสีอมวงคายนโล่ทอง ๑ ถอนทองทองทอง ๑ พลาสา
ถอนคายนเชนทอง ๑ อาสาจาม ไม้เสื่อผ้าวิลาศ โปกผ้า
ตะบิฑ ถอนหอกชักคู้เห็นยกฤชพวก ๑ แล้วลงชนหมื่นหก
เหล่าคู้ชัก ไม้เสื่อแดง ผ้าโปกคัรัษะ ถอนหอกเดินเวียง
เขนสีสาย ตอนนถงกรขวอนชนหมื่นตำรวจ ๘ กรม สะพาย
คายนเขนสีสาย แล้วลงเจ้ากรมปลัดกรมพระตำรวจ เดิน
รวนอกสองสาย หมั้นแพรมหาคเล็ก เดินรวในสองสาย ล้วน
แต่งตัวสอคสนับเพลาหน้าผากเียว คาคเจียรระบาท ไม้เสื่อ
เทศ สวมประจำ โปกผ้าขลิบครุฑสะพายกระบี่ ใน
ระหว่างกรขวอนสีสายตอนน พวกทองชนะล้วนแต่งเสื่อ
กางเกงและหมวกแดง ๑๐๐ คู้ เดินเขนสองแถวข้างใน
มีจ่าย จากทอง แล้วแต่รฝรัง แต่รงอน สังข์ ต่อมาถึง
ชาวเครื่องนุงรวคาคลายเสื่อปล้อง คัรัษะไม้ลำพอก เชิญ
เครื่องสูง ๕ ชั้น ๗ ชั้น ชุมสาย ยังแทรก แถวกลางมี
มหาคเล็กเชิญพระแสงคายนเชน พระแสงหอกชัย พระ
แสงคายนคายนคายน พระแสงคายนใจเพชร พระแสงหอกชวา

เกิดหว่างเครื่อง แล้วถึงพระที่นั่งพุทไธสน์ ซึ่งเป็น
 พระราชยาน มีเจ้าพนักงานเชิญพระกลศตกาศ ขึงสุรย์ พัด
 โบก พระทวย ขุนนางตำแหน่งปลัดทูลฉลองเป็นคู่เคียง
 เกิดสองข้างพระราชยาน ๖ คู่ล้วนแต่งตัว (สอคนัยเพลลา
 นุ่งผ้าเกยว คาคเจียรระขาด) ใส่เสื้อรวโปกขลิบกรอบทอง
 สะพาย ดาบ นอก แฉว คู่เคียง มีอินทร พรหม นุ่งสนับเพลา
 สวมเสื้อเขียวข้าง ๑ แฉวข้าง ๑ คิริษะใส่เทริด ถืองามร
 กระทบหลังต่อพระราชยานถึงเจ้ากรม ปลัดกรม กรม
 ทหารในพลพันทนายเลือกและรักษาพระองค์ เดินเช่นลีลา
 แล้วถึงกระบวนเครื่องสูงหลัง มีมหาดเล็กเชิญพระแสงง้าว
 (พระแสงตรี) พระแสงหอกง่าม เกิดหว่างเครื่อง ต่อขึ้น
 ถึงมหาดเล็กเชิญเครื่องคอก พานพระชั้นหมาก พระเต้า
 พระสุพรรณศรี เป็นต้น และเชิญพระแสงบน พระแสงทวน
 พระแสงง้าว พระแสงหอก ตามเสด็จ ต่อมาถึงพระยา
 มาศน มีม้าเทศผูกเครื่องกุดัน ๒ ม้า แล้วจึงถึงกระบวน
 อาสา มีจำนวนกึ่งจำนวนกระบวนข้างหน้าทุกหมู่ ฝรั่งแม่
 ขนรอกบนจ่ารงราวเกวียน ๒ กระบอกเป็นที่สุด ต่อขึ้นถึง
 กระบวนพระราชวงศ์ทรง (สนับเพลาและ) ผ้าเขียนทอง

คาคเ็ยระบาท (ผลของพระองค์อย่างเทศทรงพระมาลา)
ทรงม้า กั้นพระกลศหักทองขวาง เค้นเข็นคู้^๕ มีมหาดเล็ก
ตามแล่วถึงกระบวนเสนาบดี^๖คนึงแคร์ มีทนายตาม เข็นที่
สุคกระบวนรวมกระบวนพยุหยาตราเป็นจำนวนคน ๘๐๐๐

ในวันกำหนด^๕นั้น ถึงเวลา ๒ โมงเช้า พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกท้องพระโรง ทรงเครื่อง
สนับเพลาเชิงงอน พระภูษาเขียนทอง ผลของพระองค์
คาคเ็ย คาคเ็ยระบาทสายรัดพระองค์เพชรเห็นพระแสง
กั้นหยัน ทรงพระสังวาล พระอำมรงค์และพระมาลาเพชร
ทรงพระแสงเว็ค เสด็จขึ้นเกยพระที่นั่งสุลตาคารมัย ทรง
พระราชยานเค็น กระบวน แห่ออกจาก พระบรมมหาราชวัง
ทรงไปรยเงินพระราชทานราษฎรซึ่งมาคอยถวายพระพรอยู่
ถึง ๒ ชั่วโมงทางจนตลอดกระยะทางแล้ว เสด็จกลับคืนเข้าสู่
พระบรมมหาราชวัง^๖

๕ เครื่องแต่งพระองค์ที่พรรณนาไว้ในโคลงพระราชนิพนธ์ ทรง
22/04/2563 TUDC
กั้นที่เรียกว่าเครื่องอย่างเทศ ไม่ได้ทรงเครื่องต้น

๖ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนรัชกาลที่ ๓ เสด็จเลียบพระนครแต่ทาง
บก เลียบพระนครทางเรือเพิ่งมีในรัชกาลที่ ๔

พระราชพิธีอุปราชากิเษก

เมื่อเสร็จงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว จึงทรง
พระกรุณา โปรดให้ตั้ง พระราชพิธี อุปราชากิเษก สถาปนา
พระเกียรติยศสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวง
เสนานุรักษ์ พระบวรรัตนอยชนเป็นกรมพระราชวังบวร
สถานมงคล ตำแหน่งที่พระมหาอุปราช

ลักษณะการพระราชพิธีอุปราชากิเษก และเฉลิม
พระราชสมัญญาในพระราชวังบวร ฯ ครองรัชกาลที่ ๒
มีร่างหมายรับสั่งเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราชแต่่งไว้ ว่าทำ
พิธีตามแบบอย่าง ครองอุปราชากิเษกเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต
เป็นพระมหาอุปราช เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
กรุงกรุงเก่า พรรณนาไว้ในหมายรับสั่งเป็นเนือความ
ดังนี้:—

ที่จริงพระราชพิธีอุปราชากิเษกครั้งรัชกาลที่ ๒ ไม่เหมือนครั้ง
เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต เพราะไปทำพิธีที่วังหน้า น่าจะเหมือนครั้งอุปรา
ชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเอง การพระราชพิธีอุปราชากิเษกพระ
บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อในรัชกาลที่ ๑ นั้นแต่เหมือนครั้ง
เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต ด้วยทำพิธีในพระราชวังหลวง

ณ วันศุกร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ยี่สิบสี่เอกศก
 ฤกษ์เวลาเช้าโมง ๑ กับ ๓ บาท จารึกพระสุพรรณบัฏที่
 ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทำนองการพิธี
 เหมือนจารึกพระสุพรรณบัฏ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ในพระสุพรรณบัฏจารึกว่า:-

สมเด็จพระมณนาถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวมี
 พระราชโองการมานพระยัตถุสรสิงหนาทโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อม ค้ำรัสให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า
 กรมหลวงเสนานุรักษ์ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล
 ที่นายุคมนตรีสวัสดิ์

เมื่อจารึกและเวียนเทียนสมโภชพระสุพรรณบัฏแล้ว
 ตั้งพระสุพรรณบัฏไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดา
 ราม จนถึงวันเริ่มงานจึงเชิญขึ้นพระเสลี่ยงแห่ไปตั้งใน
 พระแท่นมณฑลที่พระราชวังบวร ฯ

๒๒/๐๔/๒๕๖๘ พระราชวังบวรฯ นน จดที่ท่าพระราชพิธี ๒ แห่ง

• คำจารึกพระสุพรรณบัฏกรมพระราชวังบวร ฯ ครองรัชกาล
 ที่ ๒ ไม่ปรากฏในหมายรับสั่ง แต่เหมือนกันทุกรัชกาล ข้าพเจ้าจึงลงตาม
 แบบครั้งอุปราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

คือ ทพระที่นั่งพรหมพักตร์ จะเป็นพระวิมานหลังใต้หรือ
หลังเหนือ เวลานั้นยังเรียกรวมกันหมดทั้งหมื่นว่าพระที่นั่ง
พรหมพักตร์ ในห้องที่พระบรมมหารัชมังคลาภิเษกสำหรับพระ
สงฆ์ คือ สมเด็จพระพนรัตน์นั่งปรก ๑ พระวัดพลับ ๔ รูป
สวคฆมหาชัย

ทพระที่นั่งสุททาสวรรย์ จักเป็นทตงพระแท่นมณฑล
ตงเทียบชัย และเป็นทพระสงฆ์ ๔ รูป มีสมเด็จพระ
สังฆราชเป็นประธานเจริญพระพุทธมนต์ พระแท่นมณฑล
นั้น ในหมายรับสั่งกล่าวไว้จักเหมือนพระราชพิธีสม
พัจฉรฉินท์ สิ่งของตงพระแท่นมณฑล ตามซึ่งกล่าวไว้ใน
หมายรับสั่งมีดังนี้ คือ:-

พระบรมธาตุ พระชัย พระห้ามสมุทร พระอนุโลม
ท่าแท่ง พระสุพรรณชัย ครอบพระชันษา พระมหามงกุฏ
พระภูษารัตนัมพล พระมาลาเขียง พระชฎา พระนพ
พระมหาสังฆาลสร้อยอ่อน พระมหาสังฆาลพราหมณ์ พระ

22/04/2563

TUDC

๑ พระที่นั่งองค์นี้ ในหนังสือเก่าบางแห่ง เรียกพระที่นั่งพุทธ
สวรรย์ บางแห่งเรียก พระที่นั่งสุททาสวรรย์ เหตุที่เรียกเป็น ๒ ชื่อ
ข้าพเจ้าจะอธิบายไว้ที่อื่นในหนังสือเรื่องนี้

ช้ามรงค์ ฅลของพระองค์เกราะ ฅลของพระองค์นวม พระ
 มหามงคлын เครื่องพระพิชัยสงคราม เครื่องพระมูรธา
 ภิเษก พระมหาสังข์ทักษิณาวัตร พระมหาสังข์ทอง พระ
 มหาสังข์เงิน พระเต้าเบญจครรภ พระเต้าปทุมนิมิตทอง
 พระเต้าปทุมนิมิตนาก พระเต้าปทุมนิมิตเงิน พระเต้าปทุม
 นิมิตสัมฤทธิ์ (ใ้ให้น้ำขุญจมหานทีทั้ง ๔ พระเต้า)

พระแสงที่เข้าพระแท่นมณฑลนั้น คือ:— พระแสง
 ขรรค์ชัยศรี ๑ พระแสงดาบญี่ปี่นั้ ๑ พระแสงจัก ๑
 พระแสงหอกชัย ๑ พระแสงตรีศูล ๑ พระแสงธนู ๑
 พระแสงเขน ๔ พระแสงง้าว ๒ พระแสงทวน ๒ พระแสง
 หอกคู่ ๑ พระแสงของง้าวเจ้าพระยาแสนพลพ่าย ๑ พระ
 แสงขอกช้างล้ม ๑ พระแสงชนกทัน ๑ พระกลด ๑ พระ
 เสดมาธิปัต ๑ พระฉัตรชัย ๑ พระเก้าวพ่าย ๑ ธงชัย
 กระบี่ชูช ๑ ธงชัยพระครุฑพ่าห์ ๑ ตรงมุขท้ายพระที่นั่ง
 สุธาสวรรย์ ปลุกพลับพลาเปลื้องเครื่องหลัง ๑ ช้างพระ
 ทนงคิงพระแท่นทสรณมเสาศากเพคาน บนพระแท่นคิงถาด

๑ พระแสงดาบญี่ปี่นั้ ของพระราชทานสำหรับพระเกียรติยศ
 กรมพระราชวังบวร

ทองแดง ในนั้นตั้งตังไม้มะเดื่อที่ประทับทรงมรธาภิเษก
ตั้งราชวัตตตรทอง, ฉัตรนาก, ฉัตรเงิน, ๗ ชั้น ราชวอย
ที่ทรง

หน้าพระที่นั่งสุทธาสูวรรย ปลูกโรงพิธีพราหมณ์และ
ตั้งพนมบัตรพลสำหรับโหรยชาเทวดา ในโรงพิธีพราหมณ์
ตั้งเทวรูป พระอิศวร พระนารายณ์เป็นต้น เหมือนพิธี
บรมราชาภิเษก และเครื่องปลุกกรรมทำพิธีตามไสยศาสตร์
ทั่วทุกสถาน การพระราชพิธีวงสายสิญจน์ล้ามตลอดถึงกัน
และตั้ง ราชวัตตบกฉัตรเขมูจริงค์ ๕ ชั้นราชวอย พระราชมน
เทียร และราย ๒ ข้างถนนแต่พระราชวังบวร ๆ ลงมาจน
พระบรมมหาราชวัง ในเวลาทำการพระราชพิธีนั้น เชิญ
เสด็จสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์
เข้ามาประทับแรมอยู่ที่ โรงละครริมพระระเบียงวัดพระศรี
รัตนศาสดารามค้ำวันตก

ถึงวัน ๗ อังคาร เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ เวลาบ่าย

๑. โรงละครนี้ สร้างแต่ในรัชกาลที่ ๑ ไม่ใช่สำหรับเล่นละคร
อย่างเดี๋ยว เป็นโรงใหญ่สำหรับใช้ราชการอื่น ๆ ในพระบรมมหาราชวัง
ด้วย ฟังรื้อปราบที่เป็นสนามหญ้าเมื่อในรัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์เสด็จ
 ไปทรงเครื่องทพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ แต่งพระองค์ทรง
 สนิบเพลาช้างงอน ทรงพระภษาจิบโจงหางหงส์ รัตพระ
 องค์หนามขนุน ทรงฉลองพระองค์กรทอง ทรงพระ
 มาลาเส้าสูงสักหว่า เสด็จขึ้นพระราชยานทเกยพระที่นั่ง
 ดุสิตาภิรมย์ มีกระบวนแห่เสด็จ คือ:-

ตำรวจเลวถือหวายนำรว ๑๐ คู่ ตำรวจเดินสาย
 นอก ๒ สาย ๘๔ คน มหาคเล็กวงหลวงเดินสายใน ๒ สาย
 ๘๔ คน กลองชนะ ๒๐ คู่ แตรฝรั่ง ๖ คู่ แตรงอน ๖ คู่
 สังข์ ๒ คู่ จ่าปี่ ๑ จากลอง ๑ สารวัด ๒ เครื่องสังหน้า
 สามชั้น ๕ คู่ ห้าชั้นคู่ ๑ บังแทรก ๔ มหาคเล็กเชิญ
 พระแสงทว่างเครื่องหน้า พระแสงดาบใจเพชร ๑ พระแสง
 ดาบคายคาย ๑ พระแสงเขน ๒ พระแสงหอก ๒ พระ
 แสงหอกคู่ ๒ พระราชยานมีพนักงานถวายอยู่งานพระ
 กลศ ๑ บังสุรย์ ๑ พัดโยก ๑ พระทวย ๑

22/04/2563 พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ครั้งนั้นเรียกว่าพระที่นั่งเย็น ไม่มีใน
 หมายรับสั่งอุปราชภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๒ ว่าเสด็จไปทรงเครื่องที่นั่น แต่
 มีชัดในหมายรับสั่งอุปราชภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๓ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงจะ
 เหมือนกันกับเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๒

คู่เคียง ๔ คู่ คือ:— คู่ที่ ๑ พระยากำแพงเพชร
 พระยาไชยภูมิ คู่ที่ ๒ พระยาพิชัยโลก พระยาพิพิธโกโคข
 คู่ที่ ๓ พระยานรินทร จมื่นเสมอใจราช คู่ที่ ๔ พระยา
 นครสวรรค์ พระยาเทพมณฑียร

กระบวนหลัง

มหาดเล็กเชิญเครื่อง ธารพระกร ๑ พันท้ายพระ
 ทิ้ง ๑ ฉลของพระบาท ๑ เชิญตามเสด็จ พานพระชั้น
 หมากร ๑ พระสุพรรณศรี ๑ พระเต้าพระสุธารส ๑ เครื่อง
 สูงห้าชั้นคู่ ๑ สามชั้น ๕ คู่ บังแทรก ๔ มหาดเล็กเชิญ
 พระแสงหวางเครื่อง พระแสงง้าว ๑ พระแสงตรี ๑
 พระแสงหอกง่าม ๑ มหาดเล็กวงหน้าเดินสายใน ๖๐ คน
 ค่ายวงเดินสายนอก ๔๐ คน ม้าสูง ๔ (หัวพัน) มหาดไทย
 กลาโหม เป็นผู้ตรวจรวมกระบวนแห่ ๒๖๔ คน

• ธารพระกร พันท้ายพระทิ้ง และฉลของพระบาท ๓ สิ่ง
 ในหมายรับสั่งว่าให้เชิญถวาย

22/04/2563 TUDC
 ๒ ในหมายรับสั่งอุปราชภิเษกครั้งรัชกาลที่ ๒ ไม่ปรากฏว่า
 กระบวนแห่ บอกไว้แต่ชื่อผู้เป็นคู่เคียง รวกระบวนแห่เข้าพเจ้าเอารว
 ครั้งอุปราชภิเษก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาลง ด้วย
 เชื่อกันว่าคงเหมือนกัน

แห่เสด็จไปจากพระบรมมหาราชวัง จนถึงพระราชวัง
 ขวร ๆ ประทับเกยพลับพลาเปลื้องเครื่องทมิขท้ายพระที่นั่ง
 สุททาสวรรย์ เปลื้องเครื่องผลัดทรงพระภูษาลายพันทอง
 ทรงสะพักฉลของพระองค์ครุยกกรองทองเสด็จเข้าในพระที่นั่ง
 สุททาสวรรย์ ทรงนมัสการพระศรีรัตนตรัย สมเด็จพระ
 สังฆราชาจุดเทียนชัยและถวายศีล แล้วทรงพระมทามงคล
 ประทับสดับพระปริตรจนจบแล้ว จึงแห่เสด็จกลับคืนมายัง
 พระบรมมหาราชวัง

รุ่งขึ้น ณ วันพุธ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ เวลาเช้า
 สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์เสด็จ
 ทรงพระเสลี่ยง มีแต่ตำรวจนำ ไม่มีกระบวนแห่เสด็จขึ้นไป
 ทรงประเคนเลี้ยงพระสงฆ์ที่พระที่นั่งสุททาสวรรย์ เวลาบ่าย
 วันนั้นและวันรุ่งขึ้น แห่เสด็จขึ้นไปทรงสดับพระปริตรเหมือน
 วันแรก เวลาเช้าในวันคารบ ๒ ก็เสด็จขึ้นไปทรงประเคน

• ที่ประทับทรงสดับพระปริตร ถ้าเอาแบบอย่างวังหลวง ควรจะ
 เสด็จไปประทับทรงสดับพระสงฆ์สวดภาณวาร ในห้องที่พระอารามณ
 พระที่นั่งพรหมพัตร์ แต่ในหมาจรบสั่งไม่ได้กล่าวความไว้ให้เข้าใจเป็น
 อย่างนั้นได้ ข้าพเจ้าจึงลงไว้ว่าทรงสดับพระปริตรที่พระที่นั่งสุททาสวรรย์
 อันถูกต้องตามแบบของการตั้งกรมในครั้งนั้น

เสด็จเหมือนวันแรก

ครั้น ณ วันศุกร์เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ เวลาเช้า
เสด็จโดยกระบวนแห่ขึ้นไปยังพระราชวังบวรฯ เสด็จเข้าที่
ทรงสนานเวลาเช้าโมงกึ่งบาทหนึ่ง สมเด็จพระสังฆราช
สมเด็จพระพนรัตน์ พระธรรมราชา พระญาณสังวร
ถวายน้ำพระพทมนต์ด้วยพระเต้าปทุมนิมิต พราหมณ์
ถวายน้ำกรตน้ำสังข์และใบมะตม แล้วทรงเครื่องเสด็จมา
ทรงประเคนเสวยพระสังข์ ครั้นเสวยพระแล้ว เสด็จยัง
พลับพลาทรงเครื่องพระภษาตายเขยนทองจีบโจงหางหงส์
ทรงฉลองพระองค์กรองทอง ทรงพระมาลาเส้าสูงสี่แฉก
ชนทรงพระราชยานแห่ลงมาพระบรมหาราชวัง เข้าเฝ้า
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน รัยพระ
ราชทานพระสุพรรณบัฏ และทูลเกล้าฯ ถวายเทียนทอง
ธูปเงินข้าวตอกคอกไม้ (แล้วแห่เสด็จกลับขึ้นไปยังพระ
ราชวังบวรฯ) ครั้นเวลาบ่าย เจ้าพนักงานตั้งบายศรีเวียน
เทียนสมโภชพระราชมณเฑียรในพระราชวังบวรฯ เป็นเสร็จ

• เข้าใจว่าเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานน้ำมนต์ ในพระเต้า
เบญจครรภ แต่หากไม่กล่าวในหมายรับสั่ง

การพระราชพิธีอุปราชภิเษกตามโบราณราชประเพณี
 กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๒ ซึ่ง
 ปราบกฐพระนามในภายหลังว่า กรมพระราชวังบวรมหา
 เสนานุรักษ์ ประสทิ ณ กรุงธนบุรี เมื่อวันจันทร์
 เดือน ๕ ขน ๗ ค่ำ ยมะเส็งเบญจศก จุลศักราช ๑๑๓๕
 พ.ศ. ๒๓๑๖ เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระพุทธ—
 ยอดฟ้าจุฬาโลก สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เป็น
 สมเด็จพระชนนี เมื่อในรัชกาลที่ ๑ เป็นสมเด็จพระเจ้า
 ลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาานุรักษ์ แล้วได้เลื่อนพระ
 เกียรติยศขึ้นเป็นกรมหลวงและเป็นพระขนิษฐาธิราชเจ้า
 ขนิษฐาธิราชเจ้า กรมหมื่นนพศก พ.ศ. ๒๓๕๐ ก่อนพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคต ๒๒ ปี เมื่อกรมพระราชวังบวรมหา
 เสนานุรักษ์ได้อุปราชภิเษกนั้น พระชันษาได้ ๓๖ พรรษา

การอันเนื่องต่อพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

22/04/2563

TUDC

มีการบางอย่าง ซึ่งถือเป็นราชประเพณีที่พระเจ้า
 แผ่นดินทรงบำเพ็ญเป็นฤกษ์ เนื่องต่องานพระราชพิธีบรม

ราชอาณาจักร คือ (๑) ทรงตั้งพระราชอาคณะ อันนับว่า
 เป็นศาสนูปถัมภกิจ (๒) ทรงสถาปนาพระเกียรติยศ
 เลื่อนกรมและทังกรมพระราชวังสวนกุหลาบ ซึ่งสมควรจะ
 ไต่เลื่อนพระเกียรติยศ (๓) พระราชทานยศบรรดาศักดิ์
 นักข้าราชการซึ่งมีบำเหน็จความชอบ (๔) ให้เร่งรีบ
 ชำระล้างความของราษฎรที่ค้างคั่งอยู่ในโรงศาลให้สำเร็จ
 กันไป ไม่เรียกค่าฤชาธรรมเนียม และพระราชทานเงิน
 พินัย ไม่เรียกจากคู่ความ (๕) ปล่อยนักโทษซึ่งสมควร
 จะได้รับพระราชทานพระกรุณาให้พ้นจากเวรจำ ต่อนั้น
 ยังมีกรณอันเป็นประเพณีที่ทำในเวลาเริ่มรัชกาลใหม่อีก ๒
 อย่าง คือ (๑) สักเลกชนทะเลเบียนพล (๒) เดินสวนเดินนา
 การเหล่านี้เป็นประเพณีเนื่องต่อการพระราชพิธีบรมราชา
 ภิเษก ก็แต่เมื่อบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวรัชกาลที่ ๒ นั้น พองานแล้วไม่ถึงเดือนก็มีศกพม่า
 ต้องรีบระตักการต่อสู้ข้าศึก การต่าง ๆ คั่งกล่าวมาตาม
 22/10/25 วันนั้นซึ่งพบในจดหมายเหตุ ต้องเลื่อนมาทำต่อภายหลัง ๆ
 หลายอย่าง หลักฐานที่ข้าพเจ้าได้ทราบเห็นตั้งจะกล่าวต่อ
 ไปนี้

(๑) เรื่องตั้งพระราชาคณะเป็นฤกษ์ ไม่พบจดหมายเหตุและบัญชีว่าทรงตั้งเมื่อใด และตั้งพระราชาคณะองค์ใดบ้าง เมื่อบรมราชาภิเษกนั้นสมเด็จพระราชาคณะครึ่งรัชกาลที่ ๑ ยังอยู่ที่สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ และสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ซึ่งเป็นอาจารย์สมเด็จพระปรมาณุชิตฺติโนรส ปราภฏว่าทรงตั้งพระญาณสังวร (สุก) วัดพลับ ซึ่งมีเกียรติคุณในทางวิปัสสนาธุระ และเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงผนวชพระ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงผนวชสามเดวานั้น เป็นสมเด็จพระญาณสังวรองค์ ๑ นอกจากนี้เห็นจะทรงตั้งพระราชาคณะผู้น้อย สมเด็จพระราชาคณะในรัชกาลที่ ๒ ก่อนนั้นมา เมื่อสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพนมรณภาพ ทรงตั้งพระพิมลธรรม (มี) วัดราชบูรณะ เป็นสมเด็จพระพนรัตน์ ครั้นสมเด็จพระสังฆราช (สุก) สิ้นพระชนม์^{๒๒๖๑๒๕๖๓} ทรงตั้งสมเด็จพระพนรัตน์ (มี) เป็นสมเด็จพระสังฆราช มาอยู่วัดมหาธาตุ ทรงตั้งพระพิมลธรรม (ฮ่าง) วัดสระเกศ เป็นสมเด็จพระพนรัตน์เมื่อสมเด็จพระ

สังฆราช (มี) สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระพนรัตน์ (อาจ)
 มีอภิภคณ์ต้องออกจากทพระราชาคณะ ทรงตั้งสมเด็จพระ
 ญาณสังวร (สุก) เป็นสมเด็จพระสังฆราชมาอยู่วัดมหา
 ธาตุ ทรงตั้งพระพิมลธรรม (ก่อน) วัดสระเกศ เป็นสมเด็จพระ
 พระพนรัตน์ ครั้นสมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร)
 สิ้นพระชนม์ ทรงตั้งสมเด็จพระพนรัตน์ (ก่อน) เป็นสมเด็จพระ
 พระสังฆราช มาอยู่วัดมหาธาตุ ทรงตั้งพระพิมลธรรม
 (ทองดี) วัดระฆัง เป็นสมเด็จพระพนรัตน์

(๒) การสถาปนาพระเกียรติยศเจ้านายในพระ
 ราชวงศ์นั้น ได้พบจดหมายเหตุอาสภักดิ์ ได้ความว่าต้อง
 รอมาจนเสร็จการศึกพม่า จึงได้ทรงสถาปนาพระเกียรติยศ
 สมเด็จพระบรมราชาชนนพินยพลวงเป็นปฐม เมื่อวันจันทร์
 เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมียโทศก จุลศักราช ๑๑๗๒
 การตั้งกรมพระราชวังคานวณวงศ์นอกจากนั้น แม่พระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงตั้งทอเมื่อพระกาเบญจ
 ศก จุลศักราช ๑๑๗๕ เป็นคราวแรก ดังจะปรากฏใน
 หนังสือต่อไปนี้ข้างหน้า

๑ สมเด็จพระพนรัตน์ (ทองดี) นี้สงฆ์อยู่ ว่าจะได้เป็นในปลาอ
 รัชกาลที่ ๒ หรือต้นรัชกาลที่ ๓ ไม่นั่น

(๓) การเลื่อนยศบรรดาศักดิ์ข้าราชการผู้ใหญ่
เลื่อนคราวเตรียมทัพรบพม่า คัดออกขงงานบรมราชาภิเษก
เสนาบดีที่เลื่อนคราวแรก สอดขงคหมายเหตุไ้ความคังน

๑. เลื่อนเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (ปั้น) สมห
พระกลาโหม เป็นเจ้าพระยาอภัยราชา

เจ้าพระยาอภัยราชา (ปั้น) นี้ เป็นข้าหลวงเดิมใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อเสด็จผ่าน
พิภพ ยกความชอบในคำลูกขุนปรึกษา ว่าไ้โดยเสด็จ
พระราชดำเนนการสงครามมาหลายครั้ง ต้องศึกคราว
ข้าศึก และมีความชอบในการที่ชักชวนนายทัพนายกอง
คุมกำลังเข้ามาช่วยเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดให้เป็น
พระยาพลเทพ ครนเมื่อเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุญนาค)
ถึงอสัญกรรม จึงโปรดให้เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยาอรรค
มหาเสนา เป็นบิดาของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ ต้น
สกุลสิงห์เสนี)

22/04/2563

TUDC

• ทราบว่า เจ้าพระยาอภัยราชา (ปั้น) มีตำแหน่งเป็นหัวหน้า
ข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวร ฯ เหมือนอย่างครั้งพระยาพลเทพ ฯ
ครั้งกรุงธนบุรี ไปเป็นสมเด็จเจ้าพระยาวังหน้า เมื่อในรัชกาลที่ ๑

๒ ที่สมุหนายก วางมาแต่เจ้าพระยารัตนาพิพิธ
(สน) ถึงอัญญากรรม จึงโปรดให้พระยาพระคลัง (ทุน)
เลื่อนยศขึ้นเป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ที่สมุหนายก

เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (ทุน) นี้ เมื่อครั้งกรุง
ธนบุรี เป็นที่พระราชประสิทธิ ในรัชกาลที่ ๑ ได้เลื่อนยศ
ขึ้นเป็นพระยาศรีพิพัฒน์ แล้วได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาพระ
คลัง ต่อเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นต้นสกุลรัตนกุล

๓ โปรดให้เลื่อนยศพระยาขมราช (บุญมา) ขึ้น
เป็นเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม

เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุญมา) นี้ เป็นบุตร
พระยาจำแลนขากรกรุงเก่า เป็นพี่ต่างมารดากับเจ้า
พระยาอรรคมหาเสนา (ขุนนาค) ครั้งรัชกาลที่ ๑ เป็น
พระยาตะเกิง ได้เลื่อนยศขึ้นเป็นพระยาขมราช เมื่อเจ้า
พระยาขมราช (ขุนนาค) เลื่อนยศเป็นเจ้าพระยาอรรค
มหาเสนา

22/04/2563

๔ โปรดให้เลื่อนยศพระยาอนุชิตราชา (น้อย)
เป็นเจ้าพระยาขมราช

เจ้าพระยาขมราช (น้อย) นี้ เป็นบุตรเจ้าพระยา

คิริธรรมาธิราช (บุญรอดต้นสกุลขุณยรัตพันธุ์) ได้เป็น
เจ้าพระยาแต่บิดายังอยู่ แต่เมื่อก่อนเป็นพระยาอนุชิตราชา
จะไต่เบ้นทอะไรมาข้างหาทรายไม่

๕. โปรดให้เลื่อนยศพระยาไกรโกษา (กร) เป็น
เจ้าพระยาพระคลัง

เจ้าพระยาพระคลัง (กร) นี้ เป็นข้าหลวงเดิม ได้
เป็นปลัดกรมอยู่ก่อน เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาลย์ได้ทรงรับอุปราชาภิเษก จึงเลื่อนยศขึ้นเป็นพระยา
ไกรโกษา

๖. โปรดให้เลื่อนยศพระยาจำแลนยากร (สา)
เป็นเจ้าพระยาพลเทพ

เจ้าพระยาพลเทพ (สา) นี้ จะเป็นข้าหลวงเดิม
หรืออย่างไรไม่แน่ ปรากฏแต่ว่าเป็นเจ้าพระยาสนธิมิตร
อยู่ก่อน เมื่ออุปราชาภิเษกแล้วได้เป็นทพระยาจำแลนยากร
เสนาบดีคตตงเมื่อแรกบรมราชาภิเษก มีจำนวน ๖

คน ^{22/04/2563} กิ่งกลาริน

TUDC

ส่วนตำแหน่งเสนาบดีกรมวังนั้น ยังมีทเจ้าพระยา
ธรรมาฯ (สค) ได้เป็นมาแต่ในรัชกาลที่ ๑ เสนาบดีค

ทรงตั้งในรัชกาลที่ ๒ ต่อมา จะรวมมากถ้าวไว้ในที่นี้ มี
ลำดับดังนี้ คือ

๗ สมุหพระกลาโหม เมื่อเจ้าพระยาอรรคมหา
เสนา (บุญมา) ถึงอสัญกรรม ทรงตั้งพระยาราชนบุรี (แสง)
เป็นเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ ที่สมุหพระกลาโหม

เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ (แสง) นี้ นัยในราชินิกุล
พวกข้างข้าง เป็นบุตรท่านยายเคอ ๆ เป็นธิดาท่านยาย
เจ้าเมือง ๆ เป็นพนางสมเด็จพระรูปสิริโสภาคย์มหานาคนารี
ซึ่งเป็นชนนีสมเด็จพระอมรินทรบรมราชินี เชื้อสายสืบมา
แต่เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ (แสง) รัชการอารยต์เมือง
ราชบุรีและทเมืองสมุทรสงครามโดยมาก ทุกวันนมนาม
สกุลว่า วงศาโรจน์

๘ เจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ (แสง) ถึงอสัญกรรม
ทรงตั้งเจ้าพระยาพระคลัง (สั้ง) เป็นเจ้าพระยาอรรค

๙ สมุหนายก เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) ถึง
อสัญกรรม ทรงตั้งเจ้าพระยาอมราช (น้อย) เป็นเจ้า

พระยาอภัยภูธร ที่สมหนายก เป็นบิดาเจ้าพระยาภูธรราชย์
อยู่มาจนในรัชกาลที่ ๓

๑๐ กรมท่า เจ้าพระยาพระคลัง (กร) ถึงอสัญ
กรรม ทรงตั้งพระยาสุริยวงศ์ (สังข์) จางวางมหาดเล็ก
เป็นเจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยาพระคลัง (สังข์) นี้
เป็นราชินิกุล เป็นบุตรเจ้าคุณทองอยู่ พนางสมเด็จฯ พระ
อมรินทรราชบรมราชินี

๑๑ เมื่อเลื่อนเจ้าพระยาพระคลัง (สังข์) เป็นเจ้า
พระยาอรรคมหาเสนาแล้ว โปรดให้พระยาสุริยวงศ์
มนตรี (ทิศ) จางวางมหาดเล็กมาบัญชาการกรมท่า เป็น
พระยาสุริยวงศ์โกษาทพระคลัง แล้วจึงเลื่อนขึ้นเป็นเจ้า
พระยาพระคลัง เป็นเจ้าพระยาพระคลังต่อมาตลอดรัชกาล
ที่ ๓

เจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ) นี้ (คือสมเด็จเจ้า
พระยาบรมมหาประยูรวงศ์) เป็นบุตรเจ้าพระยาอรรคมหา
เสนา (ขุนน้ำค) เจ้าคุณนรรัตน์ของนางสมเด็จฯ พระอมรินทรา
บรมราชินีเป็นมารดา เมื่อในรัชกาลที่ ๑ เป็นนายสุจินดา
หุ้มแพรมหาดเล็ก แล้วเลื่อนเป็นหลวงศักดิ์คณายเวร ถึง

รัชกาลที่ ๒ เลื่อนเป็นจมนไวยวรรณาท หวังหมื่นมหาคเล็ก
แล้วเลื่อนเป็นพระยาสุริยวงศ์มนตรี จางวางมหาคเล็ก

๑๒ กรมเมือง เมื่อเลื่อนยศเจ้าพระยาอมราช
(น้อย) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาอภัยภักธรแล้ว ทรงตั้งพระยาศรี
สุริยพาห (น้อย) เป็นเจ้าพระยาอมราช

เจ้าพระยาอมราช (น้อย ศรีสุริยพาห) นี้ เป็นบุตร
ชนนางครึ่งกรุงเก่า แต่บิดาจะเป็นตำแหน่งใดไม่ปรากฏ
เมื่อเป็นพระยาศรีสุริยพาห ได้เป็นราชทูตไปเมืองญวน
เข้าใจว่าจะมีความชอบในการทูตนั้น เป็นเจ้าพระยาอมราช
อยู่ตลอดรัชกาล

๑๓ กรมวัง เจ้าพระยาธรรมาฯ (สด) ถึงอสัญ
กรรม ทรงตั้ง พระยาเพชรบุรี (เทศ) เป็นเจ้าพระยา
ธรรมาฯ อยู่มาจนตลอดรัชกาล

๑๔ กรมนา เจ้าพระยาพลเทพ (สา) ถึงอสัญ
กรรม ทรงตั้งพระยาราชภักดี (ทองอิน) เป็นเจ้าพระยา
พลเทพอยู่มาจนตลอดรัชกาล

22/04/2563

TUDC

๑ ลำดับเสนาบดีรัชกาลที่ ๒ ที่กล่าวมานี้ ข้าพเจ้าจดตามหนังสือ
เรื่องตั้งเจ้าพระยา ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรง
เรียบเรียงไว้ แต่ยังไม่ได้พิมพ์แก้ไขเล็กน้อย แต่ที่มารู้ว่าความเป็นอย่างอื่น
เมื่อกรมพระสมมตฯ สิ้นพระชนม์เสียแล้ว

(๔) ส่วนการชำระความที่ค้างค้างในโรงศาลนั้น
เชื่อได้ว่าคงจะได้โปรดให้ทำตามราชประเพณี เนื่องใน
การพระราชพิธีบรมราชาภิเษก แต่ไม่พบจดหมายเหตุ

(๕) การปล่อยนักโทษนั้น ได้ความตามพระ
ราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ชัดเจน ว่าได้
ทรงพระกรุณาโปรดให้ปล่อยนักโทษ นอกจากพม่าเข้าศึก
ซึ่งต้องเวรจำอยู่ ณคุกให้พ้นโทษไป มีจำนวน ๔๔๓ คน

(๖) การสักเลขนั้น ข้าพเจ้าได้พบตัวพระราช
กำหนด ในหนังสือเก่าที่ได้อามาจากเมือง นครศรีธรรมราช
ปรากฏว่าลงมือสักเลขเมื่อข้มะเมียไทยศก จุลศักราช
๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ พระราชกำหนดนั้นเป็นหนังสือเก่า
ให้ความรู้แบบแผนราชการในครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงเอามา
ลงไว้ในหนังสือนี้เต็มสำเนาต่อไป

พระราชกำหนดสักเลข รัชกาลที่ ๒

22/04/2563

TUDC

กฎให้ไว้แก่พระสุริยวงศ์ ชาย ขวา ใน นอก ให้
กฎหมายบอกแก่เจ้าพระยา และพระยา พระ หลวง เมือง

เจ้าราชินิกุล และ (ข้า) เจ้าต่างกรม หากกรมมิได้ ใน
พระราชวังหลวง และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ผู้
รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ ณ หัวเมือง เอก โท ตรี
จตุรฯ บกษไตฝ่ายเหนือทั้งปวงจงทั่ว

ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมธรรมิกราชา นราธิบดี ศรี
สุริยวงศ์ องค์ราเมศวรราช บรมนาถบรมบพิตร พระพุทธ
เจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรม อนันตวิริยาธิโพธิภาณี
กอบด้วยบรมมัตถมหากรุณาปริชาญาณ พระบวรสันตการ
หมายมั่นในกฤษฎาภินิหาร ภาวที่จะทะนุบำรุงรักษาพระ
บวรพุทธศาสนา สมณชีพราหมณ์ไพร่ฟ้าประชากรทั่วประ
เทศ อันเป็นพระราชอาณาเขตขบขันเขตเสมา บรรดาพง
พระบารมีพระบรมโพธิสมภาร ให้รับพระราชทานทำมาหา
กินอยู่เย็นเป็นสุข เสด็จออก ณ พระที่นั่งสุทโธลพิมานปราสาท
พร้อมด้วย อัครมหาเสนาพฤคมาตย์ ราชกระวีมนตรีมุข

22/04/2563 FJDC
ทุกสิ่งของอุลพระบาทโดยอันตัย จึงมีพระราชโองการมาน
พระบิณฑุรสุรสิงหนาททำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ประเพณี
สมเด็จพระมหาบรมกษัตราธิราชแต่ก่อนสืบมา จักทะนุ

บำรุงรักษาบรรพบุรุษศาสนาให้ถาวรวัฒนาการได้ ก็อาศัย
 ชุบเลี้ยงหมูกแก่วทหารช่องสุมพลโยธา สละสมสรรพ
 เครื่องคัสตราวุธ ประกอบกับพระบารมีพระราชเคชาอาณา
 จักรเป็นประธาน จึงเสด็จการสู้รบทำสงครามปราบปราม
 ข้างจามิตร มิให้พระพุทธานุศาสนเป็นอันตรายแก่ชาติไทย
 เป็นเยี่ยงอย่างล้าคัยพระมหากษัตริย์สยาม และกรุงเทพ
 มหานครร้อยยุดยาทุกวันนี้ ไพร่พลโยธาหมูกทหารซึ่งเคย
 ทำราชอาณาจักรสงครามแต่ก่อนมา ก็ชราพิการล้มตาย
 ร่วงโรยเบาบางไป ไพร่หลวงสมกำลังและเลกหัวเมืองที่
 มีตัวอยู่ ก็โจทหมูไปต่างกรม ฝ่ายนายไม่ได้มาร้องขอ
 แลกเปลี่ยน ยอมให้ มิได้ขัดขวางไว้ โดยวาสนาผลการ
 กัมข่าง นายเดิมได้ติดตามว่ากล่าวยังค้างกันอยู่จนทุกวันนี้
 นี้ มิได้หักโชนบัญญัติต่อกัน (กัมข่าง) เหตุฉะนั้นบัญญัติจึง
 พันเพื่อนค้างเกินกันมาช้านาน ข้างก้อพยพหลบหลีกราช
 การหนีไปเข้าช่องซุกซ่อนอยู่ข้างกัมข่างมาก เพราะเจ้าหมู
 มุสนายไซสอยตราตราไม่ผ่อนปรน ไพร่จึงขัดสนทนมิได้
 ทมิทจสุขทุกข์ ฝ่ายนายหมวกนายกองหาเอาธระไม้ ก้าว
 โทษภัยจึงหนี ข้างที่หลบเจ้าหนีหนีนายเงินไปโดยขัดข้อง

ข้างทิศของทอซโทมสินไหมพินัย ครั้นจะกลับเข้ามาใกล้
 เพราะทอกระทำความผิดไว้ จึงสู้ยากลำบากอยู่ในตงข่า
 ชานาน และเลิกจำพวกนกฮาคัยแขยแฝงอยู่ในเจ้าเมือง
 กรมการขี้ขังไว้เป็นประโยชน์ก็มี ข้างทิศกชวณกันคย
 เพื่อนพวกละ ๑๔ คน ๑๕ คน สม่ครเข้ามาเป็นข้าหานาย
 หน้าให้เดินเอาหนังสือเจ้าต่างกรม ทวกรมมิได้และข้าราชการ
 การผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่งตงกันออกไปเป็นพวกซ่อง กองส่วย
 กมทุกหัวเมืองเป็นอันมาก จึงคยหาพากันกำเรียวใจ กระ
 ทำโจรกรรมลักข่างมาโคกระบือเลือกใส่เข้าไว้ในช่อง เจ้า
 ของคคตามรู้สึกทอกลัวจะจับกตบขกย้ายส่งต่อ ๆ ไป จึงได้
 เกิดวิวาทพยำบาทลอบฆ่าพนกันเนื่อง ๆ ให้ความเคืองได้
 ฝ่าละอองธลพระบาท แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพะพุทธเจ้า
 หลวงในพระบรมโกศมาหลายขย บคนพระบาทสมเด็จ

๑ คำว่า "ซ่อง" นี้ มักจะเข้าใจกันว่า เป็นกรที่ลอบลักตั้งชุม
 นุมผู้คน โดยอาการอันผิดด้วยกฎหมาย ที่จริงที่เรียกว่าตั้งซ่องตามประ
 เพลที่มมาแต่เดิมนั้น หมายความว่าเกลี้ยกล่อมผู้คนซึ่งไปเที่ยวหลบหลีก
 แอบแฝงกระจัดกระจายอยู่ตามป่าดง ให้มาอยู่หรือเข้าทะเลเป็นรวบรวม
 เป็นหมวดเป็นกองกัน เพื่อให้เป็นกำลังแผ่นดินได้ในเวลาต้องการ อย่าง
 นี้เรียกว่าตั้งซ่อง แต่เพราะผู้ซึ่งไปจัดการตั้งซ่องไปทำการนั้นเพื่อหาประ
 โยชน์ในทางทุจริต จึงตีเตียนในพระราชกำหนดนี้

บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จปราบดาภิเษก
เศวตฉัตร เสด็จราชาสมบัตินิใหม่ ทรงพระทัยจะรักษาพระ
บวรพุทธศาสนาและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน มิให้เป็นอันตราย
แก่ชาติได้ จึงมีพระราชโองการสั่งให้สักเลกหมายหมิ่น
ใหม่ แล้วให้กรมพระสัสดีชำระเลกซึ่งวิวาทเกี่ยวของค้าง
เกินกันมา แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระ
บรมโกศ จะให้สำเร็จแก่กันในครั้งนี้ ให้ผู้ผิดเกี่ยว
ของด้วยเลกนั้นเร่งมาว่ากล่าวให้สำเร็จ ถ้าทะเลยไว้มิได้
มาให้ชำระในขณะนั้น ไปภายหน้าจะเอาเข้ามาว่ากล่าวนั้น
มิได้ และให้เจ้าเมืองกรมการส่งแขวงนายบ้านนายอำเภอ
ประกาศข่าวร้อง บรรดาข้าหน้เจ้าข้าวหน้ นายไพร่หลวง
สมกำลัง ทาสเชลย ทาสสินไถ่ ที่ซุกซ่อนอยู่ ณ บ้าง
จงทั่ว ให้เข้ามาหาหมานายเคิมโคยดี จะพระราชทานโทษ
ภาคทัณฑ์ไว้ครั้งหนึ่ง ถ้าและมีสมัครอยู่กับนายเคิม จะ
สมัครอยู่กับเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองใด และเจ้าต่างกรม
หากกรมมิได้ ในพระราชวังหลวง และกรมพระราชวัง
บวรสถานมงคล และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยหมิ่นใดกรมใด
จะพระราชทานให้อยู่ตามใจไพร่สมัครแต่ในครั้งเกษมเขน

ประชุมขณัญญุกไว้ เบื้องหน้าไปจะให้คงหม้อยู่ตามสักครังนั้น
 อนึ่งเลิกหัวเมืองซึ่งอพยพหลบหนีนั้นให้คงเมือง จะผลัด
 เปลี่ยนกันโดยใจไพร่สมัครได้แต่ในเมืองเดียวกัน เหตุว่า
 เลิกหัวเมืองนั้นน้อยตัวจะร่วงโรยเบาบางไป ซึ่งจะให้ไป
 อยู่เมืองอื่น และมูลนายผู้ใด ๆ นั้นมิได้ ห้ามอย่าให้เอาไว้
 เป็นอนชาติที่เกี่ยว ถ้าและเลิกบรรดาอพยพหลบหนีทั้งปวง
 จะเอาเข้าเป็นทพวง คอคงชดชวางมิเข้ามาสามภักคโดยค
 มิอยู่ ณ แขวงเมืองใด ก็ให้เจ้ากรมการเมืองนั้น จัดกอง
 ทพออกติดตามจับเอาตัว (และ) บุตรภรรยามาได้ตระวาง
 เสียให้สิ้นเชิง ถ้าหัวเมืองใดเกลี้ยกล่อมเลิกได้มากน้อย
 เท่าใด ก็ให้เมืองนั้นบอกจำนวนเลิกและชอคนคำขลบ้าน
 ว่าเช่นข่าวไพร่มูลนายชอนนลงมายังลกชน ฤคาลาให้แจ้ง
 ห้ามอย่าให้ผู้รักษาเมืองกรมการบิตยังอำพร่างไว้แต่คนหนึ่ง
 ๕ ขนไปเป็นอนชาติที่เกี่ยว

22/04/2563 TUDC
 แทนสืบไปเมื่อหน้า ข้างทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุง-
 เทพ ฯ และหัวเมืองทั้งปวง และเจ้าต่างกรม หากกรม
 มิได้ บรรดาได้ตั้งช่องเกลี้ยกล่อมเลิกไพร่หลวง สม
 กำลังข้าหนเจ้าข่าวหนินายไว้แห่งใดคำขลใด ก็ให้ยกเลิก

เสีย แต่เลขนั้นจะสมัครอยู่กับผู้ใด ให้ผู้นั้นนำสักจงสน
เชิง ห้ามอย่าให้ผู้ใดตั้งชื่อของเกลชกกลมสะสมผู้คนไว้ ณ
ข้างตงสยต่อไป และเช่นใจด้วยผู้หลบหนีเหมือนกระทำมา
แต่หลัง ถ้าผู้ใดมีพียงยังให้ตั้งชื่อสะสมผู้คน ณ ข้าง
เหมือนแต่ก่อน จะให้ส่งโทษผู้นั้นเสมอโทษกบฏ

อนึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สักเลก ณ กรุงฯ
สนจำนวนแล้ว จะให้ข้าหลวงกองสักขึ้นไปสักเลก ณ หัว
เมืองไกลเมื่อใด ก็ให้ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการทั้งปวง
สอดกแนมจับเลกลอยแอบแฝงหาสังกัดมูลนายมิได้ ให้
สักไว้เป็นเลกหัวเมือง ถ้าเลกมีมูลนายอยู่ยังมีได้สักครั้ง
นี้ ก็ให้เจ้าเมืองกรมการจับเอาตัวออกส่งลงมาจะให้ส่งพระ
ราชอาญาตัวเลกและมูลนายผู้ขี้ขงจงหนัก แล้วจะให้ส่ง
ตัวเลขนั้นเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง

อนึ่งพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ว่าเลขไพร่หลวงทั้งปวง
นั้นใคร (ใครรับ) ราชการเห็นขยยากตรากตรำมาหลาย
ปี ครองนพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จปราบคา
ภิเษกใหม่ ทรงพระมหากรุณาจักลดหย่อนให้เข้ามารับ
ราชการแต่เดือนหนึ่ง ให้ออกไปทำมาหากินอยู่สามเดือน

๙ 22/04/2๕๖๕

TUDC

และให้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้จึงทุกข่ประการ
ถ้าผู้ใดมีฟัง จะเอาตัวเป็นโทษ

กฎให้ไว้ ณ วัน ๑๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๗๒ ปี
มะเมีย นักษัตรโทศก

อนึ่ง วิถีสักเลก หมายถึงตาม ประเพณี แต่ก่อนมาถ้า
รัชกาลก่อนสักตรงแขนข้างท้องมือ รัชกาลต่อมาสักตรง
แขนข้างหลังมือ ถึงรัชกาลต่อไปกลับไปสักข้างท้องมืออีก
ข้าพเจ้าได้เคยพบคนแก่คน ๑ เป็นไพร่หลวงล้อมวัง เคย
สักทั้งแต่รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ ได้เห็น
รอยสักดังกล่าวมานี้

เรื่องเดินสวนเดินนา

22/04/2563

TUDC

(๗) การเดินสวนเดินนานั้น ปรากฏในพระราช
พงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่าทำเมื่อข่มมะแม
ตรศก จุลศักราช ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔

การเดินสวนนั้น เพราะเหตุที่วิถีเก็บเงินอากรสวน
 เก็บตาม จำนวน และ ชนิดต้นไม้ซึ่งให้ประโยชน์แก่เจ้า
 ของสวน ต้นไม้อาจจะปลุกขึ้นใหม่ หรือของเก่าตายไป
 และที่สกกที่สวนซึ่งเจ้าของเปลี่ยนเป็นนา หรือที่ป่าเจ้าของ
 ทำชนเป็นสวน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มอยู่เสมอ เพื่อ
 จะให้เจ้าของสวนได้รับความยุติธรรม คือ แบ่งส่วนผล
 ประโยชน์ที่ได้โดยจริงเป็นเงินอากรของหลวง ไม่ให้
 มากหรือน้อยเกินไป จึงมีประเพณีนาน ๆ แต่งเจ้าพนักงาน
 ออกไปเดินสวนครั้ง ๑ ให้รู้ความที่เป็นจริงอยู่อย่างไร
 ถอนเป็นคตทินมาว่า เมื่อเปลี่ยนรัชกาลใหม่เป็นกำหนดที่
 จะเดินสวนครั้ง ๑ แต่ในรัชกาลเดียวกันนานปี เช่นรัชกาล
 ที่ ๕ เดินสวนถึง ๒ หน ๓ หนก็มี ข้าหลวงเดินสวนมี
 หน้าที่ตรวจจริงวัดที่ดินและทำโฉนดให้แก่เจ้าของสวน ใน
 หนังสือโฉนดนั้นลงไว้ว่า สวนใดมีต้นไม้ซึ่งต้องพิทักษ์
 อากรอย่างใดเท่าใด เมื่อเดินสวนแล้ว เจ้าพนักงาน
 พระคลังสวนก็เก็บเงินอากรตามโฉนดซึ่งข้าหลวงเดินสวน
 ได้ทำให้ไว้ทุกปีไป จนกว่าจะได้เดินสวนใหม่ เป็น
 ประเพณีมีมาดังนี้

* การเค็นนานนั้น เหตุก็คล้ายกันกับการเค็นสวน แต่ใน
 ครั้งรัชกาลที่ ๒ ยังไม่ได้เก็บเงินค่านา ไร่เก็บทางข้าว
 อย่างโบราณ (วิธีเก็บเงินค่านาฟังมาในรัชกาลที่ ๓)
 ลักษณะเก็บทางข้าวนั้น คือราษฎรทำนาได้ข้าวมากน้อย
 เท่าใด แบ่งส่วนเป็นภาคหลวงตามสมควร ในรัชกาล
 ที่ ๒ เก็บภาคหลวงไร่ละ ๒ สักครึ่ง เจ้าของนาต้องขน
 ข้าวขึ้นเป็นส่วนทางข้าวมาส่ง ขนยั้งฉางของหลวงเอง และ
 ลักษณะการที่เก็บทางข้าวนั้นกำหนดนาเป็น ๒ อย่างคือนา
 ในที่ใดอาศัยใดทงน้ำฝนและน้ำท่าซึ่งหลาตามตามฤดูกาล
 กำหนดนาเช่นนั้นว่านาท่า วิธีเก็บทางข้าว เก็บ
 ด้วยวิธีคู้โค คือนับจำนวนโค (กระบือ) ที่ใช้ทำนาใน

• คำที่เรียกว่านาคู้โคยังเรียกกันมาจนทุกวันนี้ ท้องที่ซึ่งเก็บด้วยวิธี
 คู้โค แต่ก่อนมีแต่ ๔ เมือง คือ กรุงเก่า เมืองลพบุรี เมืองอ่างทอง
 เมืองสุพรรณบุรี แต่เหตุใดจึงเรียกว่านาคู้โค ซ่อน ข้าพเจ้าเองแต่แรก
 ก็ไม่ทราบชื่อนาน จนได้ไปเห็นวิธีเก็บทางข้าวที่เมืองบัตตानी เขานับตาม
 จำนวนคู้โคที่ใช้ทำนา ว่ามีโคคู้ ๑ ต้องเสียทางข้าวเท่านั้นๆ ได้ความว่าเก็บ
 อย่างนั้นมาแต่โบราณ จึงได้ความรู้อันที่เรียกนาคู้โคนั้นมาแต่วิธีเก็บอย่าง
 นั้นเอง

ที่นั่น ๆ กล้วยถ่อเขียนยุดิวา โคนู่ ๑ คงจะทำนาในที่นั้นได้
 ผลประมาณบ้ละเท่า่นั้น เขาเกณฑ์จำนวนโคชนตงเขียน
 อตราทางข้าวที่จะตองเสีย เพราะฉะนั้นนาโคถึงจะทำ
 หรือมีทำจิงตองเสียทางข้าว

นาถักอย่างหนึ่ง ซึ่งอาศัยทำแต่ด้วยน้ำฝนอย่างเดียว
 คือเขียนนาทคชนซึ่งน้ำท่าชนไม่ถึง วิธีเก็บทางข้าวเรียก
 ว่าเก็บอย่างฟางลอย คือกำหนดเอาทองที่ ๆ ใดทำนา
 จิง ๆ จิงตองเสียทางข้าว เอาตอฟางเมื่อเกี่ยวข้าวแล้ว
 เขียนตงเกตเก็บค่านาโดยวิธีนี้ จึงเรียกว่านาฟางลอย

ข้าหลวงเดินนาเมื่อสำรวจรู้จำนวนนาเสร็จแล้ว ส่วน
 นาโคโคออกหนังสือสำหรับทให้แก่เจ้าของ หนังสืออนั้น
 เรียกว่าตราแดง ส่วนหนังสือซึ่งออกให้สำหรับนาฟางลอย
 เรียกว่าใบจอง หนังสือทั้ง ๒ อย่างนี้ให้กรรมสิทธิ์แก่

เจ้าของที่ดินผดกัน ทนาซึ่งมีตราแดงจะทำหมตหรือไม่หมค
 เนื้อที่ประการใดก็ตาม ถ้าเจ้าของที่เสียทางข้าวอยู่แล้ว

ก็มีกรรมสิทธิ์ไม่ขาด ส่วนใบของนั้น ถ้าเจ้าของที่ไม่ได้
ทำเพียง ๓ ปี กรรมสิทธิ์ก็กลับเป็นของหลวง

มีการอีกอย่าง ๑ ซึ่งปรากฏว่าได้จัดในคราวปี
มะแม ตรีกถ นั้น คือ ตั้งพระราชกำหนดไม่ให้คนสูบ
และชอขายฝิ่น ได้พบต้นหนึ่งสื่อพระราชกำหนดที่เมือง
นครศรีธรรมราช จึงได้คิดมาลงไว้ต่อไปนี้

พระราชกำหนดห้ามมิให้สูบและชอขายฝิ่น

กฎให้ไว้แก่พระสุริยวงศ์ ชาย ขวา ใน นอก
ให้กฎหมายบอกแก่เจ้าพระยา แลพระยา พระ หลวง
เมือง เจ้าราชินิกุล ขุนหมื่น พันทนาย ฝ่ายทหาร
พลเรือน ชาวท มหากเล็กขอเฝ้า ข้าเจ้าต่างกรม
หากกรมมิได้ กรมฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และข้าหลวง กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ

ก็มีกรรมสิทธิ์ไม่ขาด ส่วนใบของนั้น ถ้าเจ้าของที่ไม่ได้
ทำเพียง ๓ ปี กรรมสิทธิ์ก็กลับเป็นของหลวง

มีการอีกอย่าง ๑ ซึ่งปรากฏว่าได้จัดในคราวปี
มะแม ตรีกถ นั้น คือ ตั้งพระราชกำหนดไม่ให้คนสูบ
และชอขายฝิ่น ได้พบต้นหนึ่งสื่อพระราชกำหนดที่เมือง
นครศรีธรรมราช จึงได้คิดมาลงไว้ต่อไปนี้

พระราชกำหนดห้ามมิให้สูบและชอขายฝิ่น

กฎให้ไว้แก่พระสุริยวงศ์ ชาย ขวา ใน นอก
ให้กฎหมายบอกแก่เจ้าพระยา แลพระยา พระ หลวง
เมือง เจ้าราชินิกุล ขุนหมื่น พันทนาย ฝ่ายทหาร
พลเรือน ชาวท มหากเล็กขอเฝ้า ข้าเจ้าต่างกรม
หากกรมมิได้ กรมฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และข้าหลวง กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล ผู้รักษาเมือง ผู้รั้ง กรมการ

พระราชกำหนดห้ามมิให้สูบและช้อขายฝิ่น ๘๑

ณ หัวเมือง เอก โท ตริ จัควา ปากไต่ฝ้ายเหนือ
และอาณาประชาราษฎร์ทั่วปวงจงทั่ว

ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมธรรมิกราชาธิบดี ศรีวิสุทธิ
คุณ วิบุลยปรีชา ฤทธิราเมศวรราช บรมนาถบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวผู้ทรงจักรงคพิธิสังคหวัดถุ และทศพิธิ
ราชธรรม์ อนันตมหาประเสริฐ เสด็จออกณพระที่นั่ง
ทองสนามจันทร์ฝ่ายประจิมาภิมุข แห่งพระที่นั่งมหาจักร
พรรดิพิมาน พร้อมด้วยอัครมหาเสนาโหราพฤตมาตย์
ราชมนตรี ภาวะมุขมาตยาปโรหิตาจารย์ ทูลละออง
ธุลีพระบาทโดยอันคืบ จึงทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระ
บรมกระษัตริราชแต่ก่อน ตั้งพระราชกำหนดกฎหมาย
ไว้ ห้ามมิให้ผู้ใดสูบฝิ่นกินฝิ่นช้อฝิ่นขายฝิ่น จับได้ให้ส่งพระ
ราช อาญาทัณฑ์ กรรม กระทำโทษ เถิง ทวนทะ เวณริบราช
บาตรจำไว้ตลอดไว้ ผู้สูบฝิ่นกินฝิ่นหาฟังไม่ จนเกิดความเคือง
ไต่ฝ้ายละอองธุลีพระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในพระ
บรมโกศ ก็ไต่ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรด

กระหม่อมให้แจก กฎหมาย ประกาศข้าวร้อง ห้ามปรามไป
อีกครั้ง ๑ เพื่อจะให้คนชั่วรู้โทษทัณฑ์ระพยคอันร้าย พระ

ราชหฤทัยหมายจะทรงส่งเคราะห์สรรพสัตว์ตามบูรณราช
ประเพณี ทุกวันนผู้สขยณกินนฝนหากแล้วพระราชกำหนด

กฎหมายไม่ ล่วงพระราชอาญาคยหากันสขยณกินนฝนชุก
ชุมชนเป็นมาก ทยากจนชคสทรพยหาอนจะชอฝนกินมิได้

ใจเกิดกำเริบเป็นพาล คยหากันกระทำโจรกรรม สกค
สะคมตคชอง ยองเขาล่วงลัก คชิง วิ่งราวเอาทรพยสิ่งของ

เครื่องอณูมณเฒาขายจำนำเอาทรพยชอฝน พอจะไคกิน
ไคสขยรคษาชีวิตไว้ ทมทรพยสินชยอยู่แล้วก็ไคชอฝนกิน

สขยเป็นนิจ คคทะนงหลงโลภมกใหญ่ฝ่ายสูงนคมั่งมีในใจ
เห็นแต่จะไคเกิดสุขโสมนัสชณะเมา จำพวกนคกันยเข้าใน

เมรยประมาทกาล เหตุว่ามัวเมามิไคคคอ่านกระทำมาหา
กินสะสมกองกคคทจะยกคนออกจากภพ มีแต่ก่อสร้าง

24/04/2563

TUDC

ขัญจวิธเวรกรรมจะนำคนไปสู่ทุกข์หาประโยชน์ไม่ เถิง
จะทำราชการณรงค์สงครามฉลของพระเศษพระคุณเล่า ก็

อาศยณ ถ้าไม่มีจะสุขจะกินก็ให้เกิดอาเจียนคลนเหียน

ให้ท้าวหัว่ออน หลบหลีกนอนเอาราชการมิได้ บ้างก็ให้
พวกมวนร่อนหนาวทรนทรายลงท้องตายก็มี เมื่อพิเคราะห์
ดูอำนาจฝิ่นให้โทษแก่ผู้กินผู้สูบถึงเพียงนี้ ถ้าจับได้จะมี
โทษต้องทุกขเวทนาในพระราชอาณาอาณาจักรอีกโสดหนึ่ง
เป็นทิวแต่ในปัจจุบั้น ครั้นตายไปตกในมหาคาปนรก
นายนิรยบาลลงทัณฑ์กรรมกระทำโทษต้องทุกขเวทนาโดย
สาหัสหาที่สุคติมิได้ ครั้นพ้นจากคาปนรกแล้วก็ต้องไปเป็น
เปรตวิสัย มีควันไฟปลั่งออกจากทางปากจุมกเป็นนิจ
เพราะเสพผลที่ตนสูบฝิ่นผิดเช่นมีจลาชีวะ ไม่เห็นทุกข์โทษ
ในอนาคตปัจจุบั้น ครั้นจะละไว้บุคคลที่เห็นพาลสันดาน
ทุจริต ก็จะคบคิดกันลักลอบชอฝิ่นขายฝิ่นสูบฝิ่นกินฝิ่น
และจะกระทำโจรกรรมกำเริบล้วงเกินพระราชอาณา จะไป
ทนทุกขเวทนาในอบายภูมิเข่นอันมาก จึงมีพระราชโอง
การมานพระบิณฑุรสุรสิงหนาท คำรัสเห็นอเกล้าเห็นอกระ
หม่อมสั่งให้ตราพระราชบัญญัติไว้ เพื่อจะให้เป็นที่ทานุหิก
ประโยชน์ อนึ่งจะทรงพระราชสงเคราะห์ช่วยระงับภัย
ทุกขโทษแห่งคนร้ายในอนาคตปัจจุบั้น และในพระราช
บริหารบัญญัติกันว่า แคนสูบไปเมือหน้า ห้ามอย่าให้ผู้ใด
สูบฝิ่นกินฝิ่น ชอฝิ่นขายฝิ่น และเป็นผู้สมชอสมขายเป็น

22/04/2563

TUDC

อันชาติที่เกี่ยวถ้ามีพึงจับไค้และมีผู้ร้องฟ้องพิจารณาเป็นลัจ
 จะให้ลงพระราชอาญาเหมือน ๓ ยก ทะเวนยก ๓ วัน ทะเวน
 เรือ ๓ วัน ธิบราชบาตรขจรภรรยาและทรัพย์สินของให้สิ้น
 เริง ให้ส่งตัวไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง ผู้รู้เห็นเป็นใจมิไค้เอา
 ความมาว่ากล่าว จะให้ลงพระราชอาญาเหมือน ๖๐ ที่ ถ้าผู้
 ไค้มีพื้นอยู่ก่อนยังมีไค้ห้ามมากน้อยเท่าใด จะขายก็ให้เร่ง
 เขาออกไป ขายแก่ นานาประเทศ เมืองนอกให้พ้น กรุงเทพ
 พระมหานคร และให้ร้อยแขวงกรมการนายบ้านนาย
 อำเภอ ประกาศว่าร้องอาญาพระราชราษฎรลูกค้ำพาดิชัย
 ทั้งปวงให้รู้จงทั่ว และให้กระทำตามพระราชกำหนด
 กฎหมายมานจงทุกประการ ถ้าผู้ไค้มีไค้พึงจับไค้จะเอา
 ตัวเป็นโทษโดยโทษานุโทษ
 กฎให้ไว้ ณ วันเสาร์ เดือน ๕ ขน ๑๔ ค่ำ จุลศัก
 ราช ๑๑๗๓ บัมะแมตริศก

ภิเชกเสร็จในเดือน ๑๐ ถึง เดือน ๑๑ ยี่มะเส็งเอกศกนั้น
ก็ไต่ข่าวว่าพม่ายกกองทัพมาตีเมืองถลางและชุมพร

เมืองพม่าในเวลานั้น พระเจ้าปะดุงยี่ครองราช
สมบัติอยู่ พระเจ้าปะดุงของคั้น เป็นราชโอรสที่ ๔ ของ
พระเจ้าอะลองพญา ไต่เสวยราชย์มาแต่ยี่ฉลุตรีศก จุลศัศ
ก ๑๑๔๓ พ.ศ. ๒๓๒๔ นับเป็นรัชกาลที่ ๖ ในราช

วงศ์นั้น ตามหนังสือซึ่งแต่งในเมืองพม่ากล่าวไว้ว่า พระเจ้า
ปะดุงนั้น เข้มแข็งในการศึกสงคราม ยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดิน
พม่าองค์อื่นในราชวงศ์เดียวกัน ตั้งแต่ไต่เสวยราชย์
เมื่อจักการภายในเรียบร้อยแล้ว ก็ตั้งตนทำศึกแผ่ราช

อาณาจักร ไต่ไต่เมืองยะไข่ เมืองมณีปุระ เมืองกระแซ
ข้างตะวันตกสำเร็จแล้ว พระเจ้าปะดุงหมายจะขยายอาณา
เขตออกมาทางตะวันออก จะเอาประเทศสยามไว้ในอำนาจ
ด้วย เมื่อยี่มะเส็งสปีตศก พ.ศ. ๒๓๒๘ ในรัชกาลที่ ๑

22/04/2563 TUDC
กรุงรัตนโกสินทร์ นจึงเกณฑ์กองทัพใหญ่ มีจำนวนพลกว่า
แสน จักเป็นกองทัพ ๖ กอง ให้ยกมาตีเมืองไทยทุกทาง
ที่เคยมา ตีกพม่าคราวนั้นเป็นศึกใหญ่ที่สุดซึ่งไต่เคย

ปรากฏมาในพงศาวดารสยาม พระเจ้าปะดุงเองยกกองทัพหลวงมาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์ เข้าในแขวงเมืองกาญจนบุรี ครึ่งนั้นกำลังไพร่พลไทยมิได้ถึงครึ่งจำนวนพลพม่าที่ยกมา แต่อาศัยด้วยกระบวนกลศึก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริกับสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล คือ แต่งกองทัพจำนวนพลน้อย ๆ ไปตั้งซัดตาทิศทางอื่น แต่พอสักกัณไม่ให้พม่าล่วงล้ำเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ได้โดยง่าย ทรงรวบรวมกำลัง จัดเป็นกองทัพใหญ่ทัพเดียว รัยยกไปตั้งกองทัพหลวงที่พระเจ้าปะดุงยกมาทางเมืองกาญจนบุรี พอกองทัพพม่ายกข้ามเขาบรรทัดเข้ามา ก็ได้รบกันที่ลาดหญ้า กองทัพไทยตั้งกองทัพพระเจ้าปะดุงแตกยับเยินไป ได้ชนใหญ่ไว้เกือบหมด แม้พระเจ้าปะดุงเองก็เกือบจะหนีไปไม่พ้นมือไทย มีความปรากฏในหนังสือซึ่งพวกขาดหลวงฝรั่งที่อยู่ที่เมืองพม่าครั้งนั้น แต่งไว้ ว่าถ้าในคราวนั้นกองทัพไทยติดตามออกไป แทบจะตีได้เมืองอังวะ ด้วยพลเมืองพม่าเมื่อรู้ว่าพระเจ้าปะดุงเสียทัพหนีไทยไป ก็พากันค้น

ทั่วไปในหัวเมืองพม่า แต่ความจริงครั้งนั้นไทยติดตาม
 ไปไม่ได้ ด้วยกำลังยังน้อยนัก แม้อรบชนะทัพหลวงทาง
 กาญจนบุรีแล้ว ยังจะต้องไปตีกองทัพพม่าที่ยกมาทางอื่น ๆ
 อีก ต้องทำศึกย่อยเกือบ ๒ ข้างทัพพม่าแตกพ่ายไปหมด
 พระเจ้าปะดุงปราศยกกลับไปคราวนั้นแล้ว ยังไม่สิ้นประสงค์
 ที่จะตีเมืองไทย รุ่งชนบมะเมือฮัจจุคก พ.ศ. ๒๓๒๕ ให้
 ราชโอรสซึ่งเป็นพระมหาอุปราชาเป็นแม่ทัพ ยกเข้ามาตี
 เมืองไทยอีก คราวนี้พม่ารวมกำลังเป็นกองทัพใหญ่
 ยกเข้ามาทางเมืองกาญจนบุรีทางเดียว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงยกกองทัพหลวงออกไปต่อสู้ ได้รบกันที่ท่าดินแดง ไทย
 ตีกองทัพพม่าแตกยับเยินไปอีกครั้ง ๑ ตั้งแต่นั้นพระเจ้า
 ปะดุงก็ขยาดฝีมือไทย ไม่กล้ายกกองทัพใหญ่เข้ามา
 เหมือนแต่ก่อน การสงครามในระหว่างไทยกับพม่าต่อมา
 ในรัชกาลที่ ๑ เป็นแต่รบกันด้วยไทยขยายอาณาจักรรุก
 เขตแดนพม่าออกไปฝ่ายเดียว

เมื่อในรัชกาลที่ ๑ นั้น พระเจ้าปะดุงให้ทนายตามที่จะ
 เป็นไมตรีถึง ๒ ครั้ง แต่ข้างไทยก็ไม่ยอมเป็นไมตรี

ด้วยไม่ไว้ใจพม่า และยังเต็มอยู่ด้วยความแค้นเคืองครั้ง
 พม่าทำแกไทยเมื่อตีไค้กรุงเก่า จึงคุมเข็งกันตลอดมา
 ครนมาถึงปลายรัชกาลที่ ๑ เห็นจะเป็นด้วยพระเจ้าปะดุง
 คิดเห็นว่าไทยอ่อนกำลังลง ด้วยกรมพระราชวังบวรมหา
 สूरสิงหนาทก็สวรรคตเสียแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอชฟ้าจุฬาโลก ถึงยังเสด็จอยู่ทรงพระชราภาพพลภาพ
 เห็นว่าไทยไม่มีแม่ทัพที่เข้มแข็งจะไปทำศึกสงครามได้ดัง
 แแต่ก่อน เมื่อเดือนยี่มะโรงสัมฤทธิศก พ.ศ. ๒๓๕๑
 พระเจ้าปะดุงจึงให้อะเต็งวุ่นเป็นแม่ทัพ ลงมาเกณฑ์คนตาม
 หัวเมืองพม่าและเมืองมอญข้างฝ่ายใต้ ตั้งแต่เมืองร่างกั
 ตลอดลงมาถึงเมืองทะวาย ไค้คนสหมัน หมายถึงจะเข้า
 ตีเมืองไทยตลอดอีกครึ่ง ๑ แต่เมื่ออะเต็งวุ่นมาตั้งจิต
 การเกณฑ์คนเข้ากองทัพอยู่ที่เมืองเมะตะมะครึ่งนั้น จิต
 การไม่ดี ผู้คนหลบหนีคราวละพันหนึ่งบ้าง สองพันบ้าง
 สร้อยบ้าง ห้าร้อยบ้าง อะเต็งวุ่นแต่่งกำลังให้ไปเที่ยว
 จับตัวคนหลบหนีไค้ทีละร้อยหนึ่งบ้าง ห้าสิบคนบ้าง
 หกสิบคนบ้าง ให้ลงอาญาอย่างสาหัส ไพร่พลก็ยั้งหนี
 จึงข้ามฟากลำน้ำสลูวินมาตั้งอยู่เมืองเมะตะมะเลิง เอาเรือ

คอยลาดตระเวน บังคับกัน มิให้ผู้คนใน กองทัพ หลบหนีข้าม
 ฟากไป ฝ่ายขุนนางเมืองอมรปุระซึ่งเป็นราชธานีพม่าใน
 เวลานั้น ได้ทราบข่าวว่าการเกณฑ์ทัพคราวนั้นผู้คนระล่ำ
 ระสายไม่พร้อม เห็นว่าจะทำศึกใหญ่กับไทยไม่สม
 ประสงค์ จึงพากันทูลทักทายนพระเจ้าปะดุง ว่าพระองค์
 ได้แต่งพระราชสาส์นไปขอเจริญทางพระราชไมตรีกับพระ
 เจ้ากรุงศรีอยุธยาแล้ว บัดนี้จะเกณฑ์ให้กองทัพไปตีบ้าน
 เมืองไทยอีก จะมีเสียดพระเกียรติยศไปหรือ พระเจ้าปะดุง
 ทรงเห็นชอบด้วย จึงให้มิตราสั่งอะเต็งวุ่นให้จัดการ
 เกณฑ์ทัพ อะเต็งวุ่นได้ทราบความตามท้องตราแล้ว มีใบบอก
 บอกตอบขึ้นไปว่า ได้ลงทุนเสียบยงอาหารเกณฑ์ไพร่พลไว้
 มากแล้ว เมื่อไม่โปรดให้ไปตีกรุงศรีอยุธยา ก็ขอไปตี
 เมืองชุมพร, เมืองตะกั่วป่า, เมืองตะกั่วทุ่ง, เกาะกลาง
 กวาดต้อนครอบครัวหาทรัพย์ สิบมาใช้ทุนรอนที่ใกล้ไป
 พระเจ้าปะดุงทรงพระดำริเห็นชอบด้วย อะเต็งวุ่นจึงยก
 กองทัพลงมาตั้งค่ายเมืองตะกั่วป่า กระเกณฑ์ให้ต่อเรือรบ
 ใหญ่น้อยเป็นอันมาก ครั้นนั้นคนในกองทัพอะเต็งวุ่นเกิด
 อหิวาตกโรคตายวันละ ๕๐ คนบ้าง ๖๐ คนบ้างเสมอทุกวัน

22/04/2563

TUDC

พอต่อเรือรบเสร็จ

ถึงเดือน ๑๑ ปีมะเส็งเอกศก

พ.ศ. ๒๓๕๒

อะเตงวันจึงให้แย้มของเป็นนายทัพ

คุมพล ๔,๐๐๐ ลงเรือรบมาตึกเกาะกลางกอง ๑ ให้ตเวียง

สาละยกคุมพล ๓,๐๐๐ มาชนทเมืองระนอง, เมือง

กระบรี, ยกเข้ามาตึกเมืองชุมพรกอง ๑ ตเวียงสาละยก

ยกมาตั้งอยู่ปากจันเขวงเมืองกระบรี แล้วข้ามมาตึกเมือง

ชุมพรเมื่อวันเสาร์เดือน ๑๒ ชน ๑๒ ค่ำ

ฝ่ายข้างในกรุงเทพ ฯ เมื่อได้ทราบข่าวศึกพม่าจึง

โปรดให้เกณฑ์กองทัพยกออกไปต่อสู้ข้าศึก ให้พระยา

จำแสนยากร (บัว) คุมพล ๕,๐๐๐ เดินยกยกกลงก่อน

ให้เจ้าพระยาพลเทพไปอยู่รักษาเมืองเพชรบุรี โปรดให้

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีเสด็จ

ไปจัดการคอยส่งกองทัพอยู่ที่เมืองเพชรบุรี ถ้าการหนัก

แน่นมาประการใดให้เจ้าพระยาพลเทพเป็นทัพหน้า เจ้าฟ้า

กรมหลวงพิทักษ์มนตรีเป็นทัพหลวงยกหนุนออกไปอีกทัพ ๑

แล้วโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราชวังบวรสถานมงคลเป็น

จอมพลเสด็จยกกองทัพหลวงออกไปทางสถลมารค อีก

ทัพ ๑ รวม ๒ ทัพเป็นคน ๒๐,๐๐๐

ฝ่ายแยะของซึ่งคุมกองทัพพม่าที่จะไปตีเมืองถลางนั้น
 ยกมาตีเมืองตะกั่วป่าได้เมื่อวันอังคารเดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำ
 แล้วก็ยกกลงไปตีเมืองตะกั่วทุ่งได้อีกเมือง ๑ ทัพเมืองทั้ง
 ๒ นั้นผู้คนพลเมืองน้อยไม่ตอกรบ พอดีพม่ามาถึงราษฎร
 ก็อพยพหนีเข้าป่าไปหมด พม่าได้เมืองตะกั่วป่าตะกั่วทุ่ง
 แล้วก็ยกข้ามไปเกาะถลาง ไปตั้งค่ายใหญ่อยู่ที่ปากพระ
 ฝ่ายพระยาถลางรู้ความก็บอกขอราชการเข้ามา ณ กรุงเทพ
 มหานคร แล้วเกณฑ์พลไพร่เข้าประจำรักษาค่ายอยู่พรัก
 พร้อมกัน พม่าตั้งค่ายแล้วก็ยกไปตีค่ายบ้านคอนเมือง
 ถลาง ตั้งค่ายล้อมอยู่ ๒๕ ค่าย พวกชาวเมืองถลางต่อสู้
 ของกันเมืองเป็นสามารรถ พม่าจะหักเอามิได้ จึงคิดอุบาย
 ให้ถอยทัพกลับไปเมื่อเดือน ๑๒ ข้างแรม ฝ่าย
 พระยาถลางแต่งให้คนไปสืบทูล ได้ความว่าพม่ายกกองทัพ
 กลับไปหมดแล้วสำคัญว่าพม่าเลิกทัพกลับไปเมืองก็ปล่อยให้
 คนออกจากค่ายไปเที่ยวหากิน เพราะเวลาที่ถูกล้อมอยู่นั้น

• เมืองถลางในเวลานั้นตั้งอยู่ที่เมืองเก่า อันอยู่ใกล้ทะเลด้าน
 ตะวันตกของเกาะตองข้างเหนือ เมืองภูเก็ตเป็นเมืองขึ้นถลางอยู่ข้างด้าน
 ใต้ของเกาะอย่างทุกวันนี้

ในค่ายเมืองกลางซัดเสบียงอาหาร ผู้คนอดอยากอยู่แล้ว
 จึงมีใตักักคนไว้ พม่าคาดคะเนการเห็นว่าไทยจะเลิกการ
 เทรียมต่อสู้แล้ว ก็กลับยกกองทัพมาชนที่ปากพระบาง มา
 ชนที่ท่ายามแขวงเมืองภักดีข้าง เข้าล้อมเมืองกลางไว้
 อีกครั้ง ๑ เมื่อ ณ วันอาทิตย์เดือนอายุชน ๑๑ ค่ำ พระยา
 กลางให้เรียกคนเข้าค่ายก็ไม่ทัน คนไม่เต็มหน้าที่ตั้ง
 แต่ก่อน

เมื่อหนังสือเมืองกลางบอกข่าวศึกพม่าเข้ามากรุงเทพ
 มหานคร จึงโปรดให้พระยาทศโยธา พระยาราชประสิทธิ์
 คุมกองทัพเมืองไชย ชนทางปากพนม ข้ามไปช่วยเมือง
 กลางทาง ๑ โปรดให้เจ้าพระยาอมราช (น้อย) เป็น
 แม่ทัพ พระยาท้ายน้ำเป็นทัพหน้า ให้มีตราออกไปถึง
 เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พิศ) ให้เกณฑ์กองทัพไป
 สมทบเจ้าพระยาอมราช ไปช่วยรักษาเมืองกลางด้วยอีก
 กอง ๑ เจ้าพระยาอมราช พระยาทศโยธา พระยาราช
 ประสิทธิ์ ได้ยกออกจากปากน้ำเจ้าพระยาเมื่อวันเสาร์

22/04/2563

TUDC

เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระ
 ราชวังบวร ฯ ก็เสด็จออกไปเมื่อ ณ วันอังคารเดือนอายุ

ขน ๑๓ คำ เล็ดจทางชลมารคไปชนที่เมืองเพชรบุรี เจ้า
 พระยายมราชไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว เจ้าพระยา
 ยมราชเจ้าพระยานคร ก็ยกกลงไปตั้งอยู่ที่เมืองตรัง ครั้น
 นั้นข้างกองทัพไทยมีความขัดข้องข้อสำคัญที่ไม่มีเรือจะรับ
 กองทัพข้ามทะเลไปไปยังเกาะกลาง แต่ฝ่ายข้างพม่านั้น
 ได้เตรียมเรือไว้อย่างช้านาน กองทัพไทยที่ยกกลงไปถึง
 เมืองตรังต้องไปตั้งตนต่อเรือ แต่เห็นว่าถ้าจะรอจนต่อเรือ
 แล้วจะยกไปไม่ทันช่วยเมืองกลาง จึงรบหาเรือพระราช
 ไร้ออกกันในพื้นเมืองตามแต่จะได้อ ให้พระยาท้ายน้ำคุม
 ไพร่พลกองหนึ่งยกข้ามทะเลไปก่อน พระยาท้ายน้ำยกไป
 ถึงเกาะชนัก พบพวกทัพเรือพม่าที่มาชนทำยามุนั้นได้รบ
 กันในทะเล กองทัพไทยยิงเรือพม่าแตกหนักกระจัดกระจาย
 ไป เพราะพม่าเอาปืนใหญ่ยิงชนบกและฉ้อนผู้คนไปล้อม
 เมืองกลางเมืองภูเก็ต พวกพลที่เหลืออยู่สู้ไม่ได้แต่เวลา
 เมื่อรบกันนั้นเรือพระยาท้ายน้ำมีความประมาทมิได้ขีตระวัง
 ถึงคืนให้ตี ละของไฟปลิวไปตกถูกถึงดินลูกชนระเบิดแตก

ออกไป พระยาทำยน้ำและคนในลำเรื่อนั้นตายเสียมาก
 เหลืออยู่แต่ ๑๕ คน หลวงสุนทรและหลวงกำแหงซึ่งไป
 ในกองพระยาทำยน้ำ เห็นกำลังไพร่พลไม่พอที่จะยกชน
 ไปรบเอาชัยชนะพม่าที่เมืองกลางได้ แม่ทัพก็ตายใน
 ทรบ จึงเกลี้ยศพพระยาทำยน้ำกลับมาชนที่คดของปากลาว
 แขวงเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนกองพระยาทศโยธาซึ่ง
 ยกไปตั้งอยู่ปากน้ำพองาก็ไปขัดข้องด้วยหาเรือส่งกองทัพ
 ไม่ได้เหมือนกัน จึงข้ามไปช่วยรักษาเกาะกลางไม่ทัน
 ฝ่ายพม่ารู้ข่าวว่ากองทัพกรุงไปช่วยเมืองกลาง จึงเร่งรัด
 เขาค่ายเมืองภูเก็ตแตกแล้ว ก็รวมพลสมทบกันตีค่าย
 เมืองกลาง ตั้งล้อมเมืองอยู่ ๒๗ วัน เมื่อเดือนเสาร์
 เดือนยยชน ๕ ค่ายเมืองกลางก็แตก ในเวลาพม่ากำลัง
 รวบรวมผู้คนทรพยศมขตอยู่ที่เมืองกลางนั้น พอกองทัพ
 พระยาทศโยธายกออกไป ใกล้จะถึงที่ข้ามไปเมืองกลาง
 ประจวบกับกองทัพเรือเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเจ้าพระ-
 ยานคร (น้อย) แต่ยังเป็นพระบริรักษ์ภูเขศร์ คุมไปจาก

เมืองทวาย และกองทัพแขกเมืองไทรบุรีซึ่งยกไปช่วยราชการ
 จวนจะถึงเข้าพร้อมกัน พม่าได้ข่าวอันนี้ ในคืนวัน ๑
 พม่าได้ยินเสียงคลื่นในทะเล สำคัญว่าเสียงปืนใหญ่ของ
 ททัพไทย ก็รีบกวาดต้อนผู้คนและเสบียงทรัพย์สมบัติลงเรือ
 หนีไป กองทัพไทยได้เมืองถลางคืนโดยง่าย และจับ
 ได้พม่าที่ยังตกค้าง อยู่ที่เมืองถลาง หนีไปไม่ทันอีก เช่นอัน
 มาก ต่อมาอีก ๔-๕ วัน เรือลำเลียงเสบียงอาหารของ
 พม่าซึ่งไม่รู้พม่าหลบหนีไปจากเมืองถลางแล้ว ตามมา
 ส่งเสบียงกัน ไทยจับไว้ได้ทั้งผู้คนและเสบียงอาหารเป็น
 เรือ ๔ ลำ แต่เมืองถลางครุรงนนยบเย็นมาก เพราะ
 ถูกพม่าเผาและจับผู้คนเสบียงทรัพย์สมบัติไปเสียก็มาก กรม
 การและราษฎรที่หลบหนีพนมอพม่าได้ ก็หนีข้ามมาอาศัย
 อยู่ที่ฝั่ง ไทยได้แต่ตัวเมืองคน

๑ เรื่องพม่าหนีไปจากเมืองถลาง ด้วยสำคัญเสียงคลื่นเป็นเสียงปืน
 22/04/2563 TUDC
 มีในจดหมายเหตุหนังสือพระราชวิจารณ์ และกระแสน้ำตั้งพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ และปรากฏ
 ในหนังสืออื่นๆ อีกหลายเรื่อง เชื่อได้ว่าเป็นความจริง

ส่วนกองทัพพม่า ทมาตเมือง ชุมพร ยงตั้งอยู่ ทเมือง
 ชุมพร สนมเด็จพระอนชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถาน
 มงคล เสด็จลงไปถึงทันทจึงมีรับสั่งให้พระยาจำแลนยากร
 (บัว) ยกเข้าตีกองทัพพม่าทเมืองชุมพร พม่าต้านทาน
 ไม่ได้แตกหนี กองทัพไทยติดตามจับได้พม่าทเมือง
 ชุมพรและเมืองตะกั่วป่าเป็นอันมาก ครนสืบได้ความว่ากองทัพ
 พม่าทไปตีเกาะกลางใต้เมืองกลาง เมืองภูเก็ต และ
 เลิกทัพกลับไปหมดแล้ว กรมพระราชวังบวรฯ จึงมีรับสั่ง
 ให้พระยาจำแลนยากรอยู่รักษาการ ณ เมืองชุมพร และ
 ให้รวบรวมกรมการราษฎรเมืองกลางซึ่งหลบหนีพม่าเข้ามา
 อยู่ทฝั่ง ไปตั้งทกราฎาฯ ชนเขนเมือง เพื่อจะให้กลับไปตั้ง
 อยู่ ณ เมืองกลางและเมืองภูเก็ตตามเดิมต่อไป ทกราฎาฯ

๑ คำว่า ถรา ตรงนี้เห็นจะมาจากคำว่า ถวลาภาษามลายูแปลว่า ปากน้ำ

๒ เมืองกลางครั้งนั้น เข้าใจว่าเป็นเมืองร้างอยู่หลายปี จึงกลับไป
 ตั้งชนอก ไม่ได้ตั้งที่เมืองกลางเดิม ที่อยู่ริมเกาะข้างหน้านอก ด้วยข้าศึก
 จะจู่ถึงง่ายนัก เข้ามาตั้งเมืองใหม่ชิดชายเกาะข้างหน้าใน ประสงค์จะให้
 ไปมาติดต่อกับหัวเมืองทางฝั่งใต้ง่าย เมืองกลางยังมีที่เมืองเก่าและเมืองใหม่
 อยู่จนทุกวันนี้

จึงได้เป็นเมืองพม่ามาแต่ครั้งนั้น เมื่อกรมพระราชวัง
 บวรฯ ได้ทรงจัดวางการตั้งป้อมเสร็จแล้ว จึงเสด็จยกกอง
 ทหารหลวง กลับคืน พระนคร ทวยเรือ พระที่นั่งทาง ชลมารค
 คนที่เหลือเรือก็ให้เดินบกเข้ามา.

อุปฮาดเมืองนครพนมกับพรรคพวก

อพยพเข้ามา ณ กรุง ฯ

ในขณะเสด็จออกศึกนั้น พระบรมราชาเจ้าเมืองนคร
 พนมวิวาทกันกับท้าวไชยอุปฮาด พวกข้าไพร่อุปฮาดไม่
 ยอมอยู่ในบังคับบัญชาพระบรมราชา อุปฮาดจึงพาสมัคร
 พรรคพวกประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ อพยพเข้ามาขอพึ่ง
 พระบรมโพธิสมภารในกรุงเทพมหานคร มาถึงกรุงเมื่อ
 ณ เดือนนี้ โปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ คลองมหาวงศ์เมือง
 สมุทรปราการ และให้ทำบัญชีสำรวจได้ชายฉกรรจ์ ๘๖๐
 คน ทรงพระกรุณาโปรดให้ท้าวอินทสารบุตรผู้ใหญ่
 อุปฮาด เป็นพระยาปลัดเมืองสมุทรปราการ ดูแลควบคุมพล
 พวกนั้นต่อมา

เหตุการณ์ที่เกี่ยวของกับเมืองญวนเมืองเขมร

ในเดือน ๑๑ ปีมะเส็งเอกศก เดือนที่โตชาวคักพม่า
 นั้น ไปรบให้ที่ตานทตไทย มีพระยาเพชรปาณี่เป็นราชทูต
 ไปเมืองญวน เชิญพระราชสาส์นไปยังพระเจ้ากรุงเวียต-
 นามยาตอง บอกข่าวที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกเสด็จสวรรคต และที่พระองค์โตเสด็จผ่านพิภพ
 รัชกาลใหม่ ทูตไทยไปเมืองญวนครั้งนี้ นอกจากการ
 เจริญพระราชไมตรีตามแบบอย่างในราชประเพณี เชื้อ
 ไปได้ว่าคงให้ออกไปฟังเค้าเงื่อนความคิตญวนจะเป็นอย่างไร
 ในเวลาเมื่อเปลี่ยนรัชกาลในกรุงสยามด้วย

เมื่อพระราชพงศาวดารตอนนั้น ควรจะมีอธิบายเรื่อง
 เมืองเขมรเมืองญวน ย้อนถอยหลังขึ้นไปสักหน่อยผู้อ่าน
 จึงจะเข้าใจเหตุการณ์ที่เกี่ยวของกับเมืองญวนและเมือง-
 เขมร ทั้งในตอนนั้นและในตอนต่อไปได้ชัดเจนดี

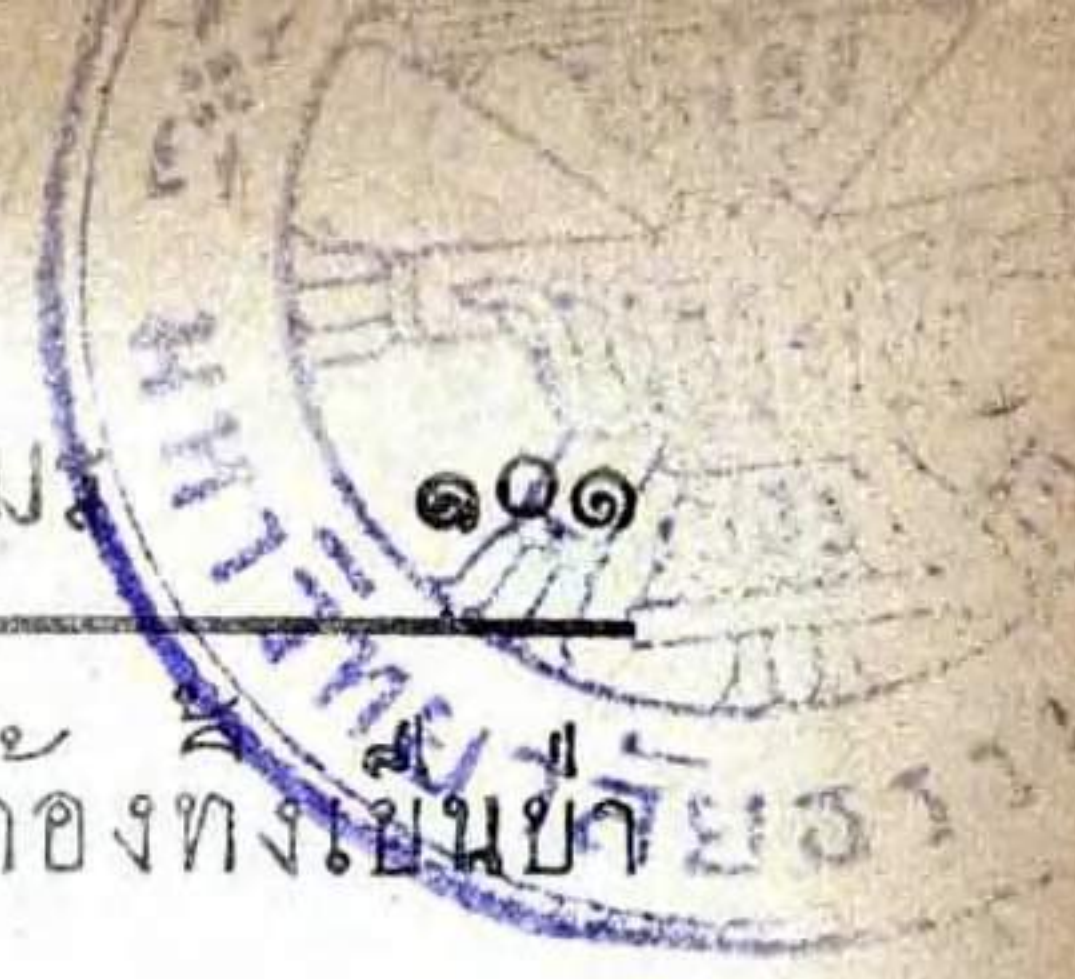
เมืองเขมร หรือเรียกอีกนาม ๑ ว่ากรุงกัมพูชา
 เกิมเป็นเมืองขอมหลวง มีอำนาจมากและอาณาเขตกว้าง

ขวางในโบราณสมัย แต่อำนาจลดน้อยถอยลงโดยลำดับ
 มา จนเมื่อไทยมาตั้งเป็นใหญ่ได้ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
 ขยายอาณาเขตรุกแดนกัมพูชาลงไปจากข้างเหนือทาง ๑
 แคว้นแคว้นกัมพูชาซึ่งอยู่ทางริมทะเล ตั้งแต่ปากน้ำโขงไป
 ทางตะวันออก ก็เกิดเป็นประเทศอิสระชนอีกประเทศ ๑
 เรียกว่า จัมปาศรีประเทศ ตามตำนานที่จะพึงรู้ได้ ไพโรพล
 เมืองจัมปาศรีปะปนกันหลายชาติ เป็นพวกขอมเดิมบ้าง
 เชื้อสายแขกอินเดียนมาอยู่ในเมืองขอมบ้าง พวกมลายู
 ชำมทะเลมาอยู่บ้าง ลงปลายเมื่อการส่งสอนศาสนาอิสลาม
 แพร่หลายมาทางประเทศเหล่านี้ ชาวเมืองจัมปาศรีโดยมาก
 เชารตถศาสนาอิสลาม บุคคลจำพวกที่เราเรียกว่าแขก
 จาม ก็คือ ชาวเมืองจัมปาศรีเอง เมืองจัมปาศรียังเป็นอิสระ
 มาจนในสมัยเมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ครองกรุงศรี-
 อโยธยา คุ้มได้พบในหนังสือจดหมายเหตุที่ฝรั่งแต่งไว้ว่า
 มีราชทูตจัมปาศรีเข้ามากรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้น ส่วนพวก
 ญวนนั้นเข้าใจว่าเดิมเช่นชนจำพวก ๑ ในชาติไทยนั่นเอง
 คือพวกที่ลงมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในแคว้นเมืองตั้งแถบ
 ครัวจีนแผ่อาณาจักรออกมาถึงเมืองไทยเดิม ซึ่งเรียกว่า

มณฑลชุนหน่า มณฑลกุยจิ๋ว มณฑลกว๋างตุง มณฑล
 กว๋างไสทกวนน จันมีอำนาจลงมาจนถึงเมืองตงเกีย ไทย
 ชาวตงเกียตองชนและ สยามคนสนิทกับจีน ยิ่งกว่าไทยใหญ่
 และไทยในสยามประเทศ เมื่อชานานหลายช่วยบุคคลเข้า
 ความนิยมของพวกชาวตงเกีย ก็ไกลไปข้างจีนมากเข้าทุก
 ที่ จึงเกิดเป็นชนชาติ ๑ ที่เราเรียกว่าญวน แต่ใน
 ภาษาของเขาเองทราบว่า เรียกว่าแกว จะตั้งกับคำว่า
 เงยวนนเอง ต่อมาพวกเมืองตงเกียมีอำนาจมากขึ้น และ
 จะประจวบเวลาเหตุวิวาทอันโตมชนแก่เมืองจัมปาด้วย พวก
 ญวนจึงแผ่อำนาจเขตตลอดลงมา จนได้แดนจัมปาไว้ใน
 อำนาจ แต่ราชธานีเมืองญวน ยังคงอยู่ที่เมืองตงเกีย
 ภูมิประเทศเมืองญวน ผิดกับประเทศอื่นในข้อสำคัญ
 อยู่อย่าง ๑ อันพึงจะเห็นได้ในแผนที่ คือพินแผ่นดิน
 อุดม ซึ่งเป็นที่ทำเลผู้คนและสมบัตบริบูรณ์ อยู่แต่ข้างฝ่าย
 เหนือทิศคือ เมืองตงเกียตอน ๑ และมาอยู่ตอนใต้ทิศ
 ตอนปากแม่น้ำโขงที่เขนเขตเมืองจัมปาตอน ๑ แต่แผ่นดิน
 ตอนกลางที่เชื่อมกันนั้น เทือกเขาบรรทัดออกไปใกล้ทะเล
 ที่ซึ่งเหลือ อยู่ ในระหว่างเขาบรรทัดกับชาย ทะเลเป็นทแคบ

22/04/2563

TUDC

และไม่เป็นทคนอกตมสำหรับกรเพาะปลก ต้องทงเช่นขำ
 เปล่ามาชำนาน เพราะภูมิแผ่นดินเป็นเช่นนี้ เจ้าแผ่นดิน
 ญวนตอนแรกเมื่อตั้งเมืองตงเกยเป็นมณฑลราชธานี จึงมี
 ความลำบากในการปกครองราชอาณาจักรตอนใต้ เพราะ
 เหตุที่อยู่ห่างไกลกันนัก อยู่มาพระเจ้าแผ่นดินญวนองค์ ๑
 ประสงค์ถึงความลำบากในการปกครองราชอาณาจักร ด้วย
 เหตุดังกล่าวมานี้ จึงมาตั้งเมืองเวชนเป็นราชธานีตรงที่
 แผ่นดินแคบอยู่ในระหว่างมณฑลตงเกย และมณฑลข้าง
 ปากแม่น้ำโขงซึ่งญวนเรียกว่าดงโน ส่วนหัวเมืองทั้ง ๒
 มณฑลนั้น ตั้งผู้สำเร็จราชการอยู่ปกครอง แต่ความคิด
 ที่มาตั้งเมืองเวชนเป็นราชธานี ไม่เป็นประโยชน์ใดจริงดัง
 คาค ด้วยต่อมาเมื่อตั้งเจ้าแผ่นดินญวนที่หย่อนอำนาจลง
 ผู้สำเร็จราชการมณฑลตงเกยและมณฑลดงโน ซึ่งตั้ง
 เมืองไซ่ง่อนเป็นเมืองหลวงนั้น ต่างก็รวบรัดเอาอำนาจ
 และความสิทธิขาดไว้ในวงศ์ตระกูลของตน เจ้าแผ่นดินที่
 เมืองเวกสยก็กลายเป็นอย่างแจวก มีอำนาจลดน้อยลง
 ไปกว่าเมื่ออยู่เมืองตงเกย การเป็นดังนี้มาชำนาน
 ส่วนเมืองเขมร คือ กรุงกัมพูชา ตั้งอยู่ในระหว่าง

22/04/2563

TUDC

เมืองไทยกับเมืองญวน เวลาญวนหรือไทยข้างไหนมี
อำนาจมาก เขมรก็ขนแก่ฝ่ายนั้น ถ้าหากว่าเป็นเวลามี
อำนาจไล่เลยกัน เขมรก็ยอมขนทั้ง ๒ ฝ่าย เช่นครั้งมา
แต่กรุงเก่า แต่เพราะเขมรนิยมในลัทธิและประเพณี
การต่าง ๆ อย่างไทย ตั้งแต่ลัทธิศาสนาเช่นต้นตลกดจน
ประเพณีการบ้านเมือง โดยปรกติกความสนิทสนมมาจึงมีอยู่
ข้างฝ่ายไทยมากกว่าญวน ด้วยญวนไปนิยมเอาอย่างจีน
เสียในการทุกอย่างทั่วไป

ในสมัยกรุงเก่าตอนปลาย ตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมโกศ การในเมืองญวนจะไม่เป็นปรกติ ด้วย
เกิดแก่งแย่งกันขึ้นในผู้ปกครองเมือง อำนาจญวนอ่อนลง
เมืองเขมรจึง มาเป็นประเทศราชขึ้นไทย สิทธิขาดตลอดมา
จนกรุงเก่าเสียแก่พม่าซาคัก เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งกรุง
ธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีในสยามประเทศ ครั้งนั้นนักองคต
ครองกรุงกัมพูชา ขนานนามว่าสมเด็จพระนารายณ์ เกิด
22/04/2563 STUD วิวาทชนกษัตริย์วงศ์องคต ซอนกองค์ โนนซึ่งมียศเป็นพระ
รามราชาฯ หนีเข้ามาพำนักอยู่ในกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรี
มีรับสั่งให้มกุฎอักษรไปถึงสมเด็จพระนารายณ์ เจ้ากรุงกัม

พวกราชากรุงศรีอยุธยากลับไปตั้งเป็นอิสระได้ ตั้งแต่ก่อนแล้ว
ให้พระเจ้ากรุงกัมพูชา จัดต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณา
การเข้ามาถวายตั้งแต่ก่อน สมเด็จพระนารายณ์เจ้ากรุง
กัมพูชาตอบเข้ามาว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีมิใช่เชื้อสายราช
ตระกูลเก่าไม่ยอมขึ้น พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงขัดเคือง จึง
ดำรัสสั่งให้กองทัพไทยลงไปตีกรุงกัมพูชาเมื่อขลุ่ยเอกศก
พ.ศ. ๒๓๑๒ ครอง ๑ เมื่อขลุ่ยตรีศก พ.ศ. ๒๓๑๔
ยกลงไปตีอีกครั้ง ๑ ครั้งหลังนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จเป็น
จอมพลลงไปเอง ตีโคกหัวเมืองเขมรเป็นอันมาก สมเด็จพระ
นารายณ์เจ้ากรุงกัมพูชาสู้รบต้านทานไม่ได้ ก็พาครอบครัว
อพยพหนีลงไปพึ่งญวนอยู่ ณ เมืองไซ่ง่อน ครั้นกองทัพ
ไทยกลับมาแล้ว สมเด็จพระนารายณ์เจ้ากรุงกัมพูชา
ก็ขอกองทัพญวนกลับมาตั้งอยู่ที่แพรกียกปรัด แต่มี
อาจจะมา อยู่เมือง ขันทายเพชร ซึ่งเป็นเมืองหลวง ตามเดิม
ด้วยครั้งนั้นไทยยึดหัวเมืองเขมรไว้ได้ทั้งฝ่ายเหนือและฝ่าย
ตะวันตก พระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นกองทัพไทยเป็นพระราม
ราชาลงไป ตั้งเป็นใหญ่อยู่ที่เมือง กำปอต ซึ่งอยู่ชายทะเล
และให้กองทัพไทยตั้งรักษาอยู่ที่เมืองพัดของอีกแห่ง ๑ ใน

22/04/2563

TUDG

ขณะนั้นพอทางเมืองญวนเกิดจลาจลชนก้วยพวกโจรโกเซิน
 เข่นกขญ ผู้สำเร็จราชการเมืองตงเกยกเขากยพวกกขญ
 พากันยกมาตเมืองเว จีบเจ้านายในราชวงศ์ญวนฆ่าฟัน
 เสียเป็นอันมาก ทที่เหลือยกพากันหนีลงมาอาศัยอยู่เมือง
 ไช่งอน ในเวลานั้นท่านองสุมเด็จพระนารายณ์ (นักองค์-
 คน) เกรงกองทัพไทยจะยกไปอีก จะหมายฟังญวนก็
 ไม่ได้ตั้งแต่ก่อน จึงมีศุภอักษรเข้ามาขออ้อนน้อมขอมชน
 ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี ฯ ยังทรงขัดเคืองไม่ยอมเชือดอสม-
 เ็จพระนารายณ์ แต่จะโคเตรียมกองทัพไทยที่จะยกลงไป
 หรือไม่ ชื่อนี้ไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่าเมื่อพระเจ้ากรุงธน
 บุรีไม่ยอมทรงเชือดอสมเด็จพระนารายณ์แล้ว ทางโน้นสม
 เ็จพระนารายณ์ปรึกษากับพระยาเขมร เห็นพร้อมกันว่า
 ควรจะให้ นักองค์โนน คือ พระรามราชาเป็นเจ้ากรุง
 กัมพูชาให้สนธิวาทษาคหมากับไทย จึงให้ไปเชิญพระราม
 ราชามาจากเมืองกำปอด ขอมยกตำแหน่งเจ้ากรุงกัมพูชา
 22/04/2562 13:00:00 TUDC เมื่อความนทราบบถึงพระเจ้ากรุง
 ธนบุรีก็ทรงโลมนี้ส จึงแต่งข้าหลวงลงไปให้อภิเษกนัก
 องค์โนนเป็นสมเด็จพระรามราชาเจ้ากรุงกัมพูชา ส่วนนัก

องค์คน ซึ่งเข็น สมเด็จพระนารายณ์เจ้ากรุง กัมพูชา อยู่แต่
 ก่อนนั้น ยอมลตยคตลงเป็นพระมหาอุปโยราช และมีพระ
 มหาอุปราชอีกองค์ ๑ ชื่อนักองค์ธรรม เป็นพระมหาอุป
 ราชมาแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์ครองกรุงกัมพูชาอยู่
 ตั้งแต่ สมเด็จพระรามราชาไท้เป็นใหญ่ เมืองเขมรก็
 มาชนไทยแต่ฝ่ายเดียว อยู่มาผู้มีรายลอบฆ่านักองค์ธรรม
 ผู้เป็นมหาอุปราชตาย นักองค์คนซึ่งเข็นพระอุปโยราชนั้น
 อยู่มาไม่ช้าก็ช่วยเจ็ยพิราลัยลงอีกองค์ ๑ ปรากฏว่าอายุ
 เพียง ๓๕ ปี นักองค์คนมีธิดา ๓ องค์ ชื่อนักองค์เม่น ๑
 นักองค์อิ ๑ นักองค์เกา ๑ มีบุตรองค์ ๑ ชื่อนักองค์เอง
 อายุได้ ๔ ขวบ บุตรธิดานักองค์คนทั้ง ๔ องค์คนต่างมารดา
 กัน นักองค์เม่นกับนักองค์เกามารดาเป็นแม่เหล็กแก่นักองค์อิ
 กับนักองค์เองมารดาเป็นนักสนม กรุงกัมพูชาเวลานั้นสม
 เด็จพระรามราชาไท้เป็นใหญ่อยู่แต่องค์เดียวก็จริง แต่ส่วน
 พระยาเขมรแตกกันเป็น ๒ พวก ผู้ที่มีใจพวกของสมเด็จพระ
 พระรามราชา เชื่อว่าสมเด็จพระรามราชาแต่งคนไปลอบ
 ฆ่ามหาอุปราช อยู่มาไม่ช้าพระยาเขมรพวกนี้คิดการกบฏ
 ชักชวนพวกญวนและเขมรยกมารบสมเด็จพระรามราชาจับ

สมเด็จพระรามาธิบดีให้ถว้หน้าเสี้ย พ้าทละหะ (มู)

จึงตั้งตนเป็นมรภษาราชการกรงกมพูชาแทนนักรองค้เองซึ่ง
ยังเป็นเค็กอย

เมื่อพระเจ้ากรงอนบรทรงทราบว้า พวกขุนนางเขมร
เป็นกบฏนำสมเด็จเจ้าพระรามาธิบดี ทรงพระพิโรธแก่
พระยายมราช (แบน) ซึ่งครั้งนั้นเป็นขุนนางคนสนิทของ
สมเด็จเจ้าพระรามาธิบดี นัยว้า เพราะไม่ระวัง ปลออยให้เขา
ทำร้ายเจ้านายได้ แต่เหตุที่จริงน่าจะกว้านี้ บางทีจะสงสัย
ว้าเป็นใจกบฏพวกกบฏ จึงมีรับสั่งให้มัทธองตราออกไปยังพ้า
ทละหะ (มู) ให้ส่งตัวพระยายมราช (แบน) มายัง
กรงอนบรแล้วเอาตัวจำไว้ณคก ในเวลาเมื่อพระยายมราช
(แบน) อยู่ในระหว่างโทษนี้ พระบาทสมเด็จเจ้าพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลก แต่ย้งเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จเจ้าพระยา
มหากษัตริย์คก ได้ทรงพระกรุณาอุปการะจนได้พ้นโทษ
พระยายมราช (แบน) จึงได้เป็นข้าหลวงเดิมมาแต่ครั้งนั้น

22/04/2563

TUDC

พ้าทละหะ (มู) รัชการเมืองเขมรมาได้ ๔
บ ถงบณลตรคก พ.ศ. ๒๓๒๔ เห็นจะคคตงตัวเป็นใหญ่
เอง จึงไปผูกไม้เขากบฏวน ชาวอนนทรายเข้ามาถง

กรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระดำริเห็นว่า เมือง
เขมรหมดเชื้อวงศ์เจ้านายที่จะครองเมือง มีแต่พนักงานเอง
ก็เขินตก และยังเข้าเป็นบุตรพนักงานคนสมเด็จพระนารายณ์
ซึ่งไม่เข้ากับพระเจ้ากรุงธนบุรีมาแต่เดิม จะปล่อยให้การ
เป็นไปตามอำเภอใจพระยาพระเขมร ก็คงจะเกิดรบราฆ่า
ฟันกันไปไม่มีที่สิ้นสุด จึงโปรดให้จัดกองทัพใหญ่ ให้
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ยังไม่เสด็จดำรงพระ
เกียรติยศ เป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพ
เสด็จไปปราบปรามเมืองเขมรพร้อมกับสมเด็จพระอนุชาธิ-
ราชกรมพระราชวังบวรฯ แต่ยังไม่เสด็จดำรงพระยศเป็นเจ้า
พระยาสุรสีห์ ในครั้งนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรีมีรับสั่งให้
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ ซึ่ง
เรียกในพงศาวดารเขมรว่า พระเจ้าน้อยไปในกองทัพด้วย
มีรับสั่งไปว่า ถ้าปราบปรามกรุงกัมพูชาเรียบร้อยแล้ว ให้
อภิเษกเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ครองกรุงกัมพูชาต่อไปที่
เดี๋ยวนี้ แต่กองทัพไทยยกลงไปครั้งนั้นยังไม่ทันทำการ

๑ ความในพระราชพงศาวดารตรงนี้ มีความสันนิษฐานของท่าน
ผู้ศึกษาโบราณคดี ซึ่งข้าพเจ้าเคยได้สดับมาแต่ก่อน ว่าที่พระเจ้ากรุงธนบุรี
ให้พาเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ไปอภิเษกเป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชานั้น มุข

ปรากฏปรากฏกรมกัมพูชาได้สำเร็จ พอข้างกรุงธนบุรีเกิด
 การจลาจล เหตุด้วยพระเจ้ากรุงธนบุรีมีสัญญาวิปลาส
 ประพฤติผิดร้ายแรงต่าง ๆ จนพวกพระยาสุรศักดิ์ศึกกบฏยก
 เข้ามาตีพระนคร เสด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีออกจากราชสมบัติ
 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงทราบ
 ว่าเกิดการจลาจลขึ้นในราชธานี ก็รีบยกกองทัพพลเข้ามา
 มา ครั้นเสด็จมาถึง หาราชการทั้งปวงจึงอัญเชิญเสด็จขึ้น
 ปรากฏคาภิเษกเสวยราชสมบัติ ต้องทรงคิดพระราชธุระจัด
 การภายในพระราชอาณาจักรอยู่มาก จึงต้องละการงาน
 เมืองเขมรไว้คราว ๑
 เวลานั้นทางเมืองญวน พวกกบฏโกเชินยกตามลง

เหตุอาจจะเป็นด้วยทรงพระราชดำริถึงการสืบสันตติวงศ์ในกรุงธนบุรี ด้วย
 ลูกเธอที่สำคัญในเวลานั้นมี ๒ พระองค์คือ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์
 และพระองค์ ๑ เจ้าฟ้าสุพรรณวงศ์ซึ่งเรียกกันว่าเจ้าฟ้าหมื่น ที่เป็นกรมขุน
 กระษัตริย์เมื่อในรัชกาลที่ ๑ พระองค์ ๑ เจ้าฟ้าสุพรรณวงศ์ถึงยังทรง
 พระเยาว์อยู่ในเวลานั้นก็จริง แต่เป็นพระนัดดาของพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระเจ้ากรุงธนบุรีปลงพระทัยจะให้เจ้าฟ้าสุพรรณ
 วงศ์เป็นผู้รับรัชทายาท จึงตั้งเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ให้ไปครองกรุง
 กัมพูชา เพื่อจะมีให้เกิดก่อกองแย่งในการสืบสันตติวงศ์ ข้าพเจ้าเห็นว่า
 ความวินิจฉัยชอบชอบกลอยู่จึงได้จดลงไว้

22/04/2563

TUDC

เหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองญวนเมืองเขมร ๑๐๕

มาตีเมืองไซ่งอน องเชียงสือซึ่งเป็นเชลยราชวงศ์ญวน
ลงมาตั้งสุรขพวกกบฏอยู่ที่นั่น ให้ชนมาเกณฑ์กองทัพ
เขมรไปช่วยรบพวกกบฏ ฟ้าทละหะ (มู) จักกองทัพลง
ไปช่วย ก็สู้พวกญวนกบฏไม่ได้ ที่สุดของเชียงสือเองก็
ต้องหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอยู่ในกรุงเทพฯ ฯ ทางเมืองเขมร พอ
ญวนสนออำนาจลง พวกพระยาพระเขมรที่มีใช้สมัครพรรค
พวกฟ้าทละหะ (มู) ก็พากันกระต้างกระเดื่องขึ้น ถึงกับ
จับฟ้าทละหะ (มู) ฆ่าเสีย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดให้พระยายมราช (แบน) ซึ่งเป็น
ผู้สมัครพรรคพวกมากออกไปรักษาเมืองเขมร พระยา
ยมราช (แบน) ก็รักษาราชการกรุงกัมพูชาอยู่ไม่ได้
ด้วยเขมรแตกกันเป็นหลายพวกหลายฝ่ายนัก พระยายม
ราช (แบน) ก็กับพระยากลาโหม (ปก) จึงพาเชลยวงศ์
เจ้าเขมรที่ยังมีตัวอยู่ คือ น้องหญิงสมเด็จพระนารายณ์
(นักองคิกตน) ๒ องค์ วิศา ๓ องค์ นักองค์เองซึ่งเป็น
บุตรมีอายุได้ ๑๐ ขวบ ในเวลานั้นองค์ ๑ อพยพเข้ามา
พึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงเทพฯ ฯ พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธรูปทองคำโลกทรงตั้งพระยายมราช (แบน) เป็น
 เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ส่วนนักองค์เองนั้น ทรงพระกรุณา
 โปรดฯ รัชเลียงเป็นพระราชบุตรบุญธรรม เจ้าหญิงซึ่งเป็น
 พนักองค์เอง ๓ องค์ นักองค์เม่นช่วยถ่วงแก่กรรม เหลือแต่
 นักองค์อ๊อ นักองค์เกา กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
 ทรงรับไปเลี้ยงเป็นพระสนมเอกในพระราชวังบวร ฯ

ฝ่ายข้างทางเมืองเขมร พวกแขกจามกับพวกพระยา
 พระเขมรต่างชิงกันเป็นใหญ่ รัชพ่องอ่อนกำลังลงด้วยกัน
 ลงที่สุดพวกแขกจามแพ้ พวกพระยาพระเขมรจึงมีไชยบอก
 เข้ามาขอรัชพระราชทานนักองค์เอง ออกไปครองกัมพูชา
 แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชดำริ
 เห็นว่า นักองค์อ้ายยังเยาว์นัก ถ้าส่งออกไปครองกรุง
 กัมพูชาในเวลานั้น ฉวยเกิดเหตุการณ์อย่างเช่นมาแล้ว ก็
 จะสิ้นสูญวงศ์เจ้านายซึ่งเคยปกครองกรุงกัมพูชามาแต่ก่อน
 จึงโปรดฯ ให้พระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ออกไปเป็นผู้รั้ง
 ราชการกรุงกัมพูชา อยู่ ณ เมืองอุดงภาไซย ตั้งแต่ปี
 มะโรง ฉศก พ.ศ. ๒๓๒๗ เป็นต้นมา

เหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองญวนเมืองเขมร ๑๑๑

ครั้นถึงขมมะเมือขุจูกก พ.ศ. ๒๓๒๕ องเชียงสือ
ญวนซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงเทพ ฯ ได้
๕ ปี หนักกลับไปเมืองญวน เรืององเชียงสือขึ้นเป็น
ขุจยแก้เหตุการณ์ในพระราชพงศาวดาร ตลอดมาจน
รัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ และยังมีเรื่องราวขององเชียงสือที่ยังไม่
ได้ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร สมควรจะอธิบาย
เรื่องเมืองญวนต่อไปในตอนที่ ๑ ต่อเรื่องที่ได้อธิบาย
แสดงโดยเนื้อความมาข้างต้น จนกระทั่งถึงองเชียงสือหนี
เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนั้น ส่วนเรื่องพิสดารที่เกิด
กบฏโกเชินในเมืองญวนอย่างไร มีแจ้งอยู่ในหนังสือพระ
ราชพงศาวดารกรุงธนบุรี และพระราชพงศาวดารกรุง
รัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ แล้ว ไม่ต้องกล่าวซ้ำในตอน
อีก จะกล่าวแต่เรื่ององเชียงสือเป็นต้นไป คือ ตั้งแต่
องเชียงสือเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดให้กองทัพไทยทัพเขมร
ออกไปช่วยตีเมืองไซ่งอนให้องเชียงสือ เมื่อบิเกาะเบญจ
ศก พ.ศ. ๒๓๒๖ ครั้ง ๑ เมื่อบิมะโรงศก พ.ศ. ๒๓๒๗
อีกครั้ง ๑ การไม่สำเร็จได้ตั้งพระราชประสงค์ทั้ง ๒ ครั้ง

เหตุด้วยข้างกรุงเทพ ฯ กำลังศุกรยพุงกัยพม่าชาคัก จะ
 ลังกองทัพใหญ่ลงไปเมืองญวนยังไม่ได้ องเชียงสือเวลา
 อยู่ในกรุง ก็ได้พาพรรคพวกโดยเสด็จไปช่วยรบพุงกัยคัก
 หลายครั้ง ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
 โลก จึงได้ทรงพระกรุณาแก่องเชียงสือมาก ครั้นนั้นพวก
 พ้องขององเชียงสือซึ่งยังอยู่ในเมืองญวน เห็นว่าองเชียง
 สือเข้ามาพึ่งไทย หมายเอากำลังไปช่วยตีเอาบ้านเมืองคืน
 หลายบ้านแล้ว ก็ไม่สำเร็จ จึงไปคบคิดกับสังฆราชอาครัง
 ฝรั่งเศส ซึ่งตั้งสอนศาสนาคริสต์ตั้งอยู่ที่เมืองไซ่ง่อน
 สังฆราชอาครังแนะนำให้ไปขอกำลังฝรั่งเศสมาช่วย ตัว
 สังฆราชจะรับเป็นผัจตการสื่อสารเอง ขापเจ้าเข้าใจว่าเป็น
 ด้วยพรรคพวกขององเชียงสือบอกเรื่องนเข้ามา จึงเป็นเหตุให้
 องเชียงสือหนักกลับไปเมืองญวน ตามเรื่องที่ปรากฏใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารนั้นว่าเมขององเชียงสือจะหนี ได้
 ทำหนังสือวางไว้นบนโต๊ะที่ขชาติบ้านซึ่งโปรดให้ เป็นที่พัก
 (คือตรงที่ตั้งสถานทูตไปรษณีสทุกวัน) เนอความใน
 หนังสืออนัน ว่าองเชียงสือได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
 อยู่หลายบ้าน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณา

22/04/2563

TUBC

ชุบเลี้ยง และให้ไปรอกให้ไปช่วยตเอาบ้านเมืองคน หนึ่ง
 ๒ ครั้ง การก็ยังไม่สำเร็จด้วยศึกพระราชธรรมาสงคราม
 กับพม่าอยู่ องเชียงสือเห็นห้วงถึงพรรคพวกบ้านเมือง ขอ
 กราบบดาบยังคมลากลับไปคึกอ่านเอาบ้านเมืองคน ถ้า
 ได้บ้านเมืองคนแล้ว จะขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา ไม่คิด
 ทรมานต่อไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาท ถึงหากว่าการที่จะไปรบ
 พุ่งพวกกบฏ จะชักสนกำลังวังชาอย่างใด จะบอกมาขอ
 พระราชทานพระบารมีเช่นที่พึ่งขอให้ช่วยทรง อดทนแก่
 องเชียงสือด้วย องเชียงสือทำหนังสือถวายไว้ดังนี้ ตาม
 ความที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เมื่อ
 องเชียงสือหนีไปครั้งนั้น กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิง
 หาททรงชกเคืองมาก กราบบังคมทูลขอให้แต่งตั้งออก
 ไปติดตามจับองเชียงสือมาให้จงได้ แต่พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไม่ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย
 รัชสั่งว่า เมื่อองเชียงสือจะเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
 ก็เข้ามาถวายนาใจสมัครของตนเอง ได้ทำดีไว้กับองเชียง
 สือมากแล้ว จะไปทำร้ายเมื่อปลายมือหาควรไม่ กรม
 พระราชวังบวร ฯ ไม่พอพระทัยในพระราชดำรินั้น ถึง

22/04/2563

TUDC

กราบทูลพยากรณ์ว่า ถ้าไม่ทรงเชื่อ ขึ้นปล่อยให้องเชิง
สือไปตามอำเภอใจ ท่อไปภายหน้าองเชิงสือจะทำให้ลูก
หลานได้ความรำคาญเป็นแน่แท้

เมื่อมาคิดดูในเวลา^{นี้} กระแสพระราชดำริพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระคําริกรมพระ
ราชวงศ์บรมมหาสุรสิงหนาทซึ่งผิดกัน^{ในครั้งนั้น} นำพิศวง
^{ดู}เป็นการถูกด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย สงสัยแต่ความที่จกไว้ใน
หนังสือพระราชพงศาวดาร เห็นว่าจะไม่สน กระแสพระราช
ดำริของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์
ทรงพระสติปัญญาในทางรัฐาภิบาลโนบายอย่างสุขุมคัมภีร
ภาพ ย่อมทรงพระราชดำริโดยรอบคอบ ข้อความที่ทรง
พระราชดำริ^{แต่มี}ได้กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
จะยังมีออกเป็นแน่แท้ ถ้าจะคิดคาดเดาที่เห็นได้ใน
เวลานี้^{คือ} ในสมัยนั้นกรุงรัตนโกสินทร์เพิ่งตั้งขึ้นใหม่
ยังไม่มั่นคง ตั้งระวีงเหตร้ายอยู่ทั้งภายในและภายนอก
22/04/2563 TUDC ^{ดู} ภัยพิบัติจะเข้ามารบพุ่งย้ายออก ถ้าพวก
ญวนกบฏ^{ได้}เข้าชิงเอาอาณาเขตญวนทั้งหมดไว้ในกำนาง คง
ตั้งราชวงศ์ขึ้นใหม่ในเมืองญวนมีกำลังมากจนข้างฝ่ายใต้

อีกประเทศ ๑ ซึ่งอาจเป็นศัตรูแก่พระราชอาณาจักร โดย
เข้ากับพม่า หรือโดยลำพังญวนเอง ถ้าเช่นนั้นก็จะเกิด
เป็นศึก ๒ ด้าน การที่ต้องเซียงสือยกออกไปรบพุ่งพวกญวน
กบฏ ฝ่ายใดจะแพ้ชนะก็ตาม การศึกสงครามในเมือง
ญวนคงจะยังติดพันกันอยู่หลายปี มีเวลาที่ไทยจะตั้งมั่น
และทำศึกแต่กับพม่าหนึ่เดียวให้สำเร็จได้ แม้วางเซียง
สือต่ออาณาจักรเขตกั้นได้เพียงข้างฝ่ายใด ก็คงต้องอาศัยกำลัง
กรุงเทพฯ ออกหนุน ทั้งปรากฏในกาลต่อมาว่าความจริง
ก็เช่นเช่นนั้น ว่าโดยย่อ การที่ปล้อของเซียงสือไปได้โดย
สะดวกในครั้งนั้น เช่นการตัดห่วงทางใต้ได้ประโยชน์แก่
การปกครองพระราชอาณาจักรอีกส่วน ๑ เท่ากับที่เป็น
ยุติธรรม ทั้งกระแสพระราชดำริที่ปรากฏในหนังสือพระ
ราชพงศาวดารดังกล่าวมา ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าพระราชดำริ
จะมีอย่างนควย จึงได้ทรงออกหนุนของเซียงสือ

เมืองเซียงสือหนีออกไปจากกรุงเทพฯ แล้วใน
คราวนั้น ความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า
ไปอยู่ที่เกาะกุกแขวงเมืองตราดในพระราชอาณาจักร พระ
บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงทราบ พระ

ราชทานเรือ และเครื่องคัสตราวอไปให้องเชียงสือถึง ๒
 กราว แต่เนื้อความปรากฏในหนังสือของยอนครอเพ็ค
 ผู้ที่เคยเป็นทูตอังกฤษมาทางเมืองไทยและไปเมืองญวนต่าง
 ไว้ ว่าองเชียงสือให้พวกพ้องที่อยู่ในเมืองญวนไปศึกษา
 กับสังฆราชอาครังฝรั่งเศส มอขบุตรขององเชียงสือคน ๑
 ให้สังฆราชอาครังพาไปเมืองฝรั่งเศส ไปเฝ้าพระเจ้าหลุย
 ที่ ๑๖ ให้ทำหนังสือสัญญาตกลงกับฝรั่งเศสว่า ฝรั่งเศส
 จะให้เรือรบออกมาช่วยองเชียงสือ ๒๕ ลำ มีพลทหาร
 ฝรั่งเศส ๕ กรม ทหารชาวอาเซียถอนมาจากอินเดีย ๒
 กรม และจะให้ทุนช่วยองเชียงสือเป็นราคาล้านเหรียญ
 คิดเป็นทวีเงินครึ่ง ๑ เป็นเครื่องคัสตราวอทุกชนิดครึ่ง
 ๑ ฝ่ายข้างองเชียงสือยอมสัญญาว่า ถ้าได้บ้านเมืองคน
 หมกแล้ว จะยอมยกแผ่นดินส่วน ๑ ตอนแหลมชั้นและ
 อ่าวต๋นกับเกาะทั้งหลายที่อยู่ในหมื่นนั้น กับทั้งแผ่นดินชาย
 ผิงทะเลยาว ๑,๕๐๐ เส้น กว้าง ๓๐๐ เส้นให้แก่ฝรั่งเศส
 และยอมสัญญาว่าถ้ามีชนชาติอื่นมารบพุ่งฝรั่งเศสถึงดิน
 แดนที่องเชียงสือได้ยกให้ องเชียงสือจะยกกำลังหกหมื่น
 คนมาช่วย ถ้าหากว่าฝรั่งเศสต้องทำศึกทางอินเดียในทอน

22/04/2563

TYDS

เหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองญวนเมืองเขมร ๑๑๗

ยอมให้ฝรั่งเศสเกณฑ์ญวนไปช่วยรบสัหมันคน นอกจาก
นี้ยังยอมให้ประโยชน์ ในทางการค้าขายแก่ฝรั่งเศส อีก
หลายอย่าง เรื่องทองเซียงสือไปทำสัญญากับฝรั่งเศส
ครั้งนี้ ความเห็นจะไม่ได้ทราบเข้ามาถึงกรุงเทพฯ แต่การ
ไม่เข้าไปได้ตั้งสัญญา เพราะประจวบเวลาเกิดกบฏเป็น
จลาจลชนในเมืองฝรั่งเศส ถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ถูกจับ
ปลงพระชนม์ พวกฝรั่งเศสต้องติดทำศึกสงครามกับประ
เทศอื่นในยุโรปต่อมาอีกช้านาน ครั้นนสังฆราชอาตรัง
หาได้แต่่นายทหารซึ่งชำนาญในการรบพุ่ง เป็นนายทหาร
ฝรั่งเศสบ้าง อังกฤษบ้าง ไอร์ชบ้าง รวม ๑๕ คน ออก
มาช่วยของเซียงสือ องเซียงสือได้อาศัยกำลังกรุงเทพฯ
ช่วยอุดหนุน ความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้พระ
ราชทานเรือรบ และเครื่องศาสตราวุธกระสุนดินดำ ช่วย
องเซียงสือทุกคราวที่กราบบังคมทูลขอเข้ามา องเซียงสือ
ทำศึกกับพวกโกเซ็นอยู่ ๓ ปี จึงได้อาณาเขตญวนข้าง
ตอนใต้เมื่อขงอโตศึก พ.ศ. ๒๓๓๓ แล้วตั้งตัวเป็นเจ้า
อนมกกวายตนไม่ทอเงินเครื่องราชบรรณาการ ยอม

เป็นเมืองประเทศราชชนกรุงเทพฯ ฯ ต่อมา ตามที่ได้
สัญญาไว้ในหนังสือกราบถวายบังคมลา

แต่เมืองเขียงสอตั้งตัวเป็นเจ้าอนมกกลแล้วไม่เท่าใด

ก็เกิดเป็นอริกับเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ผู้รั้ง

ราชการกรุงกัมพูชา แต่ไม่ถึงรบพุ่งกัน ด้วยเกรงพระ

บรมเดชานุภาพในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา-

โลก ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นแต่ขอกกล่าวโทษกันและกัน

เข้ามายังกรุงเทพฯ ฯ มูลเหตุอันเป็นขอรักกันนั้นก็พอจะคิด

เข้าใจได้ในเวลานี้ ด้วยญวนย่อมถือว่าเคยเป็นใหญ่กว่า

เขมรมาแต่ก่อน การที่สัมาคมญวนคงจะถือเปรียบและ

หมิ่นเขมรว่าเลวกว่าตนอย่างเคยนิยมมา ฝ่ายข้างเขมร

เห็นญวนเสื่อม อำนาจ ลดลง คงเป็นแต่เมืองประเทศราช

ไม่วิเศษอันใดกว่ากัมพูชาในเวลานั้น ก็ไม่ผันผ่อนอ่อน

โยนให้แก่ญวนอย่างแต่ก่อน ขอนเบนแน่แท้ ที่เป็นมูลเหตุ

ให้เกิดอริกันในระหว่างของเขียงสอ กับเจ้าพระยาอภัยภู-

22/04/2563

IUDC

เบศร์ เมื่อความอริกันในส่วนตัวเกิดขึ้นแล้ว ต่อมาก็เลย

ขาดหมางกันในระหว่างเมือง เลยเป็นเหตุให้ญวนคิดจะ

มีอำนาจเหนือเขมรดังแต่ก่อน แต่หากเกรงพระบารมีใน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก องค์เชียงสอจึง
ไม่กล้าเขียดเขียนเมืองเขมรโดยเขียดเฉย แต่น่าสงสัยว่า
คงจะให้ทำยพระยาพระเขมรพวกที่ไม่พอใจเจ้าพระยาอภัย
ภูเขตร์ (แบน) ให้ก่อความลำบากต่างๆ อย่างไรอยู่ข้าง
โดยมีใต้ออกหน้า มาถึงขบาล ฉศก พ.ศ. ๒๓๓๗ นัก
องค์เองมีชนมาอยู่ใต ๒๑ ปี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริเห็นถึงเวลาสมควรจะให้
นักองค์เองครองกรุงกัมพูชา สืบเชอวงศ์ต่อไปใตแล้ว
จึงทรงพระกรุณาโปรดให้อภิเษกนักองค์เองเป็นสมเด็จพระ
นารายณ์ราชาออกไปครองกรุงกัมพูชา ทรงตั้งให้พระยา
กลาโหม (ปก) ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของนักองค์เอง เป็นสมเด็จพระ
ฟ้าทะลหะหัวหนาราชการ ในครั้งนั้นทรงพระราชดำริว่า
เจ้าพระยาอภัยภูเขตร์ (แบน) ไตรังราชการกรุงกัมพูชา
อยู่ชานาน มีข้าเห็นใจความชอบ แต่มีใตพวกนักองค์เอง
ซึ่งเป็นเจ้ากรุงกัมพูชาชนใหม่ จึงมีพระราชดำริสขอเขต
แดนเมืองฝงพิศของ เสียมราช ให้เจ้าพระยาอภัยภูเขตร์
(แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการชนตรงต่อกรุงเทพฯ นักองค์
เองก็ยอมยินยอมถวายตามพระราชประสงค์ เจ้าพระยาอภัย

ภุเบศร์ (แบน) จึงได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพัตของ
และเป็นต้นตระกูลวงศ์เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ซึ่งได้
สำเร็จราชการเมืองพัตของสืบมา

สมเด็จพระนารายณ์ราชา (นักร้องเอง) ครอง
กรุงกัมพูชาอยู่ได้ ๔ ปี ก็พราดัย ในข่มะเส็งนพศก พ.ศ.
๒๓๔๐ อายุได้เพียง ๒๕ ปี มีบุตร ๕ องค์ ที่ ๑ ชื่อ
นักร้องจันทร์ อายุได้ ๖ ปี ที่ ๒ ชื่อ นักร้องพิมพ์ ที่ ๓
ชื่อนักร้องสงวน มารดาเดียวกับนักร้องจันทร์ ที่ ๔ ชื่อ
นักร้องอม ที่ ๕ ชื่อนักร้องดวง มารดาเดียวกับนักร้องอม
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริ
เห็นว่า บุตรสมเด็จพระนารายณ์หยงเยาว์นัก จึงโปรดให้
สมเด็จพระบาทสระหะ (ปก) เป็นผู้สำเร็จราชการกรุงกัมพูชา
ดูแลทะนุบำรุงบุตรสมเด็จพระนารายณ์ต่อมา

ในระหว่างนั้น องค์เซียงสอจะทำการคักตเอาเมือง
เวและเมืองตงเกยคน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกก็โปรดพระราชทานกำลัง และให้กองทัพเขมรยกไป
ช่วยของเซียงสอ ๆ ทำศึกอยู่จนจบจอตวาศก พ.ศ. ๒๓๔๕
ก็ได้อำนาจเมืองเวและมณฑลตงเกยตลอดแล้วจึงตั้งตนเป็นพระ

เหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองญวนเมืองเขมร ๑๒๑

เจ้าเวียตนาม ถอดความเข็นอิสระ ใช้นามแผ่นดินว่ายาของ
ไม้ถวายเป็นไม้ทองเงินเคระของราชบรรณาการ เช่นเมือง
ประเทศราชชนกรุงเทพฯ อย่างแต่ก่อน แต่ถึงกระนั้นยัง
แสดงความเคารพนับถือต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกตลอดมา จนที่สุดเมื่อรัชกาลที่ ๕ พ.ศ.
๒๓๔๗ เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์จักรีบรมมหาสุริยวงศ์เสด็จสวรรคต
แล้ว พระเจ้าเวียตนามยาของมีพระราชสาส์นเข้ามาทูล
ทักเตือนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า พระ
องค์ทรงชราลงแล้ว พระเจ้าลูกเธอหลานเธอล้วนทรงพระ
เจริญชนตามกัน ควรจะทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (คือพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย) ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ขึ้น
เป็นพระมหากษัตริย์ในตำแหน่งที่รัชทายาท ให้เป็นการ
เรียบร้อยมั่นคงแก่พระราชอาณาจักร การที่พระเจ้าเวียต
นามยาของมีพระราชสาส์นมาอย่างนี้เข้าใจว่าคงจะรู้การที่
เป็นอยู่ในกรุงเทพฯ ทั่วราชอาณาจักรไทยและราชทูตญวนไปมา
ถึงกันอยู่เนือง ๆ แต่ส่วนทางเมืองเขมรนั้น ปรากฏใน
หนังสือพระราชพงศาวดารเขมรว่า พอลองเซียงสอถึงตน

เป็นพระเจ้าเวียตนามแล้ว ก็ให้มีราชสาสน์เข้ามายังฟ้า
 ทลหะ บอกว่าต้ออาณาเขตคั่นกลบ ตั้งประเทศเวียตนาม
 เป็นอิสระตั้งแต่ก่อนแล้ว เป็นท่านองบอกให้รู้ว่าญวนมี
 อำนาจอย่างแต่ก่อนแล้ว แต่ก็ยังหาได้ทำการรุกรานอันใด
 แก่เมืองเขมรไม่ คงเป็นเพราะติดอยู่ด้วยความข้ำเกรงใน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ครั้นถึงขาลอชู้ศก พ.ศ. ๒๓๔๕ สมเด็จพระ

ทลหะ (ปก) สำเร็จราชการกรุงกัมพูชามาได้ ๑๐ ปี
 เห็นว่าทวีมีความแก่ชรา และนักองค์จันทร์ซึ่งเป็นบุตรใหญ่
 ของสมเด็จพระนารายณ์ (นักองค์เอง) ก็เจริญชันษาได้
 ๑๖ ปี ควรจะครองกรุงกัมพูชาได้ สมเด็จพระทลหะจึง
 พานักองค์จันทร์ นักองค์อม เข้ามาเฝ้า พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กราบบังคมทูลให้ทรงทราบ
 ความปรารถนา จึงทรงตั้งนักองค์จันทร์ ให้เป็นสมเด็จพระ
 พระอภัยราชาครองกรุงกัมพูชา แต่สมเด็จพระทลหะ(ปก)

เข้ามาถึงอนิจกรรมในกรุงเทพฯ เมื่อเข้ามาคราวนั้น

ความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เมื่อ
 นักองค์จันทร์ ได้เป็นสมเด็จพระอภัยราชาแล้ว มีเหตุ

เกิดความโทมนัสขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๑ ด้วยความ ๓ ข้อ
คือ ข้อ ๑ เมื่อจะกราบถวายบังคมลากลับไป สม
เด็จพระอภัยราชาเข้าไปกราบถวายบังคมลาเวลาเสด็จออก
พระบัญชาพระที่นั่งไพศาลทักษิณโดยอำเภอใจ ไม่รอให้
เสนาบดีกราบทูลเบิกตามราชประเพณี พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระราชดำรัสเตือนความ ประพฤติ
อันนั้น สมเด็จพระอภัยราชาได้ความอภัยดังนี้อย่าง ๑ อีก
ข้อ ๑ นั้น ว่าเมื่อกลับไปถึงกรุงกัมพูชาแล้ว สมเด็จพระ
อภัยราชาเกิดวิวาทกับพระยาเตโช (เม็ง) สมเด็จพระ
อภัยราชาสั่งให้จับพระยาเตโช (เม็ง) ๗ รั้วจึงหนีเข้ามา
อยู่ในกรุงเทพฯ ๗ สมเด็จพระอภัยราชามีศุภอักษรเข้ามา
กราบทูลขอตัว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไม่
พระราชทานให้ตามใจ จึงเกิดความโทมนัส อีกข้อ ๑
นั้น ว่าสมเด็จพะอภัยราชามีศุภอักษรเข้ามากกราบทูลขอ
นักองคือนักองคเภาผู้เป็นข้าซึ่งยังอยู่ในกรุงเทพฯ ๗ พระ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไม่ทรงอนุญาต
ให้กลับไป เพราะเหตุกลัวนักองคเภาจะมีพระเจ้าลูกเธอภัยกรรม
พระราชวังบวร ๗ พระองค์ ๑ คือพระองค์เจ้าหญิงกัม

พุชฉัตร และนักองคเภามีพระเจ้าลูกเธอพระองค์ ๑ คือ
 พระองค์เจ้าหญิงปุก ไม่ควรจะให้เจ้าจอมมารคาค้องพลัด
 พรากกัยพระองค์เจ้าทอง ๒ พระองค์นั้น ความชอบว่าเป็น
 เหตุอีกอย่าง ๑ ซึ่งสมเด็จพระอภัยราชาเกิดโทมสน้อย
 ใจมาแต่ในรัชกาลที่ ๑ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระ
 อภัยราชาจึงขีคพรว ขอกช่วยเสี้ยไม่เข้ามาถวายบังคมพระ
 บรมศพ และเฝ้าถวายบังคมในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
 หล้านภาลัยเมื่อเสด็จผ่านพิภพ ตามประเพณีซึ่งเจ้าประเทศ
 ราชควรจะทำ เป็นแต่ให้นักองคเภาผู้หนึ่งองค์พระองค์
 แก้วและพระยากลาโหม (เมือง) พระยาจักรี (แขน)
 เข้ามาแทน มาถึงกรุงเทพฯ เมื่อเดือน ๔ ปีมะเส็ง
 เอกศกนั้น

เหตุที่สมเด็จพระอภัยราชา เจ้ากรุงกัมพูชาเอาใจ
 ออกห่างจากกรุงเทพฯ นั้น ข้างเจ้ายังไม่ได้พบจดหมาย
 เหตุหรือศุภอักษรในครั้งนั้น ซึ่งจะถือเป็นหลักความสันนิษ

๑ ในหนังสือพระราชพงศาวดารเขมรว่า นักองคเภาไม่ได้มีพระ
 เจ้าลูกเธอ และได้โปรดให้กลับคืนออกไปอยู่เมืองเขมร ทรงห้ามไว้
 แต่นักองคเภา คัวมีพระเจ้าลูกเธอกับกรมพระราชวังบวรฯ ๒ พระองค์
 คือ พระองค์เจ้ากัมพูชฉัตรพระองค์ ๑ พระองค์เจ้าวงศ์ขัตติยาพระองค์ ๑

เหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองญวนเมืองเขมร ๑๒๕

ฐาน มีแต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารที่เจ้าพระยาทิพ
ทรงวงศ์เรียบเรียง ท่านกพิงมาเรียบเรียงในรัชกาลที่ ๕
ข้างที่ท่านจะได้พบจดหมายเก่าบ้าง แต่เมื่อมาพิเคราะห์ดู
สาเหตุ ๓ ข้อที่ยกมาแสดงดังกล่าวแล้ว ก็เป็นแต่ผลความ
ไม่พอจะเป็นเหตุให้เลยไปถึงการบ้านเมือง ข้าพเจ้าจึงเข้าใจ
ใจว่าเหตุอันจะมีนอกรากนั้นเป็นแน่ เมื่อพิจารณาในเวลานี้
เห็นว่าข้อสำคัญนั้น จะเกิดแต่เรื่องที่พระยาพระเขมร
แตกเป็นต่างพวกกันตั้งปรากฏมาตั้งแต่ครั้งนกงอกคตนและ
นกงอกคโนนนเองเป็นกันเค้า แต่เดิมมาพระยาพระเขมร
๒ พวกนี้ พวก ๑ เป็นฝ่ายข้างญวน พวก ๑ เป็นฝ่าย
ฝ่ายข้างไทย ในเวลาเมื่อเมืองญวนเป็นกลางสปรจวบเวลา
มีเหตุวิวาทในราชวงศ์กรุงกัมพูชา ทั้งกรุงกัมพูชาและอนัม
ก๊กเป็นเมืองชนกรุงเทพฯ ต้องอาศัยพระบารมีในพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงอุดหนุนอยู่ทั้ง ๒ เมือง
การก่รวบรวบทยคลอกมา เมื่อทรงตั้งนกงอกคเองเป็นสมเด็จพระ
พระนารายณ์ราชาออกไปครองกรุงกัมพูชา ความปรากฏ
เห็นได้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเข้าพระทัยดีทีเดียว ว่าเหตุที่

พระยาพระเชมร.เตกกันเป็น ๒ พวกมาแต่ก่อนนั้นยังไม่สน
 เชื้อ นักองค์เองโตเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา คงจะชุกเลี้ยงยก
 ย่อง พระยาพระเชมร พวก นักองค์ตนผู้บิดาอ้างกว่าพวกนัก
 องค์โนน คุ้มยเหตุนี้ จึงทรงตั้งเจ้าพระยาอภัยภักดี
 (เบน) ซึ่งเป็นหัวหน้าข้างพระยาพระเชมรฝ่ายนักองค์
 โนนให้มาอยู่เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพัตของ และให้ฟ้า
 ทละหะ (ปก) ผู้เป็นพลอยนักองค์เองมาแต่เดิมซึ่งทรง
 พระราชดำริเห็นควรไว้วางพระราชหฤทัยไว้ เป็นผู้ใหญ่
 อยู่ในกรุงกัมพูชา ส่วนสมเด็จพระนารายณ์ราชาเป็นผู้ที่
 ใ้รับพระบรมราชูปถัมภ์บำรุงตั้งแต่ยังเด็ก อยู่ในกรุง
 เทพ ๗ กว่า ๑๐ ปี และให้ออกไปเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา
 เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรง
 ทะนุบำรุงมาแต่ต้นจนปลาย ย่อมจะมีควมสวามิภักดิ์มั่น
 คงอยู่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ส่วน
 นักองค์ในนครซึ่งขึ้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประวัต
 ๒๒/๐๔/๒๕๖๓ TUDC ผู้บิดาเกิดทุกอย่าง เป็นต้น
 ึ่งแต่ออกไปจากกรุงเทพ ๗ ก็ไปแต่ยังเด็กไปโตขึ้นใน
 เมืองเขมร ในระหว่างนั้นจะไปช่องเสพลามากมักไปพวก

เหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองญวนเมืองเขมร ๑๒๗

พระยาพระเขมรที่เข็นรถกับพวกฝ้ายข้างไทย ไปไต่รับ
ความยอมรับจากพระยาพระเขมรที่มโกลสีชอต่อกรุงเทพ ฯ
นั้นเป็นต้นเค้าที่ทำให้หน้าใจสมเด็จพระอุทัยราชากระต้างกระ
เคือง ขอทว่าสมเด็จพระอุทัยราชาถูกทรงบริภาษ เมื่อจะ
กราบถวายบังคมลาออกไป ถ้าหากจะเป็นเหตุให้โทมนัส
ก็จะเห็นเพียงทำให้รู้สึกในใจว่า ไม่ทรงพระกรุณาแก่คน
เหมือนนักทรงพระกรุณาแก่บิดามาแต่ก่อน ข้อที่ทูลขอตัว
พระยาเดโช (เม.) ไปทำโทษไม่ได้จึงปรารภว่า ก็จะทำ
ให้รู้สึกเพียงว่าข้างกรุงเทพ ฯ เขาก็พระยาพระเขมรซึ่งมี
ความกระต้างกระเคืองต่อสมเด็จพระอุทัยราชา ยังข้อ
ที่ขอนักองคอกกับนักองค์เภาไม่ได้จึงปรารภว่านั้น ถ้า
จะคิดดูโดยมูลเหตุ นักองคอกกับนักองค์เภาเป็นแต่ข้าของสม
เด็จพระอุทัยราชา มียศศักดิ์และมีพระเจ้าลูกเธออยู่ใน
กรุงเทพ ฯ แล้ว ทำไมจะต้องขอกลับคืนไปบ้านเมือง ขอ
ตอบขออนมออย่างเคียวแต่ว่า ประสงค์จะให้หมดตัวจ่านาท
มีอยู่ในกรุงเทพ ฯ เมื่อไม่ได้จึงไม่พอใจ มีใจไม่พอใจ
เพราะชาติข้าไป ๒ คน TUDC ความสำคัญข้อซึ่งเป็นเหตุให้
สมเด็จพระอุทัยราชามีหน้าใจผันแปรไปตามคำขอร้องของพวก
พระยาพระเขมรเจ้าพวกที่ไม่ขอตรงต่อกรุงเทพ ฯ น่าจะเป็น

คุ้มเหตุ ๒ ประการ คือ ประการที่ ๑ เจ้าพระยาอภัย
 ภูเบศร์ (แบน) ถึงอสัญกรรมแต่ในปลายรัชกาลที่ ๑ ทรง
 ทรงให้บุตรเป็นพระยาอภัยภูเบศร์สำเร็จราชการเมืองปัต-
 ของแทน ข้างพวกกรุงกัมพูชาคงจะอยากได้เขตแดนเมือง
 พัตของคืน ข้อที่ ๒ คือทอ รเซียงสอกกลบรวมเมืองฉนวน
 ติงเป็นอิสระได้ตั้งแต่ก่อน มีอำนาจฉนวนอยู่ข้างฝ่ายใต้ซึ่ง
 จะหมายพึ่งได้ในเวลาไม่ถูกใจกับไทย ความที่ ๒ ข้อ
 เห็นจะเป็นต้นเหตุพวกพระยาพระเชมร ซึ่งไม่ชอบไทยจะ
 เขามาเป็นเหตุขย่ง สมเด็จพระอุทัยราชาให้เอาใจออกหาก
 ติงฉนวนเอง แม้ในรัชกาลที่ ๑ จะไม่ได้ทำการอย่างใดให้
 เป็นอิริยกรุงเทพ ฯ คุ้มพระเจ้ายาลองยังมีความนับถือ
 คิดถึงพระเดช พระคุณใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุ
 ฬาโลกยงค์จริง แต่เมื่อมาแลคเหตุการณ์ที่ปรากรฎในภาย
 หลัง นำเชื่อว่า คงคิดเตรียมไว้แล้วที่จะขยายอำนาจ
 ฉนวนออกมาทางกรุงกัมพูชา เมื่อเวลาเมื่อล่วงรัชกาลที่ ๑
 แล้ว ข้อนี้ไม่มทสงสัย

22/04/2563

TUD

อนึ่ง ในเวลาเมื่อสมเด็จพระอุทัยราชาแต่งตั้งให้นัก
 ของค้อมกับพระองค์แก้วเข้ามาถวายบังคมพระบรมศพแทน
 ควนน การที่สมเด็จพระอุทัยราชา คิดเอาใจออกหาก คง

เหตุการณ์เกี่ยวกับเมืองญวนเมืองเขมร ๑๒๕

จะทราบเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ข้างที่พวกพระยาพระเชมรท
เข้ามาขนักองคือนั่นเอง จะมาแจ้งความเรื่องนี้ให้ทราบ
เป็นความลับ ความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราช
ดำริว่าตำแหน่งเจ้านายผู้ใหญ่ในกรุงกัมพูชา เคยมีตำแหน่ง
พระมหาอุปโยราชตำแหน่ง ๑ พระมหาอุปราชตำแหน่ง
๑ รองจากเจ้ากรุงกัมพูชาลงมา ทรงพระราชดำริ
เห็นว่า นักองคสังวน นักองค้อม น้องสมเด็จพระอภัย
ราชามีอายุสมควรจะได้รียยศศักดิ์อยู่แล้ว จึงทรงพระ
กรุณาโปรดตั้ง นักองคสังวนเป็นพระชัยเจษฎามหาอุปโย
ราชและตั้งนักองค้อมเป็นพระศรีชัยเชษฐมหาอุปราช พระ
มหาอุปโยราช พระองค์แก้วและพระยาพระเชมรทกรา
ธวายยังคมลากลับไปในต้นขมะเมียโทศก พ.ศ. ๒๓๕๓
ในคราวนั้นโปรดให้พระยาเดโช (เม็ง) ซึ่งหนีสมเด็จพระ
อภัยราชาเข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ กลับออกไป
ไปกรุงกัมพูชาด้วย ท่านองจะไกล่เกลี่ยประนีประนอมกัน
เป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาว
ดารว่าเมื่อพระยาเดโช (เม็ง) กลับออกไปหาได้ไปอยู่ที่เมือง
หลวงไม่ ไปอยู่เดียวกับสมัครพรรคพวกที่เมืองกำพงสวาย

เรื่องทูตญวนเข้ามาครั้งที่ ๑

ปีมะเมีย ถึงเดือน ๕ ปีมะเมียโทศก จุลศักราช ๑๑๗๒
 โทศก พ.ศ. ๒๓๕๓ พระเจ้ากรุงเวียตนามยาลองแต่ง
 จ.ศ. ให้ราชทูตญวนเข้ามากรุงเทพฯ ทูตญวนเข้ามา
 ๑๑๗๒ ครองนบน ๒ สำรับ ทูตสำรับหนึ่งให้เข้ามากราบ
 พ.ศ. ถวาย บังคมพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ๒๓๕๓ ยอศฟ้าจุฬาโลกคุณสิ่งของเข้ามาสทัญปกรณ์ แพร
 เกวียนขาว ๑๐๐ พับ ผ้าขาวตึงเกย ๑๐๐ พับ
 กับสิ่งของไทยธรรม คือ สผงหนัก ๕ หาบ น้ำ
 ตาลทราย ๕๐ หาบ น้ำตาลขก ๑๐ หาบ น้ำ
 ตาลกรวด ๑๐ หาบ เป็นของบำเพ็ญการกุศล
 อภิเศกถวายสนองพระเดชพระคุณทพระบรมศพ ทูต
 อีกสำรับหนึ่งให้เข้ามากราบถวายบังคมสมเด็จพระ
 ๒๓๕๓ เจ้าอยู่หัวซึ่งเสวยราชย์ใหม่ ทูลเกล้าฯ ถวายสิ่ง
 ของเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งพระเจ้าเวียตนาม
 ยาลองทรงยินดีส่งมาถวาย คือ แพรเกวียนขาว

22/04/2563

UDC

๑๐๐ พับ แพร่เลือดต่างสี ๒๐๐ พับ แพร่แถบต่างสี
 ๑๐๐ พับ ผ้าขาวตึงเกย ๑๐๐ พับ กระลำพักหนัก ๒ ซึง
 ขยเซยหนัก ๓ ซึง การรับพระราชสาส์นและราชทูตญวน
 ครั้งนั้น รัชชอย่างราชทูตประเทศทมิฬระเต็มเกียรตยศ
 ไปรคให้ จัก เรือเอกชัยไปรับพระราชสาส์นถึงเมืองสมุทร
 ปรากการ และมีเรือกัญญารับทูตญวน ๘ ลำ และมีเรือพิฆาต
 เรือเหราเขียนรูปสัตว์ เป็นกระบวนแห่อีก ๘ ลำ พร้อม
 ทัพเรือประโคมและเครื่องดนตรี แหขนมาจนถึงทพก
 ราชทูตญวนในกรุงเทพฯฯ เสด็จออกรับพระราชสาส์นตาม
 ราชประเพณีแล้ว ต่อมาโปรดให้ราชทูตญวนเข้าเฝ้า
 ใต้ทงวันเหมือนขุนนางในกรุงเทพฯฯ อย่างเดียวกับเมื่อใน
 รัชกาลที่ ๑ และพระราชทานสำรับคาวหวานเลี้ยงพวก
 ทูตานุทูต และพระราชทานเบี้ยเลี้ยงพวกบริวารที่มาด้วย
 ตลอดเวลาที่อยู่ในกรุงเทพฯฯ ทูตญวนอยู่จนเดือน ๖ แรม
 ๗ ค่ำ ก็กราบถวายบังคมลากลับไป โปรดให้มีพระราช
 ๒๒/๐๔/๒๕๖๓ TUDC
 สาส์นตอบขอบพระทัยพระเจ้ากรุงเวียตนามยาลอง ให้ทูต
 ญวนเชิญออกไป พร้อมด้วยสิ่งของทรงยินดีตอบแทน คือ
 พลอยเมืองจันทบุรีขนาดใหญ่นัก ๑ ซึง ขนาดเล็กนัก

๒ ชั่ง แพร่ทวนดำ ๒ ม้วน แพร่ทวนสีม่วง ๒ ม้วน แพร่
 ขบวนลายทองม้วน ๑ ผ้าขาว ๓๐ พับ จันทน์เทศหนัก
 ๒ หาย เหล็กกั้นหนัก ๑๐๐ หาย เสืออ่อน ๓ ชน
 ๕๐ ฝน ส่วนพวกทูลาทนทตญวนนั้น ก็ทรงพระกรุณา
 ไปรคพระราชทานบำเหน็จรางวัลตามประเพณี

เรื่องญวนขอเมืองไผทมาศ

เมื่อทตญวนเข้ามาในขั้มมะเมียโทศกนั้น / ไม่ได้มา
 แต่เพื่อการถวายบังคมพระบรมศพ และถวายพระราช
 สาส์น ทรง ยินดี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 ที่ได้เสด็จผ่านพิภพอย่างเดี๋ยว พระเจ้าเวียตนามยาลองมี
 ราชสาส์นอีกฉบับ ๑ ให้ทตญวนเชิญเข้ามาถวาทขอ
 เจ้าเมืองไผทมาศว่าเป็นคนไม่ดีหลายประการ พระเจ้า
 กรุงเวียตนาม จึงได้ให้ ชุนนางญวน ชนมาว่าราชการเมือง
 ไผทมาศ ด้วยเมืองไผทมาศแต่ก่อนเป็นเมืองชนฝ่ายญวน
 พระเจ้ากรุงเวียตนาม ขอรับพระราชทาน เมืองไผทมาศไป
 เป็นเมืองชนของญวนอย่างแต่ก่อน

เรื่องญวนขอเมืองไผทมาศ

เมืองไผทมาศนี้

ที่ญวนเรียกว่าเมืองฮาเตียน

อยู่ริมทะเลปากคลองลคทที่จะเข้าไปกรุงกัมพูชาได้โดยทาง
ใกล้ เป็นที่สำคัญสำหรับการที่จะถอยอำนาจเห็นอกรุง

กัมพูชา แม่เมือครองพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกกองทัพ

หลวงลงไปตีกรุงกัมพูชา ทพเรือก็ไปชนที่เมืองไผทมาศ

แต่เป็นเมืองอยู่ต่อแดนญวนล่อแหลมรักษายากมาครั้งกรุง

ธนบุรี ครั้นเมือญวนกลบมีอำนาจชน จึงต้องการเมือง

ไผทมาศนี้ เพื่อจะให้ม้ออำนาจเห็นอกรุงกัมพูชา เพราะ

อาจจะชนมาถึงกรุงกัมพูชาได้ง่าย ทั้งทางที่จะมาตามลำ

แม่น้ำโขงจากเมืองไซ่ง่อน และจะเข้าได้ทางเมืองไผทมาศ

นอกทาง ๑ การที่พระเจ้าเวียตนามบาลองให้เข้ามายึดเอา

เมืองไผทมาศแล้วจึงทูลขอเช่นนั้น เป็นพยานแลเห็นได้ว่า

ญวนได้มีความคิดที่จะครอบงำกรุงกัมพูชา มาแต่ก่อนแล้ว

เช่นแต่คอยโอกาสเท่านั้น ฝ่ายข้างกรุงเทพ ฯ เมือได้ทราบ

ราชสาส์นญวน ก็คงเข้าใจความประสงค์ของญวน แต่ใน

เวลานั้นกาลสงระวางว่าจะมคักพม่ามาทางข้างเหนือ เห็น

ไม่เป็นประโยชน์ที่จะเป็น อริกับญวน ชนทางใต้ อีกฝ่าย ๑

เพราะญวนเข้ามายึดเมืองไผทมาศไว้เสียแล้ว ถ้าไม่ให้ก็

22/04/2563

TUDC

จะต้องส่งกองทัพลงไปช่วยไล่ญวน ก็ต้องเกิดศึกกับญวน
ข้างฝ่ายใต้ ด้วยเหตุนี้จึงมีพระราชสาส์นตอบขอมยกเมือง
ไผ่ทองคำพระราชทานแก่พระเจ้ากรุงเวียตนามตามประสงค์

เรื่องกรมพระราชวังบวรฯ ทรงผนวช

สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล เสด็จกลับจากศึกพม่าถึงกรุงเทพฯ เมื่อขีมะเม็ย
โทศก พ.ศ. ๒๓๕๓ ประชวรไข้ป่าพระอาการมาก ครั้น
หายประชวรแล้ว จึงเสด็จออกบรรพชาอุปสมบทอยู่ ณ วัด
มหาธาตุ ๗ วัน แล้วจึงลาผนวช

เรื่องให้เจ้านายกำกับราชการ

เมื่อเสร็จการศึกพม่าแล้ว ทรงพระกรุณาโปรด
ให้เจ้านายมหนาทกำกับราชการกระทรวงต่างๆ หลาย

๑ ในพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่าเมื่อ
ปีมะเมียโทศก จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๓ แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
จะเป็นปีมะแมตรีศก ภายหลังงานพระบรมศพ

พระองค์ การเรื่องนตามทแสดงไว้ในหนังสือพระราชพง
 ศาวดาร ฅบยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่าโปรดให้เจ้าฟ้า
 กรมหลวงพิทักษมนตรี เป็นผู้สำเร็จราชการและพระราช
 ทานพระราชวังเดิมข้างฝั่งตะวันตกให้เป็นที่ประทับ ให้เจ้า
 ฟากกรมขุนอิศราณฤกษ์สำเร็จราชการมหาดไทย ให้พระ
 เจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นคึกฤพลเสพ สำเร็จราชการ
 กลาโหม และให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร
 (คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) สำเร็จราช
 การกรมพระคลัง (คือ กรมท่า) ทั้งนี้ แต่ตามความที่
 ชำพะเจ้าได้สตัยมา และที่ได้พบในหนังสือเก่ากรุงรัชกาล
 ที่ ๒ ที่ได้มาจากเมืองนครศรีธรรมราชเป็นต้น เข้าใจว่า
 ความที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร ฅบยเจ้าพระยา
 ทิพากรวงศ์เคลื่อนคลาดอยู่บ้าง

เรื่องเจ้านายกำกับกระทรวงราชการ ไม่ปรากฏ
 ว่ามีมาแต่ในรัชกาลที่ ๑ จึงยุติว่าฟังมีชนในรัชกาลที่ ๒
 เป็นปฐม และเป็นแบบอย่างต่อมา เหตุใดจึงโปรดให้เจ้า
 นายมีหน้าที่กำกับกระทรวงราชการ ความชอบไม่พบ

จกหมายเหตุที่จะถือเป็นหลักฐาน ได้แต่สันนิษฐาน
 ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะเป็นด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ประการที่
 ๑ จะเป็นด้วยเมื่อจกกองทัพไปรบพม่า เมื่อข่มะเส็งเอกศก
 จะมีการบางอย่างไม่เป็นที่พระราชประสงค์ ด้วยราชการ
 การซึ่งเป็นเจ้ากระทรวงต่าง ๆ หย่อนความสามารถ ทรง
 พระราชดำริเห็นว่า ต้องการกำลังช่วยคิดอ่านอุดหนุนราช
 การในกระทรวงนั้น ๆ จึงทรงเลือกสรรเจ้านายซึ่งมีความ
 สามารถ และเป็นทวิว่างพระราชหฤทัยไปช่วยราชการ
 ต่างกระทรวง หรือมีฉะนั้นประการที่ ๒ ในเวลานั้นเจ้านาย
 ที่เจริญพระชนมายุและความสามารถมีหลายพระองค์ จะ
 ทรงพระราชดำริเห็นว่า ให้มีหน้าที่ประจำราชการอย่างใด
 เสียบ้าง คิดว่าทงไว้ให้อยู่เปล่า จึงทรงเลือกสรรเจ้านาย
 ซึ่งทรงไว้ว่างพระราชหฤทัยในความสามารถให้ไปช่วยราช
 การต่างกระทรวง ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่ามูลเหตุที่โปรดให้
 22/04/2508 TU DC
 เจ้านายไปกำกับราชการต่างกระทรวง น่าจะเป็นด้วยเหตุ
 ๒ ประการดังกล่าวมานี้ ลักษณะที่เจ้านายกำกับราชการ
 เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๒ นั้น พิเคราะห์ดูตามความที่ปรากฏ

ในหนังสือเก่า ๆ เป็นทำนองที่ปรึกษาของเสนาบดีหรือผู้
เป็นหัวหน้าในกระทรวงทบวงการนั้น ๆ คือ ถ้าเจ้ากระทรวง
จะทำกรอันใด ต้องทูลปรึกษาหารือเจ้านายซึ่งทรง
กำกับราชการกระทรวงนั้นก่อน ส่วนกระแสพระราชดำริ ก็
ทรงปรึกษาเจ้านายผู้กำกับกระทรวงนั้นด้วยเหมือนกัน เข้า
ใจว่าลักษณะการกำกับเป็นเช่นกล่าวนี้

อนึ่งราชการต่าง ๆ เมื่อในรัชกาลที่ ๒ นั้น ตาม
ความที่ข้าพเจ้าได้สืบทอดจากผู้หลักผู้ใหญ่เล่าหลายปาก ยึด
ต้องกันว่า เมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคลยังมีพระ
ชนม์มออยู่ เสด็จลงมาช่วยดูแลราชการต่างพระเนตรพระ
กรรณเสมอ เวลาเสด็จลงมาประทับที่โรงละครข้างคาน
ตะวันตกกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า
ถ้าหากว่ามีตำแหน่ง ซึ่งควรเรียกว่าผู้สำเร็จราชการต่าง
พระเนตร พระกรรณ อย่างเรียกในพงศาวดารฉบับเจ้าพระ
ยาทิพากรวงศ์ ก็คือกรมพระราชวังบวร ๆ ทรงบัญชาการ
ในตำแหน่งนั้น มิใช่เจ้าพากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ๆ จะได้

• โรงละครนี้อยู่มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ พังรื้อเอาที่ทำสนามหญ้าไม่
ซ้ำนัก

ทรงขัญชาก็คือเมื่อกรมพระราชวังบวรสวรรคตแล้ว ส่วน
 เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีนั้น ตามที่ข้าพเจ้าได้สืบมา
 ได้พระราชทานพระราชวังเดิมให้เป็นที่พักจริง แต่ราช
 การที่ใดทรงกำกับนั้นคือ ราชการมหาดไทยและกรมวัง
 คือเมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีสิ้นพระชนม์แล้ว เจ้า
 ฟ้ามุขนิศรานุกรมย์ จึงได้ทรงกำกับราชการ มหาดไทย
 ราชการกลาโหมนั้น ตามความที่ปรากฏในหนังสือเก่า
 ครองรัชกาลที่ ๒ ที่ได้พบที่เมืองนครศรีธรรมราช ทำให้
 เข้าใจว่า ทั้งเจ้าฟ้ามุขนิศรานุกรมย์ และกรมหมื่น
 คัคคิพลเสฟได้ทรงกำกับเกี่ยวของราชการกลาโหมในขณะ
 แรกด้วยกันทั้ง ๒ พระองค์ ส่วนกรมพระคลังนั้น ความที่
 ได้ทราบยุดีต่อกันในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉัยเจ้า
 พระยาพิภกรวงศ์ ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้ทรงกำกับมาแต่แรก ตั้งแต่ยังไม่ได้รับกรม ยิงมเจ้า

• มีจดหมายเหตุอาลักษณ์ชัดเจน ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ได้ทรงรับกรมต่อเมื่อประกาศเบญจศก จุลศักราช ๑๑๑๕ พ.ศ.
 ๒๓๕๖

นายพระองค์อนอก ททราว่าได้กำกับราชการแต่หาได้ลง
ไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ไม่ คือ
กรมหมื่นเทพพลภักดิ์ กับ กรมหมื่นรทมนรเศรษฐ์ แต่ยังไม่
ได้รับกรม (ในหนังสือเก่าครั้งนั้นเขียนว่าเจ้าครอกไกร
สร) ได้กำกับกรมพระคชบาลด้วยกันทั้ง ๒ พระองค์
กรมหมื่นพิพิธภักดี ได้กำกับกรมเมือง นอกจากเจ้า
นายทไทออกพระนามมานั้น เห็นจะมีเจ้านายพระองค์อนอก
ที่กำกับราชการเมื่อในรัชกาลที่ ๒ แต่ข้าพเจ้าไม่พบ
หลักฐานที่จะแสดงได้

เรื่องทูตไปเมืองจีนครั้งที่ ๑

ณ เดือน ๘ ขั้วมะเมีย โทศก พ.ศ. ๒๓๕๓ โปรด
ให้ทูตานุทูตเชิญพระราชสาส์นออกไปยังพระเจ้าเกียเซ็ง ณ
กรุงปักกิ่ง ทูลให้ทราบเหตุที่กรุงศรีอยุธยาเปลี่ยนรัชกาล
ใหม่ และเจริญทางพระราชไมตรีที่ใคร่มาแต่ก่อน ทูตานุ
ทูตออกจากกรุงเทพฯ ๗ เดือน วันพฤหัสบดี เดือน ๘
ชน ๔ คำ

เรื่องทูตไทยไปเมืองจีน เคยมีมาแต่ครั้งพระนคร-
 สุโขทัยเป็นราชธานี และมีมาเนือง ๆ ในครั้งกรุงเก่า
 กรุงธนบุรี ตลอดจนในรัชกาลที่ ๑ เหตุที่ไทยแต่งทูต
 ไปเมืองจีน แม้แต่โบราณมา เพราะเหตุที่ไทยกับจีนไป
 มาค้าขายถึงกันโดยทางทะเล ไทยได้ประโยชน์ใน
 การค้าขายกับเมืองจีนมาก จีนตั้งเป็นประเพณีให้เรือ
 ต่างประเทศทางตะวันตกไปค้าขายได้แต่ที่บางเมือง คือ
 เมืองกิงตงเป็นต้น มิให้ไปเข้าเมืองท่าที่เมืองอื่น ๆ ได้ทุก
 เมือง ใช้แต่เท่านั้น ชาวต่างประเทศชาติใดที่จะไปค้า
 ขาย พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ของประเทศนั้น ๆ ต้องมี
 ราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปเจริญทางพระราช
 ไมตรต่อพระเจ้ากรุงจีน เรือของชาวประเทศนั้นจึงจะได้
 รับประโยชน์การค้าขายกับเมืองจีนโดยสะดวก ถ้าไป
 ค้าขายแต่โดยลำพังมักถูกจีนห้าม หรือมีฉะฉานกักพวก
 เจ้าเมืองกรมการจนกดขี่ข่มเหงต่าง ๆ อนึ่งเป็นเหตุที่
 ประเทศต่าง ๆ ที่ไปมาค้าขายกับเมืองจีน ต้องแต่งทูตตาม
 ทูตเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวาย
 พระเจ้ากรุงจีน เมื่อฝรั่งมิไปรบกวนเป็นต้นออกมาก้าขาย

ถึงประเทศตะวันออก จะไปค้าขายถึงเมืองจีนก็ต้องทำ
 ธิอย่างเดียวกัน ทถานทตทไปต้องไปชนทเมืองกิงตงเกิน
 ขกไปจนถึงเมืองขกกิง เป็นการล่ายากไม่ใช่บ่อย

เรื่องสถาปนากรมสมเด็จพระพนับหลวง

ถึงเดือน๑๑ขมะเมียโทศก โปรดให้ตั้งพระราชพิธี
 สถาปนาพระเกียรติยศ สนนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระ
 บรมราชชนนพนับหลวง เป็นสมเด็จพระอมรินทรา
 มาตย์ มีเนอความปรากฏในจดหมายเหตุห้องอาลักษณ์ว่า
 ฅ วันจันทร์ชน ๓ ค่ำ เดือน๑๑ เวลาเช้า ๖ โมง ๒ บาท เจ้า
 พนกงานกรมพระอาลักษณ์กรมโหร จารึกพระสุพรรณบัฏ
 ที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฅ วันศุกร์ชน
 ๗ ค่ำ เดือน๑๑ จึงเชิญพระสุพรรณบัฏชนพระเสลี่ยง มี

• ประเพณีการค้าขายดังกล่าวมานี้ เป็นเหตุให้จีนเข้าใจไปว่าบรรดา
 เมืองที่เตงทูตาทูตไป ไม่ว่าชาติใด ๆ ขอมเป็นเมืองชนของจีน ความ
 ซ่อน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์พระ
 บรมราชาธิบายไว้ ดังแจ้งอยู่ในหนังสือชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑

24/04/2563 TUDC

คู่แห่ แตรสังข์ เครื่องส่งแห่ไปที่พระมณฑล ณ พระ
 ตำหนักตก พระสังข์ ๑๕ รูปมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นต้น
 สวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน ครั้น ณ วันจันทร์ ชน ๑๐ ค่ำ
 เดือน ๑๑ เวลาเช้าโมง ๑ กย ๒ ขาท เสด็จสร้างมรธา
 ภิเษก สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ สมเด็จพระ
 พนรัตน์ วัดพระเชตุพน พระญาณสังวร (สุก) วัดราชสิทธิ์
 ถวายนำพระพุทธมนต์ พราหมณ์ถวายนำสังข์ น้ำกรด
 เสร็จแล้ว เสด็จออกมาถวายข้าวสังข์ พระสังข์ฉันแล้ว
 ไถ่ฤกษ์ ๓ โมงกย ๕ ขาท ขุนสารประเสริฐ ขุนมหาสิทธิ์
 เชิญพานพระสุพรรณบัฏเข้าไป พระอาลกษณเป็นผู้ถวาย
 ต่อพระหัตถ์ เจ้าฟ้ากรมหลวง ถวายตราประจำที่ แล้ว
 พระราชทานให้เลี้ยงข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกัน
 ในทันควรจะเสด็จเรื่องราชินิกุลข้างข้างไว้ให้ทราบ
 แก่มูลสักหน้อย ด้วยราชินิกุลพวกนี้ เช่นราชินิกุล ด้วย
 เป็นพระประยูรญาติ ของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี
 ราชินิกุลข้างข้าง ว่าโดยแท้ควรจักเป็น ๒ สาย คือสาย
 ครองสาย ๑ และสายสาขาสาย ๑

ราชินิกุลข้างข้างสายตรงนน คือ ทศขลังมาจาก
 สมเด็จพระรูปสิริโสภาค ซึ่ง^๕เป็นพระชนนีสมเด็จพระ
 อมรินทรบรมราชินี ล้วน^๕เป็นพระภาคอาของสมเด็จพระ
 อมรินทรบรมราชินี มีจำนวนชาย ๓ หญิง ๖ รวม ๙
 ต่อมาเรียกในราชการว่าเจ้าคุณพระอัยกาและพระอัยยิกา
 เจ้าคุณทั้ง ๙ น^๕ ทมเชื้อสายสืบมาแต่ ๔ คือ

๑. เจ้าคุณหญิงทองอยู่ เป็นมารดาเจ้าพระยาอัคร
 มหาเสนา (สัง) ๗ มีแต่บุตรหญิง หมดสกุลสายเจ้าคุณ
 ทองอยู่เพียงนั้น

๒. เจ้าคุณชายชูโต เป็นต้นสกุลชูโตทั้งหลาย

๓. เจ้าคุณหญิงนวล เป็นภรรยาเจ้าพระยาอัคร
 มหาเสนา (ขุนนาค) บุตรเจ้าพระยาอัครมหาเสนา (ขุน
 นาค) ซึ่งเกิดด้วยเจ้าคุณนวล มีนามสกุลว่าขุนนาค

๔. เจ้าคุณหญิงแก้ว เป็นภรรยาพระยาสมุทรสงคราม
 (สอน) บุตรธิดาพระยาสมุทรสงคราม (สอน) ซึ่ง
 เกิดด้วยเจ้าคุณแก้ว มีนามสกุลว่า ณ ข้างข้าง

ราชินิกุลข้างข้าง สายสาขานนนับแต่ชั้นพระภาค
 สมเด็จพระรูปสิริโสภาค พวกวงศ์ของพระภาคอาของสมเด็จพระ

พระรูปสิริโสภาค จะนับเป็นราชินิกุลเพียงไรข้าพเจ้าไม่มี
หลักฐานที่จะชี้แจงได้

เกิดเหตุเรื่องเมืองเขมรตอน ๑

เมื่อพระมหาอุปโยราช (นักร้องสงวน) พระองค์
แก้ว และพระยาพระเขมร ซึ่งสมเด็จพระอุทัยราชาให้
เข้ามาเฝ้าต่างตัว กลับออกไปในต้นมะเมียโตคณั้น เช่น
เวลาที่กรุงเทพฯ คาดว่าจะมีศึกพม่ามาอีกในไม่ช้า จึงมี
ศุภอักษรให้พระมหาอุปโยราช ถู้ออกไปถึงสมเด็จพระ
อุทัยราชา ให้เกณฑ์กองทัพเขมรเข้ามาช่วยรักษา
พระนคร สมเด็จพระอุทัยราชาได้ทราบสารตราแล้วก็นิ่ง

๑ มีพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน
พระราชหัตถเลขาไว้ในกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม รัตน
โกสินทรศก ๑๒๐ เกิดเหตุเรื่องเก็บเงินชำระราชการที่เมืองสมุทรสงครามมี
ผู้อ้างตนว่าเป็นราชินิกุลกันมาก จึงพระทานพระราชหัตถเลขาว่า ให้นับแต่
เฉพาะผู้ซึ่งสืบสายโลหิตโดยตรงมาแต่สมเด็จพระรูปสิริโสภาคมหานาคนารี
แต่ที่เป็นชั้นสูงขึ้นไป เพราะไม่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่กราบบังคมทูล จึงมิได้
ปรากฏพระบรมราชวินิจฉัยในพระราชหัตถเลขาในฉบับนั้น

เฉยเสีย ฝ่ายพระมหาอุปโยราช พระยาจักรี (แบน)
 พระยากลาโหม (เมือง) พระยาสังคโลกซึ่งเป็นขุนนาง
 ผู้ใหญ่ในกรุงกัมพูชา มีความนับถือข้างกรุงเทพฯ กว่าจะ
 มีความผิดเกิดขึ้น จึงคิดอ่านกะเกณฑ์คนจะยกเข้ามาช่วย
 ราชการตามศุภอักษร สมเด็จพระอัครราชาไ้ทราบายความ
 มีความโกรธแค้น จึงให้พระยาแสนทองฟ้า พระยาราชา
 อาญา คุณกำลังไปจับพระยาจักรี (แบน) พระยา
 กลาโหม (เมือง) ซ้ำเสียทั้ง ๒ คน เมื่อวันศุกร์
 เดือน ๑๐ แรม ค่ำ ๑ ชั้ะเมียโทศก พ.ศ. ๒๓๕๓ แต่
 พระยาสังคโลกรู้ตัวทันหนีเข้ามากรุงเทพฯ ได้ ทางนั้น
 สมเด็จพระอัครราชาขอกไปยังองค์ากุณญวน ซึ่งสำเร็จ

๑ องค์ากุณญวน ได้ความในหนังสือที่ครอเปิดแต่งเมื่อเป็นทูตไปเมือง
 ญวน ว่าเป็นชาวเมืองมัลล ได้อยู่กับองเชียงสือมาแต่เด็ก เมื่อองเชียงสือ
 เข้ามาอยู่เมืองไทย ก็ได้ตามเข้ามาอยู่ด้วย เมื่อองเชียงสือกลับไปทำศึก
 ที่เอาเมืองคน ผู้ซึ่งเข้มแข็งในการสงครามมีความชอบ เมื่อองเชียงสือ
 ได้อาณาเขตญวนคืนทั้งหมดแล้ว จึงตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อน
 ชื่อที่เรียกว่าองค์ากุณญวน เข้าใจว่าตรงกับชยศอย่างจีนที่เรียกว่า ไต้กุน
 เห็นจะได้เป็นต่อเมื่อแผ่นดินมินม่าง ปราบฎว่าในแผ่นดินมินม่างนั้น บุตร
 ชายของไต่กุนได้ทำการวิวาห์กับเจ้าหญิง ซึ่งเป็นราชธิดาของพระเจ้าเวียต
 นามยาลอง เพราะฉะนั้นคำที่เคยได้ยินกล่าวกันมาแต่ก่อนว่า พระเจ้าเวียต
 นามมินม่างนับถือองค์ากุณเหมือนกับบิดาเลี้ยง เห็นจะเกิดแต่เหตุที่ปวงท

ราชการเมืองไซ่ง่อนทาง ๑ ว่าพระยาจักรี พระยากลา
 โหม ยุงนึ่งให้ขกแข็งต่ออำนาจพระเจ้ากรุงกัมพูชา
 จะทำให้เมืองเขมรแยกเป็น ๒ แผ่นดิน ขอขารมพระเจ้า
 กรุงเวียตนามเขนทพง ออกฝ่ายหนึ่งสมเด็จพระอภัยราชามี
 ศักดิ์อักษรตอยเข้ามายังกรุงเทพฯ ว่าได้เตรียมเกณฑ์
 กองทัพเขมรจะยกเข้ามาตามศกอักษรแล้ว พระยาจักรี
 พระยากลาโหม พระยาสังคโลกเขนทขกขึ้น จึงต้องงก
 กองทัพไว้ ให้ฟ้าทละหะและพระองค์แก้วมีไชยอกเขน
 พยานเข้ามาด้วยอีกฉบับ ๑ ฝ่ายพระยาเดโช (เม็ง) เมื่อ
 ได้ข่าวว่าเกิดเหตุเรื่องพระยาจักรี พระยากลาโหม ก็
 หนักกลับเข้ามากรุงเทพฯ อีก ครั้นทางกรุงเทพฯ ได้ทราบ
 ศกอักษรของสมเด็จพระอภัยราชาทมีมา เห็นว่าการที่
 พระยาจักรี พระยากลาโหม และพระยาสังคโลก คิดอ่าน
 กระเกณฑ์กองทัพเขาโดยผลการนั้น ถึงแม้จะอ้างว่าทำ
 โดยตั้งใจสามัคคีตออกกรุงเทพฯ การที่ทำการละเมิด
 อำนาจพระเจ้ากรุงกัมพูชา และการยังมีไต่ปราศฎว่า

22/04/2563

TUDU

อธิบายมานี้ นัยว่าการที่ยุวนคิดบุกรุกเอากรุงกัมพูชา อดำกุนนี้เป็นต้น
 คิดสำคัญ ซึ่งเชื่อได้ว่าเป็นความจริง พอสนองตำกุนแล้ว อำนาจยุวนใน
 กรุงกัมพูชาก็หย่อนลง

สมเด็จพระอภัยราชาเอาใจออกหากจากกรุงเทพ ฯ โดยเข็ด
เฉย ไม่ประสงค์จะให้ปรากฏว่ากรุงเทพ ฯ เข้าข้างผู้ผิด
จึงโปรดให้เอาตัวพระยาสังคโลกคุมขังไว้

ฝ่ายข้างญวน เมื่อองค์ากุนไ้รับหนังสือสมเด็จพระ
พระอภัยราชาเห็นไตทกแต่งกองทัพญวนให้กิมเต็งกรันคุม
พล ๑๐๐๐ ยกขนมามาตั้งอยู่ที่เกาะจิน ประสงค์จะให้สมเด็จพระ
พระอภัยราชาเข้าใจว่าญวนรบเป็นทัพอง ฝ่ายสมเด็จพระ
อภัยราชาครันรู้ว่ากองทัพญวนขนมาหนุนหลัง เห็นเป็น
ชองที่จะตเอาเมืองปัตของเสียมราฐคืน หรือจะเป็นด้วย
หวาดวากกองทัพไทยจะยกลงไปอย่างใดอย่างหนึ่ง จึง
แต่งกองทัพเขมรออก รักษาตาม ค่านทางที่ ต่อแดนไทยทุก
ทาง แต่กองทัพญวนที่ยกขนมาเห็นจะไม่ไ้รับคำสั่งให้
ทำการรุนแรงอย่างใด ปรากฏว่าเมื่อกิมเต็งกรันยกขนมา
ถึง เห็นการในกรงกัมพูชาสงบอยู่ จึงมีหนังสือขนมาถึง
พระยาอภัยภูเบศร์ผู้สำเร็จราชการเมืองปัตของ ค่อนนั้นมา
ไม่ช้ากิมเต็งกรันก็เลิกทัพกลับไปเมืองไซ่ง่อน ข้าง
กรุงเทพ ฯ เมื่อไตทราบความตามหนังสือกิมเต็งกรันซึ่ง

• ความในหนังสือว่ากระไรไม่ปรากฏ สังเกตโดยเหตุผลเข้าใจว่า

พระยาอภัยภูเบศร์ขอกส่งเข้ามา จึงโปรดให้พระยาพิไชย
 วัฒนฤทธิ พระอินทราธิบดีกสิหราชรองเมือง หลวงสุเรนทร
 นุชิต คุณไพร่พลพอสมควรตบหนึ่งสอยไปเจรจาความเมือง
 กัมภีร์เมืองนครนรินทร์ ครั้นออกไปถึงเมืองพัทลุงได้ข่าวว่า
 กัมภีร์เมืองนครนรินทร์เลิกทัพกลับไปเมืองไซ่ง่อนเสียแล้ว จึงพักอยู่
 ที่เมืองพัทลุง

คงจะพูดเป็นทางไมตรี ทำนองว่ามีพวกขุนนางเขมรคิดร้ายต่อพระเจ้ากรุง
 กัมพูชา ๆ บอกไปยังองค์ท่าน ๆ จึงให้คุมกองทัพขึ้นมา เพื่อมิให้เกิด
 เหตุจลาจลขึ้นในเมืองเขมร 22/04/2563 TU DC ขออภัยให้เมืองพัทลุงเชื่อฟังอุดหนุนพวก
 พระยาเขมรที่คิดร้ายต่อเจ้ากรุงกัมพูชา ข้าพเจ้าคิดว่า ใจความจะเป็น
 ทำนองนี้

๑. จะเป็นหนังสือเสนาบดีหรือหนังสือใครไม่ได้ความ

งานพระบรมศพ

ปีมะแม ^{ค.ศ.} ถึงต้นขมะแมตรีศก ^{จุลศักราช} ๑๑๗๓

ตรีศก พ.ศ. ๒๓๕๔ พระเมรุมาศที่ถวายพระเพลิง

จ.ศ. พระบรมศพในท้องสนามหลวง ซึ่งได้โปรดให้

๑๑๗๓ มีท้องตราเกณฑ์หัวเมืองเอก โท ตรี จักรา

พ.ศ. บัญชีไต่ฝ้ายเห็นอท้องปวง ให้จัดทำเสาและ

๒๑๕๔ เกรืองสร้างพระเมรุ ส่งเข้ามายังกรุงเทพมหานคร—

นคร เจ้าพนักงานได้จัดการสร้างสำเร็จในฤดู

^{ค.ศ.} แสงต้นข

^{๒๓๕๓} พระเมรุทรงน สร้างตามแบบพระเมรุพระ

บรมศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเก่า เช่น

พระเมรุอย่างใหญ่เต็มตำรา ขนาดเสาใหญ่สูง

๒๒/๐๔/๒๕๖๓ ^{ค.ศ.} เส้นหนึ่ง ^{ค.ศ.} ขอยาวเจ็ดวา ^{ค.ศ.} พระเมรุสูงตลอดคยอก

• ราชการพระเมรุ ข้าพเจ้าพรรณนาตามที่จดไว้ในพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เป็นต้นแก้ไขถ้อยคำบ้างเล็กน้อย

นั้นสองเส้น ภายในมีพระเมรุทองอีกชั้น ๑ สูงสิบวา ตั้ง
 พระเบญจาทองคำรบพระบรมโกศมีเมรุทิศทั้งแปดทิศ มี
 สามสร้างตามระหว่างเมรุทิศ ชั้นในมีราชวัติทึบขัณฑ์
 เงินฉัตรทองฉัตรนากสลัด้วยกัน หลังสามสร้างชั้นนอกมีโรง
 รูปสัตว์รายรอบ มีราชวัติไม้จริงทรงเครื่องฉัตรเบญจรงค์
 ล้อมโรงรูปสัตว์อีกชั้น ๑ ต่อออกมาตั้งเสาคอกไม้พุ่มราย
 รอบราชวัติอีกชั้น ๑ แล้วมีระทาคอกไม้สูงสิบสองวา ๑๖
 ระทา เครื่องมหรสพสมโภชมีโรงรำหว่างระทา ๑๕ โรง
 และตั้งเสาหกสามต่อหน้าระทา ลวด ๔ หก ๔ แพน ๔ มี
 โรงโขน โรงละคร โรงงิ้ว ลึงละ ๒ โรง โขนโรง
 ใหญ่โรง ๑ มีต้นกล้วยพฤษ์ทั้ง ๘ ทิศ มีไม้ลอย ลวด
 เลว ลวดลังกา นอนร้านหอก ร้านคาบ คาบค้อน บ่วง
 พวง บ่วงเพลิง เล่นทหน้าไม้สามต่ออีกเป็นหลายอย่าง
 โรงงานมหรสพครึ่งนูนปลูกตั้งแต่ข้อมมณเฑียรการ ตลอด
 ไปถึงสะพานวังหน้า และให้ตั้งโรงทานเลี้ยงอาหารคาว
 หวานพระ ราชทานเข็น ทานแกไฟร์บ้าน พลเมืองที่ จะมาใน
 งานพระบรมศพทั่วไป

22/04/2563

TUDC

ถึง ณ วันเสาร์ เดือน ๖ ขน ๕ ค่ำ เชิญพระบรม
 สวรรีธาตุดำแต่ในพระบรมมหาราชวังตั้งกระบวนแห่ออกไป
 ยังพระเมรุมาศ ประทับฐานบนพระเบญจาทอง พระสงฆ์
 ราชาคณะฐานานุกรมเปรียญฝ่ายคามวาสี อรัญวาสี ๘๐
 รูป เจริญพระพุทธมนต์ มีหนังสือคัดอกไม้เพลิง เป็น
 การสมโภชพระบรมสวรรีธาตุดำวันหนึ่งคนหนึ่ง ครนรุ่ง
 ขนเวลาเช้าพระสงฆ์รับพระราชทานฉันและรับพระราชทาน
 เครื่องไทยธรรมแล้วมีงานสมโภช เวลาบ่ายถึงทาน
 เวลาค่ำจึงแห่พระบรมสวรรีธาตุดำกลับเข้าในพระบรมมหา-
 ราชวัง

ครนรุ่งขนวนขน ๗ ค่ำ เชิญพระบรมศพสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวง จากพระที่นั่งสุทิตมหาราปราสาทขึ้น
 พระยานมาศสามลำคาน พระยานมาศนั้นทำใหม่สำหรับ

22/04/2563 TUDC
 ประเพณีเชิญพระบรมสวรรีธาตุดำ ออกไปสมโภชที่พระเมรุก่อน
 พระบรมศพ ฟังมีขนเมื่อคราวพระเมรุกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
 ด้วยเหตุอันปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ นั้นแล้ว นอก
 จากเป็นพระราชกุศล ยังเป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่งที่ เหมือนกับได้ซ่อม

พระบรมศพ มีภาพสองชั้น บั๊กพระมหาเศวตฉัตร ๕
 ชั้นกันพระบรมโกศ แห่ออกประตูศรีสุนทรไปขึ้นพระ
 มหาพิชัยราชรถ ๑ ทถนนสนามชัยหน้าวัดพระเชตุพน
 แต้นันแห่เป็นกระบวนอย่างใหญ่ ชักไปถึงพระเมรุแล้ว
 เชิญพระบรมโกศลงจากพระมหาพิชัยราชรถ ทรงพระยา
 นุมาศเข้าสู่พระเมรุท้านบูรพทิศ แห่เวียนพระเมรุโดย
 อุดร้าวฎีสามร้อย แล้วเชิญพระบรมโกศขึ้นบนเกริน
 บันไคนากอย่างกรมหลวงพิทักษ์มนตรีทรงคิดขึ้นใหม่ แต่
 ก่อนใช้เป็นไม้กลมกลไม้คี่เหมือนเกรินบันไคนาก จึงเป็น
 แขนบอย่างมาจนทุกวันนี้ ชนช้อกว่านเกรินเลื่อนขึ้นไปสู่
 บันไคนาก แล้วเจ้าพนักงานกรมภาษามาลาเลื่อนพระบรม
 โกศไปประดิษฐานเหนือพระเบญจาทอง ภายใต้พระมหา

การพระเมรุที่ทำไว้เรียบร้อยแล้วหรือยัง จึงเลยเป็นธรรมเนียมมีต่อมาใน
 งานพระเมรุใหญ่

๑ ราชรถใหญ่สำหรับทรงพระศพ ๒ หลัง เรียกว่า มหาพิชัย
 ราชรถ หลัง ๑ เวชยันตราจรถ หลัง ๑ ข้างเจ้าเข้าใจว่าหลัง ๑ สร้าง
 22/04/2563 TUDC
 ชนเมืองนางถวายพระเพลิงพระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมวงศ์ เมื่อในรัช
 กาลที่ ๑ อีกหลัง ๑ เห็นจะสร้างขึ้นเมื่องานพระบรมศพสมเด็จพระพิ
 นางซึ่งทำเมื่อในรัชกาลที่ ๑ พร้อมกันทั้ง ๒ พระองค์ ที่ว่านเป็นการ
 กาดคะเนไม่มีจดหมายเหตุบอกไว้ในที่อื่น

เศวตฉัตรในพระเมรุทอง ตั้งเครื่องสูงและเครื่องราชูปโภค
 พร้อมตามราชอิสริยยศแล้ว พระสงฆ์ราชาคณะฐานา
 นุกรมสดับปกรณ์ และพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมทเมรุ
 ทิศทั้งสี่ เป็นพระสงฆ์ประจำสวด ๖๔ รูป ถวายไตรจีวร
 เครื่องบริขารไทยธรรม แก่พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรม
 เปรี๊ยะญ เจ้าอธิการ พระสงฆ์อื่นค้ำในพระนครนอกพระนคร
 และหัวเมือง เป็นจำนวนพระสงฆ์หมื่นเศษ ครั้นเวลาเช้า
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออกทรง
 ปฏิบัติพระสงฆ์ ทำภักติกงเสร็จแล้วสดับปกรณ์ แล้วเสด็จ
 ไปประทับทรงสดับพระธรรมเทศนา ณ พระที่นั่งทรงธรรม
 ครั้นเวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในพระเมรุ ทรง
 บำเพ็ญพระราชกุศลแล้วเสด็จออกพลับพลาสนามมวย มี
 พระราชดำรัสสั่งให้ทงทานทั้งแปดทิศ แล้วทรงไปรยผล
 กัลปพฤกษ์แหวนฉลาก นาก ทอง เงิน และพระราชทาน
 เงินตราฝอยสอแก่คนสงฆ์ ๗๐ บัชนไปทุกคนทั่วกัน ที่
 สนามหน้าพลับพลาสนามมีการเล่นต่าง ๆ ครั้นเวลาค่ำมี
 หนึ่งร้อยพระเมรุสิบสองโรง จุดดอกไม้ฟุ้ง ระทากใหญ่ กัษ

คอกไม้เพลิงต่าง ๆ เมื่อจุดเสร็จแล้ว ระเบิดใหญ่จึงได้จุด
 สายผ่ามเพลิงแก้วเป็นที่สุด แล้วจุดคอกไม้พุ่มรอบพระเมรุ
 อีกคราว ๑ ตามประเพณีการพระบรมศพ ครั้นคอกไม้
 เพลิงจุดเสร็จแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระราชวัง

ครั้น ณ เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ งานสมโภชพระ
 บรมศพครบถ้วนเจ็ดคืนแล้ว เวลาบ่ายพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว ก็ยัสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวัง
 ขวรสถานมงคล พระราชวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน
 เสนาบดี ท้าวพระยาประเทศราช ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
 พร้อมกันถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จ รุ่งขึ้นเชิญพระ
 บรมอัฐิประดิษฐานในพระโกศลงยาราชาวดี แล้วเชิญ
 พระอังคารขึ้นสู่พระยานมาศ ตั้งกระบวนแห่ทางประตู
 พระเมรุด้านตะวันตก ออกประตูท่าพระตรงเรือพระที่นั่งกง
 กระบวนแห่เรือ คิงเรือ ข้าราชการเป็นอันมากไปลอบพระ-

22/04/2563

TUDC

องการทหน้าวัดปทุมคงคา ส่วนพระบรมอัฐินั้นประดิษฐาน
 ไว้ที่พระเมรุ มีงานสมโภชพระบรมอัฐิอีกสามวันสามคืน
 ครั้นเดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ จึงเชิญพระบรมอัฐิขึ้นพระราชนิเวศน์

ขาน ตั้งกระบวนแห่แต่ประตูพระเมรุค้ำนตะวันออก เข้าสู่
พระบรมมหาราชวัง ประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
ปราสาท มีการสมโภชทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอีกส่วน
สคน เป็นคำรบเจ็ดวันเจ็ดคืนแล้วจึงเชิญพระบรมอัฐิ
ประดิษฐานไว้ในหอพระธาตุมณเฑียร

สำนักหอสมุด

เรื่องจัดการปกครองหัวเมืองบักย์ไต

เมืองงานพระบรมศพ ผู้ว่าราชการหัวเมืองใหญ่ น้อย เข้า
มาถวายพระเพลิงพระบรมศพตามประเพณี ความปรากฏ
ในหนังสือเก่า เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช และ
หนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา ว่าเมืองงานพระบรมศพ
แล้ว เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) กราบบังคม
ทูลว่า มีความชราพทุกลภาพ ขอพระราชทานพระบรม
ราชนุญาตออกจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองนคร ฯ
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเจ้าพระยานคร ฯ (พัฒน์) ขึ้น
เป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี ทำนองเป็นจางวางผู้กำกับ
ราชการ และทรงตั้งพระบริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) บุตร
เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน์) เป็นพระยาศรีธรรมมา

๑ หนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา พระยาวิเชียรคีรี [ชม] พังแต่ง
เมื่อในรัชกาลที่ ๕ เป็นพงศาวดารสกุลสงขลามากกว่าพงศาวดารเมือง
สตาดุพออาศัยเค้าเงื่อนได้บ้าง แต่มีที่พลาดหลายแห่ง ความที่ข้าพเจ้า

22/04/2563

TUJDC

กล่าวอ้างถึงพงศาวดารเมืองสงขลา ต้องใช้ความสันนิษฐานประกอบ

๒ พระยานคร ฯ [น้อย] นี้ ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยา มีอำนาจ
ชื่อเสียงยิ่งกว่าผู้สำเร็จราชการเมืองนคร ฯ คนอื่น ๆ ทั้งสิ้น บางทีจะเป็น
เพราะเหตุนี้ หรือบางทีจะอาศัยหลักฐานซึ่งเป็นความจริง จึงเข้าใจกัน

โศกราช ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช
 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ ขมะเมตรีกก จุลศักราช ๑๑๗๓
 พ.ศ. ๒๓๕๔ อนึ่งเข้าใจว่าในปลายรัชกาลที่ ๑ หรือ
 รัชกาลที่ ๒ นั้น เจ้าพระยาสงขลา (บุญอัย) ถึงอสัญ
 กรรมจึงทรงตั้งหลวงฤทธิไชย (จิ่ง) หลานเจ้าพระยา
 สงขลา เป็นบุตรพระอนันตสมบัติ เป็นพระยาวิเศษภักดี
 ผู้ว่าราชการเมืองสงขลาด้วย เรื่องราวในพระราชพงศาว
 ๒๑

โดยมาก ดังปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชวิจารณ์หน้า ๕๕ เมื่อนั่งเบอรนี้
 อังกฤษ ก็ได้เห็นหนังสือ เตเมื่อรัชกาลที่ ๓ ว่าเป็นลูกเธอพระเจ้า
 กรุงธนบุรี หาใช้บุตรเจ้าพระยามาร ๗ [พิมพ์] มี เรื่องที่ปรากฏใน
 เจ้านคร ๗ ลวอธิดาทำราชการฝ่ายในครั้งกรุงธนบุรีคน ๑ ชื่อเจ้าจอม
 มารดาฉิม ซึ่งเป็นมารดาพระพงศานุรักษ์ พระอินทรอภัย มีน้องสาว
 เข้าไปอยู่ฝ่ายในด้วยอีกคน ๑ จะชื่อไรไม่ปรากฏ ปรากฏในหนังสือพระ
 ราชพงศาวดารแต่ว่า เมื่อบวราชอุสส จุลศักราช ๑๑๓๘ เจ้าพระยา
 พิษัรราชา ผู้สำเร็จราชการเมืองสวรรคโลกลงมากรุงธนบุรี แต่งเจ้าเก
 เข้าไปขอธิดาเจ้านคร ๗ ผู้เป็นน้องเจ้าจอมมารดาฉิมนั้น พระเจ้ากรุง
 ทรงพระพิโรธ ถึงให้ลงพระราชอาญาประหารชีวิตเจ้าพระยาพิษัรราชา
 ครั้นต่อมาในปลายรัชกาลกรุงธนบุรี รือเมื่อในปลายรัชกาลที่ ๑ กรุง
 รัตน/๑๓/๒๕๖๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จผ่าน
 พิกพ พระราชทานน้องเจ้าจอมมารดาฉิมนั้นแก่เจ้าพระยามาร ๗ [พิมพ์]
 เข้าใจกันว่า เวลานั้นพอตั้งครรภ์กับพระเจ้ากรุงธนบุรีติดไป จึงเป็นเหตุ
 ให้เชื่อกันว่า พระยามาร ๗ [น้อย] เป็นลูกเธอของพระเจ้ากรุงธนบุรี

การทั้งรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ มีเรื่องเนืองท่วยเมือง
นครศรีธรรมราช และเมืองสงขลาหลายตอน ควรจะเล่า
เรื่องท่วยเมืองขกษ ไทยอนถอยหลังขึ้นไปไว้ตรงนี้สักหน่อย
ผู้อ่านจะได้เข้าใจชคเจนคชน คือ:-

เมื่อเจ้านคร ๗ ตั้งตัวเป็นอิสระ ในสมัยเมื่อเสียบ
กรุงเก่าแก่พม่าชกษ ท่วยเมืองขกษ ไทยฝ่ายตะวันตก ว่า
ไคยย่อ คือท่วยเมืองทจคเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑ
ทลภูเก็ค มณฑลชุมพร ทุกวันนี้อยู่ในอาณาเขตของเจ้า
นคร ๗ จนถึงขลุยกศก จุคักกราช ๑๑๓๑ พ.ศ. ๒๓๑๒
พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกกองทัพหลวงลงไปตีไคเมืองนคร
ศรีธรรมราชและจับไคตัวเจ้านคร ๗ แต่ทรงพระราชดำริ
เห็นว่าเจ้านคร ๗ ไม่ได้เป็นกบฏคคร้าย เพราะต่างคนต่าง

๑ เจ้านครเห็นจะเป็นเชื้อสายขาวนครศรีธรรมราช พิคระห์ตาม
ประกาศพิคทรขเมืองนคร ๗ เข้าใจว่าชอตัวจะชอ " ทนุ " เข้าไปถวาย
ท่วยทราชกรครั้งกรุงเก่า ได้เป็นทหหลวงสิทธินายเวรมหาดเล็ก แล้วได้
เลื่อนเป็นปลัดเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อกรุงเก่าเสียบแก่พม่าชกษนั้น
ตำแหน่งพระขานคร ๗ ว่างอยู่ หลวงนายสิทธิปลัดจึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้า
ครองอาณาเขตนครศรีธรรมราช จึงเรียกกันว่าเจ้านคร ๗

ตั้งตัวในเวลาบ้านเมืองเย็นกลางฤดู ยังไม่เคยเป็นเจ้าเป็นซำ
กัน จะเอาโทษเจ้านคร ๆ หากควรไม่ จึงเป็นแต่ให้ลคยศ
เจ้านคร ๆ ลงเป็นเพียงพระยา และเอาตัวเข้ามาไว้ในกรุง
ธนบุรีทางโน้นให้เจ้านครวิวงศ์หลานเธออยู่สำเร็จราชการ
เจ้านครวิวงศ์รักษาเมืองนคร ๆ อยู่ได้ ๗ ปี ถึงพิราลัย
ในบวอกอัฐศก จุลศักราช ๑๑๓๘ พ.ศ. ๒๓๑๕ พระเจ้า
กรุงธนบุรีจึงทรงตั้งพระยานคร ๆ ให้กลับมียศชนเป็น
พระเจ้านครศรีธรรมราช เทียบยศอย่างเจ้าประเทศราช
ชั้นสูง ตั้งเสนาบดีโคเหมือนพระเจ้ากรุงกัมพูชา แล้วให้
กลับออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชตั้งเก่า เมื่อบวอก
อัฐศกนั้น ได้ความในหนังสือกรมวังครั้งตั้งเจ้านคร ๆ
ยกเหตุอันเป็นความชอบของเจ้านคร ๆ ๓ ข้อ คือ :-
ข้อ ๑ ว่าเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าซำศึก
เจ้านคร ๆ ตั้งตัวเป็นใหญ่ครองเมืองนครศรีธรรมราชอยู่นั้น
พวกแขกยกกองทัพเข้ามาตีเมืองนครศรีธรรมราช เจ้า
นคร ๆ ก่อสมุชยชนะ รักษาเมืองนครศรีธรรมราชให้ตั้ง
อยู่แก่ไทย มิให้ตกไปเป็นเมืองของพวกแขกซำศึกได้
ข้อ ๒ ว่าเมื่อเจ้านคร ๆ เข้ามาอยู่ในกรุงธนบุรี ได้มี

22/04/2563

TUDC

ความสวามิภักดิ์ โดยเสด็จในงานพระราชสงคราม มี
 ข้าหนึ่งความชอบ ครั้นจะโปรดให้มียศบรรดาศักดิ์อยู่ใน
 กรุงธนบุรี สมพลว่าไพร่ซึ่งจะเป็นกำลังของเจ้านคร ฯ
 ก็อยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชโดยมาก มีอยู่ในกรุงธนบุรี
 เพียง ๒๐ คน ๓๐ คน น้อยนัก

ข้อ ๓ แสวงความที่ทรงไว้ว่างพระทัยในเจ้านคร ฯ
 ด้วยฉันทได้ถวายทำราชการฝ่ายในก็มีลูกเธอแล้ว จึง
 โปรดให้เจ้านคร ฯ กลับออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราช

ได้ความในกฎรัชสิ่งของพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งกล่าว
 มาในแปลออกอีกข้อ ๑ ว่าเมืองแขก คือ เมืองไทรบุรี
 และเมืองชุกตานี ซึ่งเคยชนกรุงศรีอยุธยาแต่ก่อน ยัง
 ไม่ได้มาอ่อนน้อม ให้เจ้านคร ฯ คิดอ่านให้ไปยืมเงินเมือง
 ทัง ๓ นี้ สำหรับกระซอเครื่องคัสตราวุธเมืองละ ๑,๐๐๐
 ซึ่ง ลองใจพระยาไทรพระยา ชุกตานีคิดว่า จะทำ ประการใด
 ความชอบไม่พบบรรพมาเหตุว่าเจ้านคร ฯ ได้ไปทำอย่างไร

แต่พิเคราะห์ตามเหตุการณ์ที่มีในภายหลัง เชื่อได้ว่าทั้ง
 พระยาไตรและพระยาปัตตานีไม่ยอมให้ยืมเงิน ๑,๐๐๐ ซึ่ง
 แต่จะเป็นเพราะคำที่ตอบมาไม่พุดจาทำทนายให้เกิดอริ หรือ
 จะเป็นเพราะพระเจ้ากรุงธนบุรียังติดการศึกสงครามทางอื่น
 อยู่ ทั้งเมืองไตรและเมืองปัตตานี ไม่ได้ยอมจนพระเจ้า
 กรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ไม่ได้ให้กองทัพลงไปปราบ
 ปราบจนตลอดรัชกาล ส่วนเจ้านคร ๆ ที่ได้กลับออกไป
 ครองเมืองเมื่อครั้งกรุงธนบุรีนั้น มีจดหมายเหตุปรากฏว่า
 หัวเมืองซึ่งเคยเป็นอาณาเขตของเจ้านคร ๆ ครองตั้งตัวเป็น
 อิสระ พระเจ้ากรุงธนบุรีมิรับสั่งให้แยกกลับมาเป็นหัวเมือง
 ขนกรุงธนบุรีหมด เจ้านคร ๆ คงไว้ว่ากล่าวอยู่แต่ในเขต
 เมืองนครศรีธรรมราชเดิม ฝ่ายเหนือชนมาจากเมืองไชยา
 ฝ่ายใต้ลงไปจนแดนเมืองพัทลุง และเมืองสงขลา แต่ค้ำ
 ตะวันออกตะวันตกเขตเมืองนคร ๆ ๖ ทิศละทั้ง ๒ ค้ำ

ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปี

22/04/2563

TUDC

มะโรงฉศก จุลศักราช ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๒๗ พระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชดำริเห็นว่าเจ้า
 นคร ๆ แก่ชราพันเพอน และพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ตั้งแต่ง

ให้มียศศักดิ์พิเศษประเพณีเหลือเกินนัก จึงโปรดให้เรียกตัว
 กลับเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ อย่างเดิม ทรงตั้งเจ้า (พัฒน์)
 เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นบุตรเขยและเป็นอุปราชของ
 เจ้านครฯ แต่ทรงตั้งตัวเป็นอิสระ ให้เป็นเจ้าพระยาศรี
 ธรรมมาโคกราช ผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช
 ความปรากฏในหนังสืออุฎฐราชว่า ให้เมืองสงขลากลับมา
 เป็นเมืองขนนครศรีธรรมราชและว่าเมืองนครศรีธรรมราช
 ทิศต่อเขตแดนกับหัวเมืองแขก ให้เจ้าพระยานครฯ คอยสืบ
 สวรรเวียงการงานอย่าให้พวกแขกกำเริบเข้ามาอย่าพระราช
 อาณาจักรได้ แต่หัวเมืองอื่นหาได้กล่าวถึงไม่ จึงเข้าใจ
 ว่าเมืองพัทลุง เมืองไชยา เมืองชุมพร คงเป็นหัวเมือง
 ขนตรงต่อกรุงเทพฯ ส่วนหัวเมืองฝ่ายซ้ายทะเลหนานอก
 เหนือเขตเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไป คือ เมืองภูเก็ต
 เมืองถลาง เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง & เมืองนี้ ปรากฏ
 ในพงศาวดารเมืองถลางว่า โปรดให้มีข้าหลวงกรุงเทพฯ
 ออกไปกำกับท่านองอย่างตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลทุกวัน
 ควบหัวเมืองทางนั้นเช่นหน้าด่านใกล้แดนพม่า ชื่อ
 หลวงที่ออกไปกำกับหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ปรากฏว่าพระ

เรื่องจัดการปกครองหัวเมืองบักขี้ไต้

ขาราชนกุลคน ๑ พระยาธรรมไตรโลกคน ๑ และเจ้า
พระยาสุรินทรราชาคน ๑ แต่ผู้ใดจะไปก่อนหลังและจะ
ผลัดเปลี่ยน หรือเลื่อนยศชั้นในคนเดียวกันอย่างไรไม่แน่
แต่ทราบได้ว่า เมื่อเจ้าพระยาสุรินทรราชาได้เป็นผู้กำกับ
มณฑลหัวเมืองฝ่ายตะวันตกนั้น ก่อนขลุ่ยเบญจศก จุล
ศักราช ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖

เมื่อขลุ่ยเบญจศก จุลศักราช ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘
พระเจ้าอังวะปกครองยกกองทัพใหญ่เข้ามาตีเมืองไทย กอง
ทัพพม่า ที่ยกเข้ามาคราวนั้นจำนวนพลแสนสามหมื่นเศษ
ยกมาทุกทางที่จะมาได้ ส่วนข้างหัวเมืองบักขี้ไต้ฝ่ายตะวัน
ตก พม่ายกกองทัพมาเป็น ๒ กอง กอง ๑ ตีเมืองตะกั่ว
ขี้ ตะกั่วทุ่ง ได้แล้วยกเลยลงไปตีเมืองกลาง ท้าวเทพสตรี
ท้าวศรีสุนทร รักษาเมืองกลางไว้ได้ กองทัพพม่าอีกกอง
๑ ยกมาตีเมืองระนอง เมืองกระบุรี ซึ่งเป็นหัวเมืองชน
เมืองชุมพร แล้วข้ามมาตีได้เมืองชุมพร เมืองไชยาและ
เมืองนครศรีธรรมราช ครั้นกองทัพหลวงทางกรุงเทพฯ
ยกไปต่อสู้กองทัพพระเจ้าอังวะยกเป็นทัพหลวงมาทางลาด
ตญาแขวงเมืองกาญจนบุรี ตีกองทัพพม่าแตกยับเยินไป

22/04/2563

TUDC

แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงมีรับสั่ง
ให้กรมพระราชวังขวรมหาสุรสิงหนาท - เสด็จยกกองทัพ
ลงไปปราบปรามพม่าที่ภาคหัวเมืองทางแหลมมลายู เมื่อ
ทัพพม่าแตกหนีกลับไปหมดแล้ว กรมพระราชวังขวร ฯ
เสด็จลงไปประทับอยู่ที่เมืองสงขลา จึงให้ข้าหลวงเชิญ
กระแสน้ำออกไปยังหัวเมืองแขก คือ เมืองปัตตานี
เมืองไทรบุรี เมืองตรังگان ให้มายอมเป็นเมืองขึ้นตั้งแต่
ก่อน พระยาปัตตานีชกชนไม่ยอมมาขึ้น กรมพระราชวัง
ขวร ฯ จึงมีรับสั่งให้กองทัพไทยยกลงไปตีไคเมืองปัตตานี
กวาดครอบครัวและเก็บเครื่องศาสตราวุธมาเสียเป็นอันมาก
เมื่อข่าวกองทัพไทยตีไคเมืองปัตตานี ปราบกฏออกไปถึง
เมืองไทรบุรี และเมืองตรังگان พระยาไทรบุรี (อัยคุล

• ตามความในหนังสือพงศาวดารเมืองตรังگان เมืองกลันตันว่า
เดิมเมืองตรังگانร้างอยู่ เมืองกลันตันเป็นเมืองขึ้นเมืองปัตตานี มาในราว
ครึ่งกรุงธนบุรีเอง ต่วนมาไซคนหนึ่ง เป็นเชื้อสายพระยาปัตตานีไปได้
น้องสาวเจ้าเมืองยะโฮเป็นภรรยา เจ้าเมืองยะโฮรักใคร่ จึงให้กำลังแก่
ต่วนมาไซให้มาตั้งเมืองตรังگانขึ้น ครั้นพระยาตรังگان [มาไซ] มีกำลัง
มากขึ้น จึงชิงได้เมืองกลันตันไปเป็นเมืองขึ้นเมืองตรังگان ด้วยเหตุนี้ จึง
ปรากฏในกฎรับสั่งพระเจ้ากรุงธนบุรีครั้งตั้งเจ้านคร ฯ ว่าให้ไปว่ากล่าวแต่
แก่เมืองไทรบุรี และเมืองปัตตานีซึ่งเป็นเมืองใหญ่มาแต่ครั้งกรุงเก่าแต่
๒ เมือง

ละโมภรัมชะ) และพระยาตรังگان (มาไซ) ต่างเกรง
 พระเทศานภาพ จึงมายอมอ่อนน้อมชนต่อกรุงเทพฯ โดย
 ก็ กรมพระราชวังบวร ฯ ก็โปรดให้ตั้งเป็นเมืองประเทศ
 ราชถวายต้นไม้ทองเงินอยู่ทั้ง ๓ เมือง แต่ส่วนเมืองบัก
 ตานันนั้น ท้าวพระยาบักตานผูกขัดแข็งจะหลบหลีกมตายไป
 อย่างไม่รู้ หรือว่าจับตัวโตซอนไม่แน่ แต่มีหลักฐานเชื่อได้
 ว่า เมื่อโตเมืองบักตานครั้งนั้นแล้ว กรมพระราชวังบวร ฯ
 ทรงตั้งแขกคน ๑ ซึ่งมีความสวามิภักดิ์ให้เป็นพระยา
 บักตานีต่อมาและในคราวตีเมืองบักตานครั้งนั้น หลวง
 สุวรรณศรีสมบัต (บุญฮุย) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
 ความชอบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเลื่อนยศขึ้นเป็นพระยา
 สุวรรณศรีสมบัต และทรงตั้งนายบุญเฮียวผู้หนึ่ง เป็นพระ
 อนันตสมบัตผู้ช่วยราชการ แต่ให้เมืองสงขลาคงขนอยู่
 แก่เมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม

22/04/2563

เรื่องหัวเมืองบักย์ใต้ในรัชกาลที่ ๑ ที่ปรากฏใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารต่อมา มีเนื้อความเคลือบคลุม
 เป็นข้อสงสัยและแตกต่างกับหนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา

อยู่ตอน ๑ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เมื่อปีระกา
 เอกศก จุลศักราช ๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ ของเชียงใหม่
 ญวนเมื่อยังเป็นเจ้าอนมก กมีบายอกเข้ามากราบบังคมทูล
 ว่า ราชามาเมืองขัตตานีมีหนังสือให้ทูตถือไปถึงเชียงใหม่
 ชวนให้ยกกองทัพญวนเข้ามาตีกรุงเทพฯ ๑ พร้อมกราบ
 ขัตตานีจะยกกองทัพชนมออกทาง ๑ ของเชียงใหม่ส่งต้น
 หนังสือราชามาขัตตานีเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย จึงโปรดให้
 พระยาภักโหมราชเสนายกกองทัพลงไปตีเมืองขัตตานี จับ
 ได้ตัวราชามาขัตตานีเอามาจำคุกไว้ ณ กรุงเทพฯ ๑ ต่อมาอีก
 ๒ ปี ถึงขัตตานี จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔
 ว่ามีแขกเซี่ยะอยู่นอกพระราชอาณาเขตยกกองทัพเรือเข้า
 มาตีเมืองสงขลา เจ้าเมืองกรมการสู้พวกแขกเซี่ยะเข้าศึก
 ไม่ได้ ต้องหนีไปเมืองพัทลุง เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์)
 ยกกองทัพเมืองนครไปตีพวกแขกเซี่ยะแตกพ่ายไป แต่ใน
 22/04/2563 มุจค หนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา เรื่องราชามาเมืองขัตตานีเป็น
 กบฏ กล่าวถึงขัตตานี จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ.
 ๒๓๓๔ (ตรงกับที่กล่าวในพระราชพงศาวดาร ว่าแขก

เรื่องจัดการปกครองหัวเมืองมณฑลใต้ ๑๖๓

เซี่ยะยกกองทัพมาตีเมืองสงขลา) ว่ามีโต๊ะชาหยัต มา
แต่ก่อนเคยล่าแดงตนว่า เป็นผู้เคียว รุเวทมนตร์และวิชากร
ต่าง ๆ จนผู้คนในเมืองปัตตานีนับถือเป็นอันมาก โต๊ะชา
หยัตคบคิดกับพระยา (รายา) ปัตตานียกกองทัพชนมาตี
เมืองสงขลา เจ้าพระยานครฯ (พัฒน์) พระยาสงขลา
(บุญชู) ยกกองทัพเมืองนครฯ เมืองสงขลา ไปตี
กองทัพเมืองปัตตานีแตกไปจากเมืองสงขลาแล้ว พระยา
สงขลายกตามลงไปตีใต้เมืองปัตตานีก่อน กองทัพกรุงเทพฯ
จึงยกออกไปถึง ในคราวนั้นเมื่อเสร็จศึกแล้ว เจ้าพระยา
นครฯ (พัฒน์) กับพระยาสงขลา (บุญชู) เกิดอริกันขึ้น
ถึงกราบทูลฟ้องร้องกัน ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระยา
สงขลา (บุญชู) มีความชอบ จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ
ให้เลื่อนยศพระยาสงขลา (บุญชู) ขึ้นเป็นเจ้าพระยา
อินทศิริง ให้ยกเมืองสงขลามาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และ
ให้กำกับหัวเมืองแขกด้วย ได้ความตามหนังสือพงศาวดาร
เมืองสงขลาทางน ขาพเจ้าพเคระหัดเห็นเรื่องราวที่แตก

• ผู้ที่เรียกว่า ชาหยัต หมายความว่า เป็นเชื้อสายสืบมาแต่พระ

ต่างกันตอนนั้น ไม่สมเหตุผล ทั้งที่กล่าวในหนังสือพระราช
พงศาวดาร และหนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา แต่มี
หลักฐานความจริงอยู่ ๒ ข้อ คือ ข้อ ๑ เมื่อในรัชกาล
ที่ ๑ พระยายัตตानเป็นกษัตริย์ ข้อ ๒ ได้โปรดเกล้าฯ พระยา
สงขลา (บุญฮย) ขึ้นเป็นเจ้าพระยา ยกเมืองสงขลาขึ้น
เป็นเมืองโทชนกรุงเทพฯ ได้กำกับหัวเมืองแขกชายทะเล
หน้าในมาแต่ในรัชกาลที่ ๑ จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้าสันนิษ
ฐานว่า เรื่องที่จริงในตอนนั้นจะเป็นดังกล่าวต่อไปนี้ คือ:-

ในปี ไต่ยหว่างระหว่างระกาเอกศก จุลศักราช ๑๑๕๑
พ.ศ. ๒๓๓๒ กบขกนตรศก จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ.
๒๓๓๔ มีโต๊ะซาหยคเข้ามาจากต่างประเทศ มาสำแดง
ตนว่าเป็นผู้วิเศษ จนพวกแขกชาวเมืองยัตตานพากันเชื่อ
ถือเป็นอันมาก ราชยาเมืองยัตตานซึ่งกรมพระราชวังบวร
ไต่ยตรงตั้งไว้ ไต่โต๊ะซาหยคนั้นเป็นต้นคิดจึงก่อการกบฏ
ชักชวนพวกแขกสลคซึ่งอยู่นอกพระราชอาณาเขต สมทบ
กบขกนตรศกเมืองยัตตานยกกองทัพชนมาตีเมืองสงขลา และ
แต่งตั้งคนให้ไปชวนองเซียงสอ ให้ยกกองทัพญวนชนมาตี
ทางตะวันออกอีกทาง ๑ แต่องเซียงสอไม่เข้าช่วย เมื่อ

เรื่องจัดการปกครองหัวเมืองบักขั๊ไต ๑๖๕

ราชาเมืองปัตตานียกกองทัพชนมมาถงเมืองสงขลา พระยา
สงขลา (บุญชู) มีกำลังไม่พอต้านทานทัพแขก จึงหลบ
ถอยชนมาอาศัยเมืองพัทลุง ครั้นเจ้าพระยาณรงค์ (พัฒน์)
ยกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชลงไปถึง กองทัพเมือง
นครศรีธรรมราช และเมืองสงขลา จึงช่วยกันระดมตี
กองทัพเมืองปัตตานีแตก แล้วพระยาสงขลาติดตามลงไปตี
ไต่เมืองปัตตานี จับไต่ตัวราชาเมืองปัตตานีส่งเข้ามา
กรุงเทพฯ เหตุด้วยพระยาสงขลา (บุญชู) มีความชอบ
เมื่อยกตามลงไปตีไต่เมืองปัตตานี ประกอบกับกระแส
พระราชดำริว่า เมืองนคร เมืองเคียวกำกับหัวเมืองแขกทั้ง
หน้านอกหน้าใน ดูแลระวางเหตุการณ์ไม่ไต่ทั่วถึง พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงพระกรุณาโปรด
เลื่อนยศพระยาสงขลา (บุญชู) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาสงขลา
ให้เมืองสงขลามาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และให้กำกับหัว
เมืองแขกข้างทะเลหน้าในด้วย เมืองปัตตานีก็โปรดให้
แยกออกเป็น ๗ หัวเมืองในครังนั้น เป็นเมืองปัตตานี ๑
เมืองหนองจิก ๑ เมืองยะลา ๑ เมืองรามันห์ ๑ เมือง
บิทรัง ๑ เมืองสายบุรี ๑ เมืองระแงะ ๑ และทรงตั้ง

22/04/2563

TUUC

ข้าราชการไทยบ้าง แซกซึ่งมีความสวามิภักดิ์บ้าง ให้
 เป็นเจ้าเมืองทั้ง ๗ เมือง เพื่อจะมีให้เมืองปัตตานีมีกำลัง
 คึกคักขงได้ตั้งแต่ก่อน ส่วนเมืองนครศรีธรรมราช คงได้
 กำกับดูแลแต่เมืองไทรบุรีข้างหน้านอกต่อมา
 ครนอยู่มาถึงขมะโรงสัมฤทธิศก จุลศักราช

๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ เจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) มี
 ขอบอกเข้ามาว่า คาโต๊ะบกสนเจ้าเมืองยี่หรั่งคบคิดกับพวก
 แซกสลักจะมาตีเมืองสงขลา จึงโปรดให้เจ้าพระยาพลเทพ
 (บุญนาค) ยกกองทัพลงไปปราบปรามเมืองยี่หรั่งเรียบบริษ
 ติงเก่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเรื่องที่จริงจะเป็นเช่นนั้น

เกิดเหตุเรื่องเมืองเขมรตอน ๒

ฝ่ายกรุงกัมพูชา ตั้งแต่เกิดเหตุดังกล่าวมาในตอน
 ที่ ๑ แล้ว สมเด็จพระอภัยราชาภักษนิกของคังวณ ซึ่งเป็น

• จะเป็นปีกุนตรศก จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ดังกล่าว
 ในพงศาวดารเมืองสงขลาไม่ได้ ด้วยเวลานั้นเจ้าพระยาพลเทพ (บุญนาค)
 ยังเป็นเจ้าพระยาชัยวิชิตผู้รักษากรุงเก่า ยังไม่ได้เลื่อนยศเป็นเจ้าพระยา
 พลเทพ

ข้าราชการไทยบ้าง แซกซึ่งมีความสวามิภักดิ์บ้าง ให้
 เป็นเจ้าเมืองทั้ง ๗ เมือง เพื่อจะมีให้เมืองปัตตานีมีกำลัง
 คึกคักขุดได้ตั้งแต่ก่อน ส่วนเมืองนครศรีธรรมราช คงได้
 กำกับดูแลแต่เมืองไทรบุรีข้างหน้านอกต่อมา
 ครั้นอยู่มาถึงขมะโรงสัมฤทธิ์ศึก จุลศักราช

๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ เจ้าพระยาสงขลา (บุญชู) มี
 ขอบอกเข้ามาว่า คาโต๊ะบกสนเจ้าเมืองยี่หรั่งคบคิดกับพวก
 แซกสลักจะมาตีเมืองสงขลา จึงโปรดให้เจ้าพระยาพลเทพ
 (บุญนาค) ยกกองทัพลงไปปราบปรามเมืองยี่หรั่งเรียบบริบูรณ์
 ตั้งเก่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเรื่องที่จริงจะเป็นเช่นนั้น

เกิดเหตุเรื่องเมืองเขมรตอน ๒

ฝ่ายกรุงกัมพูชา ตั้งแต่เกิดเหตุดังกล่าวมาในตอน
 ที่ ๑ แล้ว สมเด็จพระอภัยราชาภักษากษัตริย์ของกัมพูชา ซึ่งเป็น

• จะเป็นปีกุนทรศึก จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ดังกล่าว
 ในพงศาวดารเมืองสงขลาไม่ได้ ด้วยเวลานั้นเจ้าพระยาพลเทพ (บุญนาค)
 ยังเป็นเจ้าพระยาชัยวิชิตผู้รักษากรุงเก่า ยังไม่ได้เลื่อนยศเป็นเจ้าพระยา
 พลเทพ

พระมหาอุปโยราช ก็มีความระแวงไม่ไว้ใจกัน ค้วยฝ่าย
 สมเด็จพระอภัยราชาไปนิยมข้างญวน แต่ฝ่ายพระมหา
 อุปโยราชยังชอตรงต่อไทย ครั้นณเดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ
 เวลากลางคืนพระมหาอุปโยราช กับพระยาพระเชมรเจ็ด
 นาย ไพร่ประมาณร้อยเศษ หนีสมเด็จพระอภัยราชามา
 ตั้งอยู่เมืองโพธิสัตว์ สมเด็จพระอภัยราชาให้ขุนนางมา
 เกลี้ยกล่อมถึงสองครั้ง พระมหาอุปโยราชก็ไม่ยอมกลับไป
 ไป กลบยัดเอาตัวขุนนางเหล่านั้นไว้ ข้าหลวงไทยซึ่งออก
 ไปอยู่ที่เมืองปัตของ และพระยาอภัยภูเบศร์ผู้รักษาเมือง
 ปัตของ ทราบเหตุดังนั้น ก็บอกเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ครั้น
 ได้ทรงทราบ ฯ ทรงพระราชดำริเห็นว่าพี่น้องวิวาทกันใหญ่
 โทงจนถึงฆ่าขุนนางผู้ใหญ่แล้ว และนักองค์สงวนก็หนีมา
 ตั้งอยู่เมืองโพธิสัตว์ จะมีแต่ศฤงษณ์ออกไปว่ากล่าวให้
 สม่ครสมานตักกันเป็นปรกติเห็นจะไม่พอแก่เหตุการณ์ จำ
 จะต้องให้มีกำลังออกไปด้วยจึงจะเป็นที่ยำเกรง จึงโปรด
 ให้เจ้าพระยาบวรราช (น้อย) คุมกองทัพไปสมทบกับทัพ
 พระยาพิชัยบรมฤทธิ์ พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง
 ซึ่งไปตั้งอยู่ ณ เมืองปัตของแต่ก่อน และเชิญศฤงษณ์

22/04/2563

TUJDC

ออกไปว่ากลัววเกลือบโกล้ให้พี่น้องเป็นสามัคคิกันเสีย เจ้า
 พระยายมราชไค้ยกไปจากกรุง ฯ ในเดือนสี่มะแมตรีศก
 ครนถึงคณขวออกจัตวาศก จุศศักราช ๑๑๗๔ พ.ศ.
 ๒๓๕๕ สมเด็จพระอัฐยราชาแห่งกองทัพเขมรให้ติดตาม
 มาจับพระมหาอุปโยราชหลายทาง พระยาอภัยภูเบศร์ผู้
 ว่าราชการเมืองปัตของ จึงให้พระยาโกษา พระยาวิเศษ
 พระยาสุนทร กรมการเมืองปัตของคุมกำลังลงไปเมือง
 โพลีศัคว์คอยห้ามปรามอยู่ ครนเจ้าพระยายมราชยกลง
 ไปถึงเมืองปัตของไค้ทราบความดังนั้น ก็ยกกองทัพตาม
 ลงไปตั้งอยู่ที่เมืองโพลีศัคว์ สืบไค้ความว่า สมเด็จพระอัฐย
 ราชา ให้พระยาสังคโลก พระยาเอกราช พระยาเพชร
 เกลโซเจ้าเมืองลาดยเออຍ ยกกองทัพมาตั้งอยู่ที่ตำบลวิจิ
 นาททัพหนึ่ง เจ้าพระยายมราชจึงคิดว่ ถ้าจะยกทัพลงไป
 เมืองขันทายเพชรที่เคียว เกลออกว่สมเด็จพระอัฐยราชา
 จะไม่ทนรู้เหตุผลหนักเขาก้จะตันทกใจหนีไป จึงให้พระยา
 อินทรราชบค สหราชรองเมือง มีหนังสือแจ้งความลงไปให้
 สมเด็จพระอัฐยราชารุก่อน สมเด็จพระอัฐยราชากนึ่งเสีย
 หาทออบหนังสือไม่ เจ้าพระยายมราชคอยทำอยู่เห็นหายไป

จึงแต่งให้พระภักคินุชิตเชิญศุภอักษรลงไปแจ้งอีกครั้ง ๑
 ครนลงตำบลดรวิณนาท พระยายมราชเขมร พระยาพิษณ
 โลกพระยาเพชรเกษม ซึ่งคุมกองทัพมาตั้งค่ายกันทางอยู่
 ให้ยัดศุภอักษรและคุมข้าหลวงผู้ถือศุภอักษรนั้นไว้ แล้ว
 ยอกไปแจ้งสมเด็จพระอุทัยราชา ๆ กลับให้พระยาพระเขมร
 มาขับไล่พระภักคินุชิตข้าหลวงเสีย มิได้รับศุภอักษรไว้
 พระภักคินุชิตกลับมาแจ้งความแก่เจ้าพระยายมราช ๆ เห็น
 ว่า สมเด็จพระอุทัยราชายังอาจออกหน้าคูหมื่นสิ้นยาเกรง
 ก็พานักองค์สงวนยกกองทัพลงไป พวกพระยาพระเขมร
 ทตั้งค่ายอยู่ตำบลดรวิณนาทรวากกองทัพไทยยกลงไปก็พากัน
 ทลขหนี ทังไว้แต่ค่ายเปล่า แต่พระยาสุรสงครามซึ่งคุม
 ทพและเรือเสี้ยมมาถึงค่ายลกระพงชนัง พยกกองทัพเรือ
 พระยาธรรมมาเกษม พระยาโยธาสงคราม พระยามนตรี
 เสนหา พวกเขมรเอาปืนใหญ่หน้าเรือยิงเอาพวกไทย ๆ
 กมีไทยยิงตอบ ทพไทยให้รบรกลงไป ครั้นเรือใกล้กันเข้า
 พระยาธรรมมาเกษม พระยาโยธาสงคราม พระยามนตรี
 เสนหาก็ตลขทัพหนีไป พระยาธรรมมาเกษมใช้ให้พระยา
 มนตรีสงครามลงเรือเร็วรีบไปทูล แก่สมเด็จพระอุทัยราชา

ว่ากองทัพเจ้าพระยาบรมราชยกกลงไปทั้งทางบกทางเรือผู้คน
 มากนักเหลือที่จะสู้รบได้ สมเด็จพระเอกทัศราชาได้ทราบ
 คึงนั้น ก็อพยพครอบครัวรวบรวมทรัพย์สินของลงบรรทม
 เรือล่องหนีไปจากเมืองบันทายเพชร เมื่อ ๗ วันพอเดือน
 ๕ แรม ๑๓ ค่ำ ไปพักอยู่เมืองพนมเปญ

ฝ่ายนักพระองค์มซึ่งเป็นพระมหาอุปราช กับนัก
 พระองค์ทวงซึ่งเป็นน้อง ก็อพยพไปด้วยสมเด็จพระเอก
 ทัศราชาในเรือลำหนึ่งปรึกษากันว่า ถ้าจะไปด้วยสมเด็จพระ
 เอกทัศราชาผู้พักจะพลอยเป็นกบฏไป ครั้น ๗ วันพฤหัสยศ
 เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ บัวออกจันทวาคก จุลศักราช ๑๑๗๔
 เวลากลางวัน นักพระองค์ม นักพระองค์ทวง จึงพา
 สมัครพรรคพวกชนบกหนักกลับมา รุ่งขึ้นสมเด็จพระเอก
 ทัศราธิ์รู้ความเข้าใจคนตามก็ไม่ทัน ฝ่ายพระยาสุรสงคราม
 นายทัพเรือลงไปถึงโพโตก เขมรบอกความว่าสมเด็จพระ
 เอกทัศราชาพาครอบครัวลงไปทางเมืองพนมเปญ พระยาสุ
 22/04/2563 TUDC
 สงคราม รีบตามลงไปหมายจะห้ามสมเด็จพระเอกทัศราชาไว้
 ก็มิทัน พยแต่เรือครอบครัวไพร่เขมรลับสนวนวายอยู่ จึง
 ประภาคข่าวร้องให้กตยชนมาอยู่บ้านเรือนตามเดิม

ฝ่ายเจ้าพระยามรราชครั้นยกกองทัพไปถึงเมืองขันทาย
เพชร ได้ความว่าสมเด็จพระอุทัยราชา อพยพครอบครัว
หนีไปตั้งเมืองไซ่ง่อนแต่ ณ วันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ
แล้ว เจ้าพระยามรราช จึงให้มีหนังสือไปถึงองค์ตาก
ขุนขยับ ๑ ถึงสมเด็จพระอุทัยราชาขุนขยับ ๑ ซึ่งแจ้งว่ากองทัพ
กรุงเทพฯ ไม่ได้ยกกองทัพไปเพื่อกระทำร้ายต่อสมเด็จพระอุทัย
ราชาอย่างใด โปรดให้เจ้าพระยามรราชออกไปว่ากล่าว
ไกล่เกลี่ยให้สมเด็จพระอุทัยราชา กับน้องสมัครสมานเป็น
สามัคคีรสต่อกันอย่างเดิม อย่าให้แตกร้างกันให้บ้านเมือง
เป็นกลางลั่น สมเด็จพระอุทัยราชาและองค์ตาก ขุนขยับ
ไม่ตอบเจ้าพระยามรราชประการใด เจ้าพระยามรราชจึง
ทรงรอฟังราชการอยู่ที่เมืองขันทายเพชร และนักองค้อม
นักองคควงซึ่งหนีสมเด็จพระอุทัยราชากลับมานั้น เมื่อ
แจ้งว่าเจ้าพระยามรราชกับนักองคสังวณผู้พมามาตั้งอยู่ที่เมือง
ขันทายเพชร ก็มาอยู่ด้วยนักองคสังวณ เจ้าพระยามรราช
ก็บอกขอราชการเข้ามา ณ กรุงเทพฯ

22/04/2563

TUDC

ในเวลานั้นพอที่กรุงเทพฯ ได้ทราบข่าวว่าศึกไทยเขา
ซึ่ง เป็นพระชนนี ของพระเจ้าเวียงคนามยาลอง สิ้นพระชนม์

จึงโปรดให้พระราชเสนาเป็นราชทูต เชิญพระราชสาส์น
 ออกไปค้ำนัยศพทักไทยเฮา ตามประเพณีทางพระราชไมตรี
 เมื่อ ๓ วันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะแมตรีศก จุลศักราช
 ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ และมีหนังสือเจ้าพระยาพระคลัง
 ไปถึงองเลโป ฉบับหนึ่ง ใจความว่าชนวิสูตรสงคราม ซึ่ง
 ออกไปเมืองไผทมาศกลับเข้ามากราบทูลว่า ผู้รักษาเมือง
 ไผทมาศขอกว่ามีหนังสือลงมาแต่กรุงเวียตนามว่า ๓ วัน
 อังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๗ ค่ำ คักไทยเฮาสั้นพระชนม์
 ครนจะงคไว้ค้อยฟังพระราชสาส์นและหนังสือขอกเข้ามา
 ชำนัก จึงแต่งให้พระราชเสนาราชทูต หลวงสุริยภักดี
 อุปทูต หลวงรัตนทิพภักดีทูล คุมสิ่งของออกมาค้ำนัยพระ
 ศพทักไทยเฮา ส่วนในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผ้าขาวหน้าทอง
 ๒๐ พับ ผ้าขาวช่าห่าน ๒๐ พับ ผ้าขาวผืน ๒๐๐ ผืน
 ขผึ้งหนัก ๓ หาบ จันทน์เทศหนัก ๕๐ ชั่ง กฤษณาหนัก
 ๕๐ ชั่ง เครื่องหอมปรุงแล้วหนัก ๔๐ ชั่ง ส่วนในกรม
 พระราชวังบวรสถานมงคล ขผึ้งหนักหยาบ ๑ จันทน์เทศ
 หนักหยาบ ๑ ไม้กฤษณาหนัก ๓๐ ชั่ง ผ้าขาวช่าห่านสี
 ๑๐ พับ ผ้าขาวผืน ๑๕๐ ผืน เครื่องหอมหีบ ๑

เรื่องพระพุทธชบุษยรัตน

บ๊วอก ในเดือน ๖ บ๊วอกจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๗๔
จัตวาศก พ.ศ. ๒๓๕๕ ข้าหลวงซึ่งขึ้นไปเชิญพระแก้ว
ช.ศ. ผลัก อันมีพระนามปรากฏในปัจุบันนี้ว่า พระ
๑๑๗๔ พุทธชบุษยรัตน จักรพรรดิพิมลมณเฑียร จากเมือง
พ.ศ. นครจำปาศักดิ์ เชิญพระแก้วมาถงเมืองสระบุรี
๒๓๕๕ ไปรดให้จัตวเรอพระที่นั่งศรี และเรอกระบวนแห่
 ซึ่งไปรับพระพุทธปฏิมา แห่ลงมาพักสมโภชที่
 วัดศาลาปูนกรุงเก่าแล้ว เชิญลงมาถงวัดเขียน
 ตลาดแก้ว ซึ่งกำหนดเบ็นตงกระบวนแห่ใหญ่
 เข้าพระนคร เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น
 ๑๓ ค่ำ ไปรดให้จัตวเรอกระบวนมีเรอพระที่นั่ง
 กิ่งตงบุษบก มีพานทองสำหรับบรองพระแก้วผลก
 พรอุมควยเรอกระบวน เรอพระสงฆ์ราชาคณะ
 ฐานานุกรมเปรีบาย และเรอเจ้านาย ข้าราชการ
 ตลอดจนราษฎรที่มีศรัทธาจะช้วยเบ็นกระบวนแห่
 พระพุทธปฏิมากระบวน ๑ ครน ๑ วันศุกร์ เดือน

๖ ขน ๑๔ คำ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยกระบวน
 เรือพระที่นั่งกระบวน ๑ สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระ
 ราชวังบวรฯ เสด็จกระบวน ๑ ขึ้นไปรับพระแก้วผลึกทวด
 เขียนแต่ลงมาตามลำแม่น้ำจนถึงหน้าตำหนักแพ ให้ทอด
 ทู่นเรือพระพุทธรูปมาไว้หน้าตำหนักแพ มีการสวดมนต์
 เที่ยงพระบนตำหนักแพ และมีมหรสพในเรือที่ทอดทูนราย
 ในลำแม่น้ำ สมโภชพระพุทธรูปมา ๓ วัน ๓ คืนแล้ว
 ตั้งกระบวนสถลมารคแห่พระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ใน
 พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีการสมโภชอีก
 ๓ วัน ๓ คืน เมื่อเสร็จการสมโภชแล้ว โปรดให้ประ
 ติษฐานพระพุทธรูปมานั้นไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน-
 ศาสดาราม พระราชทานอนุญาตให้พระราชวงศานุวงศ์
 ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ข้าราชการตลอดจนครอบครัวและ
 อาณาประชาราษฎร์ชายหญิง ได้มาบูชาตามปรารถนา
 ทุก ๆ วันตลอดเวลา ๓ เดือน แล้วจึงโปรดให้เชิญไป
 ประดิษฐานไว้ในหอพระสุราลัยพิมาน ในบริเวณพระที่นั่ง
 จักรพรรดิพิมาน

ตำนานพระพุทธบุษยรัตน์

พระพุทธบุษยรัตน์พระองค์นั้น เป็นพระแก้วผลึก
 อย่างที่ช่างเรียกว่าเพชรน้ำค้าง หรือขมย่นาขาว เนื้อแก้ว
 สนิทและเป็นแท่งขนาดใหญ่มิเคยมีเหมือน ทรวดทรง
 พระพุทธปฏิมาท่างามยิ่งกว่าพระแก้วอย่างเดียวกัน แม้
 ขนาดย่อม ๆ ซึ่งได้เคยมีมา วัดขนาดมีประมาณสูงแต่ที่
 สดท้ายเกษตรชนไปจนสุดปลายพระจุฬาราชกุม ๑๒ นิ้ว ๒ กระจ
 เขี่ยคอชฎางค์ หน้าตักกวัดแต่พระชานทอง ๒ เก้านวกับ ๔
 กระจเขี่ยคอชฎางค์ ระหว่างพระกรรประทงสอง ๖ นิ้ว ๔
 กระจเขี่ยคอชฎางค์ ระหว่างพระอังกษกุฎ ๔ นิ้วกับ ๗ กระจ
 เขี่ยคอชฎางค์ ประมาณพระเคี้ยวแต่ปลายพระหฤชนไป
 ถึงที่สุดพระจุฬาราชกุม ๔ นิ้วกับ ๒ กระจเขี่ยคอชฎางค์ กว้าง
 พระพักตร์วัดในระหว่างพระกรรณทง ๒ ข้าง ๒ นิ้วกับ ๗

๐ หนังสือตำนานพระพุทธบุษยรัตน์ ข้าพเจ้าได้พบ ๒ ฉบับเป็น
 พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับ ๑ ทรงเริ่ม
 ต้นขึ้นไว้แต่ไม่จบ อีกฉบับ ๑ ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัวมีรับสั่งให้พระยาศรีสุนทรโวหาร [พัก สาลักษณ์] พร้อมด้วยเจ้า
 พรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี และเจ้าราชวงศ์เมือง
 นครจำปาศักดิ์คนเก่าเรียบเรียงขึ้น เมื่อ ณ วันพุธเดือน ๖ ขึ้นค่ำ ๑ ปี
 ระกาตรีศก จุลศักราช ๑๒๒๓ พ.ศ. ๒๔๐๔

กระเบียดคณิษฐางค์ ก็อันแก้วเดิมจะไต่มาแต่ทโค ผู้ใดจะ
 เป็นผู้สร้าง และจะสร้างที่ไหนไม่ปรากฏ ทำนานที่สยบุรี
 ทัพเรือได้เพียงว่า พระพุทธปฏิมาแก้วผลกพระองค์นี้ มีผู้
 พาหนีภัยอันตรายไปซ่อนไว้ในถ้ำเขาสัมปอายนายอน แขวง
 เมืองนครจำปาศักดิ์ ข้างฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มีพราน ๒ คน
 ชื่อพรานทัง พรานเท็ง ไปเที่ยวยิงสัตว์ป่า ไปพบพระแก้ว
 น้อยในถ้ำ ในตอนปลายสมัยเมือกรุงเก่าเป็นราชธานี
 พรานทัง พรานเท็งรู้ว่า เป็นของวิเศษ แต่สำคัญว่าเป็น
 เทวรูป จึงไปซ่อนสรวงขวงบนตามวิสัยพรานมาเนือง ๆ
 ภายหลังพรานทัง ๒ นั้นเห็นว่าพระแก้วอยู่ในที่เปลี่ยวว เกรง
 ว่าใครไปมาพบเขาก็จะลักไปเสีย คิดกันจะเชิญมารักษา
 ไว้เช่นสรวงที่ขานเรือนตน จึงเขาเซือกผกพระแก้วแขวน
 ห้อยมากับคันทันหน้าไม้ ในเวลาที่เดินมานั้น แก้วทรงพระ
 กรรณของขวากระทบคันทันหน้าไม้ลไปหน่อย ๑ พรานทัง
 พรานเท็งรักษาพระแก้วไว้ที่ขานค้อมมา เวลาไปถึงใต้สัตว์
 ป่า สำคัญว่าได้ด้วยอำนาจที่ขานพระแก้ว จึงเขาโลहित
 แท้เหมือนเป็นนิจมา

ต่อมาในสมัยเมื่อกรุงธนบุรีเป็นราชธานี เจ้าไชย-
 กุมารเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ได้ทราบความจากพ่อค้าที่ไป
 เทยวซอหนึ่งซอเขาสัตวป่าตามบ้านพรานว่า พรานทั้งพราน
 เติงมีพระแก้วเป็นของวิเศษอยู่องค์ ๑ เจ้าไชยกุมาร จึงให้
 ไปว่ากล่าวแก่พรานทั้งพรานเติงได้พระแก้วผลึกมา เห็น
 ว่าเป็นพระพุทธปฏิมาอันวิเศษจริง จึงให้สร้างวิหารประ-
 คิษฐานไว้เป็นที่สักการบูชาในเมืองนครจำปาศักดิ์ ชาว
 ทเจ้านครจำปาศักดิ์มีพระแก้วผลึกวิเศษของคน ไม่ได้
 ทราบเข้ามาถึงกรุงธนบุรี แม่เมือกของทัพไทยยกไปถึง
 เมืองนครจำปาศักดิ์ เมื่อครั้งตกรุงศรีสัตนาคนหุต คราว
 ได้พระมหามณเฑียรตนปฏิมากรแก้วมรกต ก็มีได้ทราบความ
 เรื่องพระแก้วผลึกพระของคน ทวยพวกเมืองนครจำปาศักดิ์
 พากันชวนเร้นยัดขังเสี้ย เจ้าไชยกุมารพิราลัย เจ้าหน้า
 ได้เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ทรงสมัยในรัชกาลที่ ๑ กรุง
 รัตนโกสินทร์ ย้ายเมืองนครจำปาศักดิ์มาตั้งฝั่งตะวันตก

๑ ความที่กล่าวมา กล่าวตามพระราชนิพนธ์ ตอนนี้จะกล่าว
 ตามตำนานฉบับหลัง แต่ข้าพเจ้าสงสัยว่าจะได้มีใครแทรกแซงเพิ่มเติม
 เสียบ้างแล้ว จึงคัดแต่เนื้อความลงไว้ในหนังสือ

แม่น้ำโขง ก็สร้างวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วผลึกใน
 เมืองใหม่ แต่ความก็ไม่ทราบเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ตลอด
 รัชกาลที่ ๑ จนเจ้าหน้าพิราลัยในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้
 ข้าหลวงออกไปปลงศพเจ้าหน้าเมือขมะแมตริคก จุลศักราช
 ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ข้าหลวงไปเห็นพระแก้วผลึกองค์
 นั้นเข้า จึงบอกแก่พวกท้าวพระยาเมืองนครจำปาศักดิ์ว่า
 พระแก้วผลึกนั้นเป็นของวิเศษ ไม่ควรจะเอาไว้ที่เมืองนคร
 จำปาศักดิ์ ซึ่งอยู่ชายเขตแดนพระราชอาณาจักรและเคย
 มีเหตุโจรผู้ร้ายเข้าปล้นเมือง ถ้ามีเหตุเช่นนั้นอีกของวิเศษ
 อาจจะเป็นอันตรายหายสูญไปเสีย พวกท้าวพระยาเมือง
 นครจำปาศักดิ์เห็นชอบด้วย จึงมีใบบอกเข้ามาให้กราบ
 บังคมทูลฯ ถวายพระพุทธปฏิมาแก้วผลึกนั้น จึงโปรดให้ข้า
 หลวงออกไปรับแห่พระแก้วผลึก และมีگارสมโภชตาม
 หัวเมืองรายทางตลอดมาจนถึงกรุงเทพ ฯ

เมื่องานสมโภชที่ในกรุงเทพ ฯ เสร็จแล้ว จึงโปรด

22/04/2563

FJDC

ให้เชิญพระพุทธปฏิมาแก้วผลึกนั้นไปไว้ที่โรงที่ประชุมช่าง
 ช่างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ให้ช่างจกเนื้อแก้วผลึกที่
 เหมือนนกขเนอแก้วในพระองค์พระพุทธรูป มาเจียรระไน

เป็นรูปลายพระกรรณที่ลือชื่อนั้นทอดคึกให้บริบูรณ์แล้ว ให้
 ชักเกล้าชักเงาชำระพระพุทธปฏิมาแก้วผลึกให้เกลี้ยงเกล้า
 มีเงาชนสนิทเสมอกัน แล้วทรงพระราชดำริพระราชทาน
 อย่างให้ช่างปั้นฐาน มีหน้ากระดานชั้นสิงห์ขั้วหงาย และ
 หน้ากระดานบนลวดทึบหลัง ย่อเก็จเป็นหลั่น และมีหน้า
 กระดานทองไม้ชั้น รองรับบัว กลุ่มหุ้ม รั้วทึบเกษตร แก้วต่อ
 องค์พระปฏิมา โดยทรวดทรงสถฐานที่พึงพอพระราช
 หฤทัยแล้ว ให้หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ แต่งให้เกลี้ยงเกล้า
 สนิทแล้วหุ้มด้วยทองคำ ทำให้เกลี้ยงกวัดชนเงางาม
 ด้วยชอบพระราชหฤทัยว่าเนอแก้วเกลี้ยงใสบริสุทธิ์ ท่อ
 คึกกษเคืองทองอันเกลี้ยงนงามยิ่งนัก แต่ยอดพระรัศมี
 พระศกยังไม่มิต้องอย่างแบบแผนพระพุทธรูป จึงมีรับสั่ง
 ให้ช่างแม่ทองคำหุ้มส่วน พระเศียรท มพระศก แล้วคุณเป็น
 เมศพระศกเต็มตามท แล้วต่อกับพระรัศมีลงยาราชาวดี
 มีเพชรประดับใจกลางหน้าหลังและกลีบต้นพระรัศมี เมื่อ
 24/04/2563 TUDC เสร็จแล้วถวายสวมลง พนทอง
 และช่องคุณพระศกก็มาปรากฏข้างพระพักตร์เป็นรวงผึ้งไป
 พระพักตร์ก็ เห็นพรรณ เหลืองคล้ายไม้ ผ่องใส เหมือนนัสพระ

องค์ จึงมีรับสั่งให้ประชุมนายช่างที่มีสติปัญญาปรักษาถัน
 คัดแก้ไข จึงปรักษาคัดกลงกันเอาเนื้อเงินไล่ขาวบริสุทธิ์
 แผ่นหุ้มลงเสียชั้นหนึ่งก่อน ชักเงินข้างในให้เกลี้ยงชกเงา
 งามแล้ว จึงสวมพระศกทองคำลงชั้นนอกแผ่นเงิน ก็เห็น
 พระพักตร์ใสสะอาดขาวนวลดีเสมอกับพระองค์ แล้วมีรับ
 สั่งให้ทำพระสุวรรณภรณ์ท่อน้อยพอจะสอดลงในช่องบนพระ
 จุฬาทาคเป็นทวยบรรจุพระบรมธาตุไว้ให้สมควรเป็นอุทมอยู่ชุนิย
 วัตถุ และให้ทำทวยท่อน้อยเท่ากับช่องพระเนตรแล้วลงยา
 ราชาวคิชาวก้า ตามที่พระเนตรชาวค้ำ แล้วฝัง ให้แนบพระ
 เนตรให้งามดีช่น เพราะแต่ก่อนช่องพระเนตรเป็นแต่ขุม
 แล้วและแต่หมึกและฝุ่นเป็นชาวค้ำเท่านั้น ไม่มีผิวเป็น
 มนมนคงเหมือนผิวยาราชาวคิ และมีรับสั่งให้ช่างทองทำ
 ฉัตรทองคำ ๕ ชั้น ๆ ต้นเท่าส่วนพระองค์ ลงยาราชาวคิ
 ประคิยพลอยมีใบโพธิ์แก้วห้อยเป็นเครื่องประดับ ปลาย
 คันฉัตรปักลงกับฐานข้างเบองพระปฤษฎางค์ พระพุทธรูปปฏิมา
 และให้ทำสนมถห้อยหน้าฐานพระพุทธรูปปฏิมาด้วยทองคำจำ
 หล็กกลายลงยาราชาวคิประดับเพชรและพลอย ครั้นการ
 สำเร็จจึงให้เชิญไป ประกฤษฐานไว้ในหอพระสุราลัยพิมาน

ซึ่งประคิษฐานอยู่ข้างบรรพทิศพระที่นั่งไพศาลทักษิณ เป็น
ที่ทรงสักการบูชาวันละสองเวลาเข้าค้ำมิได้ขาด

ต่อมาโปรดให้ตกแต่งหอพระสุราลัยพิมานด้วยเครื่อง
แก้ว ล้วนแต่ของอย่างค้ำมิเข้ามาจากต่างประเทศ ยัง
ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

เกิดเหตุเรื่องเมืองเขมรตอนที่ ๓

ฝ่ายเจ้าพระยามรราช (น้อย) ซึ่งยกกองทัพไทยลงไป
ไปตั้งอยู่ที่เมืองบันทายเพชรนั้น ตั้งแต่มีหนังสือลงไปถึง
สมเด็จพระอุทัยราชาและองค์ำคุณญวนเจ้าเมืองไซ่ง่อนแล้ว
รอฟังอยู่จนตลอดฤดูแล้งก็ไม่ได้รบตอบมาอย่างหนึ่งอย่าง
ใด จึงเห็นว่าเป็นอย่างของญวนที่จะแก่งัดเวลาไปให้
ถึงฤดูน้ำจืดเรือได้สะดวกแล้ว ญวนจึงยกกองทัพเรือชน
มาช่วยสมเด็จพระอุทัยราชา ถ้าปล่อยการร้งรอไปให้สม
ความคิดญวน กองทัพไทยจะเสียเปรียบมากนักเพียงแต่ที่
ตั้งร้งรออยู่เสียยิ่งอาหารก็ขัดสนเข้าทุกที เจ้าพระยาม
ราชจึงปรึกษากับนักพระองค์สงวนซึ่งเป็นพระมหาอุปโยราช
นักพระองค์อมซึ่งเป็นพระมหาอุปราช และนักพระองค์ควง

ซึ่งเป็นน้องสมเด็จพะอุทัยราชาทั้ง ๓ องค์ ว่าซึ่งสมเด็จ
 พระอุทัยราชาเจ้ากรุงกัมพูชาหนีไปเอาอำนาจญวนเป็นทัพ
 และเมื่อไทยได้พุดจากด้วยโดยคืบแล้ว แกล้งนิ่งเสียเช่นนั้น
 ความประพฤติของสมเด็จพะอุทัยราชาเป็นฐานกบฏ โดย
 ตรง จะร้องขอไม่ทำอย่างไรต่อไปนั้นไม่ได้ จำจะต้องทำ
 การที่เห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างที่สุดสำหรับกรุงเทพ ฯ นัก
 องค์ทั้ง ๓ มีความสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพ ฯ ยอมที่จะทำตาม
 คำแนะนำของเจ้าพระยาบรมราชททุกประการ เจ้าพระยา
 บรมราชจึงให้เผาเมืองพนมเปญ เมืองกระพงหลวง และ
 เมืองบันทายเพชรเสียทั้ง ๓ เมือง เพื่อจะมีให้เป็นทออาศัย
 ของข้าศึก แล้วให้อพยพผู้คนเข้ามาตั้งอยู่ที่เมืองพัตของ
 ให้พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองอยู่พึ่งราชการที่เมือง
 บันทายเพชร ส่วนเจ้าพระยาบรมราชพานักองค์ทั้ง ๓ เข้า
 มายังกรุงเทพ ฯ จึงโปรดให้เจ้าเขมรพักอยู่ที่บ้านเดิมของ
 สมเด็จพระนารายณ์ราชาริมสะพานบ้านเขมรทุกวันนี้ นัก
 พระองค์สงวนซึ่งเป็นพระมหาอุปโยราชเข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ
 ได้ ๕ ปี บัวยถึงอนิจกรรม คงอยู่ต่อมาแต่หนักพระองค์อม
 ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชกับนักพระองค์แก้ว

22/04/2563/

TUDC

ในเวลาเมื่อเจ้าพระยาบรมราชพานักพระองค์ทั้ง๓เข้ามา
 มานั้น พระราชเสนาซึ่งเป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์น
 ออกไปในการศพทักไทยเขายังอยู่ที่กรุงเวียตนาม จึง
 โปรดให้มีพระราชสาส์นให้ขุนอนรัักษ์ภุชกร หมื่นสุนทรภักดี
 เชิญออกไปให้พระราชเสนานำขนถวายพระเจ้าเวียตนาม
 ยาลอง เล่าเหตุการณ์ทั้งปวงที่มีมาในกรุงกัมพูชาให้
 พระเจ้ากรุงเวียตนามทราบ ตั้งแต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 ได้ทรงพระกรุณาชูป้าย สมเด็จพระอภัยราชา มาแต่ยัง
 เยาว์ จนได้ทรงอภิเษกเป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชา ก็มีได้
 มีความมกตัญญูรู้พระเดชพระคุณ แม่เมื่อเสด็จสวรรคตก็
 บิดพรัวเสีย ไม่เข้ามาถวายบังคมพระบรมศพ และซ้ำ
 ประพฤติกระดองอาชชกแข็งต่อกรุงเทพ ฯ มาหลายครั้ง
 หลายคราว ครั้นให้ลงไปว่ากล่าวโดยดีหวังจะให้เป็นการ
 เรียบร้อย สมเด็จพระอภัยราชา ก็กลับหลบหนีลงไปอยู่
 เสียดที่เมืองไซ่ง่อน จึงแจ้งความทั้งปวงมาให้พระเจ้ากรุง
 เวียตนามทราบความที่จริงไว้ ขุนอนรัักษ์ภุชกรเชิญพระ
 ราชสาส์นไปจากกรุงเทพ ฯ เมื่อวันอาทิตย์เดือน๘
 ขรพฤษภาคม แรม ๑๐ ค่ำ บัวออกจันทวาศก พ.ศ. ๒๓๕๕

ครั้นพวกทตตานทตกลั้บมาจากกรุงเวียตนาม เชิญ
 พระราชสาส์น ของพระเจ้ากรุงเวียตนาม ยาลองตอขบเข้ามา
 ว่า เจ้าเมืองไซ่ง่อนมีหนังสือบอกขึ้นไปถึงกรุงเวียตนาม
 ว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้ยกกองทัพใหญ่ไปตั้งอยู่แดน
 พนมเปญ เจ้าเมืองเขมรตกใจกลัวจึงหนีไปอยู่เมือง
 ไช่งอน กองทัพไทยตั้งแต่ไปอยู่เมืองเขมรเข้ยกเข้ยนรียบ
 ราชบาตร ไพร่พลเมืองเขมรไ้ความเดือดร้อนนัก จน
 ชันแต่ระเนียดค้ายวัง ของสมเด็จพระ อภัยราชากรอเอาไป
 ทำพินเสีย พระเจ้ากรุงเวียตนามคอยฟังราชสาส์น
 กรุงเทพ ๗ อยู่ จะไ้รู้เหตุผลต้นปลาย ก็พอม้พระราช
 สาส์นพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาออกไป ในพระราชสาส์นมี
 ความจะแจ้งอยู่ว่าขอ ให้พระเจ้ากรุงเวียตนามช่วยทรงพระ
 คำริ อย่าให้เสียประเพณีที่เมืองใหญ่โอบอ้อมเมืองน้อย
 ด้งน พระเจ้ากรุงเวียตนามเห็นว่าทางพระราชไมตรีทั้ง ๒
 พระนครจะย้คยาวไป ก็เพราะตั้งอยู่ในประเพณีที่ย้ตรี
 ช้่งอยู่ในสัจยธรรมทั้ง ๒ พระนคร ที่จริงนักพระองค์สงวน
 นนเป็นซากไม่ตรงต่อเจ้า เป็นบุตรก็หาความกตัญญูไม่

เขนน้องก็ไม่ขอต่อพิ โทษของนักพระองค์สงวนนั้น
 ใหญ่ยิ่งกว่าผู้อื่น แต่เมื่อคิดไปนักพระองค์สงวนก็ยิ่งเยาว์
 อยู่ ถ้ารู้ว่าตัวผิดขอโทษต่อพิเสียก็พอจะหายโทษ ถ้า
 เป็นไต่คองแล้วเนอกับกระดูกจะไต่รวมกัน กรุงเวียตนาม
 จะแต่งตั้งให้ขุนนางพานักพระองค์จันทร์ (สมเด็จพระ
 อุตัยราชา) กลับเข้ามาเมืองเขมร ขอให้กรุงศรีอยุธยาแต่งตั้ง
 ขุนนางผู้ใหญ่ออกไป พระเจ้ากรุงเวียตนามจะไต่แข็ง
 ข้อความพร้อมกันขุนนางญวน และให้พร้อมกันพา
 สมเด็จพระอุตัยราชากลับคนมาเมืองเขมร อย่างนี้จึงจะ
 ควรกับสองพระนครอันเป็นใหญ่ ที่จะปลุกฝังทำนุบำรุง
 เมืองน้อยชน

เมื่อในกรุงเทพ ฯ ไต่ทราบความตามพระราชสาส์น
 ของพระเจ้ากรุงเวียตนามดังนี้ ก็เข้าใจไต่ว่าญวนตั้งใจจะ
 ถอทางสมเด็จพระอุตัยราชา และเห็นว่าญวนไต่เปรียบอยู่
 ด้วยสมเด็จพระอุตัยราชาไปไว้ในมือ ถ้าขัดขวางคงจะ
 ต้องส่งกองทัพลงไปยึดเมืองเขมรในเวลา ฤกษ์และในท้องที่
 อันเลี้ยเปรียบญวนในเชิงสงคราม อีกประการ ๑ ถ้าเกิด

สงครามชนทางข้างใต้ อาจจะเป็นเหตุให้พม่ายกกองทัพเข้ามาทางข้างเหนือ ด้วยศึกพม่าที่มากัดเมืองถลางเมื่อขมะเส็ง เอกศก พ.ศ. ๒๓๕๒ มีไต่แตกยับเยินไปอย่างคราวก่อน ๆ พม่ายังมีทั้งกำลังและความมุ่งหมายที่จะหาโอกาสมาทำร้ายเมืองไทยอยู่ ด้วยเหตุเหล่านี้ จึงทรงพระราชดำริว่า รักษาทางไมตรีกับญวนไว้ดีกว่าที่จะให้เกิดเป็นอริกันชนในเวลานั้น จึงโปรดให้พระยามหาอำมาตย์เป็นราชทูต พระยาราชโยธาเป็นอุปทูต พระทองหล่อเป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นไปกรุงเวียตนามเมื่อ ๓ วันจันทร์ เดือน ๒ ขึ้น ๓ ค่ำ ขวออกจัตวาศก พ.ศ. ๒๓๕๕ ครั้นไปถึงเมืองไซ่ง่อนองค์ำกุนให้รับแก้พระราชสาส์น และจัดการเลี้ยงทูตตามทูต มิ่งวให้ทูต และมีการประลองยุทธ์ ขวกำลังญวนหลายอย่าง เป็นต้นว่าให้เอาช่างศกทหัดไว้ออกสู้เสอสูไฟสูบน ให้เห็นว่าช่างนั้นมีไต่ตกใจกลัว เข้าแย่งร้านไฟและแทงเสอ เสอขบสนันก็ไม่ถอยหนี

22/04/2563 TUBC
 เอาคนไทยทถงตายมามัดให้ช่างแทงจนถงตาย เป็นการอวดททไทยต่าง ๆ ครนรบรองทเมืองไซ่ง่อนแล้ว องค์ำกุนก็จัก พาหนะส่ง พระราชสาส์นและ ทูตไทยขนไปเมืองเว

พระเจ้าเวียงทนามยาลองรัชทายาทไทยคราวนั้น ตามความที่
 ปรากฏในจดหมายเหตุ คือเป็นการที่ตั้งพระทัยจะทำให้พวก
 ทศเข้าใจว่าทรงยินดีในการที่จะรักษาทางพระราชไมตรีกับ
 กรุงสยาม และแสดงให้ทศเห็นกำลังและอำนาจของญวน
 ด้วยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า ให้ขุนนางพาไปเที่ยวดูบ้าน
 เมือง นางขาว ตกคิน และทไวเคืองศรีสตราวุธ มังว
 ให้ทศ ผูกหัดประลองยุทธ์ให้ทศตทสนามนอกกำแพง
 เมืองเวียงเป็นการใหญ่ ยิ่งกว่าเมืองไซ่ง่อนขึ้นไปอีก ให้ทำ
 เป็นแผงยกไปตั้งเป็นค่ายสามชั้นห่างกันประมาณ ๓ เส้น
 หน้าค่ายนั้นยกเป็นรูปหุ่นร้านไฟสลักกัน ๓๘ ร้าน มีคน
 ถอนขนคาบศิลาปลายหอกอยู่ในค่ายประมาณชั้นละร้อยเศษ
 มีธงทวนสลักกบขน และมีกลองใหญ่คู่ ๑ มีร่มแดงกาง
 ๒ คัน มีคนหามองทองเงแม่ที่พอยู่กับกลองสัญญาของแม่
 ทพ มีธงใหญ่อยู่กึ่งของทองเงนั้น ๕ คัน สีเหลืองคัน ๑
 สีแดงข้างละ ๒ คัน แล้วจึงตกลองสัญญาณ ๓ ที ให้
 คนขนม้ามาหน้าข้างประมาณ ๓๐ เศษ มีม้าเทศสีขาว ๑
 ห้างค่อมมาข้างปลาย ๓๘ ซ้าง ผูกสลักขมมีธงสีกลลาค
 แดงขุดข้างละคัน โสข้างให้วิ่งเข้าแทงหุ่นหน้าค่าย แล้ว

เสยร่านไฟ คนถือขบอยู่ในแฉ่งค้ายยิงปืนจุดพลตัมของ
 กลองม้าร้องเสียงโห่ร้องออออง ช่างก็เขายอแย่งแทงค้าย
 ล้มกระเจกกระเจาย แต่ทำอย่างนั้นเอง ๓ ครั้ง เมื่อเสร็จการ
 ประลองยุทธแล้ว พระเจ้ากรุงเวียตนามมีรับสั่งให้ทตานทต
 ไทยเข้าไปเฝ้า รัชสั่งว่าเรื่องเมืองเขมรนั้นจะให้สมเด็จ
 พระอภัยราชาไปชนกรุงเทพฯ ๗ คังเก่า และจะให้ตัวเข้าไป
 เฝ้าถงกรุงเทพฯ ๗ ค้วย ทสมเด็จพะอภัยราชาทำผิดมาแต่
 กอนนั้น พระเจ้ากรุงเวียตนามขอพระราชทานไทยเสีย
 สักครั้ง ๑ แล้วจึงให้องคักนพร้อมกัพระยามหาอำ-
 มาตย์ พระยาราชโยธา พระทองหล่อ พาสมเด็จพะอภัย
 ราชามาสั่ง ณ เมืองบันทายเพชรเมื่อ ณ เดือน ๔ บวอก
 จัตวาศก พ.ศ. ๒๓๕๕ สมเด็จพะอภัยราชาว่าเมือง
 บันทายเพชรนั้นเป็นทคอง ไม่พอใจอยู่ ขอตั้งอยู่ทเมือง
 พนมเปญ ค้วยไกลแม่น้ำ ครนเสร็จสั่งสมเด็จพะอภัย
 ราชาแล้ว พระยามหาอำมาตย์ พระยาราชโยธา ข้าหลวง
 ไทยก็เดินขกมาเมืองพตของ

๑ ทำเลทองที่กรุงกัมพูชา ตอนข้างเหนือแต่เมืองบันทายเพชรขึ้น
 มาเป็นที่คอง [ในฤดูแล้ง] ไทยไปมาถึงง่ายกว่าญวน ตอนข้างใต้แต่

ครั้งนั้น องค์ท่านทำสง่า อวดพวก คนไทย และเขมร
 สำแดง ให้เห็น ว่าเป็น คนโอบ อ้อมอารี มีเมตตาแก่ ราษฎร
 เขมร หวังจะให้เขมรนับถือ ประกาศนายทัพนายกอง
 ไพร่พลของตัวอันเป็นจำนวนคนถึงสองพันเศษ ไม่ให้
 เทยวเขยคเขยนเอาทรัพย์สินสิ่งของพวกเขมร ตั้งแต่ผักตบ
 หนึ่งเป็นต้นไป ถ้าใครไปเอาของที่มีเจ้าของมาแล้วจะ
 ประหารชีวิตเสีย วันหนึ่งองค์ท่านเห็นพวกญวนถือผักมา
 กำมือหนึ่ง จึงให้เอาตัวมาถาม อ้ายญวนแจ้งว่าของชาว
 บ้านเขาให้โดยปรกติไม่ได้ข่มเหงเขา องค์ท่านว่ากฎหมาย
 วางไว้แล้วตัวหรือไม้อ้ายญวนก็ให้การว่ารู้อยู่แล้วแต่เห็น
 ว่าไม่ได้ข่มเหงเขา องค์ท่านก็คิดว่าในหมายประกาศไม่
 ใ้ว่าขอเขาให้โดยดีแล้วไม่มีโทษ ตัวทำผิดต้องตาย จึง
 สั่งให้เอาตัวไปประหารชีวิตเสีย เขาครีษมาเสียขไว้ สม
 เด็จพระอุทัยราชาจะให้สิ่งใด ญวนก็ไม่เอา จึงให้จับสุนัข
 และจระเข้ไปส่งกองทัพญวน องค์ท่านว่าสุนัขและจระเข้ไม่

เมืองพนมเปญไปเป็นที่มาทาง TUPC ไปมาถึงเมืองญวนได้ง่าย แม้แต่ครั้ง
 กรุงเก่า ถ้ากรุงก็มีพยานยืนยันโดยเมื่อไร ก็มักไปตั้งเมืองพนมเปญ
 เป็นเมืองหลวง ถ้าอริกับญวนก็มาตั้งข้างเหนือ เช่นเมืองบันทายเพชร
 และเมืองอุดงเป็นต้น อันเป็นที่ญวนมาถึงได้ยาก

มีเจ้าของให้รับไว้แจกจ่ายกันเป็นอาหาร อังตักคุณให้เขมร
 ปลูกหอสูงหลังหนึ่ง ตั้งโต๊ะเครื่องบูชาพระนามพระเจ้า
 กรุงเวียดนาม แล้วตั้งเป็นกำหนดว่าถึงวันขึ้นค่ำ ๑ ขึ้น ๑๕
 ค่ำ ให้ส้มเค็จพระอุทัยราชา และพระยาเขมรผู้ใหญ่แต่ง
 เครื่องแต่งตัวอย่างฉนวนตามยศซึ่งพระเจ้ากรุงเวียดนามพระ
 ราชทานนั้น ขึ้นไปคำนับพระนามพระเจ้ากรุงเวียดนามทุก
 เดือน ให้คิดถึงพระเกษตรพระคุณพระเจ้ากรุงเวียดนามอย่า
 ให้ลืมเสีย แต่ความที่พระเจ้ากรุงเวียดนามรับสั่งแก่ทศ
 ไทยว่าจะให้เมืองเขมรมาชนกรุงเทพฯ ๗ อย่างเต็ม และจะ
 ให้ส้มเค็จพระอุทัยราชาเข้าเฝ้าถึงกรุงเทพฯ ๗ นั้น จะเป็น
 สักแต่ว่ารับสั่ง หรือจะเป็นด้วย อังตักคุณเห็นเป็นที่ ของฉนวน
 มาพลิกแพลงเสียอย่างไรไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ว่าตั้งแต่
 นั้นมาสมเด็จพระอุทัยราชาก็มิได้เข้ามาเฝ้า เป็นแต่ส่ง
 เครื่องบรรณาการเข้ามาถวายอย่างแต่ก่อนทุกขัย คือผ้า
 แพรไหมเส้น ๕๐ ผืน ผ้ายาซ ๒๐๐ ผืน ช้างหนัก ๑
 หาย ผลเร็วหนัก ๒ หาย ครั่งหนักหาย ๑ รงหาย ๑
 น้ำรัก ๕๐ กระจ่อม ๑ กรุงเทพฯ ๗ จะบังคับบัญชาสิ่งไร
 ไปก็ไม่ได้อ่เหมือนแต่ก่อน ของบรรณาการจมหักของเมือง

ญวนนั้น ขผึ้งหาย ๑ กระวานหาย ๑ ครั่งหาย ๑ รง
 หาย ๑ เร่วหาย ๑ งาช้างหาย ๑ นอระมก ๒ ยอด
 พระเจ้า ทรงเวียดนาม รัชสัง ว่าเมืองเขมรเป็นเมือง ยากจน
 เขาของไวสังละเล็กละน้อย นอระมก ๒ ยอด งากิ่ง ๑
 สี่ของนอกนั้นก็เอาไวแต่สังละ ๑๐ ซึ่ง พอเป็นเกียรติยศ
 แล้วจกของคอบให้ทูตเขมรคุมมาพระราชทานสมเด็จพระ—
 ุทธิยราชา ผ้าแพรลายมังกรทองและแพรอย่างอื่น ๆ กับ
 ผ้าขาวด้วย ตั้งแต่นั้นเมืองเขมรถึง ๓๔ หัวเมืองใหญ่ก็
 ไปขึ้นอยู่แก่ญวนฝ่ายเกี่ยวตลอด จนรัชกาลที่ ๓ ไทยจึงได้
 คั้น ตั้งปรากฏเรื่องราวต่อไปในพระราชพงศาวดารรัชกาล
 ที่ ๓ การที่ญวนเอาใจเขมรด้วยแลตั้งให้ปรากฏการทำนุ
 บำรุงด้วยความคิดต่าง ๆ นั้น ไม่เป็นไปได้จริงเพียงเท่าใด
 พอญวนเห็นว่าเขมรตายใจ ยอมอยู่ในอำนาจ สัทธาซาคแล้ว
 ญวนก็กะเกณฑ์เขมรให้ตัดไม้ก่งไม้ กระต๋านส่ง และ
 เกณฑ์คนไปทำถนนหนทาง ไร่สอยการงานต่าง ๆ ของญวน
 ตามชายฝั่งแม่น้ำในเมืองเขมรที่มีโบสถ์ วิหารและพระ
 พุทธรูป พระเจดีย์ กรอบเอาอิฐไปทำกำแพงเมืองบ้าง สร้าง
 ตกและแก่งที่อยู่ของญวนบ้าง พระพุทธรูปที่เป็นทองเหลืองก็

เขาไปหลอมหล่อทำขันทลักขันทามแล่น ใช้สอยพวกพระ
 ยาพระเขมรตลอดจนไพร่ได้รับความเดือดร้อนทั่วไป จน
 พวกเขมรพากันคิดกบฏขึ้นหลายราย ญวนรุกเข้ามาเสีย
 เย็นอนมาก

พระราชพิธีลงทรง

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ๗

ในข่วงออกจัตวาศึก จุลศักราช ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕
 นั้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่พระชน
 มายุได้ ๕ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
 พระราชดำริว่า การพระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้าตามแบบ
 อย่างกรุงกรุงเก่า ก็ทำได้ในรัชกาลที่ ๑ มีแบบแผนอยู่
 สำหรับแผ่นดินแล้ว แต่การพระราชพิธีลงทรงเฉลิม
 พระนามเจ้าฟ้าตามตำราเก่า ยังหาได้ทำไว้ให้เป็นแบบ
 อย่างไม่ ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคยเห็นก็แก่ชราเกือบจะหมดตัว
 ไปแล้ว แบบแผนพระราชพิธีอนันตสาวยสูญเสีย ควรจะ

ทำไว้ให้ เป็นแบบ อย่างอยู่ สำหรับราชการ แผ่นดิน ต่อไป
ถึงเดือน ๔ ขวอก จิตวาศกณน จังรมสังให้สมเด็จเจ้าฟ้า
กรมหลวงพิทักษ์มนตรีกับเจ้าพระยาธรรมาธิราช (บุญ-
รอด) เป็นผู้อำนวยการ จัดตั้งพระราชพิธีลงทรง
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่

ลักษณะพระราชพิธีลงทรง เหมือนกับพระราชพิธี
โสกันต์ในการท่งปวง ผิดกันแต่พิธี โสกันต์ทำเขา
ไกรลาสท ในพระบรมมหาราชวัง แต่พิธีลงทรงทำแพ
พระมณฑปที่สร้างในแม่น้ำ แพนนผกเตยขทหน้าพระ
ตำหนักน้ำ กลางแพมีพระมณฑปทำด้วยไม้ทนมพรหุ่ม
ผ้าขาว มีทลงทรงอยู่ในพระมณฑป ลดพนลงไปให้ต่ำ
กว่าพนน้ำ ฟูพนด้วยกระดาน และทำซกรงล้อมรอบ
ชั้น ๑ ทารางไม้ใผ่ล้อมอกชั้น ๑ แล้วถงรางแหล่ล้อมอก
ชั้น ๑ มีกระดานเรียงรอบนอกเต็มมอ พนทลงรองพอดคน

● ลักษณะการพระราชพิธีพรณาต่อไปนี้ ข้าพเจ้ากล่าวตามท
พรณาไว้ในหนังสือพระราชพงสาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฯ
ได้แก้ไขล้อยคำบ้าง และเพิ่มเติมความตามที่ปรากฏในหนังสือพระราช
วิจารณ์บ้าง

ลงไปได้ ที่ทรงภายในซีกทรงนกรูผ้าทงพนและข้าง ๆ
 มีบันไดลงจากพนแพดงที่ทรง ยันไต่เงินอยู่ด้านเหนือ
 ยันไต่ทองอยู่ด้านใต้ ด้านตะวันออกกรมพระตำหนักหน้า
 เรียกว่าบันไดแก้ว ด้านตะวันตกถนนตั้งพระแท่นสองชั้น
 สำหรับเขียนที่ทรงนามธำมณีเยก ในทรงนมมีรูปกึ่งทอง
 กึ่งนาก กึ่งเงิน และปลาทอง ปลานาก ปลาเงิน มีมะพร้าว
 บัดทองคู่ ๑ บัดเงินคู่ ๑ นอกพระมณฑปออกมา มีฝาและ
 ชุ่มประตูลูกศร มีราชวัติคตรทองล้อมมณฑปชั้น ๑ ราช
 วตินากชั้น ๑ ราชวัตเงินชั้น ๑ พราหมณ์ตั้งโต๊ะรองหน้า
 สังขนากรคชชาติถวายชัยสัมมกรงราชวัติ ชั้นกลางมี
 ทหารถือ ทวนค้ำหุ้ม ท้องประจำในเวลาเสด็จลงทรงทั้ง
 สามด้าน ๆ ละ ๑๐ คน หว่างราชวัติชั้นนอกมีทหาร
 ถือดาบโล่ ๓ ด้าน ๆ ละ ๑๕ คน ทหารถือดาบนั่งราย
 ริมแพนอกราชวัติสามด้าน ๆ ละ ๑๖ คน ทหารถือดาบ
 อยู่ในการมแพสามด้าน ๆ ละ ๑๖ คน ทหารถือขม
 คายคี่ลาอยู่นอกราชวัตด้านเหนือ ๘ คน มีเรือ
 บัดลงก็ประทับหน้าพระตำหนักแพ และมีเรือกัญญาเรือ

22/04/2568

TUDC

กระบือเรอครุฑเรอคิง เรอรูปสัตว์ เรอพิฆาตเขียนรูปสัตว์
 ต่างๆ ทอดทูนเหนือหน้าท่ายหน้า รายรอบล้อมวง รวม
 ๓๕ ลำ พลพายสวมเสื้อแดงหมวกแดง มีเรือหม้อจระเข้
 เรือทอดแหสำหรับจับสัตว์รายรายกันอยู่ในที่ล้อมวง ฝ่ายที่
 ในพระบรมมหาราชวัง นนทบุรี โรงพิธีพราหมณ์ ตรงประตู
 ออกโรงแสงใน และจัดตั้งพระแท่นมณฑลที่พระสงฆ์
 เจริญพระพุทธมนต์ และสวดภาณวาร ที่พระที่นั่งดุสิตมหา
 ปราสาท วงสายสัญญาณโยงตลอดสถานที่ทำพระราชพิธี
 ทุกแห่ง เหมือนอย่างพระราชพิธีโสกันต์ฉะนั้น
 ครั้นเวลานี้ก็ ครั้น ๔ ขน ๔ ค่ำ สมเด็จพระเจ้า
 ลุกยาเธอแต่งพระองค์ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรง
 เครองขาว ครั้นเวลาบ่ายกระบวนแห่อย่างแห่โสกันต์
 เข้าไป รัชเสด็จ ทอดทูน พระราชมนเทียร ฝ่ายตะวันออก
 ทรงสวนขวา แห่เสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอออก

22/04/2563 ในตำราเจ้าพระยาสุรธรรมาธิราช [บุญรอด] เรื่องงานถดถอง
 คราวนั้น เรียกว่าพระที่นั่งหน้าพระชัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานว่า จะเป็นพระที่นั่งไพศาลทักษิณนั่นเอง พระ
 บรมราชาธิบายแจ้งอยู่ในหนังสือพระราชวิจารณ์ หน้า ๔๐๖

ประจวบคีรีขันธ์ มาทางถนนริมกำแพงพระบรมมหาราชวัง

มาเข้าประตูพิมานไชยศรี พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว สวรรคต พระเจ้าลูกยาเธอ ขุนพระยานมด

แล้ว เสด็จพระราชดำเนินทางช้างในเสด็จออกประทับที่

เกยพระมหาปราสาท รั้วพระนครสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ

จากพระราชยาน เจ้าจอมข้างในรั้วพระนครต่อพระหัตถ์

เชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอมาชำระพระบาทใน ถาดเงิน

เจ้าพนักงานถวายน้ำล้างพระบาทแล้ว เสด็จขึ้นบนพระ

มหาปราสาทประทับสทียพระปรัตริย์อยู่ข้างในพระฉาก พระ

บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จตามขึ้นไปภายหลัง เสด็จ

ออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีลแล้ว ประทับทรง

สทียพระปรัตริย์จนจบแล้ว จึงเสด็จลงมาประทับที่เกย ข้าง

ในรั้วเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอตามเสด็จ ทรงจุด

พระธูปส่งลงพระราชชนนแล้วแห่กลับคืนเข้าพระบรมมหาราชวัง

แห่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอไปทรงสทียพระสงฆ์

สวดมนต์เย็น ๓ วัน เหมือนกันดังกล่าวมานี้

ครั้นณวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ เวลาเช้าแย่ง
 พระสงฆ์ในพระราชพิธี ลงไปคอยสวดถวายชัยมงคลทนม
 สรงทำน้ำ ๑๕ รูป แห่เสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอลง
 ไปประทับที่เกย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จรับพระกรบนเกย
 ข้างในรับพระหัตถ์มาประทับที่พระตำหนักแพเปลื้องเครื่อง
 ทรงพระภูษาและฉลองพระองค์เครื่องถอด พอจวนเวลา
 พระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจูงพระกร
 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จจาก พระตำหนักแพไปยังแพ
 พระกระยาसनาน เจ้าพากรมหลวงพิทักษ์มนตรีรับต่อพระ
 หัตถ์เชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอตามเสด็จพระราชดำเนิน
 เข้าไปยังที่พระมณฑป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 ประทับอยู่บนพระเกี้ยวในราชวัติ ล้วนสมเด็จพระเจ้าลูก
 ยาเธอประทับที่เบาะอันทอดไว้ริมพระเกี้ยว พระมหา
 ราชครูพรหมญาณลอยกังทองกังนากกังเงิน ปลาทอง
 ปลานากปลาเงิน และลอยมะพร้าวขี้ตองขี้ตองเงิน ๒ คู่
 ลงในที่สรง พระโหราลอยบัตรตามกระแสน้ำพอได้ระดม
 ฤกษ์เวลาเช้าโมง ๑ กับ ๓ บาท เจ้าพนักงานลั่นฆ้อง

22/04/2563

TUDC

ชัยกระทั้งสังข์แตรประโคม เครื่องดนตรีและยิงปืนสัญญา
 หน้าเรือชนพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอุม
 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จไปยังบันไดแก้ว เจ้าฟ้ากรม
 ขุนอิศรานรภิรมย์ รับผิดชอบต่อพระหัตถ์แล้วอุมสมเด็จพระเจ้าลูกยา
 เธอลงสู่กรงทึบ ทรงให้ทรงเกาะมะพร้าวทรงนำแม่ม้าท
 กรงก่อน แล้วรีบเสด็จขึ้นมาประทับพระแท่นทรงพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานน้ำ พระมหาสังข์ทักษิณา
 วรรค สมเด็จพระสังฆราชประพรมน้ำพระพุทธมนต์ พระ
 ราชวงศ์ผู้ใหญ่ถวายน้ำพระเต้าปทุมนิมิต พราหมณ์
 ถวายน้ำสังฆนากรต ครั้นเสร็จทรงพระกระยาसनอันผลัด
 พระภูษาแล้ว เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีรีบเสด็จ
 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวชนมายังตำหนักแพมาทรงเครื่องอย่างเทศ ส่วน
 กระบวนแห่ผลัดเครื่องแต่งแห่กลับเข้าไปในพระราชวังไปเข้า
 ประตูราชสำราญชั้นสุพรรณราชมนเทียร เมื่อพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวส่งพระกรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอชน

๑ ในตำราเจ้าพระยาศรีธรรมราช ไม่ปรากฏชื่อที่ว่าพระราชวงศ์
 ผู้ใหญ่ถวายน้ำ

พระราชยานที่ตำหนักแพแห่กลับแล้ว เสด็จมาที่พระที่นั่ง
 ศลิตมहाปราสาททรงประเคนพระสงฆ์ทำทักษิณ ส่วน
 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอชนครนเป็ลองเครื่องเทศเสร็จแล้ว
 แต่งพระองค์เสด็จมาทางข้างในพระราชวัง ขึ้นสู่พระมหา
 ปราสาท ทรงประเคนไทยธรรมพระสงฆ์ แล้วเสด็จกลับ
 เข้าในพระราชวังตามทางข้างใน ในวันนั้นเจ้าพนักงาน
 ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน ที่พระที่นั่ง
 จักรพรรดิพิมาน ตั้งพระแท่นที่สมเด็จพระเจ้าลูก
 ยาเธอประทับตรงหน้าบายศรี ครั้นเวลาบ่าย แต่ง
 พระองค์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอทรงเครื่องตน กระบวน
 แห่แต่งเครื่องแดงแห่เสด็จแก่ภายในพระราชวัง สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวเสด็จส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอขึ้นพระราช
 ยานแล้ว เสด็จมาทางพระราชวังคอยรับพระกรอยู่ที่เกย
 หน้าพระที่นั่งศลิตาภิรมย์ กระบวนแห่มาถึงแล้วก็ทรง
 รับพระกร เสด็จไปในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานให้สมเด็จพระ
 เจ้าลูกยาเธอเสด็จขึ้นสถิตบนเตียงทอง ได้ฤกษ์ย้าย

* คือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทุกวันนี้ เป็นที่สมโภช

๒ โมง ๖ ยาท ชาวประโคนฯ ชนพร้อมกัน จึงพระราช
 ทานพระสุพรรณบัฏจารึกพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลก
 ยาเชอ เจ้าฟ้ามงกุฎ สมมุติเทวาวงศ์ พงศ์อิศรภยตริย
 ชติยราชกุมาร แล้วพระครุพราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียน
 สมโภชแล้วแห่กลับคืนเข้าภายในพระราชวัง ในวัน
 ชน ๘ ค่ำ ๕ ค่ำ สมโภชอีก ๒ เวลา เป็น ๓ เวลาด้วย
 กัน การพระราชพิธีลงสร้างครุงานนุกเหมือนอย่างแห่
 โสกันต์ทุกสิ่ง ผิดกันอยู่แต่ที่มีแพพระมณฑปที่ลงสร้าง
 แทนเขาไกรลาสเท่านั้น

๑ ลักษณะการพระราชพิธี ตอนพระราชทาน พระสุพรรณบัฏ และ
 สมโภช ความที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยา
 ทิพากรวงศ์กับตำราของเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราชผิดกันอยู่ ในตำราเจ้า
 พระยาศรีธรรมมาธิราชไม่กล่าวถึงชื่อพระราชทานสุพรรณบัฏ และว่าแห่
 ไปสมโภชที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ส่วนในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่าแห่มาสมโภชที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
 คือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระราชทานสุพรรณบัฏก่อนสมโภช
 วันแรก ข้าพเจ้าพิเคราะห์ดู เห็นว่าตำราเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราชเป็น
 หนังสือแต่งถวายเมื่อก่อนงาน ส่วนความที่พรรณนาในพระราชพงศาวดาร
 ในเรื่องพระราชพิธีลงสร้างครุงานนั้นคง ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เจ้าพระยา
 ทิพากรวงศ์ท่านจะเรียงตามหมายรับสั่ง ซึ่งแก้ไขตำราของเจ้าพระยาศรี
 ธรรมมาธิราชบ้าง จึงได้ลงไว้ตามความในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยา
 ทิพากรวงศ์

ใต้พระยาเสวตกุญชรช้างเผือกเมืองโพธิสัตว์

เมื่อวันศุกร์เดือน ๑ ขึ้นค่ำ ๑ บวออก จัตวา คก
 ฤกษ์กักราช ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ นายมหามอส นายคง
 ความ คล้องไคล้ข้างปลายเผือกผู้ท่งยงเขากระพ้อ
 ปลายน้ำเมืองโพธิสัตว์ข้างหนึ่ง เมื่อแรกคล้องเห็นแต่ว่า
 จักชิวทางผดกบข้างสามัญ แต่ตวนนอมเบื่อนอยุ่ หารู
 แน่ว่าเขนข้างเผือกไม้ ต่อเข้าไม้ฝนตกใหญ่จึรู้ว่าเขนข้าง
 เผือกแท้หมอกความจึนำความมาแจ้งต่อพระยาอภัยภูเบศร์
 ผู้ว่าราชการเมืองปัตของ พระยาอภัยภูเบศร์เห็นว่าจจะให้
 ผกหัดในป่าแขวงเมืองโพธิสัตว์อยู่ใกล้แดนเขมรนัก เวลา
 นนพวกกรงกัมพูชากระต้างกระเคของอยู่ จังจกให้คนไป
 รบมาเมืองปัตของ แต่ชานนยังเล็กนัก วกไค้ส่งเพียง
 สองศอกคยแปคนว จะตคล่าโยงจุงมาเกรงจะเขนอันตราย
 เสียจิงทำเขนแทนมิลอมหลังคาให้คนทำทาง ลากมาจนถถึง
 เมืองปัตของ ปลุกโองพักไว้ผกหัดจนเชอราย แล้วให้
 เคนยกเข้ามาลงแพทข่อโพงแขวงกรงเก่า ไปรดให้
 พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นเทพพลภักดิ์ กบ้เจ้าพระยา

๑ ครั้นบรรณาธิการขึ้นไปรับ พระยาช้างมาถึงขื่อโพงแล้ว
 ไปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่^๑ คุมเงินตรา
 สิบชั่งขึ้นไปพระราชทานให้แก่หมอกวัญและผู้คุมช้างมา
 ๒ ได้รับพระราชทานทั่วกัน เสด็จกลับลงมากราบทูลว่า
 ๓ เป็นช้างเผือกเอกขาวบริสุทธิ์ ครั้นทำพิธีพนมไชยยาทว
 ๔ ฟาคเคราะห์เสียไพรสมโภชที่ขื่อโพงแล้ว ก็นำพระยา
 ๕ ช้างลงแพช่อฟ้าล่องลงมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันศุกร์
 ๖ เกือบ ๔ แรม ๓ ค่ำ ให้ปลุกพลับพลา^๒น้อยที่ท่าพระและ
 ๗ ตั้งราชวัติคกรเบญจรงค์สองฟากถนน จัดกระบวนแห่
 ๘ แต่งพระเทพกฤษณวร พระอินทโยธรา พระบรมฉัตรทันต์
 ๙ ช้างมีสกุลลงไปรับด้วย ครั้นได้เวลาพระบาทสมเด็จพระ
 ๑๐ เจ้าอยู่หัวเสด็จโดยกระบวนไปประทับพลับพลา^๓น้อยที่ท่าพระ
 ๑๑ ไปรดให้แห่พระยาช้างขึ้นจากแพไปเข้าโรงสมโภชที่สนาม
 ๑๒ ชัย มีการมหรสพสมโภชสามวันสามคืน แล้วพระราช
 ๑๓ ทานนามชนระวางว่า พระยาเศวตกฤษณวรอธิการประ
 ๑๔ เสรีจตุคกก^๔เผือกเอกอัครโยธรา มงคลพาหนนาถ บรม
 ๑๕ ราชจักรพรรดิ วิเชียรรัตนาคเนนทร์ ชาติคเสนทรฉัตรทันต์

๑ คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทิวัญรศมี ศัรพระนคร สุนทรลภษณะเลิศฟ้า แลวเห่
เข้ามาไว้โรงพระราชวัง มังานสมโภชอีกสามวันสามคืน

เรื่องตงกรม

ปีระกา ในปีระกาเบญจศกนี้ ทรงพระกรุณาโปรด

เบญจศก ให้ตั้งกรมเจ้านายหลายพระองค์ คือ

จ.ศ. ๑. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทัษกิม
๑๑๓๕ เป็นกรมหมื่นอินทรพิพิธ

พ.ศ. ๒. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าทัษ
๒๓๕๖ เป็นกรมหมื่นจิตรภักดี

๓. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าคันทรรค
เป็นกรมหมื่นศรีสุเรนทร

๔. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าทัษ เป็น
กรมหมื่นเชษฎาภคินทร (คือพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)

22/04/2563

๑ การตั้งกรมเจ้านายในรัชกาลที่ ๒ ในจดหมายเหตุห้องอาลักษณ์
ปรากฏว่า ตั้งก่อนปีระกานี้แต่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล กับกรม

- ๕ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าฉัตร เป็น
กรมหมื่นสรินทรรักษ์
- ๖ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุรียา เป็น
กรมหมื่นรามอัศวเรศ
- ๗ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไกรสร เป็น
กรมหมื่นรักษรวณเรศ
- ๘ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระवासกร
เป็นกรมหมื่นนุชิตชีโนรส
- ๙ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากล้วยไม้ เป็น
กรมหมื่นสุนทรธิปไตย
- ๑๐ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ามิ่ง เป็น
กรมหมื่นเศษอดิศร์

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีพันปีหลวงเท่านั้น นอกจากนั้นมาตั้งกรม
คราวแรก เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำปีระกาเบญจศก
๔ พระองค์ ตามรายพระนามที่ลงไว้เพียงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ต่อคราวนี้มีจดหมายเหตุปรากฏแต่ว่า เมื่อเดือน ๑๐ ปีชวด
อัฐศก จุลศักราช ๑๑๓๘ พ.ศ. ๒๓๕๘ ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระ
องค์เจ้าฉัตรเป็นกรมหมื่นสรินทรรักษ์อีกพระองค์ ๑ นอกจากนั้นยังทราบ
ไม่ได้ว่าพระองค์ไหนได้รับกรมเมื่อใด จะรวมพระนามเจ้านายบรรดาศักดิ์
ได้รับกรมในรัชกาลที่ ๒ มาลงไว้ในที่นี้แห่งเดียวกันทั้งหมด

๑๑ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าพนมวัน เป็น
กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์

๑๒ พระเจ้าหลานเธอ (ลูกเธอในกรมพระราชวัง
บวรฯ) พระองค์เจ้าประยงค์ เป็นกรมหมื่นพิพิธไชยศรีบวร

๑๓ พระองค์เจ้าฉิม เป็นกรมหมื่นนรินทร์เทพ
(พระองค์เจ้าฉิม เป็นโอรส ของกรม หมื่น นรินทร์ พิทักษ์
พระมารดาเป็นพระเจ้าน้องนางเธอ ในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งปรากฏพระนามภายหลังว่า
กรมหลวงนรินทร์เทวี)

เรื่องปิ่นนางแก้ว

ในรัชกาลเบญจศกนั้น โปรดให้เจ้าพระยายมราช
(น้อย) ซึ่งโตเลือนเป็นเจ้าพระยาอภัยภูธร ที่สมุหนายก
เมื่อเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) ถึงอสัญกรรมเป็นแม่กอง
เกณฑ์คนเมืองนครราชสีมาตลอดจนเมืองเวียงจันทน์ และ
หัวเมืองฝ่ายตะวันออกนอกเมืองนครราชสีมาออกไป เข้า
มาระดมกันทำทานยกกล้าแม่น้ำท่าเมืองอ่างทอง เพชรบูรณ์
ให้สำน้ำไหลเข้าทางคลองบางแก้วซึ่งตนเห็นชอบ ให้

กลับไซเรือโคตลอคยั้งแต่ก่อน

เนื้อความทกล่าวในพระราชพงศาวดารตรงน
 ที่ไม่ได้ทราบเรื่องราวในพระคณแต่โบราณมา แม้จะ
 ไปดูที่คลองบางแก้วในเวลานี้ น่าจะประหลาดใจว่าทำไม
 จึงเกิดมีคนเข้ามาทำท่านขยัคกล้าแม่น้ำเจ้าพระยา ในครั้ง
 นั้น อันความจริงที่ขึ้นมาแต่เดิม นั้น ถ้าแม่น้ำเจ้าพระยา
 ไม่ได้ลงมาทางหน้าเมืองอ่างทองทุกวันนี้ ถ้าแม่น้ำเข้าทาง
 บางแก้วมาทางคลอง เมืองกรงเก่าลงทาง วัดพุทธไสสวรรค
 มาออกตรงข้อมเพชร แม่น้ำตอนใต้บางแก้ว เดิมเป็น
 แต่คลองขคมาต่อลำแม่น้ำน้อย แต่สายน้ำมาเดินเลียทาง
 คลองขคนี้ ก็แผ่นดินกว้างลึกออกไปเป็นลำแม่น้ำ ทาง
 บางแก้วจึงตนเขินชนทุกที่ จนไซเรือไม่ได้ในฤดูแล้ง
 ด้วยเหตุนี้จึงไปทำท่านขยัคทางใหม่ซึ่งน้ำกัก ประสงค์
 จะให้สายน้ำกลับ ไปเดินทาง บางแก้ว ซึ่งเขินลำ แม่น้ำเดิม
 แต่ท่านขยัคทำเมือขระกาเขยจคณนทานกำลังน้ำไม่อยู่ ถึง
 ฤดูน้ำขึ้นก็หลากท่านขยัคพัง ไม่ได้ประโยชน์ดังคาด สาย
 น้ำลำ แม่น้ำเจ้าพระยา จึงลงทาง เมืองอ่างทอง มาจนทราบ
 เท่าทุกวันนี้

ไฟใหญ่ไหม้ในพระนคร

ในเดือน ๒ ปีระกาเข็ญศึกนั้น เกิดเพลิงไหม้ตั้งแต่
ตลาดบ้านหม้อเห็นอวคเลยข ใหม้บ้านเรือนลงมาจนถึง
วัดพระเชตุพน วังเจ้าบ้านขุนนางและบ้านเรือนราษฎรไฟ
ไหม้เสียครนขนเข็ญมาก

เรื่องสร้างพระมณฑปพระพุทธบาท

ขณะเมื่อพม่าซำคักกล้อม กรุงเก่าอยู่เมื่อคราวจะเสีย
กรุงนั้น ใจพวกบ้านคลองสวนพลูกรุงเก่าคบคักกันขน
ไปปล้นเอาเงินทองของพุทธบูชาพระพุทธบาทและเผาพระ
มณฑปเสีย มาถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ พระ
บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้สมเด็จพระ
อนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นแม่กอง
สร้างมณฑปพระพุทธบาทขนใหม่ ของเดิมกรุงเก่าทำ
เข็ญหายอก เห็นไม่งามทำใหม่ครนขนแกเข็ญออกเค็ญว
การสร้างพระมณฑปในรัชกาลที่ ๑ สำเร็จแต่พระมณฑป

• เห็นจะเป็นราวที่ถนนพาราหุรัคทุกวันนี้

ใหญ่ แต่พระมณฑปน้อยสวมรอยพระพุทธรูปข้างใน
อกชน ๑ ยังหาได้ทำไม่ เมื่อขระกาเบญจศกนึ่งไปรดให้
สร้างพระมณฑปเล็กข้างในให้บริบูรณ์ตามเดิม

เรื่อง พม่าขอ เป็น ไมตรี

ในขระกาเบญจศกนั้น ทกรุงเทพ ฯ ได้ข่าวทาง
เมืองพม่าว่าพระเจ้าอังวะประสงค์ให้หล่อพระพุทธรูปด้วยเหล็ก
องค์หนึ่งสูงแปดศอกถวาย พระนามว่า พระมหาจันทามุนี
ประภิชฐานไว้ในมณฑปในพระราชวังทำรูปพระอรหันต์ ๕๐
องค์รอบมณฑปพระมหาจันทามุนี แล้วพระเจ้าอังวะให้ประ
ภาคาราชกูรชาวเมืองว่าพระพุทธรูปคาศนาของสมเด็จพระมหา
กรุณากำหนดไว้เพียง ๕๐๐๐ ปี บัคนสิ้นพระพุทธรูปคาศนา

ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปรด
ให้สร้างพระมณฑปเล็กเปลี่ยนใหม่ พระมณฑปเล็กที่ทำครั้งรัชกาลที่ ๒
เอาลงมาปรุงในวิหารพระบาทจำลองในบริเวณพระพุทธรูป . ยังปรากฏ
อยู่จนทุกวันนี้

22/04/2563

๒ พระพุทธรูปพระองค์นี้ไม่ได้หล่อใหม่ ที่จริงคือพระพุทธรูปที่
เรียกว่าพระมหาชัยมุนีหรือพระมหาชัย เป็นพระสำคัญของเมืองยะไข่
พระเจ้าปะดุงยกกองทัพไปตีได้เมืองยะไข่ ให้เชิญพระพุทธรูปองค์นี้ลาก
ข้ามเขามาได้เอามาไว้ที่เมืองอมรปุระ

แล้วไม่มีพระสงฆ์แต่ไปให้อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง
 มาทำบุญให้ทานเฉพาะแต่แก่พระพุทธรูปและรูปพระอรหันต์
 จึงจะมีอันสงฆ์ไปภายหลังหน้า ซึ่งจะทำบุญแก่ภิกษุสงฆ์ทุก
 วันนั้นตามมีประโยชน์ไม่ แล้วพระเจ้าอังวะให้เอาลูกพวกข้า
 พระมาโกนศีรษะนุ่งผ้าเหลืองครบองค์พระอรหันต์ ครั้น
 พระเจ้าอังวะจะทำบุญครั้งใดให้แต่งเครื่อง สักการบูชาฮา
 ทารบิณฑก ขาด ถวาย ไว้หน้า พระพุทธรูป ฎีกา ฎีกา ส่วนหนึ่ง
 บิณฑกขาดส่วนอุทิศแก่พระอรหันต์ ๘๐ องค์นั้น ให้คน
 นุ่งผ้าเหลืองนุ่งหน้าพระอรหันต์เช่นผู้คนแทน ให้ราชบัณฑิต
 ทัดนุ่งขาวนุ่งตรง หน้าพระพุทธรูป ฎีกา ฎีกา ถวายคิล แก่พระเจ้า
 อังวะ ครั้นเสร็จทานบริจาคนั้น ให้ราชบัณฑิตอาจารย์
 ทำภักตทานไมทนายออกอานิสงส์ทาน ครั้นสำเร็จทำบุญ
 แล้ว พระเจ้าอังวะให้เอาใบขี้ใบทองปลากดลงกับพิน เขา
 ข้าวสุกกองเรียงไปทุกใบขี้ ตักเอาแกงถั่วเทศถั่วเขียว
 ใส่กระทงเรียงไป พระเจ้าอังวะเสวยเป็นประธานพร้อมกัน
 พระญาติวงศ์ และพวกราชบริวารทั้งปวง เรียกว่ากิน
 ขวศคราว ๑ แล้วพระเจ้าอังวะประกาศห้ามไม่ให้สัพปุระ
 ทายกทำบุญให้ทานแก่พระภิกษุสงฆ์สามเณร ถ้าผู้ใดไม่ฟัง

จะลงโทษ พระภิกษุสามเณรรูปใดชยากบวชอยู่ ก็ให้คิด
อ่านทำไร่นาค้าขายหากินเองเพราะพระเจ้าองค์สำคัญพระ
ทัยว่าพระสงฆ์ปฏิบัติอุปสมบทไม่สิ้นแล้ว ที่บวชอยู่ก็ไม่
เป็นพระสงฆ์ ครั้นนั้นพระสงฆ์พม่าได้ความเดือดร้อน ก็
พากันหนีไปลี้ภัยที่น้อยทิศใหญ่เป็นอันมาก

เรื่องที่ว่า พระเจ้าปะดุง สำคัญและประพฤติพระองค์
วิปริตตั้งกล่าวมานั้นมีอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะจดตามคำ
ให้การของพม่าหรือมอญ ซึ่งได้ถามเมื่อในรัชกาลที่ ๒
ข้าพเจ้าได้สอบหนังสือพงศาวดารพม่า ได้ความว่าพระเจ้า
ปะดุงได้ปรารถนาจะฆ่าเพี้ยพระขามมีหาเกียรติยศไปในทาง
จะเป็นอัครศาสนูปถัมภกคราวใดจริง นัยว่าถึงขงคิยขณูชา
ให้พระภิกษุสงฆ์ประพฤติกิจวัตรไปตามทางคตัทท ทรงนิยม
ว่าเป็นถูกต้อง แต่จะจัดอย่างไรบ้าง หนังสือที่ข้าพเจ้า
ได้พบเป็นหนังสือฝรั่งแต่ง ไม่ได้ความแต่ได้ความต่อไป

ว่า พระเจ้าปะดุงคิดจะสร้างพระเจดีย์ใหญ่องค์ ๑ ไม่ให้
มีพระเจดีย์ที่ไหนในโลกนี้ใหญ่โตเท่า เกณฑ์คนทั้งใน
เมืองหลวงและหัวเมืองชนตลอค ออกไปจนเมืองยะไข่ ให้

ผลักแวรกนเข้ามา ก่อสร้างพระเจดีย์เป็นจำนวนคนมากกว่า
 มาก ส่วนพระเจ้าปะดุงเองถึงมอขราชการบ้านเมืองให้
 พระมหาอุปราชคนต่างพระองค์ แล้วเสด็จออกไปตั้งพลับ
 พลาอยู่ในที่ซึ่งจะสร้างพระเจดีย์ ทำการอยู่หลายปีไม่
 สำเร็จ ราษฎรที่ถูกกะเกณฑ์มาทำการ เกอครอนล้มตาย
 มากนัก พระมหาอุปราชก็ข้าราชการผู้ใหญ่ เห็นจะเกิด
 ปรากฏขึ้นในบ้านเมืองด้วยเรื่องพระเจดีย์ใหญ่ของคนนั้น จึง
 คิดอ่านจะระงับเหตุที่เกิดความเคอครอน จะเป็นด้วยอุบาย
 ของพระมหาอุปราช เพื่อจะให้พระเจ้าปะดุงเลิกการสร้าง
 พระเจดีย์ใหญ่หรืออย่างไร ขอนไม่แน่ แต่พม่าเกิดทำศึก
 ชนกับเมืองกระแซในคราวนั้น การสร้างพระเจดีย์ใหญ่ก็
 เป็นอันงคมา โครงอิฐอย่างใหญ่ที่สุด ปรากฏอยู่ใน
 เมืองพม่าจนตราบเท่าทุกวันนี้ ชาวทเลองลือเข้ามาถึง
 เมืองไทยว่าเกิดวิปริตผิดผันอะไรต่างๆ ในเมืองพม่าที่กล่าว
 มาแล้ว เห็นจะมาแต่เสียงผู้ที่ได้รับความสะดวกถูก
 กะเกณฑ์สร้างพระเจดีย์^{DC} และพวกพม่ารามัญที่ถูกบังคับ
 ให้ประพฤติสมณกิจ ตามพระราชนิยมของพระเจ้าปะดุงใน
 ครานั้น และอาศัยเหตุที่พม่าเกิดทำศึกกับเมืองกระแซที่

อยู่ฝ่ายเหนือในคราวนั้นเอง

พม่าจึงให้เข้ามาขอเป็น

ไมตรีกับไทย

ได้ความว่า เมื่อเดือนยี่ระกาเชษฐศก มี

หนังสือบอกเมืองกาญจนบุรีเข้ามาว่า พม่าแต่งให้

สุรยพันธ์สุรบตรีจมนเสมอ! ราชครูกรุงเก่า กับพราหมณ์

สองสามคนชาวกรุงเก่า ซึ่งตกไปอยู่เมืองพม่า นายไพร่รวม

๗๑ คนถือหนังสือเจ้าเมืองเมะตะมะมาถึง พระยากาญจน

บุรีว่า พระเจ้า อังวะมี ราชสั่ง ให้เข้ามา ขอเจรจาความ เมือง

พระยากาญจนบุรีให้พวก สุรยพันธ์สุรบตรีอยู่ที่ เมืองกาญจน

บุรี มีไชยบอกส่งหนังสือพม่าเข้ามายังกรุงเทพ ฯ เป็นหนังสือ

เสนาบดีพม่ามีมาถึงเสนาบดีไทย แปลได้ความว่า หนังสือ

อักษรมหาเสนาบดีผู้ใหญ่กรุงอังวะ มาถึงเสนาบดีผู้ใหญ่

กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ด้วยพระเจ้ากรุงอังวะ

ประกอบไปด้วยสัตย์ธรรม ๑๐ ประการ แต่ได้เสวยราช

สมบัติรักษาแผ่นดินกรุงอังวะมา ก็ได้ทำยุทธนาการ

สงครามขบเคียวกับกรุงพระมหานครศรีอยุธยามาถึงสอง

แผ่นดินแล้ว ก็ไม่แพ้ชนะกัน ทแกลวาทหารไพร่พลข้าง

มาลมตายทั้งสองฝ่าย เหลือที่จะนับจะประมาทจนพระ
 ชนมายล่วงมาไต่ถึงเพียงนี้ มีความสังเวชพระทัยนัก
 เห็นอภัยหนายในการยุทธสงคราม ยศนตงพระทัยฝึกไฟ
 แต่ในการพระราชกุศลหาความพยายามมิได้ จะใคร่ให้
 สองพระนครเป็นมหามิตรกัน ไพร่ฟ้าชำแผ่นดินจะได้อยู่
 เย็นเย็นสุขไปช่วยตรและหลาน จึงมรยสั่งให้มหันงสื่อ
 มาถึงเสนาบดีกรุงพระมหานครครืออยุธยา ขอให้ตรี
 ตรองคให้เป็นผลประโยชน์ เมื่อเห็นชอบด้วย ก็ให้นำ
 ความ ขนกราบบังคมทูล สมเด็จพระเจ้าข้าง เฝือกกรุงศรี
 อยุธยาให้ทรงทราบ ทรงพระราชดำริประการใด ขอให้
 เสนาบดีไทยตอบไปให้แจ้งด้วย สันความในหนังสือพม่า
 แต่เท่านี้

ในแผ่นดินพระเจ้าปะดงนั่นเอง พม่าได้เคยให้เข้ามา
 ทายทามจะเป็นมิตรกับไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ หลายครั้งแต่
 การไม่เป็นจริงทั้งคำพม่า มักจะเป็นเวลาพม่าติดการทัพ
 คักข้างเหนือเมื่อไร ก็แต่งให้มาพุดจากทายทามจะเป็น
 มิตรกับไทย ท้วยเกรงไทยจะยกกองทัพไปตีทางข้างใต้
 ในเวลาพม่าติดการศึกสงครามอยู่ทางอื่น เพราะฉะนั้น

พม่าให้เข้ามาขอเป็นไมตรีคราวใด ต่อมาในไม่ช้า เมื่อ
 พม่าว่างการศึกทางอื่นแล้ว ก็หันกลับมาทำศึกกับไทยอีก
 ไทยจึงไม่ไว้ใจพม่าในเรื่องขอเป็นไมตรีมาแต่ครั้งรัชกาล
 ที่ ๑ ในครั้งนั้นจึงมีรับสั่งให้ทำเป็นศุภอักษรเสนาบดีให้สุริย
 นันทสุรพราหมณ์ส่งฉนวนถอยกลับไปถึงเสนาบดีพม่า ใจ
 ความว่า เสนาบดีกรุงอังวะให้มีหนังสือมาว่าคงนหลาย
 ครั้งการก็ไม่จริงเหมือนถ้อยคำ ครั้นว่าพระเจ้าอังวะ
 รับสั่งก็ไม่มิสลดสำคัญอันใด เป็นแต่หนังสือเสนาบดีมีมา
 เกรงจากความเมือง มีใช้พระราชสาส์น ไม่ต้องด้วยอย่าง
 ธรรมเนียมราชประเพณีพระบรมธรรมิกมหาราชาธิบดีราชแต่
 ปางก่อน เมื่อพระเจ้าอังวะมีพระทัยสังเวชเกรงบาปกรรม
 จะติดตามไปภายหน้า จะเป็นทองแผ่นเดียวกับกรุงมหา
 นครศรีอยุธยาจริง ก็ให้มีพระราชสาส์นแต่งทูตานุทูตเชิญ
 เข้าไปกับพระสงฆ์ไทยอันทรงศีลบริสุทธิ์ ให้ต้องอย่าง
 ธรรมเนียม แม้นมีทำดงนกอย่างเกราจ่าต่อไปเลย ถ้อยทีหา
 ความสุขทั้งสองฝ่ายเถิด อย่าทำอันตรายแก่กันก็แล้วกัน
 และไปรคให้พระยาภาณุพนบุรีมีหนังสือตอบไปถึงเจ้าเมือง
 เมาระคะมะควัยฉยหนึ่ง มีความว่า อักษรบรรพาทิศิริสุทธิ

อัชฌาสัยในท่านผู้ครองเมืองกาญจนบุรี มาถึงท่านผู้ครอง
 เมืองเมาระตะมะ คว้าให้สุรียนันทสุรกับพราหมณ์สังฆวันถือ
 หนังสือมาถึงเรา มีความตักเตือนจะให้เราทะนุบำรุงพระ
 ราชไมตรีและราชไมตรี ให้ราชธานีทั้งสองมีสमानสุจริต
 สนิทเสนาหาแก่กันไป จะเป็นที่ตั้งพระบรมพุทธศาสนาเย่นอก
 สมณพราหมณ์ประชากรราษฎรทั้งปวง และมีเนอความอันอก
 เป็นหลายประการ คือจะให้เรามีหนังสือส่งให้คนถือไปถึง
 ท่าน ท่านจะได้ให้คนถือหนังสือขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าออง
 วะ ขอให้มิททานทตจำทูลพระราชาสาสน์มาถึงกรุงเทพ
 มหานครเป็นต้นนั้น เราได้ส่งหนังสือเข้าไปกราบเรียน
 ท่านอัครมหาเสนาบดี ท่านอัครมหาเสนาบดีได้ชมนม
 เสนาพฤตมาตย์ราชปโรหิตพร้อมกันปรึกษากันว่า หนังสือ
 นี้แกกเยว หากต้องกันกับศกอกษรซึ่งกรุงอยุธยาให้ไปแต่
 ก่อนนั้นไม่ ไม่ควรจะนำชนกราบยังคมทูลพระกรุณา ท่าน
 จึงบังคับให้เราตอบหนังสือมาว่า ซึ่งข้อ (ความตักถ้าว
 มาในคหหมายของท่านว่า) กาละมีสองประการ คือกาล
 วิทย ๑ คือ กาลสมัย ๑ และกาลวิทยนั้น คือเกิดทุพภิก
 ษันตรกัลป์ และสัทถันตรกัลป์รยพุ่งฆ่าฟันกัน โรคันตร

กัลย์ และกาลวิษคนจะใกล้สนออยู่ แล้วจะถึงกาลสมขัต
 บริบูรณ์ เพราะผลกุศลอุทิศสาธุจิตข้าพเจ้านานรักษา
 คัลภาวนาตามพระบรมพุทธศาสนาจน อาจบันกาลให้เทวดา
 รักษาโลก นำเอาความกล้าหาญแรงแก่ดวงจิตกรงกษัตริย์
 ทั้งสองฝ่ายให้ตั้งอยู่ในประโยคสมขัต ประณินขัตชอตรง
 กายและวาจาตอชงกันกับจิตมิได้วิปริตแล้ว ก็เห็นว่ากาล
 วิษคนจะเสียมสูญ ถ้าและตั้งอยู่ในประโยควิษติ ประณ
 นินขัตผิด จิตกับกายและวาจามิตอชงกันยังแผกผันอยู่ฉะนี้ ก็
 เห็นว่าจะเกิดกาลวิษคนไปกว่าเก่า ได้ร้อยเท่าพันทวีคูณ
 และขอท้าวอยู่ ณ เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ศักราช ๑๑๕๖
 ชาวบ้านสมิไปลาคตรระเวนถึงริมคลองมีปรัก ไทหนึ่งสี่
 แขนง แล้วเอาไปส่งให้แยกทางนรธา นายบ้านอัครัน ๆ
 จึงเอาหนังสือขึ้นไปให้เจ้าเมืองเมาระตะมะ ๆ จึงแต่งคนให้
 ถอนหนังสือแขวนขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าอังวะนั้น และความ
 ขอนเห็นว่าพระเจ้าอังวะจะแจ้งในหนังสือกรงครอชญาซึ่ง
 ตกพอไปว่า ถ้าจะเขินทางพระราชไมตรกนนั้น จะให้
 พระมหากษัตริย์ทั้งสองฝ่ายร่วมเควตฉัตรกันหรือ ๆ จะให้
 แต่งเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทแกล้วทหารทำสัตย์กัน หรือจะ

ไม่ทำสัจแล้วแต่จะไม่ทำยุทธสงครามแก่กัน ต่างคน
 ต่างอยู่ประการใด ให้เสนาบดีเอาเนอความทูลพระเจ้า
 อังวะ จะประพฤตินั้นใดก็ให้แต่งขุนนางพม่าเป็นทูตาทูล
 ถวายขุนนางไทยผู้ใหญ่ ซึ่งไม่พอใจรบศึกเสียดรุงแก่พม่า ๆ
 จึงได้กวาดเอาไปไว้นั้นถอยมา ถ้ามิได้ผู้ใหญ่แล้วจนแต่หัว
 หมันมหาคเล็กก็เอาเด็ก ให้มาสักสามนายสนายกับพระ
 สงฆ์อินทวงศ์ลสังวรวิสุทธิ จะได้เป็นสักขีพยานจึงจะเป็น
 สัจธรรมมั่นคงใด ถ้ากรงอังวะแต่งมาตั้งนี้ จะบอกเข้าไป
 ให้ท่านอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่เอาเนอความกราบบังคมทูล
 พระกรุณาสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวแห่งเรา ถ้าทำมิได้
 ก็อย่าเจรจากันต่อไปเลย และว่าเนอความนั้นก็กราบทูล
 พระเจ้าอังวะ ๆ ทราบแล้ว โฉนจึงเจ้าเมืองเมาระตะมะไม่มี
 หนังสือมาถึงเรา (กลัย) ว่าให้ (เรา) แต่งคนถอยหนังสือ
 ไปถึงเจ้าเมืองเมาระตะมะ ๆ จะได้บอกขึ้นไปกราบทูลพระเจ้า
 อังวะอีกเล่า เนอความนเห็นแปลกอยู่ และชื่อว่าให้ฝ่ายเรา
 มีใจใสสุจริตในวัตรปฏิบัติทานหิตประโยชน์ ทั้งสองประการ
 และให้มีหิริโอตตยปะ และให้ตั้งอยู่ในสัจสุจริตกล้าหาญ
 มั่นคง สูเสียดชีวิตคึกที่จะบำรุงพระมหากษัตริย์เจ้าทั้งสอง

อย่าให้ชุมนุมของพระทัยแก่กัน ให้เป็นพันธมิตรมีพระทัย
 ค้างในพระราชไมตรีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสืบไป พึง
 วางใจว่าอย่าให้หกลั่น ควรกระทำให้ชอบในการที่จะได้
 เสวยบรมย์สมสุขไปในบุรีขุมนและอนาคตนัน ชอนอย่าพัก
 ทักเตือนเลย ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยาทุกวันนักมีพระราช
 บัญญุกไว้ให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่น้อยกรมฝ่าย
 หน้าฝ่ายในให้ตั้งอยู่ในทศกัศลกรรรมมถ และสิงคาโถวาท
 วัตรวินัย และให้เข้าใจปรนนิบัติในหมวดพระโพธิ์กษิย
 ธรรมสามสิบเจ็ด และอุโบสถสี่ประการ คือปรกตอุโบสถ
 ปฏิชาครอุโบสถ ปาฏิหาริย์กษิยอุโบสถ และอริยอุโบสถ
 และให้ปรนนิบัติทามอนุปพปฏิปทา คิลขันธ พระสมาธิ
 ขันธ และบัญญัติขันธ์ มีพระชรหิตเป็นที่สุดขณะนี อย่าวิตก
 เลยที่ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาจะมีตั้งอยู่ในสัจย์สุจริต ที่จะมีส
 เสียดชีวิต เอาความชอบช่วยท่านบำรุง พระมหากษัตริย์เจ้า
 ทั้งสอง ให้ตั้งอยู่ในคตองพระราชประเพณีอันชอบนั้น
 ประวรกแต่ฝ่ายข้างท่านให้มั่นอยู่ในสัจย์สุจริตเถิด และขอ
 ว่ากรุงทวาราวคิน เป็นกรุงศรีอยุธยาสืบมาแต่ โบราณ เป็น
 ราชธานีใหญ่สำหรับบุญบุญ กรุงมหาอมรบุรีกมนามตาม

พงศาวดาร และบรรดากรุงใหญ่มีขอบเขตเสมา คือ กรุง
 สุนาปรัตน์ กรุงตามพทูป กรุงกัมพูชา เป็นที่ตั้งพระบวร
 พุทธศาสนาเป็นสัมมาทิฐิ นบถอพระรัตนตรัยาธิคุณด้วย
 กัน แม้วากรุงใหญ่ใด ๆ จะคิดประทุษร้ายกัน ถึงจะไต่
 รพตทแกลวทหารช้างมาโคกระบอบตงรอยพนหม่นกค ท
 จะไต่สำเร็จราชการเป็นสิทธิขาดทเคยวนนกห้ามใด มีแต่
 จะเป็นเวรอันเวรสยกันไป เป็นโทษในอนาคต และชมพู
 ทวีปนักกว้างถึงหม่นโยชนัน อันกรุงสองกรุงไม่ควรจะเป็น
 ปรบักษ์กัน พอที่จะสำเร็จความเมืองใดเพราะเหตุมีจิต
 ฆตาคชิงเชิงกันอยู่ จึงมิไต่สำเร็จการ และความทงน
 นักปราศัญยัตติตจะไต่จดหมายเป็นพระราชพงศาวดารไว้
 สยไป และให้เราผู้ครองเมืองกาญจนบุรีจงยำเกรงนน
 ประการนสมควรนัก คือชมพูทวีป ๑ และคาวคิงส์สวรรค
 เทวโลก ๑ อเวจิมทานรก ๑ มีปริมาณไกลกว้างขวางหม่น
 โยชนันเสมอกัน และคาวคิงส์เทวโลกนนั้นก็มั่งคั่งไปด้วยเทว
 บุตรและเทวธิดามิมโนภิมยัทรธรรษาค้วยทิพสุขสมบัติ แต่

๑ คือเมืองพม่า

๒ หมายความว่าลังกาทวีป

ชมพอกบอเวจนเบนคักน ฝ่ายชมพทวี่ปมีภมึสถานว่าง ขาง
 แห่งร้างโรยเป็นทีเปล่าไม่มีมนุษย์ที่จะไปอยู่ให้เต็มบริบูรณ์
 ไค้ เพราะเกิดการวิบัติฉิบหายล้มตายด้วยประโยควิบัติ
 ปฏิบัติมิเป็นยุติธรรม มีสันคานหนาไปด้วยโลหะ โทสะ-
 โมหะอันเป็นอกุศลมูล ช่วงซึ่งสมบัตพิสดานเกิดยุคทอณา
 การแก่กัน เป็นครุกรรมก่อการวิบัติฉิบหาย ฝ่ายอเวจก็มาก
 ขนด้วยฝูงสัตว์เขี่ยคยคักนอยู่ มีไค้ว่างช่องที่ห่างจากสัตว์
 ไค้เลย ล้วนเป็นทกขเวทนาอยู่ในพนเหล็กทงนนั้น และให้
 เจ้าเมืองเมาะตะมะระำพึงเพียรพิจารณาประพฤติราชกิจโดย
 สุจริต เป็นทางที่จะทำนุบำรุงพระราชไมตรีในทวยราชธานี
 ให้บริสุทธิ์กาลเป็นเกียรติยศไว้ชวักสืบาวสาน จะเป็นพง
 ศาวดารสืบต่อไป ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยา (เมื่อ) เห็น
 เป็นแท้ เป็น สัตย์ธรรม ในทาง สุจริตแล้ว ก็จะไปประพฤติ ตาม
 กรุงอังวะทุกประการ

๑ หนังสือพระยาภาณุอนบุรืตอบเจ้าเมืองเมาะตะมะฉบับนี้ ข้าพเจ้า
 ลงไว้ตามสำเนาที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยา
 ทิพากรรังสี เพื่อให้ผู้อ่านเห็นสำนวนจดหมายโต้ตอบกันในครั้งนั้น ประ
 เพลย์ของพม่าเมื่อมีหนังสือไปเมืองต่างประเทศ ขอบพูดโอ้อวดอ้างอิงข้าง
 ทางศาสนาและทางธรรม ไม่เฉพาะแต่หนังสือที่มีมาถึงเมืองไทย ชาติ
 อื่นเช่นอังกฤษและญวนซึ่งไม่ได้ถือคติโลกคดียุทธมอย่างเคี้ยวกับพม่า นำ

ครั้นถึงเดือน ๔ พระยาภาณุงานบุรีจกเสียบยงอาหาร
ให้สุรียนนทสุรกับพราหมณ์ส่งพรรณนายไพร่ถือนั่งสอตอบ
กลับออกไป

ฝ่ายข้างปักยี่ไถ้ พระยาโยธา หลวง ชน หมัน
ชาวค่านไปลาดตระเวนทางสิงขร เมื่อ ณ วันขึ้น ๓ ค่ำ
เดือน ๔ ได้มีหนังสือพม่ามาแขวนไว้ที่ปลายค่านเมือง
ตะนาวศรีฉบับหนึ่ง ^๒ ส่งเข้ามายังกรุงเทพ ฯ แผลลออก
ไต่ความว่า พระเจ้าอังวะมีรับสั่งให้พระนครทั้งสองเป็น
ทองแผ่นเกี่ยวไปมาหากันโดยสะดวกแล้ว อย่าให้กองทัพ
แคว้นไทยจับกุมรบพุ่งพม่าสลับต่อไป จึงโปรดให้ทำเป็น

จะไม่เข้าใจและตอบไม่ถึงแถมเหมือนกับไทย หนังสือตอบพม่าอย่างดี
สุดที่ข้าพเจ้าเคยเห็นนั้น คือพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงเป็นจดหมายพระพรหมมุนี (ยิ้ม) มีตอบไปถึงเสนาบดีพม่า
ซึ่งได้พิมพ์แล้วในหนังสือพระราชปูจณา

• เมืองสิงขร อยู่หลังเกาะหลัก ในแดนเมืองตะนาวศรี

๒ วิธีส่งหนังสือในระหว่างไทยกับพม่าในครั้งนั้น ต้องใช้เอาไป
แขวนทงไว้ตามต้นไม้ที่ปลายค่าน เพราะทั้งสองฝ่ายต่างมีกองลาดตระเวน
คอยตรวจตราจับคนสอดแนมและผู้คนตามชายแดนที่ต่อกัน เมื่อพม่า
แต่งทูตถือหนังสือเข้ามา จึงเลือกเอาไทยที่ตกไปอยู่เมืองพม่าให้เป็นผู้ถือ
หนังสือ

หนังสือพระยาพลสงคราม เมืองเพชรบุรี มีตอไปแขวน
ไว้อย่าง ใจความว่าเราได้หนังสือแขวนไว้ได้เอาไปให้
ท่านผู้ครองเมืองเพชรบุรี ๆ สั่งให้เราตอบมาให้รู้ ว่าแต่
พม่าแต่งคนถือหนังสือเข้ามาเจรจาความเมืองถึง ๖ - ๗
ครั้งแล้ว ก็ไม่มีความสัตย์ความจริงไม่เที่ยงแท้ จึงแต่ง
ให้ออกไปลาดตระเวนจับเอาผู้คนมา พม่าซึ่งไทยจับมา
ได้ก็ให้การรับว่า ทศซึ่งแต่งให้เข้ามาเจรจาความเมือง
นั้นก็ไม่สัตย์จริงทงนั้น คอยเหตุที่เมืองอังวะจะไม่ปรก
เหมือนแต่ก่อน กล่าวที่กรุงเทพมหานครจะยกทัพไปตั้ง
เกลี้ยกล่อมทำไมตรีไว้ คำให้การพม่าว่ายังยืนอยู่ฉะ
เช่นหลายคน และซึ่งว่าไทยไปจับคนพม่าก็จะจับบ้าง ถ้า
รบกันก็จะรบบ้าง อย่างนกเขียงอย่างกรรมคாதหาร
การสงครามเป็นประเพณีสืบมา ถึงมาตรว่าจะเป็นคนที่มี
ปัญญา ไซ้ว่าจะเหาะเห็นเห็นอากาศได้ก็หาไม่ พม่าก็
ไทยก็ยอมหายเสียยิ่งผ่อนลำเลียงเลียงชีวิต โดยความ
คึกคักพม่ารบราฆ่าฟันกันมากหลายครั้งหลายหน การแพ้
และชนะก็แจ้งมาแต่ก่อนนั้น ซึ่งขอว่าคนคิมปัญญา
แต่อังวะว่ามีฤทธิ ความคึกเช่นนี้เหมือนเขียนเสียให้

2270472563

กลัวหากทกใจไม่ ซึ่งว่าจะให้คนคั้นไปแต่ฝ่ายเดียวมันยัง
ไม่ได้ ให้ส่งคนเมืองกลางซึ่งตกค้างอยู่เมืองมริคเมือง
ตะนาวศรีมาแลกเปลี่ยนกันเป็นไมตรีจึงจะคั้นไปให้ ขอซึ่ง
ว่าทรง ให้ ชาวท่าน ผู้ใด หนังสือเขา ขนไปแจ้งแก่เจ้าเมือง
มริคเมืองตะนาวศรี ให้คิดค่าการที่ชอย สิ่งใดจะเป็น
ประโยชน์แก่บ้านเมืองนั้นเทอดู

ครนถึงขงอฉศกจุลศักราช ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗

พม่าเขาหนังสือมาชวนไว้ปลายค่านเมืองกาญจนบุรี ตอบ
หนังสือ พระยา กาญจนบุรี ให้ สूरยนั้นทสุร กษปราชหมณ
สังฆรณถออก ไปเมื่อขระกาเขญจศกนั้น ใจความใน
หนังสือว่าพม่าว่า เนมโยนนรทาเจ้าเมืองทวายแจ้งความ
มาถึงพระยา กาญจนบุรี ทวยมหนังสือขัตตราใส่ลงประจำ
ครั้งออกไปถึงเมืองทวายนั้น ได้แต่งให้เยชมองคเยแคง
ปลัดเมืองทวายไปทวยมสूरยนั้นทสุร กษปราชหมณสังฆรณถ
ไปทวยามพระเจ้า อังวะแล้ว กลับลงมาถึงเมืองทวายเมื่อ ณ

๒๒๗๐๔/๒๕๖๓ TUDC
วันเดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ ขงอฉศก จุลศักราช ๑๑๗๖

มีหนังสืออัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ลงมาทวยมขบหนึ่ง ความ
ว่าเจ้าเมืองกาญจนบุรีมีหนังสือออกไปถึงเมืองเมาะตะมะนั้น

เป็นความเพียงเจ้าเมืองต่อเจ้าเมืองกล่าวติดพันกัน ทที่จะ
ให้เป็นประโยชน์ในราชการก็ชอบอยู่แล้ว แต่ว่าจะนำชน
กราบทูลพระเจ้าอังวะยังมีได้ ถ้าเป็นหนังสือออกไปจาก
กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา จะได้เข้าชนกราบทูลให้ถึง
พระเจ้าอังวะ ตัวเราผู้รักษาเมืองทวายปลาโยด้านข้างพม่า
ก็เป็นผู้ต่างพระเนตรพระกรรณของพระเจ้ากรุงอังวะ เมือง
กาญจนบุรีเล่าท่านก็เป็นท้าวว่างพระราชหฤทัยของพระเจ้า
กรุงศรีอยุธยา เราทั้งสองช่วยกันคิดอ่านให้เป็นประโยชน์
แก่พระนครทั้งสองให้สนิทสนมกันจึงจะชอบ สัตว์ทั้งปวงจะ
ได้เป็นสุข พระบรมพุทธศาสนาจะได้รุ่งเรืองสืบไป ตัวเรา
ผู้รักษาเมืองทวายและท่านผู้รักษาเมืองกาญจนบุรี (จ)ง
ช่วยกันเร่งคิดอ่าน อย่าให้มีการจับกุมผู้คนกันสืบไป

๑ ทว่าไม่นำชนกราบทูลนั้น ที่จริงนำชนกราบทูลทุกฉบับ ทั้งข้าง
ไทยและฝ่ายพม่า และเชื่อได้ว่าเข้าใจความจริงข้อนั้นด้วยกันทั้งสองฝ่าย
ทว่าไม่นำชนกราบทูล เป็นลักแต่อย่างไม่ให้เสียเปรียบกันโดยทางโวหาร

22/04/2563 ๒ การจับคนพวกข้าศึกข้างปลาโยด้าน ทำด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เพื่อ
ประโยชน์สืบสวนเอาความรู้ข่าวคราวทางเมืองข้าศึก เข้าใจว่าตั้งแต่พม่า
จู่มาตีเมืองถลาง เมื่อปีมะเส็งเอกศก ข้างไทยเห็นจะจัดการสืบสวนแข็งแรง
จนมาก พม่าจึงรีบหนัก

ณ เมืองทวาย ยังกิดอ่าน จักเตรียมการจะให้ คนถือนั่งสอ
เข้ามา ฝ่ายกองตระเวนกรุงพระมหานครศรีอยุธยา
ออกไปลอย จับเอาคน กองค่านค้า ยานตแลงยามาเป็นอัน
มากเมื่อ ณ เดือน ๑๑ แรม ๗ ค่ำนั้น ความขอน้ำมัน
ทรายไปถึงพระเจ้าอังวะจะพาความเก่าให้แปรปรวนไปเสีย
เราทั้งสองเป็นผู้ใหญ่ฝ่าย หน้าค่าน อย่าให้เสีย ถอยคำที่ว่า
ไว้แต่ก่อน คนที่จับมาไค้นขอให้ปล่อยออกไปอย่าให้
เห็นซ้ำ จะให้คิดอ่านการอันเป็นประโยชน์แก่พระนครทั้ง
สองสืบไป พระยาภาณุจนบุรีบอกส่งหนังสือนั้นเข้ามา ณ
กรุงเทพมหานคร แต่ไม่ปรากฏว่าไค้มิตอบไปประการใด

เรื่องสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์

บ.จ.อ. เมื่อเดือน ๕ ข.จ.อ.ศก.จ.ล.ศ.ก.ราช ๑๑๗๖

จ.ศ. ทรงพระราชดำริว่า ทล.ศ.ศ.น.โพ.น.น.เม.อ.ใน

๑๑๗๖ รัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้โปรด

พ.ศ. ให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จลง

๒๓๕๓ ไปกระทำการที่จะสร้างเมืองขนไว้อย่าง ก.น.ช.าค.ก.ท.จะ

มาทางทะเลอีกแห่ง ๑ การยังค้างอยู่เพียงใด

ลงมือทำข้อมยังไม่ทันแล้ว จะไว้ใจแก่การ

ศึกสงครามทางทะเลมิได้ ควรจะต้องทำขึ้นให้

สำเร็จ จึงโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราชกรม

พระราชวังบวรสถานมงคล เป็นแม่กองเสด็จลง

ไปทำเมืองขนที่ปากกลัด ต.ค.เขาทองที่แขวงกรุง

เทพมหานครบ้าง และแขวงเมืองสมุทรปราการ

บ้างรวมกันตั้งขึ้นเป็นเมืองใหม่อีกเมือง ๑ พระ

22/04/2563

ราชทานชื่อว่าเมืองนครเขื่อนขันธ์ ให้ย้ายครัวมอญ
 เมืองปทุมธานีพวกพระยาเจ็งมีจำนวนชายฉกรรจ์สามร้อย
 คนลงไปอยู่ ณ เมืองนครเขื่อนขันธ์ แล้วทำขอมชนช้าง
 ผิงตะวันออกสามขอม ให้ชอขอมยี่เจ้าสุมิงพราย ๑ ขอม
 ยี่ค่างสิง ๑ ขอมราหุร ๑ รวมทั้งขอมเก้าชอขอมวิทยา
 คมซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๑ ถวายเงิน ๔ ขอม สร้างช่าง
 ผิงตะวันตกอีก ๕ ขอม ชอขอมเพลงไฟฟ้า ๑ ขอม
 มหาสังหาร ๑ ขอมคัตร์พินาศ ๑ ขอมจักรกรท ๑ ขอม
 พระจันทร์พระอาทิตย์ ๑ ขอมเหล่านชกกาแพงถงกัน ช้าง
 หลังเมืองก้าก้าแพงล้อมรอบ ทงยงฉางตกดินและคาลา
 ไว้เครื่องคัสตราวุธพร้อมทุกประการ ทรัพย์สินแม่่น้ำทำลูกท่น
 สายโซ่สำหรับขงกันแม่่น้ำ หลกผูกท่นก้อด้วยอิฐใช้ไม้ไค้
 ึ่งคิกเอาชุงมาทำเขื่อนต้นโกถน รอยเกยวคายกระหนาบ

๑ ที่เมืองนครเขื่อนขันธ์นี้ แต่โบราณมาก็เป็นเมืองเรียกว่าเมืองพระ
 ประแดง ตั้งอยู่ที่ตำบลราชบุรณะฝั่งแม่น้ำข้างตะวันออก เป็นเมืองปากน้ำ
 อย่างชุมชุมประการทุกวันขึ้นด้วยครั้งนั้นทะเลยังเข้ามาลึก ครั้นแผ่นดิน
 ดินงอกออกไป เมืองพระประแดงห่างทะเลลึก จึงย้ายเมืองลงไปตั้งที่บาง
 เจ้าพระยา เรียกว่าเมืองสมุทรปราการ ที่เมืองพระประแดงก็ยังเป็น
 เมืองอยู่ จนแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

กันเช่นตอน ๆ เข้าไปปักหลักหว่างต้นโกถนทุกช่อง ร้อย
 โช้ผูกท่อนไคมันคังคิ การสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์สำเร็จ
 ไคตังพธิผงอาถรรพณ์ปักหลักเมืองเมื่อ ๗ วันศุกร์เดือน ๗
 แรม ๑๐ ค่ำ ปีกุนสัปตศก จุลศักราช ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘
 ครองนกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงสร้างพระอาราม
 ขนไว้ในเมือง พระราชทานนามว่าวัดทรงธรรมพระอาราม
 ๑ พระอุโบสถเป็นแต่เครื่องไม้ฝากระดาน แล้วจึงไปรค
 ตังส้มิงทอมาบุตรพระยาเจ่ง^๑ ซึ่งเป็นพระยาพระราม น้อง
 เจ้าพระยามหาโยธาเป็นพระยานครเขื่อนขันธ์ รามัญราช
 ชาติเสนาบดี คริสต์ทิสสงคราม ผู้รักษาเมือง และไคตัง
 กรรรมการพร้อมทุกตำแหน่ง

เรื่องตั้งเมืองประเทศราชมณฑลพายัพ^๒

ในขจอศก จุลศักราช ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ น

๑ พระยาเจ่งคนนี้เป็นหัวหน้าพวกมอญที่อพยพเข้ามาอยู่เมืองไทย
 เมืองศรีกรุงธนบุรี และเป็นต้นสกุลคชเสนี

๒ ความตอนนี้นำตามเนื้อความในหนังสือพงศาวดารเชียงใหม่
 เมืองนครลำปาง เมืองนครลำพูน ที่พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) เรียบ
 เรียงไว้

โปรดให้ตั้งเมืองลำพูนชัย ซึ่งร้างมาแต่ครั้งพม่ามาได้
เมืองเชียงใหม่ นั้น กลับชนเป็นบ้านเมืองตามเดิม และ
โปรดให้เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนชัย
เป็นเมืองประเทศราชชนกรุงเทพ ๆ แทนนั้นมา
เหตุที่จะตั้งเมืองทั้ง ๓ ให้เป็นเมืองประเทศราชมี
คดีเสมอกัน เกี่ยวด้วยเจ้า ๗ คน ซึ่งเป็นต้นวงศ์สกุล
ของเจ้านายทั้ง ๓ เมืองสืบมาจนทุกวันนี้ จำต้องอธิบายความ
ในเรื่องพระราชพงศาวดารย้อนถอยหลังขึ้นไปสักหน่อย
จึงจะเข้าใจได้ชัดเจน คือ เมื่อครั้งกรุงเก่าเสียแก่
พม่าซาคัก เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนชัย และ
เมืองนครลำปาง ก็ตกอยู่ในอำนาจพม่า ในสมัยนั้นใน
พวกชาวเมืองเชียงใหม่มีหัวหน้า ๒ คน เรียกว่าพระยาจำ
บ้านคน ๑ เรียกว่าฟ้าชายแก้วเป็นหลานพระยาจำบ้านคน ๑
ทั้ง ๒ คนนี้ตั้งจำใจอยู่ในอำนาจพม่า ๆ ตั้งพระยาจำบ้าน
เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ตั้งฟ้าชายแก้วเป็นอุปราช ฟ้าชาย
แก้วถึงแก่กรรม มีบุตร ๗ คน คือ ๑ ชอกาวีละ ๒ ชอก

คำโสม ๓ ซอนน้อยยัทธิธรรม ๔ ซอควงทิพ ๕ ซอ
 หมูล่า ๖ ซอคำพัน ๗ ซอบุญมา ธิคามี่ ๓ คน ๑ ซอ
 นางศิริรคจา ๒ ซอนางศิริวรรณ ๓ ซอศิริบุญธรรม
 เมื่อพระยาอุปราช (ฟ้าชายแก้ว) ถึงแก่กรรมแล้ว พม่า
 จึงทรงนายกาวิละบุตรใหญ่ให้เป็นพระยาอุปราชต่อมา ครั้น
 เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เป็นใหญ่ ยกกองทัพหลวงขึ้นไป
 ตัดเมืองเชียงใหม่ พม่าแต่งให้พระยาเชียงใหม่ (จำบ้าน)
 พระยาอุปราช (กาวิละ) คุมกองทัพชาวเชียงใหม่มาต่อ
 สู้ไทย พระยาจำบ้านพระยาภาวิละไม่เต็มใจอยู่ในบังคับ
 พม่าอยู่แล้ว เมื่อเห็นไทยด้วยกันกลับมักกำลังขึ้นไปปราบ
 ปราบพม่า ก็พาพรรคพวกมาสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธน
 บุรีช่วยรบพุ่งพม่าแตกไปจากเมืองเชียงใหม่ในครั้งนั้น พระ
 เจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงตั้งพระยาจำบ้าน เป็นพระยาวิเชียร
 ปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่ ให้พระยาภาวิละเป็นพระยา

• ตามประเพณีถือกันในมณฑลพายัพ ใครได้บวชเป็นสามเณรแล้ว
 ใช้คำว่า น้อย เต็มหน้าชื่อ ถ้าได้บวชเป็นพระภิกษุ ใช้คำว่า ทนาน
 เต็มหน้าชื่อ

๒ นางศิริรคจานี้ คือเจ้าจอมมารดาเจ้าฟ้าพิบูลทอง ในกรมพระราช
 วังบรมมหาสุรสิงหนาท

นครลำปาง ต่อมาในครั้งกรุงธนบุรีนั้นเองพม่ากลับมากัด
เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปางอีก พระยาจำขานทเป็น
พระยาวิเชียรปราการรักษาเมืองเชียงใหม่ไว้ไม่ได้ ต้อง
อพยพหนีเข้ามาอยู่หัวเมืองชั้นใน แต่พระยาภาววิไลเป็นคน
เข้มแข็งในการศึกสงคราม รักษาเมืองนครลำปางไว้ได้
พวกตระกุลเจ้า ๗ คนจึงตั้งอยู่เมืองนครลำปางต่อมา แต่
เมืองเชียงใหม่หน้ต้องทิ้งร้างอยู่จนรัชกาลที่ ๑ เมื่อยมะแม
นพศก จุลศักราช ๑๑๔๕ พ.ศ. ๒๓๓๐ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีรับสั่งให้กรมพระราชวังบวร
มหาสุรสิงหนาทเสด็จขึ้นไปตั้งเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมือง
ใหญ่ สำหรับรักษาราชการข้างปลายแดนพระราชอาณา
จักร โปรดให้ย้ายพระยาภาววิไลเจ้าเมืองนครลำปางไป
เป็นพระยาเชียงใหม่ ให้นายคำโสมผู้น้องรองลงมาเป็น
พระยานครลำปาง แบ่งเจ้านาย ๗ คนไปช่วยราชการเมือง
เชียงใหม่บ้าง เอาไว้เมืองลำปางบ้าง แต่เมืองลำพูนชัย
นั้นยังต้องทิ้งร้างอยู่ด้วยรวบรวมราษฎรไม่ได้พอจะ
ตั้งเป็นบ้านเป็นเมือง มาจนถึงรัชกาลที่ ๒ เมื่อยจุลศก
จุลศักราช ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ ทรงพระราชดำริว่า

เมืองนครเชียงใหม่และเมืองนครลำปางก็ได้ตั้งมั่นคง ผู้
 คนพลเมืองค่อยบริบูรณ์แล้ว สมควรจะตั้งเมืองลำพูนชัย
 ทยงร้างอยู่กลบเข็นบ้านเมืองตามเดิมได้ และในเวลานั้น
 พระยานครลำปาง (คำโสม) ซึ่งเข็นน้องรองแต่พระยา
 กาวีละถึงอนิจกรรมลง ตำแหน่งพระยาว่าราชการเมือง
 นครลำปางว่างอยู่ จึงทรงตั้งให้พระยาอุปราช ดวงทิพ
 ซึ่งเข็นน้องที่ ๔ เข็นพระยานครลำปาง ตั้งนายคำพันน้อง
 ที่ ๖ เข็นพระยานครลำพูน ส่วนพระยากาวีละเจ้าเมือง
 เชียงใหม่นั้น ทรงพระราชดำริว่าเป็นผู้ใหญ่ และมี
 บำเหน็จความชอบมามาก จึงทรงพระกรุณาโปรดยก
 เกียรติยศขึ้นเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ ให้พระเจ้าเชียงใหม่
 และพระยานครลำปางแย่งราษฎรมาตั้งภูมิลำเนาที่เมืองนคร
 ลำพูน และยกทั้ง ๓ เมืองนั้นเป็นประเทศราชชนนกรุงเทพ
 เหมือนนขอย่างเมืองน่านแก่นนมา

เมืองนครเชียงใหม่และเมืองนครลำปางก็ไต่ตงมั่นคง ผู้
 คนพลเมืองค้อยบริบูรณ์แล้ว สมควรจะตั้งเมืองลำพูนชัย
 ทยงร้างอยู่กลบเข็นบ้านเมืองตามเดิมได้ และในเวลานั้น
 พระยานครลำปาง (คำโสม) ซึ่งเข็นน้องรองแต่พระยา
 กาวีละถึงอนิจกรรมลง ตำแหน่งพระยาว่าราชการเมือง
 นครลำปางว่างอยู่ จึงทรงตั้งให้พระยาอุปราช ดวงทิพ
 ซึ่งเข็นน้องที่ ๔ เข็นพระยานครลำปาง ตั้งนายคำพันน้อง
 ที่ ๖ เข็นพระยานครลำพูน ส่วนพระยา กาวีละเจ้าเมือง
 เชียงใหม่นั้น ทรงพระราชดำริว่าเป็นผู้ใหญ่ และมี
 บำเหน็จความชอบมามาก จึงทรงพระกรุณาโปรดยก
 เกียรติยศขึ้นเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ ให้พระเจ้าเชียงใหม่
 และพระยานครลำปางแย่งราษฎรมาตั้งภูมิลำเนาที่เมืองนคร
 ลำพูน และยกทั้ง ๓ เมืองนั้นเป็นประเทศราชชนกรุงเทพ
 เหมือนนอชอย่างเมืองน่านแก่นนมา

22/04/2563

TUDC
 เรื่องสมณทูตไปลังกา

เมื่อบรมะเส็งเอกศก จุลศักราช ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒

แต่ในปลายรัชกาลที่ ๑ มีพระภิกษุชาวลังกาชื่อพระวสิท
 ภิกษุรูป ๑ กับสามเณร ๒ รูป เข้ามาจากเมืองนคร
 ศิริธรรมราช มาถึงกรุงเทพฯ ไปรศให้วสิทภิกษุกับ
 สามเณรชอรทันปาละไปอยู่ในสำนักสมเด็จพระสังฆราช ณ
 วัดมหาธาตุ สามเณรอีกรูป ๑ ชื่อหิชาเยะ ให้ไปอยู่ใน
 สำนักสมเด็จพระวันรัตนวัดพระเชตุพน ต่อมาในรัชกาล
 ที่ ๒ สามเณรลังกาทั้ง ๒ รูปขออุปสมบทเป็นพระภิกษุ
 สยามวงศ์ เพราะถือว่าเข็นวงศ์เดียวกับพระสงฆ์ในลังกา
 ทวีปซึ่งได้รับอุปสมบทกับพระอุบาลีที่ออกไปในแผ่นดินสม
 เด็จพระเจ้าบรมโกศครั้งกรุงเก่า จึงโปรดให้สามเณร
 ทั้ง ๒ นี้ เป็นนาคหลวงบวชในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 และพระราชทานนิตยภัตไตรบัสยามา ครั้นมาถึงพระกา
 เเบญจศก จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ มีพระลังกา
 เข้ามายังกรุงเทพฯ อีกรูป ๑ ชื่อพระสาสนวงศ์ อ้างว่า
 พระมหาสังฆนายกในลังกาทวียให้เชิญพระบรมสารีริกธาตุ
 เข้ามายังวัดสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา แต่ไม่มีสมณ
 สาสนหรือสำคัญอันใดมา ครั้นไต่ถามถึงการพระศาสนา
 ในลังกาทวีย พระสาสนวงศ์ก็ให้การเลือนเบือนไปต่าง ๆ

เข้ามาเกิด รังเกียจไม่ปรองคอง กันกับพระสังกาทเข้ามาอยู่
แต่ก่อน วัตรปฏิบัติก็ไม่น่าเลื่อมใสด้วยกันทั้ง ๒ รูป จึง
เป็นเหตุให้ ทรงแคลงพระราชหฤทัยว่าจะมิใช่พระที่ไต่รับ
อุปสมบทมาแต่สังกาทวิป ทรงพระราชดำริว่าพระสงฆ์ใน
สังกาทวิป ก็เป็นสมณวงศ์ อันเดียวกันกับพระสงฆ์ ในสยาม
ประเทศ เคยมีสมณไมตรีต่อกันมาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่เวก
ร้างมาเสียเพราะเกิดเหตุคักสงคราม ไม่ได้ไปมาหาสู่ถึง
กันช้านาน บัดนี้กรุงสยามก็ได้ประคองฐานพระนครรัตน-
โกสินทร์เป็นราชธานี มีอิสระมั่นคงแล้ว และได้ข่าวว่า
สังกาทวิปเสียแก่อังกฤษ การพระศาสนาและศาสนวงศ์ใน
สังกาทวิปจะเป็นอย่างไร ควรจะสืบสวนให้ทราบความจริง
ไว้ จึงทรงแต่งตั้งสมเด็จพระวันรัตน์ (มี) วัดราชบูรณะ
กับพระพุทฺธโฆษาจารย์ (บุญศรี) ให้จัดหาภิกษุสงฆ์ทั้ง
ฝ่ายคณะโตและคณะเหนือ จะมีองค์ใดควรที่ธำออกไปยัง

• ในเวลานั้นสมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ ยังมีพระชนม์
อยู่ แต่เห็นจะมีความชราทุพพลภาพมากอยู่แล้ว พระพุทฺธโฆษาจารย์
(บุญศรี) เป็นอนุนายกอยู่วัดมหาธาตุกับสมเด็จพระสังฆราช จึงเป็นผู้ทำ
แทนในฝ่ายคณะเหนือ

ลังกาทวีปข้าง^๑ สมเด็จพระวันรัตนจักได้พระวักราชาบูรณะ
 ๕ รูป คือ พระอาจารย์ตรีรูป ๑ พระอาจารย์เทพรูป ๑
 พระแก้วรูป ๑ พระคิงรูป ๑ พระห้วงรูป^๒ ๑ พระพุทธ
 โฆษจารย์จักได้พระวักมหาธาตุ ๔ รูป คือ พระอาจารย์
 อยู่รูป ๑ พระปรางรูป ๑ พระเซ่งรูป^๓ ๑ พระม่วงรูป ๑
 รวมพระสงฆ์ไทย ๘ รูป ครองนันทรัตนปาละ พระหิธายะ
 ชาวลังกา ซึ่งเข้ามาอุปสมบทในกรุงเทพ ฯ ทราบว่า
 พระสงฆ์สมณทูตไทยจะออกไปลังกา ถวายพระพรลาจะ
 ออกไปเยี่ยมญาติโยมของตนด้วย โปรดให้ไปกับสมณทูต
 พระสงฆ์ที่จะไปจึงรวมเป็น ๑๐ รูปด้วยกัน
 เมื่อจักพระโคตรพิมลแล้ว ถึงเดือน ๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ
 บจชศก พ.ศ. ๒๓๕๗ โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์สมณ
 ทูตเข้าไปรับผ้าไตรและเครื่องบริขารต่อพระหัตถ์ และ
 โปรดให้จกต้นไม้มงคอง ๑๖ สำรับ เทียนใหญ่ รูปใหญ่

๑ จดหมายเหตุสมณทูตออกไปลังกาทวีปคราวนี้ หอพระสมุดได้
 มาจากเมืองเพชรบุรีฉบับ ๑ ความพิสดาร และบางแห่งแปลกกับที่จด
 ไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้เอาจดหมายเหตุ
 ๕ ๒๒/๐๔/๒๕๖๘ TUDC
 ทั้ง ๒ ฉบับนี้ เทียบกันกับความจดลงในเรื่องนี้

๒ พระห้วงนี้ ในจดหมายเหตุฉบับเมืองเพชรบุรีว่า ชื่อพระจันทร์

๓ พระเซ่งรูปนี้ เห็นจะเป็นรูปเดียวกับที่ได้เป็นสมณะคือพระวันรัตน
 อยู่วัดอรุณในรัชกาลที่ ๔

๓๐๐ คุ เป็นของทรงพระราชอุทิศส่งไปบูชาพระรัตนธัศาค
และพระเจดีย์ฐานในลังกาทวีป^๑ และโปรดให้จัดเครื่อง
สมณบริวาร ๓ ลำราย คือ ขาทร ฝาและเชิงประทักษิณ
ถลกขาทรสักหลาดแดง ไตรแพรบังสี ย่ามหักทองขวาง
เป็นของพระราชทาน พระสังฆนายก พระอนุนายก และ
พระเถระซึ่งรักษาพระรัตนธัศาคณเมืองสิงขณศาคีรวัดมนขุร^๒
และมี สมณ สาส์น ของสมเด็จพระสังฆราช ไป ถึงพระสังฆ
นายกด้วยฉยขหนึ่ง โปรดให้หมื่นไกรกรมการเมืองนคร
ศรีธรรมราช เป็นไวยาวัจกรสมณทูตและคุมขันไม้เงิน
ทองสิ่งของพระราชทานไปด้วย

สมณทูตลงเรือกรมอาสาจามไปจากกรุงเทพฯ เมื่อ
ณ วันเดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ถูกลมว่าวพัดกลัคลันใหญ่

๑ โสฬสเจดีย์ในลังกาทวีป ๑๖ แห่ง ซึ่งชาวลังกานับถือว่าเป็นมหา
เจดีย์สถาน ที่พระราชทานขันไม้เงินทองไปบูชา^๓ ปราบกฏในสมณสาสน์ที่
สังฆนายกลังกามีมาในรัชกาลที่ ๓ คือ ๑ พระรัตนธัศาค ๒ มหิยังคณเจดีย์
๓ นาคที่บังคณเจดีย์ ๔ กัลยาณีเจดีย์ ๕ รอยพระพุทธบาทที่เขาสุมนกภู
๖ ทิวาคูหังคณเจดีย์ ๗ ที่ขวาปีเจดีย์ ๘ มุตติงคณเจดีย์ ๙ ตีสสมหาวิหาร
๑๐ พระมหาโพธิ์ที่เมืองอนุราชบุรี ๑๑ มริจิวัญญิยเจดีย์ ๑๒ ฤปาราม
๑๓ อภัยคีรีวิหาร ๑๔ เขตวันมหาวิหาร ๑๕ เสลเจดีย์ ๑๖ กาจรคามคณ
เจดีย์

๒ เมืองเดียวกับที่เรียกว่าเมืองแก่นดันทูกันนี้

เรือไปชำระกเสียดที่ปากน้ำเมืองชุมพร พระยาชุมพรจัดเรือ
ส่งไปเมืองไชยา พระยาไชยาจัดเรือส่งต่อไป ถึงเมือง
นครศรีธรรมราชเมื่อเดือนเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ไม่ทันฤดูกาล
ที่จะใช้ไปไปลังกาทวีป สมณทูตจึงต้องค้างอยู่เมืองนคร
ศรีธรรมราช ๑๑ เดือน ในระหว่างนั้นพระวชิตรภิกษุกับ
พระศาสนวงศ์พระลังกาที่อยู่ในกรุงเทพฯ ทราบว่าพระ-
สงฆ์ไทยยังค้างอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ถวายพระพร
ลาว่าจะกลับไปบ้านเมืองกับสมณทูตไทย เมื่อได้พระราช
ทานอนุญาตแล้ว ก็ตามออกไปยังเมืองนครศรีธรรมราช
แต่เมื่อออกไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว พระวชิตร
ภิกษุกับพระรัตนปาละ พระหิธายะ ที่มาบวชในกรุงเทพฯ
ไปประพฤติตัวไม่เรียบร้อยต่าง ๆ พระยานครศรีธรรมราช
(น้อย) เห็นว่าถ้าให้พระลังกา ๓ รูปนั้นไปกับพระสงฆ์
สมณทูตไทย เกรงจะไปเกิดเหตุการณ์ให้เสื่อมเสียพระ
เกียรติยศ จึงจัดส่งไปเกาะหมากทั้ง ๓ รูป ให้กลับไป
บ้านเมืองของตนตามอำเภอใจ คงให้ไปกับพระสงฆ์ไทย
แต่พระศาสนวงศ์รูปเดียว แต่เมื่อไปขึ้นบกในอินเดียแล้ว
พระศาสนวงศ์ก็หลบหายไปอีก

พระสงฆ์สมณทูตไทยไปบอกจากเมืองนครศรีธรรม
 ราชไปลงเรือที่เมืองตรัง ได้ออกเรือเมื่อเดือน ๔ ขึ้น
 ๑๓ ค่ำ ปีกนสัปดาห์ จุลศักราช ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘
 ไปลงเรือที่บรรทกช้างไปขายในอินเดีย พระยานครศรี
 ธรรมราชมีจดหมายไปถึงสังฆนาเคน นายห้างพราหมณ์
 อยู่ณเมืองบ่าบุดบักต ซึ่งเป็นคนชอบกับเจ้าพระยานคร
 ใต้เคยรบชอช้างกันมาเสมอทุกปี ครั้นเรือไปถึงเมือง
 บ่าบุดบักต สังฆนาเคนได้ทราบความในหนังสือเจ้าพระ
 ยานครแล้วก็ช่วยเป็นอรรธบริกรของพระสงฆ์สมณทูต และ
 ให้เที่ยวหาจ้างคนนำทางที่จะไปลังกา พระสงฆ์ต้องคอย
 ทำออกเดือนหนึ่งจึงได้ขลิบแขกต้นหนคน ๑ เคยมาค้า
 ขายที่เมืองตรังพูดไทยได้เป็นล่ำมและนำทางไป ต้นไม้
 ทองเงินและเครื่องบริวารของพระราชทานนั้น ขลิบก็รับไป
 ด้วยเรียกค่าจ้างเป็นเงิน ๑๘๐ รูเบีย ออกเดินไปจากเมือง
 บ่าบุดบักตเมื่อเดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ไป ๗๖ วันถึง
 ท่าข้ามไปเกาะลังกา ขลิบจ้างเรือไปส่ง ไปวัน ๑ ถึงเกาะ

22/04/2563

TUDC

๑ เมืองบ่าบุดบักตนี้ เข้าใจว่าอยู่ที่เบงกอล ข้างเหนือเมือง

ลังกา ขนเกินไปจากท่าเรือออก ๓ วัน ถึงเมืองอนนราธบุรี
 เมื่อ ๗ วันเดือน ๘ ขรพฤษภาคมชน ๑๕ ค่ำ ขชวคธจุศก
 พ.ศ. ๒๓๕๕ พักอยู่ที่เมืองอนนราธ ๓ วัน กุมารสิยมซึ่ง
 เป็นใหญ่อยู่ที่เมืองอนนราธนั้น จึงคนนำทางส่งต่อไปเมือง
 สิงขณทศศิริวัฒนบุรี เกินไปได้ ๑๖ วัน ถึงคลองน้ำ ขอ
 ว่าวาลูกคองคาเมื่อ ๗ เดือน ๘ ทศพฤษภาคมชนค้ำ ๑ ขน
 นางเมือง สิงขณทศ ทราบว่า พระสงฆ์ไทยไปถึงคลองวาลูก
 คองคา จึงแต่งให้พณนายบ้านราษฎรออกมาปฏิบัติ ทำ
 ประรำคาคผ้าขาวให้พักอาศัยอยู่คนหนึ่ง รุ่งชน ๗ วันเดือน
 ๘ ทศพฤษภาคมชน ๒ ค่ำ พระสงฆ์สามเณรราษฎรชาว
 ลังกาชายหญิงออกมารับสมณทูตไทย แห่เข้าไปในเมือง
 สิงขณทศ ให้ไปอยู่วัดบุปผาราม เวลานั้นอังกฤษพึ่งได้
 เกาะลังกาเป็นเมืองชนใหม่ ๆ เจ้าเมืองอังกฤษกำลังเอา
 ใจชาวลังกา ให้เห็นว่าไม่ประสงค์จะเบียดเบียนพระพุทธ
 ศาสนา พระสงฆ์ชาวลังกาเคยได้รับนิตยภัตจตุปัจจัย

22/04/2563

TUDC

• วัดบุปผารามนี้ ที่พระอุบาลีออกไปอยู่ และไปผูกพัทธสีมา
 เมื่อพระสงฆ์สยามออกไปให้อุปสมบทแก่ชาวสิงห์พ ในแผ่นดินสมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมโกศครั้งกรุงเก่า

มาแต่เมื่อยังมีพระเจ้าแผ่นดินสิงห์ ปกครอง อย่างไรก็ตาม
 ให้อย่างนั้น พระสงฆ์ไทยก็ได้รับความอุปการะเหมือนนักข
 พระสงฆ์ชาวลังกาด้วยทุกอย่าง ฝ่ายพระสังฆนายก พระ
 อนุนายกชาวสิงห์ ก็ช่วยทำนุบำรุงพาสมณฑลไทยไปหา
 เจ้าเมืองอังกฤษ ขออุกกุญแจมาไขเข็ญพระที่นั่งตธาต
 มนเทียร และเชิญพระที่นั่งตธาตออกให้นมัสการ แล้วพา
 ไปนมัสการพระบาทบนยอดเขาสมณภูฏ ได้ไปเทียบนมัส
 การพระเจดีย์ฐานที่สำคัญทุกแห่ง สมณฑลไทยอยู่ใน
 ลังกาทวีป ๑๒ เดือน จึงลาพระสังฆนายก พระอนุนายก
 กลับมา

พระสังฆนายก พระอนุนายก ประชุมพร้อมกัน
 ทำสมณสาส์นตอบให้สมณฑลไทยถอเข้ามาถึงสมเด็จพระ
 สังฆราชฉบับ ๑ ในสมณสาส์นนั้นว่าพระสังฆนายก พระ
 อนุนายก ได้ช่วยทำนุบำรุงพระสงฆ์ไทย ตั้งแต่ไปจนกลับ
 มา มีความผาสุกทุกองค์ จักไต่พระเจดีย์แก้วผลึกสูง
 ๘ นิ้ว บรรจุพระบรมธาตุ ๕ พระองค์ พระพุทธรูปกาไหล่
 ทองคำหนัก ๕ นิ้ว องค์หนึ่ง ผลองพระเนตรองค์หนึ่ง
 ถวายเข้ามาในสมเด็จเจ้ากรุงศรีอยุธยา และจักไต่
 พระเจดีย์กาไหล่ทองคำ องค์หนึ่งสูง ๑๒ นิ้ว บรรจุพระ

บรมธาตุ ๓ พระองค์ แวนตาคีลาอันหนึ่งถวายสมเด็จพระ
 พระสังฆราช อนึ่งเมื่อสมณทูตไทยกลับมากราวนั้นได้
 หน้าพระมหาโพธิ เมืองอนราชบุรีเข้ามาด้วย ๖ ต้น พระ
 สังฆไทยออกจากเมืองสิงขรเทศ ณ เดือน ๗ แรม ๖ ค่ำ
 ขณุลนพศก พ.ศ. ๒๓๖๐ ขุนนางอังกฤษที่เป็นเจ้าเมือง
 กลัมพู เขาเป็นธุระฝากเรือลวกคำมาส่งทเมืองย้ายด้ายดัก
 แล้วส่งขุนนายกเกณฑ์เศรษฐีเสียค่าระวางให้เรือกายนลวกคำ
 มาส่งทเมืองเกาะหมาก ขุนพกอยทเมืองเกาะหมาก ๔
 เดือน พระยานครศรีธรรมราชทราบว่าพระสังฆซึ่งไป
 ลังกากลับมาถึงเมืองเกาะหมากแล้ว จึงแต่งเรือไปรับและ
 จัดส่งเข้ามา ถึงกรุงเทพมหานครเมื่อ เดือน ๕ แรมค่ำ
 ๑ ขกาลสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๑
 และต้นพระมหาโพธิที่ไถมานั้น พระอาจารย์ ขอเอาไป
 ปลุกไว้ทเมืองกลันตันต้นหนึ่ง เจ้าพระยานครขอเอาไว้ปลุก
 ทเมืองนครสองต้น ได้เข้ามาถวายสามต้น โปรดให้ปลุก

22/04/2563

TUDC

• ในจดหมายเหตุไทย เขียนชื่อเมืองนี้ว่ากลัมพู คือ ที่เรียกว่า
 โกลัมโบทุกวันนี้

๒ พระอาจารย์อะไร สอบหาชื่อไม่ได้ บางทีอาจจะเป็นพระ
 อาจารย์เทพที่ไปในพวกสมณทูตนั่นเอง ตามความที่ปรากฏในจดหมายเหตุ

ไว้ทวศกศกนตนหน่ง วัตมหาธาตตนหน่ง วัตสระเกศตน
 หน่ง แล้วทรงตั้งพระอาจารย์ยศเขนทพระคัมภีร์ปรีชา ตั้ง
 พระอาจารย์เทพเขนทพระขัญญาวิสารเถร พระห้วงน
 ทรงเห็นว่าไคเรียนหนังสือภาษามคธมาก ไคช่วยเขน
 ล่ามไคต่อกกับชาวลังกา ไคเสยรคเสยเปริยเขนคน
 ฉลาดไหวพริบคิ จึงทรงตั้งไคเขนพระวิสุทธีมุนิ เขนพระ
 ราชาคณะทง ๓ รูป พระสงฆ์คิไคเขนสมณทูตไปลังกา
 นอกจากนนักพระราชทานไครบและนิตยภคตอมาเขอนละ
 ๘ ขาทข้าง ๖ ขาทข้างทกรูป

เหตุฉบับเมืองเพชรบุรี พระอาจารย์เทพนึ่งที่เขยอยู่ในทางแหลมมลายู
 เมื่อสมณทูตออกไปจากกรุงเทพ ฯ พระอาจารย์เทพอยู่ที่เกาะหมาก ต่อ
 จะออกเรือจากเมืองตรัง พระอาจารย์เทพจึงมาลงเรือไปพร้อมกับพระ
 สงฆ์สมณทูต ที่เมืองกลันตันมีไทยที่นับถือพระศาสนามาก แต่โพธิ์ต้น
 จะไปปลูกไว้ที่ไหนยังหาทราบไม ที่พระยานครศรีธรรมราช เอาไว้เมือง
 นครศรีธรรมราช ๒ ต้นนั้น เขยไคว่าปลูกไว้ที่วัดพระเดิมต้น ๑ อีกต้น
 ๑ เขยจะปลูกไว้ที่วัดท่าโพธิ์

22/04/2563

TUDC

๒ เรียกว่าโพธิ์ลังกา ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ทง ๓ ต้น

เรื่องเขมรตีเมืองปัตบอง

ปีกุน ฝ่ายข้างเมืองเขมร ในเวลานั้นญวนให้
 สัปตศก องไปโห เป็นข้าหลวงขนมากำกัษเมืองเขมรอยู่
 จ.ศ. สมเด็จพระอุทัยราชาปรักษาองไปโหว่า เมืองปัต
 ๑๑๗๗ ของแต่ก่อนก็เป็นเมืองขนของกรุงกัมพูชา พง
 พ.ศ. ตกไปเป็นเมืองขนของไทย ๗ ใต้เมืองปัตบองเป็น
 ๒๓๕๘ ทพกกของทัพและเสบียงอาหาร จึงสามารถทำ
 การรบพุ่งในเมืองเขมรได้ ถ้าเขมรใต้เมืองปัต
 ของกลับคืนไปเสียแล้ว ไทยก็จะหมดที่มั่น เขมร
 ไม่ต้องเกรง ทพคักที่จะมาจากทาง เมืองไทยต่อ
 ไป องไปโหเห็นชอบด้วย แต่แนะนำว่า การ
 ที่จะเอาเมืองปัตบองของคนนั้น ให้เป็นเขมรต่อเขมร
 ทำกันเอง ญวนจะทำไมรู้เห็นเกี่ยวข้องด้วย ให้
 สมเด็จพระอุทัยราชายกเหตุ แต่งคนไปขอเก็บ
 นำนมคิลา และมูลค่างคาวในแขวง เมืองปัตบอง
 ตามประเพณีซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน แต่ให้แต่ง
 เป็นกองทัพเข้าไปถ้าเห็นพลเมืองปัตบองกลัวเกรง

22/04/2563

TUDC

อำนาจกองทัพ ก็ให้เลิกเอาเมืองพตของที่เคยว ถ้าเห็น
 ว่าทเมืองพตของจะต่อสัมนคงอยู่ จะตเอาไม่ได้ ก็อย่า
 รบพุ่ง ให้เขียนแต่ไปเกียนบ้านมคธและมคธค่างคาว สมน
 เ็จพระอุทัยราชาเห็นชอบด้วย จึงแต่งให้สมเด็จเจ้าพระ
 ยา (ทิ) เป็นแม่ทัพ พระยาสังคโลกน้อง เป็นทัพหน้า
 คุมกองทัพยกยกมาทาง ๑ ให้พระยาอมราช พระยา
 โยธาสงคราม คุมกองทัพเรือยกมาอีกทาง ๑ ในเวลา
 นั้นพระยารามกำแหงเป็นข้าหลวงขยทเมืองพตของกับพระ
 ยาอภัยภูเบศร์ผู้ว่าราชการเมือง เมื่อใดทราบว่าเขมรยก
 กองทัพล่วงเขตแดน เข้ามา สามทางมาตั้งประชุมกองทัพ
 อยู่ที่บ้านโอรระแวง พระยารามกำแหง พระยาอภัยภูเบศร์
 จึงแต่งคนให้ไปห้ามกองทัพเขมร ๗ ก็ไม่ฟังว่าจะเข้าไป
 เกียนบ้านมคธและมคธค่างคาวตามเคย จะให้ไปก็จะไป
 หรือมิให้ไปก็จะไป แล้วก็ยกกองทัพล่วงเลยเข้ามาตั้งค่าย
 ที่หนองจอก ๔ ค่าย ท้าวสมเด็จเจ้าพระยา (ทิ) จึงท
 ๒/๐๔๗๒๕๖๓ TUDC
 บ้านอินตงกอบ พระยาเอกราชตั้งค่ายที่มวัดเขาขานน
 เขมรยกล่วงเข้าไปทางบ้านสลึง ตั้งขบคหลังทางเมืองโตนค
 อีกทาง ๑ พระยาอภัยภูเบศร์จึงให้พระยาวงษาธิราช คุม

กำลังออกมาตั้งรักษาบ้านนายตำราไว้ ครั้นนั้นพวกกองทัพเขมรทยกเข้ามาในแขวงเมืองปัตทอง เทียวปล้นสะดม เก็บทรัพย์สิ่งของของราษฎรชาวบ้านเรื่อยมา จนพวกที่มาทางเขายานนปะทะกับกองทัพ พระยาวงษาธิราชเกิดรบกันขึ้น พวกกรุงกัมพูชาตีพวกเมืองปัตทองไม่ได้ สมเด็จพระเจ้าพระยา (ติ) เห็นจะตีเขาเมืองปัตทองไม่ได้ ก็ให้ถอยกองทัพกลับไป ตั้งอยู่เมืองโพธิสัตว์

ไบขอกพระยารามกำแหง และพระยาอภัยภูเบศร์ ขอกเรื่องเขมรยกกองทัพล่วงแดนเมืองปัตทองเข้ามา มาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือน ๖ ปีกุนส์ปัตศก สวรรคตราช ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ ได้ทรงทราบความทรง เกล้งพระทัยอยู่ เหตุด้วยพวกกรุงกัมพูชาเคยแต่งคนเข้ามาเก็บน้ำนมคัสลากับมูลค่างคาวเป็นประเพณีมาแต่ก่อน เกรงพวกเมืองปัตทอง จะเห็นการเล็ก เป็นการใหญ่ เกินไปกว่า เหตุจึงโปรดให้พระยาอินทรราชธิบดีสหราชอาณาจักรเมืองแก้ว พระพรหมบริรักษ์เป็นข้าหลวงรีบออกไปสืบเหตุการณ์ให้ไว้ ความจริงก็ได้ความสมกับไบขอกเมืองปัตทองจึงโปรดให้เกณฑ์กองทัพกรุงเทพ ฯ สมทบกับกองทัพเมืองนครราชสีมา ให้เจ้า

พากรมขุนอิศรานุรักษ์เป็นแม่ทัพยกลงไปตั้งรักษาเมืองปัต
 ของไว้ แล้วไปรบให้เสนาบดีมีศฤงคารแข็งแรงความไปยัง
 เสนาบดี ญวนให้ทูลแก่พระเจ้าเวียตนามยาลงให้ทราบ
 เหตุการณ์ที่ข้าหลวงญวนมาขอร้องให้เขมรกำเริบขึ้น

ครั้นบชวคชอุฎฐก จุลศักราช ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 เสนาบดีญวนมีศฤงคารตอบเข้ามาว่า พระเจ้ากรุงเวียต-
 นามได้ให้หินโปตั้งกวาน เจ้าเมืองไซ่ง่อนเป็นข้าหลวง
 ขึ้นไปไต่สวนที่กรุงกัมพูชา ได้ความว่าสมเด็จพระยา
 (ทิ) กษัตริย์องค์โลกน้อง ได้ยกเข้าไปในแดนเมือง
 พัตของจริง แต่ไปเพื่อจะเก็บน่านมคิลลาและมุลคังคาว
 ตามประเพณีที่เคยทำมาแต่ก่อน กำลั้งและไพร่พลมีไป
 ก็แต่พอสมควร ทั้งได้บอกความแก่นายด่านให้แจ้งความ
 ไปให้ผู้ว่าราชการเมืองปัตของทราบด้วยแล้ว ครั้นพวก
 กรุงกัมพูชาก็เข้าไปถึงด่าน พวกนายด่านเมืองปัตของ
 หนองเห็นขวไว้ไม่ยอมให้พวกกรุงกัมพูชาเข้าไปเก็บน่านม
 คิลลาและมุลคังคาวดังแต่ก่อน ทำให้พวกกรุงกัมพูชาเกิด
 ความสงสัย เจ้าพระยา (ทิ) จึงให้พวกพระยาพระเชมร
 คัมกำลั้งเข้าไปตั้งที่ขานอันลงกุกก่อน แล้วเกรงจะเกิด

เหตุการณ์ สมเด็จพระเจ้าพระยา (ติ) จึงติดตามเข้าไป หา
 ได้คิดทำร้ายอย่างใดไม่ เพราะเหตุที่พวกนายด่านเมือง
 ปัตบองได้อนุญาตแล้ว และภายหลังกลับก็ดกกันห้ามปราม
 พวกกรุงกัมพูชา จึงได้เกิดเป็นปากเสียงกันขึ้น พวกเมือง
 ปัตบองกลับยกกองทัพออกรบพุ่ง พวกกรุง กัมพูชาขาดเจ็บ
 สิ้นตายเป็นอันมาก ทั้งเกียรติยศและเกียรติยศ
 แล้วยังได้ติดตามพวกกรุงกัมพูชาลงไปจนถึงบ้านพระกำ-
 เขียน กวาดต้อนครอบครัวราษฎรในเขตกรุงกัมพูชาไป
 กว่า ๕๐ บ้าน เป็นจำนวนชายหญิง ๑๕๐๐ คนเศษ เจ้า
 เมืองไซ่ง่อนได้ใช้ให้ขุนนางไปตรวจทุกบ้าน ก็เห็นแต่
 เรือนเปล่าได้ถามคนที่ยังเหลืออยู่ ได้ความว่า พวกเมือง
 ปัตบองกวาดต้อนเอาผู้คนไป ยังพวกอยุธยาตั้งคโลก
 น้องสมเด็จพระเจ้าพระยา (รี) นั้นก็หายไป จะตาหรือพวก
 เมืองปัตบองจะจับไปได้อีกหาได้ความไม่ เจ้าเมืองไซ่ง่อน
 ได้สวนได้ความดังนี้ พระยารามกำแหง พระยาภักดีไชย
 มโฆษออกเขาไปกราบทูลว่า พวกกรุงกัมพูชา ล่วงแดน
 เข้าไปสามทาง ได้ห้ามปรามให้กลับไปได้ไม่ฟัง ขุนยกเข้า
 ไปตั้งค่ายอยู่หนองจอก สมเด็จพระเจ้าพระยา (ติ) ยกเข้ามา

ตั้งอยู่บ้านอันลงกุกคนประมาณ ๕๐๐๐ เศษ ยังกองทัพ
 พระยาเอกราชยกเข้ามาตั้งอยู่บ้านสลิง บัดหลังทางบ้าน
 โตนค และว่าพวกกองทัพกรุงกัมพูชากวาดต้อนโคกระบือ
 เกือบทรัพย์สิ่งของของราษฎรไป แล้วชวนรบเขายันยงพวก
 กองทัพเมืองปัตตของกอนจึงเกิดรบพุ่งกัน พวกกรุงกัมพูชา
 จึงล้มตายขาดเจ็บนั้น หากตองกยเรื่องทพระเจ้ากรุงเวียต-
 นามให้สืบสวนไต่ความไม่ จะฟังว่าความฝ่ายใดเป็นแน่
 นั้นยังไม่ได้ แต่พิเคราะห์ไต่ความจริงที่พวกกรุงกัมพูชา
 ถูกขาดเจ็บล้มตาย และราษฎรในเขตกรุงกัมพูชาถูกพวก
 เมืองปัตตของกวาดต้อนไปเป็นอันมาก อีกข้อ ๑ ทว่าพวก
 กรุงกัมพูชา ยกเข้าไปถึง ๕๐๐๐-๓๐๐๐ คน ไปก่อการ
 รบพุ่งชนกอนนั้นจริงอยู่ ผิดกันแต่ผลความ การที่สมเด็จพระ
 เจ้าพระยา (ติ) ไซ้ให้พวกกรุงกัมพูชา ยกกองทัพลวกระแค้น
 เมืองปัตตของเข้าไปนั้น ก็ไม่ได้ทูลให้สมเด็จพระอภัยราชา
 ทราบ ที่ไปเกิดเหตุจนถึงผู้คนล้มตายและต้องถูกกวาด
 ต้อนเขาไปจากถิ่นฐานนั้น TUDE สมเด็จพระเจ้าพระยา (ติ) มี
 ความผิด ไซ้กระษัตริย์ทกกฎหมาย สมเด็จพระเจ้าพระยา (ติ) ควร
 ถูกเขี่ยน ๘๐ ทีอย่าง ๑ หรือถ้าอย่างหนักเขี่ยน ๕๐ ที

อีกอย่าง ๑ ไท้มอขทัวสมเด็จเจ้าพระยา (ติ) ให้สมเด็จ
 พระอภัยราชาจำไว้แล้ว แต่โทษของข้าราชการผู้ใหญ่
 ในเมืองปัตบอง ซึ่งแต่เดิมไค้อนุญาตให้พวกกรุงกัมพูชา
 เข้าไปแล้ว และภายหลังให้ผู้คนมากันทางเสียประการ ๑
 ยิงโทษที่ไล่ติดตามฆ่าฟันพวกชาวกรุงกัมพูชา และที่
 กวาดต้อนเอาครอบครัวผู้คนไปอีกประการ ๑ คู่มือโทษมาก
 กว่าสมเด็จเจ้าพระยา (ติ) เสียอีก กรุงเทพนมหานคร
 อพยพจะชำระลงโทษข้าราชการเมืองปัตบองอย่างไร อนึ่ง
 เมืองเขมรเป็นเมืองน้อย แต่ก่อนมากเป็นชาชนทั้งสอง
 พระนครอันใหญ่ ไค้พึ่งสองนครข้างไวจึงไค้เป็นบ้านเป็น
 เมือง ที่ไหนจะอาจทำความถึงเพียงนี้ ที่เกิดเหตุจนไค้
 ความลำบากเคียดครอนครังน ก็เพราะพวกเขมรทำตาม
 อย่างตามธรรมเนียมเดิม ก็ขัดว่าไค้มีหนังสือบอกเมือง
 ปัตบองไปแล้ว จึงควนไปจนเกิดความถึง ผู้คน ล้มตายเสีย
 เปลาเป็นอันมาก จะเอาความนั้นเป็นโทษใหญ่อย่างไร
 ควรจะสั่งนุโยบอ้อมต่อผู้น้อย ถ้าจะเอาเป็นความผิดแก่
 กรุงกัมพูชาฝ่ายเดียว เกลือกสองพระนครอันใหญ่จะ
 หุมองพระทัยกัน ก็จะไม่เห็นกันน้อยปล้อยให้เสียใหญ่

ขอให้กรุงเทพ ฯ คิดแต่ที่จะให้คืนเสมอนั้นเสมอปลายเกิด
 สันความตามศกอักษรเสนาบดีฉนวน ท่าน การครั้งนั้น
 สงขอยุ่มิได้รบพุ่งกันอีก และมีได้ต่อยศกอักษรฉนวนประ
 การใด เป็นแต่เขมรแต่งกองทัพมาตั้งขัดด่านทางอยู่

เรื่องมอญอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรม

มอญกษัตริย์พม่า แม่มมีฐานบ้านเมืองอยู่ติดต่อกัน
 ก็จริง แต่ชาติและภาษาตลอดจนความนิยมแตกต่างกัน
 มาแต่โบราณ ด้วยพวกมอญเห็นว่าโดยชาติเป็นเชื้อสาย
 ของชนชาวตะวันออก คือขอมและไทยที่แม่ อาณาจักรออกไป
 ไปแต่ก่อน ฝ่ายข้างพวกพม่าเป็นชนชาติซึ่งอพยพลงมา
 จากประเทศธิเบตมาตั้งอยู่ในดินแดนข้างเหนือเขตมอญ มา
 มีกำลังชน จึงได้เมืองมอญและไทยใหญ่ ที่อยู่ใกล้ชิด ด้วย
 ต่อสู้กันทานกำลังพม่าไม่ได้ ทั้งมอญและไทยใหญ่อยู่
 ในอำนาจพม่าแต่ด้วยกลัว ถ้าพม่าหย่อนอำนาจลง
 เวลาใด มอญและไทยใหญ่ก็กลับตั้งตัวเป็นอิสระ พม่า
 กลับมีกำลังเมื่อใดก็ต้องปราบปรามอีก ถ้ามอญมีกำลัง

เรื่องมอญอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์ ๒๕๕

พอต่อสู้พม่าได้มอญก็ตั้งอยู่เป็นอิสระ ถ้าท่านกำลังพม่า
ไม่ได้ หรือเป็นเวลาทีไทยมีอำนาจมาก มอญก็หันมา
พึ่งไทย เป็นดังนี้มาแต่ครั้งพ่อขุนรามคำแหงครองพระ
นครสุโขทัย ตลอดมา จนครั้ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ครองกรุงศรีอยุธยา ด้วยเหตุที่มอญไม่มีความนิยมต่อ
พม่า คอยหาโอกาสที่จะเอาใจออกหากอยู่เสมอตั้งแต่คัง
มาน เมื่อพระเจ้าอลองพญาทำสงครามชนะมอญได้เป็น
ใหญ่ในแผ่นดินพม่า จึงมีความชดเคืองคิดจะทำลายล้าง
พวกมอญให้หมดแผ่นดินพม่า เมื่อมอญถูกพม่ากดขี่
ข่มเหงต่าง ๆ และไม่มีกำลังพอจะต่อสู้พม่าได้ จึงอพยพ
หนีเข้ามาอยู่ในเมืองไทย ทั้งพวกพระยาเจ่งซึ่งอพยพเข้า
มาในครั้งกรุงธนบุรี เมื่อขมมะเมียฉศก จุลศักราช ๑๑๓๖
พ.ศ. ๒๓๑๗ เป็นต้น

ครั้นมาเมื่อรัชกาลที่ ๒ พระเจ้าปะดุงตั้งพม่าคนหนึ่ง
ลงมาเป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะ พม่าเจ้าเมืองเมาะตะมะคนนั้น
เยียดเยียนพวกมอญให้ได้ความเดือดร้อนต่างๆ พวกมอญ
ไม่มีกำลังพอจะต่อสู้พม่าได้ มอญก็หันมาพึ่งพระ
กรมการหลายคน มีสมเด็จพระเจ้าเป็นหัวหน้า ปรีกษา

พร้อมกันว่า จะอพยพครอบครัวผู้สมัครพรรคพวกเข้ามา
 พึ่งพระบารมีอยู่ในกรุงสยาม สมิงสอกเขามิหนึ่งสอด้ยเข้า
 มาถึงพระยากาญจนบุรี เมื่อเดือน ๑๑ ปีจอศก จุล
 ศักราช ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ พระยากาญจนบุรีบอกส่ง
 หนึ่งสอสมิงสอกเขามาถึงกรุงเทพ ฯ จึงโปรดให้พระยา
 กาญจนบุรีมีหนังสือตอบไปถึงสมิงสอกเขาว่า ถ้ามอญ
 เกิดรอนกให้อพยพเข้ามาเถิก จะทรงพระกรุณาโปรดรับ
 เป็นที่พึ่ง ให้พวกมอญไค้อยู่ในพระราชอาณาจักรโดย
 ความผาสุก ครั้นถึงยกนสัปีตศก จุลศักราช ๑๑๗๗ พ.ศ.
 ๒๓๕๘ พวกมอญที่เมืองเมาะตะมะถกพม่ากดขี่หนักเข้า
 จึงพร้อมใจกันจับกรมการพม่าฆ่าเสียแล้ว พวกนั้นอพยพ
 ครอบครัวเข้ามาในพระราชอาณาจักร เค้นเข้ามาทางเมือง
 ตากบ่าง ทางเมืองอทัยธานีบ้าง แต่โดยมากมาทางด่าน
 พระเจดีย์สามองค์เข้าแขวงเมืองกาญจนบุรี เมื่อไค้ทรง
 ทราบข่าวว่าครัวมอญอพยพเข้ามา จึงโปรดให้กรมพระ
 ราชวังวรสถานมงคล เสด็จขึ้นไปรับครัวมอญอยู่ที่เมือง
 นนทบุรี จักจากและไม้สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน และ
 เสด็จยังอาหารของพระราชทานขึ้นไปพร้อมเสร็จ ทางเมือง

เรื่องมอญอพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมมี ๒๕๓

กาญจนบุรีโปรดให้สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณีเจ้าฟ้ามงกุฏ ๑
คุมไพร่พลสำหรับย้อมกันครัวมอญ และเสบียงอาหารของ
พระราชทานออกไปรับครัวมอญทางหนึ่ง โปรดให้เจ้าฟ้า
กรมหลวงพิทักษมนตรีเป็นผู้ใหญ่เสด็จกำกับไปด้วย ทาง
เมืองตากนั้นโปรดให้พระยาอภัยภูธร ที่สมุหนายกเป็นผู้ขึ้น
ไปรับ ครัวมอญมาถึงเมืองนนทบุรีเมื่อ ๑๖ วันพุธเดือน ๕
แรม ๓ ค่ำ บัญชีปลัดศก จุลศักราช ๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘
เป็นจำนวน ๔๐๐๐๐ เศษ โปรดให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ใน
แขวงเมืองปทุมธานีข้าง เมืองนนทบุรีข้าง เมืองนคร
เขื่อนขันธ์ข้าง สมิังสอดเขาทเขื่อนหน้าหน้าตรงพระกรุณา
โปรดตั้งให้เป็นพระยารัตนจักร ทวนายรามัญเป็นผู้ใหญ่
มียศอยู่ในเมืองเดิม ก็ทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นพระยา
ทุกคน

22/04/2563

TUDC

๑ มอญพวกนี้ที่เรียกกันว่ามอญใหม่ มอญที่มาครั้งพระยาแจ้ง เรียก
กันว่ามอญเก่า
๒ เข้าใจว่าเมืองปทุมธานีตั้งคราวนั่นเอง

เรื่องจัดการปกครองเมืองนครศรีธรรมราช

ตามเนื้อความในหนังสือเก่า ซึ่งได้พบที่เมืองนครศรี
 ธรรมราชเข้าใจว่า เห็นจะเป็นในราวปีจอฉศก รัชกาลราช
 ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พัฒน์) งาม
 งาม เมืองนครศรีธรรมราชถึงอสัญกรรม เจ้าพระยาสุธรรม
 มนตรี (พัฒน์) เป็นบิดาเจ้าจอมมารดา (นุ้ย) ซึ่งเป็นเจ้า
 จอมมารดากรมหมื่นศักดิ์พลเสพ เมื่อปลงศพเจ้าพระยาสุ
 ธรรมมนตรี จึงพระราชทานพระบรมราชอนุญาตให้กรม
 หมื่นศักดิ์พลเสพเสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราช ในการปลง
 ศพเจ้าคุณตา แต่การที่เจ้านายเสด็จออกไปถึงหัวเมือง
 ทางไกลเช่นเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยนั้นมีแต่เสด็จ
 ไปในราชการที่พดัดหรือราชการที่สำคัญ ไม่มีประเพณีที่
 เสด็จไปในการส่วนพระองค์อย่างทุกวันนี้ การที่กรม
 หมื่นศักดิ์พลเสพเสด็จลงไปปลงศพเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี
 ครองนุ กรมหมื่นศักดิ์พลเสพทรงกำกับกระทรวงกลาโหม
 ซึ่งบัญชาการหัวเมืองชุกชุมใต้ เชื่อได้ว่าคงโปรดให้เสด็จ
 ไปในราชการอื่นด้วย ซ่อนสมกับคำกล่าวกันว่าใน

เมืองนครศรีธรรมราชว่า เมื่อกรมหมื่นศักดิ์พลเสด็จ
ลงไปเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนั้น ได้ทรงจัดระเบียบการ
ปกครองตลอดจนจัดกำหนด เขตแขวงสำหรับการปกครอง
ท้องที่ ยังมีแผนที่และทำเนียบตำแหน่งกรมการปรากฏ^๒
อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช เนื้อความในหนังสือทำเนียบ
นั้นว่า เมื่อจุลศักราช ๑๑๗๓ ปีมะแมเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๐
ค่ำ วันศุกร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเจ้าพระ
ยานครฯ (พัฒน์) เป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี และทรง
ตั้งพระบริรักษ์เกษียร เป็นพระยานครศรีธรรมราช พระ
เจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเสด็จ กราบบังคมทูลว่า
กรมการเมืองนครฯ ขาดไม่ครบตำแหน่ง จึงทรงพระกรุณา
โปรดให้จัดแจงขึ้นให้ครบ

๑ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนู ฌ นคร) เคยเล่าเรื่องนี้ให้ข้าพเจ้า
ฟัง เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีคนนี้เป็นบุตรใหญ่ของเจ้าพระยานครฯ (น้อย
กลาง) ได้เป็นพระยานครฯ อยู่นาน เลื่อนเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีเมื่อ
ในรัชกาลที่ ๕ คนทั้งหลายเข้าใจกันว่าช่อพร้อม แต่ตัวท่านเองได้อาสาัญญา
บัตรใบเสร็จของท่านมาให้ข้าพเจ้าดูเป็นพยานว่า ที่จริงท่านชื่อหนู แต่ผู้อื่น
ไปเข้าใจว่าท่านช่อพร้อม เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงลงชื่อไว้ในหนังสือว่า "หนู"

๒ หนังสือทำเนียบเมืองนครฯ ที่ว่านี้ พระยาสิทธิธรรมบริรักษ์ (เย็น)
ไปพบที่บ้านผู้เป็นเชื้อสายกรมการเก่าแห่ง ๑ จึงได้ฉบับมา จะได้ลงพิมพ์
เต็มสำเนาในหนังสือเทศาภิบาล

ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๕ ค่ำ ยมะแมตรี
ศก (พระยานครฯ กลับออกไปถึงเมืองแล้ว) จึงให้เชิญ
พระอัยการตำแหน่งซึ่งในพระบรมโกศทรงชำระใหม่^๑ กับ
สมุค (ทำเนียบ) ตำแหน่งกรมการเมืองนครฯ ครึ่งพระ
ยาสุโขทัยออกไปเป็นเจ้าพระยานคร^๒ มาสอยกัน ใน
พระอัยการที่ทรงชำระใหม่ มีแต่ตำแหน่งกรมการผู้ใหญ่
แต่ทำเนียบครึ่งพระยาสุโขทัย มีตำแหน่งกรมการผู้น้อย
ด้วย จึงเอาทำเนียบทั้ง ๒ ตำรานั้น รวมบรรจุยกกันเป็น
ทำเนียบใหม่ สำหรับเมืองต่อไป^๓ ดังนี้

๑ พระอัยการที่อ้างนี้ คือ ทำเนียบศักดินาตำแหน่งข้าราชการหัว
เมือง ซึ่งปรากฏในหนังสือกฎหมายชำระในรัชกาลที่ ๑

๒ พระยาสุโขทัยคนนี้ เห็นจะเป็นคนเดียวกับพระยาไชยาธิเบศร์
ที่ได้เป็นเจ้าพระยานครฯ เมื่อปีจอจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๐๔ พ.ศ. ๒๒๔๕
ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศครั้งกรุงเก่า เรื่องได้พิมพ์ไว้ในหนังสือ
เทศาภิบาล

๓ ถ้าดูแต่ลำพังความที่กล่าวในบานแผนกทำเนียบ อาจจะทำให้
เข้าใจว่า^{๒๖๓} ทำเนียบกรมการเมืองนครฯ ได้จัดไว้เสร็จแต่ก่อนกรมหมื่นศักดิ์
พลเสพเสด็จออกไป แต่ข้าพเจ้าได้พิจารณาเหตุทำเนียบนั้นโดยถ้วนถี่ เข้าใจ
ว่าบางที่จะได้โครงไว้ก่อนเป็นเถาๆ แต่การที่ได้จัดจริงนั้น เชื่อตาม
คำเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนู ฒ นคร) ว่าจัดเมื่อกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ
เสด็จออกไป

ก่อนที่จะกล่าวความในทำเนียบกรมการเมืองนครศรี
ธรรมราช ควรจะอธิบายถึงทำเนียบหัวเมืองสักหน่อย หัว
เมืองที่ชนตรงต่อกรุงเทพฯ แต่ก่อนมากำหนดเป็น ๔ ชั้น
เรียกว่าเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา หัว
เมือง เอก โท ตรี มีเมืองชนมากบ้างน้อยบ้างทุกเมือง
แต่หัวเมืองจัตวาไม่มีเมืองชน การที่กำหนดว่าหัวเมืองใด
เป็นชั้นใด ข้าพเจ้าพิเคราะห์ดูในทำเนียบสอบกับแผนที่
และเรื่องราวที่เข้ามาในพงศาวดาร เข้าใจว่าอาศัยเหตุต่าง
กัน หัวเมืองชั้นเอกแต่เดิมมีแค่ ๒ เมือง คือ ฝ่ายเหนือ
เมืองพิษณุโลก ๑ ฝ่ายใต้เมืองนครศรีธรรมราช ๑ แต่
เมืองนครราชสีมาขึ้น แม้ในทำเนียบครั้งรัชกาลที่ ๑ กรุง
รัตนโกสินทร์นักษัตรเป็นแต่หัวเมืองโท ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะ
พงมายกชนเป็นเมืองเอกเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นี้เอง หัวเมือง
เอกทั้ง ๓ เมืองนี้ ส่วนเมืองพิษณุโลก และเมืองนคร
ศรีธรรมราช จัดเป็นเมืองเอก ด้วยเคยเป็นราชธานีมี
อิสระ ราษฎรพลเมืองยังมีความนิยมต่อผู้ปกครองว่าเป็น
เจ้านาย ทั้งเป็นเมืองใหญ่อยู่หน้าด่านจึงกำหนดเป็นเมือง

เอก^๑ ส่วนเมืองนครราชสีมา^๒นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะเป็น
 เมืองครึ่งปราบกบฏเวียงจันทร์ แล้วเมืองนครราชสีมาสำคัญ
 ชนกว่าแต่ก่อน ด้วยเป็นหัวเมืองใหญ่หน้าด่าน ต้องบังคับ
 บัญชาการกว้างขวางทั่วไปในทิศตะวันออก จึงยกชนเป็น
 หัวเมืองเอกอีกเมือง ๑ ส่วนหัวเมืองที่กำหนดเป็นเมืองโท
 นั้น พิเคราะห์โดยแผนทิศชอยกกลอยู่ บางเมือง เช่น
 เมืองตะนาวศรี เมืองนครราชสีมา (แต่ก่อนมา) เมือง
 เพชรบูรณ์ ๓ เมืองนี้เป็นเมืองใหญ่อยู่หน้าด่าน คล้าย
 เมืองเอกที่กล่าวมาแล้ว แต่ความสำคัญอย่างอื่นไม่เหมือน
 กัน จึงกำหนดเป็นแต่เมืองโท เข้าใจได้ไม่ยาก แต่ยังมี
 อีก ๓ เมือง คือ เมืองสโขทัย เมืองสวรรคโลก เมือง
 กำแพงเพชร ๓ เมืองนี้ ทั้งเมืองสงขลา ซึ่งยกชนเป็นเมือง
 โทชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นอกเมือง ๑ อยู่ใกล้กับเมืองเอก

• พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระ
 บรมราชาธิบายว่า เจ้าพระยาสุรสีห์ ผู้สำเร็จราชการเมืองพิษณุโลก และ
 เจ้าพระยาสุรธรรมาโคกราช ผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช ๒ ตำแหน่ง
 แต่โบราณมา มีบรรดาศักดิ์รองอัครมหาเสนาธิบดีและสูงกว่า
 จตุสดมภ์ จะพึงเห็นตัวอย่างได้ ด้วยกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
 เมื่อครั้งกรุงธนบุรี เป็นตำแหน่งพระยาขมราชอยู่ก่อน แล้วจึงเลื่อนขึ้นเป็น
 เจ้าพระยาสุรสีห์ ผู้สำเร็จราชการเมืองพิษณุโลก

นักหนา เวลามักสงคราม เช่น รบพม่า รบแขก มลายู
กตของอาศัยกำลังเมืองเอกที่อยู่ใกล้ ด้วยกำลังผู้คนพล
เมืองไม่มีมากมายเท่าใดทุกเมือง แต่ทำไมจึงยกขึ้นเป็น
เมืองโท ขอนำพิเคราะห์ดู ชำพเจ้าเห็นว่าจะเป็นที่
ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ เพราะเมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก
และเมืองกำแพงเพชร เคยเป็นราชธานีและเป็นเมืองลูก
หลวงมาแต่เดิม เมื่อโตมาเป็นเมืองชนกรุงศรีอยุธยา ยัง
เป็นเมืองสำคัญและอยู่หน้าด่าน จึงยกเป็นเมืองโท แล้ว
ก็ยกเมืองโทตลอดมาด้วยเหตุประการ ๑ ยังมีเหตุอีก
ประการ ๑ ซึ่งเห็นได้แต่โดยทางสันนิษฐาน ว่าที่ยกเป็น
เมืองโทนั้น เพื่อจะกำกบเมืองเอก ไม่ให้แผ่อำนาจใหญ่
โตเกินกว่าสมควรไป ส่วนหัวเมืองตรันนั้น เห็นได้ใน
ทำเนียบ ว่าเขาท้องที่เขินใหญ่ คือ ท้องที่แห่งใดซึ่งต้อง
จัดการปกครองเป็นเมือง แต่ไม่มีชื่อสำคัญอย่างเมืองเอก
เมืองโท จึงกำหนดเป็นเมืองตรี ส่วนหัวเมืองจัตวานั้น
เมื่อแรกจัดขึ้น จัดด้วยความมุ่งหมายจะขยายอำนาจใน
ราชธานีให้กว้างขวางออกไป กงชำพเจ้าได้กล่าวไว้ใน
คำอธิบายพระราชพงศาวดารแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตร-

(คือ ที่ประชุมข้าราชการฝ่ายธุรการ) ศาลามหาดไทย
 อันเป็นฝ่ายพลเรือน ก็เรียกว่า ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย
 ศาลาลูกขุนสำหรับยกลาโหมฝ่ายทหาร เรียกว่าฝ่ายขวา
 ถึงที่เฝ้าในท้องพระโรง ข้าราชการฝ่ายพลเรือนก็เฝ้าข้าง
 ซ้าย ข้าราชการฝ่ายทหารเฝ้าข้างขวา เช่นแบบแต่
 โบราณมาจนทุกวันนี้ แต่เมื่อพิเคราะห์ดู การที่จัดตำแหน่ง
 แบ่งเป็นขวา, ซ้าย, มูลเหตุเต็มเห็นจะไม่ได้เอาฝ่ายทหาร
 และพลเรือนเป็นเกณฑ์ เพราะลักษณะกำหนดตำแหน่ง
 เป็นขวาเป็นซ้าย มีทั้งในกรมฝ่ายทหารและในกรมฝ่ายพล
 เรือน ข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจว่ามูลเหตุที่แบ่งเป็นขวา, ซ้าย, นี้จะ
 มาแต่อะไร แต่มีมาแต่โบราณ ว่าเฉพาะทำเนียบเก่าเมือง
 นคร ฯ ที่โคกพิข ทิ้งปลัดและยกกระษัตริย์ฝ่ายขวา แต่
 มหาดไทยไปอยู่ฝ่ายซ้าย ตำแหน่งกรมเมือง, กรมนา,
 อยู่ฝ่ายขวา, ตำแหน่งกรมวัง, กรมคลัง, อยู่ฝ่ายซ้ายดังนี้

๒ กรมการ ตามทำเนียบเก่าเมืองนคร ฯ ถ้าจัด

เป็นชั้นตามศักดินา TUDC

ชั้นที่ ๑ ถอดศักดินา ๓๐๐๐ ออกพระศรีราชสงคราม

รามภักดีปลัดคนเดี้ยว

ชั้นที่ ๒ ถ้อยคดีนา ๑๖๐๐ มี ๓ คน คือ ออก
พระภักดีราชยกกระบัตร ๑ ออกพระเจ้าศรีสุนทรภักดี
พระมหาคไทย ๑ ออกพระไกรพลแสนยากรบพิศร์สุนทร
เทโชชัย (พระพล) ๑

ชั้นที่ ๓ ถ้อยคดีนา ๑๔๐๐ มี ๘ คน คือ ออก
พระศรีราชวังเมือง กรมเมือง ๑ ออกหลวงเทพมนเทียร
กรมวัง ๑ ออกหลวงอินทรมนตรีศรีรัตนโกษา กรมคลัง ๑
ออกหลวงพลพากรราชมนตรี กรมนา ๑ ออกพระวิจิตร
สงครามรามภักดีศรีปะลาวัน กรมท่า (ตรงกัยตำแหน่ง
ท้ายน้ำ) ๑ ออกพระพรหมเสนา พระสุรัสวดีกลาง ๑
ออกพระเทพเสนาบดีศรีสมุห พระสุรัสวดีขวา ๑ ออก
พระชัยประสาบดีศรีสมุห พระสุรัสวดีซ้าย ๑

รองแต่ชั้นลงไป ถ้อยคดีนา ๑๒๐๐ บ้าง คักคินา
๑๐๐๑ บ้าง คักคินา ๘๐๐ บ้าง และตกลงไปโดย
ลำดับชั้น ๒๐๐ ไม่จำจะต้องนำมาพรรณนาในที่นี้โดย
พิสดาร แต่ควรกล่าวไว้ในตำแหน่ง ๑ ที่เรียกว่าผู้ช่วย
ราชการ ตามทำเนียบเป็นตำแหน่งพิเศษ ถ้อยคดีนา
๑๐๐๐ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการนี้ เพราะเหตุที่ไม่มีหน้าที่

เรื่องปกครองเมืองนครศรีธรรมราช ๒๖๗

จากคและชนตรงต่อผู้ว่าราชการเมือง จึงเป็นตำแหน่ง
สำหรับทรงตั้งข้าราชการชั้นหนุ่ม ๆ เช่นบุตรผู้ว่าราชการ
เมืองซึ่งสำหรับจะรับราชการในตำแหน่งใหญ่ต่อไป ทัว
อย่างทีปรากฏมาในเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยา
นคร ฯ (น้อย) ก็เป็นพระบริรักษ์ภูเขตร์ ผู้ช่วยราชการ
เลื่อนจากผู้ช่วยก็ขึ้นพระยานคร ฯ เจ้าพระยานคร ฯ
(น้อยกลาง) บุตรเจ้าพระยานคร (น้อย) ก็เป็นพระเสนาหา
มนตรี ผู้ช่วยราชการแล้วเลื่อนเป็นพระยานคร ฯ เจ้าพระ
ยาสุธรรมมนตรี (หนุ) ก็เป็นพระเสนหามนตรี ผู้ช่วยราช
การแล้วเลื่อนเป็นพระยานคร ฯ การที่บุตรผู้ว่าราชการ
เมืองเป็นผู้ช่วยราชการดังกล่าวมานี้ มีผลจนรู้สึกว่าการ
แห่งปลัดยกกระบัตรทางหัวเมืองมักช้ไตดำไปมาก เช่นที่
เมืองสงขลาบรรดา เชอวงศ์ ณ สงขลา ถ้ารับสัญญาบัตรขอ
เป็นผู้ช่วยราชการทั้งนั้น ขาพเจ้าไม่เคยพบปลัดหรือยกกระ
บัตรเมืองสงขลา จนมาจ้กการเปลี่ยนแปลงเป็นมณฑล
เทศาภิบาลเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ประเพณีเดิมที่ไตดำมา
จึงไตเล็ก

๓. ตำแหน่งกรมการผู้ใหญ่ ในเมืองนครศรี
ธรรมราช มีตราตำแหน่ง มีเครื่องประจำยศ และมีที่
สำหรับเก็บผลประโยชน์ลงในทำเนียบ ควรจะยกมา
พรรณนาไว้พอเป็นตัวอย่างสักตำแหน่ง ๑ คือ

ออกพระศรีราชสงครามรามภักดี ปลัด ถือกักคินา
๓๐๐๐ ฝ่ายขวา ถือกถรรพโทยินบนแทน (เครื่องประจำ
ยศ) มีช้างพลาย ๑ ช้างพัง ๑ จ้าทอง ๒ ธงทวน ๔
นวม ๖ แหวน ๔ บนนกสยหลังช้าง ๒ กระบอก หมวก
ม้า ๒ เครื่องม้า ๒๐ บนกระสุนนวกิงบรรดาศักดิ์ ๒
กระบอก บนกระสุน ๓ นวเชลยศักดิ์ ๒ กระบอก บน
กระสุนนวกิง ๑๘ กระบอก บนนกสยบรรดาศักดิ์ ๒๔
กระบอก บนนกสยเชลยศักดิ์ ๑๘ กระบอก เสื้อพล ๔๒
หอกเขน ๓๐ ทวนเท้า ๑๕ เรือพนก ๒ ลำ ได้รับพระ
ราชทาน ๒ กิจกะทงความและเข้าผูกกิงเจ้าเมือง และ

22/04/2563

TUDC

๑. ที่เรียกว่าหมวกม้าในทำเนียบนี้ จะเขียนผิดหรือจะเป็นหมวก
สำหรับใช้ในเวลาที่ขี่ม้า หรืออะไร ข้าพเจ้าไม่แน่ใจ

๒. ที่ว่าได้กิจกะทงความและเข้าผูกหมาขความว่าค่าธรรมเนียมความ

เรื่องปกครองเมืองนครศรีธรรมราช ๒๖๕

ที่พบมาก ๑ ตำบลพะเนียงขนอม ชั้นสำหรับที่ ๓ ตำบล
มีนาสัด^๒ (ทิศตะวันออกเมือง ๒ เส้น)

๔. การที่จัดหมวดกรม ตามทำเนียบกรมการ
เมืองนคร ๗ มีถึง ๓๖ กรม ตำแหน่งข้าราชการ มี
พระ ๕ หลวง ๒๑ เมือง ๒ ขุน ๒๒๕ หมื่น ๑๔๕
พัน ๑๔ เจ้า ๔ รวม ๔๒๔ คน จะระบุแต่กรมใหญ่
ต่อไปนี้ คือ:-

- ๑ กรมปลัด
- ๒ กรมยกกระบัตร
- ๓ กรมมหาดไทย
- ๔ กรมสุรัสวดี
- ๕ กรมเมือง
- ๖ กรมคลัง
- ๗ กรมนา
- ๘ กรมวัง

22/04/2563

TUDC.

๑ ที่เรียกว่าที่พบมาก ๓ ตำบล หมายความว่าบ้านช่วยนั่นเอง แต่
จะเก็บอย่างไร ข้าพเจ้าไม่ทราบ

๒ ที่เรียกว่านาสัด เข้าใจว่า นาสัดสำหรับตำแหน่งปลัด จัดให้บ่าวไพร่
ทำเป็นผลประโยชน์

ชั้นในกรมวังมี

(ก) กรมมหาดเล็ก

(ข) กรมสังฆการี

(ค) กรมหมอ

(ฅ) กรมโหร

(ง) กรมตำรวจ

(จ) ศาลแพ่ง

(ฉ) กรมท้าววัง (เห็นจะเป็นล้อมวัง)

(ช) กรมลูกเชอ (เห็นจะเป็นสนมพลเรือน)

(ซ) กรมช่าง

๕ กรมอาลา

๑๐ กรมฉพาย

๑๑ กรมอาลักษ์ณ์

๑๒ พราหมณ์ลูกขุนและศาลหลวง

๑๓ กรมข้าพระ

22/04/2563

TUDC

๕. ส่วนการปกครองท้องถิ่น จัดเป็นหัวเมืองชั้น

เมืองนครศรีธรรมราช ๕ ชั้น รู้ได้โดยศักดิ์นายชั้น

หัวหน้ารักษาการในท้องถิ่น คือ:—

ชนบท ๑ เมืองตรงชนฝ่ายขวา เมืองท่าทอง (คือ
ที่ ๆ เคยตั้งทวารวดีธรรมเขตชุมพรที่บ้านคอนทุก) ชนฝ่าย
ซ้าย ผู้รักษาเมืองทั้ง ๒ นครศรีธรรมราช ๑๖๐๐

ชนบท ๒ เช่นแขวงปากพนัง และเกาะสมุยเป็นต้น
มี ๗ เมือง ผู้รักษาเมืองนครศรีธรรมราช ๑๕๐๐ ชนฝ่ายขวา
๔ เมือง ฝ่ายซ้าย ๓ เมือง

ชนบท ๓ ผู้รักษาเมืองนครศรีธรรมราช ๑๐๐๐ มี ๒ เมือง
ชนฝ่ายขวา ๑ ฝ่ายซ้ายเมือง ๑

ชนบท ๔ ผู้รักษาเมืองนครศรีธรรมราช ๘๐๐ มี ๕ เมือง
ชนฝ่ายขวา ๓ เมือง ฝ่ายซ้าย ๒ เมือง

รองแต่ชนเมืองลงมา จัดเป็นท่านองอำเภอย่างทุก
วันน มี ๒ ชั้น ชนบท ๑ ผู้รักษาการนครศรีธรรมราช ๖๐๐
มี ๘ อำเภอ ชนฝ่ายขวา ๓ ฝ่ายซ้าย ๕ ชั้นที่ ๒ ผู้รักษา
การนครศรีธรรมราช ๕๐๐ มี ๒๖ ชนฝ่ายขวา ๘ ฝ่ายซ้าย ๑๘

22/04/2563

TUDC

รองแต่ชนเมืองลงมา จัดเป็นท่านและท้าย เข้าใจว่า
เป็นทมิฬอยู่ประจำตรวจทาง รวม ๑๕ แห่ง ชนฝ่ายขวา ๒
ฝ่ายซ้าย ๑๓

ทำเนียบที่เสด็จมานั้น จะจัดได้เต็มทีก็ด้วยหรือประการ
การโคจรหาไม่ได้ แต่น่ากลัวจะจัดไม่ได้ ด้วยจำนวน
ตำแหน่งมากนัก แต่เขียนแบบเก่า จึงควรเสด็จไว้ให้ผู้
ศึกษาโบราณคดีทราบ

เรื่องตั้งเมืองกลันตันเป็นประเทศราช

เมืองกลันตันเดิมเป็นเมืองชนเมืองตรงกัน ตั้ง
กล่าวมาแล้ว เห็นจะเขียนในราวขัณฑ์จตุลศักราช
๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ พระยากลันตัน (หลงมทะหมัด)
เกิดวิวาทขัดขวางกับพระยาตรังกัน (อหมัด) จึงมีใบบอก
เข้ามายังพระยาวิเศษภักดี (จิ่ง) ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา
จะขอถวายต้นไม้ทองเงินขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ พระยาสง-
ขลาไม่ยอม พระยากลันตันจึงบอกเข้ามายังพระยานคร
(น้อย) จะประจวบกับเวลากรมหมื่นศักดิ์พิลเสพ เสด็จอยู่
ที่เมืองนครศรีธรรมราชหรือไม่ ขอนไม้แน่ แต่พระยานคร
ศรีธรรมราชรับอู่พระยากลันตันบอกเข้ามา ยังกรุงเทพฯ

จึงโปรดให้ เมืองกลันตัน เป็นประเทศราช ขึ้นต่อกรุงเทพฯ
 อยู่ในบังคับบัญชาเมืองนครศรีธรรมราชแต่บัดนี้มา ตั้งแต่
 นั้น เมือง นครศรี ธรรมราช จึงไต่ว่ากล่าว เมือง ไทรบุรีกับ
 เมืองกลันตัน ส่วนเมืองสงขลาไต่ว่ากล่าวเมือง
 ตรังกับเมืองปัตตานี ซึ่งแยกเป็น ๗ หัวเมือง

๑ ในหนังสือพงสาวดารเมืองสงขลา และพงสาวดารเมืองกลันตัน
 ว่า เมืองกลันตันแยกเป็นประเทศราชขึ้นกรุงเทพฯ ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๑
 แต่ข้าพเจ้าได้พบหลักฐานที่อื่น และคัดคำนวณชั้นบุคคลที่ปรากฏชื่อใน
 พงสาวดารเมืองกลันตัน เช่น พระยากลันตัน (สนิปากแดง) และพระยา
 บาโงย ซึ่งมีชื่อในจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ครั้นจุลศักราช ๑๒๐๐ ใน
 รัชกาลที่ ๓ เชื่อว่าพงตั้งเป็นประเทศราช เมื่อในรัชกาลที่ ๒ ในปีทีกล่าว
 มาแล้ว

เรื่องพม่าแหกคุก

ปีชวด   เมื่อ ๗ วันพุธเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ ปีชวด
 อัฐศก   อัฐศก   จุลศักราช ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 จุลศักราช ๑๑๗๘   เพลา (บ่าย) ๕ โมงเศษ พม่าซึ่งต้องจำอยู่
 พ.ศ.   ๗ คุก ๑๐๗ คน   พร้อมกันฆ่าฟันปลัดและ
 ๒๓๕๕   พระท้าวพระยา นายยามซึ่งควบคุมอยู่ล้มตายหลาย
 คน   แล้วพากันแหกคุกหนีลงใต้ทางลำเพ็ญ
 เวลานั้น เสกข์ออก ทอดพระเนตรงาน อยู่ท่ของ
 สยามหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระอินทร
 เสด็จเห็นพวกพม่าวิ่งไล่พันผู้คนเกรี้ยวกราว ก็
 รีบเข้าไปกราบขังคุมทูล ฯ จึงมีรับสั่งให้เจ้า
 กรมปลัดกรมตำรวจกรมล้อมพระราชวัง และ
 ข้าราชการกรมอื่นรีบตามลงไปตามจับพวกนัก
 โทษพม่าจับได้ในวันนี้ข้าง   ไปจับได้ตาม
 เรือกสวนข้าง   จับได้ที่บ้านพระยาทวาย (คือ
 เจ้าเมืองทวายที่อพยพเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ฯ แต่

ในรัชกาลที่ ๑ นั้น) ย่าง รวมจำนวนนักโทษพม่าที่จับตัว
คืนได้ ๖๕ คน ชำระพวกนักโทษพม่าให้การชกถึง
พระยาทวายว่าสมรู้ด้วย คิดจะพากันอพยพหลบหนีไป
บ้านเมือง เมื่อชำระได้ความจริงดังนั้นแล้ว จึงมีรับสั่งให้
เอาตัวพระยาทวาย กับพวกนักโทษแหกคุกไปประหารชีวิต
เสีย การที่พม่าแหกคุกครั้งนั้น ที่จริงพวกนักโทษในคุก
ได้ทราบความ และได้ให้กราบทูลพระเจ้าลูกยาเธอ กรม
หมื่นพิพิธภูเบนทร์ ซึ่งกำกับราชการนครบาลทรงทราบ
แต่ก่อนเกิดเหตุ แต่กรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ไม่ทรงเชื่อว่า
จะเป็นความจริง มิได้จัดการขังกันประการใด นักโทษ
พม่าจึงแหกคุกได้

สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (มี)

ณ วันพุธเดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชวดอัฐศก เวลา
๒ โมงเช้า ^{22/04/2563} สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ^{TUDC} สิ้นพระชนม์
ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ จึงทรงตั้ง
สมเด็จพระวันรัตน์ (มี) วัตรราชบุรณะเป็นสมเด็จพระ

สังฆราช และแห้วมาอยู่ ณ วัดมหาธาตุเมื่อวันจันทร์
เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวดอัฐศกนั้น

ได้พระยาเสวตไอยราช้างเผือกเมืองเชียงใหม่

เมื่อ ณ วันพุธเดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ปีชวดอัฐศก
หมอบถวาย เที้ยวโพน ช้าง ในแขวง เมือง นคร เชียงใหม่
คล้องได้ช้างพลายช้างหนึ่งสูงสามศอกคืบหนัก เป็น
ช้างเผือกเอก พระยาเชียงใหม่ (น้อยธรรม) ขอกมา
กราบยังคหมทล ฯ ให้ทรงทราบ และให้ผูกหัดช้างนั้น
เชื่องราบแล้วจึง พาเดินทาง มาลงแพ ที่เมือง กำแพงเพชร
ล่องแพ และ สมโภช มาทุก หัวเมือง ใน ระยะทาง ลงมาถึง
กรุงเทพฯ ฯ เมื่อ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำ
เสด็จไปรับและมีการแห่การสมโภชเหมือนกบเมื่อครั้งพระ
ยาเสวตกกุญชร พระราชทานชื่อชนระวางเป็นพระยาเสวต
ไอยราช้าง บวรพาหนะนาถ อิศราราชบรมจักร ศรีสังขศักดิ์
อุบายสถ คชคเชนทรชาติอากาศจารี เผือกผ่องศรีบริสุทธิ
เฉลิมอยุธยาบังวิมลมังมงคล งามสกลเลิศฟ้า และทรง

พระกรุณาโปรด พระราชทาน เกียรติยศ พระยา เชียงใหม่
(น้อยธรรม) เลื่อนขึ้นเป็นพระเจ้าเชียงใหม่

เรื่องพระราชกณะต่องอธิกรณ์

ใน เดือน ๑๒ ปีชวคชัฐศกนั้น มีใจทักฟ้องว่าพระ
พุทธโฆษาจารย์ (ชฎุครี) วัดมหาธาตุรูป ๑ พระญาณ
สมโพธิ (เค็ม) วัดนาคกลางรูป ๑ พระมงคลเทพมุนี
(จัน) วัดหน้าพระเมรุกรุงเก่ารูป ๑ ทั้ง ๓ รูปนี้ประพฤติ
ผิดพระวินัยบัญญัติข้อสำคัญ ต้องเมตตูปาราชิกมาช้านาน
จนถึงมีบุตรหลายคน โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่น
รักษารณเรศ กับพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร
ทรงพิจารณา ได้ความเป็นสัตย์สมดังฟ้อง จึงมีรับสั่งเอา
ตัวผู้ผิดไปจำคุก

ที่เกิดเหตุปรากฏว่าพระราชกณะเป็นปาราชิกหลาย
คราวนั้นเห็นจะทรงพระวทกกถฝ่ายพระพุทธจักรมาก ปรา-

๑ พระเจ้าเชียงใหม่ (น้อยธรรม) นี้ ชาวเชียงใหม่เรียกกันว่า พระ
เจ้าเชียงใหม่ข้างเผือก เพราะเหตุที่ได้ข้างเผือกมาถวาย

กฎว่าไต่ทรงเผด็จสมเด็จพระสังฆราช (มี) และสมเด็จพระ
พระพนรัตน์ (ฮาจ) วัดสระเกศ ให้แต่งหนังสือโอวาทา
นุสาสน์ แสดงข้อวัตรปฏิบัติอันสมควรแก่สมณะมณฑล
คัดแจกทั่วไปตามพระอาราม เช่นท่านองสังฆาณัติ และ
การชำระ ความปาราชิก ก็สืบสวนกวัดข้น ขึ้นแต่ครั้งนั้นมา
จนตลอดรัชกาลที่ ๒ และต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ด้วย

เกิดเหตุเรื่องบัตร์สนเท่ห์

การทงหนังสือ หรือเรียกตามภาษาเก่าว่าทอชัตร์
สนเท่ห์ ถอดกันมาว่าเป็นความผิดอย่างร้ายแรงฐานมหันต
โทษแต่โบราณ ดังปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
เก่า ว่าเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีคนทง
ชัตร์สนเท่ห์ เป็นเหตุให้ฆ่าขุนนางเสียมาก คดีถือโทษ
การทงชัตร์สนเท่ห์ว่าเป็นความผิดอย่างร้ายแรง ยังมี
ตลอดมาจนกรุงรัตนโกสินทร์ในครั้งนั้น

เมื่อชำระความปาราชิกในคราวนั้นแล้ว ไม่ชามีผู้
ทงชัตร์สนเท่ห์แต่งเป็นโคลงบท ๑ ว่า

๑ ไกรสรพระเสด็จได้ สักขี
 กรมเจษฎาบดี เร่งไม้
 พิเรนทรแม่นอเวจ ไข่คลาด
 อาจพลิกแผ่นดินได้ แม่นมั่นเมืองทมิฬ ฯ

ไกรสรทราบ ทรงพระราชดำริเห็นว่า ผู้ที่แต่งโคลง
 บังอาจว่ากล่าวหยาบช้าตลอดจนถึงแผ่นดิน จึงโปรดให้
 สืบหาตัวผู้แต่ง ได้ความว่าเป็นโคลงของพระเจ้าน้อยยาเธอ
 กรมหมื่นศรีสุนทร เหตุด้วยกรมหมื่นศรีสุนทรเป็น
 ศิษย์พระพุทธรโฆษาจารย์ (บุญศรี) ประการ ๑ กรมหมื่น
 ศรีสุนทรเป็นจินตกวี ประการ ๑ อีกประการ ๑ คำว่า
 “ไข่” ใช้แทน “ไม้” ซึ่งปรากฏในโคลงบัตรสนเท่ห์
 นี้ กรมหมื่นมักทรงใช้ ได้หลักฐานดังกล่าวมานี้ จึงมี
 ราชโองการให้เอากรมหมื่นศรีสุนทรมาขังไว้ เพื่อยุติกรมหมื่น
 ศรีสุนทรมา ประชวรสิ้นพระชนม์ใน ระหว่าง ทักต้องขังอยู่
 นั้น จึงไม่ได้ตัดสินใจลงโทษอย่างใด

22/04/2563

TUDC

• หนังสือที่กรมหมื่นศรีสุนทรได้ทรงแต่งไว้ คือ โคลง เรื่อง
 สมโภชพระอรุณสมเด็จพระปฐมวงศ์เมื่อในรัชกาลที่ ๑ เรื่อง ๑ กับฉันท
 กล่อมช่างเผือกปลาย เห็นจะแต่งถวายเมื่อคราวสมโภชพระยาเศวต
 ภูษารออีกเรื่อง ๑

พระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ

เจ้าพามงกุฏ

ในรัชชวคตจุศกนั สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าพามงกุฏ ฯ เจริญพระชนษาถึงกำหนดโสกันต์ เมื่อ ณ เดือน ๔ จึงโปรดให้ ทรงพระราช พิธีโสกันต์ตามแบบการ โสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าฯ ซึ่ง ได้ตั้งเขนแบบไว้เมื่อใน รัชกาลที่ ๑ ให้ปลุกเขาไกรลาสที่ศาลาหน้าพิมดาบตำรวจ สูง ๗ วา มีพระมณฑปอยู่บนยอดเขา ที่มีสระและ พลับพลาทรงเครื่องที่เชิงเขาและมีเครื่องตั้งเครื่องแต่งตาม แบบเขาไกรลาสที่ท้าวมาทกอย่าง ตั้งแต่ ณ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ จนวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เวลาบ่ายตั้งกระบวนแห่เครื่องขาว เกณฑ์จตุสดมภ์และ มุขมนตรีที่ เคารบพระราชทานพานทองเป็นคู่เคียงให้สมเด็จพระ เจ้าลูกยาเธอ ฯ แต่ในพระราชวังเสด็จไปทรงสดับพระ สัมเจริญพระปริตรที่พระที่นั่งคุลิตมหาปราสาทสามวันครัน

๑ พระราชพิธีโสกันต์ที่พรรณนาต่อไปนี้ ตามฉบับเจ้าพระยา

พระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้ามงกุฎ

๒๘๑

ณวันศุกร์เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาเช้า ๖ โมง พระฤกษ์โสกันต์
บนพระที่นั่ง ศลิตมหาปราสาทแล้วเสด็จ ไปทรงนำอันไศล
ออกจากปากสัตว์ทง ๔ ทิศระอโนคาคณเภาไกรลาส ครั้น
ทรงแล้วเสด็จไปทรงเครื่องที่พลขพลาน้อยทิศเหนือ ทรง
ภูษาจับเขยนทอง ผลิตองพระองค์กรวยเฉียงพระอังษา
เจ้าพระยาอรรคมหาเสนา เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช
จงพระกรเสด็จขึ้นเขาไกรลาสทางขั้วจิมทิศ ไปยังพระ
มณฑปยอกเขาเข้าไปเฝ้าพระอิศวร ครั้นนั้นเจ้าฟ้ากรม
หลวงพิทักษ์มนตรี แต่งพระองค์ทรงเครื่องเช่นพระอิศวร
ประธานนำพระมหาสังฆทักขิณาวรรต แล้วประธานพร
และเครื่องตน ทรงรับแล้ว ทรงเครื่องตนที่ในพระ
มณฑปแล้วเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา เจ้าพระยาศรี
ธรรมมาธิราชรับพระกร เสด็จลงจากเขาไกรลาสทางขั้ว
ข้างทิศทักษิณ กระทบแห้วผลิตองเครื่องแดงทงสนเสด็จ
ประทับทักขิณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสังฆ
พระที่นั่งพุดตาน 22/๐๔/๒๕๖๓ TUDCA
แห้วเวียนประทับทักษิณเขาไกรลาสสาม
รอบแล้วให้เสด็จกลับคนเขาในพระราชวังครั้นเวลาบ่าย
ตั้งบายศรีแก้ว, บายศรีทอง, บายศรีเงิน, กระทบแห้วแต่ง

เครื่องแครง   แห่ไปเวียนเทียนสมโภชบนพระที่นั่งดุสิต
 มหาปราสาท   แห่กลับเข้าในพระบรมมหาราชวัง เวลา
 ข้ายใน วันต่อมา ก็แห่มา สมโภชอีก สองวัน เป็น สามเวลา
 พระราชทาน เงินทองของ สมโภชและพระราช วงศ์นางวงศ์
 เสนายกักปากันสมโภชตามผู้ใหญ่ผู้น้อย   ครบ ณ วัน
 จันทรเดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ   แห่ผอบพระเกษาเป็นกระบวน
 เรือลงไปลอยในแม่น้ำททายพระบรมมหาราชวัง

ครองนครเมืองน่าน ในครั้งนั้นเป็นตระกูลเจ้ามาแต่ก่อน
ใช้นามในพงศาวดารว่าเจ้าฟ้าเมืองน่านเหมือนอย่างเจ้าเมือง
ไทยใหญ่ทั้งปวง ไม่ใช่เป็นตระกูลซึ่งตั้งเป็นเจ้าชนใหม่
เหมือนเจ้า ๗ คน เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง
เมืองนครลำพูน

ที่ใดข้างเผือก เอก ๓ ซ้ำในรัชกาลอื่นเดียวกันยัง
ไม่ปรากฏว่าเคยมีมาแต่ก่อน ทั้งในสยามประเทศตลอดจน
เมืองพม่าและเมือง รามัญในเวลา เป็นอิสระใน ครั้งกรุงเก่า
เมื่อแผ่นดิน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ปรากฏว่ามีข้างเผือก
๗ ซ้ำจริงอยู่ แต่จะเป็นเผือกเอกก็ข้างที่ไม่ปรากฏ ประ
เพณีตลอดกันในประเทศไทย, มอญ, พม่า, มีเหมือนกันมา
แต่โบราณ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด ได้ข้างเผือกมา
สู่พระบารมีถือว่า เป็นมงคลเพิ่มพูนพระเกียรติยศ ถึง
ถวายพระนามพิเศษแก่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ว่าพระ
เจ้าข้างเผือก เจ้าแผ่นดินพม่าได้มีพระนามพิเศษเรียกใน
พงศาวดารว่า พระเจ้าข้างเผือกลงมาจน พระเจ้ามังระทะมาตี
กรุงเก่าคราวหลัง ก็้วยประเพณีมีมาแต่โบราณอย่างนี้

ใต้พระยาเศวตคชลักษณ์ข้างเผือก ๒๘๕

เมื่อใต้พระเจ้าแผ่นดินถึง ๓ ช้างในรัชกาลที่ ๒ จึงบังเกิด
ความชื่นชมยินดีในพระบารมีเข่นอื่นมาก ใต้ถวายพระนาม
ตามโบราณราชประเพณีว่าพระเจ้าข้างเผือก และในเวลา
นั้นโรงช้างเผือกในพระราชวังไม่พอกัน ทรงพระราชดำริ
ว่า เมื่อครั้งกรุงเก่าทำโรงช้างเผือกไว้ระหว่างพระที่นั่ง
วิหารสมเด็จกับพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ๒ โรง ระหว่าง
พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทกับพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ๒ โรง
ควรจะสร้างโรงช้างเผือกไว้ในพระราชวัง อย่างเดียวกับ
เมื่อครั้งกรุงเก่า จึงโปรดให้สร้างโรงช้างเผือกเป็นโรงช่อ
ฟ้าชน ตรงที่ในระหว่าง ประตูสนามราช กิจกับ ประตูพรหม
โสภา ๕ โรง ๗ ต้นทางตะวันออกไว้พระเทพกษัตริย์ซึ่งเป็น
ช้างพังเผือกเอกใต้ในรัชกาลที่ ๑ โรงที่ ๒ ไว้พระยา
เศวตคชลักษณ์ โรงที่ ๓ ไว้พระยาเศวตไอยรา โรงที่ ๔
ไว้พระยาเศวตคชลักษณ์

๑ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีช้างเผือก
๑๓ ช้าง เป็นเผือกเอก ๓ ช้าง ช้างเผือกที่ได้ในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตน
โกสินทร์^๕ เป็นมากกว่ารัชกาลอื่นที่ปรากฏมาในพงศาวดารประเทศทาง
ตะวันออกนี้ทุกประเทศ
๒ คือตรงที่สร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททุกวันนี้ โรงช้างเหล่านี้
พังรอนเมื่อรัชกาลที่ ๕

เรื่องใช้ธงช้าง

เนื่องแต่ได้ช้างเผือกเอก ๓ ช้าง ซึ่งชกในเรือ
 กำขึ้นหลวงที่แต่งไปค้าขายยังนานาประเทศ ไปรคให้ทำ
 รูปช้างสีขาวอยู่กลางวงจักรติกในธงพณแควง เป็นมูลเหตุ
 ที่ใช้ธงช้างเป็นธงสำหรับชาติไทยแต่นั้นมา

เรื่องพิธีวิสาขบูชา

ในปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๔๕๗ พ.ศ. ๒๓๖๐ นี้
 ทรงพระราชดำริถวายสมเด็จพระสังฆราช (มี) ให้ทำพิธี
 วิสาขบูชาเมื่อเดือน ๖ เป็นครั้งแรกที่ได้ทำในกรุงรัตน
 โกสินทร์ มีพระราชกำหนด ใ้พิมพ์ที่เมืองนครศรีธรรม
 ราชคอง

๑ ธงสำหรับชาติไทย ที่ใช้ในเรือ แต่ก่อนมาจะใช้ธงอย่างไร
 ๒๒/๐๘/๒๕๖๓
 ข้าพเจ้าได้ตรวจค้นในหนังสือที่ฝรั่งแต่ง ไม่พบ มาพบในหนังสือจดหมายเหตุ
 เหตุเหตุไทยไปลังกาทวีป เมื่อคราวพระอุบาลีออกไปอุปสมบทแก่ชาว
 สิงหพ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ว่าใช้ธงพณแควงสีเขียว จึงเห็น
 ว่าคงจะใช้ธงสีแดงเป็นธงชาติมาแต่โบราณ

พระราชกำหนดพิธีวิสาขบูชา

๑ คุณมัสก ๑๑๗๕ คก อุกุณสังวัจจร เจตมาส
กาฬยักษ์ ทุติยคฤถิครวาร บริเฉทกาลกำหนด พระบาท
สมเด็จพระบรมมหาราชารามาธิราช บรมนาถบรมพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ
เสด็จออก ณ พระที่นั่งบุษบกมาลา มหาจักรพรรดิพิमान
พร้อมด้วยอัครมหาเสนามาตยาธิบดี มุขมนตรีกระทรวงวิชา
ราชปโรหิตาโหราจารย์ ทูลละอองธุลีพระบาทโดยอันค้ำ
ทรงพระราชครัทธาถวายสังฆภิกษุแทนแก่พระสงฆ์ มีองค์
สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน ครั้นเสร็จการภิกษุ
พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชรำพึงถึงสรรพการกุศล เป็นต้นว่า บริจาค
ทาน รักษาคิล เจริญภาวนา ซึ่งได้ทรงบำเพ็ญมาเป็น
นิจกาลนั้น ยังหาเต็มพระราชครัทธาไม่ มีพระทัย
ปรารถนาจะใคร่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ให้มีผลวิเศษ
ประเสริฐยิ่งที่พระองค์มิได้ทรงกระทำ เพื่อจะให้แปลก
ประหลาด จึงมีพระบัญชาถามสมเด็จพระสังฆราช และ

พระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยถวายพระพรว่า   แต่ก่อน
 สมเด็จพระมหาทักษัตราชเจ้า   กระทำสักการบูชาพระ
 ศรียัตนตรีย์ในวันวิสาขบรมมี   คือวันเดือน ๖   ขึ้น ๑๕ ค่ำ
 เป็นวันวิสาขนักขัตฤกษ์มหาบุญพิธีบูชาใหญ่   มีผลานิสงส์
 มากยิ่งกว่าตรุษสงกรานต์   เหตุว่าเป็นวันสมเด็จพะ
 สัพพัญญูพุทธเจ้าประสูติ   โคตรสิริ   ปรีนิพพาน   และสมเด็จ
 พระเจ้าภากิกราช   วสิกราช   ทิศมหาราช   เคยกระทำ
 สิบพระชนมายุ   เป็นเยี่ยงอย่างโบราณราชประเพณีมีมา
 แต่ก่อน   และพระราชพิธีวิสาขบูชาอันนเสอสมบุญชาติมาช้านานแล้ว
 ห้ามกษัตริย์พระองค์ใดกระทำไม่   ถ้าได้กระทำ
 สักการบูชาพระศรียัตนตรีย์ในวันนั้นแล้ว   ก็จะมีผล
 านิสงส์มากยิ่งนัก   อาจสามารถขีตประตจตราบายภูมิทั้ง ๕
 และเป็นที่จะดำเนินไปในสุคติภพเบื้องหน้า   อาจให้เจริญ
 ทฤฎมายุสิริสวัสดิพิพัฒน์มงคล   ระวังทุกข์โทษชุกข์ทวันตราย
 ภัยต่าง ๆ   ในบริเวณตลอดปัจจุบัน   เป็นอนันตคุณานิสงส์
 วิเศษนัก   จะนับจะประมาณมิได้   ครั้นได้ทรงฟัง   เกิดพระ
 ราชขัตติสมันตรัสเห็นว่า   วิสาขบูชาจะเป็นเนอนาบุญราศี

กของพระราชกฤษฎีกาเกิดขึ้นอีกแห่ง ๑ เป็นแต่ จึงทรงพระราช
 ครุฑาจะยกกรอ วิสาขบูชามหาบุญพิธีอันชาติประเพณีมานั้น
 ให้กลับคืนเกียรติกาลปรากฏสำหรับแผ่นดินสืบไป จะ
 ให้เป็นอรรถตถประโยชน์ และปรกตประโยชน์ ทรง
 พระราชครุฑาจะให้สัตวโลก ข้าขอบขัณฑสีมาทั้งปวง
 จำเวญอายุและอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากทุกข์ภัยในชีวิต
 และชีวหน้า จึงมีพระราชโองการมานพระขันธ์บูรสุรสิงห
 นาทคำรัสเห็นอเกล้าเห็นอกระหม่อมสั่งว่า แต้นสืบไปเถิง
 ๖ ขน ๑๔ คำ ๑๕ แรม ๑ คำ เป็นวันพิธี
 วิสาขบูชาหนักขัตฤกษ์ใหญ่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่
 หวังจะทรงรักษาพระอุโบสถศีล ปรนนิบัติพระสงฆ์ ๓ วัน
 ปล้ำขยสัตว์ ๓ วัน ห้ามมิให้ผู้ใดฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเสฬสุรา
 เมรัยใน ๓ วัน ถวายประทิปตั้งโคมแขวนเควของสักการ
 ขาศอกไม้เพลิง ๓ วัน ให้เกณฑ์ประโคมเวียนเทียน
 พระพุทธเจ้า ๓ วัน ^{TUDC} ให้มีพระธรรมเทศนาในพระอาราม
 หลวง ถวายไทยทาน ๓ วัน ส่วนพระบรมราชวงศานวงศ์
 และข้าทูลละอองธุลีพระบาท โพร่ฟ้าอำนาจประชาราษฎร์

ลูกค้ำวาณิช สมณชีพราหมณ์ทั้งปวง จงมีศรัทธาปลงใจ
 ลงในการกุศล ขุดลำห้วยกระทำวิสาขบูชาให้เย็นประเพณี
 ยั่งยืนไปทุกข้อย่าให้ขาด ฝ่ายฌราวาสนั้น จงรักษาอุโบสถ
 คีรี ถวายบิณฑบาตทาน ปล้ำขอยสัตว์ตามศรัทธาทั้ง ๓ วัน
 กุจวันตรุษสงกรานต์ เพลาเพลแล้วมีพระธรรมเทศนาใน
 พระอาราม ครั้นเพลาย้ายให้ตักแต่งเครื่องสักการบูชา
 พวงดอกไม้มาลา กระทำให้วิจิตรต่าง ๆ รูปเทียนชวาลา
 ทั้ง (ธง) ผ้า ธงกระดาษออกไปยังพระอาราม บูชาพระ
 รัตนตรัย ทั้งพนมดอกไม้ แหวนพวงดอกไม้รูปเทียน ธง
 ใหญ่ ธงน้อยในพระอุโบสถพระวิหาร ที่ลานพระเจดีย์และ
 พระศรีมหาโพธิ์ และผู้ใดจะมีเครื่องศุภยศรัตนโหรี
 พิณพาทย์ เครื่องเล่นสมโภชประการใด ๆ ก็ตามแต่ใจ
 ศรัทธา ครั้นเพลาคำให้บูชาพระรัตนตรัยด้วยเครื่องบูชา
 ประทีป โคมตั้ง โคมแขวน จงทุกหน้าบ้านร้านโรงเรือน
 และเรือแพทุกแห่งทุกตำบล ให้ฌราวาสทำตั้งกล่าววันจง
 ถวญกรบ ๓ วัน และถวญเกอน ๖ ขน ๑๕ คำนัน เป็น
 วันเพ็ญบูรณมิ ให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระราชวัง
 หลวง ในกรมพระราชวังบวรสถานมงคลประชุมกันถวาย

ผลิตภัณฑแก่พระสงฆ์ และให้มรรคทายกทั้งปวง ชักชวน
 สัปบุรุษทายก ขรรคาคท้อยู่ใกล้เคียงอารามใด ๆ ให้ทำ
 ผลิตภัณฑถวายพระสงฆ์ในอารามนั้น ๆ เพลาบ่ายให้เอา
 หม้อใหม่ใส่น้ำลอยด้วยดอกอบเชยบัวหลวง ค้ายสายสิญจน์
 สำหรัยเป็นน้ำปริตรไปตั้งที่พระอุโบสถ พระสงฆ์ลงพระ
 อุโบสถแล้ว จะให้สวดพระพุทธรูปมนต์จำเริญพระปริตรธรรม
 ครนจบแล้ว หม้อน้ำของผู้ใดก็ให้เอาไปกินอาบประพรม
 รกเหยาเรือนเคหา ยำยักโรคอุยัทวภัยต่าง ๆ ฝ่ายพระ
 สงฆ์สมณะนั้น ให้พระราชาคณะ ชูานานุกรมประกาศ
 ให้ลงพระอุโบสถแต่เพลาเพลแล้วให้พร้อมกัน ครนเสร็จ
 อุโบสถกรรมแล้ว เจริญพระปริตรธรรม แม่พระพุทธรูป
 อาญาไปในพระราชอาณาเขต ร่างขอยัทวภัยทั้งปวง
 ครนเพลาค่ำ เป็นวันโอกาสแห่งพระสงฆ์สามเณรกระทำ
 สักการบูชาพระศรีรัตนตรัยที่พระอุโบสถและพระวิหารด้วย
 ขูปเทียน โคมทั้ง โคมแขวน ดอกไม้ และประทิย เป็น
 พระภิกษุที่เป็นธรรมกถกจงมีจิตปราศจากโลภโลภามิสให้
 ๒๒/๐๔/๒๕๖๓ TUDC
 ทงเมตตาศรัทธาเป็นปุเรจาริก จงสำแดงธรรมเทศนาให้
 พระสงฆ์สามเณรและสัปบุรุษฟัง โดยอันควรแก่ราตรีวันนั้น
 ทุกอาราม ให้กระทำตามพระราชบัญญัติดังกล่าวมานี้เสมอ

ไปทักขี้อย่าให้ขาด ถ้าสมรवासและพระสงฆ์สามเณร
รูปใด เป็นพาลทจริตจิตคนองหยาบช้ำ ห้ามศิรัทธาไม่
กระทำความอันมิชอบให้เป็นอันตรายแก่ผู้กระทำวิสาขบูชา
ในวันนักขัตฤกษ์นั้น ก็ให้ร้อยแขวงนายบ้านนายอำเภอ
กำชัย ทรายตรา สอดแนม จับกุมเอาตัวผู้กระทำความผิดให้จงได้
ถ้าจับคฤหัสถ์ได้ในกรุง ฯ ให้ส่งกรมพระนครบาล นอก
กรุง ฯ ส่งเจ้าเมืองกรมการ ถ้าจับพระสงฆ์สามเณรได้ใน
กรุง ฯ ส่งสมเด็จพระสังฆราช พระพนรัตน์ นอกกรุง ฯ ส่ง
เจ้าอธิการ ให้ไล่เลียงไต่ถาม ใต้ความเป็นสัตย์ให้ลงโทษ
ลงทัณฑ์กรรม ตามอาญาฝ่ายพระพุทธจักร และพระราช
อาณาจักร จะไต่หลายจำอย่าให้ทำต่อไป และให้ประกาศ
ข่าวร้องอาญาพระราชาราชฎร ลูกค้ำวาณิช สมณชีพราหมณ์
ให้รู้จทั่ว ให้กระทำความพระราชบัญญัติดังกล่าวมานี้ทุก
ประการ ถ้าผู้ใดมีฟัง จะเอาตัวผู้กระทำความผิดเป็นโทษ
โดยโทษานโทษ ฯ

พิธีวิสาขบูชาทำที่ในกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๒ ปรากฏ
ว่า มีการเหล่านี้ คือ ทำโคมขี้ตกระต่าย ชักเสามาไม้ไผ่

• เรื่องลักษณะทำพิธีวิสาขบูชาในรัชกาลที่ ๒ และที่ได้แก้ไขในรัช
กาลต่อมา มีพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้โดยพิสดาร แจ้งอยู่ในหนังสือเรื่องพระราชพิธี

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต ๒๕๓

ขอกุณบัตรกระต่ายพระราชทานไปยังจุดเป็นพุทธบูชาตาม
พระอารามหลวงวัดละ ๕ เล้า อย่าง ๑ ให้อำเภอกำนันข้าว
ร้องราษฎรให้จุดโคมตามประทีปตามบ้านเรือนเป็นพุทธบูชา
อย่าง ๑ หมายถึงพระราชกุศลแก่ข้าราชการ ให้ร้อย
คอกไม้มาแขวนเป็นพุทธบูชา ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ทั้ง ๓ วันอย่าง ๑ มีคอกไม้เพลิงของหลวงทั้งจุดเป็นพุทธ
บูชาที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามอย่าง ๑ นิมนต์พระสงฆ์
ให้ให้อุโบสถศีล และแสดงธรรมเทศนาแก่ราษฎรตามพระ
อารามหลวงฝั่งตะวันออก ๑๐ วัด ฝั่งตะวันตก ๑๐ วัด
เครื่องกฐนเป็นของหลวงพระราชทาน และให้อำเภอก
ำนันข้าวร้องตักเตือนราษฎร ให้ไปรักษาศีลฟังธรรมและ
ห้ามการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอย่าง ๑ ทำนองจรเข้ไปยังเป็น
พุทธบูชาตามพระอารามหลวงวัดละคันอย่าง ๑ เลียงพระ
สงฆ์ในท้องพระโรง พระราชทานสลากภัตแล้วสัคย์ปกครอง
พระบรมมหาราชวังอย่าง ๑

22/04/2563

TUDC

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต

เมื่อเดือน ๘ อุตราชาคม ขันขุนพศก จุลศักราช

๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๖๐ สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระ

ราชวังบวรสถานมงคล ประชวรเป็นพระยอกตรงพระที่นั่ง
 ท้ายก่อน ให้ผ้าพระยอกนั้นเลิกกลายเป็นขาดทะลุพิษ พระ
 อากาญกรมมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปเยี่ยม
 พระประชวรทุกวันมิได้ขาด พระอากาญกรมพระราชวัง
 บวร ฯ ทรงคหนักง จึงเสด็จขึ้นไปประทับแรมพยาบาล
 สมเด็จพระอนุชาธิราชอยู่ในพระราชวังบวร ฯ เจ้าพระยา
 อภัยภูธร ผู้ว่าที่สมุหนายกจึงให้เกณฑ์เวรประจำซอง เวร
 ๕ ตั้งกองเชิงกำแพงรอบพระราชวังหลวง และพระราชวังหน้า
 ๕ ชั้นในชั้นนอก และให้ตั้งกองรายทางตามถนนตั้งแต่ประตู
 ๕ วิเศษไชยศรีตรงขึ้นไปถึงประตูพรหมทวาร^๑ และตามถนน
 ๕ ตะวันออก ถึงศาลาสารบัญช^๒ ตามถนนตะวันตก ถึงประตู
 ๕ ท่าพระ ให้เจ้าพระยาธรรมา พระยาเพชรพิชัย รักษา
 ๕ พระราชวังหลวง ให้พระยาวรเมืองตั้งกองอยู่ทั้งพระเมรุ
 ๕ หน้าวัดมหาธาตุ ให้พระยาพลเทพ พระยายมราช ตั้งกอง
 ๕ ๒๒/๐๔/๒๕๖๓ TUDC
 ๕ ๒ ขยศาลารมประตูพรหมทวารวังหน้า เจ้าพระยาอภัยภูธร

๑ ประตูพรหมทวาร เป็นประตูพระราชวังบวร ฯ ชั้นนอกข้างใต้ตรง
 ถนนหน้าพระธาตุ

๒ ศาลาสารบัญช^๒ เป็นหอทะเบียนสัสดี อยู่ใกล้หลักเมือง

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสวรรคต ๒๕๕

ผู้ว่าทสมุหนายก ตั้งอยู่ริมประตูมหาโกศราช^๑ ข้างเหนือ^๒
ครนถง ณ วันพุธเดือน ๘ อุตราชาคม ขึ้น ๓ ค่ำ
เวลา ๕ โมงเช้ากับ ๗ บาท กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จ
สู่สวรรคต ณ พระที่นั่งวายุสถานอมเรศวร พระชนมพรรษา
ได้ ๓๗ ปี^๓ เสด็จดำรงอยู่ในที่พระมหาอุปราชได้ ๗ ปี กับ
๑๑ เดือน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธาน
พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ สรงน้ำพระศพแล้ว เจ้า
พนักงานทรงเครื่องเชิญพระศพเข้าสู่พระโกศ เวลาบ่าย
๕ โมงเศษ เชิญพระโกศขึ้นพระเสลี่ยงแว่นฟ้าออกประตู
พรหมพักตร์^๔ เมื่อถึงข้างหน้าแล้วเชิญขึ้นตั้งบนพระยา

๑ ประตูมหาโกศราชเป็นประตูชั้นกลางตรงพระที่นั่งศิวิไลภูมิ
๒ ความปรากฏในหนังสือเทศนาพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ว่าเมื่อครั้งกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
ประชวรหนักคราวจะสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
เสด็จขึ้นไปประทับแรมอยู่รักษาพยาบาลเหมือนกัน ครั้งนั้นพวกวังหน้ากับ
วังหลวงไม่ไว้ใจกัน ข้าราชการวังหลวงจึงต้องขึ้นไปตั้งกองล้อมวงรักษา
พระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในรัชกาลที่ ๒ ที่จริง
ไม่มีเหตุในระหว่างพวกวังหน้ากับวังหลวงเช่นคราวก่อน แต่การล้อมวง
เคยมีเป็นประเพณีมาแล้ว ก็จัดตามประเพณี

๓ ประตูพรหมพักตร์ เป็นประตูวังชั้นใน อยู่หลังพระที่นั่งศิวิไลภูมิ
มีทางแฉะออกมาจากถนนข้างใน

นุมาศ ๓ ลำคาน ประกอบพระโกศแล้วแต่เชิญพระศพ
มาประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งสุทธาสวรรค์

• พระที่นั่งองค์นี้ คือ พระที่นั่งพนสูง ที่ไว้พระพุทธรูปหิ้งค์ใน
พิพิธภัณฑสถานทุกวันนี้ ในหนังสือเก่าที่ได้อพบ เรียกชื่อพระที่นั่งองค์นี้เป็น
๒ ชื่อ บางแห่งเรียกว่าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ บางแห่งเรียกว่าพระที่นั่ง
สุทธาสวรรค์ ทำไมจึงเป็น ๒ ชื่อ ข้าพเจ้าได้สันนิษฐานตามเรื่องราวที่มีมา
เข้าใจว่าเห็นจะมาสร้างในราวปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘
เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงเชิญพระพุทธรูปหิ้งค์มาจาก
เมืองเชียงใหม่ ท่านองจะสร้างถวายเป็นพุทธรูปบูชา จึงเขียนผนังข้างในเป็น
รูปเทพชุมนุมและเรื่องปฐมสมโพธิซึ่งยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ชื่อพระที่นั่ง
นั้นเห็นจะเรียกว่า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์มาแต่แรกสร้าง ครั้นกรมพระราช
วังบวรมหาสุรสิงหนาทสวรรคต ที่วังหน้าว่างอยู่ตลอดรัชกาลที่ ๑ มีจด
หมายเหตุปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระวิตก
เกรงผู้ร้ายจะเข้าไปลักพระพุทธรูป และเครื่องพุทธรูปบูชาในพระที่นั่งพุทไธ
สวรรย์ จึงโปรดให้เชิญพระพุทธรูปหิ้งค์และพระพุทธรูปเครื่องพุทธรูปบูชาลง
มาไว้ในพระราชวังหลวง ประดิษฐานพระพุทธรูปหิ้งค์ ไว้ในพระอุโบสถวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม ตรงที่ตั้งพระสัมพุทธปรณมีอยู่ทุกวันนี้ ในรัชกาล
ที่ ๒ กรมพระราชวังบวรมหาเสนาณรงค์ โปรดให้ตั้งพระแท่นเศวตฉัตรใน
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นที่ทรงธรรมและเสด็จออก ชื่อพระที่นั่งในตอนนั้น
จึงปรากฏในหนังสือเก่า ว่าพระที่นั่งสุทธาสวรรค์ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าพระพุท
ธรูปหิ้งค์อยู่ในพระราชวังหลวงตลอดรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ จนถึงรัชกาล
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เชิญขึ้นไปประดิษ
ฐานไว้ในพระบรมราชวังตามเดิม และเข้าใจว่าชื่อพระที่นั่งจึงกลับเปลี่ยน
เป็นพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ตามเดิม เรียกมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

อนึ่ง ในการอันเนื่องด้วยกรมพระราชวังบวรสถาน
มงคลสวรรคตนี้ ได้มีหมายประกาศให้คนโกนหัวแต่ที่มี
สังกัดในฝ่ายกรมพระราชวังบวรฯ นั้นหมายประกาศนี้
ได้พบในจำพวกห้องตราเก่าที่เมืองนครศรีธรรมราช มีข้อ
ความชัดเจนการแก้ไขขนบธรรมเนียม จึงได้นำหมายประ
ภาคนั้นมาลงไว้ต่อไป

๑ สารตรา ท่านเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดี
อภัยพิริยปรากรมพาหุสมุหพระกลาโหม ให้มาแก้หลวง
พรหมเสนา ว่าที่ปลัด หลวงเทพเสนา ว่าที่จำ และกรม
การเมืองนครศรีธรรมราช ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเห็น
เกล้าเห็นอกระหม่อมสั่งว่า ณ เดือนแปดข้างปฐมษาคมชนบ
ฉลุนพศก ล้นเกล้าล้นกระหม่อมพระราชวังบวรสถานมงคล
ทรงพระประชวรพระโรคไม่คลาย อยู่ ณ วันเดือนแปด
ทศยาษาคมชนสามค่ำเสด็จสวรรคตแล้ว ทรงพระราช
ดำริว่า เมื่อครั้งพระราชวังบวรสถานมงคลในพระบรมโกศ
เสด็จสวรรคตนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระ
หม่อมให้พระเจ้าลูกเธอ หลานเธอ ข้างหน้า ข้างใน เจ้าต่าง
กรม หากกรมมิได้ ข้างทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่น้อย

22/04/2563

TUDC

ฝ่ายทหารพลเรือน ในพระราชวังหลวง พระราชวังบวร
 สถานมงคล และเจ้าเมืองกรมการอาณาประชาราษฎร์โกน
 ศีรษะด้วยกันสิ้น และครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อมจะให้เป็นอย่างธรรมเนียมถูกต้องตามราช
 ประเพณีสืบมาแต่ก่อน จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้
 แต่พระเจ้าลูกเธอ หลานเธอ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย บุตรภรรยา ข้าใช้ในเรือนทั้งชายหญิงในพระ
 ราชวังบวรสถานมงคลนั้น ให้โกนศีรษะให้สิ้นจงทุกคน
 กำหนดให้โกนเดือนละครั้งกว่าจะได้ถวายพระเพลิง และ
 เจ้าต่างกรม หากกรมมิได้ฝ่ายหน้า ก็ย้ข้าทูลละอองธุลีพระ
 บาทผู้ใหญ่ผู้น้อย และฝ่ายทหารพลเรือน ในพระราชวัง
 หลวง เจ้าเมืองกรมการ อาณาประชาราษฎร์ชายหญิง
 ในกรุงนอกกรุงเทพพระมหานคร แขวงจังหวัดหัวเมือง
 ท่งป่วนนน เกลอกจะมีฐานะโกนศีรษะเสีย ห้ามอย่าให้
 โกนเลย ให้เจ้าเมืองกรมการประกาศข่าวร้องอาณาประชารา
 ษฎร์ให้รู้ทั่ว ครั้นลุสสารตรานไซร์ ก็ให้พระยานคร
 กรมการ กระทำตามรับสั่งมานจงทุกประการ

๑ ความในท้องตราตอน นี้ ว่าถึงเกณฑ์ สิ่งของทำพระเมรุไม่เก็บวแก่
 เรื่องที่จะกล่าว จึงตัดออกเสีย

สถานที่ซึ่งกรมพระราชวังบวรฯ ได้ทรงสร้าง ๒๕๕

สารตรา มา ณ วันจันทร์ เดือนแปด ทศกัศนี
ชนเจ็ดค่ำ ขลุ่ย นพศก ๗

สถานที่ซึ่งกรมพระราชวังบวรฯ ได้ทรงสร้าง

กรมพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลที่ ๒ ได้เป็นแม่
กองสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์ที่ทรงสร้างวัดชนใหม่ ที่เมือง
นครเขื่อนขันธ์วัด ๑ คือ วัดทรงธรรม ทรงปฏิสังขรณ์วัด
เก่าในกรุงเทพฯ ๒ วัด คือ วัดสิงขรที่บางจาก (พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชทานนามว่าวัด
บรมงคลวัด ๑ วัดเส้าประโคน เห็นปากคลองบางกอก

๑ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราช
นิพนธ์หนังสือพระราชวิจารณ์ ยังค้นไม่พบท้องตราฉบับนี้ ได้ทรงพบ
หนังสือฉบับ ๑ ลงพิมพ์ในหนังสือวิจิตรนิพนธ์ อธิบายว่า เป็นพระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชาธิบาย
ไว้ ว่าเมื่อครั้งกรมพระราชวังบวรมหาเสนาฯ รัชกาลที่ ๑ บังคับให้โกน
หัวแต่ผู้หญิงทั้งแผ่นดิน ทรงสงสัยหนังสือฉบับนี้ อยู่ แจงอยู่ในหนังสือ
พระราชวิจารณ์หน้า ๔๒๔ ที่มาพบในท้องตราฉบับนี้ เป็นอันสมกับที่ทรง
พระราชดำริสงสัย และได้ความรู้เป็นแน่ ว่ากรมพระราชวังบวรฯ รัชกาลที่ ๑
โกนหัวทั้งแผ่นดินแต่เมื่อรัชกาลที่ ๑ คราวเดี๋ยวนั้น ต่อขึ้นมา โกนแต่ข้าราชการ
การบุตรภรรยาบ่าวไพร่ อันมีสังกัดฝ่ายพระราชวังบวรฯ เหมือนกันหมด
ทุกรัชกาล

น้อย พระราชทานนามว่า วัดกุสิดารามวัด ๑ และได้ทรง
แก้ไขสถานที่ในพระราชวังบวรฯ หลายอย่าง^๑

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฏฯ
ทรงผนวชสามเณร

ในเดือนแปด อุตราชาม ชน ๑๑ ค่ำ มีการแห่
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฏฯ ไปทรงผนวชเป็น
สามเณรที่ในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม^๒ สมเด็จพระ
พระสังฆราช (ม) เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระญาณสังวร
(สูก) วัดราชสิทธารามเป็นพระอาจารย์ ทรงผนวชแล้ว
เสด็จไปประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุ พระตำหนักอยู่ทางต้น
โพธิ์ลังกามุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือ^๓ อนึ่งเป็นประเพณี

• การที่แก้ไข ปรางค์อยู่ในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้พิมพ์ในเรื่องชุมนุมพระบรมราชาธิบายโดยพิสดาร

๒ 22/04/2563 กระทบแน่ครั้ง^๕ใดอย่างไร ไม่ปรากฏ เข้าใจว่าคงจะเทียบ
เป็นทำนองเดียวกันกับเมื่อแห่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรง
ผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อในรัชกาลที่ ๑

๓ ถึงรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสร้างพระวิหารขึ้นไว้ในที่บริเวณซึ่งเคยเป็น
พระตำหนัก วิหารนั้นยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

เจ้านายเมื่อทรงผนวช ย่อมหัดเทศน์มหาชาติ เพื่อจะได้
 เทศน์ถวายพระราชกุศล สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ
 ๗ เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรได้ทรงหัดเทศน์กัณฑ์
 มัทรี และได้ถวายเทศน์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
 หล้านภาลัย ครั้นเทศน์หลวงแล้ว ถึงเดือน ๑๒ พระเจ้า
 ลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ มีเทศน์มหาชาติทวง
 ทรงทำกระจากใหญ่บูชากัณฑ์เทศน์มัทรี และเชิญเสด็จ
 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ๗ มาประทับที่เทศนา
 กระจากใหญ่ครั้งนั้นเป็นการครึกครื้นใหญ่โตกว่าที่เคย
 ทำมาแต่ก่อน^๑ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ๗ ทรงผนวชอยู่
 จนออกพรรษาแล้วจึงลาผนวช

• ประเพณีมีกระจากใหญ่ในเวลาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ๗ ที่ทรง
 ผนวชถวายเทศน์มหาชาติ ว่ามีแต่ครั้งนั้นมาเป็นอย่าง ต่อมาในรัชกาล
 ที่ ๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชสามเณรถวาย
 เทศน์กัณฑ์สักรบรรพ ก็มีกระจากใหญ่ทำเป็นสำเภา ตั้งที่หน้าพระที่นั่ง
 พุทไธสวรรย์ ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหา
 วัชรอุทิศทรงผนวชสามเณร ถวายเทศน์กัณฑ์สักรบรรพ ก็มีกระจากใหญ่

ตั้งที่หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า
 อัยยวงศ์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ทรงผนวชสามเณร ถวายเทศนา
 กัณฑ์ฉกษัตริย์ที่สวนดุสิต ก็โปรดให้ทำเป็นผลไม้ อันประกอบไปด้วย
 เครื่องใช้และเครื่องประดับต่าง ๆ บุษากัณฑ์เทศน์ ทำนองเป็นกระเจาด
 ใหญ่อีกครั้ง ๑

เจ้าพนักงานหอสมุด

งานพระเมรุกรมพระราชวังบวร ฯ

ปีชวด ในเดือน ๕ ปีชวดสัมฤทธิศกนั้น เมื่อพระเมรุ
 สัมฤทธิ ที่โปรดให้ปลูกขึ้นในท้องสนามหลวง สำหรับ
 ศก พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระอนุชาธิราช
 จ.ศ. กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ปลูกสร้าง
 ๑๑๘๐ สำเร็จแล้วจึงเริ่มงานเมื่อ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๕
 พ.ศ. ขึ้น ๑๐ ค่ำ ทำตามแบบงานพระเมรุใหญ่ใน
 ๒๓๖๑ ครึ่งรัชกาลที่ ๑ คือ วันแรกเชิญพระบรมสารี-
 ริกธาตุแห่ไปประดิษฐานที่พระเมรุ มังงาน
 มหรตพสมโภชวันหนึ่งกษัตริย์คนหนึ่งก่อน เชิญ
 พระบรมสารีริกธาตุกลับคนเข้าพระบรมมหาราช
 วัง แล้วรุ่งขึ้น ณ วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ
 เวลาเช้า เชิญพระโกศพระศพกรมพระราช
 22/04/2563 วังบวร ฯ จากพระที่นั่งสุททาสวรรรยชน พระยานุ-
 มาศสามลำคานแห่กระบวนน้อยออกประตูพรหม
 ทวาร (ลงมาทางถนนริมกำแพงพระนครข้าง

หลังวัดมหาธาตุและท้ายสนม) จนถึงวัดพระเชตุพน
 เชิญพระโกศชั้นพระมหาพิชัยราชรถ แห่งกระบวนใหญ่ขึ้นไป
 ไปสู่พระเมรุทางสนามชัย มีการบำเพ็ญพระราชกุศล
 และมีมหรสพสมโภช ๗ วัน ๗ คืนแล้ว ครั้น ๗ วัน
 พฤกษ์ก็ เกอน ๕ แรม ๒ ค่ำพระราชทานเพลิง แล้ว
 มังงานสมโภชพระอัฐิอีกวันกับคืนหนึ่ง ๗ วันเสาร์ เกอน ๕
 แรม ๔ ค่ำ จึงแห่พระอัฐิมาประดิษฐานไว้ในพระบรม

• เมืองานพระศพ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวใน
 รัชกาลที่ ๔ นั้น เชิญพระโกศแห่งกระบวนน้อยไปลงท่าหน้าเพพระราช
 วังบวร ฯ ตั้งพระโกศในเรือพระที่นั่งถึง แห่งกระบวนเรือลงมาท่าเตียนแล้ว
 จึงเชิญพระโกศชั้นพระยานุมาศสามลำคานแห่ จากท่าเตียนไปขึ้นพระมหา
 พิชัยราชรถ ที่หน้าวัดพระเชตุพน แห่งกระบวนใหญ่ทางสนามชัยขึ้นไป
 พระเมรุอย่างเดียวกันกับครั้งรัชกาลที่ ๒ ข้าพเจ้าได้เคยสดับคำผู้ใหญ่เล่า
 มา ว่ากรมพระราชวังบวร ฯ ในรัชกาลที่ ๒ และพระบาทสมเด็จพระ
 ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์นี้ ทรงถือพระองค์ว่าเป็นเจ้านายวังหลวง
 ความข้อนั้นมีแจ้งอยู่ในหนังสือพระราชวิจารณ์หน้า ๔๑๘ เห็นจะเป็นด้วยเหตุ
 นี้ จึงตั้งกระบวนใหญ่แห่พระศพตั้งแต่ข้างใต้ขึ้นไปเหนือ แต่เมืองานพระ
 ศพกรมพระราชวังบวร ฯ วิชัยชาญในรัชกาลที่ ๕ ตั้งกระบวนใหญ่ที่ถนน
 หน้าพระราชวังบวรฯ แห่พระศพมาสู่พระเมรุจากข้างเหนือ เมืองานพระศพ
 กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑ และกรมพระราชวัง
 บวร ฯ ในรัชกาลที่ ๓ ถิ่น่าเข้าใจว่า จะตั้งกระบวนแห่แต่หน้าพระราชวัง
 บวร ฯ ลงจากข้างเหนือเหมือนกัน

มหาราชวัง

งานพระเมรุกรมพระราชวังบวร ฯ คราวนี้ พระราช
 วงศ์นางวงศ์ตั้งศาลาอิทานเลียงพระสงฆ์และราษฎรหลาย
 โรง คือ สมเด็จพระอมรินทราบาศย์ พระบรมราช
 ชนน์พันยี่หลวง ทรงตั้งโรง ๑ สมเด็จพระเจ้าอนังนางเฉอ
 เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี ทรงตั้งโรง ๑ พระเจ้าลูกยาเธอ
 กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงตั้งโรง ๑ พระเจ้าลูกยาเธอ
 กรมหมื่นสุนทรธิปัตย์ ทรงตั้งโรง ๑ เจ้านายในกรมพระ
 ราชวังหลัง ทรงตั้งโรง ๑ กรมหมื่นนรินทร์เทพทรง
 ตั้งโรง ๑

เรื่องขยายเขตพระบรมมหาราชวัง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรง
 สร้างพระบรมมหาราชวัง เวลาแรก ประดิษฐาน กรุงรัตน-
 โกสินทร์นั้น โปรดให้สร้างวังเจ้านาย และให้เสนาบดี

๑ พระอัฐกรมพระราชวังบวร ฯ ในรัชกาลที่ ๒ อยู่ในพระบรมมหา
 ราชวังจนรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดให้เชิญไปประดิษฐานไว้พระราชวังบวร ฯ กับ
 พระอัฐกรมพระราชวังบวร ฯ พระองค์อื่นด้วยกัน

สร้างบ้านเรือนอยู่รักษาการรายรอบพระราชวัง ฝ่ายข้าง
 ด้านใต้ระหว่างกำแพงพระบรมมหาราชวังไปจนถึงเขตวัด
 พระเชตุพน เมื่อในรัชกาลที่ ๑ นั้นโปรดให้เสนาบดีสร้าง
 บ้านเรือน ครั้นต่อมาเมื่อสร้างพระนครสำเร็จ มีผู้คน
 พลเมืองมาตั้งบ้านเรือนบริบูรณ์มั่งคั่ง เสนาบดีชดเก่าถึง
 อสัญกรรมล่วงไป เสนาบดีที่ขึ้นใหม่ ก็อยู่บ้านเรือน
 ห่างพระราชวังออกไป บ้านเสนาบดีที่อยู่ริมกำแพงพระ
 ราชวังครั้งรัชกาลที่ ๑ คงมีแต่บุตรหลานเชื้อพระวงศ์ของ
 เสนาบดีนั้น ๆ อาศัยอยู่ มาถึงรัชกาลที่ ๒ พระราชวงศ์
 และข้าราชการฝ่ายใน ที่ต้องอยู่ในพระบรมมหาราชวัง
 รวมเป็น ๒ รัชกาล จำนวนคนมากขึ้น ที่ภายในพระบรม
 มหาราชวังคับแคบ ที่สร้างตำหนักและเรือนข้าราชการ
 ฝ่ายในไม่พอ ในรัชกาลสัมฤทธิ์ศึกนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรด
 ให้จัดหาที่พระราชทานแก่ที่บ้านเสนาบดี แล้วสร้าง
 กำแพงขยายเขตพระราชวังออกไปข้างด้านใต้ ให้ทำถนน
 สาย ๑ ชั้นในระหว่างเขตพระราชวังกับวัดพระเชตุพน (ซึ่ง
 เรียกว่าถนนท้ายวังขบคน) และสร้างประตูสกัดใต้สกัด
 เหนือ ชื่อว่าประตูทักษิณขวร ประตูสุนทรพิศาล (ซึ่ง

ปากตลาดเรียกกันว่า ประตูแดง ในครั้งนั้นด้วย)

ที่พระบรมมหาราชวังซึ่งขยายออกไปข้างกำแพงใน
 ครั้งรัชกาลที่ ๒ จะพึงสังเกตได้ในเวลานี้ คือ ข้างกำแพง
 ตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ข้อมอนันต์ศิริลงไปจนข้อมมณิ
 ปราการ ที่อยู่มุมกำแพงพระบรมมหาราชวัง ส่วนกำแพง
 ตะวันตกเฉียงใต้นั้น ตั้งแต่ข้อมสัตตบรรพตลงไปจนถึง
 ภูผาสทศันที่ประตูทักษิณขจรสกัดไว้

อนึ่ง เมื่อมาสอบแผนทและช้อข้อมรอบพระบรมมหา
 ราชวังพิเคราะห์ดู เข้าใจว่าเมื่อแรกสร้างพระบรมมหา
 ราชวังในรัชกาลที่ ๑ เห็นจะมีข้อมรอบพระบรมมหาราชวัง
 แต่ ๘ ข้อม เป็นข้อมมุม ๔ ข้อมกลางย่าน ๔ แต่ข้าง
 กำแพงตะวันตก ข้อมเหล่านี้อยู่ยกกำแพงเมือง ด้วยกำแพงนั้น
 กำแพงเมืองอยู่ชิดกับกำแพงพระบรมมหาราชวัง รูป
 ข้อมที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ เป็นแปดเหลี่ยม และมีช้อคดของ
 กัน ๘ ข้อม คือ ข้อมอินทรังสรรค์ ๑ ข้อมชันทเชือน
 เพชร ๑ ข้อมเผด็จคัสกร ๑ ข้อมสิงขรชันท ๑ ข้อม
 อนันต์ศิริ ๑ ข้อมมณิปราการ ๑ ข้อมพิศาลสีมา ๑ ข้อม
 มหาโลหะ ๑ เมื่อขยายเขตพระราชวังในรัชกาลที่ ๒

เข้าใจว่ารอบมณฑลปราการเดิม ซึ่งอยู่ย่านกลางข้างคาน
 ไต่ออกมาสร้างตามแนวกำแพงที่ขยายใหม่ และสร้าง
 บ่อมณฑลพระบรมมหาราชวังคานไต่ขึ้น แล้วจึงจัดระเบียบ
 ซอยบ่อมณฑลใหม่ เอาซอยบ่อมณฑลปราการเดิมมาเป็นซอย
 บ่อมณฑล บ่อมณฑลกลางคานไต่ซึ่งสร้างใหม่ใช้ชื่อว่า บ่อม
 พิศาลสีมา เอาซอยบ่อมณฑลคานไต่มาเป็นซอยบ่อมคาน
 ตะวันตกเฉียงใต้ที่สร้างใหม่ เปลี่ยนซอยบ่อมพิศาลสีมาเดิม
 เป็นซอยมัสตคบรรพต แก้ไขบ่อมณฑลกลางคานตะวันตก
 เป็น ๒ บ่อ อยู่ ๒ ข้างประตูคนวน ซอยบ่อมโสฬสศิลา
 บ่อม ๑ บ่อมหาโลหะบ่อม ๑ รูปบ่อที่สร้างในรัชกาล
 ที่ ๒ ทำเป็นรูปหอรบ ไม่ใช่รูปแปดเหลี่ยมอย่างรัชกาล
 ที่ ๑ คงจะเห็นได้จนทุกวันนี้

• ทักกล่าวมาด้วยเรื่องบ่อนี้ กล่าวตามความสันนิษฐานของข้าพเจ้า
 เอง ถ้าหากว่าซอยบ่อรอบพระบรมมหาราชวังอย่างเรียกกันทุกวันนี้ มา
 ขนานใหม่ในรัชกาลที่ ๒ หรือที่ ๓ ทั้งนี้ ความสันนิษฐานก็อาจจะผิดได้
 ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๔] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้
 สร้างบ่อรอบพระบรมมหาราชวังเดิมขึ้นอีก ๓ บ่อ พระราชทานชื่อ
 แทรกให้คล้องกับของเดิม คือบ่อมัสตคบรรพต ตรงถนนบำรุงเมืองอยู่
 ระหว่างบ่อมเด็จพระเจ้าตากสินกับบ่อมสังขราชณ์บ่อม ๑ บ่อมขยันยิ่งยุทธ อยู่
 ริมพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ข้างคานเหนือ ต่อบ่อมสังขราชณ์บ่อม ๑ บ่อม

เรื่องสร้างสวนขวา

เมื่อขยายเขตพระบรมมหาราชวังออกไปแล้ว ทรง
พระราชดำริว่าพระราชวังหลวงครึ่งกรุงเก่ามีส่วนและสระ
แก้วเป็นที่สำหรับประพาสสำราญพระราชอิริยาบถข้างภายใน
พระราชวัง พระบรมมหาราชวังที่ก่อสร้างขึ้นในกรุง
รัตนโกสินทร์นี้ เมื่อในรัชกาลที่ ๑ ก็ได้ทรงสร้างสวนสำหรับ
ประพาสไว้ภายในพระราชวังเรียกว่าสวนขวา แต่สวนขวา
ที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ นั้น เป็นแต่ได้ขุดสระและปลูกพระ
ตำหนักที่ประทับในสระไว้หลัง ๑ ก็ยังมีพลับพลาที่
สวยหลัง ๑ อยู่ริมปากอ่างแก้ว หน้าเขาก่อด้วยฟองน้ำ

ฤทธิรงค์โรมรันอยู่ริมพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ข้างด้านใต้ ต่อต่อมาในรัชกาลที่ ๕ แต่แรกจะสร้างปราสาทบนกำแพงพระนคร
ข้างด้านตะวันตก ทรงประตูลิ้นพิศาล อย่างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์สำหรับ
ทอดพระเนตรพยุหเสนากระบวนเรือ เรียกว่าพระที่นั่งทัศนนิกร พอยก
โครงปราสาทขึ้นแล้ว การค้างอยู่ ภายหลังเลิกการที่จะสร้างปราสาท
จึงเลิกเป็นบ่อน เรียกว่าบ่อนทัศนนิกรมีอยู่จนทุกวันนี้ ต่อมาเมื่อทำถนน
ใหญ่นอกกำแพงด้านตะวันตก ในรัชกาลที่ ๖ บ่อนอินทร์สรรค์ที่มุม
กำแพงด้านตะวันตกเฉียงเหนือบ่อน ๑ บ่อนสัตตบรรพตอยู่ท้ายสนามด้าน
ตะวันตกบ่อน ๑ กัดขวางแนวถนนจึงรื้อเสียทั้ง ๒ บ่อน

นอกจากนี่ยังหาได้สร้างสวนสระ ให้เป็นที่ประพาสบริบูรณ์
 เหมือนพระราชวังครั้งกรุงเก่าไม่ ครั้นเมื่อได้ขยายเขต
 พระบรมมหาราชวังมีที่ว่าง และทรงพระราชดำริว่าจะให้
 ช่างฝีมือดีมีมากจนแล้ว สมควรจะสร้างสวนขวาในพระ
 บรมมหาราชวังให้งดงามบริบูรณ์ได้ ทรงหาหรือพระราช-
 ดำรินกัษพระราชวงศานุวงศ์และเสนาบดี ก็เห็นชอบโดย
 พระราชบริหาร จึงโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่น
 เกษฏาภิบาล เป็นแม่กองจัดการสร้างสวนขวา และให้
 พระราชวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในที่มีกำลัง
 และความสามารภ ช่วยกันรื้อหน้าทในการก่อสร้างข้าง
 การตกแต่่งบ้าง คงจะปรากฏรายการต่อไปข้างหน้า

เรื่องสร้างสวนขวาซึ่งกล่าวมา ที่ปรากฏว่าถึงทรง
 ทหาหรือเสนาบดีเห็นชอบตามพระราชบริหารแล้ว จึงกะชั้น
 หน้าทให้พระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการช่วยกันก่อสร้าง
 ตกแต่่ง คงน ถ้าผู้อ่านเข้าใจว่าการสร้างสวนขวา
 เป็นแต่เพียงสร้างที่ประพาส เพื่อสำราญพระราชอิริยาบถ
 เท่านั้นแล้ว ก็น่าจะรู้สึกประหลาดใจ ความจริง การที่
 สร้างสวนขวา เกี่ยวแก่ราชการบ้านเมืองเป็น ๒ ประการ

มีปรากฏในท้องตรา^๑ ที่ไต่โปรดให้มิชุนไปถึงเจ้าอนุชัง
เป็นเจ้านครเวียงจันทร์อยู่ในเวลานั้น กล่าวในท้องตรา
ถึงเรื่องสร้างสวนขวานั้น^๒ ว่าจะให้ปรากฏพระเกียรติยศ
ไปในแผ่นดินประการ ๑ จะยุติบัญญัติข้าราชการซึ่งเป็น
ช่างให้ทำการไว้มือประการ ๑ ควรจะอธิบายไว้ในทันที
ว่าเกี่ยวด้วยราชการอย่างไร

ในข้อที่จะให้ปรากฏพระเกียรติยศนั้น จะเข้า
ใจความชอบตอ้งแลศเหตุการณ่อยหลังขึ้นไปถึงเมื่อครั้ง
กรุงเก่าเสียแก่พม่าซาคัก ครองนบ้านเมืองยบเย็น ทงท
ถูกพม่าเผาทำลายราชธานี และกวาดต้อนผู้คนเก็บทรัพย์
สมบัติไปเสียมากกว่ามาก ทั่วยพม่าตั้งใจจะทำลายความ
เป็นอิสระของประเทศสยามมิให้มิไต่ต่อไป ความพินาศ
ของเมืองไทยในครั้งนั้น ย่อมทราบทั่วไปในนานาประเทศ
ครั้งเมื่อไทยกลับตั้งเป็นอิสระได้ แม้ตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี
ความประสงค์ของไทยมีอยู่ทั่วกัน ที่จะให้ปรากฏแก่นานา
ประเทศ^๓ ว่าไทยกลับตั้งเป็นเมืองมีเจ้านายปกครองเป็น

๑ สำเนาท้องตราฉบับนี้ ได้พิมพ์ไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์

อิศระไค้เหมือนอย่างเดิม ขอนจะฟังแลเห็นไค้ในเรื่อง
 พระราชพงศาวดาร ตั้งแต่พระเจ้ากรุงธนบุรีไค้กรุงเก่า
 คนจากพม่า แต่เดิมก็ทรงพระราชดำริจะกลับตั้งกรุงเก่า
 เป็นราชธานี แต่ครั้นเมื่อไปทอดพระเนตรเห็นบ้านเมือง
 ยับเยิน เกินกำลังที่จะกลับตั้งให้คนดี และรักษาไค้ใน
 เวลานั้น จึงลงมาตั้งเมืองกรุงธนบุรีเป็นราชธานีไปพลาง
 ไม่ทันที่จะไค้ดำรง เรืองสร้าง พระราชธานี ให้มั่นคงด้วย
 ศักดิ์ศักดิ์ตลอดมา ชนแรกต้องรบพุ่งกับไทยด้วยกันเองที่
 แตกไปตั้งเขินต่างก๊กต่างเหล่า แล้วต้องทำศึกกับพม่า
 แล้วต้องปราบปรามเมืองซึ่งเคยเป็นประเทศราชชนกรุงศรี
 ออยุธยาแต่ก่อน คือ กรุงถัมพูชาเป็นต้น ตลอดจนเกิด
 วิวาทสนธิรัชกาล ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์
 เมื่อขยายพระนครมาตั้งข้างฝั่งตะวันออก เห็นอันตกลงว่า
 จะเอากรุงเทพมหานครเขยวนเป็นราชธานีต่อไป จึงเริ่ม
 การสร้างพระนคร และพระราชวังตลอดจนวัดวาอารามทั้ง
 ๒๒/๑๔/2563 ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้างพระวิหาร
 พระศรีสากยมุนีวัดสุทัศน กกระขนาตจะสร้างให้สูงเทียบเท่า
 วิหารพระเจ้าพนัญเชิงทกรุงเก่า (ดังปรากฏอยู่ในหนังสือ
 พระราชวิจารณ์ หน้า ๓๘๕) ด้วยความมุ่งหมายมีเป็น
 ข้อสำคัญอัน ๑ ที่จะให้ความปรากฏไปถึงนานาประเทศ
 ว่าไทยกำลังสร้างราชธานี ใหม่เหมือนดังราชธานีเดิม
 คคือขนมตลอดลงมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ เหตุที่สร้างวัดวา
 รามชนเป็นอันมากในรัชกาลที่ ๓ นั้นก็ด้วยความนิยม
 อย่างเกี่ยวกันกับที่กล่าวมาแล้ว ที่กล่าวโดยใจความใน
 ของตราถึงนครเวียงจันทน์ว่า จะให้เป็นพระเกียรติยศนั้น
 หมายความดังแสดงมานี้

ในข้อที่ว่า จะก่อสร้างอย่างตามผมอนน เกี่ยวแก
 เรื่องบำรุงผมอช่างไทย เรื่องนักตองพิเคราะห์ความถอย
 หลงชนไป จนถึงเมื่อกรุงเก่าเสียแก่พม่าชาติก็เหมือนกัน
 เมื่อพม่าตีโคตรกรุงเก่า พม่าตั้งใจเสาะแสวงหาช่างไทยที่
 คผมมอ ๒๕๖๓ กวาดเอาไปตั้งเป็นอันมากเป็นเช่นนี้มาแต่ครั้ง
 พระเจ้าหงสาวดีขบวนองค์กรุงเก่าได้ในแผ่นดินสมเด็จพระ
 มหินทรราชา ครองในหนังสือพงศาวดารพม่าที่กล่าว

ว่า พระเจ้าหงสาวดีให้เลือกหาเก็บเอาช่างไทยไปเป็นอัน
มาก ด้วยมีวิชาช่างหลายอย่างที่ไทยสันต์ดี แต่พม่าทำ
ไม่เป็น ยกตัวอย่างเช่นวิชาช่างหล่อเป็นต้น

การที่พม่ากวาดเอาช่างไปนั้น ไม่ว่าจะช่างอย่างใด
ถ้าได้ตัวก็กวาดเอาไป ไม่เฉพาะแต่ช่างหล่อ เพราะ

● มีเรื่องที่ข้าพเจ้าได้ทราบเอง จะนำมาสาธกไว้เป็นอุทาหรณ์ คือ
เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาวัดเบญจมบพิตร
ต้องพระราชประสงค์พระพุทธรูป อันเป็นฝีมือช่างต่างชาติต่างสมัย มา
ตั้งเป็นพระระเบียง ข้าพเจ้าอยู่ในผู้ซึ่งมีหน้าที่เสาะหาพระพุทธรูปคน
คิดอยากจะได้พระพุทธรูปเป็นฝีมือพม่ามาถวาย จึงวานห้างบอมเบย์พม่า
ซึ่งเป็นห้างทำป่าไม้ตั้งอยู่ที่เมืองพม่าและในกรุงสยามนี้ ให้ช่วยเสาะหา
พระพุทธรูปหล่อตามขนาดที่ต่อพระราชประสงค์ในเมืองพม่า เขาพยายาม
หาตามหาได้ และแจ้งว่าพระพุทธรูปนั้นพม่าบอกว่า เป็นฝีมือช่างไทย
ซึ่งพม่าได้ไปครั้งกรุงเก่า หล่อตามแบบอย่างพระพุทธรูปพม่า พระพุท
ธูปองค์นี้ ยังตั้งอยู่ที่พระระเบียงวัดเบญจมบพิตรทุกวันนี้ ข้อที่กล่าวว่าเป็น
ฝีมือช่างไทย ข้าพเจ้าไม่มีหลักฐานที่จะเห็นชอบด้วย หรือจะคัดค้าน
จนได้อ่านหนังสือจดหมายเหตุของครอเฟ็ด ซึ่งเป็นทูตอังกฤษไปเมืองพม่า
เมื่อตรงสมัยในรัชกาลที่ ๓ แต่งไว้ ได้ความว่าพระพุทธรูปในเมืองพม่า
โดยมากสลักด้วยศิลาทั้งแท่ง หรือปั้น หรือมีฉนวนก็แกะด้วยไม้ ด้วย
พม่าไม่สนิทวิชาหล่อพระพุทธรูปเหมือนกับไทย เมื่อได้ความดังนี้ จึงแล
เห็นว่า พระพุทธรูปที่ได้มาจากเมืองพม่า เห็นจะเป็นฝีมือช่างไทยจริง
ด้วยเป็นพระขนาดใหญ่มีน้อยองค์ คงจะเป็นของซึ่งแปลกประหลาดของ
พวกพม่า จึงได้จำเรื่องราวเล่าสืบต่อกันมาได้

ฉะนั้น เมื่อเมืองไทยเรากลับตั้งเป็นอิสระได้ในครั้งกรุงธน
 บรี ซ่างทม ฝมอเห็นจะมีเหลืออันอยเต็มท ก้วยเทศน
 ึ่งไม่ปรากฏสิ่งของฝมอคิมครั้งกรุงธนบรี แมแต่พระแทน
 ของพระเจ้ากรุงธนบรีเอง ซึ่งยังมีอยู่ทุกวันนี้ ทวคอินทา
 ราม องค์ ๑ อยู่ทโรงพระแก้ววัดอรุณราชวราราม องค์ ๑
 คฝมอชกอยู่ซ่างหยายเต็มท ึ่งทำให้เข้าใจว่า เพราะ
 ทำในเวลายังมีซ่างฝมอค ฝมอซ่างไทยพงมามคชน
 คอเมื่อรัชกาลท ๑ กรุงรัตนโกสินทรน ไม่ว่าจะของ
 อย่างใด ๆ ที่จะพงพบเห็นได้ในเวลานั้น บรรดาเป็นของ
 ฝมอซ่างคทเป็นชนเก่า เป็นของสร้างในรัชกาลท ๑ ทงนั้น
 เช่น เครื่องราชูปโภคเป็นต้น หรือถ้าจะเลอกกล่าวแต่
 สิ่งของซึ่งคนทงหลายจะพงเห็นได้ด้วยกันโดยง่าย เช่น
 ยานประตุมกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และยานมุก
 พระมณฑปพระพุทธรบาท ฝมอเขียนฝาผนังพระอุโบสถ
 วัดราชบูรณะ เหล่านเป็นต้น เมื่อว่าโดยย่อ การบำรุง
 วิชาซ่างต่าง ๆ เป็นการสำคัญอย่างยิ่งอย่าง ๑ ในการก่อ
 สร้างกรุงรัตนโกสินทร เพราะเป็นการหมคซ่างฝมอค
 ก้วยเทศกกล่าวมาแล้ว อนการบำรุงฝมอซ่าง เป็น

การพ้นวิสัยราษฎรจะทำใ้เอง   คุ้มต้องการทุนรอน
 ทลอดจนอำนาจในการก่อสร้าง   จำต้องเป็นการหลวง
 พระเจ้าแผ่นดินต้องทรงเป็นพระราชธุระเอง   จึงจะรวบรวม
 รวมแนะนำ   และลงทุนรอนให้ช่างทำการอันประกอบด้วย
 ฝีมือให้คืบ   สิ่งและการที่จะทำเพื่อบำรุงฝีมือช่างนั้น
 ถ้าเป็นเครื่องเงินทองของละเอียด ก็ทำเครื่องราชประโภาค
 ทลอดจนเครื่องยศสำหรับพระราชทานผู้อื่น   ถ้าเป็นของ
 เนิ่งในวิชาก่อสร้างแกะสลักวาดเขียนถมแต่สร้างวัดสร้าง
 วัง เป็นต้น เพราะฉะนั้นการที่สร้างวัดสร้างพระราชวังครั้ง
 รัชกาลที่ ๑ ก็คิ ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ต่อมาก็คิ นัยเน่อง
 ในการบำรุง ฝีมือช่างไทยให้กลับคืบคิ ชนสำหรับพระนคร
 เพราะฉะนั้นการสร้างสวนขวา   ทกล่าวในท้องตรา   ว่า
 เพื่อบำรุงฝีมือช่างนั้น   ที่จริงมีเหตุเน่องด้วยราชการบ้าน
 เมืองคิงแลคิงมาน   แม้ฝีมือทำเครื่องถม   ชงคนทงหลาย
 เข้าใจกันคิยอมมากกว่า   ช่างชาวเมืองนครศรีธรรมราชทำ
 ฝีมือคิ   ถึงเรียกกันว่าถมนคร ๆ   นั้น ที่จริงก็มีไซ้ช่างประจำ
 เมืองมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า   วิชาช่างถมนคร ๆ   พึ่งบำรุงชน
 ในรัชกาลที่ ๒   กรุงรัตนโกสินทรนเหมือนกัน   คิงแต่เจ้า

พระยานคร ฯ (น้อย) เป็นผู้สำเร็จราชการเมือง เจ้าพระ
 ยานคร ฯ (น้อย) เป็นคนแข็งแรงในการงาน ทำอะไรทำ
 จริง และพอใจในการช่าง เจ้าพระยานคร ฯ (น้อย) ได้
 รัชกระแสรบสั่งออกไปให้จัดการฝึกหัดวิชาช่างถม ช่าง
 ถมเมืองนคร ฯ จึงมีฝีมือชน ความทว่าชอบ ถ้าพิเคราะห์
 ควบคุมลายเครื่องถมเมืองนคร ฯ ก็จะได้เห็นได้โดยลวดลาย
 เครื่องถมนคร ฯ เป็นอย่างใหม่อันมีขึ้นในรัชกาลที่ ๒
 เป็นต้นมา

เมื่อว่าด้วยแบบอย่างการช่างที่ขำรุ่งขึ้น ในชั้นกรุง
 รัตนโกสินทร์นี้ ถ้าสังเกตก็จะแลเห็นได้ว่าของทำในครั้ง
 รัชกาลที่ ๑ ลวดลายและทรงสถฐานถ่ายแบบมาแต่ของ
 ครองกรุงเก่าทั้งนั้นก็ได้ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ มาความ
 นิยมจึงกว้างขวางออกไป ไซ้แบบอย่างฝรั่งและเงินเข้ามา
 ประปนผสมให้แปลกออกไปกว่าแต่ก่อน

สิ่งของซึ่งจะพึงเห็นได้ในเวลานี้ว่า เป็นแบบอย่าง
 ครองรัชกาลไหน ข้าพเจ้าได้ทูลขอให้สมเด็จพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ฯ ทรง
 ุคประทานมาคั้งนี้

“การก่อสร้างซึ่งเดิมมีอย่างในรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒
 ที่มีอยู่ แต่ได้ซ่อมแปลงเปลี่ยนแปลงไปเสียแล้วมาก ทั้งยัง
 คงเหลือแบบอย่างของเดิมปรากฏอยู่น้อย และที่เหลืออยู่
 นั้นก็ช่างไม่สู้ดีช่าง จะกล่าวถึงแต่ที่คพังชม หรือที่ควร
 กำหนดใจไว้ มีอย่างรัชกาลที่ ๑ มีอยู่ดังนี้

ที่ ๑ พระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง ไม่เห็นมีองค์
 ไหนซึ่งคงเป็นฝีมือในรัชกาลที่ ๑ นอกไปจากพระที่นั่ง
 คุณิศาภิรมย์ ถึงกระนั้นรูปนอกก็เป็นแบบรัชกาลที่ ๓ คง
 ได้ซ่อมแปลงในรัชกาลนั้น เหลือแต่พนักสลักลาย กับ
 เสาไม้ในประธาน ยังคงเป็นฝีมือรัชกาลที่ ๑ แต่มีได้
 เป็นฝีมือวิจิตรพิงชม

ที่ ๒ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสิ่งที่เป็นฝีมือใน
 รัชกาลที่ ๑ คือ—

ก พระอุโบสถ รูปทรงเป็นอย่างรัชกาลที่ ๑ แต่
 ลวดลายนั้นปะปนกัน เช่นอันได้ซ่อมแปลงหลายคราว
 ลวดลายชนรัชกาลที่ ๑ ซึ่งยังปรากฏอยู่ก็ คือ—

- ๑ ลายฐานบัวทำแต่พอกุได้
- ๒ ชุ่มทวารและบัวช่อ ทำทรงงาม แต่ลวดลาย

22/04/2563 UDC

นั้นพอประมาณ (ลายฉากในช่องนั้นทำเต็มในรัชกาล
ที่ ๔)

๓ บานทวารประกัยมุก เป็นฝีมือหน้าชมอย่างยิ่ง
เห็นว่าตั้งใจทำแข่งชนักขยานที่ท่าครึ่งแผ่นดินพระเจ้าบรม
โกศ ซึ่งอยู่ทิวहारยอดในวัดนี้เอง คู่ ๑ อยู่ทิวคพระ
มหาธาตุเมืองพิษณุโลกอีกคู่ ๑

๔ ฐานชุกชีพนักทองคำ ทำแต่พอดูได้

๕ ขยบถทองคำทรงพระแก้วมรกต ทำด้วยความ
ตั้งใจ เป็นทรงงามที่หนึ่ง ซึ่งเห็นในกรุงรัตนโกสินทร์

๖ พระมณฑป เป็นสิ่งที่ตั้งใจทำอย่างคัทที่สุดคว
ชมทุกอย่าง ทั้งฝีมือก็ยังมคังอยู่มาก คือ--

๑ ฐานพลสิงห์กระโต เป็นแบบเก่าที่สุด

๒ ฐานขยบถปลายพลสิงห์ งามที่สุด

๓ ฐานขัณฑ์ ตลอดจนผนัง ลายงามที่สุด

๔ ฐานทวาร งามพอตัว

๕ บานทวารประกัยมุก ก็เสมอกับพระอุโบสถ

๖ ฐานพระไตรปิฎก ทรงมณฑป ประคัยมุกงาม

อย่างยิ่ง

ค หอพระมนเทียรธรรม ไม่ได้ตั้งใจทำอย่าง
ประณีต แต่กระนั้นรูปทรงก็งามอย่างยิ่ง สิ่งซึ่งอยู่ในนั้น
มีหลายอย่าง คือ-

๑ ที่พระไตรปิฎกประกัมมุกคู่ ๑ งามหนักหนา เห็น
ว่าจะไม่ได้ทำสำหรับตั้งในหอนั้น เติมจะอยู่ที่อื่น

๒ พระแท่นทขรรทมประกัมมุก ลวดลายอย่างพระ
แท่นเศวตฉัตร ซึ่งตั้งอยู่ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแต่
ก่อน เติมจะใส่ตั้งในพระที่นั่งแห่งนี้หนึ่ง งามมาก
อยู่

๓ ที่พระไตรปิฎกลายทองใบใหญ่ ๆ นั้นทำสำหรับ
หอแน งามมากทีเดียว

ที่ ๓ วัดมหาธาตุ ได้ทำในรัชกาลที่ ๑ เหมือนกัน
แต่ได้ซ่อมแปลงเสียใหม่ เป็นฝีมือช่างในรัชกาลที่ ๓ ไป
หมดแล้ว แต่ควรกำหนดใจได้อย่างหนึ่ง ว่าพระอุโบสถ
เป็นทรงโรมันระเบียงรอบผนังอยู่นอกเช่นนี้ เป็นแบบโบราณ
มีพระอุโบสถวัดชนะสงคราม อีกหลังหนึ่ง เป็นแบบเดียวกัน
ต่อมาชนหลังไม่ได้ทำอีกเลย

ที่ ๔ พระที่นั่งในพระราชวังบวร มีหลายองค์ที่เห็น

ปรากฏว่าทำในรัชกาลที่ ๑ คือ-

ก พระวิมานสามหลัง นั้นเป็นเก่าที่สุด แต่ฝีมือทำ
ไม่ประณีต มีแต่หน้าบันแหละเป็นงามมาก แต่น้ำคัท
ทำเป็นกรุงเก่าทกลิ่งทุกอย่าง

ข พระที่นั่งพุทธไสสวรรย์ คท่วงที่ไม่เป็นฝีมือใน
รัชกาลที่ ๑ เสียเลย เพราะมีเสาระเบียงสเหลี่ยมโต ๆ
ก่ออิฐทับหลังบนตะพานไม้ ไม้คอสองที่หลังคาคือ ช่าง
เหมือนวัดขวรสถานเสียจริง ๆ แต่ปรากฏฝีมือแน่นอยู่ที่เขียน
ข้างใน เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ แท้ และเป็นฝีมืออย่าง
เอก น่าชมอย่างยิ่ง (มีซ่อมใหม่เสียแล้วหลายห้อง แต่
ผู้ซ่อมก็เป็นช่างฝีมือดี ๆ พอดูได้) ถ้าไม่มีรูปเขียนข้างใน
นั้นเป็นพยานอยู่แล้ว อาจจะคิดว่าทำรัชกาลที่ ๓ ถ้าไม่
มีใครมาบอกว่ากรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพทรงทำ
ระเบียงค่อออกมาแล้ว จะต้องร้องเออยาวที่เคียวด้วยความ
โล่งใจ

ค พระที่นั่งศิวิไลย์ ว่าทำในรัชกาลที่ ๑ เรียก
พระที่นั่งทรงบัน เขาอย่างกรุงเก่า แต่เห็นวิธีทำเช่นอย่าง
รัชกาลที่ ๓ เสียอีก รูปร่างก็เลวเต็มที่ คงจะได้ทำเสีย

ใหม่แล้วในรัชกาลที่ ๓

ที่ ๕ วัดราชบูรณะ พระอุโบสถมีหนังสือเขียนไว้ที่
 ครัวไม้เหนือเพดาน บอกยสร้าง บอกนามผู้เป็นแม่การ
 คือเจ้าพากรมหลวงเทพหรรักษ์ รูปทรงก็เช่นโรงกลาย
 แบบรัชกาลที่ ๑ งามพอคู้ได้ ข้างในผนังและหลังบาน
 เขียนภาพเรื่องทงนน เป็นฝีมือช่างรัชกาลที่ ๑ มีหนังสือ
 จกชอคนเขียนและขเขียนทุกห้อง คเหมือนจะประกวค
 ประชันฝีมือกันมาก น่าชมมาก แต่เป็นรองทพระที่นั่ง
 พุกไสวรรย์

ที่ ๖ วัดพระเชตุพน ยังมีสิ่งก่อสร้างในรัชกาลที่ ๑
 เหลืออยู่คู้ได้ คือ-

ก พระวิหารทิศทั้งสี่ มีลายหน้าบันเป็นเอกลักษณ์
 ฐานพระพุทธรูปประจำพระวิหาร แต่ละทิศก็คู้ทำอย่าง
 งามประหลาดไม่มีเสมอสอง สกนกับองค์พระพุทธรูปอันงาม
 ซึ่งเลอกคู้คู้เชิญมาแต่หัวเมืองเหนือ แต่ก่อนรูปเขียนมา
 ประจัญในพระวิหารเของบูรพทิศ เป็นฝีมือคู้ล้าเลิศประ-
 เสริฐยิ่งกว่าทไหนหมดในพระราชอาณาจักร มีความเสีย
 ใจทไม้คู้รักษา ปล่อยให้หลังคาร่วงนฝนชะลอกเสียเป็น

อันมาก เหลืออยู่คืบได้เป็นหย่อม ๆ ครั้นซ่อมใหม่ก็เลยถูก
 ลบซ้ำ ผู้มีอำนาจประเสริฐนั้นก็คุ้นเคยสน นานเสียตายเป็นอย่าง
 ยิ่ง ผู้เขียนนั้นได้ทราบว่าขอพระราชทาน (ภิกษุ) ผู้
 มีอายุยืนอยู่กุดทาดอกหลังพระอุโบสถวัดราชบูรณะ และ
 ที่หอพระไตรปิฎกวัดระฆัง แต่ไม่ได้ตั้งใจทำงานสุดฝีมือ
 เหมือนมารประจัญหน้า

ข พระวิหารคดทั้งสี่ ไม่ใช่สิ่งที่สำคัญ จึงไม่ได้
 ทำอย่างวิจิตรพิสดาร แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการเปลี่ยนแปลง
 ที่หน้าบัน ทำเป็นภาพขี้เรื่องรามเกียรติ์แกมกับขี้ลาย
 ซึ่งยังไม่เคยเห็นทำหน้าบันที่ไหนมาก่อนเลย

ค พระระเบียง คุประหนึ่งว่าเป็นฝีมือในรัชกาลที่ ๓ แต่
 เข้าใจว่าทำซ่อมแปลงตามท่านองเคิม ซึ่งทำไว้แต่รัชกาล
 ที่ ๑ ซึ่งเป็นความผิดอย่างวิเศษ เหตุว่าคิดวางทำทางค
 มีพระระเบียงใหญ่อยู่ชั้นใน มีพระระเบียงเล็กซ้อนชั้นนอก
 แต่ไม่วางซ้อนไปรอบ เลยย่อเข้าหาพระระเบียงใหญ่เสียที่
 โกล้อม เมื่อคภายนอกทำให้เห็นมุมพระระเบียงชั้นนอก
 ชั้นในผสมกันหล่นลงเป็นไม้สี่เหลี่ยม ไม่จักตา แต่เมื่อค
 ภายในเป็นวงสี่เหลี่ยมเข้ากับพระอุโบสถ ไม่มีที่ไหนได้

ทำเหมือนกัน เป็นความคิดอันสมควรจะสรรเสริญยิ่งนัก

ที่ ๗ วัดระฆังโฆสิตาราม มีสิ่งซึ่งเป็นฝีมือช่างใน
รัชกาลที่ ๑ ทำปรากฏอยู่ คือ-

ก พระอุโบสถ เป็นทรงแบบรัชกาลที่ ๑ รูปงาม
ดีแต่ไม่มีลวดลายที่ประณีต

ข พระปรางค์ ทำอย่างถกแบบแผน ซึ่งมีในเมือง
เหนือและกรุงเก่า ไม่มีพระปรางค์องค์อื่นในกรุงรัตนโก-
สินทร์ที่ท่าถกของเหมือนพระปรางค์องค์นอกเลย จึงเป็นที่
สงสัยอยู่ว่าจะทำในรัชกาลที่ ๑ หรือทำไว้แล้วแต่กรุง
กรุงเก่า เขาแน่ไม่ได้ เพราะไม่มีพระปรางค์ในกรุงรัตน-
โกสินทร์ ซึ่งทำก่อนรัชกาลที่ ๓ จะเทียบเคียง ถ้าจะ
คาดคุดตามฐานที่ น่าจะว่าทำครั้งกรุงเก่า เพราะเป็นของ
ดีควรชม แต่ไปซุกอยู่มุมไม้เป็นที่ชวนชม ช่างตรงหน้า
โบสถ์เก่าด้วย เป็นทางนำไปให้เห็นว่าทำสำหรับมากับ
โบสถ์เก่า แต่ถ้าจะคิดไปอีกที่โบสถ์เก่าซึ่งทำอย่างเลวตาม
ธรรมดาวิคเล็ก ๆ แถวบ้านนอกจะมีพระปรางค์งามถึงปาน
นักสมควรกัน ต้องเป็นของทำในรัชกาลที่ ๑ แต่อย่างไร
ก็ พระปรางค์องค์นั้นแบบอย่างอันดี ซึ่งมีจะดูได้ใน
กรุงรัตนโกสินทร์แต่องค์เดียว

ค หอพระไตรปิฎก จับได้แน่ๆว่าทำในรัชกาลที่ ๑
 ที่วงที่ประหลาดกว่าหอไตรที่ไหนหมด เป็นหอฝากระดาน
 มุงกระเบื้อง สามหลังแฝดมีชานหน้า ปลูกอยู่กลางสระ
 คเหมือนหนึ่งว่าหลังซ้ายขวา จะเป็นทิวคัมภีร์พระปริยัติ
 ธรรม หลังกลางจะเป็นทิวออกหนังสือ หรือคหนังสือ ผมนึก
 ที่ทำหอนี้อย่างประณีตแบบกรุงเก่า มีสิ่งซึ่งควรชมอยู่
 หลายอย่าง คือ—

๑ ชายคามกระเบื้องกระจังเทพประนมอย่างกรุงเก่า
 ถ้าผู้ใดไม่เคยเห็นจะตกตะลึง

๒ ประตูและซุ้มซึ่งจะเข้าในศาลา สลักลายอย่าง
 เก่างามประหลาดตาทีเดียว

๓ ประตูหอกลางก็สลักงามอีก ต่างลายกับประตู
 นอก

๔ ฝาในหอกลางเขียนเรื่องรามเกียรติ์ ผมนึกพระ
 อาจารย์นำคผู้เขียนมารู้ประจักษ์ในพระวิหารวัดพระเชตุพน
 ที่วังที่ซึ่งซึ้งนัก

๕ ขานประตูหอขวาเขียนรดน้ำ ลายผูกโดยตั้งใจ
 จะพลิกแพลงมาก แต่ดูหาสุดไม่

๖ ฝาในหอขวา เขียนภาพเรื่อง เห็นจะเป็นชาคก
ฝีมือเรียบ ๆ

๗ ตู้สำหรับไว้พระไตรปิฎก ตั้งอยู่ในหอทั้งซ้าย
ขวามีมากมายใหญ่จนออกประตูไม้ไต่กก็มี เขียนลายรดน้ำ
หลายฝีมือด้วยกันแต่ลวดวิจิตร ๆ มีฝีมือคนที่ผูกลายบานมุก
ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็หลายใบ ผู้ใดที่รักการช่าง
ได้ไปชมที่นั่นแล้ว จะไม่อยากจะกลับบ้าน เช่นเคราะห์ดีมาก
ที่หอพระไตรปิฎกก็ยังอยู่ให้ดูไต่ก ๆ ไม่พังเสีย จะต้องขอบ
คุณความดีของพระครูวินัยธร ชม ซึ่งท่านอาศัยอยู่ในหอ
นั้น คงจะได้เอาใจใส่ระวังซ่อมแซมอยู่เสมอ

ที่ ๘ วัดกุสุมาลย์ ก็น่าชมปรากฏฝีมือช่างรัชกาล
ที่ ๑ อยู่เหมือนกัน คือทรงพระอุโบสถและรูปเขียนภายใน
แต่เป็นฝีมือปานกลางทำแต่พอดูไต่กไม้สู้จะประณีต

ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ การก่อสร้างซึ่งประกอบด้วย
ฝีมือช่างอย่างวิจิตร อยู่ข้างจะมีน้อย ด้วยสิ่งใดซึ่งควร
ทำก็ทำได้เสียเสร็จแล้วแต่รัชกาลก่อน ถึงกระนั้นสิ่งทศ
กยงมช ให้เห็นไต่กอยู่ข้าง คงน

22764/2968

UDC

ที่ ๑ วัดอรุณราชวราราม มีสิ่งทพวงสังเกศและพิง
ชม คือ-

ก พระอุโบสถ ทำทรงคล้ายรัชกาลที่ ๑ แต่แฉกมี
ชันกว่าสักหน่อย ยังมีเหลืออยู่คืบแต่สิ่งที่ทำด้วยอิฐปูน
เครื่องไม้ฉลุเพื่องใหม่เสียหมดแล้ว

ข พระประธานในพระอุโบสถ ลักษณะและทรวด
ทรงเป็นอย่างใหม่ ซึ่งฟังประวัติฐานในรัชกาลที่ ๒ นั้น
เองเป็นต้นมา

ค พระระเบียง มีอยู่ให้คืบบริบูรณ์ ทรวดทรงงาม
กว่าพระระเบียงที่ไหนหมด เป็นศรีแห่งฝีมือในรัชกาลที่ ๒
ควรชมอย่างยิ่ง แต่ลายเขียนผนังนั้นเป็นฝีมือในรัชกาล
ที่ ๓ ทำเพิ่มเติม

ที่ ๒ บานทวารวิหารพระศรีศากยมุนี เป็นลายสลัก
ซับซ้อนกันหลายชั้น งามวิจิตรน่าพิศวงอย่างยิ่ง เคยได้
ยินพูดกันว่าเคมีโตมาแต่เมืองเหนือคนหนึ่ง ต่อพระราช
หฤทัยว่าเป็นของงาม จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำเติมขึ้นใหม่

อีก ๒ คู่ ประดิษฐานขึ้นไว้ประจำพระวิหาร ภายหลังมา
ปรากฏขึ้น ว่าทรงจำหลักด้วยฝีพระหัตถ์แห่งพระองค์เอง

แจงอยู่ในหนังสือพระราชวิจารณ์ เห็นจะฟังสนนินยฐาน
 ผสมกันได้ ว่าเดิมโตมาแต่เหนือคู้หนึ่งจริง เพราะบาน
 ที่เรียกว่าแกะท่านองน เห็นมีข้างเมืองเหนืออยู่ข้าง เช่น
 ทิวหารพระแท่นศิลาอาสน์ (ที่ไฟไหม้เสียแล้ว) และเมือง
 ผางเขนต้น ในยุคนั้นคงจะทำประกวดประชันกันมาก ที่
 เรียกว่าแกะนกกเขนคำควร เพราะควานปรุชัชชอนกันลง
 ไปหลายชั้น ซึ่งจะใช้ส่วอย่างเคียวไม่ได้ ต้องอาศัยคมมีด
 มาก เมื่อโตลายแกะอินงามมาเช่นนั้น เป็นเหตุเตือนพระ
 ราชหฤทัยให้ทรงแกะสู้ เพราะพระองค์ทรงชำนาญการ
 แกะยิ่งนัก หน้าหุ่นซึ่งทรงแกะด้วยฝีพระหัตถ์ก็มีหน้าพระ
 ใหญ่กับพระน้อยอยู่คู้หนึ่ง เรียกกันว่าพระยารักใหญ่
 พระยารักน้อย (รักนั้นหมายความว่าแกะด้วยไม้รัก) งาม
 ไม่มีหน้าพระอื่นเสมอสอง ถ้าจะตามค จงระวังสังเกตหน้า
 ที่สวมชฎานั้นแหละเขนฝ พระหัตถ์บรรจุไว้สูงเคียวกันทั้งคู้
 มีอยู่คู้หนึ่งซึ่งสวมมงกุฏ นั้นไม่ใช่ฝีพระหัตถ์ พระองค์
 เจ้าสิ่งหน้าทราศตรงถูกทรงจัดการให้ทำชนใหม่ เพราะ
 พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดสวมชฎา
 ด้วยทรงพระราชดำริว่าเป็นพระราชอาควรรจะทรงมงกุฏ ”

ผู้อ่านหนังสือพระราชพงศาวดาร เมื่ออ่านเรื่อง
สร้างสวนขวาควรเข้าใจความอันประกอบด้วยเหตุผล เนื่อง
ในพงศาวดาร ดังแสดงมานี้

การสร้างสวนขวาครั้งนั้น สร้างพระมหามันเทียร
ที่ประทับในสวน มีมุขสามด้านเป็นที่ประทับองค์ ๑ และ
ให้ขุดสระใหญ่ในสวนนั้นยาว ๓ เส้น ๔ วา กว้าง ๒ เส้น
๘ วา ข้างสระนั้นลงเขอนแล้วก่ออิฐบังหน้าเขอน พนสระ
นั้นให้ปุ้ออิฐถือปูนทั่วไป ทำเหมือนอ่างแก้ว ให้ขุดท่อน้ำ
เป็น ๓ สาย บัดเขอนน้ำถ่ายไปได้ให้น้ำใสสะอาดเป็นอันดี
ไม่มีเลนถม ในสระนั้นมีเกาะน้อยและเกาะใหญ่รายเรียง
ไปเป็นหลายเกาะ ชักสะพานถึงกัน ทำแก่งและก่อกองเขา
ไว้มเกาะ ๆ ละ ๒ แก่งบ้าง ๓ แก่งบ้าง ขอบสระใหญ่นั้น

๑ เรียกว่าสวนขวา เพราะอยู่ฝ่ายขวาพระราชมนเทียร สวนนั้น
ทุกวันนี้รื้อเสียหมดแล้ว เรื่องสวนขวานี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายถึงการเมื่อแรกสร้างและที่
แก้ไขเมื่อในรัชกาลที่ ๔ มีแจ้งอยู่ในหนังสือพระราชวิจารณ์หน้า ๔๒๖ เขต
สวนขวาจะพึงสังเกตได้ในทุกวันนี้ กำหนดตั้งแต่ถนนตรงประตูลำราง
ขึ้นมาข้างเหนือถึงเขอนเพชรโรงแสง ซึ่งเดี๋ยวนี้อยู่หลังพระที่นั่งภาณุมาศ
จารุณย์ด้านตะวันออก แนวประตูแลลงราชกิจไปหาพระที่นั่งศิवालย์ ด้าน
ตะวันตกแนวประตูกลม ซึ่งยังเป็นขอบเขตอยู่จนทุกวันนี้

ให้ก่อภูเขาทำแก่งลงทลาค ๆ ท่วงที่เหมือนอย่างแพจอกไว้
 รอยสระเรียกว่าแพ หลังแก่งแพให้ปลูกต้นไม้ใหญ่ ๆ มีผล
 ต่าง ๆ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศักดิ์กมลเสพเป็นแม่กอง
 ก่อภูเขา และปลูกต้นไม้ หน้าเขื่อนเพชรชั้นในมีกำแพง
 ล้อมรอบพระราชอุทยาน ริมกำแพงด้านตะวันออกไปรด
 ให้ทำแก่งหน้าถยนต์เนื่องกันไป ตั้งแต่ประตูราชสำราญลง
 มาด้านใต้ด้านตะวันตกตลอดถึงประตูกลม และให้ทำ
 พระที่นั่งอย่างฝรั่งพณสองชั้นของคั่นเป็นททรงพุ่มโศร
 และทำข้อมทรมน้ำเป็น ทจอกประทยเรือ พระที่นั่ง ลายนเก่ง
 ใหญ่ ทำเรือเท่งเป็นทประทยอกแห่งหนึ่ง และทำข้อมสูง
 สำหรับทอกพระเนตรแข่งเรือ และทอกพระเนตรในจังหวัด
 พระราชอุทยานนั้น และแก่งใหญ่ที่เสวยอีก ๓ แก่ง แล้ว
 ไปรดให้พระยาสุริยวงศ์มนตรี^๑ พระยาศรีสุริยวงศ์^๒
 ทำแก่งโรงละครชนแก่งหนึ่ง แบ่งหน้าทกนทำคนละครึง
 ๑๕ วันก็แล้ว แล้วมอบให้พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า

๑ คือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ แต่ยังเป็นจางวาง
 มหาดเล็ก

๒ คือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ แต่ยังเป็นจางวาง
 มหาดเล็ก

ฝ่ายใน และท้าวนางผู้ใหญ่ในพระราชวังที่สมควรจะแต่ง
 เก่งแต่งแพไค ให้เป็นเจ้าของแต่งแพพระองค์ละแพ ฝ่าย
 หน้าเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี ๑ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรา
 นุรักษ์ ๑ กรมหมื่นคึกคพลเสพ ๑ กรมหมื่นเจษฎายัตินทร์
 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฏ ๑ ให้แต่งเก๋งที่
 เกาะเป็นส่วนหนึ่งของหลวง ฝ่ายในสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ
 เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวดี ๑ พระองค์เจ้าชัช ๑ พระเจ้า
 น้องนางเธอ พระองค์เจ้านุ่ม ๑ พระองค์เจ้าพลับ ๑ พระ
 องค์เจ้าจงกล ๑ พระองค์เจ้ามณฑา ๑ พระองค์เจ้ามณ
 ๑ พระองค์เจ้าดวงสุตา ๑ พระองค์เจ้าคศิธร ๑ พระ
 องค์เจ้าอุบล ๑ พระองค์เจ้าเกสร ๑ พระองค์เจ้าฉิมพลี ๑
 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑล ๑ พระองค์เจ้าหญิงสุก ๑ พระเจ้าลูก
 เอยพระองค์เจ้าลาภ ๑ พระองค์เจ้าไย ๑ พระองค์เจ้า
 ยสุน ๑ พระองค์เจ้าวงศ์ ๑ พระองค์เจ้าขยภา ๑ พระ
 องค์เจ้าบุก ๑ พระองค์เจ้าสมจิน ๑ พระองค์เจ้าสังวาล ๑

22/04/25๑3 พระองค์เจ้าชัชบุรีเป็นธิดาของพระเจ้าขุนรามณรงค์ ซึ่งเป็น
 พระเชษฐาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในรัชกาลที่ ๔
 ทรงสถาปนาพระเกียรติยศพระอัฐพระองค์เจ้าชัชให้มีพระนามว่า กรมขุน
 รามนทรสุตา

พระองค์เจ้าประภา ๑ พระองค์เจ้าทศิตาอัสสร ๑ พระ
 องค์เจ้าดวงจันทร์ ๑ สองพระองค์ในกรมพระราชวัง
 ขวรมหาสุรสิงหนาท พระองค์เจ้าประทุมวงศ์ ๑ พระองค์
 เจ้านักดา ๑ สองพระองค์ในกรมพระราชวังขวรมหา
 เสนานุรักษ์ รวมพระองค์เจ้ายศยเจ็ดหลัง ข้าราชการ
 ฝ่ายใน เจ้าคุณนุ่นซึ่งเรียกกันว่าเจ้าคุณวังหลวง ๑ เจ้า
 คุณคุ้ม เรียกกันว่า เจ้าคุณวังหน้า ๑ เจ้าคุณท้าย ซึ่ง
 เรียกกันว่า เจ้าคุณปราสาท ๑ ท้าวทรงกันดาลศรี ๑
 เจ้าจอมมารดาเยี่ยม ซึ่งภายหลังได้เป็นสมเด็จเจ้าพระศรี
 สุกาลย์ ๑^๒ เจ้าจอมมารดาศรี ที่เขาเรียกว่าเจ้าคุณพิ ๑^๓
 เจ้าจอมมารดาอัมพา ๑^๔ เจ้าจอมหงส์บุตรเจ้าพระยาโกษา
 (สังข์) ๑ เจ้าจอมทองคำบุตรเจ้าพระยาธรรมา ๑ เจ้าจอม

๑ เจ้าคุณทั้ง ๓ นี้ เป็นเจ้าคุณชั้นสัมพันธวงศ์ พิสมเด็จเจ้าพระยา
 ขวรมหาประยูรวงศ์

๒ คือสมเด็จเจ้าพระบรมราชชนนีพันปีหลวง แห่งพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓ เจ้าคุณพิ เป็นธิดาเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช (บุญรอด
 บุญรัตน์)

๔ เจ้าจอมมารดาอัมพานี เป็นเจ้าจอมมารดากรมหมื่นกุบัล
 บริรักษ์ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ

ท้ายบุตรเจ้าพระยารัตนาพิพิธ ๑ เจ้าจอมน้อยพระแสงบุตร
 พระยาสุรเสนา (ฉิม) ๑ เจ้าจอมน้อยบุตรเจ้าพระยาพลเทพ
 (ฉิม) ๑ เจ้าจอมน้อยใหญ่บุตรเจ้าพระยานคร (น้อย) ๑
 เจ้าจอมพลบุตรพระยาศรีราชากร ๑ เจ้าจอมหงส์บุตร
 พระยาจุฬาราชมนตรี ๑ เจ้าจอมอิมบุตรพระยาโชฎ๊ก ๑
 เจ้าจอมบัวบุตรพระศรีสมยศ (เลียง) ๑ รวมข้าราชการ
 ฝ่ายใน ๑๘ หลัง และแก่งแถวหน้าถึงกมอยให้มีเจ้า
 ของต่างกัน ตั้งเครื่องแก้วแขวนโคม และตั้งโต๊ะเครื่อง
 บูชา ตั้งตักตาเท่าคนนั่งบางยืนบาง บนเบ้นละม้าย
 คล้ายรูปคนจริง ๆ มีชื่อต่าง ๆ นุ่งห่มแต่งตัวด้วยเครื่อง
 ทองจริง ๆ และที่แก่งที่แพนนท่านผู้เจ้าของตักแต่งประกวด
 ประชันกันยิ่งนัก อนึ่งโปรดให้หาสัตว์จตุบาททวิบาทต่างๆ
 ควรปล่อยก็ปล่อยไว้ ควรขังก็ทำกรงถักด้วยลวดขึงไว้
 นกแก้ว, นกขุนทอง, นกไนวี, สัตวา นกที่จับคอนก็
 ห้อยแขวนไว้ทุกแห่งทุกตำบล เลี้ยงพลอดและพดเซ็งแซ่
 ไปในพระราชอุทยาน การทำครุงานสนนุกลสนานยิ่งนัก
 ครั้นถึงหน้าฤดูน้ำก็ให้ไขน้ำเข้ามาเต็มเปี่ยมสระ
 โปรดให้มีการฉลองสมโภชพระที่นั่ง ในกลางระหว่างการ

ยังไม่สำเร็จ ให้นิมนต์สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระ
 ญาณสังวร สมเด็จพระวันรัตและพระราชาคณะอื่นๆ สวด
 พระปริตรพุทธมนต์ ณ พระที่นั่งเก้าใหญ่ รุ่งขึ้นเช้าจึงโปรด
 ให้แยกย้ายไปเสด็จตามเก่งตามแพทุกแห่ง เก่งละสอง
 รูป แพละสองรูป มีละครข้างในสองโรงเล่นประชันกัน
 เมื่อทำเก่งที่ประทับในพระราชอุทยานเสร็จแล้ว เชิญพระ
 บรมสารริกธาตุไปสมโภชบนเก่งสูงที่ประทับเก่า เสี่ยงพระ
 แล่วมังานสมโภชเวียนเทียน การครั้งนี้ทำสามวัน ภาย
 หลังมาโปรดให้ข้าราชการนิมนต์พระมาเสด็จทุก ๆ ปี การ
 ในสระและเก่งนั้น ก็ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขทำมาโดย
 ลำดับ เวลากลางวันเสด็จออกทอดพระเนตรพวกช่างทำ
 การ ครั้นเวลาพลบค่ำสนพระราชการแล้วก็เสด็จประพาสลง
 เรือพระที่นั่งลำขนน้อย เจ้าจอมพายนุ่นยกโหมข้างแพ
 ข้าง สวมเสื้อและผ้าห่มแพรสลวยต่าง ๆ คาคเข้มซัด
 ลงเรือลำขนล่าตระหกคน เรือเจ้าคุณวังหลวงลำ ๑ เจ้า
 คุณวังหน้าลำ ๑ เป็นเรือตำรวจไปหน้า เรือขบพาทย์สอง
 ลำ เรือคองสีลำ เรือพระที่นั่งรองลำ ๑ เรือมหาดเล็ก
 เจ้าจอมและคนรำพายล่าตระหกคน ๑๒ ลำ เรือพระองค์

22/04/25๕3

TU@C

เจ้าข้าง เรอเจ้าจอมมารดาเป็นเจ้าของข้าง ข้าราชการ
ฝ่ายในที่เป็นญาติพวกพ่อเป็นคน พายเรียกว่าเรอต่างกรม
๒๐ ลำ เรอข้าราชการ ๘ ลำ คือเจ้าคุณปราสาทลำ ๑
เจ้าคุณพลำ ๑ ท้าวสมศักดิ์มณฑลลำ ๑ เจ้าจอมมารดา
เรียมลำ ๑ เจ้าจอมมารดาตานี ลำ ๑ เจ้าจอมมารดา
อู่ลำ ๑ เจ้าจอมมารดานิมลำ ๑ เจ้าจอมทองคำบุตรเจ้า
พระยาธรรมาลำ ๑ พายตามเสด็จเที่ยวทอดพระเนตรเก่ง
และแพทเจ้านายข้าราชการต่างไว้ทั่วทุกแห่ง และลคเลียว
ไปตามเกาะใหญ่น้อยนั้นๆ ครั้นเสด็จขึ้นที่ประทับแล้ว เสด็จ
ประทับเก่งแพใหญ่น่าล็กกว่าทุกแห่ง มีขพาทย์มโหรีทำ
ควย มีพระราชดำรัสสั่งให้ข้าราชการฝ่ายในพายเรือแข่ง
กัน และเล่นไล่กันตามหว่างเกาะ ถ้าเรือที่อยู่โยงออก
ไล่จับไล่ล่าหนึ่ง ผู้แพทของเสียเงินให้ผูชนะสามสลึง แล้ว
เรือลาคแพนนออกไล่ต่อไป จับเรือล่าอื่นใดก็ได้เงินสาม
สลึงเหมือนกัน เมื่อจับกันได้พามาที่เสาโยง มีรับสั่งให้
คนรำเล็ก ๆ ทียงพายเรือไม้ไครของเข็นลำ ๆ ท่าง ๆ ทรง

๑ เจ้าจอมมารดาตานี เป็นธิดาเจ้าพระยาอัครมหาเสนา(บุญนาค)
ต่างมารดากับสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ และเป็นเจ้าจอม
มารดากรมหมื่นสุรินทรรักษ์

พระราชนิพนธ์ใหม่ว่าเขาจะเหยียดคนถือท้าย และเจ้าของ
 เรือลำนั้น ถ้าจับกันไม่ได้เรือหนึ่งเข้าโยงหมกสามเที่ยว
 เรือไถ่หนักต้องถูกปรับโทษให้ร้ายข้าง ให้ออกถึงออกยกษ์
 ข้างให้สวมเทริดโม่งคร่อมและสวมมงอขบข้าง สวมหน้ากาก
 ข้างหลังข้าง สวมหน้าโชนข้าง เบ็นหน้าเนอข้าง ให้พาย
 เรือไถ่จับกันต่อไป เรือลำใดพายไม่สู้แข็งแรงเขาจับได้
 หลายหนักต้องปรับโทษให้เต็มลำเหมือนหนักกล่าวมาแล้วนั้น
 บรรดาเรือทั้งปวง จำสำคัญโคมกันไต่ทุกลำ ด้วยว่าโคม
 ไม่เหมือนกันสักลำเดียว เล่นอยู่จนเวลาเจ็ดทุ่มเศษ แเปค
 ทุ่มจึงเลิก แล้วโปรดให้จ่ายเงินหลวงให้ผู้จับลำละสาม
 สลึงทุกลำ

ครั้งนั้นโปรดพระราชทานเงินให้เจ้าคุณวังหลวง
 เจ้าคุณวังหน้า เจ้าคุณปราสาท เจ้าคุณพิ เจ้าคุณตานที่
 เขาเรียกว่าเจ้าคุณวัง และท้าวนางผู้ใหญ่ท่าของนึ่งร้าน
 ชายหม่อมหม่อมใสกรอก ลูกขัวถวลิสง ขนมห่าง ๆ วาง
 ขายเป็นทรานหน้าถงข้างทแพข้าง พวกที่ไปเล่นเรือพากัน
 ซอมาเลียงกันเป็นหมู่ ๆ คุสนุกสนานขนยานสำราญใจทุก
 คน พระองค์เจ้าท้าวนางเจ้าจอมมารคาทเป็นเจ้าของเรือ

ที่ไม่พอใจซอ กิจคหาของกินมาเลี้ยงคนพายเรือชองตัว
 ถ้าเรือล่มก็ให้ผ้าผืนเล็กแล้วกลับไปพายเรือเล่นใหม่ เสกจึง
 ขยับบนพระที่นั่งเก่งทอกพระเนตรละครข้าง มโหรีข้าง
 สักวาคอกสร้อยข้าง เสียงร้องและเสียงขับไฟเราะเป็นท
 เพลงเพี้ยนขึ้นเทิ่งพระราชหฤทัยเนือง ๆ

ถึงฤกษ์เดือน ๑๑ เดือน ๑๒ เสกจึงทรงลดยพระประทีป
 ที่พระตำหนักแพแล้วเสด็จกลับขนมามีการแห่ผ้าขำทในสระ
 พระองค์เจ้าทมิฬแพทองเกณทเรือผายาองค์ละลำ เครื่อง
 เล่นผายามีเรือแห่ ละครละครแต่งเป็นชนนางสวมเสื้อเข็มชาย
 ลงเรือกัญญาจำอวดพายคนละลำ เรือจำอวดแต่งเป็นพม่า
 เลียงถึง พวกจำอวดเล็ก ๆ เป็นลึงคักกระบกระบของสองลำ
 เรือละครบันโยจำอวดลำ ๑ ทวายผู้หญิงลำ ๑ เรือสักวา
 วังหลวงบัวพระสมเกล้า ๑ วังหน้าครละครลำ ๑ เรือ
 สักวาท่านผู้หญิงอุรรรยาเจ้าพระยาอภัยภรรลำ ๑ ท่าน
 ผู้หญิงเพียนภรรยาเจ้าพระยาโกษา (สังข์) ลำ ๑ เรือ
 เพลงอำแดงเสมลำ ๑ อำแดงมาลำ ๑ เรือพระองค์เจ้ากุ
 ๒๒/๐๔/๒๕๖๓ TUDC

• พระองค์เจ้ากุนี ที่เรียกกันว่าเจ้าครอกวัดโพ เป็นพระเจ้าบรมวงศ์
 ในรัชกาลที่ ๒ และปรากฏพระนามทรงสถาปนาในรัชกาลที่ ๔ ว่ากรมหลวง
 นรินทรเทวี

ชายชนมถ้ำ ๑ เมื่อเสร็จการเล่นในเวลากลางคืน เวลา
เช้าก็ให้ส่งกระจากผ้าขาวออกไปถวายพระสงฆ์

ครั้ง ๑ ทรงพระราชดำริเห็นว่าให้นิมนต์พระราชาคณะ
หลายรูป เข้าไปลงเรือสำเภาสองรูปอย่างสามรูปอย่าง
ให้ผูกพาย เข้าไป พายหน้าคนหนึ่ง ท้ายคนหนึ่ง พายท้ายรวบ
บิณฑบาต เจ้าของแพออกนั่งถวายบิณฑบาตทุกแพ รวบ
บิณฑบาตแล้วพระสงฆ์ก็นั่งลงในเรือ ผูกพาย ๆ เรือ
เที่ยวลัดเลี้ยวไปให้ค้ำตามเกาะตามแก่งแพทุกเกาะ เพื่อ
ให้เจริญอาหารกิจแก่พระภิกษุสงฆ์ การที่ประพาสเล่น
นั้นก็เสด็จเสมอมา ครั้นทำแก่งและสระเสร็จแล้ว ถึงวัน
ตรุษก็แต่งแก่งแต่งแพข้างในแต่งตัวเสร็จแล้วสวมมงกุฎ
พายเป็นเรือเล่นได้แต่เวลาบ่าย ๓ โมงไปเสมอทุกวัน โปรด
ให้เจ้าต่างกรมฝ่ายหน้าข้างพระองค์ กับขุนนางที่เข็นคน
คู่กันเคยสนิทในพระองค์เข้าไปเฝ้าในแก่งเนื่อง ๆ และใน
เวลานักขัตตฤกษ์พระราชทานอนุญาตให้ราษฎรผู้หญิงเข้าไป
ดูได้ตามสบายไม่ห้าม แต่แก่งคราวหนึ่งก็ประพาสไป
หลาย ๆ วันจึงเลิก บ้างหนึ่งแต่งแก่งคราวหนึ่งสองคราวบ้าง
ถ้าชาวต่างประเทศและหัวเมืองประเทศราชใหญ่่น้อยเข้ามา

เฝ้า ก็โปรดให้เจ้าพนักงานพาเข้าไปชม ความมั่งคั่ง
ของสวนขวา ซึ่งสร้างขึ้นในครั้งนั้นเป็นทศวรรษเสริญพระ
เกียรติยศเลื่องลือปรากฏไปในนานาประเทศ

การที่พรรณนาค้วยเรื่องแย่งหน้าทศรางและแต่งสวน
ขวา ตลอดจนลักษณะเสด็จประพาส คึงกล่าวมานี้ ที่จริง
ไม่เป็นข้อสำคัญในทางพงศาวดาร ใจความก็เพียงแต่ว่า
โปรดให้ผู้นั้น ๆ ช่วยกันสร้างและแต่งสวนขวา และเมื่อ
สร้างสวนขวาแล้วเวลาว่างราชการ เสด็จลงประพาสเป็น
วัน ๆ บ้าง บางทีเวลาเทศกาลนักขัตฤกษ์ ก็มีการบำเพ็ญ
พระราชกุศล และมีการเล่นให้เป็นที่รื่นเริงในสวนขวา
นั้นบ้าง แต่เรื่องนเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ๆ ท่านขอตลาห์
สืบสวนมาเรียบเรียงเล่าไว้ถ้วนถมาก เมื่อข้าพเจ้าแต่งหนังสือ
ขอพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ คราวนั้น มีผู้ซึ่งได้เคย
อ่านพระราชพงศาวดาร คุยกับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ๆ
หลายคนอยากจะให้คงความตอนนั้นไว้ ค้วยเสียตายเกรง
เรื่องจะสูญเสีย ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วย จึงคงไว้เช่นแต่
แก่ไข้อย่างเล็กน้อย กับเพิ่มเติมความซึ่งปรากฏ
ในหนังสือพระราชวิจารณ์เข้าบ้าง

เรื่องบำรุงแบบและบทละคร

ในการทะนุบำรุงกรุงรัตนโกสินทร์ให้สมบูรณ์ด้วย
 ประการต่างๆ ได้สังเกตเห็นเหตุและได้อธิบายมาแล้วถึงเรื่อง
 การก่อสร้าง และฝีมือช่างในตอนที่กล่าวด้วยสร้างสวน
 ขวานนั้น ยังมีการชงอกหลายอย่าง ซึ่งเสียมทราบมาแต่
 เสียมกรงเก่า ได้มาทะนุบำรุงให้กลบคนคนชนเมื่อใน
 รัชกาลที่ ๒ จะกล่าวในทันทีเฉพาะเรื่องทะนุบำรุงแบบและ
 บทละครไทย ซึ่งเป็นเครื่องมหรสพสำหรับพระนคร

ละครเมื่อครั้งกรุงเก่ามีเป็น ๒ อย่าง เรียกว่าละคร
 ในอย่าง ๑ ละครนอกอย่าง ๑ ละครในนั้น คือละคร
 ผู้หญิง มีได้แต่ของหลวง ละครนอกเป็นละครผู้ชาย
 ใคร ๆ จะมีก็ได้ไม่ห้าม บทละครครั้งกรุงเก่าที่โต้พย
 หนังสือบท และได้เห็นจดหมายเหตุประกอบกันเป็นเรื่อง

๑ ละครผู้หญิง พึงอนุญาตให้ใคร ๆ มีได้ไม่ห้าม เมื่อในรัชกาลที่ ๔
 กรุงรัตนโกสินทร์นี้ ประกาศพระราชกฤษฎีกาเรื่องนี้ ได้พิมพ์ไว้ใน
 หนังสือเทศาภิบาล เล่ม ๕ แผ่นที่ ๔๘ วันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๘

สำคัญสำหรับเล่นละครโรงใหญ่ก็คือ เรื่องรามเกียรติ์

เรื่องอุณรุท เรื่องอิเหนา นอกจากนั้นเรื่องละครนอกเล่น

เช่นเรื่องสังข์ทอง ไกรทอง มนต์พิชยเขนตน ก็มีมาแต่

กรุงเก่า เมื่อกรุงเสียหนังสือบทละครคงเป็นอันตราย

หายสูญไปเสียมากกรุงธนบุรีเป็นราชธานีตามความที่

ปรากฏในจดหมายเหตุ พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงเอาเป็นธุระ

ทะนุบำรุงให้กลบมชนทั้งละครในและละครนอก โดยถือ

เป็นเกียรติยศสำหรับพระนคร เมื่อทรงตั้งเจ้านคร ฯ ให้

กลบเป็นเจ้าประเทศราชก็พระราชทานอนุญาตให้มีละครผู้

หญิง และตั้งหาเข้ามาเล่นประชันกับละครในของหลวง

เมื่อสมเด็จพระมหาอมรินทร์ขึ้นปฏิมากรแก้วมรกต เมื่อ

ชวศกไทศก จุลศักราช ๑๑๔๒ พ.ศ. ๒๓๒๓ แต่บทละคร

ที่มีในกรุงธนบุรี เห็นจะหายทั้งกรุงเก่าที่ยังเหลืออยู่มา

ได้น้อย ปรากฏว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชนิพนธ์

บทละครเพิ่มเติมที่ ขาคณบชชน สำหรับเล่นละคร หลวงข้าง

• เรื่องละครผู้หญิงของเจ้านคร ฯ มีปรากฏอยู่ในหนังสือพระราช
วิจารณ์ หน้า ๑๒๒

แต่ก็ไม่สู้เรียบร้อย มาถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์
 กษัตริย์ในและละครนอก เหมือนอย่างกรุงเก่า
 ส่วนขบถละครนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้
 ทรงพระบารุงมาก ลักษณะที่ทรงพระบารุงขบถละครในครั้ง
 รัชกาลที่ ๑ ตามคำที่เล่าสืบกันมาและสังเกตหนังสือที่พบ
 ประชวรกันนั้น เห็นต้องกันถึงกล่าวว่ไปรดให้ขอแรง
 บรรดาจันทกวีซึ่งมีชื่อนั้นให้ช่วยกันรับไป แต่งเป็น
 ตอน ๆ เรื่องที่สำคัญเช่นเรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอุณรุท
 เรื่องกาหัลลัง (อิเหนาใหญ่) เมื่อจะรวมเข้าเรื่องทรงพระ
 ราชนิพนธ์แก้ไขอีกชั้น ๑ จึงเรียกหนังสือขบถละคร ๓ เรื่อง
 นั้นว่าพระราชนิพนธ์ส่วนที่ไม่ใช่เรื่องสำคัญพวกจันทกวีติด
 ต่อรวบรวมกันโดยลำพัง หนังสือกลอนซึ่งบารุงขึ้นใน
 รัชกาลที่ ๑ จะพึงสังเกตได้ในเวลานั้น คือ เสภาเรื่องชน
 ช่างชนแผน ขบถละครเรื่องไกรทอง เรื่องมณพชย เรื่อง
 สังข์ทองตอนต้น ล้วนเป็นหนังสือแต่งหลายสำนวนทั้งนั้น
 ๒ ข้างเรื่องจะเห็นได้ ๓ ข้างตอนเป็นขบถกรุงเก่า มาแต่ง

๑ เรื่องขบถละครกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์
 หน้า ๑๒๓

ซ่อมทขาดเมื่อในรัชกาลที่ ๑ แต่วิธีชำระก็ไม่ปรากฏว่า
 ครั้นรัชกาลที่ ๑ ผูกหักกวาดขึ้นเพียงไรนัก มาจนถึง
 รัชกาลที่ ๒ การผูกหักชำระจึงกวาดขึ้นจนได้ที เป็นแบบ
 อย่างของละครรามายณะเท่าทุกวันนี้ ส่วนบทละคร
 นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์
 เป็นจินตกรอย่างวิเศษที่สุดพระองค์ ๑ ตั้งแต่ในรัชกาล
 ที่ ๑ ก็ได้ทรงรียบหน้าทีในหมู่จินตกร มีพระราชนิพนธ์
 ปรากฏอยู่ในหนังสือช่วยกันแต่งหลายเรื่อง ครั้นมาใน
 รัชกาลที่ ๒ เมื่อผูกหักชำระและเล่นละคร ได้ตกลงทีแล้ว
 บทละครที่แต่งครั้นรัชกาลที่ ๑ ซึ่งมีใครแต่งเข้ากวาดชำระ
 เล่นละครมักจะยืดยาวและรำได้ไม่สะดวก จึงทรงพระ
 ราชนิพนธ์บทละครชนิดใหม่ ๗ เรื่อง คือ:-

๑ เรื่องอิเหนา ทรงแต่งต้นฉบับ รวม ๔๕ เล่ม
 สมุดไทย แต่เรื่องอินทรทรงพระราชนิพนธ์เฉพาะตอนที

เลอกมาสำหรับเล่นละคร คือ:-

22/04๒56๒ เรื่องรามเกียรติ์ ตั้งแต่หนุมานถวายเป็นแหวนจน
 ทศกรรฐ์เล่มตอน ๑ ตั้งแต่ฆ่าสีดา จนอภิเษกไกรลาส
 ตอน ๑ รวม ๓๓ เล่มสมุดไทย

๓ เรื่องไชยเชษฐ ตั้งแต่ไชยเชษฐไปตามข้าง จน
ไชยเชษฐกับนางสุวิญชาคนคักกับไชยเชษฐ รวม ๓ เล่ม
สมุดไทย เรื่อง ๑

๔ เรื่องมณีพิชัย ตั้งแต่ตั้งชื่อนางจันทร์ จนพระ
มณีพิชัยออกไปอยู่กับพราหมณ์เทศกาลา รวม ๑ เล่มสมุด
ไทย เรื่อง ๑

๕ เรื่องกาวิ ตั้งแต่ท้าวสุวรรณราชได้ขอยมจน
ถึงคาวีฆ่าไวยทัต รวม ๔ เล่มสมุดไทย เรื่อง ๑

๖ เรื่องสังข์ทอง ตั้งแต่นางพันธุรัตได้พระสังข์มา
เลี้ยง จนท้าวยศวิมลกับพระสังข์กลับจากเมืองสามถรวม
๗ เล่มสมุดไทย เรื่อง ๑

๗ เรื่องไกรทอง ตั้งแต่ไกรทองอยู่ในถ้ำชาลวัน
จนกลับตามนางวิมาลาลงไปในถ้ำ รวม ๒ เล่มสมุดไทย

ลักษณะที่ทรงพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ทราย
ว่าบางเรื่องแบ่งกันแต่งเป็นตอน แต่ผู้ที่ได้รับแบ่งนั้นน้อย

22/04/2563 TUDC ๒๕
ตัว ไทยนแต่ ๓ คอ เจ้าพากรมหลวงพิทักษ์มนตรี กรม

หมื่นเจษฎาบดินทร์ และขุนสุนทร (ภู) ประชุมแต่งหน้า
พระที่นั่งหรือแต่งแล้วมาตรวจแก้หน้าพระที่นั่ง แต่โดยมาก

โปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ๓๔๕

นันทรงพระราชนิพนธ์เอง เล่ากันว่า เมืองทรงพระราช
นิพนธ์ขบถละครเรื่องใดแล้ว พระราชทานให้เจ้าฟ้ากรม
หลวงพิทักษ์มนตรีคึกวิธราทำยท ข้างทิศใต้ราชคฤของ
ทองแกบขบถเข้าหาวิธราภม ควดยเหตุนี้ ขบถละครพระราช
นิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ จึงเล่นละครใต้เรียบร้อยคี่ นับว่า
หนึ่งสอขบถละครที่ใต้เล่นกันแพร่หลาย และละครรำที่เล่น
ใต้แยกแผนดงทมแตรชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา

โปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี

เมื่อครั้งกรุงเก่าเป็นราชธานี ใต้มีทางพระราช
ไมตรีกับฝรั่งชาติโปรตุเกส ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๒ ต่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ปรากฏ
ว่าใต้มีทางพระราชไมตรีกับญวน และฝรั่งชาติวิลันดา,
อังกฤษ, สเปน และแต่งราชทูตไทยออกไปถึงเมือง
วิลันดาในยุโรปเป็นครั้งแรกในแผ่นดินนี้ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระ
พระเจ้าทรงธรรม ใต้มีไมตรีกับฝรั่งชาติเคนมาร์ค ต่อมา
ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรือสมเด็จพระ

โปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ๓๔๕

นันทรงพระราชนิพนธ์เอง เล่ากันว่า เมืองทรงพระราช
นิพนธ์ขบถละครเรื่องใดแล้ว พระราชทานให้เจ้าฟ้ากรม
หลวงพิทักษ์มนตรีคึกวิธราทำยท ข้างทิศใต้ราชคฤ์ของ
ทองแกบขบถเข้าหาวิธราภม ควดยเหตุนี้ ขบถละครพระราช
นิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ จึงเล่นละครใต้เรียบร้อยคี่ นับว่า
หนึ่งสอขบถละครที่ใต้เล่นกันแพร่หลาย และละครราที่เล่น
ใต้แยกแผนถึงทมแต่รัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา

โปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี

เมื่อครั้งกรุงเก่าเป็นราชธานี ใต้มีทางพระราช
ไมตรีกับฝรั่งชาติโปรตุเกส ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๒ ต่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถู ปรากฏ
ว่าใต้มีทางพระราชไมตรีกับญุ่น และฝรั่งชาติวิลันดา,
อังกฤษ, สเปน และแต่งราชทูตไทยออกไปถึงเมือง
วิลันดาในยุโรปเป็นครั้งแรกในแผ่นดินนี้ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระ
พระเจ้าทรงธรรม ใต้มีไมตรีกับฝรั่งชาติเคนมาร์ค ต่อมา
ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรือสมเด็จพระ

นารายณ์มหาราช จึงได้มีทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเคสอีก
 ชาติ ๑ มีลูกค้าฝรั่งไปมาค้าขาย และมีบาทหลวงเข้ามา
 ตั้งสอนศาสนาคริสต์ตั้งอยู่ตลอดจนเวลาเสียกรุงเก่าแก่พม่า
 ซากัก ในเวลาเมื่อบ้านเมืองเป็นจลาจล พวกฝรั่งต่างชาติ
 ก็พากันไปค้าขายเมืองอื่น ทางพระราชไมตรีที่มีกับต่าง
 ประเทศ จึงเป็นอันระงับไปคราว ๑ ในครั้งกรุงธนบุรี พระ
 เจ้ากรุงธนบุรี เป็นพระราชอุบายบำรุงการสมาคม และค้า
 ขายกับจีนเป็นสำคัญ มาถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์
 ประจวบเวลา ฝรั่งต่างชาติ ทำสงคราม กันคราวเอมเปอเรอ
 นะโปเลียนที่ ๑ การสมาคมกับฝรั่งนาน ๆ จึงมีเรือลูกค้า
 เข้ามาลำ ๑ แต่ข้างฝ่ายไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ มาจน
 รัชกาลที่ ๒ เห็นประโยชน์ในการแต่งเรือไปค้าขายต่าง
 เมือง มีเรือหลวง และเรือสำเภาเจ้านายข้าราชการ และ
 พ่อค้าแต่งไปค้าขายตามเมืองต่างประเทศ ทางตะวันตก
 ไปจนถึงอินเดีย ข้างใต้ลงไปจนถึงเมืองชวา ข้างตะวันออก
 ไปจนถึงเมืองจีน มีการค้าขายเกี่ยวของกันยิ่งขึ้นโดยลำดับ
 มา เรือกำปั่นหลวงชื่อเรือมาลาพระนคร หลวงสุรสาคร

เชนนายเรือ ออกไปค้าขายถึงเมืองหมาเกา ซึ่งโปร
 ตูเกสได้ไ้จากจีน โปรตุเกสเจ้าเมืองหมาเกาเอาเป็นธุระ
 รับรองเลี้ยงดูเรือไทยโดยทางไมตรี และส่งเคราะห์ให้ไ้
 ค้าขายโดยสะดวก ครั้นเรือมาลาพระนครกลับเข้ามา
 กรุงเทพ ฯ เจ้าเมืองหมาเกาแต่งให้กาลส มั่นแวนต์
 ลิลไวร์ เป็นทูตคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาถวายขอเจริญ
 ทางพระราชไมตรี กาลสมาทวยเรือกำปั่นชอฮยันเตเป็นเรือ
 สองเสา ถึงปากน้ำเจ้าพระยา ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๔
 แรมค่ำ ๑ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก ผู้รักษาเมืองสมุทรปราการ
 ขอกเข้ามาให้กราบบังคมทูล ฯ ทรงพระราชดำริว่าเมื่อเรือ
 ไทยออกไปค้าขายถึงเมืองหมาเกา เขารับรองแล้ดงไมตรี
 เป็นอันดี เมื่อเขามากสมควรที่จะรับรองตอบแทน อีกประ
 การ ๑ ในเวลานั้นทในกรุง ฯ กำลังต้องการหาชอฮยันไว
 สำหรับรักษาพระนคร ทรงพระราชดำริเห็นว่าถ้ามีทาง

๑ ตำบลหมาเกา หรือ มะเกา นั้น เป็นนามของภูเขาอดหนึ่งอยู่ที่
 22/04/2563 TUDC ชายทะเลตำบลนน ภาษากวางตุ้งเรียกเขาอดนั้นว่า ม่าเกาซัง เสียงฝรั่ง
 เรียกตามภาษากวางตุ้ง เพราะฝรั่งเอานามเขาอดนั้นเป็นเครื่องหมายแทน
 ชอตำบลนั้น จึงได้เรียกเมืองมะเกา หรือ ม่าเกา แต่ไทยเราเรียกกันแต่
 ก่อนว่า เมืองหมาเกา จึงลงไว้ตามที่ไทยเรียก

ไมตรีไว้กับโปรตุเกส การชอหาขืนจะสะดวกขึ้น จึงโปรด
 ให้อนุญาตให้เรือโปรตุเกสขืนมาถึงกรุงเทพฯ ให้ทอด
 สมออยู่ที่หน้าบ้านพระยาสุริยวงศ์มนตรี กาลสโปรตุเกส
 เข้ามาครอง นนถอหนงสอเจ้าเมืองหมาเกามี่มาถึง เสนาบดี
 แปลออกไต่ความว่า ทางพระราชไมตรีกรุงเทพมหานคร
 ศรัทธา ขันกรุงโปรตุคอสเลียมศุนย์มาช้านานแล้ว จึง
 แต่งให้ กาลส มินแวนต์ ลิลไวร์ เข้ามาเฝ้าพระบาทสม
 เ็จพระเจ้าอยู่หัว ขอสืบทางพระราชไมตรีต่อไป และให้
 คุมสังของเข้ามาทลเกล้าทลกระหม่อมถวาย คือฉากเขียน
 รูปพระเจ้าแผ่นดินโปรตุคอสแผ่น ๑ พิณอย่างฝรั่งเครื่อง
 เงินสำรับ ๑ ระบายแก้วมีโคมคู้ ๑ กระจกใหญ่รูปกลม
 ๒ แผ่น เชิงเทียนแก้วสำหรับกระจก ๒ คู่ เชิงเทียนแก้วมี
 โคมคู้ ๑ กระจับปึกกาไหล่ทองสองเล่ม สุกหนพนก้ามะหย
 ริมเลียมเงินมีพรมรองสองผืน ตัวอย่างกำขืนสองลำ และ
 ว่าถ้าจะตอ้งพระราชประสงค์สิ่งไร ก็ให้ส่งกาลสออกไป
 22/04/2563 TUDC
 จะไต่จคหาเข้ามาถวาย หนงสอเจ้าเมืองหมาเกามี่เนอ
 ความตอไปว่า ขอให้เรือโปรตุเกสได้ไปมาค้าขายในกรุง
 สยามโดยสะดวกตั้งแต่ก่อน เจ้าพนักงานนำความกราบบัง

โปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ๓๔๕

คมทูลทรงทราบแล้ว จึงโปรดให้กาลสเข้าเฝ้าที่พระที่นั่ง
จักรพรรดิพิมาน^๑ เสด็จออกออกรับแขกเมืองเต็มยศ
กาลสเข้าแล้ว ไปหาพระยาสุริยวงศ์มนตรี^๒ แจ้งว่าสิน
ค้าที่ บรรทุกเข้ามาจะขอจำหน่ายเสียให้สิ้นแล้วจะขอชอนำ
ศาลทรายบรรทุกออกไปขายที่เมืองเกาะหมาก กาลสนั้น
จะขอขนอนุญาตก่อน พระยาสุริยวงศ์มนตรี กรายทูล ๗
จึงพระราชทานอนุญาตตามความประสงค์ของกาลส ๗ ใต้
ชอนยทเรือนหน้าบ้านพระยาสุริยวงศ์มนตรี พระราชทาน
เบี้ยเลี้ยงเดือนละสองชั่ง กาลสจำหน่ายสินค้าเสร็จแล้ว
ชอนำศาลทรายได้สัพพหาย ให้บรรทุกกำปั่นออกไปขาย
ที่เมืองเกาะหมาก ส่วนตัวกาลสนั้นยังอยู่ในกรุงเทพ ๗
ต่อมาโปรดให้พระยาสุริยวงศ์มนตรี แต่งกำปั่น

๑ คือ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทุกวันนี้

๒ การรับกาลสโปรตุเกสครั้งนั้น พิศเราะห์ดูตามเนื้อเรื่องไม่ได้รับ
อย่างราชทูต โปรดให้เข้าเฝ้าอย่างพ่อค้าชาวต่างประเทศ และให้พระยา
สุริยวงศ์มนตรีเป็นผู้จัดการต้อนรับ ตลอดจนมีจดหมายตอบเจ้าเมือง
หมากแก้ว เพราะพระยาสุริยวงศ์มนตรีเป็นพนักงานแต่งเรือไปค้าขายเมือง
หมากแก้วอยู่ในฐานะเป็นผู้ค้นเคยกกับโปรตุเกส ไม่ใช่ได้ว่าที่พระคลัง พระยา
สุริยวงศ์มนตรี ได้ว่าที่พระคลังต่อเมื่อครอเฟิตทูตอังกฤษเข้ามา เมื่อปี
มะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๘๔

มาลานคร บรรทุกสินค้าให้หลวงฤทธิสำเแดงเป็นนายเรือ
 และถอยหนังสือพระยาสุริยวงศ์มนตรี ไปถึงเจ้าเมืองหมาเก่า
 ว่า ทเจ้าเมืองหมาเก่าแต่งให้กาลสเป็นทตเข้ามาถวาย
 เครื่องราชบรรณาการนั้น เมื่อกาลสเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ
 ได้ทรงพระกรุณาโปรดท่านข้าราชการกาลสให้มทอัย และพระ
 ราชทานเงินให้เป็นเบี้ยเลี้ยงเดือนละสองชั่ง และได้นำกาลส
 เข้าเฝ้าถวายสิ่งของแล้ว โปรดให้ลดค่าธรรมเนียมเรือให้
 กาลส แล้วว่าหลวงฤทธิสำเแดงออกมากำชาย ขอให้เจ้า
 เมืองหมาเก่าช่วยท่านข้าราชการ และว่าจะต้องการขนคาย
 คีลาเป็นอันมาก ขอให้เจ้าเมืองหมาเก่าช่วยจัดชอขนคาย
 คีลาให้หลวงฤทธิสำเแดงคุมเข้าไปด้วย เมื่อหลวงฤทธิสำ
 เแดงกลับเข้ามา มีหนังสือเจ้าเมืองหมาเก่าตอบมา ใจความ
 ว่าเจ้าเมืองหมาเก่าได้ท่านข้าราชการ หลวงฤทธิสำเแดงให้ได้จำ
 หน่ายสินค้าและจัดหาของทตของพระราชประสงค์ และได้
 ให้เงินรางวัลแก่หลวงฤทธิสำเแดงเหมือนอย่างหลวงสร—
 สาคกรออกไปเที่ยวก่อน และได้ยกค่าธรรมเนียมเมืองหมา
 เก่าให้ต้องเสียแต่ค่าธรรมเนียมปากเรือ ทเจ้ายกกกตงขุน
 นางเงินมากำกขเรียกอยู่ และได้มอบขนคายคีลา ๕๐๐ ขอก

22/04/2563

ให้หลวงฤทธิสาแตรงเข้ามา ราคาขอกละ ๘ เหรียญ แล้ว
ว่าขนคาบศิลาซึ่งขังค้างอยู่นั้น ยังให้ไปจัดซื้อที่เมืองขัง
กล้า จะส่งเข้ามาครั้งหลัง กาลสโปรตุเกสพักอยู่ในกรุง
เทพฯ จนถึงเดือน ๑๑ ขัน ๕ คาบ เถาะเอกศก จุดศก
ราช ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ จึงกราบถวายบังคมลากลับ
ไป พระยาศุริยวงศ์มนตรี มีหนังสือให้กาลสถือไปถึง
เจ้าเมืองหมาเก่าว่า ได้พากาลสเข้าเฝ้ากราบถวายบังคม
ลาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรด
พระราชทานเสด็จให้กาลส และยกค่าธรรมเนียมปาก
กาขนพระราชทานกาลสเป็นเงิน ๓๑ ชั่ง ๓ บาทสี่อง และ

๑. เข้าใจว่าที่กาลสอยู่ในกรุงเทพฯ นั้น เพื่อให้เรือบรรทุกสินค้าไป
ขายที่เกาะหมาก และรับสินค้าเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพฯ อีกเที่ยวหนึ่ง
เมื่อรับซื้อสินค้าในกรุงเทพฯ บรรทุกกระวางเต็มเที่ยวที่สองแล้ว กาลสจึง
กราบถวายบังคมลากลับไป การที่กาลสอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นนานนั้น เชื่อ
ได้ว่าเพื่อประโยชน์ ๓ อย่าง คือ อย่าง ๑ สืบสวนสินค้าที่จะซื้อและขาย
ได้ในกรุงเทพฯ อย่างที่ ๒ ที่จะทำไมตรีให้มีความคุ้นเคยชอบพอไว้กับ
ไทย เป็นทางให้โปรตุเกสไปมาค้าขายได้ โดยสะดวก อย่างที่ ๓ เพื่อจะ
รับซื้อและขายสินค้าให้ ได้กำไรคุ้มค่าใช้จ่ายที่เข้ามาในคราวนั้น หรือให้
กลับได้กำไรด้วย ข้อความเหล่านี้เป็นคำสั่งของเจ้าเมืองหมาเก่าทั้งนั้น
ไม่ใช่ความคิดของกาลสเอง

พระราชทานพริกไทยหนัก ๕๐ หาบ งาช้างหนัก ๒ หาบ
 คีบุกหนัก ๑๕ หาบ มอบให้กาลสคฺมมาเป็นของพระราช
 ทานเจ้าเมืองหมาเกาด้วย

๑ ได้พบในหนังสือซึ่งฝรั่งแต่ง ว่าด้วยการไปมาค้าขายกับกรุงสยาม
 กล่าวความต้อกันหลายเรื่อง ว่าเป็นที่ประเพณีตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามาจนกรุง
 รัตนโกสินทร์ คือ ถ้าแขกเมืองต่างประเทศนำสิ่งของเครื่องราชบรรณาการ
 เข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย ย่อมพระราชทานของตอบแทนราคาไม่ต่ำกว่าของ
 ที่ถวายนั้น ถ้าหากว่าเรือต่างประเทศบรรทุกสิ่งของซึ่งต้องการใช้ในราช
 การเข้ามา เช่นเครื่องศาสตราวุธเป็นต้น ยังได้รับประโยชน์ยกค่าปากเรือ
 และภาษีสินค้าคุ้มค่าระวางอีก ไม่เอาเปรียบชาวต่างประเทศที่เข้ามาถวาย
 สิ่งของราชบรรณาการ หรือรับบรรทุกของที่ใช้ในราชการเข้ามา ด้วยเหตุ
 นี้ จึงได้เห็นในหนังสือพระราชพงศาวดารบ่อยๆ แม้ตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ามา
 ว่าครั้งนั้นๆ ชาวต่างประเทศนั้นๆ ถวายสิ่งของนั้นๆ บางทีถึงถวายบนตง
 หลายร้อยกระบอกก็มี ความจริงไม่ได้เป็นการถวายเปล่า ได้พระราชทาน
 ของตอบแทนคุ้มหรือเกินราคาของถวายทุกราย ด้วยประเพณีดังอธิบายมานี้

ตั้งสมเด็จพระสังฆราช (สุก)

๓๕๓

ตั้งสมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร)

ปีเถาะ เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ
เอกศก เวลา ๗ ท่ม สมเด็จพระสังฆราช (มี) สิ้น
จ.ศ. พระชนม์ ถึงเดือน ๑ ไปรคให้ทำเมรุผ้าขาว
๑๑๘๑ ททของ สนามหลวง แล้วชัก พระศพสมเด็จพระ
พ.ศ. พระสังฆราชเข้าสู่เมรุ มีการสมโภช ๓ วัน
๒๓๖๒ ๓ คืน พระราชทานเพลิงเมื่อวันอาทิตย์
เดือน ๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ และตำแหน่งที่สมเด็จพระ
พระสังฆราชนั้น เติมทรงพระราชดำริจะตั้ง
สมเด็จพระวันรัตน์ (อาจ) วัดสระเกศ เป็น
สมเด็จพระสังฆราช ถึงได้แต่มาสถิต ณ
วัดมหาธาตุ เมื่อเดือน ๔ ปีเถาะเอกศก
นั้นแล้ว แต่เมื่อในข่มะโรง ไทศกข้างต้น
เกิดหิวา ตกโรคมาก ยังไม่ทันจะได้ทรง
ตั้งสมเด็จพระวันรัตน์ (อาจ) เป็นสมเด็จพระ
สังฆราช ถึงเดือน ๑๑ มีโรคที่พองเกล้าหา

อธิกรณ์ สมเด็จพระวันรัตน์ (อาจ) ว่าชอขยออก
 เ็นศิษย์หนุ่มด้วยกิริยาไม่สมควรแก่สมณะ ชำระได้
 ความเป็นสัตย์ อธิกรณ์ไม่ถึงเป็นปาราชิก จึงเป็น
 แต่ให้ถอดเสียจากตำแหน่ง พระราชาคณะ และเนรเทศ
 ไปจากพระอารามหลวง ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช
 นั้น ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระญาณสังวร (สุก)
 วัตราสีทติ เป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้ใหญ่ และ
 ได้เป็นพระอาจารย์ เป็นที่เคารพในพระราชวงศ์ จึง
 โปรดให้แห่สมเด็จพระญาณสังวร (สุก) มาสถิต
 ณ วัดมหาธาตุ เมื่อวันพฤหัสบดีเดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ
 ครนถึงวันพฤหัสบดีเดือน ๑ ขึ้น ๒ ค่ำ มะโรงโทศก
 จุลศักราช ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ จึงทรงตั้งสมเด็จพระ
 ญาณสังวร (สุก) ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) พระองค์

22/04/2563

นี้ เ็นอยู่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามกรุงเทพฯ มีเกียรติ

คุณวิเศษในทางวิยัสสนาธุระ กล่าวกันว่ากระบวน

แผ่เมตตาพรหมวิหารถึงทำให้ไก่เถื่อนเซื่องได้ เป็น

ตั้งสมเด็จพระสังฆราช (สุก)

เหตุให้คนทั้งหลายเรียกพระนามเมื่อเป็นสมเด็จพระ
 สังฆราชอีกอย่าง ๑ ว่าพระสังฆราชโกเถื่อน และมี
 รูปโกเจ้าหลักไว้ฐานรูปสมเด็จพระสังฆราชของคน ยัง
 อยทวคตมหาธาตุจนทุกวณน พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงอาราธนาให้ลงมาครองวัดพลับ
 คอวัดราชสีห์ธารามทุกวณน เป็นที่เคารพ นบถอยู่ใน
 พระราชวงศ์มาแต่รัชกาลที่ ๑ ได้เป็นพระอุปัชฌา
 จารย์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรง
 ผนวช เป็นพระอาจารย์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวเมื่อทรงผนวชสามเณร และเมื่อเป็นสมเด็จพระ
 ญาณสังวรในรัชกาลที่ ๒ นั้น เข้าใจว่านั่งหน้า
 สมเด็จพระสังฆราช (มี) ด้วยได้เห็นบุญชนิมนต์
 พระสวดมนต์ในสวนขวา มีนามสมเด็จพระญาณ
 สังวรอยู่หน้าสมเด็จพระสังฆราช เห็นจะเป็นด้วยมี
 พรรษาอายุมากกว่า TUDC แต่ประเพณีการเลือกสมเด็จพระ
 พระสังฆราช คงถือเอาคนถึระเป็นสำคัญ สมเด็จพระ
 ญาณสังวรเป็นฝ่ายวิสัยสนาธุระ จึงไม่ได้เป็น

22/04/2563

TUDC

สมเด็จพระสังฆราชแต่ก่อนมา ในเวลาเมื่อเป็นสม-
เด็จพระสังฆราช เห็นจะชรามากอยู่แล้ว

เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์

เมื่อเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ ในรัชกาลเอกศกนั้น มี
ศกอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์ (หมาน้อย) ขอกส่งมา
ถึงกรุงเทพ ว่า อ้ายสาเกียดโง้งคน ๑ ไปตั้งตัว
เป็นผัวเศษ ขนในพวกข่า เมืองสาละวัน เมืองคำทอง
และเมืองอุบลขามฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขง มีพวกข่า
เข้าเกลี้ยกล่อมเป็นสมัครพรรคพวก อ้ายสาเกียดโง้ง
ประมาณ ๘๐๐๐ อ้ายสาเกียดโง้งยกมาตั้งอยู่ณทุ่ง
นาหวาทางห่างเมืองนครจำปาศักดิ์ ๓ คน เมื่อวัน
อาทิตย์เดือน ๓ ขน ๘ ค่ำ เจ้านครจำปาศักดิ์ให้ท้าว
เพี้ยคุมไพร่ยกขามไปตั้งอยู่ณบ้านพะโพ ใต้อภัย
พวกอ้ายสาเกียดโง้งครั้ง ๑ พวกเมืองนครจำปาศักดิ์
สู้ไม่ได้ ต้องถอยขามแม่น้ำโขง มาตั้งข้างฝั่งตะวันออก

ออก ครนณเดือน ๓ ขน ๕ ค่ำ อ้ายสาเกียดโง้ง
 ยกเข้ามาตงถงฝั่งแม่น้ำโขง เจ้านครจำปาศักดิ์แต่ง
 ให้เจ้าสุวรรณสาร เพี้ยเมืองกลาง เพี้ยหมื่นหน้า
 เพี้ยไชยภาค คุมไพร่พันเศษไปตงรายรบขาศักดิ์ฝั่ง
 แม่น้ำโขง และลาดตระเวนทั้งทางบกทางเรือ อ้าย
 สาเกียดโง้ง ยกข้ามแม่น้ำมาตีเมืองนครจำปาศักดิ์
 พวกท้าวเพี้ย ทรภษาเมือง สี่ไม่ได้ เสียเมืองนคร
 จำปาศักดิ์แก่อ้ายสาเกียดโง้ง เมื่อเดือน ๓ ขน ๑๒ ค่ำ
 เจ้านครจำปาศักดิ์ กับพวกท้าวเพี้ย ราษฎร ฟากนั้นอพยพ
 หนีมาตงอยู่ทขานเจียมแขวงเมืองอุบล ได้ทรงทราบ
 จึงโปรดให้มี สวรรตรา ให้เจ้าพระยานครราชสีมา ยก
 กองทัพไปจากเมืองนครราชสีมาทาง ๑ ให้เจ้าอนุเจ้า
 นคร เวียงจันทร์ ยกกองทัพ เมืองเวียงจันทร์ ลงมาออกทาง
 ๑ ช่วยกันปราบปราม ผู้ร้ายพวก อ้ายสาเกียดโง้ง
 กองทัพเจ้าราชบุตร (โย้) เมืองเวียงจันทร์จับได้ตัว
 อ้ายสาเกียดโง้ง และครังนนจับครอบครัวพวกข้าท
 เป็นพรรคพวก ได้เป็นอันมาก บอกส่งเข้ามายังกรุง

22/04/2563

TUDC

เทพฯ มีรับสั่งให้จำตวอ้ายสาเกียดโง้งไว้ณคุก ส่วน
 พวกข้าทาสเป็นพรรคพวกกันให้เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง ตั้ง
 บ้านอยู่ทขางบอน ส่วนทเมืองนครจำปาศักดิ์ทนน ทรง
 พระราชดำริ เห็นว่า พวกเจ้าเมืองนคร จำปาศักดิ์ อ่อน—
 แอ ถึงจะให้กลับไปครองเมืองอีก ก็จะไม่รักษาบ้าน
 เมืองไว้ไม่ได้ เจ้าอนุเวียงจันทร์ทูลขอให้เจ้าราชบุตร
 (โย้ย) ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าอนุเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์
 เจ้าอนุรับจะเป็นกำลังของกัน มิให้เกิดเหตุการณ์ใดตั้ง
 เป็นมา จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งเจ้าราชบุตร (โย้ย)
 ให้เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์

เรื่องตั้งเจ้าราชบุตร (โย้ย) บุตรเจ้าอนุเวียงจันทร์ให้
 ไปเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ มีคำเล่าสืบกันมาว่า (พระ
 ยาทสมเด็จ พระนงเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังเป็น) กรม
 หมื่นเชษฐาภินันท์ ทรงรับธุระจัดการเพ็ดทูลให้สม
 ประสงค์เจ้าอนุเวียงจันทร์ แต่เจ้าพากรมหลวงพิทักษ
 มนตร์ไม่ทรงเห็นชอบด้วย วันเมื่อมีรับสั่งให้ตั้งเจ้า
 ราชบุตร (โย้ย) เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ พอเสด็จขึ้น

แล้ว เจ้าฟ้า กรมหลวง พิทักษ์มนตรี มรรยาสัง ในท้อง
 พระโรงว่าอยากจะรู้สัก ใครเป็นผู้จัดแจงเพ็ดทูลให้
 เจ้าราชบุตรเวียงจันทร์ไปเป็นเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ แต่
 เพียงพ้อมอำนาจอยู่ ข้างฝ่ายเหนือก็พ้อมอยู่แล้ว ยังจะ
 เพิ่มเติมให้ลูก ไปมีอำนาจ โอบลงมา ข้างฝ่ายตะวันออก
 อีกด้าน ๑ ต่อไปจะได้ความรื่นใจด้วยเรื่องนี้ นัยว่า
 เมื่อเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี มรรยาสัง กทม กรมหมื่น
 เจษฎาภินันท์ ก็ทรงไต่ถามแต่นั้นอยู่ มิได้รบสังได้
 เดียงอย่างไร ครั้นเมื่อเจ้าอนุเวียงจันทร์และเจ้านคร
 จำปาศักดิ์ (โย) เป็นกบฏในต้นรัชกาลที่ ๓ เป็นข้อ
 ทพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง โทมณัส ข้อ
 ๑ ทว่า การมาเป็นจริง คงเจ้าฟ้า กรมหลวง พิทักษ์มน
 ตรีได้ทำนายไว้ ความที่แล้ว เล่ากันเพียงเท่าที่กล่าว
 มานี้ ยังไม่เคยไต่ถามคำอธิบายว่า ทำไมพระบาทสม
 เด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงตั้ง หรือแม่ท
 สัก เหตุใดกรมหมื่นเจษฎาภินันท์จึงทรงออกหนุนให้
 สมประสงค์ของเจ้าอนุเวียงจันทร์ เมื่อข้าพเจ้าสอบ

หนังสือจะแต่งพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ คราวนี้
 ได้พบจดหมายเหตุต่างประเทศ ๒ แห่ง คือ จดหมายเหตุ
 เหตุของราชทูตพม่าที่เข้ามาเมืองญวน เมื่อขมมะแมเขมร
 คก จุลศักราช ๑๑๘๕ แห่ง ๑ สำเนาอักษรสาส์นผู้
 สำเร็จราชการ อินทีย ของอังกฤษ มีถวายพระเจ้า
 เวียดนามมีนามแห่ง ๑ จดหมายเหตุทั้ง ๒ นี้ พิมพ์
 ไว้ข้างท้ายเล่ม ๒ หนังสือครอเพ็ดแต่งเรื่องเขาเป็นทูต
 ที่มาเมืองไทย ได้ความจากอักษรสาส์นชานพระ
 นามพระเจ้า กรุงเวียดนามว่า เป็นใหญ่แก่ประเทศ กัมพู
 ชา และประเทศลาว ดังนั้น ทำให้เข้าใจว่า ญวน
 ตั้งใจมุ่งหมาย จะเอาทั้ง เมืองเขมร และ เมืองลาว ไว้ใน
 อำนาจ คงจะได้แสดงความขอที่ว่า เป็นใหญ่แก่เขมร
 และลาวไว้ในท้ายพระนามพระเจ้าเวียดนาม จนปรากฏ
 กฎถึงต่างประเทศ อังกฤษจึงได้ใช้พระนามนั้นในอักษ
 ร์สาส์น ความที่ปรากฏในจดหมายเหตุของราชทูต
 พม่า นั้น ปรากฏว่าญวนถามว่า ที่พม่าจะไปเป็น
 ไมตรีกับญวนจะมีประโยชน์อันใด ด้วยสองประเทศ

อยู่ห่างไกลกันมากนัก ทุตพม่าตอบว่า แผ่นดินญวน
 กัย แผ่นดินพม่า อาจจะไปมาค้าขาย ติดต่อกันได้
 ไม่ห่างไกล ค้วยยอดแม่น้ำโขงอยู่ในแดนพม่า ถ้า
 ทำทางบก จาก เมืองพม่า ไป เมือง ตังเกี๋ย ก็จะไปมาถึง
 กันได้ทาง ๑ หรือมีฉะนั้นจะพาสินค้าขนล่องมาทาง
 ลำแม่น้ำโขงก็ได้อีกทาง ๑ มีความลำบากแต่ที่จะ
 ต้องผ่านแดนเมืองเวียงจันทร์ ซึ่งเขื่อนไม้ตรีชอขบพอย
 กัยเมืองไทย ถ้าคิดอ่านเขื่อนไม้ตรีชอขบพอย
 เสียแล้ว พม่ากัยญวนก็จะไปมาถึงกันตามทางแม่
 น้ำโขงได้โดยสะดวก ได้ความตามจดหมายเหตุดังนี้
 ทำให้เข้าใจว่า การที่ไทยรู้ สักว่าญวนจะคิดขยาย
 อาณาจักร เข้ามา ทาง หัวเมือง ริม แม่น้ำโขง จะมีมา แต่
 ในรัชกาลที่ ๒ ไม่ใช่เพิ่งมีขึ้นในรัชกาลที่ ๓ เจ้า
 อนเวียงจันทร์ เป็นผู้ สนิท ชิด เชื้อ กัย ไทย มา แต่ ใน รัช
 กาลที่ ๑ เป็นคนแข็งแรงและมีอำนาจรักษาการทาง
 ชายพระราชอาณาจักรติดต่อกับญวน เมื่อเมืองนคร
 จำปาศักดิ์เสียแก่พวกข้ากษัตริย์ลาวนั้น ความคิดเห็น

22/04/2563

TUJDC

ในกรุง ฯ เห็น จะ เห็น เชน อย่าง เดียว กัน ว่า ถ้า ไม่ จัด
 การรักษาเมืองนครจำปาศักดิ์ให้มั่นคง ญวนจะขยาย
 อำนาจเข้ามาครอบงำถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ ความ
 เห็นตลคกัน จะมีเพียงขอที่จะจัดการรักษาอย่างไร
 คุ้มเมืองนครจำปาศักดิ์อยู่ห่างไกล ข้างฝ่ายเจ้าพา-
 กรมหลวงพิทักษมนตรี เห็นจะทรงเห็นว่า ควรจะให้
 เมือง นครราชสีมา ปกครอง ออก ไป จน เมือง นครจำปาศักดิ์
 แต่ฝ่ายกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงพระดำริเห็น
 ว่า ให้พวกเวียงจันทร์ลงมาปกครองเป็นการสะดวก
 กว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรง
 วางพระราชหฤทัยในเจ้าอนุ คุ้มเขนผูกช่อตรงต่อ
 กรุงเทพ ฯ ตลอดมาแต่ในรัชกาลที่ ๑ จึงทรงตั้งเจ้า
 ราชบุตร (โย้) ไปเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ข้าพเจ้าสัน
 นิษฐานเห็นว่าเรื่องจริงจะเป็นเช่นนั้น

เรื่องโปรตุเกสขอทำสัญญา

ปีมะโรง เมื่อเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะโรง โทศก
 โทศก จุลศักราช ๑ ๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ พระเจ้าแผ่นดิน
 จ.ศ. โปรตุเกสให้เจ้าเมืองโค^๑ โครงขอสัญญาทาง
 ๑๑๘๒ พระราชไมตรีจะขอทำกับกรุงสยาม เช่นสัญญา
 พ.ศ. ญา ๒๓ ข้อ มอบให้กาลสเทอสิลไวราเข้ามา
 ๒๓๖๓ อีก ขอให้กาลสเป็นกงสุลเยเนรอลและขอ
 พระราชทานที่ตั้งบ้านเรือนให้กาลสอยู่ และ
 ให้ได้ยกเสาชิงค่วย ขอสัญญาที่โครงมานั้น
 ขอให้ท่านเสนาบดีพิจารณาทุก ๆ ข้อ ข้อใด
 ที่ไม่ชอบใจไทยก็ให้แก้ไขตามเห็นสมควร ใน
 เวลานั้นไทยกำลังต้องการเครื่องคัสตราวุธจาก
 ต่างประเทศ โปรตุเกสได้รบเป็นชนะในเรื่องนี้

^๑ ที่เรียกว่าเมืองโคหรือเมืองคว อยู่ชายแหลมอินเดีข้างตะวันตก
 ๒๒/๐๔/๒๕๖๓ TUDC
 ตก เป็นเมืองที่ตั้งอุปราชบังคับบัญชาหัวเมืองขึ้นของโปรตุเกสทางประ
 เทศตะวันออกนี้ทั่วไป เจ้าเมืองโค คือตัวอุปราชของพระเจ้าแผ่นดิน
 โปรตุเกส

สำเร็จได้เมื่อกาลสเข้ามาคราวก่อน และตัวกาลส
 เองก็ได้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ช้านาน เห็นจะได้ประ
 พุติ ตัว ถูก อธิบายด้วย ไทย ไม่มี ข้อ รัง เกียจ จึง
 ไปรค พระราชทาน ให้กาลส อยู่ ที่บ้าน องเชียงสือ อยู่
 แแต่ก่อน แล้วทรงตั้งให้กาลส เป็น ทหลวง อภัยพานิช
 พระราชทาน เครื่องยศ เหมือนขุนนางในกรุง แต่หนึ่ง
 สือสัญญา นยังหาได้ตรวจไม่ เพราะประจวบเวลา
 เกิดอหิวาตกโรค จึงงคอยู่ จนเดือน ๑๒ ย็นนความ
 ไซ้สงบแล้ว จึงได้ ไปรค ให้เสนาบดีประชุมกันตรวจ
 ดูข้อสัญญา ข้อใด ไม่ชอใจ ก็แก้ไขเสีย ย่าง แล้ว
 จึงเขียนเป็น อักษรไทย ฉบับหนึ่ง อักษร โปรตุเกส
 ฉบับหนึ่ง เรื่องความคองกัน ประทับตราส่งออกไป
 เมื่อเดือน ๑๒ ชน ๙ ค่ำ

๑ คือ ที่สถานทูตโปรตุเกสทุกวันนี้

22/04/2563

TUDC

๒ ได้เห็นในหนังสืออนุสรณ์เปิด ทูตอังกฤษ ที่เข้ามา ในรัชกาลที่ ๒
 แต่งไว้ กล่าวว่างสุลเยเนรราลโปรตุเกสที่อยู่ในกรุงเทพ ฯ เวลาเมื่อ
 เข้ามานั้น คุณากรเป็นข้าราชการไทยมากกว่ากงสุลโปรตุเกส

หนังสือที่เสนาบดีทำให้โปรตุเกสออกไปครั้งนั้น
 ฉบับภาษาโปรตุเกส เห็นจะเป็นแต่คำแปล ไม่ได้
 ประทับตรา แม้ตราที่ประทับฉบับภาษาไทยนั้น
 เข้าใจว่าจะเป็นตราขั้วแก้ว ไม่ใช่พระราชลัญจกร
 หนังสือที่ทำให้โปรตุเกสไปนั้น ที่จริงเป็นหนังสืออนุ
 ญาติให้โปรตุเกสมาค้าขาย ไม่ใช่หนังสือสัญญาทาง
 พระราชไมตรี เพราะเป็นหนังสือไทยทำให้ฝ่ายเดียว
 ไม่ใช่เป็นหนังสือซึ่งผู้แทนรัฐบาลทั้ง ๒ ฝ่ายตกลงขอ
 และพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ ได้พระราชทานอนุมัติตามประ
 เเพณีการทำหนังสือสัญญา การทำหนังสืออนุญาติให้
 ต่างประเทศไปมาค้าขายเช่นนั้น เป็นประเพณีมาแต่
 โบราณ มีสำเนาศุภอักษรซึ่งออกญาไชยาธิบดีผู้สำเร็จ
 ราชการเมืองตะนาวศรี อนุญาติให้ชาวเคนมาร์ค
 ไปมาค้าขาย แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
 ได้มาจากเมืองเคนมาร์ค เป็นตัวอย่าง ในหอพระ
 สมุควชิรญาณ ส่วนหนังสือสัญญานั้น แม้ประเพณี

โยธาณกัตต้องทำทั้ง ๒ ฝ่าย ข้าพเจ้าได้เห็นในหนังสือ
 รายงานของข้าราชการอังกฤษ ชื่อแคทเวอส์ ซึ่งรัฐ
 ขาลแต่งตั้งให้ไปค้นหนังสือเก่าที่เมืองโปรตุเกส ปรากฏ
 ว่าเมื่อ โปรตุเกส แรกออกมาค้าขาย ถึงประเทศ ทางตะ
 วันออก เมื่อทำหนังสือสัญญาขายเจ้าที่ครองเมืองทาง
 ตะวันออกนี้ หนังสือสัญญานั้นจารึกลงในแผ่นทอง และ
 ทั้ง ๒ ฝ่ายเอาหัวแหวนประทับแทนตราคงนี้ ก็เข้าใจ
 ได้ว่า ประเพณี ทำสัญญาระหว่าง พระ นคร ใน มัชฌิม
 ประเทศแต่โบราณมา คงจะจารึกลงในแผ่นทอง จึง
 เป็นคัมภีร์ใช้กันในหนังสือที่แต่งต่อมา ว่าสองพระ
 นครเป็นทองแผ่นเดียวกันหรือใช้เช่นอุปมาว่า สอง
 พระนครเป็นสุวรรณบัลลังก์เดียวกัน ทั้ง ๒ คำนเห็น
 จะเกิดจากประเพณี ที่จารึกหนังสือสัญญาระหว่าง
 ประเทศลงในแผ่นทองนั่นเอง ข้อที่ว่าใช้หัวแหวน
 ประทับ แทน ตรานี้ ก็เข้าใจ ได้ชัดเจน คือ กัด หัว
 แหวนลงในแผ่นทอง ให้เป็นรอย ตามรูปหัวแหวน ก็

เกิดไข้หวัดกโรค

เมื่อเดือน ๗ ปีมะโรงโทศกนั้น อหิวาตกโรค
 หรือที่เรียกในเวลานั้นว่า ไข้ข่วงใหญ่ เริ่มมาเกิด
 ขึ้นเป็นคราวใหญ่ที่ผู้คนเป็นอันตรายนาม ในจดหมาย
 เหตุเรื่องเกิด อหิวาตกโรค ครั้งนั้น จดไว้ว่า เมื่อ ๗ เดือน
 ๗ ข้างขึ้นเวลายามเศษ ทางทิศพายัพแลเห็นเหมือน
 แสงเพลิงติดในอากาศ เรียกว่าชุมเพลิง แต่นั้นก็
 เกิดไข้ข่วงใหญ่มาแต่ทางทะเล ไข้ขึ้นเกิดมาแต่เมือง
 เกาะหมากก่อน แล้วข้ามมาหัวเมืองฝ่ายตะวันตก
 ติดต่อกันมาจนถึงปากน้ำเจ้าพระยา ชาวเมืองสมุทร-
 ปราการตายลงเป็นอันมาก ราษฎรพากันอพยพหนี
 ความไข้ชุนมากกรุงเทพฯ ๗ ข้าง แยกย้ายไปหัวเมือง
 อื่นบ้าง คนในกรุงเทพฯ ๗ ก็เป็นโรคข่วงใหญ่ชุนตั้งแต่
 ๗ วันเดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำไปถึงวันเพ็ญ คนตายทั้งชาย
 ทั้งหญิง ศพ ที่เอาไปทิ้งไว้ในป่าช้า และ คาลากิน ในวัด

สระเกศ วัดบางลำภู^๑ วัดขพิตรพิมุข วัดประทุม
 คงคา และวัดอื่น ๆ กายกันเหมือนกองฟืน ที่เผาเสีย
 ก็มากกว่ามาก ถึงมีศพลอยในแม่น้ำลำคลองเกลื่อน
 กลาดไปทุกแห่ง จนพระสงฆ์หนีออกจากวัด คฤ-
 ห์ถกหนีออกจากบ้าน ถนนหนทางก็ไม่มีคนเดิน ตลาด
 ก็ไม่ได้ออกซื้อขายกัน ต่างคนต่างกินแต่ปลาแห้งพริก
 กับเกลือเท่านั้น น้ำในแม่น้ำก็กินไม่ได้ ด้วยอาเกียรณ
 ไปด้วยทรากศพ อหิวาตกโรค ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อ ยี่มะโรง
 โทศกนั้นผู้คน ตายมากกว่าที่ใคร ๆ จำได้ว่า เคยมีมา
 แต่ก่อน ไม่มีคราวไหนจะร้ายแรงถึงคราวนั้น คนทั้ง
 หลายพากันเกิด ความหวาด หวั่น ครน คร้ามต่อ มรณ-
 ภัยทั่วไปทั้งพระนคร จึงมีรับสั่งให้ตั้งพระราชพิธีอา-
 พาศพินาศตามอย่าง ที่ใดเคย ทำมาเมื่อ ยี่มะแม ตรศก
 จุลศักราช ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ อภิการาว^๒ เมื่อ ๗ วัน

24/04/2563

TUDC

๑ คือวัดสังเวชวิศยาราม

๒ ลักษณะพระราชพิธีอาพาศพินาศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้โดยพิสดารใน
 หนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน

จันทร์เดือน ๗ ขุน ๑๐ ค่ำ

พระราชพิธีทำศพพระที่นั่งคสิมมหาปราสาทคล้าย
 กษัตริย์ มีจดหมายเหตุกล่าวไว้ดังนี้ คือ ยิงปืน
 ใหญ่รบพระนครครั้งคน ๑ แล้วเชิญพระแก้ว
 มรกตและพระบรมอัฐิเสกเที รัชระราชคณะไป
 ในกระบวนแห่ ไชยธรรมา ประหน้าพระปริศนทังทางบก
 ทางเรือ พระราชสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง (รักษา
 อุโบสถ) คือ ทังพระราชนัดดาองค์พระบรมและทา
 กรมมโหีได้ ข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นผู้ใหญ่ชั้นใน
 พระราชทานอนุญาตให้รักษาศีล ทำบุญให้ทานตามใจ
 สมิคร มีตองให้เข้าเฝ้าและทำกิจราชการที่ไม่จำเ็น
 แม้ระเวลาไพร่ซึ่งอยู่ระระจำ ของรักษาพระราชวง
 ชั้นในและชั้นนอกนั้น ก็ได้รับพระราชทานอนุญาต
 ปล่อยไปขึ้นเรือนตามใจสมิคร โดยทรงพระกรุณา
 ธิราชว่า ประเพณีสัตว์ทงหลาย ภัยมาถังกษอมรภ
 ชีวิต ปรึกษามารดาและบุตรญาติพี่น้องกเขนทรกเหมือน
 กันทงไป จะไ้ไปรักษาพยาบาลกัน ที่ผู้ใดมกตัญ

22/04/2563

ฅนอยู่รกรษาพระองค์มิไค้ไปนั้น ก็พระราชทานเงินตรา
 เป็นบำเหน็จตามความชอบ และโปรดแจ้งให้ช้อปลา
 และสัตว์สเทาสองเท้า ทมิผู้จะฆ่าช้อขาย ในท้อง
 ตลาดในจังหวัดกรุงเทพ ฯ มาถวายทรงปล่อย สิ้นพระ
 ราชทรัพย์เป็นอนมาก คนโทษที่ตองเวรจำอยู่นัก
 ปล่อยออกสิ้น เว้นแต่พม่าข้าศึก บรรดาประชา
 ราษฎรทงปวง มีรับสั่งให้ประกาศห้ามมิให้ไปฆ่าสัตว์
 ตัดชีวิตให้ อยู่แต่บ้าน เรือน ต่อเมื่อมีการร้อน จำจะ
 ต้องไปจึงให้ไป อหิวาตกโรคมีมากอยู่ประมาณ ๑๕
 วัน ถึงฉวันเสาร์เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำโรคจึงค่อยเสื่อม
 ถอยน้อยลงตามลำดับ ศพชายหญิงอนหาญาติพนอง
 จะฝังจะเผามิไค้นั้น ก็พระราชทานเงินค่าจ้างและพน
 ให้เกยเผาจนสิ้น ความไข้ครั้งนั้นสำรวจไค้จำนวนคน
 ที่ตายในจังหวัดกรุงเทพ ฯ และหัวเมือง ใกล้เคียง รวม
 เบ็ดเสร็จประมาณ ๓ หมื่น ผู้หญิงตายมากกว่าผู้ชาย
 ประมาณ ๒ ใน ๓ ส่วน เมื่อความไข้ในกรุงเทพฯสงบแล้ว
 ไค้ความว่าความไไข่นั้น เป็นต่อ ขึ้นไปทาง ฝ่ายเหนือ แต่

22/04/2563

TUDC

จะเป็นไปถึงไหนเป็นที่สุดไม่ปรากฏ

ฉลองวัดอรุณราชวราราม

เมื่อ ครอง เจ้าตาก สิ้น ตัง กรุง ธนบุรี เป็น ราชธานี
สร้างพระราชวังที่ มุมเมืองริมขอม วิชา ประสิทธิ์ ที่
บริเวณพระราชวังคยแคบ ค่ายตึกเขตกว้างอยู่
ข้างเหนือ วัดท้ายตลาดอยู่ข้างตะวันตก จึงขยาย
เขตพระราชวังกันเอา ทิศทั้ง ๒ นั้นไว้ในพระราชวัง
ครั้นเมื่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ย้ายพระราชวังข้าม
มาอยู่ฝั่งตะวันออก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก โปรดให้พระสงฆ์มา อยู่วัดแจ้งและ วัด
ท้ายตลาดอย่างเดิมทั้ง ๒ วัด ครั้นเมื่อโปรดให้พระ
บาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จไปประทับ
อยู่ที่พระราชวังเดิมนั้น จึงมีรับสั่งให้ทรง รับนานา
ในการปฏิสังขรณ์วัดแจ้งและวัดท้ายตลาดด้วย ส่วน
วัดท้ายตลาดได้ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่ แต่จะ

สร้าง เมื่อใน รัชกาลที่ ๑ หรือมา สร้างเมื่อใน รัชกาล
 ที่ ๒ ไม่พบจดหมายเหตุ ปรากฏแต่ว่า แต่แรก
 ได้พระราชทานนามพระอารามว่า วัดพุทธไสศวรรย์
 แล้วจึงมาเปลี่ยนเป็นวัดโมลีโลก ส่วนวัดแจ้งนั้น
 ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่ มีพระระเบียงล้อมรอบ
 พระประธานในพระอุโบสถเมื่อบนหุ่น พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงขนควยผพระหัตถ์ และ
 สร้างพระวิหารควย ส่วนกุฎพระสงฆ์นั้น ที่สร้าง
 ครั้น รัชกาลที่ ๑ รัชทำ แต่พอให้ พระสงฆ์มา อยู่ได้
 ยังไม่เรียบร้อย จึงโปรด ให้ขอแรง พระราชวง ศา-
 นวงศ์และข้าราชการช่วยทำกุฎพระสงฆ์ เป็นตึก ขัดแตะ
 ถอปูน ครั้นการสำเร็จจึงได้มีงานฉลองในบั้นมะ โรง
 โทศกน เล่นละครหลวงโรงเล็ก เล่นเรื่องรามเกียรติ์
 ตอนบุศลพ ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์บทชนใหม่ พระ
 ราชทานนามพระอาราม เปลี่ยน ใหม่ว่า วัด อรุณ-
 ราชวราราม

ราชทูตญวนเข้ามาบอกข่าว

พระเจ้ายาละหงษ์นครพนม

ในต้นขีมะโรงโทศก เมื่อกำลังเกิดอหิวาตกโรค
นั้น ราชทูตญวนเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เชิญพระ—
ราชสาส์นของพระเจ้าเวียตนามพระองค์ใหม่เข้ามา
ถวาย ทูลให้ทรงทราบว่า พระเจ้ากรุงเวียตนาม
ยาละหงษ์นครพนม เมื่อ ๓ วันเดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ
ขีมะโรงเอกศก จุลศักราช ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒

พระเจ้าเวียตนามยาละหงษ์นครพนม คือ องค์เซียงสีอทิ

ปราภณนามมาในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑
เมื่อเข้ามาฟังพระบารมีอยู่ในกรุงเทพฯ ๓๓ ปี
อยู่กรุงเทพฯ ๓ ๕ ปี ขีมะเม็ยอจู้ศก จุลศักราช
๑๑๔๘ หนักลับไปทำศึกกับพวกกบฏไถเซินอยู่ ๒ ปี

22/04/2563

กะทิลงมือชุกราก การค้างอยู่ตลอดรัชกาล ถึงรัชกาลที่ ๓ ทรง
สถาปนาอีกครั้ง ๑ ทรงสร้างพระปรางค์ใหญ่กับกุฎีที่เป็นตึกก่ออิฐ
กับสิ่งอื่นอีกหลายอย่าง

๑๑๕๐ ตได้เมืองไซ่ง่อนเมื่อขวอก สมิฤทธิศก จุล ศักราช

๑๑๕๐ ตั้งตัวเป็นเจ้าอนมกักยอมเป็นประเทศราช

๑๑๕๐ ขนกรุงเทพ ๑ อยู่ ๑๕ ปี ครนขจอตวาศก จุล

ศักราช ๑๑๖๔ ใ้แผ่นดินญวนคนทั้งหมด จึงถอ

อิสระเป็นพระเจ้ากรุงเวียตนามอยู่ใ้ ๑๘ ปีสนพระชนม์

รวมพระชนม์ใ้ ๗๒ ปี มีพระราชบุตรชายหญิงเป็นอัน

มาก ราชบุตรเกิดด้วย อัครมเหสีชอ ดงกง ใ้

ไปเรียนหนังสือ และวิชา ที่เมือง ฝรั่งเศส กลับมา เป็นใ้

พิชสนชพเสียบ ยังแต่ราชบุตร เกิดด้วย มเหสี ที่สอง

๓ องค์ ชอหมุขวตองบนสนชพเสียบแต่ครั้งไปรบเมือง

กุกยเย็น ๑ หมุกาม ๑ หมุกายต่อมาใ้เป็นที่สอง

เกียนชาน ๑ หมุกามราชบุตรที่ ๒ ชนมาอยู่ใ้ ๓๐ ปี

จึงใ้รบราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ตั้งยหอใ้ชนาม

แผ่นดินว่า มินมาง และยกอิสริยยศเป็นคกกว้างเค

ตรงกษคากินว่าเป็นชองเค

๑. มีคำเล่ากันสืบมา ว่าพระเจ้าเวียตนามมินมางชานเข้ามาใ้ พระเจ้าแผ่นดินสยามใ้พระนามเป็นชองเคเหมือนกันใ้ครั้งนั้น ใ้

ทูตญวนเข้ามาครั้งนั้น องกายกัณฑ์ไพร่ ๑๐ คน
 เข้ามาเป็นอหิวาตกโรคตาย จึงโปรดให้รับจึกเคือง
 ราชบรรณาการตอบแทน และมีคุณอักษรเจ้าพระยา
 พระคลังให้ทูตญวนถอยกลับไปถึงเสนาบดีญวนว่า ที่
 ในกรุงเทพ ฯ ยังมีความไข้เจ็บชุกชุม เมื่อความไข้
 ค่อยสงบแล้ว จึงจะโปรดให้ราชทูตเชิญ พระราช สาส์น
 ออกไปคำนับพระศพพระเจ้ายาลอง และเจริญทาง
 พระราชไมตรีตามประเพณี

ครั้น ณ เดือน ๘ ปีมะโรงโทศกนั้น จึงโปรดให้
 พระยาทิพโกษาเป็นราชทูต จมนจิตเสนห์เป็นอุปทูต
 หลวงลำแดงฤทธิรงค์เป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์น
 ออกไปยังกรุงเวียตนาม สิ่งของทรงยินดีถวายพระ—
 เจ้ากรุงเวียตนามพระองค์ใหม่ คือ หีบหมากเสวย
 ทองคำ เครื่องลงยาราชาวดี ๑ เครื่องทองคำในหีบ

โปรดให้ตอบไปว่า เกียรติยศหรือเรียกว่าฮ้องแต่นั้น เป็นเกียรติยศ
 ตามประเพณีจีน ไทยใช้เกียรติยศตามประเพณีบ้านเมือง ซึ่งมีมา
 แต่โบราณเป็นอย่างสูงอยู่แล้ว ไม่เห็นควรจะใช้เกียรติยศอย่างจีน

อกหัก ๑ ผอบหัก ๑ มีค้ำมัทหมทอง ๑ ซองพลู ๑
 ซองบทร ๑ บ้วนพระโอยจุ้ทองคำลงยาราชาวาทิ ๑
 เตานาพานรองทองคำลงยาราชาวาทิ ๑ เครื่องชาภาค
 ทองคำ ขัน ๑ ถ้วย ๑ จานรองขันลายมทองคำ
 สำรับ ๑ กล้องไม้แก้วหมทองคำ ๑ กระเป๋ายาสู้
 กล้องเครื่องทองคำ ๑ แพรจันทน์ถ้วน ๕ ม้วน แพร
 มังกรเล่นน้ำ ๑๐ ม้วน แพรถ้วนลาย ๕ ม้วน สู่หน
 รมขักทองขวาง ๒ ผืน ผ้ายันตานี ๑๐ พับ ไหมค
 ๒๐ ม้วน แพรกระบวนผูกทอง ๒๐ ม้วน ไหม
 ๑๐ ม้วน ผ้าแดงเทศ ๑๐๐ ผืน พิมเสนหนัก ๒ ชั่ง
 น้ำมันจันทน์หนัก ๕ ชั่ง น้ำมันกระตังงาหนัก ๕ ชั่ง

สิ่งของช่วยในงาน พระศพ พระเจ้าเวียงคนามยาลอง
 ผ้าขาวอัสสห่าน ๑๐๐ พับ กฤษณา ๕๐ ชั่ง เครื่อง
 หอมปรุงแล้ว ๕๐ ชั่ง จันทน์เทศหนัก ๕ หาย น้ำ
 ตาลกรวดหนัก ๑๐ หาย น้ำตาลทราย ๒๐ หาย

๒๒/๐๔/๒๕๖๓
 เงินสลึง ๑๐ ชั่ง

TUDC

พวกทูลตามทูตไทยที่ไปเมืองญวนครั้งนั้น กลย

เข้ามากรุงเทพฯ เมื่อเดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ

พระเจ้ากรุงเวียตนาม มีนามว่า พระราชสาส์น คอย
เข้ามาขอขานหนึ่งใจความว่า (พระเจ้า) กรุงพระ
มหานคร ศรีอยุธยา ให้ทูตานุทูต คุมสิ่งของ ออกไป ทรง
ยินดีและช่วยในการพระศพนั้น (พระเจ้า) กรุงพระ
มหานคร ศรีอยุธยา มีพระทัยไมตรี เสมอต้น เสมอปลาย
ขอขมพระทัยยิ่งนัก บัดนี้จักไต่ทองคำ ๕๐ ตำลึงเงิน
เงิน ๖๐๐ ตำลึงเงิน มอบให้ทูตคুমเข้ามา ทรงยินดี
ขอให้ (พระเจ้า) กรุงพระมหานครศรีอยุธยาทรง
พระเจริญ จะไต่เป็นทางพระราชไมตรีสืบไป

ทูตกลับเข้ามาจากเมืองญวนครั้งนั้น ได้จักสำเนา
หมาย ประ กาศ พระ เจ้า แผ่นดิน ญวน พระองค์ ใหม่ เข้า
มาด้วย หนังสือประกาศญวนฉบับนี้ ในหนังสือ
พระราช พงศาวดาร ฉบับ เจ้า พระยาทิพากร วงศ์ ลง ค่ำ
แปลไว้เต็ม ที่จริงไม่เกี่ยวกับเรื่องพระราชพงศาวดาร
ของเรา แต่โวหาร และ ขนบ ธรรมเนียม ญวน ที่
ปรากฏในประกาศฉบับนี้ น่าอ่านอยู่ข้าง ข้าพเจ้า

จึงเอา ลงไว้ ต่อไปนี้ เต็มตาม ฉวยขี้เดิม มีความว่า
 “หนังสือประกาศ ค้วยเรามักตัญญูรักคณบิดามารดา
 จึงไต่เป็นเจ้าของ สำหรับไต่เช่นในทไวทวอกษร จารกชอ
 บัและบิดาญาติพี่น้องทั้งปวงในหอท้ายเขี้ยว ไต่เป็น
 ใหญ่ แก้อาณา ประชาราษฎร ในแคว้นแคว้น แคน เมือง—
 ญวน เคชะที่เราถอกตัญญู จึงไต่สมบัตซึ่งเป็นสิน
 มรดกตามบิดาเราส่ง ไต่โดยง่าย มีไต่เห็นคเห็นอัยสิ่งไต่
 อู่ปมา เหมือนหนึ่ง สวม เสอ แต่ง ตัว เกิน สบาย เข้า มา
 ครอบราชสมบัติ ดึงน ค้วยเทพยดาเอ็นดูเรา อัน
 ว่าจะราชสมบัตินั้น จะไต่กแต่ ผุมบญ ซึ่งท่านแต่
 ก่อนไต่รักษาแผ่นดินมาหลายชวคนกำหนดถึง ๒๐๐ ปี
 เคชะ ครนตงแต่ ๒๐๐ ปีเคชะมาแล้ว สมบัติบ้าน
 เมืองญวน กระจุกกระจายไป อาณาประชาราษฎร
 ไต่ความเดือดร้อน วางค้วยบิดาเราทรงพระอุตสาหะ
 ไม่คิดเห็นคเห็นอัย ออกนำพกนำแรงปราบข้าศึกศัตรู
 เมืองญวน จึงไต่รวบรวม เป็นปรกติราชคายเหมือน สร่าง
 แผ่นดินใหม่ อันพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ซึ่งไต่บำรุงเมือง

22/04/2563

TUDC

มาแต่ก่อน เช่นอนมาก ห้ามเกยรตยัค เหมือนหนึ่ง
 ว่างค้าวขิดาเราไม่ อันว่างค้าวขิดาเราหนึ่ มขญ
 คุงหนึ่งลงมาแต่ฟ้า ครันไคเสวยราชย์แล้ว กิตง
 อยู่ในสัจธรรม เมตตาแก่อาณาประชาราษฎร ตง
 พระทัยแต่ที่จะบำรุงบ้านเมือง จะเห็นคเห็นออกมได้
 คิคแก่พระองค์ ทุกขรอนแทนขนนางและไฟรฟ้าชา
 แผ่นดินมาได้ ๑๘ ปี บคนท่านสนทกข์ไปหาที่สขาย
 แล้ว เหตุทงนกเพราะเทพยดาให้ขึ้นไป ออุปมา
 เหมือนหนึ่งภูเขาคใหญ่พังลง ถาเหวและต้นไม้ใหญ่
 เล็กทงปวง กหวนไหว สะเทอนทวกัน ตัวเรา กทกข์
 อาลัยรักใคร่ในขิดาหาสิ่งใด จะเปรียบมิได้ ซึ่งขิดา
 เรามอบราชสมบัติให้แก่เราหนึ่ ด้วยมีความเมตตา
 แก่เรา แต่ทว่าผู้จะรักษาสมบัติ ออุปมาเหมือน
 หนึ่งอาศัยขงอยู่ บนกิ่งไม้อนสูง หรือมิฉะนนักเหมือน
 คนขเร็วไคลง ต้องรักษาตัวอยู่ทุกเวลา เราม
 ความวิตก ไคอาศัยขนนางผู้ใหญ่ซึ่งมีอายุทำราชการ
 มาแต่ก่อน ให้ช่วยว่ากล่าวตักเตือน ประการหนึ่ง

กฎหมาย อย่าง ธรรม เนียม แขน แผน สำหรับ กษัตริย์-
ซึ่งจะรักษาแผ่นดินให้เย็นสุขมีอยู่ประการใด ให้ท่าน
ทั้งปวงช่วยเอามาซึ่งแรง สงสอนเรา ด้วย แล้ว การ
พระศพยาาลองสืบแปดขัณฑ์ ก็ได้จัดแจงที่ไว้พระศพ
การทั้งปวงเสร็จในเดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ ครั้นเดือน
๓ แรม ๑๓ ค่ำได้จารึกพระนามว่างค้าว เชิญเข้า
ไว้ในหอท้ายเขี้ยวสำหรับเช่น แล้วได้ค้ำขันพระศพ
เช่นสัทศตามธรรมเนียม ณ เดือน ๔ ขึ้นค่ำ ๑ ขุนนาง
ผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกัน เชิญให้เราชนนึ่ง ณ พระที่นั่ง
ไทยว่าเตียน แล้วเชิญหนังสือรับสั่งว่างค้าวซึ่งมอบ
ราชสมบัติให้แก่เรานั้น มาอ่านในที่ประชุมขุนนาง
เราได้เสวยราชย์ในเวลา นั้น ตั้งศักราชมีนามขัณฑ์
และช่วยสา อากร ซึ่งค้าง กษอาณา ประชาราษฎร มาแต่
ว่างค้าว บิดาเราแรกเสวยพระราชสมบัติมาจนยาลอง
สืบแปดขัณฑ์ให้ยกเสียด TUDC อย่าเรียกเอาแก่ราษฎรต่อ
ไป อนึ่งมีนามขัณฑ์นั้น ช่วยสา อากรช่วยส่วนตัว
คนและภาษียกให้แก่ราษฎรขัณฑ์ อนึ่งเจ้านอง เจ้า

หลาน ^๒ ซึ่งว่างคาวตงไห ^๒ เป็นหมต่า ^๒ แห่งยศ ^๒ แล ^๒ วน ^๒ นั้น
 ให้ ^๒ พระราชทาน ^๒ เพิ่ม ^๒ เบี้ย ^๒ ขน ^๒ บั ^๒ ละ ^๒ ห้า ^๒ ร้อย ^๒ พวง ^๒ ^๒ ข้าว ^๒ ส้า ^๒ ร
^๒ บั ^๒ ละ ^๒ ห้า ^๒ ร้อย ^๒ ถัง ^๒ ^๒ เจ้าน ^๒ อง ^๒ ชง ^๒ ยง ^๒ เตก ^๒ อ ^๒ ย ^๒ มี ^๒ ไค ^๒ มี ^๒ ต่า ^๒ แหน ^๒ ง
 ย ^๒ ค ^๒ น ^๒ ไท ^๒ หัก ^๒ ไว ^๒ ^๒ ต่ ^๒ อ ^๒ คร ^๒ บ ^๒ ส ^๒ าม ^๒ บ ^๒ ี ^๒ เติ ^๒ บ ^๒ ไท ^๒ ญ ^๒ ข ^๒ น ^๒ แล ^๒ วจ ^๒ ให้
 เล ^๒ ไป ^๒ จ ^๒ ค ^๒ ห ^๒ มา ^๒ ย ^๒ ร ^๒ าย ^๒ ช ^๒ อ ^๒ มา ^๒ ท ^๒ ล ^๒ ^๒ จะ ^๒ ไค ^๒ ต ^๒ ง ^๒ ให้ ^๒ มี ^๒ ย ^๒ ศ ^๒ ต ^๒ าม
 ต่า ^๒ แหน ^๒ ง ^๒ ^๒ อ ^๒ น ^๒ ง ^๒ เช ^๒ อ ^๒ พระ ^๒ วง ^๒ ค ^๒ ^๒ ช ^๒ ง ^๒ ย ^๒ ง ^๒ มี ^๒ ไค ^๒ เชน ^๒ ข ^๒ น ^๒ น ^๒ าม ^๒ น ^๒ น ^๒
 ให้ ^๒ ต ^๒ ง ^๒ เชน ^๒ ช ^๒ ง ^๒ เชน ^๒ เช ^๒ อ ^๒ วง ^๒ ค ^๒ ญ ^๒ ^๒ ไท ^๒ ญ ^๒ ก ^๒ บ ^๒ เล ^๒ ^๒ ไป ^๒ ช ^๒ าร ^๒ ะ ^๒ ต ^๒ ว่า ^๒ ^๒ ผู้
 ไค ^๒ ส ^๒ น ^๒ ี ^๒ ท ^๒ ผู้ ^๒ ไค ^๒ ห ^๒ าม ^๒ ^๒ จะ ^๒ ไค ^๒ พระ ^๒ ราช ^๒ ท ^๒ าน ^๒ ^๒ เติ ^๒ ม ^๒ เบี้ย ^๒ ^๒ เติ ^๒ ม ^๒ ข้าว ^๒ ให้
 ต ^๒ าม ^๒ ส ^๒ ม ^๒ ค ^๒ ว ^๒ ^๒ อ ^๒ น ^๒ ง ^๒ ข ^๒ น ^๒ น ^๒ าม ^๒ พ ^๒ ล ^๒ เริ ^๒ อ ^๒ น ^๒ ช ^๒ ง ^๒ ท ^๒ าร ^๒ าช ^๒ ก ^๒ าร ^๒ อ ^๒ ย ^๒
 ใน ^๒ เม ^๒ อ ^๒ ง ^๒ เว ^๒ แล ^๒ ละ ^๒ ห ^๒ ว ^๒ เม ^๒ อ ^๒ ง ^๒ ข ^๒ น ^๒ ท ^๒ ง ^๒ ป ^๒ ว ^๒ ^๒ ต ^๒ ่า ^๒ จ ^๒ าก ^๒ ช ^๒ น ^๒ ี ^๒ ๔ ^๒ ^๒ ๕
 ล ^๒ ง ^๒ ไป ^๒ จ ^๒ น ^๒ ถ ^๒ ิง ^๒ อ ^๒ ง ^๒ ไค ^๒ ย ^๒ อ ^๒ ง ^๒ ก ^๒ าย ^๒ ^๒ ต ^๒ ่า ^๒ แหน ^๒ ง ^๒ ไค ^๒ มี ^๒ เบี้ย ^๒ บ ^๒ อ ^๒ ย ^๒ เติ ^๒ ่า
 ไค ^๒ ^๒ ก็ ^๒ ให้ ^๒ ค ^๒ ิ ^๒ ค ^๒ เช ^๒ ล ^๒ ย ^๒ เติ ^๒ ม ^๒ ข ^๒ น ^๒ อ ^๒ ก ^๒ ส ^๒ อ ^๒ ง ^๒ เติ ^๒ อ ^๒ น ^๒ ^๒ อ ^๒ น ^๒ ง ^๒ ล ^๒ ก
 ข ^๒ ้า ^๒ หล ^๒ ว ^๒ เติ ^๒ ม ^๒ ช ^๒ ง ^๒ บ ^๒ ี ^๒ ค ^๒ ่า ^๒ เชน ^๒ ข ^๒ น ^๒ น ^๒ าม ^๒ ช ^๒ น ^๒ ี ^๒ ๓ ^๒ ^๒ ข ^๒ น ^๒ ไป ^๒ ^๒ ให้ ^๒ ส ^๒ ัง
 ไป ^๒ เริ ^๒ ย ^๒ น ^๒ ห ^๒ น ^๒ ง ^๒ ส ^๒ ือ ^๒ ท ^๒ ก ^๒ ว ^๒ ก ^๒ ต ^๒ อ ^๒ ย ^๒ ่า ^๒ ช ^๒ น ^๒ แล ^๒ ส ^๒ หล ^๒ ว ^๒ ^๒ ถ ^๒ ้า ^๒ เริ ^๒ ย ^๒ น ^๒ ไค
 แล ^๒ วจ ^๒ ให้ ^๒ ข ^๒ น ^๒ น ^๒ าม ^๒ ผู้ ^๒ ไท ^๒ ญ ^๒ จ ^๒ ค ^๒ ช ^๒ อ ^๒ มา ^๒ ให้ ^๒ เล ^๒ ไป ^๒ ท ^๒ ล ^๒ ^๒ จะ ^๒ ไค ^๒ ต ^๒ ง
 เติ ^๒ ง ^๒ ให้ ^๒ เชน ^๒ ข ^๒ น ^๒ น ^๒ าม ^๒ ต ^๒ าม ^๒ ส ^๒ ต ^๒ บ ^๒ ัญ ^๒ ญา ^๒ ^๒ อ ^๒ น ^๒ ง ^๒ ผู้ ^๒ ช ^๒ ง ^๒ ไค ^๒ ท ^๒ ่า ^๒ ค ^๒ ก
 ม ^๒ าก ^๒ ข ^๒ ว่าง ^๒ ค ^๒ าว ^๒ บ ^๒ ี ^๒ ค ^๒ ่า ^๒ เเร ^๒ ^๒ ต ^๒ าย ^๒ เล ^๒ ี ^๒ ย ^๒ ใน ^๒ ท ^๒ ่า ^๒ ม ^๒ ก ^๒ ล ^๒ าน ^๒ ก ^๒ ก ^๒ เชน

22/04/2563

อันมาก   ยังอยู่แต่ลูกหลานว่านเครือที่ใดเป็นขนนาง
 แล้วมี   ที่ยังไม่ได้เป็นขนนางนั้น   ให้ขนนางจก
 หมายรายชื่อส่งมาให้เลไปทูล   จะได้ตั้งเป็นขนนาง
 และพระราชทานเบี้ยขาวให้ตามสมควร   อนึ่งขนนาง
 ผู้มีความชอบตัวตายไปแล้ว   ห้ามลูกหลานซึ่งจะ
 สืบเชื้อสายต่อไปไม่   ยังแต่ภรรยาเป็นหม้ายอยู่ ให้
 เจ้าเมืองกรมการจกบัญชีชื่อเข้ามาให้เลไปทูล   จะ
 ได้พระราชทาน เบี้ยขาว ให้เลี้ยง ชีวิตและเช่น ผู้ตายต่อ
 ไป   อนึ่งเมืองใดมีศาลเทพารักษ์อยู่ ก็ศาล   เคยขวง
 สรวงสิ้นเบียบละ   เท่าไร   ให้จกหมายบอก เข้ามาจะ
 เพิ่มเบี้ยเช่นชนให้   อนึ่งเมืองใดมีครุสถอนหนึ่งสถอยู่
 ก็แห่ง   ให้เจ้าเมือง กรมการเอา เบี้ยหลวง เมืองนั้น
 จกแจงทำเรือนและที่อยู่ ให้กว้างขวาง   ก็ขจ่ายเบียบ
 ขจ่ายขาวให้ผู้ เรียนหนึ่งสถอกัน   อนึ่งเมื่อยาลอง ๑๘ ปี
 ผู้ที่เรียนหนึ่งสถอกแล้วได้ยากกับนายบ้าน และเจ้าเมือง
 ๓ ครั้ง ๔ ครั้ง   แล้วให้พ้นจากไพร่เรียนหนึ่งสถต่อไป

ที่ใดมาควสองครั้งให้ยกส่วยส่วนตัวเสีย ๓ ปี ได้ที่
 มาควแต่ครั้งเดียว ให้ยกส่วยส่วนตัวเสีย ๒ ปี แล้ว
 ให้เรียนหนังสือต่อไป อนึ่งคนโทษแต่ครั้งยาลองมา
 จนถงมินมางบัตนเคอน ๕ ขนค้ำ ๑ ให้ชำระคคนโทษ
 เขาให้ปล่อยเสีย ถ้าโทษหนักทำขัญชี่มายื่นให้หินไป
 ทูล ถ้าควรประการใดก็จะโปรดตามสมควร ถ้า
 โทษผู้ร้าย ปล้นสะคมตี่เรือลูกค้ำวานิชเมืองโต จับได้ไว้
 ให้เจ้าเมือง กรรมการ เรียกเอาทานบน ให้มูลนาย มารับ
 ประกันตัวไว้แล้ว ให้ปล่อยไป และ ตัวเรา ทุกวัน น
 อยู่ในระหว่างทุกซ์ ขอรบสังขงประกาศมานี้ เพื่อ
 จะให้เป็นประ โยชน์แก่เจ้าเมืองกรรมการ และอาณา
 ประชาราษฎร โดยประเพณี กษัตริย์ สืบมา ผู้ใด
 เห็นหนังสืออันแล้ว ให้กระทำตามทุกประการ”

อนึ่ง พระยา ทิพ โภษา ได้ความ มากราบ ทูล ๆ ว่า
 เมื่อไปอยู่ที่เมืองเว้ ได้ทราบว่าหัวเมืองชน ญวน ก
 เกิดอหิวาตก โรค ตาม ขอบอก ขน ไป ถึง เมือง เว
 จำนวนคน ที่ตายเมืองกวางนามหมื่นเศษ เมืองกวาง-

เรื่องสังคายนาสวดมนต์

งายสามพันเศษ	เมืองกยเย็นสี่พัน	เมืองภูเวียง
สองพันเศษ	เมืองยะตรางพันห้าร้อยเศษ	เมือง
ไซ่ง่อนสามหมื่นเศษ	เมืองสมีถ่อพันเศษ	เมือง
ล่องไหลสองพันเศษ	เมืองเต็กเซี่ยสามร้อย	เมือง
ไผทมาศเจ็ดร้อยเศษ	ทเมืองเวกตายถึงสามหมื่น	

เรื่องสังคายนาสวดมนต์

ตั้งแต่เกิดไข้หวาดทโรคคราวใหญ่มาแล้ว ทรง

สังเวชสลดพระราชหฤทัย ทกรรมขันธ์กาลให้เกิด

ภัยพิบัติ แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เป็นอันมาก ในคราวนั้น

เป็นเหตุให้ทรงพระราชดำริ ขำเพ็ญ พระราชกุศลหลาย

อย่าง มีที่ปรากฏในจดหมายเหตุ ของ กรมหลวง

นรินทรเทวี ที่พิมพ์ไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์ ว่า

ได้ทำสังคายนาสวดมนต์อย่าง ๑ ยกย่องในจดหมายเหตุ

เหตุว่า เป็นคึกขบการสังคายนาพระไตรปิฎกที่ได้ทำ

เมื่อในรัชกาลที่ ๑ แต่ลักษณะ การสังคายนาสวด-

เรื่องสังคายนาสวดมนต์

งายสามพันเศษ	เมืองกยเย็นสี่พัน	เมืองภูเวียง
สองพันเศษ	เมืองยะตรางพันห้าร้อยเศษ	เมือง
ไซ่ง่อนสามหมื่นเศษ	เมืองสมิถ์อพันเศษ	เมือง
ล่องไหลสองพันเศษ	เมืองเต็กเซี่ยสามร้อย	เมือง
ไผทมาศเจ็ดร้อยเศษ	ทเมืองเวกตายถึงสามหมื่น	

เรื่องสังคายนาสวดมนต์

ตั้งแต่เกิดไข้หวาดกโรคคราวใหญ่มาแล้ว ทรง

สังเวชสลดพระราชหฤทัย ทกกรรมบันดาลให้เกิด

ภัยพิบัติ แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เป็นอันมาก ในคราวนั้น

เป็นเหตุให้ทรงพระราชดำริ ขำเพ็ญ พระราชกุศลหลาย

อย่าง มีที่ปรากฏในจดหมายเหตุ ของ กรมหลวง

นรินทรเทวี ที่พิมพ์ไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์ ว่า

ได้ทำสังคายนาสวดมนต์อย่าง ๑ ยกย่องในจดหมายเหตุ

เหตุว่า เป็นคึกขบการสังคายนาพระไตรปิฎกที่ได้ทำ

เมื่อในรัชกาลที่ ๑ แต่ลักษณะ การสังคายนาสวด-

มนต์ครึ่งรัชกาลที่ ๒ หาได้ปรากฏในจดหมายเหตุ
 นั้นว่าทำอย่างไรไม่ ฟังมาพบหนังสือสวดมนต์แปล
 ซึ่งหอพระสมุดวชิรญาณได้ขยับมาจากหอพระมณเฑียรธรรมฉบับ ๑ ได้มาจากเมืองเพชรบุรีฉบับ ๑
 ปรากฏอธิบายในหนังสือว่า แปลเมื่อในรัชกาลที่ ๒
 จึงทำให้เข้าใจว่า ทักล่าวว่าทำสังคายนาสวดมนต์
 นั้น คือ โปรดให้แปลพระปริตรทั้งหลายออกเป็นภาษาไทย
 นั้นเอง ๑ ความชอบสมควรด้วยเรื่องที่ปรากฏใน
 พระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่า ใน
 ครั้งนั้นได้โปรดให้พระเจ้าน้องนางเธอพระองค์เจ้า
 ศศิธรเป็นหัวหน้า ชักชวนพระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการ
 ฝ่ายในฝึกหัดสวดพระปริตร ให้ราชบัณฑิตยสถาน
 เข้าไปบอกที่พระทวารเทวราชมเหศวร์ ข้างในท้อง
 ต่อบนพระที่นั่งไพศาลทักษิณ นัยว่า ครั้งนั้นข้าง
 ในฝึกหัดสวดมนต์ได้ชำนาญแล้ว ทั้งอักษรสังโยค

๑. หนังสือสวดมนต์แปลที่กล่าวนี้ พระยาประสิทธิศาสตร์ (สะอาดสิงหนะ) ได้พิมพ์แล้ว

เรื่องสังคายนาสวดมนต์

๓๘๗

และท่านองคคตอกจนชัคค่านาน สวดได้ทุกสูตรตลอด
ภาณวาร จนถึงสวดท่านองภาคยักษิ์ ภาคพระ
เช่นพระสวดพิชิตฤษ เวลากลางวันแบ่งกันซ้อมเป็น
พวก ๆ เวลากลางคืนพร้อมกันไปสวด ที่ห้อง พระโรง
ใน เมื่อเสด็จออกว่าราชการแล้ว เสด็จขึ้นทรงฟัง
ข้างในสวดมนต์ถวายทุกคน

อีกอย่าง ๑ นั้นโปรดให้ตั้งโรงทานขึ้นที่ริมประตู
ศรีสุนทร ระหว่างกำแพง พระราชวัง กับ กำแพง เมือง
พระราชทาน อาหารเลี้ยงราษฎร ที่มีความ ข้าราชการมา
รับพระราชทาน และจัดแสดงธรรมเนียมมนต์พระสงฆ์
มาแสดงธรรมทานที่โรงทานนั้นทุกวันมิได้ขาด ๑

๑. การตั้งโรงทานนี้ มีคำเล่ากันว่า แต่เดิมพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังเป็นกรม ทรงพระดำริจัดตั้งขึ้นที่วังก่อน
ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชดำริ
เห็นชอบด้วย 22/04/2563 TUDC ธิสั่งว่าแต่เขาเป็นตางกรมยังอุตสาหืทำทาน ควรจะมี
ของหลวง จึงได้โปรดให้ตั้งโรงทานขึ้น อีกข้อ ๑ ที่โรงทานมีแก่น้อย
ข้างริมประตูศรีสุนทร เป็นที่สอนหนังสือเด็ก นับว่าเป็นโรงเรียนหลวง
ที่ได้จัดขึ้นเป็นครั้งแรก ข้าพเจ้าก็ได้เห็นเห็น เพราะโรงทานฟังรือเมื่อใน

เรื่องข่าวศึกพม่า

เมื่อข้^๔เกาะเอกคัก จุลศักราช ๑ ๑ ๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒
มีพระทวยหรือพม่ารูป ๑ ข้^๕อสมิเคียนอยู่เข้ามมาถึงกรุง-
เทพ ฯ โปรดให้เจ้าพนักงานถามคำให้การได้ความว่า
พระเจ้าอังวะปะคองสิ้นพระชนม์

ในที่ น้^๕จะ แทรก อธิบาย พระนาม พระเจ้าแผ่นดิน
พม่าสักหน่อย ด้วยพระนามพระเจ้าแผ่นดินพม่า
ที่ไทยเราเรียกกษัตริย์พม่าเรียก แปลกกัน อยู่หลาย
พระองค์ และเรียกตามปากตลาดไม่ตรงพระนามใน
ราชการด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายไทยเห็นจะเรียกอย่าง

รัชกาลที่ ๕ ด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่าการทั้งปวงเปลี่ยนแปลงมา โรง
ทานเป็นประโยชน์แต่แก่เจ้าพนักงาน ผู้จัดการมิได้เป็นประโยชน์แก่
ราษฎรจริงดังแต่ก่อน จึงโปรดให้เลิกเสีย ส่วนโรงเรียนซึ่งตั้งอยู่ที่
โรงทานนั้น จะมีมาแต่ใน รัชกาลที่ ๒ หรือมาขึ้น ในรัชกาลที่ ๓
ข้อนี้ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่เลิกเมื่อตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นแล้ว จึงเอามารวม
กับโรงเรียนหลวง

มอญจึงแปลลกกับพม่า   ไต่ให้สอยหนึ่งล้อมหาราช
วงศ์พงคาวการพม่า   เฉพาะนามพระเจ้าแผ่นดินใน
ราชวงศ์อลองพญา   ไต่ความดังนี้

รัชกาลที่ ๑   มังลองนายบ้านมุกไซโย   เป็น
ปฐมวงศ์   ไต่เสวยราชย์เมื่อขั้มะแม   จุลศักราช ๑๑๑๓
พ.ศ. ๒๒๙๕   ไทยเราเรียกว่าพระเจ้ามังลอง   ตาม
นามเดิมข้าง   พระเจ้าอลองพญาข้าง   พม่าเรียกว่า
พระเจ้าอลองมินตยาคยี่   แปลความว่า   พระบรม
โพธิสัตว์   ถ้าแปลตามศัพท์   อลอง   แปลว่า   หน่อ
มินตยา   แปลว่า   ขั้มะ   คยี่   แปลว่า   บรม, มหา
ถ้าจะแปลรวมความ   น่าจะแปลว่าพระเจ้าทรงธรรม
มากกว่าอย่างอื่น   แต่ไต่ยืนแปลกันว่า   พระโพธิสัตว์
เช่นใช้ในคำว่า   หน่อพระชินสีห์   ครองราชสมบัติอยู่
๘ ปี   ยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา   ที่ไม่ได้   ประ
ชวรกลับไป   สิ้นพระชนม์ในระหว่างทาง   เมื่อขั้มะโรง
จุลศักราช ๑๑๒๒   พ.ศ. ๒๓๐๓   ชนมาอยู่ไต่   ๕๕ ปี

รัชกาลที่ ๒   ไทยเราเรียกว่า   พระเจ้ามังลอก

ตามนามเดิม เป็นราชโอรสผู้ใหญ่ของพระเจ้าอลอง
 พญา ในพงศาวดารพม่าว่าไต๋เขิน (พระ) สิริธรรม
 ราชา และไต๋เมืองที่ปยินเขินเมืองส่วย แล้วไต๋อภิ-
 เชกเป็นพระมหาอุปราช เมื่อไ้ราชสมบัติ ชนาน
 พระนามว่าพระเจ้าสิริบรมมหาธรรมราชา ครองราช
 สมบัติอยู่ ๓ บั๊ก ๔ เดือน สิ้นพระชนม์เมื่อขมมะ
 จุลศักราช ๑๑๒๕ พ.ศ. ๒๓๐๖ ชนมาอยู่ไต๋ ๒๙ ปี
 พระเจ้ามังละองน พม่าเรียกว่า พระเจ้านองคอคย
 แปลว่า พระบรมเชษฐาธิราช

รัชกาลที่ ๓ ไทยเราเรียกว่า พระเจ้ามังระ (ที่
 ให้มาไต๋ไต๋ กรุงเก่า และให้กองทัพพม่ามารบ ครังกรุง
 ธนบุรี) เป็นราชโอรสที่ ๒ ของพระเจ้าอลองพญา
 ไ้เขินที่ (พระ) สิริธรรมราชา ไ้เมืองมะเยคเป็น
 เมืองส่วย เมื่อเสวยราชย์ชนานพระนามว่า พระเจ้า
 สิริบรมสิริธรรมมหาราชา ชนนทาธิบัติ ครองราชสม-
 บัติอยู่ ๑๒ ปี สิ้นพระชนม์เมื่อขมออก จุลศักราช ๑๑๓๘
 พ.ศ. ๒๓๑๙ ชนมาอยู่ไต๋ ๓๙ ปี พม่าเรียกว่า พระเจ้า

สินพยุฉิน แปลว่า พระเจ้าข้างเผือก เพราะได้ข้าง-
เผือกข้าง ๑

รัชกาลที่ ๔ ไทยเราเรียกว่า พระเจ้าจิงกูจา
ตรงกบพม่า แปลว่า ผู้กินเมืองจิงกู พม่าเรียก
อีกนาม ๑ ว่า จิงกูมิน แปลว่า ขุนหลวงจิงกู เป็น
ราชโอรสของพระเจ้ามังระ และได้เมืองจิงกูเป็น
เมืองส่วยอยู่ก่อน เมื่อเสวยราชย์ขนานพระนามว่า
พระเจ้ามหาธรรมราชาธิราช ครองราชสมบัติอยู่ ๕ ปี
ถูกมองหม่องซึ่งราชสมบัติ แล้วถูกพระเจ้าปะดุงปลง
พระชนม์เสียเมื่อขลุจตุลคักราช ๑๑๔๓ พ.ศ. ๒๓๒๔
ชนมายุได้ ๒๕ ปี

รัชกาลที่ ๕ ไทยเราเรียกว่า มองหม่อง เหมือน
พม่า แต่พม่าเรียกอีกนาม ๑ ว่า ปองคามิน แปลว่า
ขุนหลวงปองคา เพราะได้บ้านปองคาเป็นบ้านส่วยชน
อยู่แต่ก่อน เป็นราชบุตรพระเจ้ามังลอก ซึ่งราชสมบัติ
ได้ แต่ครองราชสมบัติได้ ๗ วัน ก็ถูกพระเจ้าปะดุง
จับสำเร็จโทษเสีย เมื่อในขลุจตุลคักรกน

รัชกาลที่ ๒ ไทยเรียกว่า พระเจ้าปะดุง เพราะ
 เหตุที่ไคเมืองปะดุงเป็นเมืองส่วย อยู่แต่ก่อน พม่าเรียก
 เป็น ๒ นาม นาม ๑ เรียกว่าปะดุงมิน แปลว่า ชุนหลวง
 ปะดุง ตรงกับที่ไทยเราเรียก อีกนาม ๑ เรียกว่า โย
 คอพญา แปลว่าพระโอยกาธิราช พระเจ้าปะดุงเป็น
 ราชโอรสที่ ๔ ของพระเจ้าอลองพญา ซึ่งราชสมบัตไค
 เมื่อขลุ จุลศักราช ๑๑๔๓ ก่อนตั้งกรุงรัตนโกสินทร์
 ปี ๑ เป็นผู้ที่ทำศึกชยเคียวกับไทยตลอดรัชกาลที่ ๑
 และต่อมาจนรัชกาลที่ ๒ เมื่อเสวยราชย์ชนาน พระ-
 นามว่า พระเจ้าสิริขรร ชยานันทยศ ตรีภูวนาทิตยา
 ธิบติ บัณฑิตมหาธรรมราชาธิราช ครองราชสมบัต
 ธิย ๓๘ ปี สิ้นพระชนม์เมื่อขลุ จุลศักราช ๑๑๘๑
 พ.ศ. ๒๓๖๒ ชนมายไค ๗๖ ปี พระเจ้าปะดุงนทสร้าง
 เมืองอมรปุระชนเป็นราชธานี

ขาคหลวงฝรั่งผู้ ๑ ไปอยู่ในเมืองพม่า เมื่อในแผ่นดิน
 ๒๒/๐๔/๒๕๖๓ TUBC
 คนของพระเจ้าปะดุงจดหมายเหตุไควว่า พระเจ้าปะดุงน
 ุร้ายนัก แต่ในการปกครองพระราชอาณาจกรมีความ

สามารถมาก แผลวราชอาณาเขตไปได้กว้างขวางได้
 เมืองยะไข่ เมืองมณีปุระ และเมืองกระแซ ซึ่งอยู่
 ทางทิศตะวันตกไว้ในอำนาจจนต่อแดนอินเดียของอังกฤษ
 ทำศึกมีชัยชนะ มาทุกทิศ มาแพ้แต่ไทย พระ-
 เจ้าประคอง เพ็ชร จะ ต เมืองไทย หลาย คราว ก็ ไม่ได้ ถึง
 ปรารภนา และมีแต่ไทยชาติเดียวทกล้ำเข้าไปตีหัว-
 เมืองในเขตแดนพม่าเมื่อแผ่นดินพระเจ้าประคอง พระ-
 เจ้าอังวะประคองมีราช โอรสด้วย อัครมเหสี ซอจินกาสุริยะ
 ตั้งให้เป็นอินแชะมหาอุปราช ๑ ราชบุตรชายอีก ๘ องค์
 ซอตะแคงปรอน ๑ ตะแคงทองอุ ๑ มุมิตตะแคง ๑
 มุประเยตะแคง ๑ ตะแคงเลิงอะแมง ๑ ประเยอิงเตง
 แมง ๑ ประเยยคชาแมง ๑ เลียงแคงตำแคง ๑ อิน
 แชะมหาอุปราชมีบุตร ๕ คน ซอสะโกสิงขยา ๑ จัก
 ภายแมง ๑ แสรกแมง ๑ ไปมุแมง ๑ สะโกสิงขยา
 บุตรใหญ่ของอินแชะมหาอุปราชมีบุตร ๒ คน ซอ
 โปมองตะแคง ๑ ตะแคงอุตัว ๑ จินกาสุริยะที่โตเป็น
 อินแชะอุปราชสิ้นพระชนม์ก่อนพระเจ้าอังวะประคอง ๑๐ บ

พระเจ้า ประคอง จึงตั้ง จักกาย แมง ราชันคคา ซึ่ง เป็น ขตร
 อินแชะชนเป็นมหาอุปราชแทนบิดา ครั้นพระเจ้าองวะ
 ประคองสิ้นพระชนม์แล้ว จักกายแมงซึ่งเป็นอินแชะจึง
 ใ้ราชสมบัติ ชนมาอยู่ได้ ๓๕ ปี เมื่อพระเจ้าองวะ
 จักกายแมงชนเสวยราชย์แล้ว เกิดไฟไหม้พระราชวัง
 ให้ ไทรพยากรณ์ ไทรทำนายว่า ซาตาเมืองอมรปุระ
 ไม่ดี จึงให้ย้ายราชธานีจากเมืองอมรปุระกลับมาตั้ง
 อยู่ที่เมืององวะ

รัชกาลที่ ๗ ไทยเราเรียกว่า พระเจ้าจักกายแมง
 ตรงกับจักกายมิน แปลว่า ขุนหลวงจักกาย เป็น
 ราชันคคา ของ พระเจ้าประคอง คือเป็น โอรสองค์ ใหญ่ของ
 พระมหาอุปราช ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปเสียก่อนพระเจ้า
 ประคอง ๆ จึงตั้งจักกายแมงเป็นพระมหาอุปราช เมื่อ
 ใ้เสวยราชย์ ชนนาน พระ นามว่า พระเจ้า สิริศิริภู
 นาทิตยาศิขิต บวรบิณฑิตมหาธรรมราชาธิราช แต่
 พม่าเรียกว่า พระเจ้าพระคยิตอ "แปลว่า พระบิตุลา
 ธิราช พระเจ้าจักกายแมงคิดจะทำศึกกับไทยในรัช-

กาลที่ ๒ เมื่อข่มะโรงโทศก จุลศักราช ๑๑๘๒ พ.ศ.
๒๓ ๖๓ (คงจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) แต่เกิดรบกับ
อังกฤษแพ้สงคราม อยู่มาเมื่อสิ้นปีเพื่อน จึงถูกเอา
ออกจากราชสมบัติเมื่อข่มะระกา จุลศักราช ๑๑๘๕ พ.ศ.
๒๓๘๐ (ตรงกับในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์)

รัชกาลที่ ๘ ไทยเราเรียกว่า พระเจ้าตากมวง
พม่าเรียกว่า สारวคมีน ความตรงกัน แปลว่า
ขุนหลวงเมืองสารวค เพราะเคยโตเมืองสารวคเช่น
เมืองส่วย ไ้ราชสมบัติด้วยกำจัดพระเจ้าจกกายมวง
ผู้เป็นพระเชษฐา ขนานพระนามว่า พระเจ้าสิริยวรา
ทิตยโลกทีปวิไชยมหาธรรมราชาธิราช ย้ายกลับไป
ตั้งเมืองอมรปุระเป็นราชธานี ครองราชสมบัติอยู่ ๕ ปี
กับ ๖ เดือน สิ้นพระชนม์เมื่อข่มะเมย จุลศักราช
๑๒๐๘ พ.ศ. ๒๓๘๘ (ตรงในรัชกาลที่ ๓) ชนมา
ได้ ๗๐ ปี

22/04/2563

TUDC

รัชกาลที่ ๕ ในหนังสือไทยที่พบ เรียกแต่ว่าพระ
เจ้าอังวะ พม่าเรียกว่า พุกามมีน แปลว่า ขุนหลวง

พุกาม เพราะไต่เมืองพุกามเป็นเมืองส่วยอยู่แต่เดิม
เป็นราชโอรสของพระเจ้าสารวดีรัชกาลที่ ๘ เมื่อ
เสวยราชย์ชานพระนามว่า พระเจ้าสิริธรรมคิดก
บรมหาราชอิราช ครองราชสมบัติอยู่ ๖ ปี ๓ เดือน
ทำสงครามครั้งที่ ๒ เพื่ออังกฤษ ถูกเขาออกจากราช
สมบัติ เมื่อปีชวด จุลศักราช ๑๒๑๔ พ.ศ. ๒๓๕๕
(ตรงกับรัชกาลที่ ๔)

รัชกาลที่ ๑๐ พระเจ้ามณฑก เรียกตองกนทั้งไทย
และพม่า เป็นโอรสพระเจ้าสารวดี เป็นผู้ทำจัด
พระเจ้าพุกามออกจากราชสมบัติ ชานพระนามว่า
พระเจ้าสิริบรมวิชัยนันทยศ บัญญัติยมหาธรรมราชา
อิราช สร้างเมืองมณฑะเลชนเป็นราชธานี ครองราช
สมบัติอยู่ ๒๕ ปี ๗ เดือน สิ้นพระชนม์เมื่อปีชวด
จุลศักราช ๑๒๔๐ พ.ศ. ๒๔๒๑ (ตรงในรัชกาลที่ ๕)
ชนมายุได้ ๖๕ ปี

22/04/2563

TUDC

รัชกาลที่ ๑๑ พระเจ้าสิริข้อย หรือ สิข้อย เรียก
ตรงกนทั้งไทยและพม่า ด้วยเหตุชานนี้ขึ้นไทยใหญ่

เรื่องข่าวศึกพม่า

๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔
 ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐
 ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐
 ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐
 ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐
 ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐
 ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐
 ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐
 ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐

ในครั้ง เมื่อพระเจ้าจิงกุกา ไ้ราชสมบัติเมืองพม่า
 ใหม่ ๆ นั้น พวกเมืองมณั้บระชค้แข็งไม่ยอมเป็นเมือง
 ขนดงแต่ก่อน พระเจ้าองวะจิกกายแมงปราชยปราม
 เมืองมณั้บระไ้เรียบรือบแล้ว คิดจะยกกองทัพเข้า
 มาตีเมืองไทย เพื่อจะให้ปรากฏเกียรติยศว่าทำการ
 ชึ่งพระอัยกาทำไม่สำเร็จนั้นได้ จึงให้ลงมือรวบรวม
 กำลังตงกองทัพเมืองเมาระตมะ และให้ต่อเรือสำหรัย
 บรรทุก พละทหาร ที่ เมือง ตะนาวศรี และเมือง มะริด เป็น

อันมาก ข้าพเจ้าที่พม่าเตรียมกองทัพทราบดีถึงกรุงเทพฯ ๑
 เมื่อเดือน ๑๑ ปีมะโรงโทศก ด้วยพระยาภักดีสงคราม
 สมิ้งฮาตมาตกของตระเวน ซึ่งไต่ออกไปลาศตระเวนสืบ
 ข่าวทางแดนพม่า จึงได้ย้ายเยลระนายค่านโข่ง อ้ายงะ
 รัตนะ อ้ายงะโค ซึ่งเจ้าเมืองเมาระตมะให้คุมไพร่
 เข้ามาสืบราชการ หนตำบลค่านลุมซ่าง ส่งตัวเข้ามา
 ยังกรุงเทพฯ ๑ อ้ายพม่าให้ถวาทว่าพระเจ้าอังวะ (ปะดุง)
 องค์เก่าสิ้นพระชนม์แล้ว อินแซะผู้หลานไต่เป็นพระ-
 เจ้าอังวะแล้วให้หาเจ้าเมืองทะวาย เจ้าเมืองเซียง เจ้า
 เมืองเมะลาเลิง ขึ้นไปทูลกราชการ จะเข้ามาตีกรุง
 สยาม และว่าเมื่อเดือน ๘ สมิ้งฮาตมาตกจ่ายรามัญ
 หนักความไข่ออกไปเมืองมะริค บอกพม่าว่ากรุงเทพฯ ๑
 เกิดความไข้ผู้คนล้มตายระส่ำระสายเป็นอันมาก เจ้า
 เมืองเมาระตมะจึงแต่งให้งะสอยตา เจ้าเมือง พังคานนาย
 ไพร ๘๓ คนเข้ามา ขี้ไทยทาง ทำกินแคง แขวงเมือง
 กาญจนบุรีไปสืบ ถ้าไต่ความจริงถึงสมิ้งฮาตมาตกจ่าย
 กล่าวแล้ว เจ้าเมืองเมาระตมะ เจ้าเมืองมะริค จะชน

ไปทูลพระเจ้าอังวะ ให้ยกกองทัพมาทางเมือง เมาะตะมะ
 พระยาถลาง แต่งคน ไปสืบราชการ ทางเมืองมะริด เมือง
 ตะนาวศรี ก็ได้ความว่า พะม่าลงมาตั้งต่อเรือชน
 เป็นอันมาก เมื่อได้ข่าวทั้ง ๒ ทาง ความยุติตองกัน
 จึงทรงปรึกษาพระราชวงศานุวงศ์เสนาบดีเห็น
 พร้อมกันว่า การทัพมาตระเตรียมกองทัพ ข้างฝ่าย
 ไทยจะนิ่งประมาทไม่ได้ ควรให้มีกองทัพไทยไปตั้งชก
 คาทัพอยู่ พม่ารู้ว่าไทยรู้ตัวและมีกองทัพไปตั้งสกก
 อยู่ก็จะไม่ยกมา แม้นถ้ายกมาจริง กองทัพที่ยกไปก็
 จะได้ประทะประทั่งถ่วงไว้ พอจะกะเกณฑ์กองทัพใหญ่
 ยกไปช่วยกันได้ทัน จึงโปรดให้จกกองทัพยกไปจาก
 กรุงเทพ ๗ หลายกอง ให้พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่น
 ศกทิพลเสพเป็นแม่ทัพคุมพลไปตั้งชกคาทัพอยู่ที่เมือง
 เพชรบุรีของ ๑ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น
 เจษฎาบดินทร์ เป็นแม่ทัพ คุมคนหมื่นหนึ่ง ไปตั้งชกทัพ
 ทางบ้านเมืองราชบุรี เมืองกาญจนบุรีทาง ๑ กองทัพ

ทั้ง ๒ ทพน ไต่ยกไปจากกรุงเทพฯ พร้อมกัน ณ
วันศุกร์เดือน ๑ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ยี่มะโรงโทศก^๑

ส่วนทางหัวเมืองยักษ์ไต่ฝ่ายตะวันตกนั้น ได้ความ
ในหนังสือเก่าที่เมืองนครศรีธรรมราชว่า ในครั้งนั้น
โปรดให้พระยากลาโหมราชเสนา (บิดาเจ้าพระยายม
ราช สุข) คุมพลไปตั้งรักษาเมืองสงขลาของ ๑ พระ
ยาครลำแดงไปรักษาเมืองสงขลาของ ๑ พระยาพิชัย
สงครามไปรักษาเมืองพัทลุง กอง ๑ และเกณฑ์พล
เมืองสงขลาเมืองพัทลุงรวมกัน (ผู้ใดจะเป็นหัวหน้าหา
ปรากฏไม่) ยกออกไปตั้งต่อเรือสำหรับบรรทุกพล

๑ ทางที่พม่าเคยเดินกองทัพเข้ามาตี เมืองไทย มาได้ ไกลกว่า
ทางอื่น มี ๒ ทาง คือ ข้างเหนือทางด้านพระเจดีย์สามองค์เข้าทาง
เมืองกาญจนบุรี ทางนี้ที่พระมหาอุปราชยกเข้ามาครั้งกรุงเก่า และ
พระเจ้าปะดุงยกเข้ามาครั้งรัชกาลที่ ๑ จึงให้กองทัพพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปตั้งขัดไว้ ที่เมืองกาญจนบุรี อีกทางหนึ่งอยู่
ข้างใต้ ^{TUDC}เดินจากเมืองตะนาวศรีเข้ามาตรงด่านสิงขร แล้วเดินเรียบ
ชายทะเลขึ้นมาเมืองกุย, เมืองปราณ, เมืองเพชรบุรี [ทางนี้ที่พม่า
ยกมาคราวเสียกรุงเก่า จึงโปรดให้กรม พระราชวัง บวรมหาศักดิพล
เสพคุมพลไปตั้งขัดอยู่ที่เมืองเพชรบุรี

เรื่องข่าวศึกพม่า

ทหารที่เมืองสตูล ๑ คว้ยมีเหตุไม่ไว้ใจหัวเมืองแขก
จึงจะปรากฏต่อไปข้างหน้า ส่วนที่เมืองนครศรีธรรม
ราชนั้น เวลานั้นพระยานคร (น้อย) บัวย ไปรดให้
พระยาวิชิต ณรงค์ คุม กำลัง ลงไป ช่วย รักษา การ อยู่ ที่
เมืองนคร ๑ และให้ พระพงศนรินทร์ ซึ่ง เป็น ลูก เณร
พระเจ้ากรุงธนบุรี รัยราชการ เป็น หมอ หลวง อยู่ ลง ไป
รักษาพระยานคร ๑ มี ท้องตรา ส่ง ลง ไป ว่า ถ้า พม่า
เข้า ศึก ยก มา ให้ พระยานคร ๑ เป็น แม่ทัพ (พระยาวิชิต
ณรงค์ เป็น ปลัด ทัพ) พระพงศนรินทร์ เป็น ยก กระ บั ตร์ ทัพ
ยก กอง ทัพ เมือง นคร ๑ ไป ต่อ สู้ อี ก ทัพ ๑ ได้ ความ ใน
หนังสือ เก่า ส่วน หัว เมือง ขั กษ ไต ฝ่าย ตะวัน ตก ดัง นั้น ทำ
ให้ เข้าใจ ว่า ทาง ข้าง ฝ่าย เหนือ คอง มี กอง ทัพ ไป ตั้ง คัก
พม่า ที่ จะ ยก มา ทาง ค่าน แม่ ล้า เมา เข้า ทาง เมือง ตาก
อิก กอง ๑ แต่ หา ปรากฏ ใน หนังสือ เรื่อง ไต ไม่

22/04/2563

พระเจ้าลูกยาเธอ

TUDC

กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

เสด็จ

๑. เมืองสตูลเวลานั้นยังขึ้นเมืองไทรบุรี แต่เข้าใจว่าเชื้อสายของ
พระยาอภัยนุราช (บั้งนุ) เห็นจะปกครองอยู่

ไปตั้งทัพหลวงอยู่ที่แม่น้ำน้อยเมืองกาญจนบุรี^๑ แต่ง
 ให้พระยารัตนจักรไปสืบราชการ^๒ จับได้พม่าที่ด่าน
 มองละแขวงเมืองทะวาย ๘ คน เอาตัวมาถาม พม่า
 ให้การว่า เจ้าเมืองทะวาย ให้ปลุกฉางข้าว^๓ ขึ้น ๓ ฉางว่า
 จะขนข้าวเมืองยะไข่^๔ มาไว้ณฉาง^๕ เดือน ๖ เดือน

๑. ที่จดไว้ในหนังสือ พระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากร
 วงศ์ ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไปตั้งอยู่ที่แม่น้ำน้อย
 ที่เมืองกาญจนบุรีนั้น คือ ตั้งอยู่ที่ตรงเมืองกาญจนบุรีทุกวันนี้เอง
 เมืองกาญจนบุรีเก่าตั้งอยู่ที่เขาชนไก่^๖ ริมแม่น้ำแควใหญ่เหนือขึ้นไป
 ถ้าพม่ายกกองทัพบกต้องเดินทางนั้น แต่ในชั้นหลังเมื่อพม่ายก
 ข้ามแนวเขาบรรทัดเข้าถึงสามสบแล้ว แยกกันเข้ามาได้เป็น ๒ ทาง
 เดินทางลาดหญ้าทางเก่าทาง ๑ ล่องแพทางเมืองไทรโยคลงทางแม่น้ำ
 น้อยหลักเมืองกาญจนบุรีเก่ามาได้อีกทาง ๑ ครั้งนั้นไทยจึงไปตั้ง
 ทัพขึ้นข้างตรงที่แม่น้ำแควใหญ่กับแควน้อยร่วมกัน เพื่อจะรับกองทัพ
 พม่าได้ทั้ง ๒ ทาง ตรงนี้เป็นที่เหมาะแก่การป้องกันข้าศึกพม่า
 ถึงรัชกาลที่ ๓ จึงโปรดให้ย้ายเมืองกาญจนบุรีเข้ามาตั้งเป็นเมืองมบ้อม
 ปราณที่ตรงนี้

22/04/2563

TJDC

๒ เมืองยะไข่อยู่ริมชายทะเลอ่าวเบงกอล โดยปรกติเป็นเมือง
 เอกราชชาติ ๑ ต่างหาก ต่อคราวใดพม่ามีอำนาจมาก จึงได้
 เมืองยะไข่ไว้ในอำนาจ ถ้าอำนาจพม่าลดลงเมื่อใด เมืองยะไข่
 ก็กลับเป็นอิสระอีก เป็นต้นมาหลายครั้งหลายคราว พระบาท

๗ จะให้ตั้งกองทำนาที่เมืองทะวายสะสมเสียบยงอาหาร
ให้พอแล้ว บั่มะเส็งตรัคกจะยกกองทัพเข้ามาตีกรุง

เทพ ฯ

กองทัพกรุงเทพ ฯ ตั้งกักด่านอยู่จนเข้าฤดูฝน ไม่มี

กองทัพพม่า ยกมา ทรงพระราชดำริเห็นว่า พม่าให้

ปลุกยุงฉางล่าเลี้ยงเสียบยงอาหารมาส้ารองไว้ เห็น

จะคิดทำการสงครามต่อข้างหน้า ในเวลานั้นเข้าฤดูฝน

พื่นฤดูที่กองทัพพม่าจะยกเข้ามาได้สะดวก เห็นจะไม่

มคักมาในฤดูฝนนั้น จึงโปรดให้มีตราให้หากองทัพ

พระเจ้านอญยาเธอ กรมหมื่นศกทิพลเสฟ และพระเจ้า

ลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ กลับคืนมา

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งว่า ทรงสอบดูในพงศาวดาร

ถ้าพม่าตีเมืองมอญเมืองยะไข่ไว้ได้ในอำนาจเมื่อใดแล้ว เป็นมาตี

เมืองไทยด้วยทุกครั้ง นับตั้งแต่พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตี้ (สุวรรณ

เอกฉัตร) เป็นต้นมา เมื่อบั่มะโรงโทศกนั้น เมืองยะไข่เป็นเมือง

ขึ้นพม่า ๆ ตีได้แต่ครั้งพระเจ้าปะดุง พม่าจึงคิดจะเอาเมืองยะไข่มา

เป็นเสบียงทำศึกกับไทย

กรุงเทพฯ ทั้ง ๒ กอง ให้เจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์
พระยามหาโยธา คมพลอยู่พอรักษาการ และมีตรา
ให้หาพระยา กลาโหม ราชเสนา กลับเข้ามา คม กอง พัพ
เป็นจำนวน ๓ ๐ ๐ ต่งชคทพอยุทเมืองราชบุรีแห่งเดียว

อนึ่งในเรื่องชคทพคราวนี้ ความปรากฏในพระ-
ราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่า เจ้าฟ้า
กรมหลวงพิทักษ์มนตรี มีลายพระหัตถ์ ไปให้ทูลกรม-
หมื่นศักดิ์พลเสพลชัย ๑ ว่าด้วยความประพฤติของ
พวกกองทัพที่ออกไปตั้งอยู่หัวเมือง เจ้าพระยาทิพ
ากรวงศ์ท่านได้ลงลายพระหัตถ์ไว้เต็มสำเนา ข้าพเจ้า
เห็นว่ามีคติอยู่ข้างไม่ควรจะยกไปเสีย จึงได้คัดมาลงไว้
ดังต่อไปนี้

“เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทรงทราบความ

22/04/2563 ๑ มีคำผู้ใหญ่สืบกันมาว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากราชการที่พคราวนั้น ทรงปรารภถึงเหตุ
ที่ได้เสด็จกลับมาโดยสวัสดิภาพ จึงทรงพระราชศรัทธาสร้างวัด
จอมทองซึ่งเป็นวัดเก่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
พระราชทานนามวัดจอมทองเปลี่ยนใหม่ ว่าวัดราชโอรส

ประพฤติของพวกกองทัพที่ตั้งอยู่เมืองเพชรบุรี จึงมีจดหมายบอกไปถึงเจ้าพระยาโกษาธิบดี พระยาเสนา
 ภูเขตร์ให้กราบทูล กรมหมื่นคึกคัก พลเสพ ใจ ความว่ามีหนังสือห้ามปรามเตือนสติออกมา เกล็ดอกว่าจะไม่เห็น
 คว้ย จะว่ามีอิจฉาเกล็งใส่ความ คว้ยไม่มีค้วว่า เป็น
 แต่ค้าเล่าลือ บคนไต่ความชักร คว้ยกันมากแล้ว ว่ากัก
 เรือราษฎรเก็บเรือจะล่าเลี้ยงชาว เจ้าของเรือ ก็เป็น
 บ่าว นายทัพ นายกองต่างมี อาญา สัทธิตุ มครอง เสี่ย สัน
 เวียนแต่ ลากไป ลากมา เกือบจะ วิวาทชก ต่อยกัน ที่ใคร
 โฉดเขลาเก็บไต่ก็ส่งไปล่าเลี้ยง ที่มีสติขัญญาซ่าของ
 ถึงใจก็รอดค้ว โดยแต่เรือจะเข้าออกก็ตองเสี่ยเบิก
 ล่องนำตาลหม้อหนึ่งจึงได้เข้ามา แล้วราษฎรมีชาว
 อยู่แถวบนหนึ่งก็ตองจิดชอ เอาเสี่ย บนหนึ่ง นำตาล
 ราษฎรชอชายกัน ๖ หม้อเป็นเงินบาทเฟื่อง ก็จิดชอ
 ว่าเป็นหลวง ๗ หม้อบาท จะปรึกษาราชการ ก็เป็น
 พวก ๆ กน ถ้อยความเก่าใหม่ก็เอามาว่า สักสน
 บรรดา สิ่งของ ในเมือง เพชรบุรี หาพอ ความคึกคัก นายทัพ

22/04/2563

TUDC

ควรโดยชอบแก่ราชการ”

ที่พม่าไม่ยกเข้ามาคราวนั้น เหตุด้วยพวกเมือง

มณฑลบูรพาเรียบชนอก พม่าต้องส่งกำลังไปปราบเมือง

มณฑลบูรพา พวกเมืองมณฑลบูรพาไปอาศัยกำลังเมืองฮัสสัม

ซึ่งอยู่ติดแดนแผ่นดินอินเดียของอังกฤษ เมื่อครั้ง

พระเจ้าปะดุงยกกองทัพไปตีเมืองยะไข่ เมืองมณฑลบูรพา

เมืองกระแซ พม่าก็ยกกรุกเข้าไปจนถึงเมืองฮัสสัม

และเมืองจิตตะเกิง ซึ่งอังกฤษถือว่าอยู่ในอาณาบริเวณ

ของอังกฤษ แต่ในเวลาเมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้าปะดุง

อังกฤษกำลังทำสงครามอยู่ในอินเดียข้างตะวันตก

และข้างเหนือ จึงจำต้องออกหนุนผ่อนผันเอาใจพม่า

ครั้นมาถึงแผ่นดินพระเจ้าองวะจิกกายแมง อังกฤษ

ว่าการสงครามทางอื่น เมื่อพม่าเข้าไปปราบปราม

หัวเมืองซึ่งพระเจ้าปะดุงได้อำนาจไว้ในที่ต่อเขตแดน

อังกฤษ ๆ จึงเข้าออกหนุนพวกทเขนอริกับพม่า เป็น

มูลเหตุที่พม่าจะเกิดวิวาทชนกับอังกฤษ ทั้งจะปรากฏ

เรื่องราวต่อไปข้างหน้า

22/04/2563

TDDC

เรื่องราวที่หายไปเมืองจันทบุรีที่ ๒

บมระเส็ง เมื่อเดือน ๓ บมระโรงโตศก ถึงฤดูสำเภา
 ทรศก เข้ามาจากเมืองจันทบุรี ได้ข่าวว่าพระเจ้ากรุงจันทบุรี
 จ.ศ. เกยเซ่งสนพระชนม์ และพระเจ้ากรุงจันทบุรี
 ๑๑๘๓ องค์ใหม่มีราชสาส์นเข้ามาฉบับหนึ่ง มีใจ—
 พ.ศ. ความว่า พระเจ้ากรุงจันทบุรีองค์ใหม่ยังใช้
 ๒๓๖๔ ศักราชเกยเซ่ง ๓ อยู่ มีราชสาส์นแจ้งให้ประ
 เทศทมิทางพระราชไมตรีทราบทั่วกันว่า พระ
 เจ้ากรุงจันทบุรีเกยเซ่งพระราชบิดาเสวยราชสมบัติ
 ได้ ๒๕ ปีสนพระชนม์ เมื่อยังมีพระชนม์อยู่ได้
 ทรงพระอักษรไว้ว่า ตั้งแต่ได้ราชสมบัติทรง

๑. วิธีนับศักราชอย่างจีนนั้น เมื่อตั้งรัชกาลใหม่ ขนานนาม
 รัชกาลอย่างเช่นว่า เกยเซ่ง เป็นต้น แล้วนับศักราชตามลำดับปีใน
 รัชกาลเช่นว่าเกยเซ่งปีที่ ๑ ตั้งแต่ปีแรกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น
 เสวยราชย์แล้วนับต่อไปว่าเกยเซ่งปีที่ ๒ เกยเซ่งปีที่ ๓ โดยลำดับ จน
 เปลี่ยนรัชกาลใหม่ก็ตั้งนามแผ่นดินใหม่ และนับศักราชตามนาม
 รัชกาลใหม่เป็นปีที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ต่อไป เมืองญี่ปุ่นและเมืองญวน

อุตสาหะทำนุบำรุงแผ่นดิน ข้าศึกศัตรูมีมากได้จัก
 กองทัพไปปราบปรามจันรายคาบ บ้านเมืองอยู่เย็น
 เป็นสุข เมื่อข่มะโรงโทศกนัพระชนม์ได้ ๖๑ ปี ศักราช
 เกียเชิง ๒๕ ทำขึ้นชีวใหญ่ แต่บรรดาเมืองชนใหญ่
 น้อยมาขึ้นชีว ซึ่งโปรดให้ยกส่วยและอากรเงินติดค้าง
 พระราชทานให้เป็นเงินยลีสืบล้านตำลึงเงิน (คิดเป็น
 เงินไทยหกแสนสองหมื่นห้าพันชั่ง) ซึ่งยกส่วยและ
 อากรให้ขุนนางและราษฎรทงน เพื่อจะให้มีความสุข
 ทั่วกัน เมื่อยมะโรงโทศก ขุนนางและเมืองชนมาแจ้ง
 ว่า ฤคยุฝนนับบริบูรณ์ อาณาประชาราษฎรทำนาได้ผล
 มากก็มีความยินดีนัก เมื่อณเดือน ๗ ชน ๑๕ ค่ำ เป็น

ก็ได้นับศักราชวิธีเดียวกันอย่างนี้ ผู้ที่จะจารึกศักราชถอยหลังจำจะ
 ต้อง ลำดับ พระเจ้าแผ่นดิน และจำปี รัชกาล ของพระเจ้าแผ่นดิน ได้ทุก
 พระองค์ ข้อที่ว่าพระเจ้า บัถถึงองค์ใหม่ยังใช้ขึ้นไปศักราชเกีย เชิงอยู่
 ดังปรากฏในหนังสือสนั้น เพราะเหตุว่า พระเจ้าเกียเชิง สิ้น พระชนม์
 22/04/2563 TUDC
 จะคลาดเคลื่อน จึงใช้นามแผ่นดินเก่าให้ตลอดปีไปตั้งศักราชใหม่
 เอาวันชวอดขึ้นปีใหม่ตรุษจีน

ฤๅษีอื่น เสด็จไปประพาสเยี่ยมมโหเข็นที่สขาย ก็ยัง
 ทว่ามีพระโรคมาเบียดเบียนไม่ ยังมีพระกำลังอยู่ ชน
 เขาลงเขาก็กแข็งแรง และสวณนเข็นที่เข็นมาแต่ก่อน
 ครั้นเสด็จ มา กลาง ทาง เข็น ฤๅษีอื่น จึง เกิด พระ โรค
 วานนทรงมาข้ามเนินมาถึงสวณเยี่ยมมโห ให้ยังเกิด
 เสมหะปะทะขึ้นมา ครั้นเวลาค่ำพระโรคกำเริบมากชน
 ทรงพระราชดำริเห็นว่าจะไม่คงพระชนม์ชีพแล้ว ทรง
 ระลึกรถึงความหลังอย่างพระอัยกาทรงประพฤติมา จึง
 สั่ง ขุนนาง ผู้ใหญ่ให้ เฝ้าจดหมาย เหตุ ความ ชอบ ไทจ้อ
 มาตรัสบอกแก่ ขุนนาง ผู้ใหญ่ว่า จดหมายนเมื่อณ
 เดือน ๖ ชน ๑๐ ค่ำเวลารุ่ง คักราชเกษเชิงไค ๑๘ ปี
 มีอายุเหล้าร้ายลอบเข้าไปในวัง ชนบนหลังคาไทจ้อ
 เขียนเหลง พระราช บัตร ยิงอายุ เหล้า ร้าย ตาย สอง คน
 พวกเพื่อนพลัดตกลงมา จับไคอายุเหล้าร้ายหลายคน
 ไทจ้อมีความชอบจึงตั้งให้เป็นเจ้าตชันอ่อง แล้วบัตร
 เราคนนรูกุณบิดามารดามีสติปัญญามาก ควรจะ
 ครอบราชสมบัติกรุงบักกิ่ง ไคแล้ว ตรัสสั่งสอน ตชันอ่อง

22/04/2563

TUDC

ว่า ธรรมดาเป็นพระเจ้าแผ่นดินให้รู้ จักคนดีและคนชั่ว
 และให้รักใคร่อาณาประชาราษฎร์ ความทงนไคสัง
 สอนอยู่เนือง ๆ ให้จำไว้จะได้รักษาบ้านเมือง เราครอง
 ราชสมบัติ จนอายุ ไคถึง ๖๑ ปี ก็เป็น ขณู มาก อยู่แล้ว
 อยู่ภายหลังถ้าตงอยู่ในค้ำสังสอน ถึงจะตายไปก็ไม
 เป็นห่วง และ พระเจ้า กรุงจีน แต่ก่อน ชิง ออก ไป สัน
 พระชนม์นอกพระราชวังมอญ และ ทสวณนเคยเสด็จ
 ไปมามีไคขาดก็เหมือนพระราชวัง สันพระชนม์แล้ว
 ให้งูขาวห่มขาวแต่ ๒๗ วัน แล้วให้แจกกงูหมาย
 ประภาค ข้าว ร้องไป ตามหัวเมือง ให้จนทว พระเจ้า
 เกยเซงสันพระชนม์เดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ คักราช
 เกยเซง ๒๕ บัมะโรงโทศก

ครนถงเดือน ๖ บัมะเส็งตรศก จุลศักราช ๑๑๘๓
 จึงโปรดให้พระยาสวัสดิสุนทรเป็นราชทูต หลวงขวร
 เสนาเป็นอุปทูต หลวงพจนานภิมณฑเบเนตรทูต ขุน
 วนจวจาเป็นบนสอ ขุนพจนานพจิตรเป็นทองสอใหญ่
 เชิญพระราชสาส์นออกไป คำนับ พระศพ พระเจ้าเกยเซง

๒๒/๐๔/๒๕๖๓

TUDC

๑๒ ขบขหนึ่ง ทรงยินดีต่อไท่จ้อตชินออง ซึ่งได้เสวย-
 ราชย์ ไซยหอนามแผ่นดินว่า พระเจ้าตากวาง
 ๑๓ ขบขหนึ่ง ใจความว่า พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้า
 ๑๔ กรุงศรีอยุธยา เจริญทางพระราชไมตรีมาถึงสมเด็จพระ
 ๑๕ พระเจ้ากรุงปักกิ่งพระองค์ใหม่ ด้วยมีพระราชสาส์น
 ๑๖ แจงเข้าไปโดยทางพระราชไมตรีว่า สมเด็จพระเจ้า
 ๑๗ กรุงปักกิ่งเกียเซงผู้ใหญ่ ตั้งแต่ได้ครองราชสมบัติมา
 ๑๘ จนสิ้นพระชนม์ พระองค์มีความอุตสาหะทำนุบำรุง
 ๑๙ แผ่นดินโดยสัตย์โดยธรรม มีคุณแก่พระวงศ์านุวงศ์
 ๒๐ เสนาบดีอาณาประชาราษฎรยิ่งนัก ควรที่จะทำการ
 ๒๑ ฉลองพระเดชพระคุณตามอย่างแต่ก่อน จึงขวงสรวง
 ๒๒ เทวคาฟ้าและดินไหวพระอัยกาอัยกแล้ว รัชครอง
 ๒๓ ราชสมบัติตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้า
 ๒๔ เกียเซงผู้ใหญ่ซึ่งทรงสั่งไว้นั้น กรุงเทพมหานคร
 ๒๕ ศรีอยุธยายินดียิ่งนัก จึงแต่งตั้งให้พระยาสวัสดิสุนทรราช
 ๒๖ ทูต หลวงบวรเสนาอุปทูต หลวงพจนานาภิมนตรี
 ๒๗ ทูต ขุนพินิจวาจาบนสื่อ ขุนพจนานาพิจิตรท่งสื่อใหญ่

22/04/2563

TUDC

เชิญพระสุพรรณบัฏ ราชสาส์น และเครื่องมงคล
 ราชบรรณาการออกมาทรงยินดี (สิ่งของเครื่องราช
 บรรณาการคือ) ข้างหน้า อำพันทองหนักชั่ง ๑ ข้างใน
 หนักชั่ง ๑ กรักขี ข้างหน้าหนัก ๓ หาย ข้างในหนัก
 หาย ๑ การบูร ข้างหน้าหาย ๑ ข้างในห้าสิบชั่ง
 พิมเสนเอก ข้างหน้าชั่ง ๑ ข้างใน ๘ ตำลึง พิมเสนโท
 ข้างหน้า ๒ ชั่ง ข้างในชั่ง ๑ ผลกระเบา ข้างหน้า ๓ หาย
 ข้างในหายห้าสิบชั่ง แก่นไม้มะเกลือ ข้างหน้า ๓ หาย
 ข้างในหายห้าสิบชั่ง สุพรรณถัน ข้างหน้าหาย ๑
 ข้างในห้าสิบชั่ง นอระมาด ข้างหน้า ๖ ยอด ข้างใน
 ๓ ยอด หางนกยูง ข้างหน้า ๑๐ หาง ข้างใน ๕ หาง
 บักบก ข้างหน้า ๖๐๐ ข้างใน ๓๐๐ บัก คีปลี ข้างหน้า
 หาย ๑ ข้างในห้าสิบชั่ง งาช้าง ข้างหน้าสี่ห้าหาย
 สิบสองกึ่งหนัก ๓ หาย ข้างในสี่ห้าหายหกกึ่งหนักหาย
 ห้าสิบชั่ง ^{๒๒๖04/๒๕๖๓} ขนบก ^{๒๒๖๐๔} ข้างหน้าหาย ๑ ข้างในห้าสิบชั่ง
 กากกระรูนจันทบุรี ข้างหน้า ๗ ตำลึงไทย ข้างใน ๓
 ตำลึงไทย เปลือกกล้วยตาก ข้างหน้าหาย ๑ ข้างใน

ห้าสิบชั่ง เปลือกส้มผลแห้ง ข้างหน้าหยาบ ๑ ข้างใน
 ห้าสิบชั่ง รง ข้างหน้า ๓ หยาบ ข้างในหยาบห้าสิบชั่ง
 กระวาน ข้างหน้าสามหยาบ ข้างในหยาบห้าสิบชั่ง ผาง
 ข้างหน้า ๓๐ หยาบ ข้างใน ๑๕ หยาบ พรหมวิสูตร ข้างหน้า
 ๒ ฝืน ข้างในฝืน ๑ ผาโมรแดง ข้างหน้า ๑๐ ฝืน
 ข้างใน ๕ ฝืน พระราชสาส์นมีไปในการค้ำนยพระศพ
 พระเจ้าเกยเซงออกคบบหนึ่งใจความว่า จักไต่เทียบ
 ใหญ่หนักเล่มละสี่ชั่ง ๑๐ ดอก รูปเล็กหนักดอกละ
 ห้าชั่ง ๑๐ เล่ม กฤษณาอย่างคี่หนัก ๑๐ ชั่ง จันทน์
 ชมค หนัก ๒ หยาบกบยสี่ชั่ง ออกมาจุดเผาสักการะ
 พระศพพระเจ้าเกยเซง

เรื่อง ทางพระราชไมตรี ในระหว่าง กรุงสยาม กับ
 กรุงจีน ควรจะต้องอธิบายในหนังสือหน้าอ ย ทางพระ-
 ราชไมตรีระหว่าง ๒ พระนครนี้ มีมาตั้งแต่ครั้งเมือง
 สุกโขทัยเป็นราชธานีของสยามประเทศ แต่ลक्षणะที่
 กรุงสยามเป็นไมตรีกับจีน ผิดกับเมืองญวนและเมือง
 พม่า เมืองท่ง ๒ นี้ ไต่เคยทำสงครามแพ้ จึง

ยอมส่งบรรณาการถวายพระเจ้ากรุงจีนเป็นกำหนด
แต่เมืองไทยไม่เคยทำศึกสงครามกับจีน เป็นไมตรีกัน
ด้วยการค้าขาย ข้างไทยเอาสินค้าไปขายที่เมืองจีน
และหาซื้อสิ่งของที่ต้องการใช้มาจากเมืองจีน ฝ่ายจีน
ก็อาศัยไต่สินค้าที่ส่งและซื้อหาจากเมืองไทย จีนกับ
ไทยจึงไปมา ถึงกันตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระร่วงครองกรุง
สยาม แต่เมืองจีนมีอาณาเขตกว้างขวางออก
มาจนต่อติดกับเมืองญวน จีนตั้งจึงตั้งปกครองหัวเมือง
เป็นมณฑล ๆ การค้าขายกับต่างประเทศ ยอมให้เรือ
ต่างประเทศเข้าได้แต่ในเมืองท่าบางแห่ง คือ ท่าเมือง
กิงตงเป็นต้น ขุนนางจีนทรกษาเมืองมักเขยตเขยยน
พวกลูกค้าที่ไปมาค้าขาย ต่อเป็นเรือที่ไปในทางราช-
การเช่นเรือราชทูตเชิญพระราชสาส์นหรือเครื่องราช
บรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน พวกขุนนางจีน
จึงยำเกรงไม่กล้าเขยตเขยยน อันเป็นต้นเหตุให้ชาว
ต่างประเทศที่ไปมาค้าขายกับเมืองจีนต้องอาศัยแอบ

อ้างว่าไปในราชการ เห็นว่าไปถวายเครื่องราชบรร
 ณาการแก่พระเจ้ากรุงจีนเป็นต้น ถึงฝรั่งเมื่อแรกออก
 มาค้าขายทางตะวันออกก็ตองทำเช่นนั้น จีนเลยตกลง
 ว่าบรรดาประเทศที่ไปถวายบรรณาการเหล่านั้น ยอม
 เป็นเมืองขึ้นของจีน จึงตั้งเมืองกวางตุ้งเลยตั้งตัวเป็น
 ผู้กำกับต่างประเทศ ที่ไปมา ค้าขาย ตามหัวเมืองจีน ข้าง
 ใต้ ใต้อ่าวไมตรีกับจีน พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้โดยพิสดาร
 ไว้พิมพ์ในหนังสือ สมณม พระบรมราชาธิบาย ปราบ
 อยู่แล้ว หนังสือที่ว่าพระราชาสำนักพระเจ้ากรุงจีนมี
 มาเมื่อปลายปี มะโรงโท คก บอก ชาวพระเจ้าเกยเซ็ง
 สำนักพระชนม์มัทกล่าวในตอนนั้นไม่มีราชทูตมาด้วย ข้าพ
 เจ้าจึงเข้าใจว่า เห็นจะเป็นแต่เจ้าเมืองกตังคักสำเนา
 ประภาคฝากเรือสำเภาส่งมา บางทีจะอ้างว่าเป็นพระ
 ราชาสำนักก็เป็นได้ แต่เห็นควรจะลงไว้เต็มสำเนาที่
 ปราบกฏในพระราชพงศาวดาร ฅบยเจ้าพระยาทิพ
 กรวงศ์ ผู้อ่านจะได้ทราบสำนวนจีน

เรื่องตเมืองไทรบุรี

เมืองไทรบุรี^๑ ตามเนื้อความที่ปรากฏมาใน
หนังสือพงศาวดารเมืองไทรบุรีเอง^๑ และพงศาวดาร
ไทย^๒ ดูเหมือนจะเขียนเมืองชนของ^๓ ไทยมาตั้งแต่ครั้ง
พระนครสุโขไทยเป็นราชธานี^๔ พวกที่ตั้งเมืองไทรบุรี^๕
ก็น่าจะเขียนชนชาติไทยด้วยซ้ำไป^๖ เพราะในหนังสือ
พงศาวดารเมืองไทรปรากฏว่า^๗ เจ้าเมืองไทรคนแรก^๘
มีนามว่าพระองค์มหาวงศ์^๙ และต่อมายังมีเจ้าเมืองที่^{๑๐}
เป็นนามไทยอีกหลายคน^{๑๑} เช่น พระองค์ศรีมหาวงศ์^{๑๒}
พระองค์โพธิสัตว์เขนตัน^{๑๓} ใช้แต่เท่านั้น^{๑๔} ยังมีชอทอง^{๑๕}

๑ พงศาวดารเมืองไทรบุรี หนังสือเก่าแต่งไว้ในภาษามลายูเรื่อง ๑
เรียกว่าเรื่องพระองค์มหาวงศ์ แต่มลายูเรียกเพี้ยนไปเป็นมะโรงมหาวงศ์
หนังสือเรื่องนี้หอพระสมุดได้พิมพ์ฉบับภาษาอังกฤษแล้ว พงศาวดาร
เมืองไทรบุรีที่พิมพ์ภาษาไทยในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ และ
ที่นายพันโท โล อังกฤษ ได้เก็บใจความแปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อสมัย
ตรงในรัชกาลที่ ๓ อยู่ในพวกหนังสือเบอร์นี้ อีกฉบับ ๑ ก็เก็บจาก
หนังสือมะโรงมหาวงศ์นั่นเอง

ทซึ่งแขกเรียกแต่แปลความไม่ออก เช่น “คลังแก้ว”
 เป็นต้น อันเป็นภาษาไทยแท้ ๆ ปราบกฏอยู่ในหนังสือ
 พงศาวดารเมืองไทรก็หลายคำ ชาวเมืองไทร แต่เดิม
 นับถือพระพุทธศาสนา วิชาของโบราณก็ยังปรากฏ
 อยู่ พวกมลายูซึ่งเป็นชาวเมืองสุมาตรา ฟังอพยพ
 ข้ามมาอยู่ปะปนในชนชั้นหลัง และพวกเมืองไทรทั้ง
 เป็นเชื้อไทยและเชื้อมลายู ฟังมาเข้ารัตติกาศ
 อิสลามในชนเมืองกรุงเก่าเป็นราชธานีเอง ทุกวัน
 ยังมีชนเชื้อชาติไทยเดิมอยู่ในแขวงเมืองไทรเป็นอันมาก
 ราษฎรชาวเมือง สัตบุรุษ เป็นพวกเชื้อไทยเดิมแท้ ทั้ง
 คนพวกนมลายูเรียกว่า “สามสาม” ผิดกับมลายูที่พูด
 ได้แต่ภาษาไทย แต่รัตติกาศอิสลามเหมือนนักแขก
 พวกสามสามนั้นเชื้อไตว่า เป็นเชื้อสายสืบมา แต่พวกไทย
 ที่ลงไปตั้งเมืองไทรบริ อันหนึ่งหลักฐานที่ปรากฏใน

๑ คำว่า “สามสาม” นี้ ฟรังที่ศึกษาโบราณคดีสันนิษฐานว่าจะมา
 แต่ “สยามอิสลาม” คือเรียกเมื่อเข้ารับ ให้ผิดกับไทยที่ยังถือ
 ศาสนาเดิม

พงศาวดารของไทย อันยุติต่อกับจกหมายเหตุของ
 ไปรตุเกส ว่าเมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลก
 นาท ไทยได้ยกกองทัพลงไปตีเมืองมะละกา ๆ อยู่ใต้
 เมืองไทรบุรีและเมืองแปะ ไทยคงตั้งกองทัพตีเมือง
 ไทรบุรีในครั้งนั้น อนึ่งเนื้อความที่ยุติต่อกันทุกฝ่าย
 ว่าถึงพวกเมือง ไทรบุรี เมืองแปะ เช่นมลายู ไทยมาก
 และถือศาสนาอิสลามแล้ว ก็ยังเช่นเมืองชนกรุงศรี
 อโยธยาตลอดมา จนกระทั่งเสียกรุงเก่าแก่พม่าเข้าศึก
 และเมื่อเมืองไทยยังเช่นจลาจลอยู่นั้น เมืองไทรบุรี
 เมืองแปะ ตั้งตัวเช่นอิสระเหมือนนกับเมืองนครศรี
 ธรรมราช และเมืองปัตตานี ครั้นรัชกาลกรุงธนบุรี
 ได้ลงไปปราบปรามเพียงเมืองนครศรีธรรมราช แต่
 ส่วนเมืองปัตตานีและเมืองไทรบุรีนั้น ปรากฏใน
 หนังสืออภินิหารสังฆราชเจ้านคร ฯ เมื่อบวออกอัฐิศก จุล
 ศักราช/๐๑๑๓๘ พ.ศ. ๒๒๑๕ เพียงแต่จะให้เจ้านคร ฯ
 ลองขมเงินพระยาปัตตานีกับพระยาไทรบุรี ว่าจะเขา
 มาขอหาเครื่องศัสตราวุธ เมืองละ ๑๐๐๐ ชั่ง ดูเป็น

ทำนองล่องใจ ไม่ปรากฏว่ามีผลอย่างไร แต่เชื่อได้
 ว่าคงไม่สำเร็จ ฝ่ายพระเจ้ากรุงธนบุรีก็คิดการทัพศึก
 ทางอื่น ไม่มีเวลาจะลงไปปราบปราม เมืองปัตตานี
 และเมือง ไทรบุรี จึงตั้งเป็น อิสระ อยู่ ไต่จนถึง ตลอด รัช-
 กาลกรุงธนบุรี ส่วนเมืองตรังกานู และ กลันตัน นั้น
 ตามความที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดารของ ๒ เมือง
 นั้น เติมเป็นแต่เมืองชนของเมืองปัตตานี มาเมื่อใน
 ราวรัชกาลกรุงธนบุรี นั้นเอง ญาตีวงศ์ของ พระยา
 ปัตตานีคน ๑ ชื่อตัวนั้นมาไซะไปไต่กำลังจากเมืองยะ—
 ไฮมาตังเมืองตรังกานู ครั้นเมืองตรังกานูมีกำลังมาก
 ชน ตัวนั้นมาไซะมาตไต่เมืองกลันตันไปเป็นเมืองชน
 จึงมีเมืองตรังกานูเป็น เมืองใหญ่ ชนอีก เมือง ๑ เมือง
 ในชั้นปลายรัชกาลกรุงธนบุรี
 หนึ่งในสมัยเมื่อ ตอน ปลาย รัชกาล กรุง ธนบุรี นั้น
 พวกฝรั่งต่างชาติชาวยุโรปที่ไปมาค้าขาย อยู่ ทาง ตะวัน
 ออก แย่งประโยชน์การค้าขายกัน ในคราวนั้นอังกฤษ
 อยากจะหา หัวเมือง เป็น ที่ ตั้ง ทำ การ ค้า ขาย แข่ง พวก

วัฒนคาทางแหลมมลายู เห็นเกาะหมาก คือที่
 มลายูเรียกว่า เกาะขันธ์ อันเป็นเขตของเมืองไทร
 บุรีเหมาะแก่การอันนั้น จึงแต่งคนให้ไปว่ากล่าวกับ
 พระยาไทร ๆ รังเกียจฝรั่งไม่ยอมให้ ครั้นถึงมะเส็ง
 สปีตคก จุลศักราช ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ ในรัชกาล
 ที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อกรมพระราชวังบรมมหา
 สूरสิงหนาท เสด็จยกกองทัพ ลงไปปราบปรามพม่าที่
 มาตีหัวเมืองขกษไต แล้วเลยไปตีตีเมืองปัตตาน
 ติวย ครั้นนั้นพระยาไทรอับดุลละ โมกกรมชะ กำลัง
 กลัวกองทัพไทยจะยกไปตีเมืองไทรบุรี จึงยอมให้อังกฤษ
 เข้าเกาะหมาก เมื่อมะเยอฮุคก จุลศักราช ๑๑๔๘
 พ.ศ. ๒๓๒๙ แต่หนังสือสัญญาที่ปรากฏ เป็นข้อ
 ความที่เมืองไทรบุรีร้างไปฝ่าย ๑ โดยประสงค์จะให้
 อังกฤษต้องรับผิดชอบช่วย ของกันศัตรูที่จะมาทำร้าย
 แก่เมืองไทรทุกทิศทุกทาง แต่ฝ่ายข้างอังกฤษแก้ร้าง
 นนมา ยอมรับผิดชอบเพียงแต่ที่จะต่อสู้ศัตรูที่จะมาตี
 เกาะหมาก เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า จึงเข้าใจว่า อังกฤษกับ

พระยาไทรหาได้ทำสัญญากันในครั้งนั้นไม่ แต่ในเวลา
กำลังว่ากล่าวกันอยู่ ด้วยเรื่องสัญญา อังกฤษเข้าปก
ครองเกาะหมาก เมื่อข่มะเมยอจู้ศก จุลศักราช ๑๑๔๘
พ.ศ. ๒๓๒๙ นั้น ต่อมาครั้นเมื่อพระยาไทรมายอม
อ่อนน้อมต่อไทยโดยดี เหมือนกับเมืองตรังกานู ไทย
ยอมให้เมืองไทรเป็นเมืองประเทศราช อย่างเดิม ไม่เบียด
เบียน พระยาไทรก็เกิดความเสียดายเกาะหมากที่ยอม
ให้อังกฤษเข้าปกครอง เพียรว่ากล่าวเอาคืนก็ไม่สำเร็จ
จึงเกิดรบกับอังกฤษเมื่อขกุนตรศก จุลศักราช ๑๑๕๓
พ.ศ. ๒๓๓๔ พวกเมืองไทรก็เอาเกาะหมากคืนมา

๑ เรื่องที่เมืองไทรเกิดรบกับอังกฤษ ตามที่กล่าวมานี้ ปรากฏใน
ใบบอกของครอเฟ็ดทูตอังกฤษที่เข้ามาเมื่อในรัชกาลที่ ๒ หนังสือเรื่อง
นั้นหอพระสมุดวชิรญาณได้พิมพ์แล้ว ปีที่รบกันประจวบเหตุที่ปรากฏใน
หนังสือพงศาวดารเมืองสงขลาและพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ ว่ามี
แขกสยัดมาแต่ต่างประเทศ มาคบคิดกับพวกมลายูเมืองปัตตานียกกอง
ทัพมาตีเมืองสงขลา เมื่อกองทัพไทยลงไปปราบปรามพวกแขกปัตตานี
แตกฉานไป เห็นพระยาไทรบุรีจะเกรงความผิดในเรื่องเอาเกาะหมากไป
ให้ฝรั่งเช่า จะคิดเอาเกาะหมากคืน จึงเกิดรบกัน ก็เป็นได้

ไม่ได้ กลับต้องทำหนังสือสัญญาขายอังกฤษ ในขั้นนั้น
 ขอมให้อังกฤษเกาะหมากขั้ละ ๖๐๐ เหยยญ และ
 สัญญาขอมให้อังกฤษ ซ้อหา เสบียง อาหาร ที่ เมืองไทร
 พามา ขริ โภคที่เกาะหมากได้ โดยไม่ต้องเสียภาษี
 อากรแก่เมืองไทร ครนต่อมาถึงขั้วอกโทศก จุล
 คักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ เกิดเหตุเพราะมีแขกสลัก
 ข้างทาง ผงข้าม ไปตีเกาะหมาก อังกฤษ เข้าใจว่า
 พระยาไทรเป็นใจด้วย จึงข่มขู่ขอเช่าแผ่นดินซึ่งอยู่ที่
 ผงตรงเกาะหมากข้าม ซึ่งอังกฤษเรียกว่า ปรอวินซ์
เวลเลสลี ได้จากเมืองไทร เพิ่มค่าเช่าให้ออกขั้
 ละ ๕๐๐๐ เหยยญ รวมทงค่าเช่าเดิมเป็นขั้ละ ๑๐๐๐
 เหยยญ ที่เหล่านึงตกเป็นของอังกฤษแต่นั้นมา

พระยาไทร (อัยคุลละ โมกัรมัชะ) ถึงอนิจกรรม
 ในรัชกาลที่ ๑ น้องชายช้อตนกูอัยคุลละ ได้เป็น
 พระยาไทร เป็นอยู่ไม่ช้านกถึงอนิจกรรมอีก ความ
 ปรากฏว่า พระยาไทร (อัยคุลละ โมกัรมัชะ) มีบุตร
 ชาย ๑๐ คน พวกบุตรเหล่านั้โดยมากต่างมารดากัน

เกิดซึ่งกันจะเป็นเจ้าเมืองไตร เจ้าพระยานคร (พัฒน์)
 ซึ่งเป็นผู้กำกับหัวเมืองแขกฝ่ายตะวันตก เห็นว่าพวก
 ตนกบุตรพระยาไตร (อัยคูลละ โมกกรมชะ) เป็นผู้ใหญ่
 อยู่ ๒ คน คือ ตนกประแงรันบุตรใหญ่คน ๑ ตนก
 บัคนบุตรที่สองคน ๑ จึงให้เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลี
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระกรุณาโปรดตั้งตนก
 ประแงรันคนใหญ่เป็นพระยารัตนสงครามรามภักดี ศรี
 สุลต่านมหะหมัด รัตนราชบัณฑิต สุรินทร์วงษา
 พระยาไตรบุรี ทรงตั้งตนกบัคน เป็นพระยาอภัยนุราช
 ตำแหน่งรายาคุมคา ตนกประแงรันได้เป็นพระยาไตร
 กลยออกไป เมื่อปลายรัชกาลที่ ๑

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๒ เมื่อพม่าตีเมืองถลางใน
 ปีมะเส็งเอกศก จุลศักราช ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒ พระยา
 ไทร (ประแงรัน) ได้ส่งกองทัพไทยมีจำนวน ๒๕๐๐
 คนไปช่วยรบพม่าที่เมืองถลางคราว ๑ ต่อมาถึงช่วยอก

๑ ความปรากฏ ว่าเจ้าพระยานครอยากจะให้ตนกบัคนได้เป็น
 พระยาไตร ทำนองตนกบัคนจะเป็นบุตรภรรยาหลวง

จักรวรรดิ จุลจักราช ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ พระยาไทร
 ยกกองทัพลงไปตีเมืองแปะ ใต้เมืองแปะกลับมา
 เป็นเมืองประเทศราชชนกรุงเทพฯ ๑ ด้วยความชอบ
 ๒ ครั้ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระยาไทร (ปะแงรัน)
 ขึ้นเป็นเจ้าพระยา เมื่อก่อนเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน)
 ใต้เป็นเจ้าพระยา ๑ นั้น ใต้ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ ให้เปลี่ยนผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรม
 ราช คือ เลื่อนเจ้าพระยานคร (พัฒน์) ขึ้นเป็นเจ้า
 พระยาสุธรรมมนตรี จางวาง และทรงตั้งพระบริรักษ์
 ภูเบศร์ (คือ เจ้าพระยานคร ๑) เป็นพระยา
 นครศรีธรรมราช เจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) ใต้เลื่อน
 ยศไม่ช้า ก็เกิดแตกราว ชนกับ พระยา อภัยนุราช
 (รายามดา) ใต้ความตามหนังสือเก่าที่เมืองนครศรี
 ธรรมราช ว่าเหตุเพราะพระยาอภัยนุราชจะขอเอาที่
 กวาลามดาเป็นบ้านส่วย เจ้าพระยาไทรจะให้หอนก
 ไม่ยอมรบ เหตุที่เกิดแตกราวกันนั้น จะไม่สู้ เป็นการ

22/04/2563

TUDC

เล็กน้อย เพราะปรากฏว่า ถึงบอกกล่าวเข้ามายัง
 กรุงเทพฯ และโปรดให้ พระยาพิทลุง เป็นข้าหลวง ออก
 ไปว่ากล่าวเกลี้ยไถ่ เมื่อขั้วระกาเขมรศึก รุ-
 ค์กราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ เจ้าพระยาไทรกับพระยา
 อภัยนุราชก็ไม่ปรองคองกันได้ ลงที่สุดจึงโปรดให้ย้าย
 พระยาอภัยนุราช มาเป็นผู้ว่าราชการ เมืองสตูล ชั้นเมือง
 ไทรบุรี และทรงตั้งตนกูอิบรฮีมน้องที่สามเป็นรายามุคา
 เมืองไทร การที่แตกร้างกันจึงสงบไป

ตามเนื้อความที่ปรากฏถึงกล่าวมาแล้ว ทำให้เห็น
 ว่าในเวลานั้น พวกเมืองไทร เห็นจะแตกกันเป็น ๒ พวก
 คือ พวกเจ้าพระยาไทร (ปะแงวัน) พวก ๑ พวกพระยา
 อภัยนุราชพวก ๑ พวกพระยาอภัยนุราชคงจะนบนอบ
 ฝากตัวกับพระยานครศรีธรรมราช โดยเฉพาะเมื่อ
 พระยาอภัยนุราชได้มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล ซึ่ง
 เขตแดนติดต่อกับเมืองนครศรีธรรมราช พวกเมือง
 สตูลคงจะมาฟัง บังคับบัญชา สนิทสนมข้างเมืองนครศรี-
 ธรรมราช มากกว่า เมืองไทร แต่พระยา อภัยนุราช

ว่าราชการเมืองสตูลอยู่ได้เพียง ๒ ปีก็ถึงอนิจกรรม
 ผู้ใดจะได้ว่าราชการเมืองสตูลต่อมาในชั้นนั้นหาพบจก
 หมายเหตุไม่ แต่เพราะเหตุความตามเหตุการณ์ที่เกิ
 ษณภายหลัง เข้าใจว่า เชอวงศ์ของพระยาอภัยนราธ
 (บักนุ) คงจะได้ว่าราชการเมืองสตูล และพึงบังคับ
 บัญชา สนิทสนม กับเมือง นครศรีธรรมราช มาอย่างคร
 พระยาอภัยนราธ หรือยิ่งกว่านั้น

๑ พระธานินทร์พิพัช (ห้วนอมัด) ซึ่งเป็นน้ำเจ้าพระยาไทร
 (อัมคุดหะมิด) เคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ผู้หลักผู้ใหญ่ในเมืองไทรบุรี
 เล่าสืบกันต่อมามีว่า แต่เดิมเมืองไทรบุรีได้พึ่งพระบารมีกรุงเทพฯ เป็น
 สุขสบายดี ตั้งแต่เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ได้เป็นผู้สำเร็จราชการ
 เมืองนครศรีธรรมราช เมืองไทรก็ได้ความเดือดร้อนต่าง ๆ ด้วยเจ้า
 พระยานครฯ ประสงค์จะเอาเมืองไทรเป็น อาณาเขตของเมือง นครศรี
 ธรรมราช จึงแก้งเบียดเบียนและหาความผิดต่าง ๆ ใส่เมืองไทรบุรี
 นี้เป็นคำที่ชาวเมืองไทรบุรีกล่าว แต่ถ้าจะพิจารณาในทางความคิด
 ข้างฝ่ายเจ้าพระยานครฯ ก็พอจะเข้าใจได้ เจ้าพระยานครฯ เวลานั้น
 เป็นผู้กำกับหัวเมืองแขกมลายูข้างหน้านอก เป็นผู้รับผิดชอบในการ
 รักษาพระราชอาณาจักรทางนั้น เหตุที่เมืองไทรคบฝรังตั้งกล่าวมา
 แล้ว จะทำให้เจ้าพระยานครฯ มีความสงสัยในความซื่อตรงของ
 พระยาไทร จึงไม่ไว้ใจกัน

ถึงข่มะโรงโทศก จุลศักราช ๑๑๘๒ ได้ข่าวว่า
พม่าเตรียมยกกองทัพจะยกมาตีเมืองไทย ดังกล่าวมา
แล้ว ในครั้งนั้นได้ข่าวเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ว่า พม่า
คิดชักชวนเจ้าพระยาไทย (ประจักษ์) ให้เข้ายกพม่า
และจะชวนให้ญวนยกมาตีเมืองไทยด้วยอีกทาง ๑ ให้
เป็นศึกสามด้านในคราวเดียวกัน จึงโปรดให้มีทูตตรา
ส่งออกไปให้สืบสวน และให้กองทัพเมืองนคร เมือง
สงขลา ไปตั้งต่อเรือที่เมืองสตูล เป็นการคุมเมือง
ไทยไว้ด้วย ความปรากฏว่า เจ้าพระยาไทยได้ขอให้
อังกฤษช่วยว่ากล่าวอีกครั้ง ๑

ครั้นเมื่อต้นข่มะเส็งตรศก ต้นฤดูร้อน ในพวก
น้องคน ๑ ของเจ้าพระยาไทย (ประจักษ์) เข้ามาฟ้องต่อ
พระยานครศรีธรรมราชว่าเจ้าพระยาไทย (ประจักษ์)
เอาใจไปเพื่อแผ้วเขากับพม่าซำคัก^๑ อีกทาง ๑ จึงหมา
ง่า ซอลิมฮอย^๒ เป็นพ่อค้าตั้งภูมิลำเนาอยู่เมืองกลาง

๑ ข้อที่ว่าเจ้าพระยาไทย (ประจักษ์) เอาใจไปเพื่อแผ้วเขากับพม่า
ถึงในหนังสือที่อังกฤษแต่ง ก็ยืนยันว่าเป็นความจริง

ไปค้าขายที่เกาะหมาก เล่นเรือกลีบมาพบเรือพม่า
 ลำ ๑ เห็นผิดเรือลูกค้ามีความสงสัย จึงเข้าตรวจเรือ
 พม่า นั้น คนโตหนึ่งสี่ร้อยสี่ของพระเจ้าองวะมั่งเจ้า
 พระยาไทร (ปะแงรัน) จินลิ้ม หอย จึงจับพม่าที่มาใน
 เรือนั้นกับทั้งเรือ และราชสาส์น มาส่งยัง พระยาถลาง ฯ
 บอกส่งเข้ามากรุงเทพ ฯ แผลหนึ่งสี่พม่า ได้ความว่า
 เจ้า พระยาไทร ไปเป็นไมตรี กับ พม่า และ พระเจ้า
 อดังวะ ชักชวน ให้เจ้า พระยา ไทร ยก กองทัพ แหก มลายู
 ขนมาตีหัวเมืองไทยทางข้างใต้ เมื่อได้ความทั้ง ๒ ทาง
 ต้องกันดังนี้ จึงโปรดให้มิตราลงไปให้หาตัวเจ้าพระยา
 ไทรเข้ามาจะไต่ถาม เจ้าพระยาไทรได้ทราบที่องตรา
 กเลยตั้งแขงเมือง ต้นไม้เงินทองก็ไม่ส่งเข้ามาทูล
 เกลา ฯ ถวายตามกำหนด^๑ จึงโปรดให้มิตราลงไป

^๑ ข้าพเจ้าได้พบที่องตราครั้งรัชกาลที่ ๒ สังกษเจ้าพระยานคร ฯ
 ให้คิดอ่านให้เจ้าพระยาไทรเข้ามากรุงเทพ ฯ แต่ก่อนเกิดเหตุที่กล่าว
 นี้หลายฉบับ เข้าใจว่าเจ้าพระยาไทรเห็นจะเกิดแตกร้างกับเจ้าพระยา
 นคร ฯ และคิดเอาใจออกห่างมาแต่ก่อนนับมะโรงโทศกแล้ว

ยังเมืองนครศรีธรรมราช ว่าเจ้าพระยาไตรเอกาใจไป
 เผื่อแผ่แก่ข้าศึกเป็นแน่แล้ว จะละไว้ให้เมืองไตรเป็น
 ใต้ศึกขนอกทาง ๑ ไม่ได้ ให้พระยานครยก ๗ กอง
 ทพหัวเมือง บัณฑิต ลงไปตี เมือง ไทรเอกาไว้ในอำนาจ
 เสียให้สิทธิขาด

พระยานคร ๗ ใต้ต่อ เรือรบเตรียมไว้ที่เมืองตรง
 และเมืองสตลครังเตรียมศึกพม่านั้นแล้ว เมื่อใต้รบ
 ท้องตรา สั่งให้ ไปตี เมือง ไทร จึงให้รวบรวม คนเข้า เป็น
 กองทัพมีจำนวน ๗๐๐๐ คน ทำกติกาคู่ทัพให้ปรากฏว่า
 จะยก ไปตี เมือง มะริด และ เมือง ตะนาวศรี คนมา จาก
 พม่า และสั่งลงไปให้เจ้าพระยาไตรเป็นกองลำเลียง
 ส่งเสบียงอาหาร ครั้นเตรียมกองทัพพร้อมแล้ว จึง
 ให้เร่งเรียกเสบียงที่เมืองไตร เจ้าพระยาไตรก็ขุดพล
 เสียอีก พระยานคร ๗ จึงยกกองทัพยกทัพเรือพร้อม
 คุ้มกองทัพเมือง พทลง เมือง สงขลา ยกทางบก ลงไปตี
 เมือง ไทรพร้อมกัน ใต้สู้รบกันเล็กน้อย กองทัพ
 พระยานคร ๗ ตีใต้เมืองไตร เมื่อเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ

เรื่องตีเมืองไทรบุรี

๔๓๑

ปีมะเส็งตรีศก^๑ จุลศักราช ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔

เจ้าพระยาไทร (ยะแงรัน) หนีไปอาศัยอังกฤษ อยู่ที่

เกาะหมาก พระยานคร ๗ ให้กองทัพเรือไปตีเกาะ

ลังกาวัชังเป็นเกาะใหญ่แขวงเมืองไทร ได้ด้วยอีกแห่ง ๑

แล้วให้กวาดครอบครัวแขกเมืองไทรบุรี ส่งเข้ามากรุง

เทพ ๗ ข้าง เหามาไว้เมืองนครข้าง ลดกำลังเมือง

ไทรบุรีให้น้อยลงแล้ว จึงให้พระยาภักดีบริรักษ์ (แสง)

บุตรพระยานคร ๗ เป็นผู้รักษาเมืองไทรบุรี และให้

นายชุมมหาตเล็กบุตรอีกคน ๑ เป็นปลัดอยู่รักษาราช

การที่เมืองไทรบุรี^๒ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรด

๑ วันที่เมืองไทรได้ที่ว่าเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ ตามฉบับเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ น่ากลัวจะผิด ด้วยในจดหมายเหตุของครอเฟ็ดทูตอังกฤษ
มาถึงเกาะหมากเดือน ๑ แรมค่ำ ๑ ว่าเวลานั้นพระยานคร ๗ ตีได้
เมืองไทรบุรีแล้ว

๒ เจ้าพระยานคร ๗ (น้อย) เมื่อได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมือง
นครศรีธรรมราช ในปีมะแมตรีศก จุลศักราช ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔

22/04/2563 TUDC

เกล้า ๆ ตั้ง พระภักดีบริรักษ์ เชน พระยาอภัยธิเบศร์
 มหาประเทศราชธิบดีอินทร์ อินทรไชยวรรย ชนธ์-
 เสมา มาตยานุชิตสิทธิสงคราม รามภักดี พริย-
 พาหะ^๑ พระยาไทรบุรี และตั้งนายชุมมหาศเล็ก
 เป็นพระเสนาชูชิต ตำแหน่งปลัด เมืองไทรบุรีจึงอยู่ใน
 อำนาจเมืองนครศรีธรรมราชสิทธิขาดแต่นั้นมา

เรื่องอังกฤษขอเป็นไมตรี

ในเดือน ๔ ปีมะเส็งตรีศกนั้น มาร์ควิส เสด็จถึง

เป็นแต่พระยานคร ๆ จะได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาเมื่อไร ยังไม่ทราบ
 ได้พบจดหมายรับสั่งกรมหมื่นคัคดิพลเสพลงวันพุธเดือน ๗ ขึ้น ๒ ค่ำ
 ปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๘๔ ยังเรียกว่าพระยานคร ๆ เห็น
 จะได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยาในปลายรัชกาลที่เดี๋ยว หรือจะได้เลื่อนต่อ
 เมื่อต้นรัชกาลที่ ๓ ก็เป็นได้

๑ ชื่อนี้ปรากฏในหนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา ที่พระยาวิเชียรคีรี
 (ชม) แต่ง แต่ยังไม่พบในที่อื่น

ผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษ ให้เรสิ-
เดนต์อังกฤษ ที่เมืองสิงคโปร์ มีหนังสือเข้ามาถึงเสนาบดี
ว่า จะแต่งตั้งให้นายครอเฟ็ด เป็นทูตเข้ามาเจริญทาง
พระราชไมตรี ในเวลานั้นตำแหน่งที่เจ้าพระยาพระคลัง
ว่างอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ พระยาสุรียวงศ์
มนตรี (ดิศ) จางวางมหาดเล็ก เลื่อนขึ้นว่าการใน
ตำแหน่งจตุสดมภ์ที่พระคลัง ให้ทันในการที่จะจัดรับ

๑ ในเวลานั้น การปกครองหัวเมือง อินเดีย ที่ขึ้นอังกฤษ ยังอยู่
ในบริษัทอีสต์อินเดียอังกฤษ แต่รัฐบาลเป็นผู้ตั้งผู้สำเร็จราชการเรียกว่า
เคาเวอเนอเชนราล แต่ในจดหมายเหตุไทยเราเรียกว่า เจ้าเมือง
บังกล่าตามอย่างแขก ด้วยเหตุที่ว่าราชการของผู้สำเร็จราชการตั้งอยู่
ที่มลฑลบังกล่า หรือที่อังกฤษเรียกว่า เบงกอล

๒ ในหนังสือจดหมายเหตุของไทยแต่ก่อน เรียกว่า การะผิด
นายยอน ครอเฟ็ด คนนี้แต่เดิมเป็นหมอยา ออกมารับราชการ
อังกฤษ เคยอยู่ที่เกาะหมาก ๓ ปี แล้วเคยไปเบนเรสิเดนต์อยู่ใน
เมืองชาวเมือครั้งอังกฤษยังยึดไว้ในระหว่างสงคราม รัฐบาลอังกฤษ
ที่อินเดียเห็นว่าเป็นผู้รู้ภาษามลายู และชำนาญการทางหัวเมืองที่
ใกล้ชิดกับเมืองไทย จึงแต่งตั้งให้เป็นทูต ภายหลังได้ไปเป็นทูตทำ
หนังสือสัญญา และเป็นเรสิเดนต์อยู่ที่เมืองอังวะ เมื่ออังกฤษทำ
สงครามชนะพม่าครั้งแรก

รองและพูดจากับทูตอังกฤษที่จะเข้ามานั้น

เหตุที่อังกฤษแต่งทูตเข้ามาคราวนั้น ตามที่ปรากฏ
ในหนังสือคำสั่งของ มาร์ควิส เฮสติงส์ ที่ทำให้แก่
ครอเฟ็ด ได้ความว่าเกิดแต่ด้วยเรื่องผลประโยชน์
ที่ได้ในการค้าขายของบริษัทอินเดีย ตกด้า ลงทงใน
ยุโรปและประเทศทางตะวันออกนี้ เนื่องแต่เหตุที่ฝรั่ง
ต่างชาติเกิดรบพุ่งกัน ไม่เป็นอันที่จะได้ทำมาค้าขาย
ช้อยกว่า ๒๐ ปี ครั้นเมื่อเลิกการสงครามกันแล้ว จึง
ตั้งตนที่จะ คึกขำรุง การค้าขาย ให้บริษัท อินเดีย อังกฤษ

๑ พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ) นี้ ที่ได้เป็นสมเด็จเจ้าพระยา
บรมมหาประยูรวงษ์ในรัชกาลที่ ๔ ในหนังสือที่ครอเฟ็ดแต่งไว้
กล่าวว่าเมื่อครอเฟ็ดเข้ามา เป็นแต่พระยาสุริยวงศ์มนตรีว่าที่พระคลัง
ต่อมาถึงเดือน ๖ ปีมะเมีย จัตวาศกจึงได้เลื่อนเป็นพระยาสุริยวงศ์โกษา
ที่พระคลังในเวลาเมื่อครอเฟ็ดอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ ความข้อนี้ยังได้พบ
จดหมายรับสั่งกรมหมื่นศักดิ์พลเสพฉบับ ๑ มาถึงพระยานครศรี
ธรรมราช (น้อย) ลงวันพุธเดือน ๗ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศก จุล
ศักราช ๑๑๘๔ ยังเรียกในจดหมายนั้นว่า พระยาคลัง เห็นจะได้
เป็นเจ้าพระยาพระคลังราวปีมะแมหรือปีวอกในรัชกาลที่ ๒ นั้น

เรื่องอังกฤษขอเป็นมิตร

ได้ผลประโยชน์มากตั้งแต่ก่อน ความปรากฏแก่
 อังกฤษว่า แต่ก่อนมา เมืองไทย และเมืองญวน เป็น
 แหล่งที่ พ่อค้าฝรั่ง ต่างประเทศ ไปมา ค้าขาย หากำไรได้
 มากทั้ง ๒ แห่ง จึงคิดจะกลบให้มีการค้าขายไปมา
 กับ ๒ ประเทศนั้นชนอีก เมื่อข้มะโรงโทศก ในรัชกาล
 ที่ ๒ นั้น ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ได้แต่ง
 พ่อค้า ให้เข้ามา สืบการงาน ถึงกรุงเทพฯ ได้ความ ออก
 ไปว่า เมื่อใน ๒-๓ ข้มา มีเรือฝรั่งชาติอเมริกันข้าง
 ไปรตุเกสข้าง อังกฤษข้าง เข้ามาค้าขายถึงกรุงเทพฯ
 ไทยก็ยอมให้ค้าขายไม่รังเกียจ ด้วยไทยกำลังต้อง
 การเครื่องศัสตราวุธที่จะทำศกกับพม่า อยากให้ม
 พ่อค้าบรรทุกข้เข้ามาขาย เห็นเป็นช่องทางที่จะมาทำ
 มิตรให้มีการค้าขาย เจริญชนอีกได้ แต่อังกฤษมี
 ความรังเกียจอยู่ ด้วยเรื่องวชิเกบภาษาอักษร ทงวชิของ
 ไทยและของญวน ส่วนวชิไทยนั้น ยกความข้รังเกียจ
 ท้มเจ้าพนักงานลงไปตรวจเลือกข้ของที่ต้องพระราช
 ประสงค์ หรือต้องการใช้ในราชการ ไม่ยอมให้

ชายแก่ผู้นอนขอ ๑ และรังเกียจ ทมวชิการ ค้าขาย
 สิ้นค้าบางอย่างเช่นของหลวง ห้ามมิให้ผู้นอนขายสิน
 คำนน ๆ อย่าง ๑ และห้ามสิ้นค้าบางอย่าง มิให้
 เปลือกข้าวสารเป็นต้น มิให้บรรทุกออกจากเมืองที่
 เคยวอกอย่าง ๑ อังกฤษจึงแต่งให้ครอเพ็คเป็นทูตเข้า
 มาให้พักจากขัณฑ์ไทย โดยทางไมตรี เพื่อประสงค์จะขอ
 ให้ยกเลิก หรือลดหย่อน ภาษีเงิน เช่นทรงเกียจ ดังกล่าวมา
 ชึ่ง อังกฤษ ถิ่นว่า เป็นการ ลำบาก และรำคาญ แก่คน ค้า
 ขาย จะขอให้คนในบังคับอังกฤษ ไปมาค้าขาย โดย
 สะดวก และให้ค้าขายกับพวกไพร่บ้านพลเมืองได้ทั่วไป
 ส่วนผลประโยชน์ของรัฐบาลไทยที่เคยได้จากวิคค้าขาย
 อย่างแต่ก่อน ถ้าจะตกต่ำไปเพราะการยกเลิกภาษี
 ทกกล่าวนั้น อังกฤษจะยอมให้ชดเชยราคาปากเรือทด
 แทน ขอให้เรียกกรมแต่เป็นอย่างไร นเช่นความ
 ประสงค์ของอังกฤษ แต่งทูตเข้ามาอย่าง ๑ อีกอย่าง ๑
 จะให้ทูตเข้ามาพูดเรื่องเมืองไทรบุรี ด้วยเมื่ออังกฤษ
 เข้าที่ เกาะหมาก จากพระยาไทร ๆ บอกแก่ อังกฤษ ว่า

22/04/2563

เมืองไทรบุรีเป็นเมือง อิศรภาพมิได้ ชนแก่ไทย (ซึ่ง
 ถ้าจะว่า ก็เป็นความจริงอยู่คราว ๑ เมื่อเสียกรุงเก่า
 แก่พม่าเข้าศึก) ครั้นอังกฤษได้เกาะหมากตั้งชนเป็น
 หัวเมืองชนของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ให้กล่าวว่า
 ลงมาถึงเมืองสิงคโปร์ อังกฤษมาทราบภายหลังว่า
 เมืองไทรยอมเป็นประเทศราชชนไทยตามเดิม ก็เกิด
 ความลำบากใจที่ไต่เข้าเกาะหมากจากพระยาไทร โดย
 มิได้ขอกกล่าวขอร้องต่อไทยก่อน ในเวลานั้นอังกฤษ
 ก็ยังตั้งเมืองเกาะหมากไม่ได้มั่นคงเท่าใดนัก จำเป็น
 ต้องอาศัยเสบียงอาหารจากเมืองไทรบุรี ด้วยเหตุ
 เหล่านี้จึงเข้าหนุนหลัง พระยาไทร ให้นิยมต่อ อังกฤษ
 ครั้นเมื่อในรัชกาลที่ ๒ เจ้าพระยาไทร (ประเสริฐ) เกิด
 ความหวาดหวนชนด้วยเรื่องพระยาอภัยนุราช (ปัดชู)
 เข้าใจว่า พระยานคร ๗ (น้อย) จะหาเหตุเอาเมือง
 ไทรเป็นหัวเมืองชนของเมืองนครศรีธรรมราช จึงขอ
 ให้ อังกฤษ เจ้าเมือง เกาะหมาก ช่วย ว่ากล่าว กับไทย ถึง
 ๒ คราว จึงกล่าวมาแล้ว เจ้าเมืองเกาะหมากบอกข้อ

ความเหล่านี้ไปยังอินเดีย รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึง
ให้ครอเพ็คมาพูดจาเรื่องเมืองไทรบุรีกับไทย ประสงค์
จะขอให้พระยา ไทร พ้นจาก อำนาจ เมือง นคร ศรี ธรรม-
ราช โดยถือว่าเมืองไทรบุรีเป็นประเทศราชอันอยู่ใกล้
ชติคกับเขตแดนของอังกฤษ อีกอย่าง ๑ ครอเพ็ค
มาคราวนั้น รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงให้มีพนักงาน
ทำแผนที่ และ ผู้ชำนาญ สถาปัตยกรรมมาช่วยใน กองทูต
เพื่อการตรวจแผนที่ และ ตรวจ พรรณ พฤษภรณ์ พรรณ สัตว์
ต่าง ๆ ประกอบกับข้อความที่ ครอเพ็ค จะ ต้อง สืบ สอน
การงานต่าง ๆ ในบ้านเมือง ไปเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษ
ด้วย ธุระของครอเพ็คที่เข็นทูตเข้ามา ว่า โดยย่อเป็น ๓
ประการดังกล่าวมานี้

ตามความใน ปราบกฏใน หนังสือ คำสั่ง ของผู้สำเร็จ
ราชการอินเดียอังกฤษ ซึ่งผู้ส่งครอเพ็คเข็นทูตเข้ามา
อภัยมาในครั้งนั้น อังกฤษเข้าใจอยู่แล้ว ว่าการ
ต่าง ๆ ที่อังกฤษมาขอจะไม่สำเร็จได้ดัง ประสงค์ โดย
ง่าย ด้วยแต่ก่อนมา ฝรั่งเศสชาติที่ออกมากำชาย

ทางประเทศตะวันออกนี้ คือพวกโปรตุเกสเป็นต้น ได้
 เคยมาคดโกง เขี่ยคเขี่ยน ชนชาติที่เป็นเจ้าของเมือง อัน
 มีกำลังน้อยกว่าไว้เสียมากกว่ามาก จนความรังเกียจ
 เกิดขึ้น ฝรั่งเศสมีแก่ บรรดา ชาว ประเทศ ทาง ตะวัน ออก
 นทวไป ตลอดจนเมืองจีนและญวน ด้วยเหตุนี้ คำสั่ง
 ที่ครอเพ็คไตร์ขมาให้พุดจาก้วยเรื่องการค้าขาย ครังนั้น
 รัฐบาลอังกฤษไม่ให้นำมาขอที่คน แม่แต่เพียง ทตั้ง
 สถานการค้าขาย ก็ไม่ให้ออ ด้วยเกรงเจ้าของเมือง
 จะเกิดความสงสัยว่า จะมา ตั้งข้อมู ปรากฏการ อย่าง
 ฝรั่งเศสแต่ก่อน ส่วนการที่จะขอรองให้แกไขลด
 หย่อนภาษีอากรนั้น ถ้าได้ก็เป็นการดี ถ้าไม่ได้ตาม
 ประสงค์ ก็ให้ทูตมุ่งหมายเพียงแต่ทำความคุ้นเคยเป็น
 ไมตรีกันไว้ในระหว่าง ๒ รัฐบาล พอมีเหตุการณ
 อย่างใดให้มีหนังสือไปมาพุดจากถึงกันได้ และให้คิด
 อ่านขอหนังสืออนุญาตของ รัฐบาลไทย และญวน ให้พวก
 ลูกค้าอังกฤษไปมาค้าขายได้โดยสะดวก ถ้าในชั้นต้น
 ได้เพียงเท่านั้น ก็เป็นพอแก่ความประสงค์ ไว้เมื่อ

การค้าขายติดต่อกัน เข้า จนเกิด ผล ประ โยชน์ แล เห็น
 คุ้มกันทั้ง ๒ ฝ่ายแล้ว จึงให้คิดการอย่างอื่น เช่นทำ
 หนังสือสัญญาเป็นต้น ต่อไป

ส่วนเรื่องทำแผนที่นั้น รัฐบาลอังกฤษก็
 แคลงอยู่แล้วว่าบางทีไทยจะรังเกียจ จึงได้มีข้อกำชับ
 ในคำสั่งว่า ให้ระวังอย่าให้รัฐบาลเจ้าของเมืองสงสัย
 ว่า มาทำแผนที่เพื่อความคิดร้าย ส่วนเรื่องเมืองไทร
 บุรีนั้น ในเวลาเมื่อครอเปิดออกจากอินเดีย พระยา
 นคร ฯ ยังไม่ได้ยกลงไปเมืองไทรบุรี ความปรากฏ
 ในคำสั่งครอเปิด แต่ว่าขอความที่จะพุดจากขัณฑ์ไทย
 เรื่องเมืองไทรบุรี จะควรพุดจาอย่างไร ให้ครอเปิดมา
 พงเรื่องราวและปรกษาหารือ กับเจ้าเมือง เกาะหมาก ค
 เกิด แต่กำชับมาให้ระวัง อย่าทำให้อังกฤษต้องเข้า
 ไปไต่รับความลำบากอยู่ในระหว่างไทยกับพวกมลายู
 เมืองไทรบุรี คุ้มเหตุการณ์เรื่องเมืองไทรบุรีนี้ได้

ครอเปิดออกมาจากเมืองกาลกัตตา เมื่อวันที่ ๒๑
 พฤศจิกายน คริสต์ศักราช ๑๘๒๑ ตรงกับ ณ วันอังคาร

แรม ๑๑ ค่ำเดือน ๑๒ ปีมะเส็งตรีศก จุลศักราช ๑๑๘๓
 พ.ศ. ๒๓ ๖ ๘ ทวนายทมาทวย คือ นายร้อยเอก
 เคนเยอพิลด์ เป็นอุปทูตและเป็นพนักงานทำแผนที่
 หมอ ฟัน เลสัน เป็น แพทย์ และเป็น ผู้ตรวจ สภาว คาสัตร์
 มีทหารซีปอยแขกมาทวย ๓๐ นายร้อยโท รุเชอฟอด
 เป็นผู้บังคับ เรือทมานนรฐูบาล อินเคีย เช่าเรือ ชื่อ
 “ยอนอกิม” เป็นกำบังสองเสาครึ่งของพ่อค้า กัปตัน
 มัคคอนเนลเป็นนายเรือ สั่งให้ครอเพ็ดมาเมืองไทย
 ก่อน ออกจากเมืองไทยจึงไปเมืองญวน มาร์ควิส
 เฮสติงส์ มีอักษรสาส์นให้ครอเพ็ดเชิญ มาถวาย สมเด็จพระ
 พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาธิบดี ๑ พระเจ้ากรุงเวียตนาม
 ธิบดี ๑

ครอเพ็ดใช้ใบมาถึงเกาะหมาก เมื่อวันที่ ๑๑
 ธันวาคม ตรงกับวันจันทร์เดือนอายุแรมค่ำ ๑ ภาย
 หลังพระยานคร ฯ ตัดใ้เมืองไทรบุรีไม่กวน เวลานั้น
 เจ้าพระยาไทร (ประเสริฐ) หนีไปอาศัยอยู่ที่เกาะหมาก
 พระยานคร ฯ มีหนังสือไปถึง เจ้าเมือง เกาะหมากให้

สังกวเจ้าพระยาไทร จึงเป็นเหตุให้เกิดตันทกที่เกาะ
 หมากร ว่ากองทัพไทยจะเลยลงไปตีเกาะหมากรด้วย
 ในเวลาที่กำลังตันทกอยู่นั้น พอเรือครอเพ็ด มาถึง
 เกาะหมากร แต่ที่จริงพระยานคร ฯ ไม่ได้ตั้งใจจะตีลง
 ไปให้ถึงเกาะหมากร พอตีได้เมืองไทรบุรีแล้ว ก็เอา
 ใจใส่ที่จะเป็นไมตรีกับอังกฤษ พอพระยานคร ฯ ทราบ
 ว่าครอเพ็ดเป็นทูตอังกฤษมาถึงที่เกาะหมากร ก็แต่ง
 คนให้ถือหนังสือไปถึง บอกให้ทราบว่ากองทัพไทย
 ลงไปตีเมืองไทรบุรีนั้น ไม่ได้มีความประสงค์ จะไป
 รบพุ่งถึงเกาะหมากร แม้พวกกองหน้าทลวงเลยเข้าไป
 ใน เขตแดน เมืองไทรที่ อังกฤษได้ ปกครอง อยู่ประมาณ
 ๓๐ คน เมื่อพระยานคร ฯ ได้ทราบความก็ให้ทำโทษ
 และห้ามปรามมิให้ล่วงเลยเขตแดนอีกต่อไป

ครอเพ็ดออกเรือจากเกาะหมากร เมื่อวันที่ ๕
 มกราคม ตรงกับวันเสาร์เดือนยชน ๑๓ ค่ำ มาถึง
 สิงคโปร์วันที่ ๑๙ พักอยู่ ๖ วันแล้ว จึงออกเรือใช้
 ไบมากรุงเทพ ฯ

ลักษณะการที่ไทยค้าขายกับต่างประเทศ

ในทันทีควรจะกล่าวถึงในลักษณะที่ไทยค้าขายกับต่างประเทศ
ประเทศ ตามการที่เป็นอยู่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเปิดเข้ามา
อันมีข้อความปรากฏอยู่ในหนังสือต่าง ๆ ที่รู้ได้ใน
เวลานี้ การค้าขายกับต่างประเทศที่เป็นชาวตะวันตก
ด้วยกันเอง เช่นจีนและแขกชาวอินเดีย ได้มีมาแต่
ดึกดำบรรพ์ แต่การค้าขายกับต่างประเทศมาเจริญ
มากขึ้น เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
ครองกรุงศรีอยุธยา พ่อค้าฝรั่งต่างชาติก็เริ่มไปมา
ค้าขายมากขึ้นแต่ครั้งนั้น

รัฐบาลไทยได้ผลประโยชน์จากการค้าขายกับต่างประเทศ
ในการ ๕ อย่าง คือ:-

๑ ภาษีเบิกร่อง หรือค่าปากเรือ

๒ ภาษีสินค้าขาเข้า

๓ ภาษีสินค้าขาออก

๔ กำไรที่ได้จากคลังสินค้าของหลวง

๕ อำนาจ เลือกซ้อ ของ หลวง สำหรับ ใช้ราชการ
 อย่างที่ ๑ ที่เรียกค่าเบ็กร่องนั้น เป็นค่าอนุญาต
 ให้เรือเข้ามาค้าขาย เกือบเกษนมากน้อยตามขนาดเรือ
 ตามความที่ปรากฏ ในหนังสือ ค่าให้ การ ชาว กรุง เก่า
 ว่าอัตราภาษีปากเรือครั้งกรุงเก่า เรือปากกว้างแต่
 ๕ วาขึ้นไป ถ้าเป็นเมืองไมตรีที่ไปมาค้าขายอยู่เสมอ
 เกือบค่า ปากเรือ เทียวหนึ่ง ตามขนาด ปากเรือ กว้างวาละ
 ๑๒ บาท ถ้าเป็นเรือที่นานไปนานมาไม่คุ้นเคยกันเก็บ
 วาละ ๒๐ บาท ได้ความตามไขขอกของครอเพ็ด
 ว่าเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์ เรือสาม
 เสาเก็บค่าปากเรือวาละ ๘๐ บาท เรือสองเสาครึ่ง
 วาละ ๔๐ บาท

อย่างที่ ๒ เกือบภาษีสินค้าขาเข้านั้น อัตราเก็บ
 ครั้งกรุงเก่า ปรากฏว่า เรือที่ไปมา เสมอ เก็บร้อยละ ๓
 เรือที่นานไปนานมาเก็บร้อยละ ๕ ครั้งรัชกาลที่ ๒
 กรุงรัตนโกสินทร์เก็บร้อยละ ๘

อย่างที่ ๓ คือ ภาษีสินค้าขาออกนั้น ครั้งกรุงเก่า

ลักษณะการที่ไทยค้าขายกับต่างประเทศ ๔๔๕

จะเก็บเท่าไรยังคงอัตราไม่พบบ แม้ในกรุงรัตนโกสินทร์
เมื่อรัชกาลที่ ๒ ก็ยังไม่พบอัตรา ได้ความแต่ว่า
เก็บเช่นอย่าง ๆ ตามสินค้า เป็นต้นว่าน้ำตาลทราย
เก็บภาษีขาออกหลายละ ๕๐ สตางค์

อย่างที ๔ ที่เรียกว่ากำไรคลังสินค้านั้น คือ ตั้ง
คลังสินค้าเป็นของหลวง และมีหมายประกาศบังคับว่า
สินค้าบางอย่างค้าขายได้แต่เป็นของหลวง ราษฎร
ผู้เสาะหาได้สินค้านั้น ๆ ต้องนำมาขายให้พระคลังสิน
ค้าแห่งเดียว จะไปขายให้ผู้อื่นไม่ได้ ส่วนผู้ค้าขาย
ไปต่างประเทศ ก็ต้องมารับชนสินค้านั้น ๆ จากพระ
คลังสินค้าไปจำหน่ายต่างประเทศ จึงเกิดกำไรแก่
พระคลังสินค้า การตั้งพระคลังสินค้านั้น ได้ความใน
หนังสือเรื่องอังกฤษสมาคมกับไทย ที่หมอยอนแอน
เคอตันแต่งว่า แรกมชน เมื่อแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าปรา
สาททอง แต่ข้าพเจ้าได้พบในหนังสือที่แอนเวอส์แต่ง
ว่าด้วย โปตุเกส ออกมาค้าขายทาง ประเทศ ตะวันออก
ว่าเป็นประเพณีที่พวก เจ้าเมืองแขก ในอินเดีย ทำมาก่อน

นั้นช้านาน จึงเข้าใจว่าเรื่องตั้งคลังสินค้า ไทยจะ
 ใ้ค้แบบมาจากแขก สินค้าพระคลังสินค้านั้น ปรากฏ
 ในหนังสือหมอบยอน แอนเตอ สันต์แตง ว่าเมื่อครั้ง
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สินค้าเหล่านี้
 ที่ค้าขายใ้ค้แต่พระคลังสินค้า คือ:—

๑ เนื้อไม้

๒ หมากร่อง

๓ คียุก

๔ ฝาง

๕ คินประสีว

๖ ตะกั่ว

๗ ช้าง

๘ งาช้าง

สินค้าอย่างอื่นนอกจากนี้

ขอมอบอนุญาตให้ผู้น

ซื้อค้าขายใ้ค้ตามอำเภอใจ

เมื่อในรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์ สินค้า

ซึ่งค้าขายใ้ค้แต่พระคลังสินค้า ปรากฏในใบบอกของ

ลักษณะการที่ไทยค้าขายกับต่างประเทศ ๔๔๗

ครอเพ็ด ๕ สิ่ง คือ:—

- ๑ รังนก
- ๒ ฝาง
- ๓ คีบุก
- ๔ พริกไทย
- ๕ เนื้อไม้
- ๖ ผลเร็ว
- ๗ ตะกั่ว
- ๘ งา
- ๙ รง

ข้าพเจ้าว่าการค้าข้างส่งไปขายต่างประเทศก็ยังเป็น
ของหลวง อีกอย่าง ๑ แต่เพราะส่งไปจากเมืองตรัง
บรรทุกเรือออกไปขาย ตาม เมือง ในอินเดีย ไม่ได้
บรรทุกเรือออกไปจากกรุงเทพฯ ๗ ครอเพ็ดจึงไม่ได้จด
อย่าง ๕ การของหลวงนั้น คือ เมื่อรัฐบาล
ต้องการสิ่งของใช้ราชการ เช่นเครื่องคัสตราวุธยุทธ—

ภาณสิทธิ์สำหรับ บอกรับกัน พระนคร เป็นต้น ก็สั่งให้พวก
 พ่อค้าต่างประเทศเที่ยวหาซื้อมาสั่ง หรือถ้าหากว่า
 เรือมาจากเมือง ต่างประเทศ บรรทุกสินค้าซึ่งต้องการ
 ใช้ในราชการเข้ามา รัฐบาลต้องซื้อไต่ก่อน จึงเกิด
 เป็นธรรมเนียมในเวลา เมื่อ เรือ เข้ามา จาก เมือง ต่าง
 ประเทศ เจ้าพนักงานต้องลงไปตรวจดูสินค้าที่รัฐบาล
 ต้องการก่อน เมื่อพบแล้วก็คิดไว้ ห้ามมิให้ขายแก่
 ผู้หนึ่งผู้ใด ต่อเมื่อสินค้าที่รัฐบาลไม่ต้องการ จึงยอม
 ให้จำหน่าย เข้าใจว่าซื้อ นั้นเป็นมูล เหตุที่ ย่ปรากฏใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารเมือง ๆ ว่าเมืองนนเอยนั้น
 เข้ามาถวายเท่านั้นยก เมืองนนเอยนั้นเข้ามาถวาย
 เท่านั้นยก เพราะขนเป็นของต้องการใช้ ในราชการ
 และจะยอมให้ผู้อื่นสะสมไม่ได้ เมื่อมีเข้ามารัฐบาล
 ต้องบังคับซื้อ การถูกบังคับซื้อเจ้าของมักจะไต่ราคา
 ถ้า ถ้าเป็นของฉวยเข้าของไต่รับสั่งสินค้าตอบแทน
 คุ้มราคาขน และยังจำหน่ายสินค้าอื่นไต่สะดวก เพราะ
 เหตุที่ยกความชอบ ของเจ้าของ ในข้อที่ถวาย ขนนั้นด้วย

ลักษณะการที่ไทยค้าขายกับต่างประเทศ ๔๔๕

เข้าใจว่าอนันเป็นวิสุทธิไทยหาเครื่อง ศัสตราวุธ จาก ต่าง
ประเทศ มาใช้ในการ ข้องกัน พระนคร ตั้งแต่ ครอง

กรุงเก่าตลอดมา มีตัวอย่างปรากฏในรัชกาลที่ ๒
น เมื่อยมะเส็งตริศก จุลศักราช ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔

มลูกค้าอเมริกันคนหนึ่งชอกปีตันแฮนเข้ามาค้าขาย มี
ขบคายศิลาเข้ามาจำหน่ายด้วย เมื่อชอกปีตันแฮนทราบ

ว่า ไทยกำลังต้องการขบคาย ใตถวายขบคายศิลาถึง ๕๐๐
ชอก ในจดหมายเหตุกล่าวไว้ ทรงพระราชดำริว่า

ชอกปีตันแฮนใตเอาขบคายเข้ามาขาย ให้เป็น กำลัง แผ่นดิน ถึง
๒ ครั้ง มีความชอบ โปรดตั้งให้ชอกปีตันแฮนเป็น

หลวงภักดีราช พระราชทานถาดหมากคนโทกาไหล่
เป็นเครื่องยศ ส่วนขบคายชอกปีตันแฮนถวาย ๕๐๐ ชอก

นั้น ก็พระราชทานสิ่งของตอบแทนคัมราคายัน และ
ยกเงินภาษีจึงกอบพระราชทานด้วยอีกส่วน ๑ เห็นจะ

มีพ่อค้าต่างประเทศที่ บรรทุกขบคายเข้ามาอย่าง ชอกปีตันแฮน
นหลายราย

ส่วนพวกชาวต่างประเทศ ที่เข้ามา ค้าขายในเมือง

ไทยนั้น ฝรั่งเศสจีนและแขก ผิดกันในเรื่อง สำคัญมา
 ตั้งแต่ครั้งกรุงเก่า ด้วยพวกฝรั่งต่างชาติที่ไปมาค้าขาย
 มักใช้อำนาจข่มเหงชนชาติอื่น ตลอดจนฝรั่งด้วยกัน
 เอง ในการแย่งชิงผลประโยชน์กัน บางทีถึงเกิด
 วิวาทฆ่าฟันกันก็มี และมักจะเอื้อเอื้อมหาอำนาจเข้า
 มาบังคับบัญชาการบ้านเมือง เช่นขอทำสถานไว้
 สิ้นค้า แล้วทำสถานนั้นเป็นข้อมเป็นต้น แต่พวกจีน
 และพวกแขกที่ไปมาค้าขายนั้น ยอมอยู่ในบังคับเจ้า
 ของเมืองราชคาบ แสวงหาแต่ผลประโยชน์ในทาง
 ค้าขายอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้ไทยจึงพอใจค้าขายกับ
 พวกพ่อค้าจีนและพ่อค้าแขกยิ่งกว่าฝรั่ง ความอนัน
 เข้าใจว่าจะเป็นมาแต่ครั้งกรุงเก่า เห็นได้โดยมีทำ
 เนียบตำแหน่งขุนนางจีนเป็นกรมท่าซ้าย ขุนนางแขก
เป็นกรมท่าขวาเป็นพยาน เมื่อมีการ ค้าขาย กับ
 ต่างประเทศเจริญขึ้น ความปรากฏแก่ไทยขึ้น ๒ ข้อ
 คือ ข้อ ๑ ว่าในเมืองไทยมีไม้ที่สำหรับต่อเรือกำปั่น
 ต่อได้ย่อมเยา เขาราคาและ ตักว่าเรือ ที่ต่อตาม ประเทศ

ลักษณะการที่ไทยค้าขายกับต่างประเทศ ๔๕๑

เหล่านี้ คุ้มมีชาวต่างประเทศเข้ามาขออนุญาตต่อ
เรือในกรุงเทพฯ ๖ ปีละหลาย ๆ ลำ อีกข้อ ๑ ให้ความ
รู้ว่าการใช้เรือไปมา ค้าขาย กับต่างประเทศ มีกำไร มาก
จึงเกิด การสร้าง เรือกำปั่นหลวง สำหรับ ค้าขาย ขน ข้าง
เจ้านาย และขุนนางไทย ที่มีทุนทรัพย์ ต่างก็ ต่อเรือ
กำปั่นไปค้าขายถึงเมืองต่างประเทศ มีเรือไทยไปค้า
ขายทางตะวันตกจนถึงอินเดีย ทางใต้ลงไปจนถึงเกาะ
ชวาและมละสัน ทางตะวันออกไปจนถึงเมืองญวน
เมืองจีนและเมืองญุ่น เช่นคังนตงแต่ครั้งกรุงเก่า เมื่อ
กรุงเสียแก่พม่าชัคก ในเวลาเมืองไทยกำลังยบเย็น
และกำลังทำศึกสงครามกับอิสราภาพ ในครั้งกรุงธน
บุรีและในรัชกาลที่ ๑ ข้างฝ่ายฝรั่งก็คิดทำศึกสงคราม
ครั้งพระเจ้านโปเลียนที่ ๑ จึงไม่มีพ่อค้าฝรั่งไปมา
ค้าขาย แต่ฝ่ายข้างไทยเมื่อตั้งเป็นอิสราภาพได้มั่นคง
แล้ว แม้ในเวลาที่ยังต้องทำศึกสงครามกับพม่าอยู่ข้าง
ก็ได้อริเริ่มต้น ลงมือ ทำการ ค้าขาย กับ เมือง ต่าง ประเทศ
หาผลประโยชน์เช่นกำลังบำรุงบ้านเมือง คุ้มเหตุ

เกล้าทรงแต่รัชกาลที่ ๑ มา เรือที่ไปมาค้าขายกับ
ต่างประเทศ โดยมาก จึงเป็นเรือไทย เรือจีน และเรือแขก
ในเวลาเมื่อครอเปิดเข้ามา เป็นเวลากำลังฤดู
สำเภาเข้า ว่ามีเรือสำเภาจอดอยู่ในแม่น้ำประมาณ
๗๐ ลำ ขนาดตั้งแต่บรรทุกได้ ๑๒๐๐ ท้ายขึ้นไปจน
ถึง ๑๕๐๐๐ ท้าย และสืบสวนได้ความว่าเป็นเรือหลวง
๒ ลำ เป็นเรือของเจ้านายและข้าราชการไทยประ-
มาณ ๒๐ ลำ นอกจากนั้นเป็นเรือของพ่อค้า ครอเปิด
ได้สืบ จำนวนเรือ ที่ไป ค้าขาย และจำนวนสินค้า ลงไว้ใน
รายงาน ดังนี้ คือ:—

ไปค้าขายที่เมืองกึ่งตัง ยี่หนึ่ง ๘ ลำ สินค้ารวม
หนักประมาณ ๘๗๐๐๐ ท้าย

ไปค้าขายเมืองไหหลำ เรือขนาดย่อม ๕๐ ลำ
สินค้าหนักประมาณ ๑๑๒๐๐๐ ท้าย

ไปค้าขายที่เมืองชกเกียน เมืองเส็กเกียง เมือง

๑ เรือหลวง ๒ ลำนี้ ครั้งรัชกาลที่ ๑ ช้อเรือหูสง เรือทรง
พระราชสาส์น สำหรับไปค้าขายเมืองจีน แต่เมื่อครอเปิดเข้ามา
ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ที่ช้อเรือมาลาพระนคร ลำ ๑ เรือเหราข้ามสมุทร ลำ ๑

ลักษณะการที่ไทยค้าขายกับต่างประเทศ ๔๕๓

กว้างหน้า ๓ ๒ ลำ สิ้นค้าหนักประมาณ ๓ ๐ ๕ ๐๐๐ หาย

ไปค้าขายเมืองปัตเตเวีย ๓ ลำ สิ้นค้าหนักประมาณ
๒๒๕๐๐ หาย

ไปค้าขายเมืองมละกา และเกาะหมาก ๕ ลำ
สิ้นค้าหนักประมาณ ๒๕๐๐๐ หาย

ไปค้าขายเมืองสิงคโปร์ เรือขนาดย่อม ๒๗ ลำ
สิ้นค้าหนักประมาณ ๕๕๐๐ หาย

เรือเมือง นครศรีธรรมราช ไปค้าขายเมืองจีน
๒ ลำ สิ้นค้าหนักประมาณ ๑๓๐๐๐ หาย

เรือเมืองจันทบุรี ไปค้าขายเมืองจีนลำ ๑ สิ้นค้า
หนักประมาณ ๕๐๐๐ หาย

เรือจากกรุงเทพ ฯ ไปค้าขายที่เมืองไซ่ง่อน และ
เมืองญวน ๑ ๘ ลำ สิ้นค้าหนักประมาณ ๑๕ ๓๐๐ หาย

ส่วนวิธีการค้าขายของหลวงนน ข้าพเจ้าพบบันทึก
ของตราทเมือง นครศรีธรรมราช หลายฉบับ ได้คัด

สำเนามาลงไว้ต่อไปนี้ฉบับ ๑ เพื่อจะให้ผู้อ่านเข้าใจ
ว่าวิธีการค้าขายทำกันอย่างไรในครั้งนั้น

ท้องตราว่าด้วยการค้าขายของหลวง

สารตรา ท่านเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาบดี
 อภัยพิริยบรรณพาทย์ สมหพระกลาโหม ให้มา
 แก่หลวงพรหมเสนา ผู้ว่าทปตและกรมการ ด้วย
 พระยานครยอกสั่งหาว่าวายเงินกำขันทอง ซึ่งขุนอักษร
 นาย กำ ขัน นาย ศรี โหม ลา ต้า คุม เอา ช้าง
 คีบูก ออกไปจำหน่าย ณ เมืองเทศ กลับเข้ามาถึง
 เมืองนคร ณ บัชาลสัมฤทธิ์ศก (จุลศักราช ๑๑๘๐
 พ.ศ. ๒๓๖๑) ได้พรรณณาเข้ามาสั่ง ได้ให้หลวง
 หน้าวังคุมเอาพรรณณาเข้ามาสั่ง ณ กรุงเทพมหานคร
 เดือน ๑๑ บัเกาะเอกศก เป็นเงินทุนเดิมในกำขันทอง
 ออกไป ช้างสี่สิบสี่ช้าง เป็นเงินทุน ๑๑๐ ชั่ง ๑๕ ตำลึง
 ๒ บาท คีบูกเมืองกลาง ๘๐ ภาราหายห้าสิบชั่ง คีบูก
 เมืองนคร ๒๔ ภาราสองหายหกสิบสี่ชั่ง เขากัน ๑๐๕
 ภาราหายสี่สิบสี่ชั่ง เงินทุน ๑๐๕ ชั่ง ๗ ตำลึง ๘ สลึง
 เฟือง ๒๒๔ เบย เขากัน ๒๑๖ ชั่ง ๓ ตำลึง สลึงเฟือง

ท้องตราว่าด้วยการค้าขายของหลวง ๔๕๕

๒๘๔ เบย เสียค่าจ้างคนงานกลาสีไซ้จ่ายเบ็ดเตล็ด
เมื่อออกไป ๒๔ ชั่ง ๘ ตำลึง ๘ สลึงเฟื้อง ๔๘๐ เบย
เข้ากันเป็นเงินทุน ๒๔๐ ชั่ง ๑๒ ตำลึง ๑๑ สลึง ๗๖๔
เบย และขุนอักษรนายกำบน นายศรีใหม่ลาตัว
ออกไปจำหน่ายณเมืองเทศไค้เป็นเงินข้างเต็ม ๑๔ ช้าง
ล้มเสีย ๒ ช้าง คง ๑๒ ช้าง จำหน่ายไค้เป็นเงิน ๕๐ ชั่ง
๖ บาท ๓ สลึง ๑๗๗ เบย คีบูกเต็ม ๑๐๕ ภาวหาย
๑๔ ชั่งออกเคษาภาว ๒ หาย ๑๔ ชั่ง ๘ ตำลึง จำหน่าย
ไค้ภาวละชั่ง ๕ ตำลึง ๕ สลึง เงิน ๑๓๕ ชั่ง ๑๒ ตำลึง
๓ บาท ๑๑๘ เบย เข้ากันจำหน่ายสินค้าไค้เป็นเงิน
๒๒๕ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๗ สลึง ๒๕๕ เบย หักเสียค่า
ธรรมเนียมจำหน่ายข้างจำหน่ายคีบูกเป็นเงิน ๒๕ ชั่ง
๕ ตำลึง ๕ สลึง ๕๒๘ เบย เสียค่าจ้างกลาสีคนงาน
๑๕ ชั่ง ๘ ตำลึงสลึง ๖๕๒ เบย เข้ากันเป็นเงิน ๔๑๗
๓ ตำลึง ๑๐ สลึงเฟื้อง ๓๘๐ เบย ยังกงเงินอยู่ ๑๘๔๕ ชั่ง
๑๐ ตำลึง ๓ บาท ๗๑๕ เบย ขุนอักษร นายศรีใหม่
เอาจากชเนาชาวเศรษฐี พอจวนมรสุมเศรษฐีว่า จะ

22/04/2563

TUDC

ทำผ้าซ่ง ต้อง การ ให้ครบ จำนวน เงินนั้น มีท่น เศรษฐี
 สัญญาว่า ให้กำขันทกลับออกไปรับเอาพรรณผ้า ฅ
 มรสุมยแกะเอกศกนให้ครบ เศรษฐีจักไต่แต่ผ้าขาว
 สี่ชนิดให้เข้ามาก่อน เป็นพรรณผ้าขาวสุกตำ ๖ กุล
 ราคาถูกละซ่ง ๕ ตำลึง เป็นเงิน ๗ ซ่ง ๑๐ ตำลึง ผ้า
 ขาวหนา ๑๕ กุล ราคาถูกละซ่ง ๕ ตำลึง ๓ บาทสลึง
 ๕๓๓ เบย เป็นเงิน ๑๕ ซ่ง ๗ ตำลึง ๘ สลึง ผ้าขาว
 โมริยชนิดหนึ่ง ๑๐ กุล ราคาถูกละซ่ง ๕ ตำลึง เป็น
 เงิน ๑๗ ซ่ง ๑๐ ตำลึง ผ้าขาวโมริยชนิดหนึ่ง ๘ กุล
 ราคาถูกละซ่ง ๕ ตำลึง เป็นเงิน ๑๐ ซ่ง ผ้า ๓๘ กุล
 เป็นเงิน ๕๔ ซ่ง ๗ ตำลึง ๘ สลึง เสียค่าชักค้ายศค่า
 ภาษีในซอผ้า ๕ ซ่ง ๑๔ ตำลึง ๕ สลึง คิดเป็นเงิน
 ๖๐ ซ่ง ๗ บาทสลึง ให้หลวงหน้าวังคุมเข้าไปส่งด้วย
 พระยานครนนั้น ไต่ให้เจ้าพนักงานรับไว้ครบตามชอก
 แล้ว แต่เงินซ่งยังค้างอยู่แก่เศรษฐีเจ้าทรัพย์เมืองเทศ
 ๒๒/๔๔/๒๕๖๓
 เป็นเงิน ๑๒๔ ซ่ง ๘ ตำลึง ๓ บาทสลึง ๗๑๕ เบย
 เศรษฐีไต่สัญญาไว้ว่า ให้กำขันทกลับออกไปรับเอา

ท้องตราว่าด้วยการค้าขายของหลวง ๔๕๗

พรรณ ผ้านมร สุ่มขี้เถาะ เอกศกให้ครบ นั้น พระยา
นคร กรม การได้ จัดแจง กายัน บรรทุก ช่าง บรรทุก คับก
กลีบออกไปจำหน่ายณเมืองเทศ แต่ณเดือนสามขี้ขาล
สัมฤทธิ์ศกแล้ว แล้วได้สั่งให้รับเอาผ้าซึ่งค้างอยู่แก่
เศรษฐีให้ครบตามสัญญา ถ้าขุนอักษร นายศรีใหม่
กลีบมาถึงเมืองนครเมื่อใด ได้พรรณผ้ามากน้อย
เท่าใด ก็ให้พระยานครกรมการบอกส่งรัตรายพรรณ
ผ้าและหางว่าวเข้าไปให้แจ้ง

หนังสือมาฉนวนองคาร เดือน ๓ แรม ๒ ค่ำ ขี้เถาะ

เอกศก ๗

ผู้อ่านจะเห็นได้ในท้องตราที่เรียกว่าการค้าขาย
ของหลวงนั้น ไม่ใช่เอาอำนาจการไปกะเกณฑ์
เอาทรัพย์สมบัติของผู้หนึ่งผู้ใดมา ต้องลงทุนซื้อหา
และเสียค่าใช้จ่ายอย่างพ่อค้า ถ้าจะผิดกบตพ่อค้าเขา
ทำ ก็เพียงของหลวงไม่ได้ผลประโยชน์เท่าพ่อค้าเพราะ
ทำการกันหลายต่อ การรวไรหลมมีมาก ความจริงอนัน
มีหลักฐานประกอบ ปรากฏอยู่ในหนังสือที่ครอบพิศ

22/04/2563

TUDC

แต่งเรื่องที่เขาเข้ามาเป็นทูตอยู่ในเมืองไทย ว่าพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังเป็นกรมหมื่น
 เจษฎาบดินทร์ ได้มีรับสั่งบอกว่า เรือหลวงออกไป
 ค่าขายทองนเคยขาดทุนถึง ๒๕๐ ชั่ง ครอบเกล้าลงความ
 เห็นของตนเองไว้ว่า การที่ขาดทุนนั้นไม่น่าอัศจรรย์
 ภัยไทยไม่มีเอเย่นตทค มีแต่พวกแขกนายห้างที่หา
 ประโยชน์ไม่สุจริต ไทยจึงถูกฉ้อฉลจนขาดทุน
 การค้าขายกับต่างประเทศ เวลาเมื่อรัฐบาล
 อังกฤษทองนเคยแต่งครอบเกล้าเป็นทูตเข้ามา ได้ความ
 จากหนังสือที่ครอบเกล้าแต่งตั้งพรรณนามาน

เรื่องครอเปิดทูตอังกฤษเข้ามาขอทำสัญญา

ปีมะเมีย เมื่อเดือน๕ชน๒ค่ำมะเมียยังเป็นตรีศก ครอเปิด
 จั้ว ทูต อังกฤษ เข้ามา ถึงปากน้ำ เจ้าพระยา ได้รับ
 ศก อนุญาตให้เรือกำปั่น ชนมมา ถึง กรุงเทพ ฯ มาจอดที่
 จ.ศ. หน้าบ้านพระยาศรีวงค์มนตรี ซึ่งอยู่ฝั่งตะวันตก
 ๑๑๘๔ ไต่วัดประยูรวงศ์ ฯ และพระยาศรีวงค์มนตรีจัด
 พ.ศ. ตกซึ่งสร้างไว้หน้าบ้านเป็นทิวทัศน์ค้ำ ให้เป็นที่พัก
 ๒๓๖๕ ของครอเปิดและพวกที่มา เมื่อครอเปิดไปหา
 พระยาศรีวงค์มนตรี ตามธรรมเนียมแล้วได้ไปเฝ้า
 พระเจ้าตากยาเชอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งทรง
 กำกับราชการกรมเจ้าท่าด้วยอักษรด่าด้นและเครื่อง
 ราชบรรณาการ ซึ่งมาร์ควิสเฮสติงส์ ให้ครอเปิด
 คุมมาถวายนั้น พระยาพิพัฒน์โกษาและเจ้าพนักงาน
 ดงไปรับ อักษรด่าด้นแปลได้ความดังนี้ :

22/04/2563

TUDC

๑ อักษรด่าด้นที่มาร์ควิส เฮสติงส์ มีมาถวายครั้งนั้น เขา
 แปลเป็นภาษามลายูกำกับมา เราแปลจากภาษามลายู เพราะที่ใน
 กรุงเทพ ฯ เวลานั้น ยังไม่มีผู้ที่จะแปลภาษาอังกฤษเป็นไทยได้ แต่

“ มาร์ควิส เฮสติงส์ ฯลฯ ผู้สำเร็จราชการอาณาจักร
อังกฤษในอินเดีย ขอทูลมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามให้
ทรงทราบ

ด้วยข้าพเจ้า มีความประสงค์ จะแสดงให้ปรากฏ ความ
เคารพนับถือของชนชาติอังกฤษที่มีต่อพระองค์จึงได้แต่งให้ทูต
เข้ามาเฝ้า เพื่อจะบำรุงทางพระราชไมตรี และเกื้อกูลการ
ไปมาหาสู่กัน ในระหว่างชนชาติอังกฤษและชนชาติไทย ซึ่งได้
กลบบมชนอกแฉวงหน ให้เจริญยิ่งขึ้น

ชาวยุโรปต่างชาติได้รับพុងชบเคยวกันมาหลายปี บดิน
ก็ไคเตกทำคักถ่งครามกถบเบ้นไมตรีตกันแล้ว แม้นในแผ่นดิน
ฮินดูสถานซึ่งเคยเบ้นเหยอแก่การถ่งครามและเหตุจลาจลต่างๆ
ไม่เรียบรอยมาหลายชวอายุคนหน เคยวณกมความถ่งบเรียบ-
รอยท่วไป (ด้วยความถ่ามารถของอังกฤษ)

ตัวอักษรสาส์นที่เป็นภาษาอังกฤษ ครอบเปิดได้พิมพ์สำเนาไว้ในหนังสือ
ที่เขาแต่ง สอบกับความที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ดูยังกลาดเคลื่อนมาก ข้าพเจ้าจึงแปลใหม่ ลง
ไว้ในหนังสือเรื่องนี้

อังกฤษเดยวนมอำนาจ (ตลอดอาณาจักรอินเดีย) และ
เบณฑบถอแก่ประเทศอื่น ฝ่ายไตตงแต่ตั้งหลทวป ตลอด
ชนไปฝ่ายเหนือจนจุดเทอกภูเขาเขตแดนเมืองจัน ข้างตะวันออก
ออก ตงแต่เขตแดนเมืององวะตลอดไปฝ่ายตะวันตก จน
ถึงแดนประเทศเปอร์เซีย แต่ประชาชนที่อยู่ในปกครองของ
อังกฤษมีกว่า ๘ โกลี เพราะฉะนั้น อังกฤษจึงไม่มีความประ-
สงค์ที่จะแสวงหาอาณาเขตเพิ่มเติมต่อออกไปอีก

การภายในก็มีความเรียบร้อย ส่วนภายนอกนั้นอังกฤษ
ก็เป็นมิตรไมตรีกับนานาประเทศที่เขตแดน ติดต่อกัน
เป็นต้นว่าพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียฝ่ายตะวันออก พระเจ้า
แผ่นดินเปอร์เซียฝ่ายตะวันตก บรรดาเจ้านายที่ปกครอง
แคว้นแคว้นอาหรับ แม้ผู้ต่อต้านประเทศเตอร์กและพระเจ้า
กรุงจันก็เป็นมิตรกับอังกฤษ พวกพ่อค้าอังกฤษกับชาวเมือง
ของพระเจ้าแผ่นดิน และ เจ้าประเทศนั้น ๆ ได้ค้าขายถึงกันอยู่
เป็นอันมาก ชนทั้ง ๒ ฝ่ายได้รับผลประโยชน์ เพราะเหตุที่
อาจจะไปมาค้าขายถึงกันได้ โดยปราศจากความขัดข้องทั้งปวง
จึงมี พวกพ่อค้า ชาว ต่าง ประเทศ เหล่านี้พากันมา ค้าขายใน

แผ่นดินของอังกฤษเหนือใจ ส่วนพ่อค้าอังกฤษก็ไปค้าขายถึง
เมืองต่างประเทศนั้น ๆ เป็นอันมาก การค้าขายย่อมทำให้
เจริญโภคทรัพย์แก่ไพร่ฟ้าชาวแผ่นดินเป็นเบืองตน แลแล้วเป็น
ปัจจัยให้ ชนต่างบ้าน ต่างเมืองรู้จัก คุณเคยกนดชน ที่สุดจึงเป็น
เหตุให้ผูซึ่งเป็นเจ้าของใหญ่ของชนต่างชาติต่างภาษา ซึ่งไป
ไปมาค้าขายถึงกนหน มีไมตรีเป็นมิตรฉันท์กนยงชน

พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในประเทศอังกฤษเด็คจึงสถิต
ณ ราชธานี อันอยู่ห่างไกล กับ พระราช อาณาจักร ใน อินเดีย
ประมาณถึงกึ่งพิภพ เพราะระยะทางห่างไกลกันนัก จะทรง
ปก ครอง ราช อาณา จักร ใน อินเดีย ด้วย พระ องค์ เอง ไม่ได้
สะดวก จึงพระราชทานพระราชอำนาจให้ข้าพเจ้าเป็นผู้สำเร็จ
ราชการต่างพระองค์ปกครอง แผ่นดิน อินเดีย ข้าพเจ้า
ตั้งใจจะให้ไพร่บ้านพดเมือง ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษมีรับสั่ง
ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ปกครองต่างพระองค์ มีความสุขและความ
เจริญ จึงทูลขอต่อพระองค์ผู้เป็นกษัตริราชราชอันประเสริฐ
ขอให้ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรี โปรดให้ประชาชนใน
ประเทศอินเดียได้ไปมาค้าขาย ถึงพระราชอาณาจักรของพระ-

องค์โดยสะดวก ข้างฝ่ายข้าพเจ้าก็ขอเชิญให้บรรดาไพร่ฟ้า
ข้าแผ่นดินของพระองค์ มาค้าขายตามหัวเมืองท่าค้าขายใน
ประเทศเขตแดนของอังกฤษอย่างเดียวกัน ถ้าหากว่าคนที่อยู่
ในบังคับอังกฤษ จะเป็นชาวยุโรปก็ตาม จะเป็นชาวอินเดีย
ก็ตาม ไปค้าขายถึงพระราชอาณาจักรของพระองค์ ขอ
พระองค์จงได้ทรงพระกรุณา คุ้มครองป้องกันให้มีความผาสุก
ด้วย

ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะทูตขอที่แผ่นดินในพระราช
อาณาจักรของพระองค์ เพื่อทำที่จอดเรือ ที่ตั้งบ้านเรือนหรือ
ที่บ่อม ที่ไว้สินค้า แต่อย่างหนึ่งอย่างใด แม้กฎหมายอย่าง
ธรรมเนียมอื่นใด ที่ใช้อยู่ในพระราชอาณาจักรของพระองค์
ข้าพเจ้าก็ไม่ทูตขอให้ยกเว้นเป็นพิเศษสำหรับพวกพ่อค้าอังกฤษ
ถ้าหากว่า อย่าง ธรรมเนียมอื่นใด ใน พระราช อาณาจักร ของ

๑ ที่อังกฤษว่าไม่คิดจะขอที่ทำไว้สินค้าและทำบ่อมเป็นต้น ตรง
นี้หมายจะให้ไทยเข้าใจว่า จะไม่ทำอย่างพวกโปรตุเกสและพวกวิลัน
ดา ที่เคยเบียดเบียนประเทศทางตะวันออกมาแต่ครั้งกรุงเก่า โดย
วิธีไปขอที่ตั้งสถานเป็นที่ไว้สินค้าก่อน แล้วทำสถานนั้นให้เป็นบ่อม
ปรាកาส่งทหารไปรักษา แล้วเลยเอาเป็นกำลังแย่งหาอำนาจในเมือง
นั้น ๆ

พระองค์ อดทนเนื่องด้วยการค้าขาย เป็นความลำบากแก่พวก
พ่อค้าอังกฤษ อดทนอาจจะเห็นได้ว่าเป็นเครื่องขัดขวางแก่ความ
เจริญของการค้าขายกับพระราชอาณาจักรของพระองค์ ข้าพ-
เจาก็หวังใจในพระปรีชาญาณ และพระราชหฤทัยอันเป็น
ไมตรีที่จะทรงพระราชดำริแก้ไขยกเว้น (ตามซึ่งพระองค์ทรง
พระราชดำริเห็นสมควร)

นายครอเพ็ด ทข้าพเจ้าได้เลือกให้เป็นทูต ต่างตัวข้าพเจ้า
ไปเฝ้าทรงนเป็นผู้เข้าใจความประสงค์ของข้าพเจ้าทุกอย่าง ถ้า
ได้ปรึกษาหารือกับมุขมนตรีของพระองค์ คงจะสามารถที่จะ
คิดอ่านจัดการให้เป็นประโยชน์ ที่จะเกิดโทษภัยและความ
เจริญทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษ นายครอเพ็ดได้เคยเป็นผู้
ต่างตัวข้าพเจ้าอยู่ในตำแหน่งผู้ดูแลด่านเมืองชวาหลายปี ข้าพเจ้า
ได้เลือกนายครอเพ็ดให้เป็นทูตไปเฝ้าพระองค์ในคราวนี้เพราะ
เห็นว่า นายครอเพ็ด เป็นผู้ดีมีคุณอย่างธรรมเนียมในประเทศ
ทางตะวันออกเพราะได้เคยมาช้านาน นายครอเพ็ดเป็น
ผู้ที่ได้รับความไว้วางใจของข้าพเจ้า ถ้าหากว่านายครอเพ็ด
ยอมตกลงในการ อย่างใดประการใดกับรัฐบาล ของ พระองค์

ความตกลงอันจะรบนุมนต์ของข้าพเจ้าทุกประการ

ข้าพเจ้าได้มอบตั้งของหลายอย่าง ให้นายครอเพ็ดคุมมา
ถวายแต่พระองค์ ในนามของข้าพเจ้าด้วย

เครื่องราชบรรณาการที่มาร์ควิด เฮล์ติงส์ ตั้งมาถวาย
ในครั้งนั้นคือ บินคาบคีดาปดาหยอก ๓๐๐ บอก บินคาบคีดา
แปดบอก ๓ ผ้าน่านขาว ๕ ผืน พรหมเทศ ๒ ผืน เครื่องแต่งตัว
หญิงอย่างฝรั่ง ๒ ตำรับ เครื่องโต๊ะแก้วเจียรไนตำรับ ๓ ฉาก
อย่างดี ๕ ผืน พรหมอย่างดี ๒ ผืน หนังสือเรื่องราวพงศาวดาร
อังกฤษเต็ม ๑ รมมเครื่องพร้อมรถ ๑ ม้าเทศดำหรับเทียม
รถม้า ๑ ฉากเขียนด้วยหนัง ๕ บาน ฉากกระจก ๓ บาน รวม
๗ บาน

ณ วัน ๒๒๕ ค่ำ บิมะเมยจตุวาศก จตุศักราช ๓๓๘๔
พ.ศ. ๒๓๖๕ เสด็จออกพระที่นั่งบุษบกมาดาททองพระโรงเป็น
การเต็มยศทรงฉลองพระองค์ครุย โปรดให้ยอนครอเพ็ดและ
พวกองกฤษที่มาในกองทัพเข้ามาเฝ้าฯ เมื่อเฝ้าแล้วจึงตั้งตนปรก
ษาหาหรือราชการกับพระยาสุริยวงศ์มนตรีซึ่งเดอนชนนเป็นพระ-
ยาสุริยวงษ์ โทษาทพระคลัง ต่อมาหลายครั้ง การไม่ตกลงกัน

ได้ตั้งความประสงค์ของครอเพ็ด ด้วยมีเหตุขัดข้องและเกิด
เข้าใจผิดกันหลายอย่างหลายประการ ที่เป็นของตน เพราะ
เหตุที่จะกล่าวต่อไปนคอ :-

๑) ทั้ง ๒ ฝ่ายพูดไม่เข้าใจไม่เข้าใจภาษากัน ในเวลานั้น
ไม่มีไทยที่พูดภาษาอังกฤษได้ อังกฤษก็ไม่มีที่พูดภาษาไทยได้
ทั้งหนังสือและคำพูดต้องใช้แปลเป็นภาษาโปรตุเกสบ้าง ภาษา
มลายูบ้าง แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ
อีกชั้น ๑

๒) ดำมที่เป็นผู้แปลเป็นคนชนด้าทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายข้าง
ครอเพ็ดได้ดำมไทยมาแต่เกาะหมาก ก็เห็นจะจำงไทยที่เป็น
บ่าวไพร่ใครที่หลบหนีไปอยู่ทนน พอรูภาษามลายูมาเป็น
ดำม เป็นคนซึ่งไทยในกรุงเทพฯ ย่อมรังเกียจไม่ให้เข้าในที
เผ่า หรือแม่แต่เป็นดำม เมื่อทูตไปหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ฝ่าย
ข้างครอเพ็ดก็เกรงหาว่ากีดกันห้ามปรามดำมซึ่งตัวไวใจ ฝ่าย

22/04/2563 ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์
กล่าวเรื่องครอเพ็ดเป็นเหตุเข้มมาครานั้นไว้โดยย่อ เมื่อมาพิจารณา
ดูในหนังสือที่ครอเพ็ดแต่ง และใบบอกที่ครอเพ็ดมีไปถึงรัฐบาลของ
เขา จึงแลเห็นชัดขวางแก่การที่จะตกลงพอใจกันได้

ตามของไทยเล่า ตามที่สำหรับแปลภาษาโปรตุเกสก็ใช้พวก
กะฎัจน์ ที่แปลภาษามาด้วยใช้แขกคน ๑ ชื่อระกุด่าอดี ได้
เป็นที่หลวงโกษาอิศหากอยู่ในเวदानัน ตามข้างฝ่ายไทย ทั้ง
ตามฝรั่ง และตามแขก ต่างคนต่างไปนึกหากันให้ครอเปิด
ฟัง ใช้แต่เท่านั้น ต่างคนต่างชิงกันเอาหน้าในทางที่จะเรียก
รองเอาของกันตจากครอเปิด ทำให้ครอเปิดเกิดตุมหมันขึ้นมา
ถึงผู้ใหญ่ฝ่ายไทย ว่ามีแต่คนโงก

๓) ที่มาร์ควิส เฮสติงส์ เดอกให้ครอเปิดเป็นทูตเข้า
มา เพราะเห็นว่าเป็นผู้สนทนาคอยอย่างธรรมเนียมทางประเทศเหล่า
นั้น ที่จริงตั้งใจคงจะฟังแถมเห็นได้ในหนังสือคำดังที่ให้แก่
ครอเปิด แต่ความชำนาญของครอเปิดนั้น ไม่เป็นไปแต่ใน
ทางข้างดี เพราะคนเคยแต่กับพวกชวามดาญ อันเคยอยู่ใน
อำนาจฝรั่งมาแต่ก่อน ถัดใจมาเดี่ยแล้ว ว่าไทยก็เป็นชาว
ตะวันออก เหมือนกับพวก ชวามดาญไม่ผิดอะไรกับ คนพวกนั้น
ผิดกันแต่ที่ไม่อยู่ในอำนาจ เมื่อเห็นไทยไม่ยำเกรงครอเปิด

22/04/2563

TUDC

๑ คำสั่งของมาร์ควิส เฮสติงส์ พิมพ์ไว้ข้างท้ายเล่ม ๒ ของสมุด
ที่ครอเปิดแต่ง ข้าพเจ้าได้คัดแต่ใจความลงไว้ ในตอนว่าด้วยเหตุที่
อังกฤษจะแต่งทูตนั้นแล้ว

เหมือนพวกชวามดาญ กิ่งทำให้ไม่ชอบหนักชน

๕) ข้อที่ครอเปิดไม่ชอบไทย เห็นจะเริ่มตั้งแต่มาถึง
เกาะหมาก เพราะประจวบเวดากองทัพไทยลงไปตีได้เมือง
ไทรบุรี และชาวเกาะหมากกำลังคิดว่าไทยจะตั้งไปถึง
เกาะหมากด้วย ครอเปิดได้รับคำสั่งรัฐบาลอินเดียให้มาพูด
กับไทยเรื่องเมืองไทรบุรี ก่อนไทยตีเมืองไทรและให้มาปรึกษ
ษากับองกฤษที่เบ็นเจ้าเมืองเกาะหมาก ในข้อที่จะมาพูดกับ
ไทยว่าอะไรในเวดาครอกเปิดมาถึงเกาะหมาก องกฤษที่เมือง
นั้นกำลังขัดแย้งไทย ไม่ต้องบอกก็พอจะคาดได้ไม่ผิดว่าความ
ต้องการของ เจ้าเมืองเกาะหมากในเวดานั้น จะไม่เป็นอย่างอื่น
นอกจากอยากให้องกฤษยกกองทัพมาขับไล่ไทยออกไปเสียให้
พ้นเมืองไทรบุรี แต่หากรัฐบาลอินเดียไม่ได้ตั้งใจที่จะทำการ
เป็นศัตรู เจ้าเมืองเกาะหมากจึงต้องแนะนำครอเปิดให้มาพูด
กับไทยแต่โดยดี ตามคำสั่งเดิมของรัฐบาลอินเดีย แต่คำแนะนำ
นั้นทบทปรากฏในหนังสือของครอเปิด ก็มีอย่างเดียวกันแต่ให้คิด
อ่านให้ไทยออกไปเสียจากเมืองไทรบุรีและให้คนเมืองให้เจ้า
พระยาไทร (ปะแวงวัน) อย่างเดิม ซึ่งจะตกลงกันไม่ได้โดย

๕) วิชาการค้าขายกับต่างประเทศในเวลานั้น ชาวต่างประเทศที่ไปมาค้าขายโดยมากก็จน ซึ่งแสวงหาแต่กำไรในการค้าขายเป็นใหญ่ยอมมอบหมอบคตตาม ถวายศัหวงบุญผู้หม้อนาจและเป็นที่ใหญ่ในบ้านเมือง ยอมที่จะทำการอย่างใด ๆ ให้พอใจเจ้าของเมือง ขอแต่ให้หากำไรได้โดยสะดวก จึงเข้ากับไทยได้ดี แต่ฝ่ายข้างฝรั่งไม่เช่นนั้น ประโยชน์ในการค้าขายก็อยากจะได้ และยังถอยศัศักดวงกริยาอาการกระเดียดจะชูเจ้าของเมือง ก็เป็นอันยากที่จะทำให้เกิดความพอใจแก่ไทยได้อยู่โดยธรรมดา

๖) เหตุอีกอย่าง ๓ นั้น จำต้องว่าโดยที่จริงประเพณีของไทยเราในครั้งนั้น ซึ่งถือตามคติโบราณ ยังมีการหลายอย่างซึ่งชวนจะให้ฝรั่งดูหมิ่น ยกตัวอย่างอย่างเดียวเพียงเรื่องไม่ได้เด้อ แม้พระยาพระคลังรับแขกเมือง ก็ไม่ได้เด้อเมื่อฝรั่งได้เห็นแต่ศัหวงเป่าไปตามกัน ตั้งแต่ผู้ใหญ่ลงมาจนผู้น้อยก็เห็นจะตงตงดูหมิ่นว่าเขานั่นชาวเมืองบ้าน ไช้แต่เท่านั้น การที่เจ้าพนักงานกรมท่าของเราเอง ทงกรมท่ากลาง กรมท่าขวา กรมท่าซ้าย ทำการค้าขายแสวงหาผลประโยชน์ตน

เองประปนไปกับหน้าทททำในตำแหน่งราชการ นึกเป็นเหตุให้
เกิดข้อสงสัยคุณหมื่นอีกอย่าง ๑

แม่เหตุขัดขวางมอยุดังกล่าวมา การที่ปรึกษากันในสวน
ราชการของทูตที่มาในครั้งนั้น ครอเปิดไม่มีเหตุที่จะคิดได้
ว่าไทยพุดจาวอย่างคนบ้าเถื่อน หนังสือที่แต่งแม่ตเขียนไทย
ในอย่างอื่นโดยมาก ยังต้องชมความเรียบร้อยในการปกครอง
บ้านเมืองเมื่อในเวลานั้น และชมว่าไทยฉลาดในการงาน และ
รู้จักต่างประเทศ คือการที่เข้าไปในอินเดียเป็นต้น ดิตเดียว

ความที่ปรึกษากัน ตามที่ปรากฏในหนังสือของครอเปิด
นั้น เมื่อครอเปิดเขามาถึงกรุงเทพ ฯ เห็นมีกงสุตโปรตุเกสอยู่
ในกรุงเทพ ฯ แล้ว จึงมาขยายความคิดออกไปกว่าที่ปรากฏ
ในคำสั่ง คือ จะขอให้ไทยทำหนังสือสัญญายอมลดภาษีเข้า
จากพ่อค้าอังกฤษประการ ๓ จะขอตั้งกงสุตประการ ๓ ความ
๒ ข้อ ไทยก็ไม่ได้แสดงความรังเกียจ เข้าใจว่าจะยอม ถ้า
อังกฤษยอมตามความประสงค์ของไทยในความข้อหนึ่งเป็นข้อ
แตกเบ็ดขยั่นคือ ขอให้เรือไทยที่ไปค้าขายตามเมืองของอังกฤษ
ขอหาปืนได้ตามต้องการ ด้วยในเวลานั้นไทยกำลังต้องการ

บินไว้ทำศึกกับพม่า พอพระยาพระคงพูดจบชนน ครอบเปิด
 ก็พูดตัดเดี่ยวว่าอังกฤษจะยอมให้เรือไทยหาซื้อปืนมาได้ แต่
 เวลานั้นเมื่อไทยเป็นไมตรีกับประเทศที่อยู่ติดต่อกับอังกฤษ ประ-
 เทศที่ครอบเปิดพูดจบน รับไว้ในหนังสือที่แต่งว่าตั้งใจหมายว่า
 พม่าที่เดียว เมื่อไทยโดยนคำพูดอย่างนั้น ก็แลเห็นว่าไม่เป็น
 ประโยชน์อันใดที่จะทำสัญญากับอังกฤษ ด้วยอังกฤษจะเอา
 ประโยชน์ข้างเดียว ส่วนประโยชน์ของฝ่ายไทยนั้นไม่ให้ ข้า-
 พเจ้าเข้าใจว่าชอบเป็นเหตุที่ไม่ตกลงกันได้ ในคราวนั้นครอบ-
 เปิดพยายามพูดจาต่อมากหลายครั้ง ทางที่พูดต่อมาในตอน
 หดง ครอบเปิดเลิกความคิดเรื่องตงกงสุด เป็นแต่จะขอจดภาษ
 ข้างไทยจะให้ครอบเปิดรับประกันว่า จะมีเรืออังกฤษเข้ามา
 ค่าขายไม่น้อยกว่าปีละ ๕ ตำ ครอบเปิดก็ไม่รับประกัน ฝ่ายไทย
 ว่าเมืองไทยมีเกลือติด จะบรรทุกเกลือไทยออกไปขายที่อื่นโดย

๑ สอบตามพงศาวดารพม่า ที่จริงในเวลานั้นพม่ากับอังกฤษ
 เกิดระหองระแหงจนจะวิวาทกันอยู่แล้ว จะเป็นด้วยอังกฤษยังเห็น
 ประโยชน์ที่จะเอาใจดีต่อพม่าอยู่ รู้ว่าไทยต้องการปืนมาสำหรับทำ
 สงครามกับพม่า กลัวพม่าจะโหดทร ครอบเปิดจึงไม่ยอม แต่ก็เป็นการ
 ประหลาดอยู่ ด้วยความปรากฏว่า รัฐบาลอินเดียรู้แต่เมื่อก่อน
 แต่งทูตเข้ามา ว่าไทยกำลังต้องการปืน เครื่องราชบรรณาการที่ส่งมา
 ถวาย ก็ถวายปืนกว่า ๓๐๐ บอก ทำไมมาขัดขวางเรื่องซื้อปืน

รัฐบาลอังกฤษจะตดภาษ^๑ให้อย่างไรบ้าง^๑ ครอบพิศก็ไมตดตงที่
 จะตดภาษาเกดอให้แกไทย เมื่อพูดจาเรองค้ำชายกันจนตงปตาย
 แดวครอบพิศจึงได้เรมพูดเรองเมืองไทรบุรีคอ ครอบพิศถอหน้ง
 ด้อเจ้าพระยาไทร (ปะแงรัน) เป็นใจความกถ่าวโทษเจ้าพระยา
 นคร ๆ แดจะขอเมืองคน เขามาจนตอเด่นาบตี ครอบพิศจะ
 ขอให้ไทยยอมตามความประสงค์ของเจ้าพระยาไทร ข้างไทย
 ตอบว่า เจ้าพระยาไทรบุรีคเป็นเจ้าเมืองประเทศราชซาขอบ-
 ขณฑตดมา ถ้ามทุกชรอนอนใดตวรจะเข้มาเฝ้ากราบทุดความ
 ทกชรอนอนน นมทองตราออกไปก็ไมตอบ ครนตวใดความ
 เตอชรอนกไมเข้มาเฝ้าคนชากบเจ้า จะให้ไทยคนเมืองให้
 อย่างไรได้ ข้างครอบพิศถ่าวโทษเจ้าพระยานคร ๆ แทนเจ้า-
 พระยาไทร ข้างไทยกยนอยู่ว่า ให้เจ้าพระยาไทรเข้มาถ่าว
 โทษเองจะมีตราให้หาเจ้าพระยานคร ๆ เข้มาว่าถ่าวให้เป็น
 ยุติธรรมทง ๒ ฝ่าย ครนครอบพิศอ้างถึงประโยชน์การค้ำชาย
 ขององกฤษทเกยวชองกับเมืองไทร พระยาพระคตงกตั้งไม-
 บอกของเจ้าพระยานคร ๆ ไปให้ครอบพิศ ว่าตงแต่เมืองไทย

๑ วิธีค้ำเกดอในอินเดี รัฐบาลผูกขาดขายเอง ไทยรู้ความข้อน
 จึงเอาเรองสินค้ำเกดอออกมาพูด ด้วยเป็นการขอยกภาษีสินค้ำผูกขาด
 ของรัฐบาลอย่างเดีวกับที่องกฤษขอเข้มา

รักษาเมืองไทรบุรี ได้เอาใจได้ในทางไมตรีกับอังกฤษที่
เกาะหมากเป็นการเรียบร้อยอย่างแต่ก่อน ไม่มีขัดข้องแต่
อย่างหนึ่งอย่างใด ไต่กันอยู่เพียงเท่านั้น

ครอเปิดอยู่ในกรุงเทพ ฯ ถึง ๕ เดือน เห็นการไม่
ดำเร็จได้ตั้งประสงค์จะกบเกิดลำบากกนชนด้วยเรื่องหนังสือ
ตอบอีกอย่าง ๑ ข้างครอเปิดจะให้มีพระราชดำรัสตอบอักษร
ดำรัส มาร์ควิสต์ เฮลคิงส์ ข้างไทยว่า มาร์ควิสต์ เฮลคิงส์
เป็นแต่ขุนนางผู้ดำเร็จ ราชการหัวเมืองจะมีพระราชดำรัสตอบ
อักษรดำรัสพินยอมอย่างธรรมเนียม^๑ จะให้มีแต่ศุภอักษรของ
พระยาพระคลังตอบ ข้างครอเปิดไม่ยอม ลงปลายตกลง
กันว่า จะมีหนังสือของพระยาพิพัฒน์ โภชาคอบไปถึงเดชา
นุกการของ มาร์ควิสต์ เฮลคิงส์ ในเรื่องตั้งวนการค้าขายนั้น
ตามที่ปรากฏในหนังสือของครอเปิดว่า แต่เดิมไทยจะให้
พระยาพิพัฒน์ โภชาคอบทำหนังสือให้ครอเปิด เป็นหนังสืออนุญาต
ให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้าขายในพระราชอาณาจักร ถ้าปีใด

๑ เมื่อครอเปิดไปเมืองญวน ก็เกิดความลำบากเรื่องหนังสือตอบ
อย่างเดียวกัน

มีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายแต่ ๕ ลำขึ้นไป จะดตภาษษาเขา
 จากร้อยตะ ๘ เป็นร้อยตะ ๖ ครอเปิดได้ไปตรวจร่างหนังสือ
 นทบานพระยาพระคดงกเป็นทพอใจ แต่ยังไม่ทหนที่จะได้รับ
 หนังสือ กเกิดเหตุผกใจกนชนอกกอย่าง ๑

เหตุกนเกิดแต่เรือทงูบาดองกฤษเขาเรือพอกำให้เป็นเรือ
 ทุตเขามาราชการ ท่วยประเพณตามประเทศทางตะวันออก
 ในครงน ดั่งขงทมาในเรือทุตไม่ต้องตรวจเก็บภาษากกร
 อย่างหนงอย่างใด ธรรมเนียมอนนทราบอยทวกน กปคณ
 เรือทครอเปิดมาชอกปคณ แมคคอดเหน เห็นประโยชน์จะ
 ได้ในการทเขามากบทุต จึงดอบบรรทุกดินค้ำต่าง ๆ มาใน
 ระวังเรือเป็นอนมาก ครอเปิดมีได้ทราบความชอน ครนเมือ
 เรือเข้ามาจอดอยในกรุงเทพ ๆ พวกทุตชนอยุบนบก กปคณ
 แมคคอดเหน ดอบเอาดินค้ำออกจ้หน้าย ความทราบถง
 ไทย ทามครอเปิด ๆ กยนย่นวธรรมเนียมขององกฤษ เรือ
 ทมาราชการจะค้าขายไม่ได้ ต่อมาครอเปิดจึงได้ทราบความ
 จริงว่ กปคณเรือของคณพาของหนภาษเขามาขาย ทำให้เสีย
 วาจากคณได้อ่างไว้ ครอเปิดเกิดวาทชนกบกปคณแมคคอด

เขต ถึงต้องได้กับต้นแมคคอดเขตชนจากเรือ กับต้นแมค-
 คอดเขตเป็นผู้ไปมากันกับไทยในเวดามือชายของ จะเป็น
 กับต้นแมคคอดเขตหรือผู้ใดไม่แน่ นำความมาแจ้งแก่พระยา
 พระคลังว่า เมื่อครอเปิดอยู่ในกรุงเทพ ฯ นั้น ให้เทียบหยั่ง
 นำท่าแผนท และพูดว่าเมืองเช่นกรุงเทพ ฯ น ถ้าอังกฤษจะ
 ต้องการ ดั่งเรือรบมาเพียงสองลำดำมดำก็จะตเอาได้ ความ
 ทง ๒ ขอน เป็นเหตุให้ไทยเกิดขัดเคืองครอเปิด แต่ก็ได้
 ทำให้เสียอชฌาศัยไมตรีอย่างใด โปรดให้จัดเครื่องบรรณา
 การพระราชทานตอบ มาร์ควิส เฮตติงด์ เป็นดังของต่าง ๆ
 คือ งาม้าง ๑๐ กิงหนัก ๒ หาบ เนื้อไม้หนัก ๒ หาบ กายาน
 หนัก ๒ หาบ กระจกหนักหาบ ๑ เร้วหนัก ๓ หาบ ดิบุก
 บรตุทหนัก ๑๕ หาบ พริกไทยหนัก ๑๕๐ หาบ น้ำตาล
 ทรายหนัก ๑๕๐ หาบ รงค์หนัก ๕ หาบ มอบให้ครอเปิดคุม
 ส่วนครอเปิดเอง ได้พระราชทาน น้ำตาลทรายหนัก ๓๐ หาบ
 ส่วนหนึ่งต่อตอบนั้นเป็นแต่ให้พระยาจุฬา ราชมมนตรีทำหนังสือ
 ให้ครอเปิดถ่อออกไป คงมีใจความแต่ว่า อนุญาตให้พ่อค้า
 อังกฤษไปมาค้าขายตามอย่างธรรมเนียมบ้านเมือง

เมื่อครอเปิดไปแล้ว มีหนังสือพระยาพระคลังไปถึง
 มาร์ควิส เดสติงต์ ฉบับ ๑ กล่าวโทษครอเปิดว่า เข้ามาพูด
 จาแฉะทำการเหตอกเกิน ผิดกับความในอักษรดำนั้น ที่
 เจ้าเมืองบงกคามมา หนังสือฉบับหนึ่งส่งไปที่เจ้าเมืองเกาะ
 หมากร ให้ส่งไปถึง มาร์ควิส เดสติงต์ ปราบกฏในหนังสือ
 ราชการของอังกฤษว่า มาร์ควิส เดสติงต์ สอบถามครอเปิด
 แฉะมีดำเนาหนังสือครอเปิดแก้คำถาม ว่าเรื่องทำแผนทนนใด
 ทำแต่เด็กน้อยและได้ขออนุญาตจากพระยาพระคลังก่อนแล้วจึง
 ทำ ขอบทว่าครอเปิดหมั้นประมาทเมืองไทยนั้น ปฏิเสธ

ยอน ครอเปิดออก จากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๑๘ ค่ำมี
 มะเมียจตุวาศัก ๑๓๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ ไปแวะตรวจที่เกาะดีซัง
 ก่อน แล้วออกจากเกาะดีซังไซไบไปเมืองญวน การที่ไป
 เมืองญวนก็ไม่สำเร็จ ด้วยญวนรังเกียจการเกี้ยวของค้ำชาย

22/04/2563 แต่ในสำเนาใบขอของครอเปิดฉบับ ๑ กล่าวความตรงกับ
 คำที่หาว่าครอเปิดพูด เพราะฉะนั้น ทำให้เข้าใจว่า ครอเปิดเห็นจะได้
 พูดกับพวกฝรั่งที่มาด้วยกัน บางทีความนั้นจะมาถึงไทยจากกัปตัน
 แมกดอลเนล ในเวลาเมื่อเกิดวิวาทกับครอเปิด

กับฝรั่ง ยิ่งกว่า ไทยชนไปอีก ครอเปิดกذبจากเมือง ญวนจึงได้
 เป็นเรดิเคนต์รักษาการณอยู่ ณเมืองสิงคโปร์. ตามความที่
 ปราบกฏต่อมา ตงแต่ครอเปิดมาเป็นเรดิเคนต์อยู่ที่เมือง
 สิงคโปร์ กذبวางอชยาคัยเป็นไมตรีกับไทย มีหนังสือไปมา
 กับพระยาพระคลัง และเขาเป็นขระดงเคราะห์เรือไทยที่ค้าขาย
 ที่เมืองสิงคโปร์ กذبทำค่างเดิมของรัฐบาลอินเดีย ถึงกับ
 เป็นขระบอกเข้ามาให้ไทยทราบว่ามีมาแต่ทูตไปชวนญวนให้
 ช่วยกันตีเมืองไทย ตงจะปราบกฏต่อไปข้างหน้า เห็นจะเป็น
 ด้วยเหตุอังกฤษ เกิดวิวาท กันชนกับพม่า ครอเปิดจึงเห็น
 ประโยชน์ในการที่จะเอาใจไทย

มีเรื่องราวเบ็ดเตล็ดอันเกี่ยวแก่พงศาวดารไทย ในเวลา
 เมื่อ ครอเปิด เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ ปราบกฏอยู่ใน หนังสือ
 ครอเปิด แต่ง บาง เรื่อง แต่ ไม่ เกี่ยว กับ การ ทูต ที่ครอเปิดมา
 ขापเจ้าไตคดมาดงไว้ต่อไปน เพื่อให้ผู้ศึกษาโบราณคดี
 ศึกษาคือ:—

๑. เมื่อครอเปิดอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ พระยาพระคลังได้
 ถามว่า ครอเปิด มีความ ประสงค์ จะไปเข้า เจ้านายพระองค์ใด

บ้าง ครอบงำตั้งบทรายอยู่ก่อนแล้วไว้ในเวदानั้น ผู้ใหญ่ใน
 กรุงเทพ ๑ แบ่งกันเป็น ๒ พวก คือ พวก ๑ นับถือสมเด็จพระ
 พระเจ้าดุกยาเชอ เจ้าฟ้ามงกุฏ ๑ และเจ้าฟ้ากรมหลวง
 พิทักษ์มนตรีเป็นหัวหน้าในพวกนี้ แต่ออกพวก ๑ นับถือ
 พระเจ้าดุกยาเชอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งเป็นพวกเดียวกับ
 กับพระยาพระคลัง ครอบงำเห็นว่าพระของตัวอยู่ในหน้าที่
 ของพระยาพระคลังและกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จะไปเกี่ยว
 ดวยออกพวก ๑ จะไม่เป็นที่พอใจข้างพวกนี้ จึงตอบพระยา—
 พระคลังว่าทจะให้เฝ้าเจ้านายพระองค์หนึ่งพระองค์ใดนั้นแล้ว
 แต่พระยาพระคลังจะเห็นสมควร แต่ของถวายเตรียมมาถวาย
 แต่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์พระองค์เดียว ไม่ได้เตรียมมาสำหรับ
 ถวายพระองค์อื่นด้วย เพราะธรรมเนียมเฝ้าในครั้งนั้นของม
 ของถวาย เมื่อครอบงำบอกว่าไม่มีของถวาย จึงไม่ได้เฝ้า
 เจ้านายพระองค์อื่น

22/04/2563

๒. ในเวดาครอบงำตั้งอยู่ทุกกรุงเทพ ๑ นั้น เกิดอหิวา
 ตกโรคชนอกครั้งหนึ่ง ว่าพระเจ้าน้องยาเชอต้นพระชนม์ด้วย
 โรคนี้พระองค์ ๑ แต่อหิวาตกโรคที่เกิดคราวนี้มีเมื่อยจตุวา

๕ คณ ไม่แรงเหมือนเมื่อครั้งบีมะโรงโทศก แต่ได้ประกาศ
ให้ราษฎรหยุดการงานทั้งปวง ทำบุญให้ทาน และห้ามฆ่า
สัตว์คตชีวิต มกำหนด ๗ วัน

๓. เมื่อวันท ๘ พฤษภาคม เวตากรอเปิดอยู่ใน
กรุงเทพฯ มีราชทูตญวนเชิญพระราชดำذنเข้ามาพักอยู่ณที่
พักทูตข้างฝั่งตะวันออกเหนือที่พักของกรอเปิด ก่อไว้ใน
หนึ่งต่อกรอเปิดว่าอยู่ที่พระราชวัง ซึ่งควรเข้าใจว่าทพกทูต
ญวนนั้นเห็นจะอยู่ราวท่าเตียน มีกระบวนแห่งพระราชดำذن
ทางเรือ และทูตญวนได้เข้าเฝ้า เมื่อวันท ๑๒ พฤษภาคม
ครนถึงวันท ๑๓ มิถุนายน ทูตญวนกลับไป

๔. เมื่อกรอเปิดเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ได้ไปเฝ้ากรมหมื่น
เจษฎาบดินทร์ ๕ ครั้งๆ แรกเฝ้าถวายของอย่างเด็ดจออกแขก
เมือง อีก ๒ ครั้งมรดั่งให้หาไปเฝ้าไปรเวต รัดั่งไต่ถาม

๑ ทูตญวนที่มาคราวนี้ ไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ในหนังสือนี้กล่าวว่า เมื่อบีมะโรงโทศก
เวลากำลังเกิดอหิวาตกโรค ทูตญวนเข้ามา บางที่จะลงศักราชผิดปี
ที่จริงจะมาในบีมะเม็ชจัตวาศกดังปรากฏในหนังสือของกรอเปิด ในเวลา
นั้นก็มืออหิวาตกโรค

นิษฐานดู เวदानันเป็นฤดูแล้งไม่ใช่เวลาที่เจ้านายทางมณฑล
พายัพจะลงมา เจ้านายที่ไปหาครอบครัว เห็นจะเป็นเจ้าอนุ
เจ้านครเวียงจันทน์ เหตุที่ไปหาทูตอังกฤษนั้น คิดไม่เห็นว่าจะ
จะมีขอราชการอย่างใด ตั้ร้ายจะไปโดยอำเภอใจเองเพื่อจะ
ฟังความประสงค์ของอังกฤษ คิดดูเวลาเมื่อครอบครัวเข้ามา
ก่อนเวลาเจ้าอนุเป็นกบฏไม่กี่ปี และมีความปรากฏในจดหมาย
เจ้าอนุที่เข้ามาเมื่อก่อนจะเป็นกบฏ อ้างถึงว่าฝรั่งจะเข้ามาย้าย
ตุ่มเหตุตุ่มผลกันอยู่

๖. เมื่อครอบครัวต้องเรือลงไปตามลำแม่น้ำถึงเมืองนคร
เขื่อนขันธ์ ได้แวะขณด้อม ก่อวไว้ในหนังสือว่า ป็นใหญ่
สำหรับข้อมใดเอากลบคนชนมากกรุงเทพฯ ๑ หลายปีแล้ว ด้วย
เกรงจะเกิดกบฏ ขอนประหัดอาศัย ด้วยความปรากฏใน
หนังสือพระราชพงศาวดารว่า บ้อมทปากถดิน กรมพระราช
วังบวรมหาสุรสิงหนาทเริ่มทรงสร้างแต่ในรัชกาลที่ ๑ ค้างอยู่
มาในรัชกาลที่ ๒ ได้โปรดให้กรมพระราชวังบวรมหาเสนา
รักษเป็นแม่กอง เดี๋ยวจึงลงไปสร้างบ้อมทเมืองนครเขื่อนขันธ์

แต่ ณ เมื่อบัจฉนศก จุดศักราช ๑๓๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ ใน

ระหว่างนั้นมาจนบีมะเม็ย จักวาศก ไม่ปรากฏว่ามีเหตุการณ์
อันใดที่จะถึงต้องย้ายบีมมาจากบ้อมปากกุด แต่ครอเปิดได้
ไปเห็นแก่ตาเองแฉะจุดไว้ตั้งกล่าวมา จึงคิดมาลงไว้ บางที
จะยังไม่ได้ตั้งบันทึกด้วย ความปรากฏว่าในบีมะเม็ยจักวา
ศกนั้นเอง ได้โปรดให้พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นศักดิ์พิศ
เสด็จไปสร้างบ้อมเมืองนครเขื่อนขันธ์ทงคางอยู่

การที่รัฐบาดอินเคย แดงครอเปิด เป็นเหตุเข้ามา คราวนั้น
แม้ไม่ดำเร็วได้ตั้งประสงค์ ของครอเปิด แฉะเกิดเป็น ปากเดียง
กันคงกล่าวมากดี แต่เป็นประโยชน์ต่ออังกฤษ ดังที่รัฐบาด
อินเคยต้องการ ด้วยตั้งแต่นั้นมา กรมเรือพ่อค้าอังกฤษไปมา
ค้าขายมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ที่สุดจนมีคนอังกฤษชื่อ ฮันเตอร์
เข้ามาตั้งห้างค้าขายอยู่ในกรุงเทพฯ ฝ่ายไทยก็ทำนุบำรุงให้
ไปมาค้าขายได้โดยสะดวก เป็นแต่ไม่ยอมลดหย่อนภาษีอากร
ให้อังกฤษผิดกับจากที่เก็บจากชาติอื่น ด้วยประเพณีการค้า
ขายในเวदानัน ยังถือตามแบบเดิมที่มมาแต่ครั้งกรุงเก่า

๑๒๒
เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีสนพระชนม์ ๔๘๓

๑๒๒
เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีสนพระชนม์

เจ้าฟ้า กรมหลวง พิทักษมนตรี ประชวร เป็น พระยอดใน
พระศอมาตงแต่ ณ เดือน ๓ บีมะเด็งตรีศก ถึง ณ วันจันทร์
เดือน ๗ ขน ๗ ค่ำ บีมะเม็ยจตุวาศก เวตาเช้า ๕ โมง ๕ บาท
สนพระชนม์ พระชนษาได้ ๕๐ พรรษา ได้ทรงสถาปนาวัดเกาะ
วัด ๑ พระราชทานนามว่า วัดเกาะแก้วดงการาม^๑

เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี เป็นพระโอรสสมเด็จพระบรม
พระศรีสุदारกษ และ เป็นพระอนุชาของสมเด็จพระศรีสุริเยน-
ทราบรมราชินี ตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
เป็นเจ้านายผู้ใหญ่ในราชการพระองค์ ๑ ในรัชกาลที่ ๒ ได้ทรง
กำกับราชการกรมมหาดไทยและกรมวังด้วย ทักถ้าวกันว่า
เป็นผู้สำเร็จราชการก็มี ด้วยเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ทรง
ปรึกษาหารือราชการทั่วไปทุกอย่าง ตามคำที่เดาได้บงกษมา
กถ้าวว่า เจ้าฟ้า กรมหลวง พิทักษมนตรี ทรงชำนาญในการอื่น

๑ เปลี่ยนนามเป็นวัดสัมพันธวงศ์ในรัชกาลที่ ๔ แต่ปากตลาดยัง
เรียกกันว่า วัดเกาะ อยู่จนทุกวันนี้

อีกหลายอย่างเป็นคนว่าเป็นเงินคอกและชำนาญในนาฏศาสตร์
 ตลอดจนการช่างต่าง ๆ ก็ทรงชำนาญ เป็นคนว่าเกริ่น ทักษะ
 พระ โภคชนคงบรรณ และ บรรณได้ โดยไม่ต้องเปิดอง ประกอบ
 กกว่า เป็นของ เจ้าฟ้ากรมหลวง พิทักษมนตรี ทรง ประดิษฐ์ ชน
 โปรดให้เสด็จอยู่ที่พระราชวังเดิมจนตลอดพระชนมายุ งาน
 พระศัพเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี โปรดให้ทำพระเมรุทอง
 ดนามหลวง พระราชทานเพลิงเมื่อ ณ เดือน ๓ ชน ๓๑ ค่ำ

เรื่องสร้างวัดสุทัศน์

ในปีมะเมียจตุวาศกนน ทรงพระราชดำริว่า พระโตซึ่ง
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้เชิญลงมา
 จากวัดพระมหาธาตุเมืองสุโขทัย และได้สร้างวัดประดิษฐาน
 ไว้กลางพระนคร ที่ โกลเด้าซึ่งช้า โดยทรง พระราชดำริ จะสร้าง

๑ ตามคำที่กล่าวกันมา เมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครในรัชกาล
 ที่ ๒ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีเป็นผู้คิดทำรำให้ถูกกับบท กล่าวกัน
 ว่าเอาพระฉายมาตั้ง และทรงประดิษฐ์ทำรำโดยกระบวนที่ดูเงาในพระฉาย
 เมื่อยังมีละครข้างใน แม้ในรัชกาลที่ ๔ ที่ ๕ เวลาไหว้ครูพวกครูละครยังไหว้
 นบเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีด้วยพระองค์ ๑

วิหารใหญ่ขนาดวิหารวัดพระเจ้าพนัญเชิงที่กรุงเก่า พระวิหาร
 นนงคางอยู่^๑ จึงโปรดให้สร้างพระวิหารนพคามา จนยก
 เครื่องบนเสร็จ คางอยู่แต่ยังมีโดยกช่อฟ้าใบระกา อนึ่งบาน
 ประตูวิหารนั้น โปรดให้สลักลายซุกด้วยไม้แผ่นเดียว กรม-
 หมนจตรภักดีเป็นนายงาน เมื่อกคิดอย่างดำริแล้วให้ยก
 เข้ามาในท้องพระโรง ทรงสลักด้วยฝีพระหัตถ์ก่อน แล้วจึง
 ให้ช่างทำต่อไป^๒

๑ พระโตองค์นี้ คือ พระศรีศากยมุนี ปากตลาดยังเรียกกันอยู่ว่า
 พระโตจนทุกวันนี้ เรื่องเชิฐพระศรีศากยมุนีมากรุงเทพฯ และแห่ขึ้นประ-
 คิษฐานที่วัดสุทัศน์เมื่อรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์
 โดยพิสดาร ตั้งแต่หน้า ๓๘๕ ถึงหน้า ๔๐๐

๒ ลายสลักบานพระวิหารวัดสุทัศน์ สลักดีไม่มีที่ไหนเหมือนยังเป็นของ
 ครอบงมอยู่จนทุกวันนี้ มีคำเล่ากันสืบมาว่า ช่างที่สลักบานพระวิหารวัด
 สุทัศน์นั้น เมื่อทำกันเสร็จแล้ว ประสงค์จะไม่ให้ใครทำเหมือนต่อไป
 จึงเอาเครื่องมือทั้งน้ำเสียหมด ความข้อนั้นจะจริงเท็จอย่างไรไม่ทราบ
 แต่มีความจริงอย่าง ๑ ซึ่งปรากฏในรัชกาลหลังต่อมา มีพระราชประสงค์
 จะทำ บานอย่าง พระวิหาร วัดสุทัศน์ ไปใช้ใน ที่อื่น ไม่มีช่าง ที่จะรับทำ
 เหมือนได้

เรื่องสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (ตอน)

เมื่อเดือน ๙ ปีมะเมียจตุวาศ สมเด็จพระสังฆราช (ดุก-
ญาณังวร) ประชวร ต้นพระชนม์เมื่อ ณ วันเดือน ๓๐
แรม ๕ ค่ำ โปรดให้ทำเมรุมาเวททองดนามหดวง พระ-
ทานเพลิงเมื่อเดือน ๑๒ ปีนั้น เสร็จ ณ เดือน ๕ จงทรงตั้ง
สมเด็จพระวันรัตน์ (ตอน) วัดสระเกศ เป็นสมเด็จพระ
สังฆราช ให้มาสถิต ณ วัดมหาธาตุ

ในคราวที่ทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราช (ตอน) นทรงตั้ง
พระราชาคณะอีก ๒ รูป คือ ตั้งพระมหาเจปรัญญเอกวดีราช-
บุรณะเป็นพระอมรโมด พระมหาเถกเปรัญญเอกวดีพระเชตุพน
เป็นพระศรีวิสุทธิวงษ์ โดยเปรัญญูทั้งสององค์นั้นเป็นธรรมกถก
มีเกียรติคุณมาก ตำแหน่งพระราชาคณะที่พระอมรโมด
พระศรีวิสุทธิวงษ์ ทรงตั้งขึ้นในครั้งนั้นเป็นคราวแรก เป็นพิเศษ
จึงเป็นตำแหน่งพระราชาคณะพิเศษ สำหรับทรงเลือกตั้งผู้

๑ มีจดหมายเหตุในหออักขระนี้ ว่าพระศพลสมเด็จพะสังฆราช
พระองค์นี้ได้ทรงพระโกศทอง

ซึ่งทรงนิยมในคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เป็น
ประเพณีสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

เรื่องสร้างเมืองสมุทรปราการ

ได้ข่าวเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ๑ ตั้งแต่ปีเถาะเอกศกจุดศักราช
๓๓๘๓ ว่าองค์ท่านเจ้าเมืองไซ่ง่อนเกณฑ์ไพร่ญวนบ้าง เขมร-
บ้างผลัดละ ๓๐,๐๐๐ คน ให้มาขุดคลองแต่ทะเลสาบมาออก
เมืองไมทมาค เป็นคลองกว้าง ๑๒ วา ลึก ๗ ศอก การที่
ญวนขุดครองนี้ เป็นเหตุให้คิดเห็นในกรุงเทพฯ ๑ ว่า ถ้า
คลองที่ญวนขุดสำเร็จแล้ว ญวนอาจยกกองทัพเข้ามาตีหัว-
เมืองทางทะเลได้ง่ายกว่าแต่ก่อน ทรงพระราชดำริเห็นว่าที่
เมืองสมุทรปราการยังไม่มืบทบของกันมันคง จึงโปรดให้พระ-
เจ้าตากยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นแม่กอง กับ
พระยาสุริยวงศ์ โภษาซึ่งได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยาพระคลัง ลงไป

22/04/2563

TUDC

๑ พระอมรโมลี (จี่) อยู่มาจนได้เป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
ในรัชกาลที่ ๔ ถึงมรณภาพในรัชกาลที่ ๕ พระศรีวิสุทธิวงษ์ (ถึก)
นั้น ภายหลังได้เป็นที่พระธรรมวโรดม ถึงมรณภาพในรัชกาลที่ ๕

จัดการสร้างเมือง สมุทรปราการ ให้เป็นบ่อนปราการ สำหรับ
 บึงกนชาคักในครังหนสร้างบ่อนชนทางฝั่งตะวันออก ๕ บ่อน
 คือ บ่อนประโคนชัย ๑ บ่อนนารายณ์ปราบศึก ๑ บ่อนปรา
 การ ๑ บ่อนกายสิทธิ์ ๑ ชกบกกาเชื่อมถึงกัน และสร้างตึกคันท
 ไวเครื่องคัดตราวูฐและฉางข้าวไว้ในบ่อนพร้อมสรรพทเกาะ
 กตางหน้าตรงหน้าเมืองสมุทรปราการ ให้สร้างบ่อนชนบ่อน ๑
 พน ๒ ชน ชอบ่อนผเสื้อสมุทร ๑ ช่างฟากตะวันออกตึกสร้างบ่อนชน
 บ่อน ๑ ชอบ่อนนาคราช ๑ ช่างเห็นอเกาะบ่อนผเสื้อสมุทร
 มหาศทรายเกิดชนกตางหน้า ทรงพระราชดำริว่าจะสร้างพระเจดย
 ชนมหาศรายนหน แต่ยงหาหนได้สร้างในรัชกาลที่ ๒ ไม่ การ
 สร้างเมืองสมุทรปราการได้ทำพิธีฝังหลักเมืองเริ่มเมื่อวันอา
 ทศยเดือน ๕ ชน ๗ ค่ำ ปีมะเมียจตุวาศักก ณ วันพุธเดือน ๕
 ชน ๓๐ ค่ำยารุงแล้ว ๕ นาฬิกา ๖ บาทได้ฤกษ์เอาแผ่นหยด
 ทอง, เงิน, ทองแดง, ดีบุก, และคัสตา, ดงตุ้มมิบาทแล้ว

22/04/256 ในครั้งเมื่อสร้างบ่อนผเสื้อสมุทรนั้น ยังแลเห็นทะเลได้จากบ่อนนั้น
 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบาราบปรบัคย์ได้มีรับสั่งเกล้าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เมื่อ
 ท่านยังทรงพระเยาว์ได้เคยตามเสด็จลงไปลอบบ้นที่บ่อนผเสื้อสมุทร ได้
 บรรจุกะสุนบ้นใหญ่ขึงออกไปทางปากอ่าวจากบ่อนผเสื้อสมุทร

เรื่องขุดปากกลัด

ยกเต้าเหล็กเมือง ครน ณ วันเสาร์เดือน ๔ ชน ๑๓ ค่ำเวธา
เช้ายารุ่งแล้ว ๕ นาฬิกา ๖ บาทฝั่งอาถรรพณ์แผ่นดินของครกษ
อกกรง ๓

เรื่องขุดปากกลัด

ในคราวเมื่อสร้าง บ่อมเมือง สุมุทราปราการนนทรวง พระ-
ราชดำริว่า บ่อมที่ใต้รางชนทเมืองนครเขื่อนขันธ์แต่ก่อน
กึ่งค้างอยู่ไม่สำเร็จบริบูรณ์ จึงโปรดให้พระเจ้าน้อยยาเธอ
กรมหมื่นศักดิ์กุดเด๋พเป็นแม่กอง ทำการ สร้างเมืองนคร เขื่อน-
ขันธ์ที่ยังค้างอยู่ ใต้รางบ่อมชนอกบ่อม ๑ ซอยบ่อมเพชรหึง
และให้ขุดคลองตัดตรงเมืองนครเขื่อนขันธ์คลอง ๑ มาทะลุ
ออกคลองตาดาว คลองตัดที่ขุดใหม่นี้ เมื่อขุดกว้าง ๖ วา
ตึก ๕ คอก ยาว ๕๐ เส้น กรมหมื่นศักดิ์กุดเด๋พทรงสร้าง
วัดขึ้นในคลองตัดที่ขุดใหม่วัด ๑ พระราชทานนามว่าวัดไพ-
ชยนต์พุดเด๋พ พระยาเพชรพิชัย (เกษ) ซึ่งเป็นนายงานสร้าง
เมืองนครเขื่อนขันธ์ สร้างวัดขึ้นวัด ๑ โกตถนนกับวัดไพชยนต์
ชอวัดโปรดเกษเชษฐารามยังเป็นพระอารามหลวง อยู่จนทุก-
วันนทง ๒ วัด

เรื่องพม่าชวนญวนตีเมืองไทย

ปีมะแม เดือนเดือน ๕ ปีมะแมเชษฐาศก จุลศักราช
 เบญจ ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖ เรือกำปั่นหลวงชื่อเหรา
 ศกจ.ศ. ข้ามสมุทร ไปค้าขายที่เมืองสิงคโปร์กลับมา
 ๑๑๘๕ ครอบเพ็ทอังกฤษ ผู้รักษาเมืองสิงคโปร์ผู้ซึ่งเคย
 พ.ศ. เป็นทูตเข้ามา เมื่อปีมะเมีย จัตวาศกบอกเข้ามา
 ๒๓๖๖ ยังเสนาบดี ทกรุงเทพ ว่าพระเจ้าอังวะจกกาย
 แมง แต่งทูตพม่า ให้ไป ทำไมตรี กับญวน
 ชวนพระเจ้า เวียดนามมึงมาง ให้ยก กองทัพมา
 ตกรุงศรีอยุธยาพร้อมยกกองทัพพม่า เรือ
 ทูตพม่าถูกไฟไหม้ทเกาะหมาก อังกฤษได้
 สำเนาราชสาส์น ของพระเจ้าอังวะ ทมิถงพระ—
 เจ้ากรุงเวียดนามไว้ ผู้สำเร็จราชการอินเตีย
 ให้ส่งสำเนา ราชสาส์น นั้นเข้ามาให้ไทยทราบ
 ความ แต่ครอบเพ็ททราบว่าในกรุงเทพฯ ไม่มี
 ล่ามที่จะแปลภาษาอังกฤษ เป็นภาษาไทย มีแต่

บาทหลวงฝรั่งเศส จึงให้แปลราชสาส์นพม่าเป็นภาษา
 ฝรั่งเศสส่งเข้ามาถวายเรือเหราข้ามสมุทร และบอกมา
 ให้ทราบว่า ญวนเป็นมิตรชอตรงกบไทย ไม่ยอม
 เข้ายกพม่า ราชสาส์นพม่าที่ไตสำเนามาครั้งนั้น ให้
 บาทหลวงฝรั่งเศสแปลออกเป็นภาษาไทย ได้ความ
 คึงน

ราชสาส์นมาแต่เมืองใหญ่ ถือกาศนา พระเทียงแท้
 เป็นเจ้าท่งเป็นผทานขำรุงเมือง มีเมืองชนถงรอย—
 เมือง มีช่างเผือกชอเส้หะคนเงินเมน และช่างเผือก
 ोन ๆ ทมอยุทเมือง มอยุทขา เป็นเจ้าขมทอง ขมเงิน
 และของประเสริฐอื่น ๆ เป็นเจ้าแผ่นดิน และเป็นเจ้า

๑ สำเนาราชสาส์นพม่าที่วานี้ เมื่ออังกฤษเจ้าเมืองเกาะหมาก
 ได้ต้นฉบับ หรือสำเนาของเดิมซึ่งเป็นภาษาพม่า คงให้แปลเป็น
 ภาษาอังกฤษ ส่งคำแปลนั้นไปให้ผู้สำเร็จราชการอินเดียอังกฤษ ๆ
 ส่งสำเนาภาษาอังกฤษนั้นมาให้ครอเฟ็ดแจ็งแก่ไทย ถ้าให้ฉบับภาษา
 พม่า เราคงจะแปลได้ความดีกว่า นี้แปลถึงสามต่อ ความจริง
 22/04/2563 TUBC
 เกลอนคลาดมาก แต่ก็พอเข้าใจเค้าความได้ ข้าพเจ้าลงไว้เต็มตามที่
 ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์
 ไม่ได้แก้ไข

ทะเล เป็นผู้ทำนุบำรุงศาสนา เป็นจักรพรรดิทรงธรรม
 และมีฤทธิทุกประการ ครอบครองบ้านเมืองทั่วทั้งปวง
 ด้วยพระบาทอนันต์กิตติ ทำราชศาสนนพร้อมด้วย
 เสนายกแม่ทัพและผู้ใหญ่ทั้งปวง มาถึงมหาจักรพรรดิ
 เมืองฉนวน เมื่อแรกตั้งแผ่นดินพระอาทิตย์พระจันทร์
 ราษฎรทั้งปวงชุมนุมกันเลือกขุนนาง เลือกเอาคนตรง
 แน่นอนถือศีล ๑๐ เป็นลูกพระอาทิตย์และลูกเทวดา
 ชื่อว่ามุกาซามากา แปลว่าเป็นชนหลวงทึ่งเป็นจักร-
 พรรดิชื่อ ๆ กันมาจนถึงองค์นี้ บังคับบัญชาแผ่นดิน
 ทุกวันนควิบัญของมุกาซามากา จักรพรรดิองค์
 เมื่อใดครอบครองอาณาประชาราษฎร เหมือนหนึ่ง
 บิดารักษาบุตร แล้วลศ้วยสาอากร ไพร่บ้านพลเมือง
 ก็มีความยินดี เมื่อชนเสวยราชสมบัตินั้น สว่างสุกใส
 เหมือนพระจันทร์ทรงกลด แล้วให้มีธรรมเทศนาสั่ง-
 สอน ไพร่บ้านพลเมืองให้พรว่า อยู่เย็นเป็นสุขได้
 ครอบครองบ้านเมืองให้ยืดยาวไป แล้วก็ไต่เมืองชน
 อิก ชื่อเมืองปรันตา ๑ เมืองชำปุเตปา ๑ เมืองกุ-

รุกกา ๑ เมืองยะมินฮา ๑ เมืองศรียกินเลรามมา ๑
 เมืองรายยาวุตตา ๑ เมืองกำปูรา ๑ เมืองโยคี ๑
 เมืองนระการา ๑ เมืองเกมายาทา ๑ เมืองมหานครา
 ๑ เมืองศรีวิเชียร ๑ เมืองวลาอียูรา ๑ เมืองงาเซง—
 งาลา ๑ เมืองลารายาทา ๑ เมืองทาอูโมอนซาฮา ๑
 และเมืองอนทสี่งส์วย ซ่อมหาวิหิกาเยกะปูราทพระ—
 มหามุนีออก มีเมืองชนชอเตนหาวระติ ๑ เมืองกรา—
 วติ ๑ เมืองวิกาวติ ๑ เมืองรามาวติ ๑ และเมืองชน
 ทงนสี่งส์วยหญิงสาวที่ยังไม่มีผัว และสี่งส์วยเครื่อง
 ศัสตรา อาวุธ ช้างม้าและของทั้งปวง ตามระยะ เมืองใกล้
 และเมืองไกลทุกขั และเมื่อครั้งขุนหลวงชอเจกาวติ
 ทเหาะไต่ชนครองราชสมบัตินั้น ยกย่องพระศาสนา
 และทำนุบำรุงพระสงฆ์ว่าความอาราม และทำบุญให้ท่าน
 จำศีล ภาวนาจนลิมत्व ทรงธรรมเมตตา แก่อาณา ประ—
 ชาราษฎรไพร่บ้านพลเมือง ถ้ำราษฎรผู้ใด กระทำ
 ความผิดกบฏตัวเธอกัหาเอาโทษไม่ แล้วเจ้าองวะไต
 ครองราชสมบัติครองน ถึงอย่างเหมือนเมื่อครั้งขุน—

หลวงเจกาวดี ครนมหาสมณโคตม ว่าแผ่นดินจะ
สว่างทั้ง ๔ ทิศ แต่ครั้งตา^๑เจ้าอังวะของคนเมือครอง
ราชสมบัติ แต่งทูตไปเมืองญวน ไปทางบกทางเรือ
ก็หลายครั้งแล้วหาถึงไม่ ครนเจ้าอังวะตายแล้ว เจ้า
อังวะผู้หลานโตครองราชสมบัติ จึงคิดฟันทางไมตรี
กับเมืองญวน พอลงโดยหล้า, ลงทูตหีบตริง, มาถึง
เกาะหมาก แฉง ความ แก่เงิน ส่วย รังนกแขวงพม่า
เงินส่วยรังนก^๒ ความแล้วจึงนำอง โดยหล้า, ลงทูตหีบตริง,
ขนทเมืองทวายไปหาเมืองมาหัย เสนาบดีทเบนแม่ทัพ
เมืองมัตมะ ขุนนางผู้ใหญ่ ๒ คน จึงเอาญวนลงเรือ
แหไปถึงเมืองจากอิน และหวเมืองส่งต่อขึ้นไปจนถึง
เมืองหลวง ปลุกเรือให้ใหญ่โตงคงามดีให้เลี้ยงดู
แต่สงสัยอยู่ว่ามิใช่ทูตจริง จึงไม่สันทอ ครนโตถาม

๑ ที่แปลว่าตานี้ ที่จริงคือพระเจ้าอังวะปะดุงเป็นปู่ มิใช่ตา
มีข้อสำคัญเห็นความตรงนี้ได้ อย่าง ๑ ว่าพม่าพยายามชวนญวนให้
เข้ากันมาตีเมืองไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ มา เป็นพยานให้แลเห็น
ว่าพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่เอาใจ
และอุดหนุนองเชียงสือนั้นไม่ผิดเลย

ไล่เลียงคืบหน้าเข้ามาเมืองอมรปุระค่างลมสำเภา จึง
 นบถอทูตญวนมากชน องโดยหล้า, องทหับตรง, ก็
 ไต่เฝ้าพระเจ้าอังวะแล้ว ไต่ไต่ถามทูตญวนหลายข้อ
 ทูตญวนทูลว่ามหาจักรพรรดิยาลองค์คินานแล้ว จะให้
 ทูตมา พยายามของตายลงและมีนมางชนเสวยราชย์ได้
 ๒ ขจึงให้มาเฝ้า องโดยหล้าทูลต่อไปว่าญวนกับไทย
 มีสาเหตูกันหน้อยหนึ่ง ด้วยเมืองเขมร ถ้าญวนกับ
 พม่าตีเมืองไทยก็จะไต่โดยง่าย

แต่ครั้งพระเจ้าอังวะเสวยราชสมบัติ เมื่อศักราช
 พม่าได้ ๕๐๐ ปี กรุงไทยเป็นเมืองชนองวะอยู่นั้น
 เจ้ากรุงไทยไปอาศัยอยู่ ที่เมืองชนกขเมืององวะ ไต่รบถอ
 ทำศึกให้อยู่ คิคมาจนทุกวันนี้ได้ ๒๐๐ ปี ไต่ยกที่
 แผ่นดิน กรุงไทยแก่บุตรเจ้าเมืองไทย ให้เสีย ส่วย ขหนึ่ง
 ช้าง ๓๐ ช้างเงินสามหมื่นบาท แล้วรักษาเสียให้ไม่ บิดา

๒๓/๐๑/๒๕๖๓ ความจริงนี้ หมายถึง ถ้าพม่าเข้ากับญวน คงจะตีเมืองไทย
 ได้โดยง่าย

๒ ตอนนี้ พม่า กล่าว ความ ย้อนขึ้น ไปถึงครั้ง แผ่นดินสมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิ เห็นจะค้นจดหมายเหตุมาเปิดเมื่อแต่งราชสาส์น

ของตาเราให้กองทัพมาตีเมืองไทย (ใต้) คั้น (ต่อมา)
เมืองไทยต่อสู้ลอบลักทำเหมือนอย่างผู้ร้าย^๑ เราก็กิน
มาจนทุกวันนี้ อดไทยหล้า อดทหีบตรง ทลว่าเมื่อจะ
กลับไปจะทำเหมือนเรือลูกคา^๒ เจ้าองวะเห็นว่าทูต
ญวนจะไปแต่ลำพังเห็นไม่ควร จึงจัดให้ เนมโยนร-
ทา ๑ เนมโยสาวะนี ๑ เนมโยกัณรรัต ๑ เนมโย-
เสนรรัต ๑ เสสละลินนรทา ๑ เนมโยเสริกออย่า ๑ เสริ-
จุนคานรทา ๑ รวม ๗ นาย ให้ดวงตราทองสำหรับ

๑ ที่กล่าวว่า ไทยลอบลัก ต่อสู้ อย่างผู้ร้ายตรงนี้ พม่า ประสงค์
จะแก้หน้าเรื่องที่พระเจ้าปะดุงเข้ามาแตกทัพไทยไปยับเยินเมื่อใน รัชกาล
ที่ ๑ และแพ้ไทยหลายคราว กิตติศัพท์คงจะเลื่องลือมาก จึงจำต้อง
หาอะไรมากล่าวแก้หน้าในราชสำนัก

๒ ขุนนางญวนที่ไปเมืองพม่า ๒ คนนี้ ที่จริงมิใช่ราชทูตที่ไป
จากพระเจ้าเวียตนาม ดังปรากฏต่อไปข้างหน้า แต่ไปอวดอ้างเลขไป
จนพม่าเชื่อว่าเป็นราชทูต จึงคิดจะหลบหลีกให้พ้นความรับผิดชอบ
แต่ฝ่ายข้างพม่ากำลังต้องการจะหาประเทศอื่นช่วยตีเมืองไทย ด้วยรู้
อยู่ว่าจะตีโดยลำพังพม่าไม่ไหว จึงเลขาเหมาเอาญวน ๒ คนนี้ให้เป็น
ราชทูต ทั้งไม่มีอะไรเป็นสลักสำคัญ

เรื่องพม่าชวนญวนตีเมืองไทย

๔๕๗

เมืองหลวงไปดวง ๑^๑ แหวนทับทิม ๒๐ วง แหวน
ไข่มุก ๒๐ วง แหวนนิล ๒๐ วง พลอยทับทิมยังมีได้
เจียรไน ๓ กระสอบ ผ้าห่มนอนทองเมืองพม่าผืน ๑
แพร ๔ ไม้ ลูกประคำคิลาเหลือง ๑ เขี้ยว ๑ สองสาย
ตะบะลาย ๔ ใบ หีบมีเท้าใบ ๑ โคมมีเท้าใบ ๑
โต๊ะไม้ทาแดงใบ ๑ ถ้วยชาฝาใบ ๑ น้ำมันดิน ๓๐ หม้อ
มีความไวใจจึงให้ขุนนาง ออกมาแจ้งความคิดทำลาย
เมืองไทยซึ่งเป็นศัตรูทั้ง ๒ เมือง ได้มอบอาญาสิทธิ์
ให้ขุนนางทั้ง ๗ นายนี้ ซึ่งจะว่ากล่าวคิดอ่านทำแก่
เมืองไทย เสร็จอยู่กับขุนนาง ๗ นายนี้ แล้วให้จักร—
พรรดิ เมือง ญวน มี พระราช สำนับ ตอบ ด้วย ข้อ ความ
เรื่องให้ขุนนางทั้ง ๗ นายถือไปโดยเร็ว แล้วให้แต่ง
ขุนนางญวนที่ไวใจกำกบไปด้วย สิ้นความราชสำนั
แต่เท่านั้น

๒๒/๒๕๖๓ เหตุอังกฤษ ส่งสำเนา ราช สำนับ พม่ามาให้ ไทย

๑ ที่ว่าดวงตราทองสำหรับเมืองหลวงตรงนี้ เข้าใจว่าสังวาลทอง
อันเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของพม่า

ในครั้งนั้น ทั่วยอังกฤษกำลังเกิดอริจะรบกับพม่า
ประสงค์จะทำไมตรีเอาใจไทยไว้ ไม่ให้ร่นวายทาง
เกาะหมาก ในเวลาเมื่ออังกฤษเกิดรบพุ่งติดพันกับ
พม่า เรื่องทูตพม่าไปเมืองญวนคราวนั้น ครอบิ่ด
รู้ความละเอียด ทั่วยเมื่อทูตพม่ากลับจากเมืองญวน
มาถึงเมืองสิงคโปร์ ทางโน้นอังกฤษกับพม่าเกิดรบ
กันชน ทูตพม่าค้างอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ ครอบิ่ดถาม
เอาเหตุผลเรื่องราวที่ทูตพม่าไปเมืองญวน ได้ความ
ละเอียด เรื่องราวเป็นดังนี้ คือ:—

เมื่อข่มมะแมจัตวาศก องโดยหล้า หรือองทุ—
หีบตรึงคน ๑ น ขอกแก่องตำกุน^๒ว่า ในเขตแดน
พม่ามีเกาะรังนกมาก ถ้าคิดอ่านไปขอซื้อรังนกจาก
พม่ามาส่งไปขายเมืองจีนจะได้กำไรมาก องตำกุน
เห็นชอบด้วย จึงแต่งให้ขุนนาง ๒ คนนั้นไปซื้อรังนก

๑ ครอบิ่ดลงไว้ท้ายเล่ม ๒ ในหนังสือเรื่องทูตที่เขาแต่ง

๒ ในหนังสือของครอบิ่ด เรียกว่า “เจ้าคุณ ผู้ว่าราชการกรุง
กัมพูชา” ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า คำอันนี้เป็นคำที่ได้ยินจากทูตพม่า
ที่จริงเห็นจะเป็นองตำกุนเจ้าเมืองไซ่ง่อนนั่นเอง

ที่เมืองพม่า การที่ต้องตากุณแต่ตั้งขุนนางญวนไปเมือง
 พม่าครั้งนั้น ไม่ได้ทูลให้พระเจ้าเวียดนามมินมางทราย
 ครั้นขุนนางญวนไปถึงเกาะหมาก ไปพบพวกจีนพ่อค้า
 ที่มาจากเมืองพม่า ขุนนางญวนทั้ง ๒ ไปพูดจาอวด-
 อ้าง จนจีนพ่อค้านั้นเชื่อว่าเข็นราชทูตไปจากเมืองญวน
 อยากจะเอาหน้า จึงช่วยพาไปถึงเมืองพม่า พวก
 เจ้าเมืองรายทางส่งต้อนรับไปจนถึงเมืองฮังวะ แต่แรก
 พม่าไม่เชื่อว่าญวนทั้ง ๒ คนนั้นเข็นราชทูต ด้วยไม่ได้
 เชิญพระราชสาส์นไปเป็นสลักสำคัญ จึงเอาตัวมา
 ถามคำให้การ แต่ครั้นไล่เลียง เห็นว่าเป็นขุนนาง
 ญวนจริง พม่ากำลังอยากจะยกกองทัพมาตีเมืองไทย
 อีก อยากได้ญวนเป็นเพื่อนทำศึกตีเมืองไทยกระหนาบ
 อีกด้าน ๑ จึงแต่งทูตพม่าให้เชิญพระราชสาส์นและ
 เครื่องราชบรรณาการ มาถวายพระเจ้ากรุงเวียดนาม
 มินมาง ทศทมานนเป็นพม่า ๒ คน เป็นเชลยอังกฤษ
 ๒๒/๐๔/๒๕๖๖ TUDC
 ซอกขสันคน ๑ มาด้วยเรือของพม่า ครั้นเมื่อมา
 ทอดอยู่เกาะหมาก เรือพ่อค้าไทยลำ ๑ เกิดไฟไหม้

ขาดลอยไปพระเรือทศพม่าใหม่ด้วย   เก็บได้แต่ราช—
 สาส์นกับเครื่องราชบรรณาการบ้าง   ทศพม่าจึงโดย
 สारเรือพ่อค้าไปยังเมืองไซ่ง่อน   เข้าหาองค์ากน ๆ
 ธิบรรองเลี้ยงคทศพม่า   แล้วมีใบบอกขึ้นไปยังเมืองเว
 ว่าพม่าแต่งทูตให้เชิญ พระราชสาส์น และ เครื่อง ราช—
 บรรณาการมาเจริญทางพระราชไมตรี   ขอชวนให้เข้า
 กันทำศึกกับเมืองไทย   พระเจ้ากรุงเวียตนามมีนมาง
 ให้ทศพม่ารออยู่ที่เมืองไซ่ง่อน   ให้หาองค์ากนขึ้นไป
 เมืองเว   ประชุมข้าราชการผู้ใหญ่ปรึกษากันถึงเรื่อง
 ทพม่าจะขอเป็นไมตรีชวนตีเมืองไทย   ข้างองค์ากน
 เห็นควร จะรับเป็นไมตรี กับพม่า   ด้วย ประสงค์ จะตี
 เอาเมืองปัตของไปเป็นของญวน   แต่ฝ่ายองเล โยซึ่ง
 เป็นเสนาบดีว่าการต่างประเทศไม่เห็นชอบด้วย   เห็น
 ควรจะเป็นไมตรีที่อยู่กับไทยอย่างเดิม   ไม่ควรจะคยพม่า
 พระเจ้าเวียตนามมีนมางเห็นชอบด้วยกับองเล โย   จึง
 ไม่ยอมรับทศพม่า   เป็นแต่มีราชสาส์นและสั่งเครื่อง
 ราชบรรณาการตอบแทน   ให้ทศพม่าซึ่งคยอยู่เมือง

ไซ่ง่อนถอยกลับไป มีเนื้อความตามที่กล่าวไว้ในหนังสือ
ของครอเพ็คคอง

และการที่พม่าแต่งทูตไปเมืองญวนครั้งนั้น พระ-
เจ้ากรุงเวียตนา มินนามา ให้ องเล โย เสนาบดี ญวน มีศก
อักษรบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ เมื่อ ๗ เดือน ๖ ขวดก
ฉศก จุลศักราช ๑๑๘๖ แปลได้ใจความว่า เมื่อ ๗
ขมะแมเขมยจศก มีพม่าถอรราชสาส์นและคุมเครื่อง
ราชบรรณาการมาถึงเมืองไซ่ง่อน นายไพร่ ๕๗ นาย
แจ้งว่า เรือที่มาแต่เมือง พม่าไฟไหม้เสียที่ เมือง เกาะ-
หมาก ต้องจ้างกำปั่นอังกฤษมาส่ง ในพระราชสาส์น
พม่าว่า หยาบคาย เป็นอันมาก ตักเอาแต่ใจความ
มาบอก กราบทูล เจ้า เวียตนาม ว่าแต่ครั้ง พระเจ้า
กรุงเวียตนามยาลอง ได้จัดให้ราชทูตมาหลายครั้ง
แล้วหาถึงไม่ ครั้งนี้ไต่ถามว่าพระเจ้ากรุงเวียตนามชน
ครองราชสมบัติใหม่ เมืองพม่ายินดีหาที่สุดมิได้ จึง
จัดขุนนางผู้ใหญ่ให้เชิญราชสาส์นมา ขอให้กรุงเวียต-
นามตัดทาง พระราชไมตรี กับ กรุงเทพฯ เสีย พม่า

จะได้ทำศึกกับกรุงพระมหานครศรีอยุธยา แล้วมีรับ
 สั่งพระเจ้าเวียงตนามว่า จะคบคากับพม่าก็จะเสียทาง
 พระราชไมตรีกับกรุงเทพ ฯ ไป จึงมิให้ทูตเข้าไปเฝ้า
 (ที่เมืองเว้) ให้กลับไปเสีย แล้วทูตพม่าอันชวน
 ให้รบ เกรอง บรรณาการไว้ ชุมนางฉวนพร้อมกัน
 รบแหวนทัณฑ์มไว้วง ๑ และของทั้งปวงนั้นคนให้ทูต
 ไปสิ้น ณ เดือน ๓ ปีมะแมเบญจศก พระเจ้ากรุง
 เวียงตนาม จึงมีรับสั่งให้ เจ้าเมืองไซ่ง่อน จักเรือส่งทูต
 พม่ากลับไป และ จัก อีแปะเสียบียงอาหารพร้อมจ่ายให้
 ทูต ๆ กลับไปเมืองพม่าแล้ว พระเจ้ากรุงเวียงตนาม
 เห็นแก่ทางพระราชไมตรี จึงให้บอกข้อความเข้ามา
 ให้กรุงเทพมหานครทราบ

การที่ฉวนไม่ยอมเข้ากับพม่าในครั้งนั้น อาจจะเป็น
 ได้ด้วยเหตุหลายอย่าง มีคำที่ฉวนอ้างภายหลังต่อมา
 ว่า เมื่อพระเจ้าเวียงตนามยาลองจะสิ้นพระชนม์ ได้มี
 รับสั่งว่า อย่าให้ลูกหลาน คิดร้าย ต่อ กรุงศรีอยุธยา ด้วย
 มีพระเคศพระคุณ แก่พระเจ้ายาลองในเวลาตกทุกข์ได้ยาก

ใต้อุปการะอดหนุนจนกลับเป็นใหญ่ได้ ความที่กล่าว
 ดั่งนั้นอาจจะมมูลความจริงบ้าง มีพยานเมื่อครั้งพวก
 แหกเมืองตานีไปชวนพระเจ้ายาละของให้เป็นกบฏ เมื่อ
 ในรัชกาลที่ ๑ พระเจ้ายาละองกได้บอกเข้ามากราบ
 ทูลครั้ง ๑ มาครั้งนั้นพม่าไปชวนให้ญวนเป็นศัตรูต่อไทย
 ที่จริงก็ไม่มี ความจำเป็นอันใด ที่พระเจ้ามินมางจะต้อง
 บอกเข้ามาให้ไทยทราบ หรือไม่ยอมให้ทูตพม่าเข้า
 ใฝ่ ที่ทำอาจจะเป็นด้วยรักษาทางพระราชไมตรีตาม
 รัชสั่งของพระเจ้ายาละองกได้ แต่เมื่อพิเคราะห์ดูตาม
 เรื่องที่เข้ามาในพระราชพงศาวดาร การที่ญวนรักษา
 ทางพระราชไมตรีต่อไทย ดูเหมือนจะตชคคณเพียงไม่
 คิตรายรุกรานเข้ามาในหัวเมืองไทย แต่ส่วนเมืองที่
 เป็นประเทศราชชนไทยในครั้งนั้น เช่นเมืองเขมร กติ
 ลาว กติ ชงญวน ถือว่า เป็นเมืองชน ๒ ฝ่ายมาแต่
 โบราณ ตั้งแต่ล่วงรัชกาลที่ ๑ แล้ว ญวนไม่ได้

22/04/2563

TUDC

ยอมเสียเปรียบไทย คิค ขยาย อำนาจญวน ออกมา
 เสมอ จึงเป็นเหตุจนถึงต้องรบกัน เมื่อในรัชกาลที่ ๓

เรื่องอังกฤษรบกับพม่าครั้งที่ ๑

เมื่อเดือน ๕ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๑๘๕
 พ.ศ. ๒๓๖๖ นั้น อังกฤษกับพม่าเกิดรบกันชน ทวย
 มีสาเหตกันมาช้านาน มูลเหตุแห่งการสงครามนั้น
 เช่นทวยเรอง แย่งอำนาจ กันใน ประเทศ น้อย ๆ ที่ตั้งอยู่
 ระหว่างเมืองพม่ากับเมืองอินเดียของอังกฤษ ประเทศ
 น้อย ๆ เหล่านั้น ที่เขตแดนติดต่อกับพม่าแต่ใดชน
 ไปเหนือ คือ เมืองยะไข่ ๑ เมืองจิตตกอง ๑ เมือง
 มณีปุระ ๑ ตอนนั้นออกไป ยังมีเมืองอัสสัม และเมือง
 กระแซอีก ๒ เมือง รวมเป็น ๕ เมือง ในเวลาเมื่ออังกฤษ
 แรกออกมาตั้งในอินเดียยังไม่ทันที่จะมีอำนาจ และ
 ข้างฝ่ายเมืองพม่าก็ยังไม่แตกตอนใด เช่นเมืองรามัญ
 ตอนเหนือเป็นเมืองพม่าเป็นอิสระแก่กันอยู่นั้น เมือง
 ทั้ง ๕ ทกล้าวมา ต่างก็อยู่เป็นอิสระ เว้นแต่เวลาใด
 พม่าเอาเมืองมอญไว้ได้ในอำนาจ เช่นครั้งพระเจ้า
 หงษาวดี บุเรงนอง เป็นต้น เมืองเล็ก ๆ เมืองใดที่

อยู่ติดต่อกับเมืองพม่า เกรงพม่า จะยกไปรบ ก็ยอม
 เป็นประเทศราช ขนต่อเมือง พม่า เวลาใดพม่าอ่อน
 อ่อนาจลง เมืองเหล่านี้ก็ตั้งเป็นอิสระอีก เช่นตั้ง
 มาจนถึง ราชวงศ์ พระเจ้า อลอง พญาไตครอง เมือง พม่า
 ปรากฏ ปรากฏหัวเมือง มอญ ฝ่ายใต้ไว้ ใต้ในอำนาจ สิทธิ-
 ชาติ ถึงแผ่นดินพระเจ้าปะดุง พม่าตีไคเมืองยะไข่
 เมืองจิตตกอง เมืองมณิขุระ และจะขยายราชอาณาจักร
 ออกไปถึงเมืองกระแซ เมืองอัสสัม จึงเริ่มเกิดเหตุ
 เช่นอริกษอังกฤษแต่นั้นมา แต่เป็นเวลาอังกฤษยัง
 มีกำลังไม่มากนัก ข้าประจวบเวลาที่กำลังทำศึกกับ
 ฝรั่งเศสด้วยกันเอง อังกฤษ จึงต้อง เอาใจที่ ต่อ พม่า จน
 กองทัพพม่าล่องเลย เข้าไปในเขตแดนอังกฤษ และ
 ว่ากล่าว ข่มขู่ต่าง ๆ อังกฤษ ก็อ่อน ผนัง พุดจา แต่โดยที่
 ครั้น ต่อมา ถึง แผ่นดิน พระเจ้า จิกกายแมง พม่า มี
 ความประมาท หมายถึงว่า จะทำได้ อย่างครั้ง พระเจ้า ปะดุง
 ผู้เป็นไอยกา จึงตั้งเมืองน้อยที่ต่อเขตแดนออกไปทาง
 ข้างอินทียของอังกฤษ จนเมืองกระแซและเมืองอัสสัม

22/04/2563

TUDC

เวลาน้องกฤษเสด็จการสงครามแล้ว และเชื่อว่ามิ
 กำลังพอที่จะรบพม่าได้ จึงประกาศทำสงครามกับ
 พม่า ชั้นแรกอังกฤษส่งทหารมาทางบก รบกอง
 ทัพพม่าที่ออกไปตั้งอยู่ ณ เมืองจิตตกอง เมืองยะไข่
 แต่ครั้นพม่าถอยกลับเข้ามาในเขตพม่า อังกฤษจะ
 ยกติดตามเข้ามาทางบก เห็นทางที่จะข้ามเขาบรรทัด
 กันตารนิก จึงเปลี่ยนเป็นยกกองทัพเรือเข้ามาค้ำทาง
 ปากน้ำ ตีได้เมืองร่างกุ้งแล้ว พอเข้าฤดูฝน จะยก
 กองทัพต่อไปอีก ชดสันทวยกำลังพาหุระเสียบยง
 อาหารและไพร่พลก็เกิดไข้เจ็บ อังกฤษจึงต้องทำศึก
 กับพม่าอยู่คราวนนหลายปี

เมื่อก่อนอังกฤษจะรบพม่านั้น เรือเหราข้ามสมุทร
 บรรทุกสินค้าไปขายที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อปลายปี
 มะแมเบญจศก ครอบพิศุรภษาเมืองสิงคโปร์บอก
 ขุนสุรภาษานายเรือให้เข้ามาเรียนต่อเสนาบดีไทย ว่า
 อังกฤษเห็นจะเกิดรบกับพม่าเป็นแน่แล้ว เพราะ

พม่าคูหมื่นอังกฤษมาช้านาน จนอังกฤษทนไม่ได้จึง
 ต้องรบ ครอบเพ็ดคคหนึ่งสือจากหมายเหตุ ชิงเลขา
 นุการของผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ได้เรียบ
 เรียง ช้าง เหตุการณ์ ที่ได้มีมาในระหว่าง อังกฤษ กับ
 พม่า จนถึงเกิดเหตุที่จะต้องรบกัน มอบให้ขุนสุร
 ภาษาดือเข้ามาให้เสนาบดีไทยด้วยฉบับ ๑ ด้วยเวลา
 นั้นอังกฤษก็เข้าใจอยู่ว่า ไทยเป็นศัตรูกับพม่ามาแต่
 เดิม คงจะไม่ช่วยพม่ารบ แต่ก็ไม่ได้ไวใจไทยที่เคียว
 ด้วยฝ่ายไทยลงไปตีไคเมืองไทรบุรี ตั้งปกครองใกล้
 ชีวิติตแดนทางเกาะหมาก เกรงจะเอาเปรียบในเวลา
 อังกฤษตีการสงครามประการ ๑ อีกประการ ๑
 อังกฤษรู้อยู่ว่ามอญเข้าข้างไทย และมีมอญที่อพยพ
 หลบหนีพม่าเข้ามาอยู่เมืองไทยมาก อังกฤษตีเมือง
 พม่าจำต้องตีเข้าไปทางข้างฝ่ายใต้ ซึ่งเป็นเมืองมอญ
 อยู่ก่อน อังกฤษอยากจะได้กำลังมอญทั้งที่อยู่ในเมือง
 ไทยที่อยู่ในเมืองมอญช่วยอังกฤษรบพม่าด้วย จึงได้

คิดอ่านผูกพันทาบตามไว้โดยทางไมตรี^๑

๑ ความที่กล่าวมานี้ จะปรากฏต่อไปในพระราชพงศาวดารรัชกาล
ที่ ๓ หนึ่งบันทึกจดหมายเหตุซึ่งครอเพ็ดคัดสำเนาส่งมา ได้
แปลออก เป็นภาษาไทย และลงไว้ ในหนังสือ พระราช พงศาวดาร
ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์เต็มสำเนา เป็นหนังสือกว่าเล่มสมุดไทย ๑
ข้าพเจ้าได้อ่านตรวจและสอบดูกับหนังสือพงศาวดารพม่า ซึ่งเซอร์
อาเทอแฟร์อังกฤษเป็นผู้แต่ง ตัวเรื่องพงศาวดารที่กล่าวทั้ง ๒ ฝ่าย
ไม่ตรงกันทีเดียว เพราะหนังสือบันทึกจดหมายเหตุแต่งขึ้นสำหรับ
แต่จะกล่าวโทษพม่า ประสงค์จะให้ผู้อ่าน เห็นว่าเป็นการ สมควรที่
อังกฤษจะรบไม่เป็นประโยชน์ในทางพงศาวดาร ข้าพเจ้าจึงตัดออกเสีย
ไม่เอามาลงไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับนี้

บวอก เมื่อเดือน ๕ บวอกฉศก กองอาทมาต
 ฉศก ออกไปสืบราชการทางแดนพม่า ได้ความ
 จ.ศ. ว่าอังกฤษ กบฏพม่า เกิดรบ กันชนแล้ว ทรง
 ๑๑๘๖ พระราชดำริว่า การศึกที่เกิดขึ้นใกล้ชิตต
 พ.ศ. ต่อพระราช อาณาเขต ไม่ควรจะ ไร้ใจแก่
 ๒๓๖๓ เหตุการณ์ จึงมีทอตราสั่งหัวเมืองชายแดน
 ให้จัดการรักษาตามทาง และสืบสวนเหตุ
 การณ์ให้ถวนถชน และทรงพระราชดำริให้
 เตรียมกองทัพ ที่จะยก ออกไป ตงฟัง เหตุการณ์
 ที่ปลายแดน แต่ยังไม่หาได้ยกไม่

งานเมรุเจ้าพากรมหลวงเทพวด

เมื่อเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำข้มมะแมเบญจศก จุลศักราช
 ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ
 เจ้าพากรมหลวงเทพวด ซึ่งเขนสมเด็จพระเจ้าน้อง
 นางเธอ ร่วมพระ ชนนี เหลืออยู่แต่ พระองค์ เดียว สิ้นพระ

ชนม์ ไปรคให้สร้างพระเมรุที่ท้องสนามหลวง และ
 ชักพระศพออกสู่พระเมรุเมื่อเดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ บวออก
 ฉศก พระราชทานเพลิงเมื่อวันขึ้น ๑๓ ค่ำ

ในงานพระเมรุคราวนี้ เกิดเหตุอันน่าเกลียดขึ้น
 เรื่อง ๑ คือ เมืองานพระเมรุนั้น เจ้าพระยามหา
 เสนา (บุญสัง) กับเจ้าพระยาอภัยภูธร เกิดวิวาทกัน
 ขึ้น ด้วยเจ้าพระยามหาเสนาพาภรรยาหนีไปค้างงาน
 ที่พลับพลามวย ครั้นเวลาค่ำเลิกคอกไม้เส็ดก็กลับเข้า
 พระราชวังแล้ว เจ้านายและขุนนางก็พากันกลับ เจ้า
 พระยามหาเสนาภรรยาหนีตามหลังแคร่มา แล้ว
 จึงถึงทนายถือเครื่องยศตามหลังหม่อม ๆ มาถึงมุม
 วงกรมหมื่นเทพพลภักดิ์ จะเข้าประตูวิเศษไชยศรี มา
 ออกประตูต้นพิศาล มาลงเรือที่ท่าขุนนาง ที่ประตู

๑ ความที่กล่าวต่อไปในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าลงเต็มตามที่กล่าว
 ไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ไม่ได้
 แก้ไข

๒ คือที่ภายหลัง เป็นวังสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยา บำราบปรบภัย
 และกรมหมื่นปราบปรบภัยเสด็จอยู่ต่อมานั้น

วิเศษไชยศรีนนคังกันอยู่ แคร่เจ้าพระยามหาเสนาจะเข้า
 ไปยังไม่ได้ พอแคร่เจ้าพระยาอภัยภูธรที่สมุหนายก
 ตามมาข้างหลังก็ขกรุกเข้าไป พวกทนายห้ามก็ไม่ฟัง
 เกิดตักกันขึ้น พวกทนายเจ้าพระยามหาเสนาแย่งเอา
 กระบี่เครื่องยศผูกทองของเจ้าพระยาอภัยภูธรไว้ได้ แต่
 พวกภรรยา น้อย เจ้าพระยามหาเสนา นั้น ยับเยิน เต็มที่
 ครนรวบรวมกันเข้าได้แล้ว ก็พากันลงเรือ ฝ่ายบุตร
 หลานเจ้าพระยาอภัยภูธร เป็นเจ้ากรมปลัดกรมพระ
 ตำรวจอยู่ หลายนาย ครนส่งเสด็จขึ้นพระมหามณ—
 เทียรแล้วพากันกลับออกมา พบเจ้าพระยาอภัยภูธร
 ที่ทางจะเลี้ยวไปหน้าศาลาลูกขุน เจ้าพระยาอภัยภูธรก็
 เล่าความซึ่งวิวาทนั้นให้ฟัง พวกบุตรหลานญาติพี่น้อง
 เจ้าพระยา อภัยภูธรแจ้งคังนน ก็พากันวิ่งตามเจ้า—
 พระยามหาเสนาลงมาทันทีทำเรือ แย่งชิงเอากระบี่คน
 ไปได้ เวลานั้นเกิดวิวาทกันอีกครั้ง ๑ เจ้าพระยามหา
 เสนาถ่วงเรือ ข้ามไปบ้าน เจ้าพระยา อภัยภูธร บุตร
 หลานก็พากันข้ามไปบ้าน ครนงานพระศพแล้ว เจ้า

22/04/2563

TUDC

พระยามหาเสนา กักราช บังคม ทูล กล่าว โทษเจ้าพระยา
 อภัยภูธร จึงโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎ
 ภูษิตินทร พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักริพลเสพ
 เป็นตุลาการชำระ การที่ชำระกันนั้นเป็นแต่ล่อเจ้า
 พระยามหาเสนาเล่น ค่วยท่านทำผิดกรรมเนียมหลงไป
 ค่วยมาตคาม ความยังไม่ทันแล้ว ก็พอช่างเผือกกลม
 และสิ้นแผ่นดิน ต้องค่วยคำโบราณ ว่าท่านเสนาบดี
 ผู้ใหญ่วิวาทกันเป็นอุบาทว์ มักเกิดเหตุใหญ่ต่าง ๆ

เรื่องพระยาช่างเผือกกลม

ถึงเดือน ๗ ปีวอกฉศก เดือน ๗ ค่ำ พระยาเศวต
 ไอยราลัมช่าง ๑ ครนถึงแรม ๘ ค่ำในเดือนเดียวกัน
 นั้น พระยาเศวตคชลกษณลัมอกช่าง ๑ เหตุที่พระยา
 ช่างเผือก อินเป็นศรี พระนคร นับว่าเป็นคู่พระขารม

๑ ข้าพเจ้าลงเรื่องนี้ไว้เต็มสำเนา เพื่อให้เห็นว่าท่านแต่ก่อน
 ท่านถ้อยกันอย่างไร

ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ ล้มไปในคราวเดียว
จนถึง ๒ ช้างเช่นนั้น เป็นเหตุให้เกิดรู้สึกกันทั่วไปว่าเป็น
อุบัตเหตุอันสำคัญมชน จนถึงไม่สขายพระทัย ใน
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ

ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ

ครนถึงเดือน ๘ บัวออกดอก มีพระราชดำรัสว่า
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ พระชนมายุ
ครบอุปสมบท แต่เป็นเวลาพระเคราะห์ร้าย เสียช้าง
สำคัญศรีบ้านศรีเมือง ให้จัดการทรงผนวชแต่โดย
ควร อย่าให้เสียชื่อเสียงเดือน ไม่ต้องเห็นเห็นเป็นการ
ใหญ่เหมือนอย่าง ประเพณี ทรงผนวช สมเด็จพระเจ้าลูก
ยาเธอ ซึ่งโตเคยทำมาแต่ก่อน ครนถึงเดือนอังคาร
เดือน ๘ ขน ๑๑ ค่ำ จึงโปรดให้ม้งานเวียนเทียนสมโภช

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ๑ ที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
 รุ่งชน ณ วันพุธ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทรงพระเสด็จมี
 กระบวนแห่พอสสมควร คือกระบวนช้างม้าและกระ-
 บวนพลเดินเท้า เครื่องสูง กลองชนะ แห่ออกประตู
 วิเศษไชยศรีไปเข้าประตูสวัสดิโสภณ มาประทับเกย
 พลับพลา เบื้องเครื่องหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 ทรงไปรยทานแล้ว เพลองเครื่องเข้าสู่ทรง แล้วทรง
 ภูษาจับเขียนทองทรงฉลองพระองค์ครุย เสด็จเข้า
 สู่มุขโอบสถ^๒ ทรงผนวชในที่ชุมนุมสงฆ์ สมเด็จพระ
 พระสังฆราชา (ก่อน) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระราชา
 คณะองค์ใดจะเป็นกรรมวาจาจารย์ และอนุสาวนา-

๑ คือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทุกวันนี้

๒ การแห่ทรงผนวชที่กล่าวมานี้ ข้าพเจ้ากล่าวตามที่จดไว้ใน

หนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวง แต่มี
 ความสงสัยอยู่ ตามที่ข้าพเจ้าได้ยินคำบอกเล่าต่อมา ว่าไม่ได้แห่
 ที่เดียว ดูเหมือนจะทรงพระเสด็จไปเข้าทางประตูด้านตะวันตกวัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม อย่างทรงผนวชเจ้านายชั้นหลังมา แต่
 ข้าพเจ้าไม่มีหลักฐานแน่นอนที่จะคัดค้าน เห็นได้แต่ว่าตามที่เจ้าพระยา
 ทิพากรวงท่านจดไว้ ต้องนับว่าเป็นกระบวนแห่อย่างน้อย

จารย์ ทาปราภกฏไม่ ทรงผนวชแล้ว ประทับอยู่ใน
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามคน ๑ ด้วยใน
บ่ายวันทรงผนวชนนมีการสวดมนต์ฉลอง รุ่งขึ้นเลี้ยง
พระแล้วจึงเสด็จไปประทับอยู่ในวัดมหาธาตุ

เหตุการณ์เบ็ดเตล็ดในรัชกาลที่ ๒

ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฅบยเจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ ยังมีจดหมายเหตุเบ็ดเตล็ดลงไว้ตาม
ระยะบอกหลายเรื่อง ข้าพเจ้าเห็นว่าแม้แต่เรื่องละเล็ก
ละน้อย จึงไม่ได้แต่งลงในเนื้อเรื่อง แต่ไม่ควรจะยก
เสีย จึงรวมมาลงไว้เป็นหมวด ๑ ต่อไปนี้ คือ :-

ปีมะเมียโทศก จุลศักราช ๑๑๗๒ พ.ศ. ๒๓๕๓

๑. เดือน ๓ น้ำในแม่น้ำเค็มขึ้นไปถึงบางพูดเหนือ

ป่าอเนก

TUDC

๒. เจ้าฟ้าปกกลทอง กรมขุนศรีสุนทร สิ้นพระชนม์
เจ้าฟ้ากรมขุนศรีสุนทรน เป็นพระธิดากรมพระราชวัง

บรมมหาสุรสิงหนาท เจ้าศิริวงษาของพระเจ้าเชียงใหม่
(กาวิละ) เป็นเจ้าจอมมารดา จึงโปรดให้เป็นเจ้าฟ้า
และได้เป็นกรมมาแต่ในรัชกาลที่ ๑

ปีมะแม ตรีศก จุลศักราช ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔

๑. วันพุธเดือน ๑๑ แรมค่ำ ๑ เห็นดาวหาง
ทางทิศพายัพ เห็นอยู่จนเดือน ๒ แรม ๗ ค่ำ จึงหายไป
ดาวหางที่เห็นคราวนั้น ผู้ที่จำได้ว่าใหญ่ผิดกว่า
ดาวหางซึ่งเห็นมาแต่ก่อน สันนิษฐานเหตุการณว่ามีแต่
โคกระบือเกิดเป็นไข้ระบาด

๒. เมื่อเดือน ๑๑ นั้น มีการแห่กฐินเป็น
การใหญ่ โปรดให้จัดเรือ กระจวนแห่ผ้าไตร ที่จะ
พระราชทานพระกฐินและไตรบรรจบพระนคร ให้แต่ง
เรือเป็นกระจวนพยุหยาตราอย่างใหญ่ เรือเอกไชย
เรือกิ่งพระที่นั่งเรือประกอบ ทรงไตรพระกฐินข้าง
ไตรข้าง เรือกราบและเรือต่าง ๆ ฝ่ายสวมเสื้อแดง
หมวกแดงกางเกงสีต่าง ๆ ทุกลำ เกณฑ์ข้าราชการ
ให้ทำเรือแห่กฐินประดิษฐ์ทำต่าง ๆ กัน เป็นเรือจรเข้

เรือปลา เหาเรือ เรือมั่งกรรรูปสัตว์น้ำต่าง ๆ มีเครื่อง
 เล่นไปในลำเรือประกวดประชันกัน คนขจรเข้ คนข
 ปลา คนเกิดในหอย เป็นการเอิกเกริกเหมือนอย่าง
 เมื่อ ครอง แผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬา
 โลก พระราชทานเงินหลวงแจกคนละสลึง สิ้นเงิน
 ๓๐ ชั่งเศษ

บวอกจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕

๑. วันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำข้างปลายกระ
 ช้างเจ้านครเวียงจันทร์ (อนุ) ถวายมาถึงกรุงเทพฯ ไปรด
 ไหชนะวางเข็นพระบรมนาเคนทร์

๒. กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ สิ้นพระชนม์ กรม
 หมื่นนรินทรพิทักษ์ พระนามเดิมเรียกว่าหม่อมมุก
 เป็นบุตรเจ้าพระยามหาสมุทรบริพัตรกรุงเก่า ทรงสถา
 ปนาพระเกียรติยศขึ้นเป็นเจ้า และรับพระสุพรรณบัตร
 เป็นกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์แต่ในรัชกาลที่ ๑ เพราะ
 เป็นพระภคบิดาพระองค์เจ้ากุ ซึ่งทรงสถาปนาพระนาม
 เป็นกรมหลวงนรินทรเทวี เมื่อในรัชกาลที่ ๔ เป็น

พระเจ้าอนงนางเชอ ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล
ที่ ๑

๓. เดือน ๕ เกิดความเรื่องพระอินทรอภัยเป็นชู้
กับเจ้าจอมในวังให้ประหารชีวิต พระอินทรอภัยนั้น
เป็นลูกเชอ เจ้ากรุงธนบุรีร่วมมารดา กับ พระพงษ์ —
นรินทร์ มารดาเป็นธิดาเจ้านครศรีธรรมราช เรียน
วิชาเป็นแพทย์ทั้ง ๒ คน โปรดให้มิเกียรตยศเป็น
พระพงษ์นรินทร์คน ๑ พระอินทรอภัยคน ๑ ทำนองเป็น
ตำแหน่งราชินิกุล ได้พระราชทานพานทองมับรรดา
คักครองเสนายศ แต่จะไต่เป็นในรัชกาลที่ ๑ หรือ
ที่ ๒ ไม่ทราบแน่

มีในจดหมายเหตุทรงจำ ๗ เรื่องพระราชวิจารณ์
นำ ๒๕ ว่าพระพงษ์นรินทร์บวชในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปี
ฉลูเบญจศก จุลศักราช ๑๑๕๕ แห่งนวศพร้อมกับ
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาณรงค์
นักพระองค์เอง และพระพงษ์นรินทร์อยู่ท้าย ไต่ได้
ชฎาเขียง กรรเจียกทศ และเห็นไต่ว่าทรงยกย่อง

เป็นอย่างดี แต่เวลานั้นจะมียศเป็นพระพงษ์นรินทร์
แล้วหรือยัง สงสัยอยู่ ด้วยหนังสือความทรงจำแต่ง
เมื่อในรัชกาลที่ ๓ พระพงษ์นรินทร์ได้เป็นหมอหลวง
ตั้งพระโอสถถวายมาจนตลอดรัชกาลที่ ๒ ที่พระ
อินทรธัญเป็นชู้กับเจ้าจอมกัญญา ด้วยเรื่องเป็นหมอเข้าไป
รักษาข้าราชการฝ่ายใน ครั้นนั้นยังหละหลวม

๔. วันอาทิตย์เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ ช้างพลายกระ
รูปงาม พระยาเซียงใหม่ถวาย ลงมาถึงกรุงเทพฯ
โปรดให้ชนระวางเป็นพระบรมหัตถ์คินทร วรรณธราช
พาหนะ พนขาวกระสมพงษ์สารทรงประเสริฐคู่คี่
เฉลิมลักษณะเลิศฟ้า

๕. ได้พบในยานแผนกหนังสือ จุลพน คำหลวง
ฉบับหลวง มีความว่า “อนึ่งมีในพระราชพงศาวดาร
ในเรื่องพระเจ้าประทุมสุริวงษ์สมุท ๑๕ ว่าณ ข้าง
จักรวรรดิจักรวรรดิ ๕๐๕๕ สมเด็จพระบรมไตรโลก
นารถ ให้ประชุมพระสงฆ์สังฆสังวาส และนักปราชญ์
ราชบัณฑิตยสถาน ผู้กษัตริย์ทั้งปวง ผู้กษัตริย์ทั้งปวงเป็น

พิศดารขบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ครั้นกรุง ฯ เสียแก่พม่า
ข้าศึก หนังสือสัญญาหายอันตรายาน ของขบราแคะอยู่

ทศพร

วนปเวคิน

ชูชก

มหาพน ๗ กัณฑ์

กุมาร

มหाराช

นครกัณฑ์

สัญญาขาคเสีย

หิมพานต์

ทานกัณฑ์

จุลพน

มทร ๖ กัณฑ์

สังกรบรรพ

ฉกรษัตร

ครั้น ๗ ขอดศึก จุลศักราช ๑๑๗๖ สมเด็จพระ

ขพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จออกนอกพระที่นั่งพระมหา
 จักรพรรดิ ทรงบัญชาให้พระสงฆ์ ครั้นถูกตากฤตย์แล้ว
 มีพระราชโองการมา ณ พระที่นั่งฯ ให้อ่านพระมหา-
 ชาติคำหลวงให้พระสงฆ์ราชาคณะฟัง แล้วมีพระราช
 โองการดำรัสเห็นอเกล้าฯ สั่งว่า พระมหาชาติที่ขาด
 หายไปนั้น ให้พระราชอาคณและนักปราชญ์ราชบัณฑิต
 ศึกษาค้นคึกแต่งขึ้นให้บริบูรณ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ไว้สำหรับ
 จะได้อ่านสวดสรรเสริญบูชาพระพุทธรูป ตามขนบโบราณ
 ราชประเพณีมาแต่ก่อน” กงน หนึ่งร้อยมหาชาติ
 คำหลวง ๑๓ กัณฑ์จึงมีขึ้นบริบูรณ์เมื่อในรัชกาลที่ ๒
 และได้พิมพ์ไว้ในหนังสือวิจิตรวาทะแล้วทั้ง ๑๓ กัณฑ์
 ปีชวดอัฐศก จุลศักราช ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๕

๑. วันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ ช้างพลายเนียม
 เจ้านครเวียงจันทร์ (อน) ถวายมาถึงกรุงเทพฯ ไปรด
 ให้ชนระวางเป็นพระบรมนาเคนทร์ คเชนทรธรรมา
 กำแหงหาญห้าวเหี้ยมล็กษณเนียมประทุมทนต์ เฉลิม
 ขวัญพระนคร เกียรติขจรราชบัลลังก์ มิ่งมงคลเลิศฟ้า

22704/2563

TUDC

ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๖๐

๑. นายนกเขาตัวตายทวดอรุณ เป็นการเอา
ชีวิตบูชาพระรัตนตรัย การที่คนมีความเลื่อมใสใน
ศาสนาแก่กล้า จนถึงสละชีวิตตน ด้วยเข้าใจว่าจะ
แลกเอามรรคผลในทางศาสนานั้น มีทุกลทธิศาสนา
ในส่วนคติพระพุทธศาสนา แม้มีสักขาบทห้ามในพระ
วินัย ก็ยังมีหนังสือที่โบราณจารย์แต่งยกย่องการ
สละชีวิตให้เป็นทาน เพื่อแลกเอาประโยชน์พระโพธิ
ญาณ จึงทำให้คนแต่ก่อนโดยมากมีความนิยมว่า การ
สละชีวิตเช่นนั้นเป็นความประพฤติชอบ ในกรุงรัตน
โกสินทร์นี้ เมื่อในรัชกาลที่ ๑ มีนายเรือคน ๑ ได้
เผาตัวเองเช่นนายนก ได้ทำรูปไว้ทวดอรุณทั้งนายเรือ
และนายนก และมีศิลาจารึกไว้ดังนี้

จารึกที่รูปนายเรือ

“รูปนี้นายเรือผู้เผาตัว ๓ วันศุกร์เดือน ๓ ขึ้น

๘ คำ เวลาทุ่มเศษ จุดจักราช ๑๑๕๒ ปีจอโทศก
 เมื่อแต่ก่อนเผาตัวประมาณ ๘ วัน ๑๐ วันนั้น มีความ
 ว่านายเรืองภัยสหาย ๒ คน คือขุนศรีภักดีจตุกรรมมา
 และนายทองรัก พวกนั้นไปในพระอุโบสถวัดนครุฑ ต่าง
 ปราธนาพุทธรูป เสียงคอกขัวอ่อนคนละคอก ว่าถ้า
 ใครจะสำเร็จแก่พระโพธิญาณแล้ว ขอ คอกขัว ผู้นั้นจง
 ขาน ครนรุ่งชนกขานแต่คอกของนายเรือง ตงแต่นั้น
 นายเรืองก็ มา อยู่ ที่ การ ขุเรยญเก่า วัด อรุณราชอาราม
 สมาทานอุโบสถศีล ฟังเทศน์เอาน้ำมันชุกส์าลเป็นเชื้อ
 พาคแซนทง ๒ จุดไฟบูชาต่างประทิปทุกวัน จนถึงวัน
 เผาตัวนายเรืองฟังเทศน์จบแล้ว ก็นั่งห่มผ้าชุกษ์น้ำมัน
 เคนออกมาทำการขุเรยญ นั่งพับเพียบพนมมือรักษา
 อารมณ์สงบคคแล้วจุดไฟเผาตัวเข้า เมื่อเปลวไฟขุ
 ชนท่วมตัวนั้น นายเรืองร้องว่าสำเร็จปราธนาแล้ว
 ขณะนั้นคนชงคอยู่ประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ เศษ ข้าง
 22/04/2563 บ บ TUDC
 ก็ร้องสาธุการ เปลวผ้าห่มโยนบูชาเข้าไปในกองไฟ
 ชนแต่แขกภายนอกพระคาสนา ก็ถอกหมวกเอาคำนบ

โยนเข้าไปในกองไฟด้วย ครั้นไฟไหม้หมดแล้ว คนที่
 ครีธาช่วยกันยกศพใส่โลงไว้ในการขุดเรือ สวด
 พระอภิธรรม ๓ คืนแล้ว พาศพไปเผาที่ทุ่งนาวัดหงษ์
 เมื่อเผาไฟซุ่มนปลาในท้องนา ๑๑ ปลา ๑๒ ปลา
 โผล่เข้ามาในกองไฟตายด้วย ครั้นไฟดับแล้วเห็น
 อจูนายเรือสี่เขี้ยว ขาว เหลือง ขาบ คุปลาต กี่ชวน
 กัน เก็บ อจู่ใส่โกษจุ้ยขุดไว้ ในการขุดเรือ เก้าวัดจรูณ
 ราชธารามน

จารึกที่รูปนายนก

“รูปนายรูปนายนกผู้เผาตัว เมื่อวันพุธเดือน ๖
 แรม ๗ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๗๕ บิดขุนพศก ทวดจรูณ
 ราชธาราม วันนั้นฝนตกตั้งแต่เวลาพลบ จน ๑๑ ทุ่มจึง
 ขาดเมล็ดแล้ว ครั้นเวลาเช้าชนคนจึงมาเห็นนายนกนั่ง
 สมาธิเผาตัวตายอยู่ภายใต้ต้นพระมหาโพธิ์หน้าพระวิหาร
 เก้า แต่ไฟนั้นดับแล้ว อนึ่งเมื่อก่อนนั้นประมาณเดือน-

เศษ นายนกไต่ขอกญาติมิตรและชาวบ้านที่ชอบใจกัน
 ว่า เราประพฤติสุจริตธรรม ทำบุญรักษาศีลตั้งจิตต์
 ปรารถนาพระนิพพานธรรม แต่หนมานายนกก็ปรนินยิต
 มกน้อยละบ้านเรือนญาติมิตรเสีย ออกไปสมาทานคิล
 เจริญภาวนารักษาจิตต์อยู่ในการขุเรียญเก่า ฅ วัด
 อรุณราชธาราม จะไคเป็นกิงวลด้วยการขำรุงกายและ
 กิจที่จะบริโภคนั้นหามิไค เมื่อไครมีศรทธาให้อาหาร
 ก็ไคบริโภค ขางที่อดอาหารมอหนึ่งข้าง วันหนึ่งข้าง
 ทรมานตนมาจนเผาตัวตาย แต่เมื่อนายนกเผาตัวนั้น
 จะไคขอกกล่าวแก่ ญาติ มิตร ผู้ไค ผู้หนึ่ง ให้อูหามิไค
 คนทงปวงเมื่อเห็นศพนายนกเผาตัวตาย ก็มศรทธาพา
 กันมาทำบุญขังสกุลกุศลสการศพนายนกเป็นอันมาก”

ปีขาลสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช ๑๑๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๑

๑ วันเสาร์เดือน ๖ ขน ๑๒ ค่ำ เวลาพลบ เกิด
 พายุใหญ่ที่กรุงเก่า พายุพัดออกพระเจดีย์ภูเขาทอง
 วัดเจ้าขรวี และพระปรางค์วัดกระษัตราโยคหัก พระ
 เจดีย์ภูเขาทอง และ วัด เจ้า ขรวี ไคร จะ ปฏิสังขรณ์หา

ปรากฏไม่ ได้ความแต่ว่าวัดกระษัตราณัน เจ้าฟ้า

กรมขุนอิศราณุกฤษฎ์ทรงปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม

๒. วันอาทิตย์เดือน ๑ ขึ้น ๕ ค่ำ ฟ้าผ่าถูกเสาชิงช้า

ปีเถาะ เอกศก จุลศักราช ๑๑๘๑ พ. ศ. ๒๓๖๒

๑. ในครั้งเมื่อทำสวนขวานัน เรือสำหรับข้างใน
พายในสระสวนขวา แต่แรกใช้เรือสำปั้นไม้ฉำฉา

ส่งมาแต่เมืองจีน พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ทิศ) เห็นว่า
รูปเรือสำปั้นจีนเรือรำนก จึงคิดต่อเป็นเรือสำปั้นแปลง

แก้ไขรูปให้เพรียวกว่าเรือจีน ถวายสำหรับข้างในพาย

ในสระสวนขวา ตอนนั้นพระยาสุริยวงษ์มนตรี จึงคิดอ่าน

เป็นเรือสำปั้นยาว ๗ วา ๘ วา ครั้นข้างเรือชำนาญแล้ว

จึงให้ทำเป็นเรือสำปั้นขนาดใหญ่เก้ง สลักลวดลายเรียก

ว่าเรือเก้งพัง ยาวถึง ๑๔-๑๕ วา ใช้เป็นเรือพระที่นั่ง

และเรือที่นั่งเจ้านายเรือข้าราชการผู้ใหญ่ ส่วยเรือ

๒๒๗๑๕๖๓ ๒๒๗๑๕๖๓ ชึ่งเป็นเรือต่อขนาดใหญ่ใช้แจวมี่เก้งสำหรับไป

๑ เรือเก้งพังใช้งานมาจนในรัชกาลที่ ๕ พังเลิกสูญหมดเมื่อมา
เปลี่ยนใช้เรือกลไฟขนาดย่อม

ทางไกลนั้น เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรักษทรงรทำขึ้นก่อน
แล้วจึงเขียนตัวอย่างทำใช้กันต่อไป มีทั้งของหลวง
ของเจ้านาย และข้าราชการผู้ใหญ่^๑

๒. วิพฤษคัยคิ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เกิด
น้ำใหญ่ท่วมเข้าไปในกำแพงพระนคร น้ำท่วมคราวนี้
ไม่ใช่คราวท่วมใหญ่ ที่เรียกกันว่า ยี่เกาะ น้ำมาก
คราวนั้นในรัชกาลที่ ๓ เมื่อยี่เกาะตรศก จุลศักราช

๑๑๙๓ พ.ศ. ๒๓๗๔

๓. วันศุก เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ คาวพระอังคาร
เข้าในวงพระจันทร์

๑ เรือฉนวนที่กล่าวนามตั้ง ๒๐ แฉว ข้างท้ายเรือปักธงอาวูชและหาง
นกยูง ยังมีใช้จนรัชกาลที่ ๕ เหมือนกัน แต่หมดไปก่อนเรือลำขึ้น
เก่งที่เรียกว่าเรือฉนวนนั้น เรือชนิดนี้เดิมฉนวนใช้ แต่ตั้งเก่งก่อนมา
ข้างท้ายมาก เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรักษเห็นจะไปทอดพระเนตรเห็น
เมือคราวเบนแม่ทัพลงไปเมืองพิทบอน ไปทรงจำอย่าง แก้ไขตั้งเก่ง
ให้ก่อนข้างกลางลำ จึงเรียกชื่อว่าเรือฉนวน เหมือนกับที่เรียกเรือลำขึ้น
ตามศัพท์จีนฉนวนนั้น

ปีมะโรง โทศก จุลศักราช ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓

๑. พฤษหิ์ศกเดือน ๑๑ แรม ๕ ค่ำ เวลาบ่าย
 ๓ โมง ฝนตก พายุพัดพัดพัดพระที่นั่งสุทไธสน์มหาปราสาท
 ๒. เดือน ๕ มีการพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระ
 พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าพระองค์น้อย (คือพระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทำเขาไกรลาสและมี
 การแห่อย่างโสกันต์เจ้าฟ้า แรมค่ำหนึ่ง ๒ ค่ำ ๓ ค่ำ
 เจริญพระพุทธมนต์โสกันต์ แรม ๕ ค่ำ โสกันต์แล้ว
 สมโภชอีก ๓ เวลา

ปีมะเส็ง ตรศก จุลศักราช ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๓

๑. เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ขาวแพงถึงเกวียนละครซึ่ง ๑
 ปีวอก ฉศก จุลศักราช ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๓
 ๑. วันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ เห็นดาวพฤษหิ์ศก
 เข้าในดวงพระจันทร์

ของซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๒ มีอีกอย่าง ๑ คือ
 เครื่องถ้วยชามเบญจรงค์ และลายนำทอง เครื่อง
 เบญจรงค์เครื่องกรุงเก่าที่ไทยให้อย่างลายให้ทำ มีแต่

ลายเทพนมหรือสิ่งที่มีพบนอนสีคำข้างในสีเขียว ครั้น
 รัชกาลที่ ๑ ได้เริ่มให้ช่างไปทำลายและสีแปลก
 ออกไปบ้าง แต่ของที่ดีเช่นถ้วยชามลายน้ำทอง ผูก
 ลวดลายเป็นดอกกนกหลายและดอกไม้อื่น ๆ และโถ
 ชาม เบญจรงค์ เปลี่ยนเป็นสีต่าง ๆ เป็นรูปต่าง ๆ คือ
 ราชสีห์และครุฑเป็นต้น มามีขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ซึ่ง
 นับว่าเป็นของอย่างเอกที่พบอยู่ในเวลานั้น แต่จะเริ่ม
 ทำเมื่อใดก็ไม่พบจดหมายเหตุ จึงไม่ได้ลงไว้ตาม
 คักราช เครื่องลายน้ำทองและเบญจรงค์ที่ทำต่อมา
 ลวดลายและฝีมือทำสู้ ครั้นรัชกาลที่ ๒ ไม่ได้

ผลประโยชน์แผ่นดิน

ภาษีอากรที่เก็บในรัชกาลที่ ๒ คือ ค่านาอย่าง ๑
 22/04/2563 TUDC
 ภาษีสวนอย่าง ๑ ภาษีย่านอย่าง ๑ ภาษีสาน
 ขนอย่าง ๑ ภาษีสลากอย่าง ๑ ภาษีสินค้าเข้า

ออกอย่าง ๑ ค่ำราชการอย่าง ๑ จำนวนเงินภาษี
 อากกรทั้งปวงนี้ ^{๕๗๒๕} ๑ ไม่ใคร่พอจ่ายใช้สอยใน
 ราชการ ต้องแต่งสำเภาไปค้าขายหากำไรเพิ่มเติม
^{๕๕๕๕} ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕
 ครองนมเรือกำปั่นหลวง ๒ ลำ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕
 ลำ ๑ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕
 เรือเหราข้ามสมุทรลำ ๑ แต่งไปค้าขายถึง
 อินเดียบ้าง ไปเพียงเกาะหมากบ้าง เมืองสิงคโปร์
 บ้าง เมืองหมาเกียบ้าง เจ้านายและข้าราชการทมิ
 ฬบุตรพี่ย ต่างก็ต้อกำปั่นไปเที่ยวค้าขาย เงินหลวงที่
 ได้ในปี ๑ ๆ บางยกพอเขยหวิด บางยกไม่ได้พอ
 ต้องลตอตราเขยหวิดลง บางยกสามส่วนลตส่วนหนึ่ง
 บ้าง บางยกต้องลตถึงกึ่งหนึ่งบ้าง บางยกพระราชทาน
 ผ้าลายแจกเพิ่มเติมในเขยหวิดบ้าง

ความปรากฏในใบบอกของครอเพ็ด ว่าได้สืบสวน
 เรื่องผลประโยชน์ของแผ่นดิน ได้ความว่า ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕
 ผลประโยชน์แผ่นดินที่ ^{๕๗๒๕} ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕ ^๕ ๕
 ได้ดังนี้:—

๑ ความที่กล่าวมานี้ ว่าตามที่จดไว้ในพระราชพงศาวดาร ฉบับ
 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

ผลประโยชน์แผ่นดิน

๕๓๑

ค่านา	๒๕๘,๐๐๐ บาท
อากรสุรา	๒๖๔,๐๐๐ บาท
อากรข่อบนเขย ^๕	๒๖๐,๐๐๐ บาท
อากรตลาด	๑๖๕,๐๐๐ บาท
ค่าน้ำ	๖๔,๐๐๐ บาท
ผูกข ^๕ เงิน (บางที่จะรวมทั้งค่าราชการ)	๒๐๐,๐๐๐ บาท
กำไรอากรรังนก	๑๐๐,๐๐๐ บาท
กำไรขายฝาง (หาบละ ๕๐ สตางค์)	๒๒๕,๐๐๐ บาท
กำไรขายตีบุก (หาบละ ๑๕ บาท)	๖๐,๐๐๐ บาท
กำไรอากรพริกไทย	๓๒๐,๐๐๐ บาท
กำไรขายของอย่างอื่นในพระคลังสินค้า	๑๑๐,๐๐๐ บาท
ภาษีขาเข้าและกำไรในการค้าขาย	
นอกจากพระคลังสินค้าขาย	๒๐๐,๐๐๐ บาท

รวมผลประโยชน์แผ่นดินที่ได้ขี้หนึ่ง

๒,๒๒๖,๐๐๐ บาท

ครอเพ็ดว่าสมกยทเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กล่าวข้อ
๑ ว่าสืบได้ความว่าเพราะค่าใช้จ่ายมาก เงินที่เหลือ
คงพระคลังน้อย มีเงินคงพระคลังในคราว ๑ ไม่ใคร่
เกินกว่า ๑ ๖๐,๐๐๐ บาท^๑

พระราชานุกิจ

ประเพณีในราชสำนักครั้งในรัชกาลที่ ๒ ทรง
ประพฤติ พระราชานุกิจ ก็คล้ายกันกับเมื่อครั้งรัชกาล
ที่ ๑ ผิดกันไม่มากนัก คือเวลาเช้าเสด็จออกท้องพระ
โรง [เสด็จพระแล้วเสด็จออกขุนนาง ว่าราชการ

22/04/2563 ๑ การที่ครอเพ็ดสืบนั้น คงสืบจากพวกพ่อค้า บัญชีที่ได้จะ
เอาเป็นแน่หรือใกล้ทีเดียว ยังเชื่อเบนแน่ไม่ได้ แต่ที่ว่าผลประโยชน์
แผ่นดินได้น้อยนั้น เป็นความจริง แต่ไม่ใช่เพราะผลประโยชน์
แผ่นดิน มีน้อยอย่างเดียว ที่จริงเป็นเพราะผลประโยชน์แผ่นดินตก

รวมผลประโยชน์แผ่นดินที่ได้ขี้หนึ่ง

๒,๒๒๖,๐๐๐ บาท

ครอเพ็ดว่าสมกยทเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กล่าวข้อ
๑ ว่าสับไค้ความว่าเพราะค่าใช้จ่ายมาก เงินที่เหลือ
คงพระคลังน้อย มีเงินคงพระคลังในคราว ๑ ไม่ใคร่
เกินกว่า ๑ ๖๐,๐๐๐ บาท^๑

พระราชานุกิจ

ประเพณีในราชสำนักครั้งในรัชกาลที่ ๒ ทรง
ประพฤติ พระราชานุกิจ ก็คล้ายกันกับเมื่อครั้งรัชกาล
ที่ ๑ ผิดกันไม่มากนัก คือเวลาเช้าเสด็จออกท้องพระ
โรง [เสด็จพระแล้วเสด็จออกขุนนาง ว่าราชการ

22/04/2563 ๑ การที่ครอเพ็ดสับนั้น คงสืบจากพวกพ่อค้า บัญชีที่ได้จะ
เอาเป็นแน่หรือใกล้ทีเดียว ยังเชื่อเบนแน่ไม่ได้ แต่ที่ว่าผลประโยชน์
แผ่นดินได้น้อยนั้น เป็นความจริง แต่ไม่ใช่เพราะผลประโยชน์
แผ่นดิน มีน้อยอย่างเดียว ที่จริงเป็นเพราะผลประโยชน์แผ่นดินตก

แผ่นดินในตอนเช้าเวลา ๑ เวลาในระหว่างนั้น เมื่อ
 เส็จสิ้นแล้ว (เข้าใจว่าทรงการช่างต่าง ๆ สมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๒ มีพระหัตถ์ในการช่าง
 ยังมีสิ่งของที่ใดทรงทำเองอยู่หลายอย่าง) เวลาบ่าย
 ๕ โมง เส็จออกทรงฟัง รายงานการ ก่อสร้าง และการ
 อื่น ๆ บ้าง ทรงพระราชนิพนธ์บทกลอนบ้าง พอค่ำ
 ทรงสดับพระธรรมเทศนาในท้องพระโรงกณฑ์ ๑ แล้ว
 เส็จออกที่พระที่นั่งสนามจันทร์บ้าง ในท้องพระโรง

เรียเสื่อหาเสื่อมากด้วย ด้วยในครั้งนั้นเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่
 ต่างมีสมพลบัวไพร่คนละมาก ๆ ต่างบื้อกันประโยชน์ผู้คนของตน
 แผ่นดินจึงเสื่อเปรียบ อนึ่งเรื่องแจกเบี้ยหวัดนั้น พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายว่า ไม่
 ใช่ว่าผลประโยชน์ ที่ได้ตามตำแหน่งหน้าที่ในราชการ อย่างใด พระราชทาน
 เงินเดือนทุกวันนี้ เพราะในครั้งนั้นบรรดาผู้ที่มิยศและตำแหน่งมีทาง
 ได้ผลประโยชน์ประจำตำแหน่ง เช่นได้ค่าธรรมเนียม และได้จาก
 การที่มีสมพลบัวไพร่ เป็นผลประโยชน์ที่ได้ในทางราชการประจำตำแหน่ง
 ส่วนเบี้ยหวัดนั้น เป็นเงินพระราชทานเป็นบำเหน็จ ส่วนที่มา
 ปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณเฉพาะพระองค์ ข้าพเจ้าเคยได้
 สดับมาดังนี้

ข้างเบิกเจ้านายและข้าราชการเข้าเฝ้า ทรงประภาษ
 ราชการอีกครั้ง ๑ จนเวลายามเศษจึงเสด็จขึ้น ไปรด
 ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็น
 แม่กองพิจารณาความฎีกาของราษฎร และทรงบัญญัติ
 ราชการกรมพระตำรวจด้วย ด้วยกรมพระตำรวจมี
 หน้าที่รับและพิจารณาฎีกา กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์
 ทรงบัญญัติราชการเรื่องความฎีกาสีทมิฬชาติ คอยทรง
 สละสลามให้คงค่าง

สวรรคต

เมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๘ แรม ๔ ค่ำ ปีวอกฉศก
 จุลศักราช ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร มีพระอาการให้มันและ
 เมื่อยพระองค์ จึงเรียกพระโอสถข้างทิศอุดรในเพชร
 ราชเศวตเสวยมาแต่ก่อนนั้นมาเสวย ครั้นเสวยแล้วเกิด

พระอาการให้รอนเป็นกำลัง จึงรับสั่งเรียกพระโอสถ
 ชื่อว่าทิพโอสถมาเสวยอีกขนาน ๑ พระอาการก็ไม่
 คลาย กลับเชื่อมซึ่มไป มีไข้ตรัสสังโต แพทย์
 หลวงประกอบพระโอสถถวาย ก็เสวยไม่ได้ต่อมา
 ประชวรอยู่ ๘ วัน ครั้นถึงณ วันพุธเดือน ๘ แรม ๑๑
 ค่ำ เวลาย่ำค่ำแล้ว ๕ บาท ก็เสด็จสู่สวรรคต สิริ
 พระชนมายุได้ ๕๘ พรรษา เสด็จดำรงราชสมบัติ
 อยู่ ๑๖ พรรษา

เรื่องสืบสันตติวงศ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ ทรง
 พระประชวร โดยรวดเร็ว และมีพระอาการตรัสไม่ได้
 มวลแต่แรก จึงไม่ได้ทรงมอบราชสมบัติแก่พระราช
 วงศ์พระองค์ใด ครั้นเสด็จสวรรคตแล้ว พระราช
 วงศ์านุวงศ์และข้าราชการจึงปรึกษากัน ถวายราช สัม-

บัดแก่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่ง
 เป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ เจริญพระชนมายุ
 กว่าพระองค์อื่น และได้ทรงรับราชการต่างพระเนต
 พระกรรมในราชกิจทั้งปวงมา ให้ผ่านพิภพลีขันธ์ของ
 พระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตนั้น

พระราชโอรสพระราชธิดา

ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เรียงตามลำดับพระชันษา

พระเจ้าลูกเธอประสูติแต่เมื่อเสด็จดำรงพระยศ
 เป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ๕๗ พระองค์

๑. พระองค์เจ้าหญิงจกกรจีน ประสูติขึ้นมาเสง สปีต

ศก จลศักราช ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ ที่ ๑ ในเจ้าจอม

มารดา สี่ ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันโดยมากกว่า เจ้าคุณพิ

สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑

๒. พระองค์เจ้าชาย ประสูติขั้มแม่พศก จุลศักราช ๑๑๔๘ พ.ศ. ๒๓๓๐ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาสวน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑

๓. พระองค์เจ้าชายทขิ (คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ประสูติณ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ขั้มแม่พศก จุลศักราช ๑๑๔๘ พ.ศ. ๒๓๓๐ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเรียม (สมเด็จพระศรีสุลาไลย) ในรัชกาลที่ ๒ รัช พระสุพรรณบัฏ เป็น กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อ ณ อาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำ ขั้มแม่พศก จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ ได้ทรงกำกับราชการกรมท่า กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมพระตำรวจ ว่าความฎีกา และรับราชการต่าง ๆ ต่างพระเนตรพระกรรณ เสด็จผ่านพิภพ เมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ขั้มแม่พศก จุลศักราช ๑๑๘๖ พ.ศ. ๒๓๖๗ สวรรคต ณ วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ขั้มแม่พศก จุลศักราช ยังเป็น ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๓ พระชันษา ๖๔ พรรษา พระราชประวัติปรากฏใน

หนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ โดย
พิัสการ

๔. พระองค์เจ้าหญิงลำภู ประสูติ ณ วันพุธ เดือน
๔ ขั้วระกา เอกศก จุลศักราช ๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ ที่ ๒
ในเจ้าจอมมารดาสวน ในรัชกาลที่ ๓ รัชพระ-
สุพรรณภูเป็นกรมขุนกัลยาสุนทร เมื่อ ณ วันอาทิตย์
เดือน ๖ ขัน ๑๔ ค่ำ ขั้วมะโรง จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๕๔
พ.ศ. ๒๓๓๕ ได้ว่าราชการฝ่ายในหลายอย่าง และ
ได้รักษา กุญแจ พระราชวัง ชั้นใน สิ้นพระชนม์ใน
รัชกาลที่ ๓ เมื่อ ณ วัน ๑๘ ค่ำ ขั้วมะเมีย จุลศักราช
๑๒๐๘ พ.ศ. ๒๓๘๙ พระชันษา ๕๘ ปี

๕. พระองค์เจ้าหญิงขั้วม ประสูติ ณ วันพฤหัสบดี
เดือน ๕ ขัน ๓ ค่ำ ขั้วขอยังเป็นเอกศก จุลศักราช
๑๑๕๑ พ.ศ. ๒๓๓๒ ที่ ๒ ในสมเด็จพระศรีสุลาลัย
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ ขั้วฉลู เบญจศก จุล
ศักราช ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖ พระชันษา ๕ ปี

๖. พระองค์เจ้าหญิงทขิติม ประสูติเมื่อวันที่
 ๖ เดือนธันวาคม ๓ ค่ำ บัจอ จุลศักราช ๑๑๕๒ พ.ศ.
 ๒๓๓๓ ในเจ้าจอมมารดาแจ่มใหญ่ สิ้นพระชนม์ใน
 รัชกาลที่ ๒

๗. พระองค์เจ้าหญิงยลัน ประสูติ ณ วันจันทร์
 ๓ เดือน ๓ ขุน ๗ ค่ำ บัจอ จุลศักราช ๑๑๕๒ พ.ศ.
 ๒๓๓๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเหมใหญ่ ได้ว่า
 พนักงานพระภษา เห็นจะในรัชกาลที่ ๓ สิ้นพระ
 ชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อขมะเส็งเอกศก จุลศักราช
 ๑๒๓๑ พ.ศ. ๒๔๑๒ พระชันษา ๘๐ ปี

๘. พระองค์เจ้าชายกล้วยไม้ ประสูติเมื่อวันที่
 ๖ เดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ บัขุน จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ.
 ๒๓๓๔ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาสวน ในรัชกาลที่ ๒
 ใ้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นสุนทรธิปัตย์ ใน
 รัชกาลที่ ๓ เพลิงไหม้วัง DC สิ้นพระชนม์ในเพลิง เมื่อ
 ๕ ๕ ค่ำ บัเถอะตริศก จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ.
 ๒๓๗๔ พระชันษา ๔๐ ปี เป็นต้นสกุลกล้วยไม้ ณ

อุยงยา

๙. พระองค์เจ้าหญิงบุษผา ประสูติณวันจันทร์
เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ที่ ๒
ในเจ้าจอมมารคาสี (เจ้าคุณพิ) สิ้นพระชนม์ใน
รัชกาลที่ ๒

๑๐. พระองค์เจ้าหญิงวงศ์ ประสูติณวันอังคาร
เดือน ๘ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ที่ ๑
ในเจ้าจอมมารคาศีลา ในรัชกาลที่ ๓ ได้ว่าพนัก-
งานพระสกุณธ์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๑๑. พระองค์เจ้าหญิงปก ประสูติณวันพุธ เดือน
๑๒ แรม ๒ ค่ำ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๓๕
ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารคาสี สิ้นพระชนม์ในรัชกาล
ที่ ๕ เมื่อขระกา จุลศักราช ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๔ พระ
ชันษา ๘๑

22/04/25๑๒. พระองค์เจ้าชายคำ ประสูติ เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ
จุลศักราช ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๓๕ ที่ ๓ ในกรมสมเด็จพระ
พระศรีสุลาสัย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อ

บุษยเบญจกั ก จุลศักราช ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖ พระ
 ษัณษา ๑ ปี

๑๓. พระองค์เจ้าชายกัสมมา ประสูติณวันศุกร์
 เดือน ๕ ขน ๕ ค่ำ บุษยเบญจกั ก จุลศักราช
 ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๕ ในเจ้าจอมมารดากรุด ใน
 รัชกาลที่ ๓ ได้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่น
 เสพสุนทร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๑๔. พระองค์เจ้าหญิง ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา
 นิม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑

๑๕. พระองค์เจ้าชายมิ่ง ประสูติณวันเสาร์
 เดือน ๗ ขน ๒ ค่ำ บุษย จุลศักราช ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๖
 ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดานิม ในรัชกาลที่ ๒ ได้รับพระ
 สุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นเทศอติศรในรัชกาลที่ ๓
 เลื่อนกรม เป็นกรมขุนเทศอติศร เมื่อเดือน ๖ แรม
 ๑๐ ค่ำ บุษยโรง จุลศักราช ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๕ ใน
 รัชกาลที่ ๔ เลื่อนกรม เป็นกรมสมเด็จพระเทศาติศร
 เทพยนิกรบิยานุรักษ์ ขวรคัถพิเคษ ขวมเชฐวรา—

22/04/2563

TUDC

ฉิมขันธ์ พงษานพขันธ์ปติยงู สุนทรปรีชานภาพ ศุภ-
 กายยปฏิภาณ สุตไพศาลอรรถธรรมศาสตร์ ธรรม
 มิกนารถพิตร เจ้ากรมเป็นพระยา เมื่อฉนวนจันทร์
 เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ ขกน จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔
 ได้กำกับกรมพระอาลกษณ ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๒

จนตลอดพระชนมายุ ได้กำกับกรมในรัชกาลที่ ๔
 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อฉนวนจันทร์เดือน ๑๐
 ขน ๘ ค่ำ ขมะแม จุลศักราช ๑๒๒๑ พ.ศ. ๒๔๐๒
 พระชันษา ๖๗ ปี เป็นต้นสกุลเคชาตวงศ์ ฌอยธยา

๑๖. พระองค์เจ้านงษ์สัมจิน ประสูติฉนวนศุกร
 เดือน ๘ อุตราชาคม ขน ๕ ค่ำ ขลุ จุลศักราช ๑๑๕๕
 พ.ศ. ๒๓๓๖ ในเจ้าจอมมารดาเกต สิ้นพระชนม์ใน
 รัชกาลที่ ๔

๑๗. พระองค์เจ้าชายพนมวัน ประสูติฉนวนพุก
 เดือน ๑๑ ขน ๔ ค่ำ ขีฆาส จุลศักราช ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗
 ๒๒ ในเจ้าจอมมารดาศลา ในรัชกาลที่ ๒ ได้รับ

พระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นพิพิธภูเบนทร์ ใน

รัชกาลที่ ๓ เลื่อนกรม เป็นกรมขุนพิพิธภูเบนทร์
 เมื่อเดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ บัณฑิตโรง จุลศักราช ๑๑๕๔
 พ.ศ. ๒๓๗๕ ในรัชกาลที่ ๔ เลื่อนกรม เป็นกรมพระ
 พิพิธโภคภูเบนทร์นเรนทรสุริยวงษ์ อิศวรพงษ์พร-
 พิพัฒน์ ศักดิ์รัตนธำรง คุณาตงกภูเกียรตวิบูลย์
 อุดลยเศษบพิตร เจ้ากรมเป็นพระยา ๑ เมื่อยกขึ้น จุล-
 ศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๕ ได้ทรงกำกับกรมพระ
 นครบาลมาแต่ในรัชกาลที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๓ ได้
 ว่ากรมพระคชบาล สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ
 เดือนจันทร์ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ บัณฑิตโรง จุล-
 ศักราช ๑๒๑๘ พ.ศ. ๒๓๘๘ พระชันษา ๖๒ ปี เป็น
 ต้นสกุลพนมวัน ฌชยธยา

๑๘. พระองค์เจ้าหญิงอรุณ ประสูติเมื่อวันที่อังคาร
 เดือน ๕ ปีเถาะ จุลศักราช ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘ ที่ ๔
 ในขอมเจ้ามารดาส่วน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๑ ที่ว่าเจ้ากรมเป็นพระยา ตามจดหมายในห้องอาลักษณ์ แต่
 กรมพระสมมตอมรินทร์ ทรงสงสัยว่า อาลักษณ์อาจจะจดผิดได้

๑๙. พระองค์เจ้าหญิงไย ประสูติณวันอาทิตย์
 เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีเถาะ จุลศักราช ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘
 ในเจ้าจอมมารดาอิน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔
 เมื่อขกน จุลศักราช ๑๒๒๕ พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชันษา
 ๖๘ ปี

๒๐. พระองค์เจ้าชาย ประสูติ เดือนอ้ายปีเถาะ
 จุลศักราช ๑๑๕๗ พ.ศ. ๒๓๓๘ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา
 เขมเล็ก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๒๑. พระองค์เจ้าหญิงพลับ ประสูติณวันอาทิตย์
 เดือน ๕ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๔๐
 ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาสวน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๒๒. พระองค์เจ้าชายกฤษกร ประสูติณวันพุธ
 เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑
 ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาศิลา ในรัชกาลที่ ๓ ได้รบ

พระสัพพรรณบุษย์ เป็นกรมหมื่นพิทักษ์เทเวศร์ ถึง
 รัชกาลที่ ๔ เลื่อนกรม เป็นกรมพระพิทักษ์เทเวศร์

นเรศรราชรวังษ์ อิศวรพงษ์พัฒนศักดิ์ อุดม

อรรควรยศ วงษ์ประนตนาถนเรนทร์ พาหเนนทรขพิตร
 เมอขักน จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาล
 ที่ ๓ ได้ว่ากรมม้า ถึงรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมพระคชบาล
 ทัวยอกรม ๑ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ ๗ วัน
 พฤษศยศ เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ ขักน จุลศักราช ๑๒๒๕
 พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชันษา ๖๕ ปี เป็นต้นสกุลกกุญชร ฅอขุขยา
 ๒๓. พระองค์เจ้าหญิงสังวาล ประสูติ ๕ เดือน ๘
 ข่มะเมียบ จุลศักราช ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ ที่ ๑ ในเจ้า
 จอมมารดาทรพย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๒๔. พระองค์เจ้าชายเนตร ประสูติ ๕ ปี
 มะเมียบ จุลศักราช ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ ในเจ้าจอม
 มารดาปราง (ท้าววรจันทร์) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๒๕. พระองค์เจ้าชายโคมเพชร ประสูติ ๖
 ข่มะแมเอกศก จุลศักราช ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ ที่ ๒
 ในเจ้าจอมมารดาเหมเล็ก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑

๒๖. พระองค์เจ้าชายเรณู ประสูติ ๘ ข่มะแม
 จุลศักราช ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ ในเจ้าจอมมารดา
 ขุนนาค สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

22/04/2563

๒๗. พระองค์เจ้าชายอำไพ ประสูติ เดือน ๕ ปี
มะแม จุลศักราช ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ ในเจ้าจอม
มารดาทองอยู่ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๒๘. พระองค์เจ้าชายอัมพร ประสูติ เดือน ๕ ปี
มะแม จุลศักราช ๑๑๖๑ พ.ศ. ๒๓๔๒ ในเจ้าจอม
มารดาม่วงซอ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๒๙. พระองค์เจ้าหญิงสกรม ประสูติ ณ วันศุกร์
เดือน ๑๐ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะแม จุลศักราช ๑๑๖๑
พ.ศ. ๒๓๔๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสน สิ้นพระชนม์
ในรัชกาลที่ ๒

๓๐. พระองค์เจ้าชายเนียม ประสูติ ณ วันเสาร์
เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำ ปีวอกยังเป็นเอกศก จุลศักราช ๑๑๖๑
พ.ศ. ๒๓๔๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาเหมใหญ่ สิ้นพระ
ชนม์ในรัชกาลที่ ๓

22/04/๓๕๘. พระองค์เจ้าชาย ประสูติ เดือน ๖ ปีวอก
จุลศักราช ๑๔๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ ในเจ้าจอมมารดาอัน
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑

๓๒. พระองค์เจ้าหญิงน้อย ประสูติ เดือน ๑๒
ขวอก จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ ที่ ๖ ในเจ้าจอม
มารคาสวน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๓๓. พระองค์เจ้าหญิงประภา ประสูติ เดือนอ้าย
ขวอก จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ ในเจ้าจอม
มารคาบุญมา (ซึ่งต่อมาเป็นท้าวทรงกันดาล) สิ้นพระชนม์
ในรัชกาลที่ ๓

๓๔. พระองค์เจ้าชายชติวงษ์ ประสูติ ขวอก จุล-
ศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ ในเจ้าจอมมารคาน้อย สิ้น
พระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๓๕. พระองค์เจ้าชายทินกร ประสูติ ณ วันอาทิตย์
เดือน ๗ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ยระภา จุลศักราช ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔
ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารคาศิลา ในรัชกาลที่ ๔ ใ้รับพระ
สุพรรณบัฏ เป็นกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ไ้ว่ากรม
พระนครบาลอยู่หน้าหอพระ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔
เมื่อเดือนอ้าย ขึ้น ค่ำ ๑ ขมะเส็ง จุลศักราช ๑๒๑๕
พ.ศ. ๒๔๐๐ พระชันษา ๕๖ ปี เป็นต้นสกุลทินกร ฌอชญา

๓๖. พระองค์เจ้าหญิงรศกนธ์^๑ ประสูติ ณ วัน
อาทิตย์ เดือนอ้าย ๒ ฤกษ์ จุลศักราช ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔
ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาทรพย์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓
๓๗. เจ้าฟ้าชาย (ราชกุมาร) ประสูติ ณ วันอาทิตย์
เดือนยี่ ๒ ฤกษ์ จุลศักราช ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔ เป็น
เจ้าฟ้าที่ ๑ ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินี สิ้น
พระชนม์ในวันประสูติ ในรัชกาลที่ ๑
๓๘. พระองค์เจ้าชายไพฑูรย์ ประสูติ ๒ ฤกษ์ จุล-
ศักราช ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาทิม
ในรัชกาลที่ ๓ ได้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นสนิท
นเรนทร เมื่อวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ ๒ ฤกษ์
จุลศักราช ๑๑๕๘ พ.ศ. ๒๓๗๕ สิ้นพระชนม์ในรัช-
กาลที่ ๔

๓๕. พระองค์เจ้าชาย ประสูติ ๒ ฤกษ์ จุลศักราช
๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาเหมเล็ก
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อขุณ จุลศักราช ๑๑๖๕
พ.ศ. ๒๓๔๖

๑ อีกบัญชี ว่าประสูติเดือน ๓ ต่อ ๓๗

๔๐. พระองค์เจ้าหญิง ประสูติ บ้าง จุลศักราช ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดานอพระนาท สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๑

๔๑. พระองค์เจ้าชายโต ประสูติ ณ วันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๑ ค่ำ บ้าง จุลศักราช ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๔๖ ใน ๑ ในเจ้าจอมมารดาเลี้ยง ในรัชกาลที่ ๓ ได้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นอินทรอมเรศ ในรัชกาลที่ ๔ โด่เลื่อนกรม เป็นกรมหลวงมหิศวรินทรามเรศ เมื่อบ้าง จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ ได้ว่ากรมแสงขึ้นต้นมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ บ้าง จุลศักราช ๑๒๒๓ พ.ศ. ๒๔๐๔ พระชันษา ๕๕

๔๒. พระองค์เจ้าหญิงอินทนิล ประสูติ ณ วันพุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ บ้าง จุลศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดาคล้าย สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อบ้าง จุลศักราช ๑๒๓๔ พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๖๕ บ้าง

24/04/2563

TUDC

๔๓. เจ้าฟ้าชายมงกุฎ สมมติเทววงศ์ พงษา
 อิศวรภษตรียชตยราชกุมาร (คือพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ประสูติ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑
 ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีชวด จุลศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗
 ที่ ๒ ในสมเด็จเจ้าพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ในรัชกาล
 ที่ ๒ เป็นอริยตักกรมมหาดเล็ก ทรงผนวชอยู่ ๒๗ พรรษา
 เป็นเจ้านายพระองค์แรก ที่ปรากฏในพงศาวดารว่าเป็น
 ไต่เปรียญ ในรัชกาลที่ ๓ เป็นพระราชอาคันตุกะสมณศักดิ์
 เท่าเจ้าคณะรอง และเป็นใหญ่ในการไต่หนังสือ เสก
 เกลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันพุธ เดือน ๕
 ขึ้น ๑ ค่ำ ปีกุน ยังเป็นโทศก จุลศักราช ๑๒๑๒
 พ.ศ. ๒๓๕๓ พระราชประวัตต์แจ้งอยู่ในหนังสือพระราช
 พงศาวดาร สวรรคตเมื่อ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑
 ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๓๐
 พ.ศ. ๒๔๑๑ พระชันษา ๖๕ ปี

22/04/2563

TUDC

๔๔. พระองค์เจ้าชายกลาง ประสูติ ณ วันเสาร์
 เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ ปีฉลู จุลศักราช ๑๑๖๗
 พ.ศ. ๒๓๔๗ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารคาน้อยระนาค ใน

รัชกาลที่ ๔ ไท่รบพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหลวงเทเวศร์
 วัชรินทร์ เมื่อยกน จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔
 ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อนกรม เป็นกรมพระเทเวศร์วัชรินทร์
 สรวคินทรเทวราชวิลาศธารงบรมวงศ์สรพเชษฐวิเศษศักดิ์
 ขเนกธัญญลักษณขุญวรรฤทธิ มหิศวรพงษ์พิพัฒน์ สุพรรณ
 รัตน์จิตราลังกาโกศล สุวิมลปรีชาคณาหลงกรณ วรรณเกียรติ
 คุณวิบุลยศักดิ์ อคฺลยเคชานภาพยพิตร ได้กำกักรม
 ช่างทองมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ว่า
 ความศาลราชสกุลตลอดมาจนสิ้นพระชนม์ สิ้นพระชนม์
 ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อขณลุนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕
 พ.ศ. ๒๔๒๐ พระชันษา ๗๓ ปี เป็นต้นสกุลวัชรวงศ์
 ณ ขยรยา

๔๕. พระองค์เจ้าชายชุมแสง ประสูติ ณ วันเสาร์
 เดือน ๕ ขน ๓ ค่ำ บขาล ยังเป็นสืปตศก จุลศักราช ๑๑๖๗
 พ.ศ. ๒๓๔๘ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาทิม ในรัชกาลที่ ๔

22/24/2563

JUDC

ไต่รบพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมขนสรพคิลป์ปรีชา เมื่อ
 ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขน ๗ ค่ำ ขกุน จุลศักราช
 ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวงสรพคิลป์

ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อขมมะแมตริศก จุลศักราช ๑๒๓๓
พ.ศ. ๒๔๑๔ พระชันษา ๖๔ ปี

๔๙. พระองค์เจ้าชายนวม ประสูติ ณ วันเสาร์
เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ขมมะโรง จุลศักราช ๑๑๗๐
พ.ศ. ๒๓๕๑ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาปรางใหญ่ ใน
รัชกาลที่ ๓ ใ้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นวงษาสนธิ
เมือขบาล จุลศักราช ๑๒๐๔ พ.ศ. ๒๓๘๕ ในรัชกาล
ที่ ๔ เลื่อนกรม เป็นกรมหลวงวงษาธิราชสนิท เมื่อ
วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขน ๗ ค่ำ ขกน จุลศักราช ๑๒๑๓
พ.ศ. ๒๓๘๔ ในรัชกาลที่ ๓ ใ้กำกับกรมหมอ ใน
รัชกาลที่ ๔ ใ้กำกับราชการมหาดไทยว่าพระคลังสินค้า
และเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน สิ้นพระชนม์ในรัชกาล
ที่ ๕ เมื่อขมมะแมตริศก จุลศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๔
เป็นต้นสกุลสนธิวงศ์ ณ ออยุธยา

22/04/2563

TUDC

๕๐. เจ้าฟ้าชายจุฬามณี (คือพระบาทสมเด็จพระ
บรมโกษาเจ้าอยู่หัว) ประสูติ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๐
ขน ๑๕ ค่ำ ขมมะโรง จุลศักราช ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑

ที่ ๓ ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ในรัชกาล
 ที่ ๓ ได้ทรงรับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมขุนอิศเรศรังสรรค์
 เมื่อ ๓ เดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมะโรง จุลศักราช
 ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๗๕ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงรับพระ
 บวรราชาภิเษก เป็นสมเด็จพระบรมโกษาเจ้าอยู่หัว รับ
 พระบวรราชโองการ ในรัชกาลที่ ๓ ได้ว่ากรมทหาร
 ขึ้นใหญ่ พระราชประวัติปรากฏในหนังสือพระราชพงศาว
 ดาร สวรรคตในรัชกาลที่ ๔ ๓ วันอาทิตย์ เดือนยี่แรม ๖
 ค่ำ ปีชวด จุลศักราช ๑๒๒๗ พ.ศ. ๒๔๐๘ พระชันษา
 ๕๘ ปี

๕๑. พระองค์เจ้าชายมรกต ประสูติ ๓ วันพุธ
 เดือน ๖ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ ใน
 เจ้าจอมมารคากองนี้ ในรัชกาลที่ ๔ ได้รับพระสุพรรณบัฏ
 เป็นกรมขุนสถิตสถาพร เมื่อ ๓ วันพฤหัสบดี เดือน ๖
 ๒๒/๕๔/2563 ๖ TUDC
 ขึ้น ๗ ค่ำ ปีกุน จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ใน
 รัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมทหารญวน สิ้นพระชนม์ใน
 รัชกาลที่ ๔

แต่^๕นประสู^๕ติเมื่อบรมราชาภิเษกแล้ว

๕๒. พระองค์เจ้าชายชติยา ประสู^๕ติ ณ วันเสาร์
 เก^๕ย ๑๐ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็งเอกศก จุลศักราช
 ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาพะวา ใน
 รัชกาลที่ ๔ ใ^๕กรับพระสุพรรณบั^๕ฏ เป็นกรมหมื่นถาวรร
 ยศ เมื่อ ณ วันพฤหัสบดี เก^๕ย ๑๑ ข^๕น ๗ ค่ำ ปี
 ศรศก จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาล
 ที่ ๔ ใ^๕กรว่ากรมแพยช่างวาง ส^๕นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕
 เม^๕ย ๖ ๖๕ ปี
 เม^๕ย ๖ ๖๕ ปี

๕๓. พระองค์เจ้าหญิงดวงจันทร์ ประสู^๕ติ ปีมะเส็ง
 เอกศก จุลศักราช ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒ ในเจ้าจอม
 มารดากลา ส^๕นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

22/04/2563

TUDC

๕๔. พระองค์เจ้าหญิงนิมมล ประสู^๕ติ ปีมะแม
 ศศก จุลศักราช ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ที่ ๑ ในเจ้า
 จอมมารดาลูกจันทร์ ส^๕นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๕๕. พระองค์เจ้าหญิงแฝด ประสูติขั้มแม่ตรีศก
จุลศักราช ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา
หนูจัน ประสูติได้ ๖ วัน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๕๖. พระองค์เจ้าหญิงแฝด ประสูติขั้มแม่ตรีศก
จุลศักราช ๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา
หนูจัน ประสูติได้ ๗ วัน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๕๗. พระองค์เจ้าชายนิลรัตน ประสูติ ณ วัน
จันทร์ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ ขั้มแม่ตรีศก จุลศักราช
๑๑๗๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในเจ้าจอมมารดาพิม ในรัชกาล
ที่ ๔ ได้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นนอลงกฏกิจปริชา
เมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ขั้มแม่ตรีศก จุล
ศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ว่า
กรมแสงบนแสงหอกดาบ และได้กำกับช่างเงินโรงกระ
สาปน์ทำเงินเหรียญ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อขั้ม
เกาะนพศก จุลศักราช ๑๒๒๕ พ.ศ. ๒๔๑๐ พระชันษา

22/04/2568

TUDC

๕๗ บ เป็นต้นสกุลนิลรัตน ณ อยุธยา

๕๘. พระองค์เจ้าชายอรุณวงศ์ ประสูติ ณ วัน
อาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ขั้มแม่ตรีศก จุลศักราช

๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ ในเจ้าจอมมารดาเอน ในรัชกาล
 ที่ ๔ ได้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นวรศักดิ์ดาพิศาล
 เมื่อ ๗ วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีกุนตรีศก จุล
 ศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาลที่ ๕ เลื่อน
 กรม เป็นกรมหลวงวรศักดิ์ดาพิศาลสุภาธิการรังสฤษดิ์
 เมื่อ ๖ ฤกษ์ศก พ.ศ. ๒๔๑๗ ในรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรม
 กองแก้วจินดา และกรมช่างหล่อ สิ้นพระชนม์ในรัชกาล
 ที่ ๕ เมื่อ ๗ วันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๔ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก
 จุลศักราช ๑๒๕๐ พ.ศ. ๒๔๓๑ พระชันษา ๗๖ ปี เป็น
 ทนสกลอรุณวงศ์ ณ อโยธยา

๕๕. พระองค์เจ้าชายกษัตริยา ประสูติ ณ วันอังคาร
 เดือน ๕ แรมค่ำ ๑ ปีจอยังเป็นเขมยจศก จุลศักราช
 ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา
 ในรัชกาลที่ ๔ ได้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่น
 ภูบาลบริรักษ์ เมื่อ ๗ วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปี
 กุนตรีศก จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาล
 ที่ ๔ ได้ว่ากรมพระอาลักษณ์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕
 เมื่อ ๗ วันจันทร์ เดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ ปีวอกจัตวาศก

จุลศักราช ๑๒๓๔ พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๖๐ ปี
 เสด็จขึ้นเสวยสกุณกษัตริย์ ณ อโยธยา

๖๐. เจ้าฟ้าชายอาภรณ์ ประสูติ ณ วันศุกร์ เดือน
 ๕ แรม ๗ บัชวตอัฐมาส จุลศักราช ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๕
 ที่ ๑ ในเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ในรัชกาลที่ ๓ ได้ช่วย
 กำกับกรมพระศรบาล สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ
 บวชกสิมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๑๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ พระ
 ชันษา ๓๓ ปี เสด็จขึ้นเสวยสกุณกษัตริย์ ณ อโยธยา

๖๑. พระองค์เจ้าชายปราโมช ประสูติ ณ วันอัง-
 คาร เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ บัชวตอัฐมาส จุลศักราช
 ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๕ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา
 ในรัชกาลที่ ๔ ได้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นวรจักร
 ธรานุภาพ เมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ บัช
 ทวีศก จุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ได้เลื่อนกรม
 เป็นกรมขุน เมื่อ ณ วันจันทร์ เดือน ๑๐ แรม ๑๐ ค่ำ
 บัชวตอัฐมาส จุลศักราช ๑๒๒๕ พ.ศ. ๒๔๑๐ ในรัช
 กาลที่ ๔ ได้กำกับกรมพระนครบาล และได้ว่ากรมหมอ
 กรมช่างเคลือบ ช่างหุงกระเจกกับญวนหก ได้ชำระความ

รับสั่ง ใ้ไว้กรมท่า สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ๗
วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ บวออกจัตวาศก จุลศักราช
๑๒๓๔ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นต้นสกุลปราโมช ๗

ชยธยา

๖๒. พระองค์เจ้าหญิงกรรแสง ประสูติ ๗ วัน
พฤหัสบดี เดือน ๑๐ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๑๗๕
พ.ศ. ๒๓๖๐ ในเจ้าจอมมารคานวล สิ้นพระชนม์ใน
รัชกาลที่ ๓

๖๓ พระองค์เจ้าชายเน่า ประสูติ เดือน ๑๒ ปี
ฉลูนพศก จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๖๐ ในเจ้า
จอมมารคาพุ่ม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๖๔. พระองค์เจ้าชายเกยूर ประสูติ ๗ วันอังคาร
เดือน ๘ แรม ๔ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๘๐
พ.ศ. ๒๓๖๑ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา สิ้นพระ
ชนม์ในรัชกาลที่ ๔

๖๕. เจ้าฟ้าชายกมลวง ประสูติ ๗ วันเสาร์ เดือน
๖ ขึ้นค่ำ ๑ ปีเถาะเอกศก จุลศักราช ๑๑๘๑ พ.ศ.
๒๓๖๒ ที่ ๒ ในเจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี ในรัชกาลที่ ๔

ใต้พระราชทานพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏ ว่า
 เจ้าฟ้ามทามาลา เจ้ากรมเป็นหมื่นปราบปรบักษ์ เมื่อขึ้น
 ตรีศกจุลศักราช ๑๒๑๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ เลื่อนกรมเป็น
 กรมขุนปราบปรบักษ์ เมื่อ ๓ วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕
 ค่ำ ปีเถาะ นพศกจุลศักราช ๑๒๒๕ พ.ศ. ๒๔๑๐ ใน
 รัชกาลที่ ๕ เลื่อนกรมเป็นกรมพระขำรายปรบักษ์ มหิศวร
 ศักดิ์สุนทรวิวงศ์บรมพงษ์บริพัตร วิวัฒน์ยโสธม สรรพ
 ศิลปาคมอุดมกิจ พิณเนศวรประสิทธิ์คชกรรมศาสตร์ โหล
 กลานุวาทกาพยปฏิภาณ สถฤคิสรพรพศุภการสกลธรมัญญาธิกิจ
 ปรีชาวัตโยพัาร ยุติธรรมาทวาทยาไศรย ไตรศรีรัตนธาดา
 มหันตเดชานุภาพยพิตร เมื่อ ๓ วันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ
 ปีจอศก จุลศักราช ๑๒๓๖ พ.ศ. ๒๔๑๗ เลื่อนกรมเป็น
 สมเด็จพระขำรายปรบักษ์ มหิศวรศักดิ์ สุนทรวิวงศ์
 บรมพงษ์บริพัตร วิวัฒน์ยโสธม สรรพศิลปาคมอุดมกิจ
 พิณเนศวรประสิทธิ์คชกรรมศาสตร์ ไหรกลานุวาทกาพย-
 ปฏิภาณ^๓ สถฤคิศุมตารสกลธรมัญญาธิกิจ ปรีชาวัตโยพัาร
 สมบูรณคุณสารสุจริยาภิรมย์ ราชพงษานุกรมมุขปติษฐา
 สกลนราภิมานิต นริศราชิยคินทร์ ปรมินทรมหाराชวโร

๒. ประการ ปรีชาญาณยุติธรรมมาชวาชยาไศรย ศิริรัตน
 ไตรยสรณคุณารักษ์ บรมอรรคมหาบุรุษยรัตน สุขุมาล
 กษัตริย์วิสุทธิชาติ อรรณิกนาถยพิตร เมื่อ ณ วันเสาร์
 เดือน ๖ ค่ำ ปีระกาสัปตศก จุลศักราช ๑๒๔๗
 พ.ศ. ๒๔๒๘ ในรัชกาลที่ ๓ รัชการในกรมวัง
 ถึงรัชกาลที่ ๔ ได้ว่ากรมวัง กรมพระคชบาล และกรม
 สังฆการีธรรมการ ในรัชกาลที่ ๕ ที่ประชุมพระราชวง
 คำนวณ และข้าราชการพร้อมกัน สมมติให้เป็นผู้สำเร็จ
 ราชการในพระราชสำนัก และว่าคลังทั้งปวง ต่อมาได้
 ว่ากระทรวงมหาดไทยอีกกระทรวงหนึ่ง สิ้นพระชนม์ใน
 รัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีจอ
 อัฐศก จุลศักราช ๑๒๔๐ พ.ศ. ๒๔๒๕ พระชันษา
 ๖๗ ปี เสด็จเสวยสกุลมลาการ ณ อยุธยา

๖๖. พระองค์เจ้าหญิงโศกา ประสูติ ณ วันอัง

22/04/2563 TUOC
 การ เดือน ๕ ปีระกาสัปตศก จุลศักราช ๑๑๘๓ พ.ศ.
 ๒๓๖๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาสุกจันทร์ สิ้นพระชนม์
 ในรัชกาลที่ ๒

๖๗. เจ้าฟ้าหญิง ประสูติ ณ วันพุธ เดือน ๔
 แรม ๓ ค่ำ ปีมะโรงโทศก จุลศักราช ๑๑๘๒ พ.ศ.
 ๒๓๖๓ ที่ ๓ ในเจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี สิ้นพระชนม์ใน
 รัชกาลที่ ๒

๖๘. พระองค์เจ้าหญิงกณฐา ประสูติ ณ วัน
 อาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเส็งตรีศก จุลศักราช
 ๑๑๘๓ พ.ศ. ๒๓๖๔ ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาอัมพา
 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔

๖๙. พระองค์เจ้าหญิงมารยาทร ประสูติ ณ วัน
 อาทิตย์ เดือน ๓ ปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๘๔
 พ.ศ. ๒๓๖๕ ในเจ้าจอมมารดาแยม สิ้นพระชนม์ใน
 รัชกาลที่ ๔

๗๐. เจ้าฟ้าชายปว ประสูติ ณ วันศุกร์ เดือน ๖
 ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๘๔ พ.ศ.
 ๒๓๖๕ ที่ ๔ ในเจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี สิ้นพระชนม์ใน
 รัชกาลที่ ๓

๗๑. พระองค์เจ้าหญิงกัลยาณี ประสูติ ณ วัน
 เสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเมียจัตวาศก จุลศักราช

๑๑๘๔ พ.ศ. ๒๓๖๕ ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารคาอัมพา
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๗๒. พระองค์เจ้าหญิงแม่นเขียน ประสูติ ณ วัน
จันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ บรมแม่เบญจศก จุลศักร
ราช ๑๑๘๕ พ.ศ. ๒๓๖๖ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารคา
ลูกจันทร์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ ณ วันที่ ๑๘
กันยายน (ตรงกับ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๐ แรม ๑๔ ค่ำ
บรมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๗๕) พ.ศ. ๒๔๕๖ พระ
ชันษา ๕๐ ปี

๗๓. พระองค์เจ้าหญิงชนิษฐน้อยนารี ประสูติ
ณ วันเสาร์ เดือน ๓ ขึ้น ๔ บวอดศก จุลศักราช ๑๑๘๖
พ.ศ. ๒๓๖๗ ที่ ๖ ในเจ้าจอมมารคาอัมพา สิ้นพระชนม์
ในรัชกาลที่ ๔

พระนามพระองค์เจ้าลูกเธอ

ในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์

เรียงตามลำดับพระชันษา

22/04/2563

๑. พระองค์เจ้าชาย ประสูติ ณ วันจันทร์ จุลศักร

ราช ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา
 ลำดับ เป็นธิดาพระเจ้ากรุงธนบุรี สิ้นพระชนม์ในรัชกาล
 ที่ ๑

๒. พระองค์เจ้าชายประยงค์ ประสูติขุกันทรวิคก
 จุลศักราช ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๓๔ ที่ ๑ ในเจ้าจอม
 มารดาน่วม ในรัชกาลที่ ๒ ใ้รับพระสุพรรณบัฏ เป็น
 กรมหมื่นนิเขศวร บวร ในรัชกาลที่ ๔ เลื่อนกรมเป็นกรม
 ขุนนิเขศวร บวร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔

๓. พระองค์เจ้าหญิงประทุมวงศ์ ประสูติขุชาลฉศก
 จุลศักราช ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา
 ลำดับ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔

๔. พระองค์เจ้าชายปาน ประสูติขุชาลฉศก
 จุลศักราช ๑๑๕๖ พ.ศ. ๒๓๓๗ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา
 น่วม ในรัชกาลที่ ๓ ใ้รับพระสุพรรณบัฏเป็นกรมหมื่น
 อมรมนตรี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔

๕. พระองค์เจ้าหญิงนัคดา ประสูติขุมะโรง อัฐศก
 จุลศักราช ๑๑๕๘ พ.ศ. ๒๓๓๙ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารดา
 ลำดับ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๖. พระองค์เจ้าหญิงชนิษฐา ประสูติข้มะเมียบ
สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๖๐ พ.ศ. ๒๓๔๑ ที่ ๓ ใน
เจ้าจอมมารตาน่วม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่
พฤหัสบดี เดือน๒ แรม๕ ค่ำ บัชวอ อัฐศก จุลศักราช ๑๒๓๘
พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๗๕ ปี

๗. พระองค์เจ้าหญิง ประสูติข้มะแมเอกศก
จุลศักราช ๑๑๖๑ พ.ศ. ๑๓๔๒ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารคา
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๘. พระองค์เจ้าชายพงษ์อัศเรศ ประสูติข้มะออก
โทศก จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๔๓ ที่ ๔ ในเจ้าจอม
มารคาล้าล ในรัชกาลที่ ๔ ใ้รับพระสุพรรณบัฏ เป็น
กรมหมื่นนภษัตริย์ศรีศกดิเดช เมื่อ ณ วันจันทร์ เดือน ๖
แรม ๑๓ ค่ำ บัชอจัตวาศก จุลศักราช ๑๒๒๔ พ.ศ. ๒๔๐๕
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นสกุลอิศรเสนา ณ อโยธยา

๙. พระองค์เจ้าหญิงสุวรรณ ประสูติข้มะระกา ตรีศก
จุลศักราช ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารคา
กอนทอง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๑๐. พระองค์เจ้าชายไม้เทศ ประสูติข้มะจัตวาศก

จุลศักราช ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ ในเจ้าจอมมารดาเหม
ใหญ่ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๑๑. พระองค์เจ้าชายภุมริน ประสูติขุขัตวาศก
จุลศักราช ๑๑๖๔ พ.ศ. ๒๓๔๕ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา
ทรพย์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๑๓. พระองค์เจ้าหญิงพัน ประสูติขุขัตวาศก
จุลศักราช ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๔๖ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา
ปิ่น สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๓
แรม ๑๒ ค่ำ ปีมะเส็งตรีศก จุลศักราช ๑๒๔๓ พ.ศ.
๒๔๒๔ พระชันษา ๗๕ ปี

๑๓. พระองค์เจ้าภุมเรศ ประสูติขุขัตวาศก
จุลศักราช ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๔๖ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา
ทรพย์ ในรัชกาลที่ ๔ ใ้รับพระสุพรรณบัฏเป็นกรมหมื่น
อมเรศร์ศรี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕

๑๔. พระองค์เจ้าหญิงนฤมล ประสูติขุขัตวาศก
จุลศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดา
สำลี สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๑๕. พระองค์เจ้าหญิงงาม ประสูติขุขัตวาศก

พระเจ้าลูกยาเธอในกรมพระราชวังบวร ฯ ๕๖๗

จุลศักราช ๑๑๖๘ พ.ศ. ๒๓๕๕ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา
กอนทอง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๑๖. พระองค์เจ้าชายเสื่อ ประสูติขั้ชาลอัฐศก
จุลศักราช ๑๑๖๘ พ.ศ. ๒๓๕๕ ที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดา
น่วม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้น สกกุล
พยัคฆเสนา ณ อโยธยา

๑๗. พระองค์เจ้าชายใบ ประสูติขั้เถาะนพศก
จุลศักราช ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๕๐ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดา
คัลลา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔

๑๘. พระองค์เจ้าชายกระต่าย ประสูติขั้เถาะนพ
ศก จุลศักราช ๑๑๖๕ พ.ศ. ๒๓๕๐ ที่ ๖ ในเจ้าจอม
มารดาน่วม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๑๙. พระองค์ชายทับทิม ประสูติขั้มะโรงสัมฤทธิศก
จุลศักราช ๑๑๗๐ พ.ศ. ๒๓๕๑ ในเจ้าจอมมารดา
น้อยใหญ่ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

22/04/2563 ๒๐. พระองค์เจ้าหญิงมณฑา ประสูติขั้มะเส็งเขก
ศก จุลศักราช ๑๑๗๑ พ.ศ. ๒๓๕๒ ที่ ๗ ในเจ้าจอม
มารดาน่วม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔

๒๑. พระองค์เจ้าชายดุกษ์ ประสูติ ณ วันพฤหัสบดี
 เดือน ๑๐ ขึ้น ๖ ค่ำ ชมะเส็งเขตก จุลศักราช ๑๑๗๑
 พ.ศ. ๒๓๕๒ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารคาน้อยเล็กทรงผนวชเป็น
 สามเณรมาแต่ในรัชกาลที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๓ ได้เป็นพระ
 ราชาคณะ สถิต ณ วัดขวรรณิเวศ ครั้นรัชกาลที่ ๔ ได้ทรง
 รัยพระสุพรรณบัฏ เป็นกรมหมื่นขวรรณิสุริยพันธ์ บัณฑิต
 พรหมจรรย์ธรรมวรยุต ปฏิบัติสุทธคณนายก พุทธศาสน
 ศิลกวรวิยขบวรพชิต สรรพธรรมิกกิจโกศลสุวิมลปริชา
 ฌาณาอรรคมหาสมณคัมภรณพิตร ได้ทรงเป็นพระอภัย
 ฌายาจารย์ เจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าในพระบรมราชวงศ์นั้นมา
 แต่ในรัชกาลที่ ๔ ครั้นรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนพระเกียรติยศ
 เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศวริยาตงกรณ์ ขวร
 รัยสุริยพันธ์ บัณฑิตพรหมจรรย์ธรรมวรยุต ปฏิบัติสุทธคณ
 นายก พุทธศาสนศิลปกรวิยขบวรพชิต สรรพธรรมิกกิจ
 โกศลสุวิมลปริชา ฌาณาอรรคคณาการิยรัตโนคม พุทธ
 วรคัมไพโรกลากุสโลภาย ประมินทรมหาราช หิโตชยา
 จารย์ มโหฬารเมตยาภิธยาศัย พุทธาทิศิรรัตนไตรย
 คุศารักษ์ อุกฤษฐศักดิ์ศิลปกลสงฆปาโมกขประธานาธิบดี-

คินทร มหาสมณคณินทรวโรคมบรมขพิตร เมื่อ ๓ วัน
ศุกร เดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำ รัชกาลเบญจศก จุลศักราช ๑๒๓๕
พ.ศ. ๒๔๑๖ ต่อมาได้ทรงรับมหาสมณุตมาภิเศก เป็น
สมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ บวรรั้งยศุริยพันธ์
ขัยพรหมจรรย์ธรรมวรยุต ปฏิบัติสุทธคณนายก ธรรมนิติ
สาธกปวริยขบวรพชิต สรรพธรรมิกกิจโกศลสุวิมลปริชา
ขัญญาธรรมมหาสมณคณ บรมพงษาธิบคิ จักรกรัชม
นาถ มหาเสนานุรักษ์ อนุราชวรังกูร ปรมินทรขคินทร
สุรยหิโตขยาจารย์ มหาไพวารเมตยาภิธยาชัย ไทรขัญ
โหรกลาโกศล เบญจปกตเสวตฉัตร ศิริรัตโนปลักษณ
มหาสมณุตมาภิเศกาภิสิต ปรมุกฤษฐสมณศักดิ์อารง
มหาสงฆปรินายก พุทธศาสนคิลกโลกุตมมหาบัณฑิตย
สุนทรวิจิตรปฏิภาณ ไวยติญาณมหากระวี พุทธาทิศิริรัตน
ไทรขคณารักษ์ เอกธรรมมหาอนาคาริยรัตน สยามาธิ
โลกยปฏิพัทธพุทธบริสัยขเนตร สมณคณิทราธิเขศวรสกล
พุทธจักรโรปการกิจ สฤษฐคิคุภการ มหาปาโมกขประธาน
วโรคมบรมนาถขพิตร เสกัจฉถิต ๓ วัคขวรรณีเวศราชาว
วิหารพระอารามหลวง ณ กรุงเทพมหานครอมรัตนโก-

สินทรมหินทรายชยา มหาคัตถกภพนพรัตน์ราชธานีบรมมัย
 ยุคมราชันิเวศน์มหอสถานตำรงพระเกียรติยศ เป็นสมเด็จพระ
 พระมหาสังฆปริณายก ทรงทั้งพระราชอาณาเขต เมื่อวันที่
 ๒๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๐ (ตรงกับขี้เถาะตรีกก จุล-
 คักราช ๑๒๕๓ พ.ศ. ๒๔๓๕) สิ้นพระชนม์ในรัชกาล
 ที่ ๕ เมื่อ ณ วันที่ ๒๘ กันยายน (ตรงกับณ วัน ๕๑ ค่ำ
 บัมะโรง จักราชก จุลศักราช ๑๒๕๔) พ.ศ. ๒๔๓๕ พระ
 ชันษา ๘๓ ปี

๒๒. พระองค์เจ้าชายแฝก ประสูติขี้มะเม็ยโทศก
 จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารคา
 ทรพย์ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ

๒๓. พระองค์เจ้าหญิงแฝก ประสูติขี้มะเม็ย
 โทศก จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ ที่ ๓ ในเจ้าจอม
 มารคาทรพย์ สิ้นพระชนม์ในวันประสูติ

๒๔. พระองค์เจ้าชาย ประสูติขี้มะเม็ยโทศก
 จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารคา
 คีลา สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๒๕. พระองค์เจ้าหญิงปทุมเมศ ประสูติขี้มะเม็ย

โทศก จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ ที่ ๑ ในเจ้าจอม
มารดาเอี่ยม สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕

๒๖. พระองค์เจ้าหญิงเกสร ประสูติข้มะเมียโทศก
จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา
ปิ่น สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๒๗. พระองค์เจ้าชายชุมแสง ประสูติข้มะเมีย
โทศก จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ ในเจ้าจอมมารดา
น้อยเล็ก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุลสหาวุธ
ณ อยุธยา

๒๘. พระองค์เจ้าชายสาททิพากร ประสูติข้มะเมีย
โทศก จุลศักราช ๑๑๖๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ ที่ ๒ ในเจ้า
จอมมารดาน้อยเล็ก สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๒๙. พระองค์เจ้าหญิง ประสูติข้มะแม่ศรีศก จุล
ศักราช ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาม่วง

๓๐. พระองค์เจ้าหญิงนุ่ม ประสูติข้มะแม่ศรีศก
จุลศักราช ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในเจ้าจอมมารดานิ่ม
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕

๓๑. พระองค์เจ้าชาย ประสูติข้วอกจัตวาศก จุล

คักราช ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ ในเจ้าจอมมารคานก
(ซึ่งภายหลังเป็นท้าวสมศักดิ์) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒

๓๒. พระองค์เจ้าชายยัคนัทร ประสูติด้วยอภิวาศก
จุลศักราช ๑๑๗๔ พ.ศ. ๒๓๕๕ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารคา
มารคาน้อยเล็ก ในรัชกาลที่ ๔ ได้รับพระสุพรรณบัฏ เป็น
กรมหมื่นอนันตการฤทธิ เมื่อนวจันทร์ เกอนอายุชน ๑๓
คาบเถาะนพศก จุลศักราช ๑๒๒๕ พ.ศ. ๒๔๑๐ ได้ว่า
กรมช่างในญวน สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นสกุล
ยัคนัทร ณ อโยธยา

๓๓. พระองค์เจ้าชายสีสังข์ ประสูติด้วยระกาเบญจศก
จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารคา
เอี่ยม เป็นต้นสกุลสีสังข์ ณ อโยธยา

๓๔. พระองค์เจ้าหญิงดวงจันทร์ ประสูติด้วยระกา
เบญจศก จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ ในเจ้าจอม
มารคาครี อิศาเจ้าเวียงจันทร์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔

๓๕. พระองค์เจ้าชายรัชนิกร ประสูติด้วยจอดศก
จุลศักราช ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ ในเจ้าจอมมารดาพลับ

(จินตรา) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นสกุลรัชนีกร
ณ อยุธา

๓๖. พระองค์เจ้าหญิง ประสูติที่หอจตุรพักตรพิมาน
จุลศักราช ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ ที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดา
ม่วง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๓๗. พระองค์เจ้าชายทศทรง ประสูติที่หอจตุรพักตรพิมาน
จุลศักราช ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในเจ้าจอมมารดาแก้ว

๓๘. พระองค์เจ้าชายรองทรง ประสูติที่หอจตุรพักตรพิมาน
จุลศักราช ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในเจ้าจอมมารดาแก้ว

(อิเหนา) ในรัชกาลที่ ๔ ใ้รับพระสุพรรณบัฏ เป็นกรม
หมื่นสิทธิสุขุมการ เมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ

ปีเถาะนพศก จุลศักราช ๑๒๒๕ พ.ศ. ๒๔๑๐ ใ้ทรง
บังคับการโรงทอง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณ วัน

พฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชวดจตุศก จุลศักราช
๑๒๓๘ พ.ศ. ๒๔๑๕ พระชันษา ๖๑ ปี เป็นต้นสกุล

รองทรง ณ อยุธา TUDC

๓๙. พระองค์เจ้าชายสุทวอน ประสูติที่หอจตุรพักตรพิมาน
จุลศักราช ๑๑๗๙ พ.ศ. ๒๓๖๐ ในเจ้าจอมมารดาแก้ว

(บุษบา) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

๔๐. พระองค์เจ้าหญิงสุทธคาลา ประสูติที่ฉนวนพศก
จุลศักราช ๑๑๗๕ พ.ศ. ๒๓๖๐ ที่ ๓ ในเจ้าจอมมารคา
ม่วง สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นกรมขุนเสนานุรักษ์
๑๔ พระองค์ ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นพระขนิษฐ
น้อย ๗ พระองค์ ประสูติเมื่อเสด็จดำรงพระยศเป็นกรม
พระราชวังบวรสถานมงคล ๑๕ พระองค์

